

HISTORIALLISTIA TUTKIMUKSIA XI
JULKAISSUT SUOMEN HISTORIALLINEN SEURA

POHJOISMAIDEN SOTA
1590-1595
JA
TÄYSINÄN RAUHA

KIRJOITTANUT
WERNER TAWASTSTJERNA

HISTORIALLISTA TUTKIMUKSIA

JULKAISSUT

SUOMEN HISTORIALLINEN SEURA

XI

WERNER TAWASTSTJERNA

POHJOISMAIDEN
VIISIKOLMATTAVUOTINEN SOTA
SOTAVUODET 1590-1595 JA
TÄYSINÄN RAUHA

POHJOISMAIDEN VIISIKOLMATTAVUOTINEN SOTA

SOTAVUODET 1590–1595 JA
TÄYSINÄN RAUHA

KIRJOITTANUT

WERNER TAWASTSTJERNA

MIT EINEM AUSZUG IN DEUTSCHER SPRACHE

HELSINKI 1929

SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN SEURAN KIRJAPAINON OY.

Sisällys.

Johdatus. Sivut 1—6.

Ruotsi ja Venäjä olivat olleet kaksikymmentä vuotta sodassa keskenään, kun välirauha päättyi vuonna 1590. Valtakunnan aatelisto oli siihen aikaan hyvin tyytymätön Juhani kuninkaan hallitukseen. Samalla sotaväessä ilmeni niskottelua sen johdosta, että sen palkat olivat kauan aikaa jääneet suorittamatta.

ENSIMMÄINEN LUKU. Narvan piiritys. Valtio-päivät maaliskuussa 1590. Siv. 7—28.

Rauhankeskustelut vuoden 1589 lopulla ja seuraavan vuoden alussa. — Feodor tsaari kokoaa suuren sotajoukon. — Jaaman antautuminen. — Kahakka Iivananlinnan edustalla. — Koilan taistelu. — Narvan varusväki. — Narvan piiritys. — Iivananlinnan ja Kaprion menetyt. — Onnettomuuksien syyt. — Ruotsin säädöt myöntävät hallitukselle varoja sodan jatkamista varten.

TOINEN LUKU. Yrjö Boije ja Kaarle Horn Virossa Narvan piirityksen jälkeen. Jälkimmäistä vastaan nostettu oikeudenkäynti. Siv. 29—48.

Viron ylimmät hallitusmiehet. — Narvan vaikeat olot. — Juhani kuningas, joka on Kaarle Hornille vihoissaan Inkerin linnojen menettämisestä, kutsuu hänet Ruotsiin vastaamaan toimistaan. — Hän joutuu kovan vainon alaiseksi. — Tuomioistui-men asettaminen. — Hornia vastaan tehty kanne. — Kuoleman-tuomio. — Kaarle Hornin veljet oikeuden edessä. — Lopullinen armahdus.

KOLMAS LUKU. Venäläisten hyökkäykset Viipu-rin lääniin tammi- ja helmikuussa 1590. Ruotsissa suunnitellut kostoretket. Siv. 49—62.

Tammikuussa kolme hyökkäystä. — Pyhtään puuryteikkö. — Vihollisten suuri hävitysretki. — Autioitettuja taloja. — Linna-

leiri Suomessa kevättälvella (1590). — Täällä perustetaan uusia jalkaväen lippukuntia. — Suomalaisten lippukuntien luettelo. — Syksyllä suunnitellaan Venäjälle tehtäviä sotaretkiä.

NELJÄS LUKU. Narva kesällä vuonna 1590. Siv. 63—72.

Kolme suomalaista Narvan isäntinä. — Taudit sotaväessä. — Iivananlinnan päälliköt kiusallisia naapureita. — Venäjältä tuodut huolestuttavat sanomat. — Kesällä saadaan sotajoukko Ruotsissa varustetuksi. — Sieltä lähetetään apuväkeä Narvaan. — Arvi Tawast tulee Narvaan heinäkuun 21 p. — Linnoituksia korjataan. — Muonavarain hupeneminen. — Rutto.

VIIDES LUKU. Rauhanneuvotteluja syksyllä vuonna 1590. Siv. 73—81.

Kaarle Hornin ja Eerikki Oxenstiernan kirjeet Venäjän rajalinnojen päälliköille. — Neljä ruotsalaista ylimystä määrätään lähettiläiksi rauhankokoukseen. — Venäjän komissaarit. — Kuninkaan asiamiehet saapuvat Narvaan (elokuun 27 p.). — Ruotsin ja Venäjän komissaarien kirjevaihto. — Viisi tuloksetonta kokousta.

KUODES LUKU. Ruotsalaisen sotaväen kapinoiminen Narvassa vuonna 1590. Siv. 82—104.

Narvaan kerätään syksyllä melkoinen määrä sotaväkeä. — Jalkaväen lippukuntien luettelo. — Muonan puute leirissä. — Sotaväen kapina. — Yrjö Roijen sairaus. — Kapteeni de la Rlanque ryhtyy ylipäällikön sijaisena piirittämään Iivananlinnaa. — Sotaväen toinen kapina. — Linnaleiri kovana rasituksena Viron kansalle. — Narvan linnan päälliköt ja Yrjö Boije pyytävät eroa virastaan.

SEITSEMÄS LUKU. Mauri Griip ylipäällikkönä. Siv. 105—131.

Sotaa jatketaan. — Boije johtaa väkensä Virosta Inkeriin (tammikuun 15 p. 1591). — Arvi Stålarin ja Martti Boije vievät sotajoukon Suomesta rajalle. — Sinne saapuu uusi ylipäällikkö Mauri Griip. — Griipin ja Boijen joukot yhtyvät Inkerissä. — Armeijan suuruus. — Griipin retki päättyy kovin onnettomasti.

— Juhani III epäilee Suomen aatelisten uskollisuutta. — Linna-leiri Suomessa ja Virossa. — Iivananlinnan saartoa suunnitellaan. — Mauri Griipin kuolema. — Yleinen väenotto. — Hannu Hannunpojan ratsumieslippue.

KAHDEKSAS LUKU. Lotjalaivasto Peipsenjärvellä. Siv. 132—142.

Tönnis Maidel määrätään lotjalaivaston amiraaliksi. — Hän tulee keväällä 1591 Narvaan. — Stälarmilta hän saa 5 lotjaa ja 80 suomalaista sotamiestä. — Kesäkuussa hän tuo Narvaan saalista Peipsenjärven rannalta. — Varustusten puutteellisuus on esteenä hänen toiminnallensa. — Saatuaan saksalaista lisäväkeä hän kuitenkin voittaa venäläisten laivat eräässä taistelussa. — Pian sen jälkeen hän taas menee Narvajoelle, 200 miestä Hämeen lippukunnasta mukanaan. — Ylivoimaiset viholliset saartavat hänen pienen laivastonsa. — Menetettyään lotjansa hän pelastuu väkensä Narvaan. — Siihen taistelut näyttävät päättyneen Peipsenjärven puolella.

YHDEKSÄS LUKU. Klaus Flemingin sotaretki. Siv. 143—164.

Armeijan ylipäälliköksi määrätään kesällä v. 1591 ensiksi Yrjö Boije ja sitten Klaus Fleming. — Ruotsin sotajoukon silloinen suuruus. — Fleming vie joukkonsa Suomesta Nevajoelle. — De la Blaque lähtee tuomaan Virossa olevaa väkeä Flemingin leiriin. — Taistelu Pliussajärven varrella. — Suomesta ja Virosta lähteneet sotajoukot tapaavat toisensa syyskuun 1 p. — Venäläiset karttavat taistelua. — Ruotsin sotajoukko kulkee ristiin rastiin hävittäen ja ryöstäen. — Fleming kääntyy Novgorodin läheisyydestä paluumatkalle. — Hän pitää jonkin aikaa leiriä Pribusissa, lähellä Outovaa. — Järeän tykistön puutteessa hän ei voi ruveta Outovaa piirittämään, vaan vie enempää toimittamatta sotajoukkonsa Narvaan. — Tänne oli sillä välin tuotu piiritystykrit Suomesta. — Miten Kaarle herttua arvosteli Flemingin retkeä. — Sotajoukon majoitus.

KYMMENES LUKU. Tataarit Ruotsin liittolaisina. Siv. 165—171.

Krimin kaanin lähettiläät Ruotsissa v. 1590. — Juhani III laittaa samana vuonna kaksi asiamiestensä menemään Tauriaan.

— Rahojen puutteessa nämä eivät voi jatkaa matkaansa Puolasta. — Kasi Gerein hyökkäys Moskovan edustalle v. 1591. — Seuraavana vuonna Johannes Antonii tulee Kasi Gereyn lähettiläänä Ruotsiin tarjoten kaanin puolesta liiton uudistamista.

YHDESTOISTA LUKU. Puolan kuningas rauhan välittäjänä. Siv. 172—189.

Sigismundin lähettiläät tekevät Ruotsin puolesta yhden vuoden aselevon Venäjän kanssa. — Juhani III ei hyväksy sitä. — Kaarle herttua ehdottaa Sigismundille, että tämä pyytäisi Saksan keisaria rauhan välittäjäksi. — Tsaari lähettää asiamiehensä Puolaan. — Juhani III kirjoittaa heistä Sigismundille. — Venäjän lähetyskunta Puolassa. — Kaarle herttua epäilee puolalaisia. — Kuitenkin hän pyytää Sigismundilta Liivinmaata läänitykseksi.

KAHDESTOISTA LUKU. Venäläiset hävitysretkellä Viipurin läänissä vuonna 1592. Siv. 190—202.

Viholliset Viipurin edustalla, Lappeella ja Jääskessä. — Hävitys mainituilla paikkakunnilla. — Fleming selittää kuninkaalle syyt, miksi venäläisiä ei oltu voitu vastustaa. — Kaarle Kustaanpoika Stenbock Koivistolla. — Venäjän aluksia ryöstöretkellä Etelä-Suomen saaristossa.

KOLMASTOISTA LUKU. Kaarle herttuan suunnitelmat ja niiden luhistuminen vuonna 1592. Siv. 203—226.

Kaarle herttuan mietinnöt sotajoukon vahvistamisesta ja sodankäynnistä. — Virossa kootaan sotaväki tammikuussa Purtsin leiriin. — Sieltä de la Rlanque tekee hävitysretken Outovan tienoille. — Heinäkuussa Stenbock tulee Koivistolta Narvajoen suulle. — Fleming kokoaa sotajoukon Narvaan. — Kaarle herttua kehoittaa häntä linnoja piirittämään. — Flemingin leirissä ruokavaroista puute. — Päälliköt neuvovat häntä lykkäämään sotaretken, kunnes leiriin olisi saatu enemmän väkeä ja muonaa. — Retki jää tekemättä. — Sotaväki majoitetaan linnaleiriin. — Fleming itse lähtee Suomeen. — Herttua arvelee, että Ruotsi ei enää voinut menestyksellä jatkaa sotaa. — Juhani III:n kuolema.

NELJÄSTOISTA LUKU. Narva vuosina 1591—1592. Siv. 227—248.

Ruton raivoaminen ruotsalaisessa varusväessä alkupuolella vuotta 1591. — Puute ruokavaroista. — Ruotsalainen väki kutsutaan pois ja suomalaista lähetetään sijaan kesäkuussa 1591. — Stålarin määrää suomalaisen väen rakennustöihin. — Kahakoita tuon tuostakin Iivananlinnan varusväen kanssa. — Syyskesällä vuonna 1592 tulee Flemingin sotajoukko Narvaan. — Sen lähdettyä linna taas saa ruotsalaisen varusväen.

VIIDESTOISTA LUKU. Taistelut Laatokan tienoilla. Siv. 249—258.

Venäjältä saapuneiden huhujen johdosta kerätään Käkisalmeen kesällä vuonna 1590 melkoinen joukko sotaväkeä. — Suomessa ennestään tunnettu Mikko Gorbov tulee lokakuussa ryöstöretkelle Käkisalmen lääniin, mutta ei saa mitään sanottavaa aikaan. — Jaakkima Brand ja Salomon Ille tekevät syksyllä 1591 hävitysretken Sermaksen joensuuhun. — Vuonna 1592 vihollisten mainitaan käyneen Käkisalmen läänin eteläosissa.

KUUESTOISTA LUKU. Savolaisten taistelut. Siv. 259—266.

Helmikuussa vuonna 1590 Oboljanov ja Rogovitsh hyökkäävät Säämingin pitäjään. — Salomon Ille voittaa heidät ja ajaa heitä takaa Novgorodin lääniin. — Laatokanlinnan ja Pähkinälinnan päälliköiden valituskirjeet. — Seuraavana vuonna käy vihollisten partiokuntia pohjoisessa Savossa. — Isompi retkikunta, joka ryntää Savoon vuonna 1592, saadaan pian pakenemaan. — Taistelu Orisalmella. — Vartio Savon rajalla. — Autiotalojen luvun kasvaminen.

SEITSEMÄSTOISTA LUKU. Taistelut Pohjan perillä. Siv. 267—298.

Kertomukset Vesaisen retkestä. — Venäläisten hyökkäykset Iin ja Limingan pitäjiin v. 1589. — Petsamon luostarin hävitys. — Pietari Bagge valmistelee v. 1590 Venäjälle tehtävää retkeä. — Oulun linnan perustaminen. — Ruotsin aikaisempi Jäämerenpolitiikka. — Vuonna 1591 Juhani III päättää tehdä yrityksen Kuollan valloittamiseksi. — Hannu Laurinpojan retki Jäämerelle.

— Ensimmäinen hyökkäys Suman linnaa vastaan. — Sven Baggen retki Sumaan ja Karjalan Kemiin. — Tsaari lähettää sotaväkeä Solovetin luostariin. — Tämä sotaväki hyökkää vuonna 1592 ruhtinas Volkonskin johtamana Oulun tienoille. — Sven Baggen viimeinen retki Valkealle merelle päin (syyskuun lopulla 1592).

KAHDEKSASTOISTA LUKU. Rauhanneuvotteluja vuosien 1591—1593 välillä. Kaksivuotinen välirauha. Siv. 299—321.

Ruotsin komissaareille heinäkuussa vuonna 1591 annettu opastus. — Arvi Stålarin ryhtyy elokuussa v. 1592 Kaarle herttuan ja Klaus Flemingin kehoituksesta puhumaan Iivananlinnan päällikölle rauhanneuvottelujen toimeenpanosta. — Iivananlinnasta ilmoitetaan venäläisten suostumus. — Lähettiläiden luettelo. — Ensimmäisissä kokouksissa esitetään molemmiin puolin suuria vaatimuksia. — Lokakuun 28 päivänä kokoukset lakkautetaan kolmeksi viikoksi. — Komissaarien kirjevaihto marraskuussa. — Joulukuun 8 päivän riittäinen kokous. — Meikäläiset kutsuvat linnaleirissä olleen sotaväen Rakvereen. — Tammikuun 4 p. 1593 keskeytetään taas kaikki neuvottelut. — Vihdoin sovitaan tammikuun 20 p. kaksivuotisesta välirauhasta. — Väittelyjä ja rettelöitä sopimuskirjaa laadittaessa.

YHDEKSÄSTOISTA LUKU. Klaus Flemingin ja Kaarle herttuan riidan alku. Sigismund kuninkaan ensimmäinen käynti Ruotsissa. Siv. 322—341.

Välirauha sisällisten riitojen aikaa. — Uuden hallituksen ensimmäiset Flemingille lähettämät kirjeet. — Antti Knäck varti-jana Porkkalassa. — Arvi Wildeman ja Juhani Sparre marskin ja Sigismundin airuina. — Herttua yllyttää sotamiehiä marskia vastaan. — Sigismundin tulo Ruotsiin. — Flemingin herttualle lokakuun 13 p. 1593 laittama kiivas kirje. — Sotaväki solvaa Flemingiä Upsalassa. — Kuningas keskustelee neuvoskunnan kanssa hallinnollisista asioista. — Ruotsin raha tehdään täys-arvoiseksi. — Sigismundin lähtö Puolaan. — Herttua ja Fleming riitelevät Suomeen tuoduista ruunun laivoista.

KAHDESKYMMENES LUKU. Suomessa välirauhan aikana pidetty sotaväki. Siv. 342—369.

Vuoden 1593 alkaessa tavataan maassamme paljon ruotsalaista väkeä. — Suomen oma sotaväki. — Linnaleirirasitus syn-

nyttää muutamissa pitäjissä kapinoita. — Ruotsalainen väki kutsutaan täältä pois. — Suomalaista jalkaväkeä lähetetään Narvaan. — Hallitukselle tulee valituksia linnaleirin johdosta. — Valtakunnan armeijan miesluku ja sijoitus vuosien 1593 ja 1594 välisenä talvena. — Välirauhan lopulla toimitetaan maahamme taas sotaväkeä Ruotsista. — Täällä oleva sotavoima kootaan joulun aikaan v. 1594 Viipurin lääniin. — Maaliskuussa v. 1595 hajoitetaan sotajoukko puutteen tähden.

YHDESKOLMATTA LUKU. Suomen rajalinnojen oloja. Siv. 370—390.

Viipurin linna. Isännät ja palvelusväki. — Rakennustyöt. — Viipurin palo.

Savonlinna. Isännät ja palvelusväki. — Linnoitustyöt. — Ruokavarojen puute.

Käkisalmi. Isännät. — Sotaväki. — Laivasto. — Sotaväen muonitus. — Linnoitustyöt. — Käkisalmen ja Savonlinnan läänin raja-asukasten riidat välirauhan aikana.

KAHDESKOLMATTA LUKU. Arvi Stålarin Narvassa välirauhan aikana. Siv. 391—403.

Linnan isännät. — Ruotsalainen varusväki sairastelee. — Kesällä 1593 lähetetään Narvaan taas suomalaista väkeä. — Nälänhätä. — Ruutiräjähdykset linnassa. — Narvan kauppa lamassa.

KOLMASKOLMATTA LUKU. Täysinän rauha. Siv. 404—432.

Rauhankomissaarit määrätään lokakuussa 1593. — Neuvottelukokousten pitäminen lykkäytyy. — Sigismund toimittaa lähettiläille opastuksen tammikuussa ja valtakirjan kesäkuussa 1594. — Komissaari Steen Banér ja sihteeri Niilo Rask saapuvat elokuussa 1594 Ruotsista Tallinnaan. — Kaarle herttua antaa omasta puolestaan komissaareille valtakirjan. — Marraskuun 9 p. pidetään Täysinässä ensimmäinen kokous. — Riitoja Käkisalmen läänin ja Viron omistamisesta. — Tammikuussa 1595 keskeytetään neuvottelut. — Keisari Rudolf II:n lähettiläs saa aikaan sen, että kokoukset uudistuvat. — Toukokuun 8 p. ratkaistaan vihdoinkin riitakysymykset. — Rauhankirjan sisällys. — Sopimuksen arvostelua. — Sotavankien kotiinlähettäminen. — Täysinässä tehty sopimus vahvistetaan Stolbovassa (1617).

NELJÄSKOLMATTA LUKU. Rajankäynnit. Siv. 433—492.

Retusaaresta Varpavuoreen. Toimitusmiehet. — Riitoja rajan suunnasta. — Rajakirja tehdään lokakuun 14 p. 1595. — Viittapaikat. — Pyykitys.

Varpavuoresta Pisamäkeen. Toimitusmiehet. — Venäläiset tahtovat panna rajankäynnin alkuun Särkilahdesta, Ruotsin edustajat Varpavuoresta. — Kiistan johdosta komissaarit menevät erilleen kuukauden ajaksi. — Rajakirja, päivätty Varpavuorella 19 p. lokakuuta 1595. — Viittapaikat. — Pyykitys. — Savonlinnan läänille voitettuja alueita. — Kaarle herttua pyytää toimikunnalta selitystä, miksi rajankäynti oli lopetettu Pisamäkeen. — Puruveden ja Oriveden välisellä taipaleella viitoituksessa tapahtunut erehdys.

Pisamäestä Iivaaraan ja Kitkajärvelle. Kustaa Vaasan hallitessa suoritettut rajantutkimukset. — Kaarle herttuan määräämät toimitusmiehet saapuvat kesällä 1595 Lappolan järven lähetyville, mutta palaavat sieltä tyhjin toimin Ouluun. — Vuonna 1596 lähtee uusi toimikunta Ruotsinjärven luo, jonne myös tsaarin valtuutetut tulevat. — Ruotsin edustajat tahtovat suunnata rajan Turjan niemimaalle, venäläiset Pohjanlahden rannalle. — Viimein tehdään semmoinen sopimus, että se oli kulkeva Repolan läheisyydestä Varangin itäpuolelle Jäämereen. — Rajan merkkipaikat. — Pyykitys Rajasuon ja Pisamäen välillä. — Vuonna 1597 suoritetaan viittapaikkojen merkintä Rajasuosta Kitkajärven tienoille asti.

Viron rajan tarkastus 1596 ja 1597.

VIIDESKOLMATTA LUKU. Käkisalmen luovutus. Siv. 493—518.

Käkisalmen luovutus lykkäytyy. — Venäläiset sen johdosta uhkaavia. — Klaus Fleming päättää viedä Suomessa olevan sotaväen rajalle. — Talonpoikien kapina estää hänet siitä. — Kaarle herttua määrää toimitusmiehet luovuttamista varten. — Sigismund kirjoittaa Käkisalmen asiasta Feodor tsaarille. — Arvi Stålarmin tulee Narvasta Suomeen jouduttaakseen luovutusta. — Klaus Flemingin kuolema. — Sigismund nimittää Stålarmin Suomen maaherraksi. — Käkisalmi palautetaan venäläisille syyskuun 3 p. 1597. — Käkisalmen läänin silloinen tila.

Lyhennyksiä.

R. A.	luetaan:	Ruotsin valtionarkisto.
S. A.	»	Suomen valtionarkisto.
V. R.	»	Valtakunnan registratuuri.
H. R.	»	Kaarle herttuan registratuuri.
S. R.	»	Sigismundin registratuuri.
Kts.	»	Katsottava.
Vrt.	»	Verrattava.
L. c.	»	Loco citato.

Johdatus.

Vuonna 1583 tehty välirauha keskeytti sen pitkällisen sodan, jonka Venäjän tsaari Iivana Julma oli (1570) aloittanut Ruotsia vastaan. Aselepo uudistettiin sitten muutama kerran, niin että se päättyi vasta alussa vuotta 1590. Sen aikana Iivana tsaari kuoli jättäen kruununsa heikolle pojalleen Feodorille. Kun Ruotsissa pidettiin luultavana, että vaino oli aselevon loputtua alkava uudestaan, niin Juhani III päätti pakottaaksensa Venäjän pysyväiseen rauhaan koota vuonna 1589 suuren armeijan Viroon, ja elokuussa hän itse lähti Tallinnaan sotatoimia valvomaan. Mutta hän ei voinutkaan toteuttaa siellä aikeitaan. Se sotajoukko, jonka hän sai kuljetetuksi meren taa, oli niin vähäinen ja niin huonosti varustettu, että hän ei kyennyt aloittamaan hyökkäystä.

Kuninkaan matkalla oli ollut toinenkin tarkoitus. Sigismund oli siihen aikaan niin kyllästynyt Puolan kruunuun, että hän tahtoi luopua siitä, ja Juhani oli kutsunut hänet Tallinnaan siinä toivossa, että Sigismund ei enää palaisi sieltä Puolaan, vaan seuraisi isäänsä Ruotsiin. Tämäkin toivo petti. Saatuaan tiedon Juhani kuninkaan suunnitelmasta valtaneuvokset, päälliköt ja sotamiehet vastustivat sitä niin kiivaasti, että hänen oli siitä luovuttava. Koska ne valitus- ja anomuskirjat¹, joita he silloin asian johdosta toimittivat molemmille Tallinnassa oleville

¹ Kts. niistä myös teostani Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota, 441, 442, 445, 446.

kuninkaille, osoittavat, miten huolestuttava valtakunnan tila oli välirauhan lopulla, on syytä tarkastaa tässä niiden sisällystä.

Valtaneuvokset laittoivat syyskuun 5 p. Sigismund kuninkaalle mietinnön, jossa he muun muassa lausuivat:

»Venäjän sotaa on kestänyt yhdeksäntoista vuotta, ja sitä ennen kävimme kahdeksatta vuotta sotaa tanskalaisia ja lybekkiläisiä vastaan. Jumala ja onni on kuitenkin tähän saakka ohjannut asioita niin, että vaikka tällä valtakunnalla on ollut useita ja mahtavia vihollisia, ei sitä ole voitettu, vaan se on tehnyt enemmän vahinkoa, kuin mitä se itse on kärsinyt. Venäläisillä ei ole vähintäkään syytä kerskailla sodankäynnistään. — — — Tähän aikaan on meillä kuitenkin aivan vähän varoja, ja pyydämme sentähden, että Teidän Majesteettinne tahtoisi edistää rauhan asiaa. Sillä, totta puhuaksemme, Ruotsin on mahdotonta kauemmin kestää sotaa. Armeija on kyllästynyt siihen, varsinkin sen johdosta, että se harvoin saa palkkansa oikeaan aikaan. Talonpojat eivät voi suorittaa vuotuisia kruununmaksuja. Näiden lisäksi vaaditaan heiltä ylimääräisiä veroja, kyydityksiä ja päivätöitä, niin että tuskin kuluu yhtäkään vuotta, jona kansalta ei oteta paitsi suurta maanveroa 3 tai 4 muuta apumaksua. Ja vaikka K. M. itse sekä muut kuninkaan puolesta ovat kuudentoista vuoden aikana miltei vuosittain vakuuttaneet kansalle, että sitä säästettäisiin sellaisesta, niin tätä ei kuitenkaan ole tapahtunut, vaan maksuja ja tehtäviä on lisätty, niinkuin nytkin tämän kokouksen takia. Köyhien alamaisten on mahdotonta kauemmin kantaa moista taakkaa, varsinkin niin kovana aikana kuin nyt on kolmena vuonna ollut Ruotsissa. Sotamiesten pakko-otot vievät työväen maalta, vaikeuttaen siten talonpoikien toimeentuloa. Kallis hovielämä nielee väestön varoja enemmän kuin ennen. Suuret rakennustyöt, joita tehdään linnoissa ja kuninkaan kartanoissa, aiheuttavat myös suuria rasi-

tuksia. On kuulumatonta, että joku hallitsija olisi voinut samalla kertaa käydä sotaa ja rakennuttaa suuria linnoja. Tämmöisistä syistä yhteinen kansa on köyhtynyt, ja missä ennen on ollut peltoa ja niittyä, siinä kasvaa nyt suurta metsää. Pyydämme nöyrimmästi, että molemmat Teidän Majesteettinne suvaitsisivat ottaa tämän kurjuuden huomionsa sekä ajatella, että mikään valtakunta ei ole ollut niin rikas ja mahtava, että se ei olisi köyhtynyt epäjärjestyksestä ja pitkäaikaisesta sodasta. — Kaupungeista ovat osat autioina kaikenlaisten räsistysten tähden. Porvareilta otetaan lainoja, joskus vasten heidän tahtoaan, eikä niitä makseta takaisin. Että näissä asioissa tapahtuisi muutos parempaan päin, anomme nyt niinkuin ennenkin.»¹

Liitteenä tähän mietintöön toimitettiin Sigismund kuninkaalle anomuskirja, jonka alla nähtiin iso joukko Tallinnassa silloin olevien valtaneuvosten, aatelisten ja sotapäällikköjen nimiä² ja jossa pyydettiin, että hän ei lähtisi Ruotsiin. Siinä huomautettiin, mikä vaara uhkaisi Ruotsia sekä erittäinkin Viroa ja Suomea, jos puolalaiset Sigismundin poistuttua valtakunnastaan yhtyisivät Ruotsin vihollisiin, ja lausuttiin sen ohessa, että ruotsalaiset semmoisessa tapauksessa saattaisivat tulla kylmäkiskoisiksi molempia kuninkaita kohtaan sekä aloittaa jotakin levottomuutta.³ — Lisäksi valtaneuvokset kirjoittivat syyskuun 15 p. Sigismundin kotiintulosta Juhani III:lle itselleen, luetellen niitä monia vaikeuksia, joita se toisi Ruotsille.

¹ Emil Hildebrand, Svenska riksdagsakter, II, 822—828.

² Valtakunnan yliamiraali Klaus Fleming ei suostunut panemaan nimeänsä tämän kirjan alle, koska hän piti sen sanamuotoa sopimattomana.

³ Kirjeen alustelussa oli tämän lauseen sijasta ollut sanat: »On pelättävä, että alamaiset yhdessä ryhtyvät joihinkin toimenpiteisiin ja sulkevat valtakunnan meiltä kaikilta.» Juhani III sai myöhemmin tiedon tästä alkuperäisestä tekstistä.

Ei saata kieltää, että valtaneuvoston kuvaus Ruotsin oloista oli oikea, mutta kirjeiden sanonta oli tarpeettoman jyrkkä, ja kysyä täytyy, oliko viisasta lausua kaikki nuo asiat julki semmoiseen aikaan, jolloin Juhani III:ttä ympäröi joukko puolalaisiakin aatelismiehiä. Oli sitäpaitsi helppo arvata, että huhu Ruotsin hallitsijan ja hänen alamaistensa kesken ilmenneestä erimielisyydestä pian oli Virosta leviävä Venäjälle.

Syyskuun 10 p. olivat Ruotsin lähettiläät, joiden piti keskustella venäläisten kanssa rauhasta, lähteneet Tallinnasta Narvaan. Sinne tuli heille Juhani III:lta kirjelmä, jossa hän sanoi, että sotajoukon oli heti hyökättävä viholisten maahan, jos tsaarin asiamiehet eivät suostuneet niihin ehtoihin, mitkä oli mainittu lähettiläiden opastuksessa. Kun tästä annettiin tieto Narvaan lähetetylle sotaväelle, nousi siinä suuri tyytymättömyys. Sotamiehet laativat syyskuun 24 p. Juhani III:lle memoriaalin, joka oli kirjoitettu sangen uhmaavin sanoin. He ilmoittivat siinä, että he eivät aikoneet lähteä millekään retkelle, jos he eivät saisi suorittamattomia palkkojaan ja jos Sigismund ei palaisi Puolaan. Ja lopuksi he lausuivat, että he eivät luopuneet mielipiteestään vaikka heidän henkensä siitä joutuisi vaaraan. Suomalaiset aatelismiehet Arvi Stålbarm, Arvi Tawast, Akseli Kurki ja Martti Boije lähetettiin viemään tätä kirjettä Juhani kuninkaalle. Heidän tehtävänsä oli sangen hankala, mutta lokakuun 1 p. he sen kuitenkin suorittivat.

Kolme päivää sen jälkeen kuin sotaväen memoriaali tehtiin Narvassa, kirjoittivat siellä olevat aatelismiehet ja päälliköt Juhani III:lle Sigismundin paluun peruuttamista koskevan ja nöyrästi laaditun anomuksen, jonka valtaneuvos Klaus Bielke¹ lupasi viedä langolleen Juha-

¹ Klaus Bielke ja kreivi Akseli Leijonhufvud olivat yhdessä seipittäneet tämän anomuskirjan. Edellinen heistä ei sitten kuitenkaan pannut siihen nimeään. Allekirjoittajia oli 31, josta jou-

nille. Mutta kun hän tultuaan Tallinnaan sai kuulla, että Sigismund jo oli mennyt sieltä (syyskuun 30 p.) Puolaan, niin hän ei jättänytäkään sitä kuninkaalle.

Juhani III oli kovasti vihoissaan ylimyksille, jotka olivat panneet esteitä hänen suunnitelmilleen, ja hautoi sen jälkeen kostontuumia heitä kohtaan.

Lähtiessään lokakuun 2 p. Tallinnasta hän jätti Viroon kahdeksan valtaneuvosta järjestämään maan puolustusta. Pari viikkoa myöhemmin kuusi näistä palasi Ruotsiin. Täällä he ilmoittivat rauhoittaneensa sotaväen lupamalla, että hallitus oli suorittava sille palkan. Myös saatiin heiltä tietää, että sotamiehet oli asetettu linnaleiriin talonpoikien luo, koska Tallinnassa ja Narvassa oli puute ruokavaroista.¹ Sangen epätydyttävälle kannalle olivat siis Ruotsin sota-asiat jääneet Virossa, kun kuningas sieltä lähti.

Juhani kuningas laittoi tammikuun 2 p. 1590 alamaisilleen Tukholmasta avoimen kirjeen, jossa hän puolestaan selitti silloista valtiollista tilannetta, mutta toiselta kannalta kuin valtaneuvokset olivat sitä tehneet Tallinnassa. Kirjeen sisälllys oli pääasiallisesti seuraava. Feodor tsaari oli neuvoskuntansa kehoituksesta lähettänyt Juhanille järjettömän ja kopean uhkauskirjeen. Hän oli kuullut, että kuningas ei ollut saanut mukaansa kaikkea sotaväkeään Tallinnaan. Sen ohessa oli tullut yleisesti tunnetuksi, että eräät, jotka kuuluivat kuninkaan seurueeseen,

kosta enemmän kuin toinen puoli oli suomalaisia. Näistä mainittakoon: Akseli Leijonhufvud, Kaarle Horn, Arvi Tawast, Perttu Iivarinpoika (Grön), Arvi Stålbarm, Antti Boije, Klaus Hermanninpoika Fleming, Lauri Fleming, Yrjö Henrikinpoika Horn, Pietari Paavalinpoika (Juustén), Hartikka Henrikinpoika, Hannu Hannunpoika, ratsumestarit Martti Boije ja Akseli Kurki sekä lippukuntain päämiehet Valentin Göding, Steen Maununpoika ja Maunu Laurinpoika. Svenska riksdagsakter II, 854.

¹ F. Ödberg, Om Konung Johan III:s förföljelse mot Karl Horn, Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift II, iv. 5.

eivät olleet noudattaneet hänen tahtoansa. — — — Saa-
vuttuaan takaisin Tukholmaan hän oli, sanottiin kirjeessä
edelleen, kutsunut luokseen Kaarle herttuan ja keskustel-
lut hänen sekä muutamien siellä silloin olleiden valta-
neuvosten kanssa sota-asioista. He olivat sopineet siitä,
että Ruotsin koko sotavoima oli seuraavana kesänä lähe-
tettävä Venäjälle. Vaikka kuningas ei vielä ollut ruto-
vaaran takia kutsunut säätyjä kokoon, niin hän aikoi
kuitenkin tehdä sen piakkoin. — — — Jotkut valehtelijat,
jotka tahtoivat synnyttää eripuraisuutta valtakunnassa,
olivat levittäneet sellaista huhua, että hän ei halunnut
rauhaa ja että hän oli vihoissaan aatelistolle ja sille sota-
väelle, joka oli ollut hänen kanssaan Narvassa. Hän oli
kuitenkin aina koettanut saada rauhaa toimeen; Sigis-
mund kuninkaan kanssa hän oli päättänyt viipyä sinä
talvena Virossa, kunnes olisi voitu pakottaa venäläiset
rauhantekoon, mutta tämän aikomuksen olivat ne estä-
neet, jotka eivät käskyn mukaan olleet lähettäneet sinne
väkeä ja muonavaroja. — — — Että hän oli vihastunut
muutamille, jotka olivat rikkoneet häntä vastaan, siihen
hänellä oli oikeus. Syyttömiä hän ei aikonut rangaista.¹

Tuskin oli kolme viikkoa kulunut tämän kirjeen anto-
päivästä, kun sota taas syttyi ilmi liekkiin.

¹ Svenska riksdagsakter II, 860.

ENSIMMÄINEN LUKU

Narvan piiritys. Valtiopäivät maaliskuussa 1590.

Venäjälläkin oli välirauhan lopulla ryhdytty varustamaan sotajoukkoa, ja Feodor tsaari oli vuoden 1589 päättyessä valmis uudistamaan taistelun. Näin ollen ei ollut suuria toiveita, että niissä rauhanneuvotteluissa, jotka silloin pantiin alkuun, olisi voitu päästä suotuisiin tuloksiin.

Pliussajoen suulla ¹ lokakuussa (1589) pidetyt keskustelut raukesivat tyhjiin sen johdosta, että tsaarin asiamiehet eivät lakanneet vaatimasta ruotsalaisten valloittamia linnoja takaisin. ² Valtakuntien lähettiläiden kesken nostettiin kuitenkin pian kysymys uuden rauhankokouksen toimeenpanemisesta. Marraskuun 10 p. Venäjän komissaarit Tsheremisinov ja Petelin, jotka silloin olivat Outovassa, kirjoittivat asiasta Ruotsin valtuutetuille Rakvereen. Viimeksimainittuja oli myöskin kaksi, nimittäin Klaus Bielke ja Narvan päällikkö Kaarle Horn. ³

Venäläisten kirjeessä sanottiin muun muassa: »Te olette puhuneet meille, että aselepo saisi jäädä voimaan kolmen kuninkaan päivään asti. Tämän johdosta meidän heramme Feodor Ivanovitsh on huolimatta teidän herranne kopeista ja sopimattomista sanoista käsenyt sotaväkinsä

¹ Pliussajoki laskee Narvajokeen oikealta, Iivananlinnan yläpuolella.

² Lokakuussa 1589 pidetystä kokouksesta on puhuttu tarkemmin teoksessani »Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota», 406—408.

³ Lähetyskunnan kolmas jäsen Akseli Leijonhufvud oli eronnut siitä, lähtien pois Narvasta.

pysyä mainitun ajan hiljaa paikoillansa. Jos kenties olette saaneet Juhani kuninkaalta uusia ohjeita niihin linnoihin nähden, jotka hänellä on Liivinmaalla ja Novgorodin alueella, niin kirjoittakaa siitä meille Suureen Novgorodiin. Me tahdomme siinä tapauksessa taas tulla keskustelemaan kanssanne valtakuntain asioista.»¹ Muutaman aikaa sen jälkeen Ruotsin edustajat vastatessaan tähän kirjeeseen ilmoittivat, että he eivät olleet saaneet noita ohjeita. Lopputulos kirjeenvaihdosta oli kuitenkin se, että päätettiin uudestaan kokoontua Pliussajoen suulle. Tämän johdosta Klaus Bielke saapui tammikuun 5 p. Narvaan. Hänen mukanaan tuli sinne myös Viron maaherra Kustaa Banér.

Rauhanneuvottelu jäi kuitenkin pitämättä. Komissaarit laittoivat tosin tammikuun 10 p. 1590 lähettinsä kokouspaikalle, jossa nämä osoitukseksi siitä, ettei kummaltakaan puolen aiottu keskustelujen aikana ryhtyä vihollisuuksiin, toimittivat ristinsuutelemisen, mutta samana päivänä hyökkäsi venäläisjoukko Jaaman² edustalle ja poltti linnan esikaupungin surmattuaan siellä kuusi ja vangittuaan kolme Ruotsin sotamiestä. Vieläpä nämä viholliset lähettivät seuraavana päivänä muutamien talonpoikien mukana Jaamaan ja Kaprioon tsaarin avoimet kirjeet, joissa linnojen puolustajia sekä houkuttelevin että uhkaavin sanoin kehoitettiin antautumaan. Venäjän lähettiläät olivat silloin kahden peninkulman päässä Narvasta. Kun Ruotsin komissaarit kirjoittivat heille hyökkäyksestä syyttäen heitä lupausten rikkomisesta, niin venäläiset sanoivat puolustukseksen, että mainittu retkikunta oli tullut Jaaman luo heidän tietämättään.³

¹ Muscovitica, Förhandlingar mellan Sverige och Ryssland R. A.

² Jaama sijaitsi Laukaanjoen varrella, Iivananlinnasta 20 kilometriä suoraan itäänpäin.

³ Klaus Bielke, Kustaa Banér, Yrjö Boije ja Kaarle Henrikinpoika Juhani III:lle Narvasta tammikuun 27 p. 1590, Muscovitica Förhandlingar R. A.

Narvassa päätettiin nyt kostaa vihollisten tekemä tihutyö vastahyökkäyksellä. Tsaarin asiamiehet saivat kuitenkin tiedon tästä aikeesta ja lähtivät jo seuraavana yönä viidensadan sotamiehen kanssa, jotka olivat heillä suojelusväkenä, menemään Outovaan päin. Tullessaan heidän leiriinsä (tammikuun 13 p.) Ruotsin sotajoukko siten ei enää tavannut heitä siellä. Se venäläinen osasto, joka oli käynyt Jaaman luona, oli myöskin rientänyt pois, niin että sitäkään ei saavutettu. Ruotsalaiset jatkoivat silloin matkaansa Inkerin eteläpuolella olevaan Someron maakuntaan, jossa he ryöstivät kahdeksan päivää. Siellä heille kuitenkin kerrottiin, että tsaari itse oli tuomassa suurta sotajoukkoa Narvaan päin, jonka tähden he kiireesti palasivat retkeltään. Sota virisi nyt taas ilmiliekkeihin, ja sen ensimmäinen mainittava tapaus oli seurauksiltaan tärkeä Narvan piiritys.

Viroon oli jo lokakuussa tullut sanomia, että tsaari oli koonnut väkeä Pähkinänlinnaan, Pihkovaan ja muihinkin lähellä rajaa oleviin paikkakuntiin. Näiden huhujen johdosta Viron maaherra Kustaa Banér oli kirjoittanut Juhani III:lle, että Virossa ja Suomessa olevalla vähälukuisella sotaväellä ei voitu vihollisia vastustaa, jos niitä tuli suuret joukot. Sen ohessa hän oli pyytänyt, että Viroon lähetettäisiin rahoja ja muonavaroja, koska sotamiehet eivät olleet saaneet palkkojaan ja koska köyhtyneet talonpojat, joiden luo ne oli pantu linnaleiriin, eivät enää jaksaneet niitä elättää.¹ Saamme pian nähdä, että sinä syksynä ei Ruotsista enää voitu toimittaa apua Narvaan.

Joulukuussa sotajoukon ylipäällikkö Yrjö Boije oli kerännyt väkensä Narvan läheisyyteen. Kun ei kuitenkaan vihollisten odotettua hyökkäystä silloin tapahtunut, niin rupesi elämä jo tuntumaan Virossa turvallisemmalta.

¹ Kustaa Banér Juhani III:lle Tallinnasta lokakuun 31 p. 1589, Ståthållare öfver Estland till K. M. 1570—1592 R. A.

Narvassa toivottiin nähtävästi, että rauhanneuvotteluissa vielä voitaisiin päästä hyviin tuloksiin. Sitä paitsi ei siellä oikein uskottu noita Venäjältä tuotuja hälyyttäviä viestejä, sillä edellisinä vuosina oli usein liikkunut samanlaisia huhuja, jotka myöhemmin oli huomattu perättömiksi. Venäläisten hyökkäys oli siten lopuksi yllätys Narvassa oleville päälliköille. Ei Yrjö Boije itsekään näytä tienneen, kuinka suuri vaara todella oli. Vielä tammikuun 22 p. Kustaa Banér, Klaus Bielke, Yrjö Boije ja Kaarle Horn kirjoittivat Narvasta Sigismund kuninkaalle: »Täällä sanotaan suurruhtinaan olevan tulossa suuren sotajoukon kanssa, mutta me emme vielä ole saaneet selkoa, missä hän on; kenties koetetaan meitä peloittaa levittämällä turhaa puhetta.»¹ Kun sitten pari päivää myöhemmin ei saattanut olla vähintäkään epäilystä asian vakavuudesta, niin viestit jo liioitellen mainitsivat Venäjän sotajoukon suuremmaksi kuin se olikaan. Narvassa kerrottiin, että siinä oli toista sataa tuhatta miestä, ja ruotsalaisten saamat muutamat vangit sanoivat sen miesluvun 80,000:ksi.² Muutamia viikkoja myöhemmin tuli kuitenkin Ruotsiin tieto, että Feodorilla oli ollut mukanaan 30,000 miestä, josta joukosta melkoinen osa lienee ollut talonpoikia.³

Viimeiseen asti oli Narvassa myös luultu, että tsaari ei voisi sinä talvena tuoda raskaita muurinmurtajia sinne saakka, koska suot ja nevat vajottivat ja keli muutenkin oli huono. Meikäläiset saivat kuitenkin pian havaita, että se toivo oli ollut petollinen.

Vaikea on tarkoin sanoa, kuinka paljon Narvassa oli

¹ Muscovitica Förhandlingar R. A.

² Karamsinin mukaan Feodor tsaari toi sotatanterelle lähes 300,000 miestä (!). Tästä jo huomaa, kuinka epävarmat kaikki ilmoitukset Venäjän armeijan suuruudesta olivat.

³ Tsaarin armeijassa mainitaan olleen »kaikenmoista läheltä ja kaukaa kerättyä väkeä».

sotaväkeä vihollisten lähetessä. Kaarle Horn oli lopulla vuotta 1589 pyytänyt väkeä ja ampumavaroja Suomesta,¹ ja hänelle olikin tammikuun alussa lähetetty Viipurista suomalaista ratsuväkeä, Kaarle herttuan huovit sekä tykkejä ja ruutia.² Nuorempi Klaus Fleming sanoo, että Narvassa loppiaisen aikaan oli 4,000 miestä.³ Nähtävästi sinne tammikuun loppupuolella tuotiin lisäväkeä, niin että siellä venäläisten saapuessa oli viidetta tuhatta miestä. Linnan puolustajien luku oli siis aivan vähäinen hyökkääjien lukuun verraten. Paha asia oli myös, että Ruotsin väessä oli joukko tyytymättömiä. Narvasta ilmoitettiin kuninkaalle, että miehistö oli siellä vastahakoista, koska suuri osa siitä kaipasi vaatteita ja kunnollisia aseita. Arvi Tawast, Perttu Iivarinpoika (Grön) ja Salomon Ille oli tosin lähetetty tuomaan Ruotsista verkkaa ja rahoja sotamiehille, mutta tätä lähetystä ei saatu myöhäisen vuodenajan takia perille kuljetetuksi, vaan se oli jäänyt Suomeen.⁴ Vihollisten lähetessä oli siis tilanne Narvassa perin arveluttava.

Feodor tsaari vei ensin (tammikuun 24 p. 1590) sotajoukkonsa Jaaman luo, ja tämän pienen linnan päällikkö, skottilainen Hannu Burdt, luovutti sen kolme päivää

¹ Nimetön kirje Kaarle Hornille tammikuun 5 p. 1590, *Acta historica*, S. A.

² Arvi Stålbarm ja kuninkaan sihteeri Henrikki Matinpoika Huggut menivät tykistön mukana Narvaan. Ratsumestarit Martti Boije, Knuutti Juhonpoika Kurki ja Akseli Kurki johtivat sinne määrättyä suomalaista hevosväkeä. Matka kävi Seiskarin kautta. S. A. N:o 5628, 36 v. ja 40; 5629, 38—45.

³ *Memoriale Chronicum* (Grönblad, *Urkunder upplysande Finlands öden* II, I, 13).

⁴ Klaus Bielke, Kustaa Banér, Yrjö Boije ja Kaarle Henrikinpoika Juhani III:lle Narvasta tammikuun 27 p. 1590, *Muscovitica Förhandlingar* R. A. — Yrjö Boije Juhani III:lle Tallinnasta maaliskuun 23 p. 1590, R. A. *Ståthållare i Estland till K. M.*

myöhemmin (siis tammikuun 27) vihollisille ¹ sillä ehdolla, että hän, hänen sotamiehensä ja linnan asukkaat saivat vapaasti lähteä sieltä, jos tahtoivat. ² Venäläiset saattoivat sitten varusväen Suomen rajalle. Jaaman tykkimiehissä ja jalkaväessä oli, omituista kyllä, useita, jotka linnan antauduttua menivät Venäjän palvelukseen. ³ Tsaarin mainitaan antaneen näille luopioille vaatteita palkinnoksi.

Hannu Burdt tuli jo tammikuun 29 p. kolmen miehen seuraamana tsaarin leiristä Narvaan. Täällä hän syytti väkeään siitä, että Jaamaa oli huonosti puolustettu.

¹ Eräs tuntematon silminnäkijä (luultavasti Narvan asukas) on tehnyt Feodor tsaarin sotarekistä saksankielisen kirjallisen kertomuksen, joka on säilynyt Ruotsin valtioarkistossa. Tämän kertomuksen mukaan Burdt myöntyi antaumiseen tammikuun 26 p., mutta nähtävästi venäläiset tulivat linnaan vasta seuraavana päivänä. Hiärn erehtyy sanoessaan, että Jaaman luovuttaminen tapahtui tammikuun 20 p.

² Jaaman linna ei missään tapauksessa olisi voinut kestää pitkällistä piiritystä eikä ylivoimaisen vihollisen ryntäystä. Linnan antautumisesta on ristiriitaisia kertomuksia. Hiärn, Dalin ja A. Ahlén (*Bidrag till det ryska krigets historia under Johan III:s regering II*, 43) sanovat, että linna jätettiin venäläisille taistelutta. Jotakin vastarintaa siellä kuitenkin näkyy tehdyn. Muutamat venäläiset vangit kertoivat Narvassa, että Burdt oli ensimmäisenä piirityksen päivänä tykeillään tappanut tsaarin sotajoukosta 20 miestä. (Klaus Bielke y.m. Juhani III:lle Narvasta tammikuun 27 p. 1590, *Muscovitica Förhandlingar R. A.*) Klaus Bielke ilmoitti eräässä Eerikki Sparrelle lähettämässään kirjeessä, että viholliset olivat ampuneet Jaamaa, niin että sitä ei voitu kauemmin puolustaa. (*Handl. rör. Skand. hist. XXXVIII*, 60.) Mankellin kuvauksen mukaan tsaari antoi kolme päivää ankarasti ampua linnaa, niin että sen muurit pahasti vahingoittuivat. En ole saanut selville, mistä tämä Mankellin tieto on peräisin. Mainituksa tuntemattoman kirjallisessa kertomuksessa lausutaan, että venäläiset olivat lauaisseet tykkinsä ainoastaan kaksi kertaa. — Kuten huomataan, ovat tiedot Jaaman puolustuksesta sangen sekavat.

³ Klaus Bielke ja Kustaa Banér Juhani III:lle Rakveresta helmikuun 4 p. 1590, *Skrifvelser till konungen R. A.*

Kuninkaan käskynhaltijat lähettivät silloin Burdtn Tallinnaan, ja koska he eivät luottaneet hänen kertomukseensa, niin he kirjoittivat Suomeen, että täällä tutkittaisiin, kenessä syy oli ollut. Huhtikuun 16 p. Klaus Bielke ja Yrjö Boije ilmoittivat Tallinnasta kuninkaalle, että Hannu von Nyborg¹, eräs vartiomestari sekä eräs maavouti, jotka olivat Jaamasta tulleet maahamme ja jotka Itä-Suomen maaherra Klaus Tott oli lähettänyt Hämeenlinnaan, väittivät luovutuksen tapahtuneen Burdtn toimesta. Tämä oli silloin vielä Tallinnassa, mutta aikomus oli tuoda asianomaiset yhteen paikkaan tutkimuksen jatkamista varten.² Nähtävästi Burdt sitten voi täysin puhdistautua kaikista häntä vastaan tehdyistä syytöksistä, koska hallitus myöhemminkin käytti häntä sotaväessä.³

Tammikuun 30 p. Venäjän sotavoima jo oli Iivannanlinnan edustalla.⁴ Pääjoukkoa johti ylhäisin pajareista, ruhtinas Mstislavski, ja etujoukkoa ruhtinas Hvorostinin, jota pidettiin etevänä sotapäällikkönä; Boris Godunov ja Feodor Romanov toimivat tsaarin sotaneuvostona. Erään

¹ Hannu von Nyborg lienee alussa vuotta 1590 ollut voutina (alivoutina?) Jaamassa. Vuonna 1592 tavataan hänet Rakveren voutina.

² Klaus Bielke ja Yrjö Boije Juhani III:lle Tallinnasta huhtikuun 16 p. 1590, Skrifvelser till konungen R. A.

³ Hannu Burdt tavataan seuraavina vuosina Henrikki Lealin skottilaisessa ratsuslippueessa luutnanttina. Ehdottaessaan maaliskuun 18 p. 1593 Sigismund kuninkaalle, että skottilaisten huovien lukua oli vähennettävä, Arvi Stålmarm suosittelee erittäin Hannu Burdtia jonkun viran saamiseen. Tätä asiaa koskevassa kirjeessään Stålmarm mainitsi, että Burdt oli kauan palvellut Juhani III:tta, että hänellä oli vaimo ja paljon lapsia ja että hän oli uskollinen, ahkera ja kunniallinen mies. Arvi Eerikinpoika Sigismundille Narvasta main. p. 1593, Ingrica R. A.

⁴ Arvi Stålmarm Klaus Flemingille Purtsista helmikuun 2 p. 1590, Acta historica S. A.

Iivananlinnan läheisyydessä olevan vuoren alle levitettiin venäläisten rintama metsän reunaan; tsaarin oma maja nähtiin siellä armeijan keskustan takana. Ruotsin väki kahakoi sinä päivänä kello 2:sta iltaan asti vihollisten kanssa. Koska pääjoukot eivät jättäneet asemiaan, ei kumpainenkaan puoli kärsinyt sanottavaa mieshukkaa. Ruotsalaisten täytyi kuitenkin huomata, että he eivät voineet taistella menestyksellä Venäjän suurta armeijaa vastaan, ja sentähden he illalla vetäytyivät takaisin Narvaan.

Venäläiset historioitsijat ovat kuvanneet tämän kahan suureksi kenttätaisteluksi. Karamsin sanoo ¹: »Kakskymmentä tuhatta ruotsalaista kohtasi Kustaa Banérin johtamina Narvan läheisyydessä ruhtinas Hvorostininin, joka voitti ja hajoitti ne ajaen ne kaupunkiin.» Samalla tavalla Solovjev puhuu asiasta. ² Tiedämme kuitenkin, että ruotsalaisia ei ollut Narvassa likimainkaan kahtakymmentä tuhatta. Sitä paitsi ei ole luultavaa, että Viron maaherra Kustaa Banér olisi siinä tilaisuudessa ollut Yrjö Boijen asemesta ylipäällikkönä. Muutoin Klaus Bielken, Kustaa Banérin ja Arvi Stålarmin yhtäpitävät, kuninkaalle lähetetyt ilmoitukset, joihin edellä oleva kertomus perustuu, näyttävät aivan luotettavilta todistuskappaleilta.

Kun väki oli palannut Narvaan, päätettiin siellä, että isomman osan siitä oli heti lähdettävä linnasta pois, sillä arveltiin, että kaupungissa olevat muonavarat eivät riittäisi koko sotajoukolle, jos piiritys kestäisi kauan. Ylipäällikkö Yrjö Boije veikin vielä samana yönä melkein kaikki ratsumiehet sekä neljä jalkaväen lippukuntaa Narvasta Rakvereen päin. ³ Kustaa Banér, Klaus Bielke, jalkaväen pääl-

¹ Geschichte des russischen Reiches IX, 175.

² История России, Издание четвертое VII, 279.

³ Erästä muonitusluettelosta saamme osapuille tietoja siitä Yrjö Boijen väestä, joka oli koottuna Rakveren kenttäleiriin maaliskuun alussa 1590. Tämä joukko oli ainakin pääosakseen

likkö Arvi Tawast sekä Arvi Stålbarm seurasivat tätä joukkoa. Arvi Tawast, joka vasta joulukuun 14 p. näkyy tulleen Narvaan, ¹ oli tarjoutunut jäämään sotamiesten kanssa sinne, mutta Kaarle Horn kehoitti häntä lähtemään muiden mukaan. ² — Helmikuun 4 p. Klaus Bielke ja Kustaa Banér kirjoittivat kuninkaalle Rakveresta: »Olemme siinä toivossa, että suurruhtinas ei voi toimittaa mitään Narvan edustalla. Se on riittävästi varustettuna väellä, tykeillä, ruudilla ja luodeilla, niin että pian saadaan kuulla hänen

sama kuin se, jonka hän oli vienyt Narvasta. Siihen kuuluivat seuraavat osastot.

Ratsuväkeä.

Hannu Strangin uplantilainen lippue	326	miestä	
Knuutti Juhonpoika Kurjen	»	280	» (Hovilippue)
Martti Boijen suomalainen	»	376	»
Akseli Kurjen	»	318	»
Henrikki Lealin skottilaisesta lippueesta	124	»
Antti Linderinpojan lippueesta	120	» Kaarle herttuan väkeä.

Jalkaväkeä.

Lauri Niilonpojan pohjalainen lippukunta
 Steen Maununpojan uusmaalainen lippukunta
 Olavi Wargin karjalainen lippukunta
 Olavi Juhonpojan taalalainen lippukunta
 sekä nähtävästi myös
 Valentin Gödingin satakuntalaiset sotamiehet.

Kenttätykkiväkeä.

Tykistömestari Maunu Maununpoika ja 70 miestä.

Ratsuväkeä oli siis tämän luettelon mukaan 1,544 miestä ja jalkaväkeä kenties noin 2,500 miestä.

Päälliköistä mainitaan erikseen vain jalkaväen johtaja Arvi Tawast ja hänen veljensä Kermo Henrikinpoika sekä Pietari Deen.

Eerikki Juhaniinpojan tili Rakveren leirin muonituksesta v. 1590 Ruotsin kamariarkistossa.

¹ Rasmus Söyringinpojan tili Narvan muonavaroista 1589—1590.

² Handl. rör. Skand. hist. XV, 87.

lähteneen matkoihinsa häpeällä.»¹ Nämä sanat osoittavat, että Bielkellä ja Banérilla ei ollut oikeaa käsitystä tilanteesta.

Saatuaan väkensä Narvajoen länsipuolelle tsaari laittoi joukon ratsumiehiä ajamaan peräytyviä ruotsalaisia takaa. Sen ohessa tämän joukon piti hävittää maakuntaa ja tuoda muonavarjoja venäläisten leiriin. Suojellakseen maakansaa ryöstöltä Boije asetti väkensä² Koilan kylään³, joka oli kolme (silloista) peninkulmaa (eli 15 kilometriä) Rakveresta itäänpäin.⁴ Kun hän helmikuun 4 p. lähetti sieltä muutamia satoja ratsumiehiä ottamaan selkoa vihollisten liikkeistä, tavattiinkin nämä aivan leirin läheisyydestä, ja siellä syntyneessä taistelussa tiedustelijat joutuivat tappiolle. Mutta silloin Arvi Stålarin toi leiristä neljä ratsuväen lippuetta heidän avukseen, voitti viholliset ja ajoi heitä takaa Aa-nimisen moision luo.⁵ Ensimmäisessä ottelussa kaatui

¹ Skrifvelser till konungen R. A.

² Chr. Kelch lausuu (Liefländische Historia 447), että ruotsalaisilla oli helmikuun alussa Rakveren tienoilla lähes 6,000 miestä. En tiedä, kuinka luotettavana tätä ilmoitusta on pidettävä.

³ Th. Hiärn (Ehst- lyf- und lettlaendische Geschichte, 370, Monumenta Livoniae Antiquae) ja H. J. Hansen (Geschichte der Stadt Narva, 55) nimittävät erehdyksestä kylää Koyeb'iksi. Yrjö Boijen kuninkaalle lähettämässä kirjeessä on sen nimenä Kojell, Arvi Stålarmin kirjeessä: Kijell. Ruotsalaiset historioitsijat eivät tietääkseni ole maininneet taistelupaikan nimeä. — Hansen sanoo Koilan asemasta, että kylä sijaitsi Varjan ja Pitkäristin postiasemien välillä, 90 virstaa Narvasta länteenpäin.

⁴ Arvi Stålarin sanoi eräässä helmikuun 2 p. lähettämässään kirjeessä, että ruotsalaisten leiri silloin oli Purtsin kylässä. — Tarton yliopiston professori M. J. Eiseniä on minun kiittäminen siitä, että olen saanut tiedon molempain mainittujen kylien ja useiden muiden Viron paikkakuntien oikeista nimistä.

⁵ Aasta, jonka saksalainen nimi on Hakhof, sanotaan, että se oli peninkulman päässä Purtsin kylästä itään. Molemmat nämä paikkakunnat sijaitsevat Lyganusen kihlakunnassa. Tästä ilmoituksesta saan kiittää professori A. R. Cederbergiä.

venäläinen pajari Wasili Rosladin, joka oli ruvennut Juhani III:n palvelukseen, ja kaksi saksalaista aatelis-miestä, Hannu Maidel ja Otto Wrangel, joutui venäläisten vangeiksi.¹ Sen jälkeen karkoitettiin vihollisten kiertelevät ratsumiesparvet pari kertaa leiripaikoistaan, mutta sittenkin onnistui niiden hävittää Alentakusen piirikunta melkein autioksi; talonpojat kuljetettiin sieltä vaimoineen ja lapsineen Venäjälle, ja maatilat poltettiin.

Lähtiessään Narvasta Banér ja Boije olivat luvanneet tulla piiritettyjen avuksi saatuaan enemmän sotaväkeä kokoon. Jo lokakuussa (1589) he olivat pyytäneet Sigismund kuninkaalta sekä rahoja että apujoukkoja, ja muutamia päiviä ennenkuin Venäjän sotajoukko saapui Narvan luo, oli heille tullut häneltä vastaus, jossa hän ilmoitti käskeneensä Puolan suurkanslerin sekä Liivinmaassa olevan sotapäällikön Yrjö Farensbachin tarvittaessa toimittaa ruotsalaisille lisäväkeä. Vieläpä oli liiviläinen aatelismies Konrad Taube samaan aikaan tullut Narvaan Farensbachin lähettiläänä vakuuttamaan, että tämä jo keräsi miehiään.² Mutta puolalaisia ei sitten saapunutkaan Boijen luo,³ ja hänen mielestään lieene Ruotsin sotajoukko

¹ Girs sanoo tataarien vieneen ruotsalaisilta melkein kaikki heidän kuormarekensä (Johan III:s *Chrönica*, 145). Dalinin kertomuksen mukaan Ruotsin väki menetti koko kuormastonsa (Svea rikes historia III, 211). Karamsin taas väittää, että tataarit ottivat vihollisiltaan saaliiksi sekä kuormaston että tykit (*Geschichte des Russischen Reiches* IX, 175). Mutta Yrjö Boije ja Arvi Stålar, jotka lähettivät kuninkaalle raportit Koilan taistelusta, eivät niissä mainitse sanaakaan tykkien tai kuormaston menetyksestä.

² Klaus Bielke, Kustaa Banér, Yrjö Boije ja Kaarle Henrikinpoika Narvasta Sigismundille tammikuun 22 p. 1590. Samat Juhani III:lle tammikuun 27 p. *Muscovitica Förhandlingar* R. A.

³ Sigismund kuninkaalle maaliskuun 4 p. lähettämässään kirjeessä Klaus Bielke ja Kustaa Banér mainitsivat, että Yrjö Farensbach silloin oli jonkun aikaa majoillut Laiusen linnan luona.

ollut liian heikko voidakseen ryhtyä taisteluun piirittäjiä vastaan. Hätään joutuneiden narvalaisten täytyi lopulta-kin huomata, että heidät oli jätetty oman onnensa nojaan.

Narvaan oli jäänyt, kun suurin osa sotajoukosta oli mennyt sieltä pois, ainoastaan neljä lippukuntaa jalkaväkeä, nimittäin Hämeen, Narvan kaupungin, Helsinglannin (ynnä Gestriklannin) ja Taalain sotamiehet¹ eli yhteensä 1,513 miestä jalkaväkeä sekä satakunta ratsumiestä. Sotaväen lisänä oli linnassa 300 talonpoikaa, jotka olivat paenneet sinne vihollisten lähestyessä.

Linnanpäällikön Kaarle Hornin lähimpinä miehinä ja auttajina olivat siihen aikaan kenttämarsalkka² Hannu Wachtmeister, saksalaiset ratsumestarit Reino Nieroth, Hannu Bielefelt ja Frans Treiden sekä suomalaiset aatelismiehet Arvi Henrikinpoika Horn, Vuolteen Hartikka Henrikinpoika ja Meltolan Niilo Olavinpoika.³

Iivananlinnan luona tapahtuneen taistelun jälkeen tsaarin armeija oli viipynyt muutamia päiviä varustetuissa asemissaan sillä vuorella, jonka edustalla tämä taistelu oli ollut, mutta jo tammikuun 31 p. joku osasto siitä pani molemmat linnat piiritykseen.⁴ Samana päivänä Kaarle Horn antoi polttaa linnojen esikaupungit.⁵ Tsaarin pää-

¹ Maunu Laurinpoika oli silloin Hämeen lippukunnan päämiehenä, Yrjö Laurinpoika Narvan lippukunnan, Martti Laurinpoika Helsinglannin ja Lauri Yrjönpoika Taalain lippukunnan.

² Kenttämarsalkaksi nimitettiin ratsuväen päällikköä.

³ Meltolan Niilo Olavinpoika ja hänen poikansa Gamlebakan Maunu Niilonpoika olivat vielä tammikuun 8 p. 1590 olleet Pyterlahdella, josta heidän piti lähteä Kaprioön. S. A. 5631, 73.

⁴ Esitykseni Narvan piirityksestä perustuu pääasiallisesti Kaarle Hornin kuninkaalle lähettämiin tiedonantoihin (Handl. rör. Skand. hist. XXXVIII, 65—73) sekä edellisessä mainitun Narvassa silloin olleen silminnäkijän kirjalliseen kertomukseen.

⁵ Iivananlinnasta lähetettiin silloin 30 ratsumiestä häiritsemään vihollisten hankkeita, ja neljä päivää myöhemmin hyökkäsi samoin Narvasta 80 ratsumiestä kahakoimaan venäläisten kanssa.

joukko leiriytyi sitten helmikuun 4:n ja 5:n päivän välisenä yönä Narvan edustalle, ja jo seuraavana päivänä viholliset rupesivat ampumaan pasteijeja, joita ruotsalaiset olivat edellisinä vuosina teettäneet kaupungin ympärille.¹ Pahaksi onneksi oli muutamissa niistä rakennustyö jäänyt kesken, ja vihollisten tykistö, joka oli Narvan tykkeitä voimakkaampi, ampui nämä pian rikki. Kaksi viikkoa kestänyt tykkituli sai vihdoin aikaan sen, että kaupungin länsipuolella olevaan muuriin, jonka paksuus oli 9 kynnärää, tuli 21 sylen pituinen aukko, niin että muurin jäännös sillä kohtaa oli vain 4 kynnärän korkuinen. Kaupungin pohjoispuoliseen muuriin oli samalla tavoin ammuttu kaksi isoa aukkoa. Lisäksi venäläisten tykit viskoivat Narvaan tulipalloja ynnä raskaita kiviluoteja surmaten ihmisiä ja eläimiä sekä vahingoittaen talojen rakennuksia. Laskettiin sittemmin, että linnaan ja kaupunkiin oli piirityksen aikana ammuttu noin 800 tulipalloa ja 2,000 kiviluotia.² Helmikuun 19 p. kello 6:n aikaan aamulla viholliset vihdoin ryhtyivät yleiseen ryntäykseen. Kaadettuaan satoja heinäkuormia linnoituksia ympäröivään hautaan ja asetettuaan kapuportaita muureja vastaan he koettivat päästä Narvaan sekä mainittujen kolmen aukon kautta että myöskin kolmen puolivalmiin pasteijin kohdalta, siis kuudesta paikasta yhdellä kertaa. Neljä tai viisi tuntia jatkettiin hyökkäyksiä, mutta kaupungin urhoolliset puolustajat saivat ne kuitenkin torjutuiksi, taistellen vihollisia vastaan sekä pyssyillä että keihäillä ja miekoilla. Molemmilta puolin kaatui kiivaissa otteluissa paljon miehiä.³ Linnan vähälukuiselle varusväelle tämä

¹ Pasteijeista kts. kirjaani Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota 654, muist. 5, ja Narvan pasteijeista erikseen sivua 586.

² Parina päivänä (helmikuun 11 ja 13) pidettiin keskusteluja aselevosta, ja siksi aikaa lakkautettiin tykkien tuli, mutta neuvotteluilla ei saavutettu mitään tulosta.

³ Venäläisten sanotaan rynnäkössä menettäneen 700 miestä, ruotsalaisten 500 miestä. Г. В. Форстенъ, Балтійскій вопросъ II, 51.

oli arveluttavampi asia kuin venäläisille. Seuraavina päivinä viholliset ampuivat ankarasti kaupungin Pohjoisportilla olevaa solaa,¹ jonka he saivatkin rikotuksi. Vahingoitettuaan Narvan linnoituksia muissakin kohdin he sitten ryhtyivät valmistuksiin uuden rynnäkön toimeenpanemiseksi. Koska kuitenkin henkiin jääneet sotamiehet² olivat kovin rasittuneet yhtämittäisestä kovasta työstä, jota heidän vartiotoimen ohessa täytyi tehdä korjatussaan rikkiammuttuja varustuksia, ja koska talonpojat, jotka olivat olleet kuusitoista vuorokautta sammuttamassa kaupunkiin pudonneita tulipalloja, myöskin alkoivat väsyä, niin sotaväki ja kaupungin porvarit lopuksi pyysivät Hornilta, että hän, katsoen vihollisten suureen paljouteen, jota ei kauemmin voitaisi vastustaa, ryhtyisi näiden kanssa keskusteluihin, jotta tarpeeton verenvuodatus saataisiin vältetyksi. Silloin Horn pelastaaksensa Narvan Ruotsille tarjosi (helmikuun 21 p.) venäläisille Iivananlinnaa, jos nämä lakkauttaisivat piirityksen. Tähän ehdotukseen tsaari ei kuitenkaan suostunut, vaan vaati Iivananlinnan lisäksi Kapriota, ja vihdoin Hornin täytyi luvata venäläisille molemmat nämä linnat. Siihen häntä kehoitti muiden muassa hänen lankonsa kenttämarsalkka Hannu

¹ Linnoitussolaksi nimitämme vanhoissa linnarakennuksissa tavattavaa aukeata paikkaa, joka oli kahden kehämuurin välillä. Saksankielessä sen nimenä on Zwinger. Jos viholliset pääsivätkin ulkomuurin portista tähän ahtaaseen karsinaan, niin oli heillä vastassa sisämuurin portti, ja he joutuivat siellä monesti pahaan pulaan puolustajien ampuessa muureilta tai ahdistassa heitä sivuilta päin. Zwinger sanaa käytetään kuitenkin monenlaisissa merkityksissä. Siten sanotaan myös linnoitetun kaupungin kehämuurin ja lähellä olevien rakennusten välissä olevaa pientä pihaa tai jonkun tornin (erittäinkin vahvan porttitornin) ääressä olevaa pihaa, vieläpä itse torniakin Zwingeriksi. Otto Piper, Burgenkunde.

² Erään ilmoituksen mukaan ei Hornin väessä silloin enää ollut enempää kuin 400 taistelukuntoista miestä.

Wachtmeister. Helmikuun 23 p. Horn sopi mainituilla ehdoilla venäläisten kanssa aselevosta, joka oli kestävä loppiaiseen vuonna 1591. Myös päätettiin siinä tilaisuudessa, että molempien valtakuntain asiamiesten oli välirauhan aikana kokoonnuttava keskustelemaan »Käkisalimesta ja muista korkeista asioista», kuten sopimuskirjassa lausuttiin.¹ Kaarle Hornin asiamiehinä olivat neuvotteluissa olleet hänen veljensä Arvi Henrikinpoika ja ratsumestari Reino Nieroth;² tsaarin komissaareina olivat toimineet Tatishtshev ja Petelin, siis samat miehet, jotka muutamia viikkoja sitä ennen olivat tulleet Narvan läheisyyteen keskustellakseen rauhasta Juhani kuninkaan valtuutettujen kanssa.

Iivananlinnan ylintä päällikkyyttä oli Kaarle Horn itse hoitanut,³ mutta Kaprion haltijana oli ollut hänen veljensä Yrjö Henrikinpoika (vuodesta 1587).⁴ Tämä suostui noudattamaan venäläisten kanssa tehtyä sopimusta, sen jälkeen kuin Kaarle Horn oli antanut hänelle kirjallisen vakuutuksen, että hän oli vastaava Kaprion luovuttamisesta. Yrjö Henrikinpojan täytyi tietysti oivaltaa, että hän ei voinut Iivananlinnan antauduttua puolustaa ylivoimaa vastaan Kapriota, jossa oli ainoastaan 200 miehen varusväki.⁵

¹ Siitä lähtien oli venäläisillä mielessä ennen kaikkea Pontus de la Gardien valloittaman Käkisalmen takaisinsaaminen, tämän linnan lääni kun muka oli, samoin kuin Inkerikin, tsaarin perintömaata.

² Handl. rör. Skand. hist. XXXVIII, 56. — Västergötlands fornminnesförenings tidskrift II, IV, 7.

³ Iivananlinnan silloisista isännistä olen nähnyt mainittavan Rönkylän (?) Lauri Ollinpojan.

⁴ Matti Antinpoika Biörnram oli viimeisenä voutina Kapriossa. Lähdettyään sieltä kotiinsa Suomeen hän kuoli matkalla. S. A. N:o 5626, 7 ja 24.

⁵ Eräässä kuninkaalle myöhemmin lähettämässään anteeksi-pyyntöissä Yrjö Henrikinpoika ilmoitti Kaprion luovuttamisen

Suostuessaan mainittujen linnojen luovutukseen Kaarle Horn kuitenkin oli saanut tsaarin myöntymään siihen, että ruotsalaisten oli lupa viedä niistä tykkinsä ja ampumavaransa.

Moskovalaiset korjasivat helmikuun 26 p. järeät tykkinsä Narvan luota, ja maaliskuun 1 päivään he olivat hajoittaneet kaupungin eteen rakentamansa suojakkeet. Iivananlinna jätettiin venäläisten haltuun helmikuun 25 p. ja Kaprio helmikuun 28 p.¹ Feodor tsaari tuli itse Iivananlinna helmikuun 26 p., mutta ei viipynyt siellä enempää kuin yhden yön. Kronikoitsijat Girs ja Hiärn kertovat merkillisenä seikkana, että siinä reessä, jossa hän ajoi linnaan, oli uunilla lämmitettävä puukoju ja että rekeä vetämään käytettiin ihmisiä. Iivananlinnasta tsaari lähti takaisin Venäjälle. Hänen saapuessaan Moskovaan tuli papisto juhlasaatossa häntä vastaan, ja arkkipiispa Job lausui hänelle puheen, jossa hän verraten Feodoria Konstantinus Suureen kiitti häntä siitä, että hän oli karkottanut uskottomat pyhästä Venäjän maasta ja pystyttänyt oikean Jumalan alttarit »Ilmajärven slaavilaisten vanhoille alueille.»² Hyvin tärkeänä venäläiset näyttävät pitäneen Inkerin valloitusta, mutta kauan se ei sillä kertaa pysynyt heidän hallussaan.

Tarkastellessa Narvan piiritystä valaisevia historiallisia lähteitä ei saata välttää sitä ajatusta, että Ruotsin sotapäälliköiden neuvotteluissa silloin tehtiin erehdyksiä. Hallituksen syyksi on tosin luettava, että Narvan linnoi-

syyksi vielä sen, että hän, kun sai tietää Iivananlinnan jo joutuneen vihollisten haltuun, pelkäsi venäläisten, jotka eivät olleet vieneet tykkejään Narvan edustalta, ottavan tämänkin linnan, jolle heille sopimuksen mukaan annettu Kapriota. Handl. rör. Skand. hist. XXXVIII, 89.

¹ Toisen ilmoituksen mukaan, joka ei kuitenkaan tunnu luotettavalta, Kaprion luovutus tapahtui helmikuun 25 p.

² Karamsin, Geschichte des Russischen Reiches, IX, 176 ja 177.

tukset vielä olivat epäkunnossa, vaikka kaupunki jo oli ollut yhdeksättä vuotta Ruotsin vallan alla; ja jos Narvassa piirityksen alkaessa oli liian vähän muonavaroja, niin tämäkin epäkohta johtui hallituksen toimettomuudesta. Mutta epäilemättä sotajoukon ja linnan päälliköt olivat olleet leväperäisiä siinä, että he eivät olleet ajoissa hankkineet varmoja tietoja vihollisarmeijan tulosta. Se seikka, että huhut liioittelivat tsaarin armeijan suuruutta, oli sitten omiansa johtamaan heidän päätöksensä ja toimensa harhaan. Erittäin suuri erehdys näyttää tapahtuneen silloin, kun he päättivät viedä Narvasta pois suurimman osan sotajoukkoa. Kaikki se väki, joka oli Narvassa vihollisten saapuessa, olisi hyvin tarvittu puolustamaan laajoja linnoituksia. Tällekin väelle olisi muonavaroja nähtävästi riittänyt muutamiksi viikoiksi, sillä eräillä kauppiaille oli kaupungissa koottuna, kuten kuninkaalle seuraavana kesänä ilmoitettiin, 2,000 tynnyriä viljaa; päälliköt eivät olleet ottaneet näitä varoja haltuunsa. Venäläiset taas eivät varmaankaan olisi saaneet perin köyhtyneistä Viron ja Inkerin maakunnista niin paljon lisävaroja, kuin he olisivat tarvinneet pitkäaikaista piiritystä varten, joten puute kenties piankin olisi pakottanut heidät lähtemään tiehensä.

Ruotsin hallitus sai sangen myöhään tiedon Narvan onnettomuudesta. Maaliskuun 1 p. Juhani kuninkaalle ei vielä ollut tullut mitään sanomaa venäläisten hyökkäyksestä. Hän kirjoitti silloin Yrjö Boijelle: »On kulu-
nut kolmatta kuukautta siitä, kuin meille viimeksi saapui kirjeitä Suomesta ja Virosta, joten emme tiedä, mitä siellä tähän aikaan tapahtuu. Olemme nyt laittaneet sinne lähetin, jotta hänen palatessaan saisimme teiltä vastauksen. Kirjoittakaa siis kaikista asioista: onko vihollinen tehnyt hyökkäyksen vai tarjoaako hän vielä rauhaa, missä hänen sotajoukkonsa on, mitä hänen aikomuksistaan puhutaan, ja onko hänen voimansa niin heikontunut, että hän ei

tähän aikaan voi paljoa toimittaa.»¹ Maaliskuun 10 p., jolloin Juhani oli saapunut ilmoitus Jaaman menetyksestä sekä vihollisten tulosta Narvan edustalle, vaikka hän ei vielääkään tiennyt venäläisten ja Kaarle Hornin välillä tehdystä sopimuksesta, hän kirjoitti Klaus Bielkelle ja Yrjö Boijelle kummeksivansa, että he eivät olleet ajoissa lähettäneet vakoojia Venäjälle, vaan olivat antaneet pettää ja yllättää itsensä. Hän muistutti heille myös, että hän Tallinnassa ollessaan oli käskenyt hajoittaa Jaaman linnan.²

Saatuaan sanoman Narvaa vastaan tehdyn ryntäyksen seurauksista Juhani III vihastui kovasti Kaarle Hornille, jonka menettelyä hän piti tapahtuneiden suurten onnettomuuksien pääasiallisena syynä. Sittemmin hän syytti myöskin Kustaa Banéria sotajoukon peräytymisestä. Vieläpä hänellä oli epäluuloja, että aateliset olivat Narvassa juonitelleet häntä vastaan. Hän lausui myöhemmin eräässä Yrjö Boijelle lähettämässään kirjeessä: »Emme tiedä, kuka on antanut Hornille semmoisen vallan, että hän voi luovuttaa linnoja, joissa hän ei ole haltijana. Siitä asiasta nostetaan vielä kysymys. Suuresti kummastuttaa meitä, että te olette ollut niin kuuliainen Kustaa Banérille ja tehnyt, mitä hän on tahtonut, sillä emme ole antanut maaherralle oikeutta määrätä ylipäällikön toimia. Teidän olisi pitänyt jäädä sotaväen kanssa linnaan huolimatta siitä, mitä Banér ja Horn pakisivat, koska hyvin tiedätte, mikä uljas soturi Kustaa herra on. Huomattiinhan jo kauan aikaa sitten Suomessa, että hän vihollisten tullessa peräytyi. Hän on ollut yltiöpäisen rohkea tehdessään meidän tahtoamme vastaan, mutta arkamainen nähdessään venäläiset.»³ Kun kuninkaalle keväällä ilmoitettiin Puolasta, että tsaarilla oli ollut Narvan luona vain 30,000

¹ V. R.

² V. R.

³ V. R. Kirje Yrjö Boijelle kesäkuun 1 p. 1590.

miestä, joista 10,000 tai 12,000 oli talonpoikia, niin tämä sanoma ei tietystikään lieventänyt hänen närkästystään. Hän päätti olla hyväksymättä Hornin tekemää kymmenkuukautista aselepoa, mutta ei kuitenkaan antanut venäläisille tietoa tästä päätöksestään.¹

Kaarle herttua oli samoin kuin kuningas sitä mieltä, että Narvasta ei olisi pitänyt viedä väkeä pois, juuri kun piiritys oli uhkaamassa. Muutoin hän kirjoitti Inkerin linnojen menetyksen johdosta Yrjö Boijelle ja muille sotajoukon päälliköille: »Moni ymmärtäväinen mies on jo ennakolta nähnyt onnettomuuden olevan tulossa ja pelännyt sitä, mikä on tapahtunut, sillä vaikka paljon on keskusteltu, niin ei ole koskaan ryhdytty toimeen. Ei ole noudatettu neuvoa, että rajalinnoihin oli ajoissa hankittava sotaväkeä, muonavaroja, vaatteita ja rahoja.»² Rajalinnojen muonituksessa ilmenneisiin epäkohtiin nähden tulkoon tässä mainituksi, ettei niitä saatu seuraavinakaan vuosina korjatuiksi.

Juhani kuningas oli helmikuun 10 päivän tienoilla kutsunut säädyt valtiopäiville, joilla oli muun muassa neuvoteltava, miten Venäjän sota oli saatava päättymään. Sitä ennen hän oli helmikuun 4 p. Tukholman linnaan koonnut joukon ratsumestareita, jalkaväen päämiehiä, haaksien päämiehiä, laivureita sekä ylemmät päälliköt ja puhunut heidän kanssaan sota-asioista. Hänen kysytyään heiltä, katsoivatko he valtakunnalle edulliseksi, että venäläisten kanssa sovittaisiin kahden tai kolmen vuoden välirauhasta, he saivat, että heidän ymmärtääksensä lyhytaikaisesta aselevosta ei ollut hyötyä, ja antoivat sen neuvon, että moskovalaisia vastaan oli lähetet-

¹ V. R. Kirjeet Eerikki Kaaprielinpojalle toukokuun 4 ja 14 p. 1590.

² H. R. Kaarle herttuan mietintö huhtikuun 7 p. 1590. Herttuan kirje Yrjö Boijelle, Hannu Wachtmeisterille ynnä muille huhtikuun 1 p. 1590.

tävä Ruotsin koko sotavoima. Kaarle herttuan välityksellä kuningas myöskin ennen valtiopäiväin avausta kuulusteli pääkaupungissa silloin olevien aatelismiesten mielistä sodankäynnistä. Vastauksessa, joka annettiin helmikuun 15 p., nämä pyysivät nöyriä sanoja kuningasta kysymään säätyjen ajatusta asiasta, ja samalla he lausuiivat, että heidän käsityksensä mukaan oli, jos tsaari ei suostunut Ruotsille otolliseen rauhaan, suuri sotaretki pantava toimeen, kohta kun sitä varten oli saatu riittävästi varoja kokoon.¹

Säädyn saapuivat Tukholmaan maaliskuun 1 päivän vaiheilla. Suomesta ei näy tulleen montakaan edustajaa.² Ne kuninkaan kirjelmät, joilla säädyn kutsuttiin kokoon, eivät liene — talvi kun oli — ennättäneet tänne ajoissa.

Eräs kuninkaan esitys, joka annettiin säädylle nähtävästi heti valtiopäiväin alussa, sisälsi sota-asioista seuraavaa. Oli luultavaa, että vaino taas oli alkava, koska venäläinen oli lähettänyt hänelle kaksi uhmailevaa kirjettä — toisen niistä kuningas oli saanut Virossa, toisen palattuaan Ruotsiin. Tämän johdosta hän pyysi tietoa, mitä apua alamaiset tahtoivat ja voivat antaa taistelua varten.³

¹ Sv. Riksdagsakter II, II, 866 ja 878.

² E. Hildebrand sanoo, että Suomesta oli ainoastaan pari aatelismiestä saapuvilla. Sv. Riksdagsakter II, II, 893.

³ Juhani III:n puheessa, joka pidettiin säädylle maaliskuun 7 (?) p., ansaitsevat muutamat kohdat huomiotamme siitä syystä, että ne osaltaan valaisevat eräitä edellisten vuosien sodankäyntiin kuuluvia seikkoja. Luetellen valtaneuvosten rikkomuksia ja laiminlyöntejä hän lausui siinä m.m.: »Jos olisin noudattanut eräiden valtaneuvosten tahtoa, niin Narva ei koskaan olisi joutunut minun käsiini, sillä he varoittivat minua koettamasta siellä onneani. Mutta kun Puolan kuningas Tapani oli ottanut moskovalaisilta maita, niin minä kutsuin Pontus herran luokseni ja pyysin häneltä salaisesti, että hän sen valan tähden, jonka hän oli minulle vannonut, noudattaisi minun määräyksiäni eikä huolisi muiden mielipiteistä. Käskin hänen sitten koota suuren sotajoukon ja lähteä Narvaa vastaan. Tämä asia onnistui minulle niin hyvin,

Aateliston vastauksessa sanottiin: »Hänen Majesteettinsa ja Kaarle herttua ovat katsoneet sotaretken tarpeelliseksi venäläisten hyökkäyksen takia, joka tehtiin, vaikka rauhantekoa koskevat keskustelut olivat käynnissä. Me olemme asiassa samaa mieltä, ja jotta H. M. huomaisi meidän hyvän tahtomme, olemme valtakunnan parasta katsoen päättäneet, että meidän alustalaisistamme jokainen koko talon haltija maksaa sotaa varten talarin, jokainen puolen talon haltija $\frac{1}{2}$ talaria ja joka torppari 1 markan.»¹ — Mitä muut säädyt vastasivat kuninkaan esitykseen, ei ole tunnettua. Kuitenkin huomataan kaikkien säätyjen yksimielisesti päättäneen, että vihollista vastaan oli taisteltava ja että sotajoukon varustamista varten oli maksettava yleiset ylimääräiset muona- ja rahaverot.²

Siitä ajasta alkaen kuningas jätti sota-asiaain hoidon

että Pontus herra valloitti sekä Narvan että useita muita linnoja. Sen jälkeen häpesivät ne, jotka olivat neuvoneet minua jättämään yrityksen tekemättä. — — — Teidän tulee myöskin tietää, että jotkut neuvoskunnan jäsenistä ovat koettaneet saada riitaa aikaan minun ja veljeni Kaarle herttuan välillä, pyytäen, että minä olisin varuillani häntä vastaan enkä lähettäisi kaikkea sota-väkeä Ruotsista pois; samaten on ollut muutamia, jotka varoittivat häntä tulemasta luokseni, koska se muka oli vaarallista.» Nämä Juhani III:n viimeksimainitut sanat ilmaisevat, minkä tähden hän ei milloinkaan ennen ollut lähettänyt koko armeijaansa sotaan, vaan aina oli pitänyt osan siitä Ruotsissa. Hän oli pelännyt, että Kaarle herttualla ja muillakin saattoi olla kapina-hankkeita.

¹ Emil Hildebrand, Svenska Riksdagsakter II, 911.

² Emil Hildebrand, Sv. Riksdagsakter II, 946. — Suomessa suoritettiin vuoden 1590 muonaveron kuninkaan kirjeen mukaan, joka oli päivätty 30 p. syyskuuta 1589, ja vuoden 1591 muonaveron syyskuun 2 p. 1590 annetun kirjeen mukaan. Kts. esim. S. A. N:o 3447, 56; 3449, 98 ja 100; 4292, 43; 4301, 52; 5629, 62. — Muutamissa maakunnissa myönnettiin talonpojille verojen huojennusta. Pappien, porvarien sekä maalla-asuvien käsityöläisten maksuista annettiin eri määräykset. Svenska Riksdagsakter II, 494 ja 950.

melkein kokonansa herttuan huostaan. Ne epäluulot, joita Juhani III kantoi valtaneuvoksia kohtaan, olivat vaikuttaneet sen, että hän oli sopinut vanhat riitansa Kaarle herttuan kanssa. — Valvoessaan ja järjestäessään sodankäyntiä herttuan pian täytyi huomata, että se oli kovin vaikea tehtävä. Aluksi antoi hänelle paljon huolta kysymys, miten Narvaa voitaisiin puolustaa, jos venäläiset saatuaan tiedon, että Juhani kuningas ei aikonut vahvistaa aselepoa, josta Horn oli sopinut tsaarin asiamiesten kanssa, hyökkäisivät Viroon.

TOINEN LUKU.

Yrjö Boije ja Kaarle Horn Virossa Narvan piirityksen jälkeen. Hornia vastaan nostettu oikeudenkäynti.

Alkupuolella vuotta 1590 olivat sotajoukon ylipäällikkö Yrjö Boije, Viron maaherra Kustaa Banér ja Narvan päällikkö Kaarle Horn vaikutusvaltaisimpina miehinä Virossa.

Kustaa Banér, josta tiedämme, että Juhani III ei siihen aikaan katsonut häntä suopein silmin, menetti kuitenkin pian virkansa. Maaliskuun 8 p. 1590 määrättiin jo Eerikki Kaaprielinpoika Oxenstierna ylimmäksi käskynhaltijaksi Tallinnaan ja sen lääniin.¹ Hänen käskettiin ilmoittaa Banérille, että tämän oli lähteminen omille Virossa sijaitseville kartanoilleen; Banér ei saanut tulla Ruotsiin eikä Suomeen eikä myöskään Virossa oleviin kuninkaan linnoihin.² Erittäin Juhani III kielsi Haapsalon ja Lihulan päällikköä Kasper von Tiesenhusenia osoittamasta hänelle kuuliaisuutta.³ Eerikki Kaaprielinpoika ilmoitti huhtikuun 13 p. kuninkaalle, että Banér aikoi noudattaen saamaansa käskyä lähteä Tallinasta ensi tilassa. Niin helposti asia ei kuitenkaan selvinnyt. Kuukautta myöhemmin Juhani kuningas kirjoitti Oxenstier-nalle: »Meille on ilmoitettu, että Kustaa Banér yhä vielä-

¹ Oxenstiernan valtakirja oli päivätty maaliskuun 15. V. R.

² V. R. Kirje Eerikki Kaaprielinpojalle maaliskuun 8 p. 1590.

³ V. R. Kirje Kasper Tiesenhusenille maaliskuun 6 p. 1590.

kin oleksii siellä Tallinnassa meidän kustannuksellamme, pitäen luonansa 70-miehistä seuraa. Ei ole meille mieleen, että häntä ei ole karkoitettu niihin paikkoihin, jotka mainitsimme viime kirjeessämme. Sen tähden on teidän heti sanottava Kustaa herralle, että hän lähtee sieltä luoksemme. Jollei hän siihen suostu, annamme teille valan vangituttaa hänet ja lähettää hänet tänne.»¹ Vastatessaan kesäkuun 5 p. tähän kirjeeseen Oxenstierna kertoi, että Banér oli sattuneista syistä tullut viipyneeksi Tallinnassa toukokuun 28 päivään, jolloin hän oli lähtenyt Klaus Bielken mukana Suomeen jatkaakseen sieltä matkaa kuninkaan luo; Banérin ja hänen seurueensa elatuksesta oli tehty lasku, jonka hän oli maksava, jos kuningas sitä vaati.² Eerikki Kaaprielinpoika luuli silloin suoriutuneensa Banérin lähdön aiheuttamista selkkauksista, mutta tämä ei ollutkaan mennyt Suomeen, niinkuin Tallinnassa otaksuttiin, vaan asettunut erääseen maataloon, joka hänellä oli Virossa. Heinäkuun 24 p. Oxenstierna taas sai Juhani III:lta Banéria koskevan kirjeen, jossa hän sekä Kasper von Tiesenhusen valtuutettiin panemaan Banér vankeuteen Haapsalon linnaan ja pitämään häntä siellä, kunnes saisivat hänestä uusia määräyksiä kuninkaalta. Silloin Oxenstierna kuitenkin saattoi ilmoittaa Juhani III:lle, että Banér vihdoinkin heinäkuun 23 p. oli lähtenyt mainitulta maatilaltaan mennäkkeen Ruotsiin.³

Yrjö Boije, joka Pontus de la Gardien kuoleman jälkeen oli (elokuun 12 p. 1586) määrätty sotajoukon ylipäälliköksi »Suomeen, Viroon ja Venäjälle», sai vielä olla tässä virassa melkein koko vuoden 1590. Juhani kuninkaalla ei ollut erinäisiä epäluuloja Boijea kohtaan, vaikka tämä oli-kin merkinnyt nimensä sen kirjelmän alle, jonka aateliset

¹ V. R. Kirje Eerikki Kaaprielinpojalle toukokuun 21 p. 1590.

² R. A. Ståthallare i Estland till K. M.

³ Eerikki Kaaprielinpoika Juhani III:lle Tallinnasta elokuun 4 p. 1590, R. A. Ståthallare i Estland till K. M.

ja sotapäälliköt olivat syyskuun 5 p. 1589 antaneet Tallinnassa Sigismundille.

Boijen lähimpinä miehinä olivat armeijassa ratsuväen päällikkö eli kenttämarsalkka Hannu Wachtmeister ja jalkaväen päällikkö Arvi Tawast. Jälkimmäinen lähti Kaarle Hornin sovittua venäläisten kanssa aselevosta maatiloilleen Suomeen (maaliskuussa). Wachtmeister oli palannut sairaana siltä hävitysretkeltä, jonka ruotsalaiset tammikuussa 1590 olivat tehneet Someron maakuntaan. Sentähden hän ei ollutkaan voinut seurata Ruotsin sotajoukkoa, kun se (tammikuun 30 p.) lähti Narvasta Rakvereen.¹ Huolimatta sairaudestaan hän sitten oli koettanut olla Kaarle Hornille avullinen piirityksen aikana.² Maaliskuun 8 p. Juhani III antoi hänelle käskyn pestata lipullisen saksalaisia huoveja.³ Paria kuukautta myöhemmin Wachtmeister oli juuri lähtemäisillään kuninkaan luo kertomaan Narvan piirityksestä,⁴ kun hän äkkiä sairastui ja kuoli (toukokuun 5 p.)⁵ Hänen jälkeensä määrättiin (toukokuun 23 p.) toinen Viron saksalainen Otto Ykskul⁶ kenttämarsalkaksi.

¹ Kts. sivua 11.

² Yrjö Boije Juhani III:lle Tallinnasta maaliskuun 23 p. 1590, R. A. Ståthallare i Estland till K. M.

³ Wachtmeister näyttääkin saaneen uuden lippueen perustetuksi. Kuningas kehoitti näet toukokuun 19 p. Kasper von Tiesenhuseen rupeamaan ratsumestariksi »hänen sijaansa».

⁴ Muutoin oli jo Henrikki Huggut ja Hannu Krankka, jotka olivat rauhanneuvotteluissa toimineet sihteereinä, heti piirityksen jälkeen lähetetty antamaan kuninkaalle kertomusta Narvan tapahtumista.

⁵ Handl. rör. Skand. hist. XXXVIII, 83. — Wachtmeister oli omista varoistaan suorittanut pestausrahat saksalaisille huoveille. Siitä rahamäärästä, jonka ruunu oli hänelle velkaa, sai hänen vaimonsa Beata kesäkuun 8 p. 1594 Sigismund kuninkaalta pantiksi Pohjan pitäjässä olevan Bokshyn talon. S. R.

⁶ Otto Ykskul piti sittemmin Kaarle herttuan ja Sigismundin riitojen aikana jälkimmäisen puolta. Sig'smund lähetti hänet

Ruotsilla oli Narvan piirityksen aikana ollut liian vähäinen sotajoukko Virossa, mutta piirityksen jälkeen havaittiin, että maan talonpojat, jotka pitkällinen sota oli köyhdyttänyt, eivät jaksaneet elättää sitäkään. Armeijan ylipäällikkö Yrjö Boije lähetti sentähden (maaliskuussa) ison osan ratsuväestään jäätä myöten Suomeen, nimittäin Martti Boijen, Knuutti Juhonpojan ja Akseli Kurjen suomalaiset lippueet sekä Hannu Strangin uplantilaisen lippueen. Kulkeminen Suomenlahden poikki oli sinä talvena vaarallinen yritys, mutta matka kävi onnellisesti, niin että ratsumiehet kaikki pääsivät hengissä maahamme, jonne he olivat hartaasti halunneet. Viroon ei jäänyt silloin muuta ratsuväkeä kuin Kaarle herttuan huovit, skottilaiset huovit sekä muutamat päälippueeseen kuuluvat miehet.¹ Kun niille täytyi antaa linnaleiri talonpoikien luona,² niin nämä rupesivat karkaamaan Puolan alueelle. Ilmoitettuaan tästä hallitukselle päälliköt pyysivät, että sotaväelle mitä pikimmin toimitettaisiin muonavarvoja Ruotsista.³ Niitä ei kuitenkaan voitu sieltä lähettää talvella.

On omituista, että Kaarle Horn sai olla Narvan päällikkönä useita kuukausia kaupungin piirityksen jälkeen, vaikka Juhani III oli hänelle kovasti vihoissaan Inkerin linnojen luovutuksen sekä välirauhan solmimisen tähden. Huhtikuun 7 p. Kaarle herttua neuvoi kuningasta pitämään häntä siellä yhä edelleen; kuitenkin oli Hornille

1594 salaa Ruotsista Viroon. Vuonna 1597 Ykskul tuli Narvan päälliköksi. Tämän linnan joutuessa herttuan haltuun vuonna 1599 hänet vangittiin. Hän kuoli vuonna 1601. Anrep, Svenska adelns ättartaflor IV.

¹ Yrjö Boije Juhani III:lle maaliskuun 23 p. 1590, Ståthållare i Estland till K. M. — Arvi Henrikinpoika Juhani III:lle Kurjalasta huhtikuun 29 p. 1590, Tawastien kokoelma R. A.

² Kaarle herttuan väki sijoitettiin Haapsalon ja Lukkolinna lääneihin, ja skottilaiset, jotka ennen olivat majoilleet Jaaman ja Kaprion lääneissä, määrättiin Paidelinnan lääneihin.

³ Kustaa Banér y.m. Juhani III:lle Tallinasta maaliskuun 23 p. 1590, R. A. Ståthållare öfver Estland till K. M.

herttuan mielestä määrättävä muutamia aatelismiehiä avuksi.¹ Sen jälkeen kuin Kaarle Hornin veljet kutsuttiin maaliskuussa Ruotsiin, ei hänellä näet ollut muita auttajia kuin saksalainen ratsumestari Frans Treiden, joka oli ollut Narvassa piirityksenkin aikana.

Kaarle Hornin asema oli hyvin vaikea, sillä olot olivat Narvassa paljon huonommalla kannalla kuin muissa linnoissa. Koko kevättalvena ei siellä ollut muuta sotaväkeä kuin ne neljä lippukuntaa, jotka oli jätetty sinne piirityksen ajaksi, mutta sittenkin rupesi muona pian arveluttavasti hupenemaan. Jo maaliskuussa olivat linnan kalavarat kauan aikaa olleet lopussa, ja lihaakin oli aivan vähän jäljellä. Ruoan niukkuus ja huonous vaikutti sen, että sotamiehiä yhä enemmän sairastui. Kaarle Horn kertoi Banérille maaliskuun 20 p. lähettämässään kirjeessä², että Narvassa liikkui eräs kova polttotauti.³ Nälkä oli niin heikontanut sotamiehiä, että he kuolivat aivan pienistäkin haavoista⁴, ja haavureista oli puute, josta syystä sairaat eivät saaneet kunnollista hoitoa. Toukokuun 16 p. Horn ilmoitti hallitukselle⁵, että mainituissa neljässä lippukunnassa silloin oli yhteensä 633 tervettä ja 598 sairasta.⁶

¹ H. R. Muistiinpanoja niistä asioista, joista Kaarle herttua puhui kuninkaan sihteerille Henrikki Matinpojalle Gripsholmissa huhtikuun 7 p. 1590.

² Handi. rör. Skand. hist. XXXVIII, 74.

³ Ruotsiksi: Brenne soth.

⁴ Koska nuolien tekemät haavat havaittiin vaarallisemmiksi kuin luotien, niin Narvassa luultiin venäläisten käyttäneen myrkytettyjä nuolia.

⁵ Ingrica R. A.

⁶ Maunu Laurinpojan eli Hämeen lippukunnassa oli 252 miestä terveinä ja 77 sairaina; Martti Laurinpojan eli Helsinglannin lippukunnassa oli terveiden luku 209 ja sairaiden 189; Lauri Yrjönpojan eli Taalain lippukuntaan nähden olivat vastaat luvut 60 ja 238; Yrjö Laurinpojan eli Narvan kaupungin lippukuntaan nähden 112 ja 94. Martti Laurinpojan lippukunnasta oli samana keväänä kuollut tautiin ja haavoihin 47 miestä.

Narvan muureihin oli piirityksen aikana ammuttu niin suuret aukot, että se oli melkein kuin avonainen kaupunki. Kustaa Banér, Yrjö Boije ja Klaus Bielke, jotka maaliskuun 9 p. olivat tulleet tarkastukselle Narvaan, kirjoittivat kuninkaalle, että se joutuisi suureen vaaraan, jollei sen rikottuja linnoituksia pian saatu korjatuiksi. Rakennusmestari Pietari Hertigin arvelun mukaan olisi siellä joka päivä tarvittu — kertoivat he — vähintään 30 muuraajaa ja 800 työmiestä, jos tahdottiin sinä vuonna saada suunnitellut varustustyöt valmiiksi. Koska kuitenkin viholliset olivat surmanneet tai vieneet Venäjälle useimmat Narvan läänin talonpojat, olisi työhön ollut käytettävä yksinomaan sotamiehiä ¹, mutta vähälukuisella ja tautien runtelemalla varusväellä ei voitu toimittaa mitään.

Koko talven Narva oli jätettynä oman onnensa nojaan. Toukokuun 17 p. toi eräs sotahaaksi, (Elfzborgz Galleia nimeltään) ensimmäisen avunlähetyksen ² hädässä olevaan kaupunkiin. Vahinko vain, että siitä saadut muonavarat riittivät sotaväelle ainoastaan kahdeksi viikoksi. ³

Pian sen jälkeen tuli Narvajoen suulle kolme ulkomaista laivaa tuoden suoloja myötäväksi, mutta Horn ei uskaltanut päästää niitä satamaan, koska vieraat alukset kuninkaan määräysten mukaan saivat Viron puolella purkaa kuormansa ainoastaan Tallinnassa. Narvan asukkaat olivat hyvin tyytymättömät Juhani III:n säädöksien johdosta, joilla tarkoitettiin Tallinnan kaupan suojaamista Narvan kilvoittelulta. ⁴ Silloisena ahdingon aikana ne osoittautuivat suorastaan turmiollisiksi narvalaisten toimeentulolle.

Iivananlinnan päälliköt eivät myöskään olleet mielis-

¹ Kustaa Banér y.m. Juhani III:lle maaliskuun 23 p. 1590, R. A. Ståthållare öfver Estland till K. M.

² Epätietoista on, tuliko avunlähetyks Ruotsista vai Suomesta.

³ Handl. rör. Skand. Hist. XXVIII, 87.

⁴ Kts. teostani Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota, 580 ja seur.

sään siitä, että Horn ei laskenut aselevon aikana muukalaisten laivoja Narvajokeen. He alkoivat toukokuun lopulla rakentaa varustusta joensuuhun (Venäjän puolelle) ¹ ja ilmoittivat Hornille estävänsä kaiken laivakulun joella, koska hän ei sallinut saksalaisten kuorma-alusten tulla Iivananlinnan luo. ² Tämä uutinen oli sangen arveluttava asia Narvan varusväelle, joka oli nälkään nääntymäisillä.

Narvan kurjat olot eivät tietystikään olleet minään salaisuutena Iivananlinnan venäläisille. Nämä käyttäytyivät siitä syystä narvalaisia kohtaan korskeasti ja uhkaavastikin. Maaliskuun 18 p., siis noin kolme viikkoa sen jälkeen kuin piiritys oli päättynyt, Kaarle Horn kirjoitti neuvoskunnalle, että Narvan naapurit olivat ylpeitä ja uhmaavia. Iivananlinnan päällikkö oli rettelöinyt muun muassa sen johdosta, että eräs ruotsalainen sotamies oli lyönyt venäläisen kuoliaaksi tappelussa, vieläpä sama päällikkö oli tämän verraten vähäpätöisen asian tähden puhunut aselevon lakkauttamisesta. ³

Toukokuun 10 p. Yrjö Boije pyysi saada Ruotsista muutamia lippukuntia jalkaväkeä Viron linnoihin ja erittäinkin Narvaan. Samalla hän kirjoitti jalkaväen päällikölle Arvi Tawastille, että tämä lähettäisi Suomesta kaksi lippukuntaa, jotka aiottiin pitää Narvassa, kunnes saataisiin lisäväkeä Ruotsista. ⁴ Suomessa olleet ruotsalaiset sotamiehet olivat kuitenkin silloin kaikki lähteneet täältä kotimaahansa ⁵, ja meidän maan oma jalkaväki tarvittiin

¹ Jo maaliskuussa viholliset olivat kuljettaneet joen suulle hirsiä puulinnakkeen rakentamista varten, eikä Horn ollut voinut sotaväen puutteessa tätä hanketta estää.

² Handl. rör. Skand. hist. XXXVIII, 86.

³ Ingrica R. A.

⁴ Handl. rör. Skand. Hist. XXXVIII, 82.

⁵ Arvi Tawast Juhani III:lle Kurjalasta toukokuun 13 p. 1595, Ur samlingen Livonica S. A.

Viipurin ja Käkisalmen linnoihin. Koska muualta pyydetyn avun tulo siis näytti viipyvän ja myös olevan epävarma ja koska kerrottiin, että venäläiset keräsivät väkeä Pihkovaan ja Iivananlinnaa, niin Yrjö Boije (toukokuun lopulla) toimitti Narvaan 150 Valentin Gödingin satakuntalaista sotamiestä Paidelinnasta sekä laittoi sinne Tallinnasta 100 miestä Lauri Niilonpojan pohjalaisesta lippukunnasta. Tallinnaan jäi silloin ainoastaan 40 miestä portteja vartioimaan. Vähää myöhemmin Boije lähetti Narvaan skottilaiset huovit, jotka silloin olivat Paidelinnan läänissä linnaleiriä nauttimassa, sekä määräsi sinne Viron aatelisetkin ratsupalvelustansa toimittamaan.¹

Boije kirjoitti taas toukokuun 30 p. Juhani III:lle Narvan asioista, mainiten muun muassa, että siellä oli väen ja elintarpeiden puutteen takia ollut mahdotonta tehdä rakennustöitä ja että rikkiammuttujen linnoitusten korjaus oli siitä syystä jäänyt kevättalvella suorittamatta.² Mutta kuninkaan hovipalvelija Hannu Nykyrka, joka oli vienyt Juhani III:lta kirjeen Viron hallitusmiehille ja palannut huhtikuussa Tallinnasta Ruotsiin, antoi hänelle näistä asioista kertomuksen, jossa Kaarle Hornia moitittiin toimettomuudesta. Nykyrka sanoi, että Horn, vaikka Narvassa oli 1,500 sotamiestä, ei hänen lähtiessään Virosta ollut vielä alkanutkaan muureja vahvistaa, vaan oli ainoastaan teettänyt heikon aitauksen, jonka voi käsin kaataa kumoon. Epäluuloinen Juhani III rupesi silloin pelkäämään, että Horn aikoi kavaltaa linnan suurruhtinaalle, jolla Nykyrkan ilmoituksen mukaan oli 8,000 miestä Iivananlinnan, Jaaman ja Kaprion lääneissä. Tämän epäluulon tähden kuningas päättikin tuottaa ensi tilassa Ruotsiin Kaarle Hornin ja hänen molemmat veljensä.³ Nämä

¹ Yrjö Boije Kaarle herttualle Tallinnasta kesäkuun 7 p. 1590, R. A.

² R. A. Ståthållare i Estland till K. M.

³ V. R. Kirje Kaarle herttualle huhtikuun 30 p. 1590.

viimeksimainitut olivat jo maaliskuussa lähteneet Virosta, mutta olivat nähtävästi jääneet joksikin aikaa maataloilleen Suomeen, koska heitä ei vielä huhtikuussa ollut kuulunut Tukholmaan.

Vielä viimeisellä hetkellä Arvi Tawast neuvoi samoin kuin Kaarle herttua oli tehnyt, Juhani III:tta pitämään Hornia edelleen Narvan päällikkönä. Hän kirjoitti kuninkaalle toukokuun 13 p.: »Jos Kaarle Horn kutsutaan pois Narvasta, niin viholliset luultavasti huomaavat, että T. Majesteettinne ei tahdo vahvistaa aselepoa, jonka Horn on tehnyt, ja siinä tapauksessa he ehkä koettavat päästä kaupunkiin niistä aukoista, jotka he ampumisellaan ovat puhkaisseet muureihin. Olisi suotavaa, että venäläiset eivät saisi mitään tietoja meidän asioistamme, ennen kuin Ruotsin koko sotavoima on valmis estämään heidän yrityksensä. Ja jos Kaarle Hornin on tultava Ruotsiin, niin lienee parasta, että hänen veljensä saavat jäädä Narvaan hänen paikalleen, jotta näyttäisi siltä kuin T. Majesteettinne aikoiisi pitää aselevon voimassa.»¹ Tawast ei tiennyt, että Venäjälle silloin jo oli saapunut viestejä Juhani III:n hyökkäystarkoituksista. Muutoinkin hänen kirjeensä tuli liian myöhään perille, eikä ole luultavaa, että se missään tapauksessa olisi voinut saada kuninkaan päätöksiä muuttamaan.

Viimeinen kirje jonka Kaarle Hornin tiedetään lähettäneen Juhani III:lle Narvasta, oli päivätty 27 toukokuuta 1590.² Heinäkuun lopussa (tai elokuun alussa) hän saapui Tukholmaan, jossa hänet heti pantiin kovaan vankeuteen. Hänen molemmat veljensä menettivät myöskin vapautensa ja samoin Kustaa Banér, joka oli palannut Virosta

¹ Ur samlingen Livonica S. A.

² Kaarle Horn tiesi ainakin jo toukokuun 16 p., että Narvaan oli määrätty toiset miehet hänen sijaansa. Hänen sinä päivänä kuninkaalle osoittama kirjeensä Ingrica kokoelmassa R. A.

elokuussa. Kaikkia heitä Juhani kuningas syytti Narvan tapausten johdosta, ja heitä vastaan aloitettiin ankara vaino.¹

Tämä vaino oli yhteydessä niiden kostotoimien kanssa, joihin kuningas oli ryhtynyt useita valtaneuvoksia vastaan sen johdosta, että he olivat Tallinnassa vastustaneet hänen tuumiaan. Juhanin asiamiehet koettivat houkutteluilla ja uhkauksilla saada Kaarle Hornia tunnustamaan, että valtaneuvokset olivat kehoittaneet häntä antamaan Inkerin linnat venäläisille, mutta Horn vakuutti järkähtämättä, että he olivat moiseen tekoon syyttömät; ei kukaan ihminen, sanoi hän, ollut, ennen kuin oli piirityksen aikana jouduttu suurimpaan hätään, puhunut hänelle linnojen luovuttamisesta. Kuinka kuninkaan mieli oli kuohuksissa, nähdään erästä kirjeestä, jonka hän joulukuun 7 p. laittoi Upsalasta Tukholman linnan isännistölle. »Koska tiedämme», lausui hän siinä, »että kavaltaja Kaarle Henrikinpoika ei ole ollut yksin päättämässä linnojemme kohtalosta, käskemme teidän sanoa hänelle että, jos hän ei hyvällä ilmoita kaikkia, jotka ovat olleet hänen kanssaan samassa hankkeessa, olivat ne sitten ruotsalaisia, suomalaisia tai liiviläisiä, tahdomme antaa venyttää hänet puolta kyynärää pitemmäksi kuin hän nyt on, ja ellei sekään auta, tehdään hänet yhtä jalkaa lyhyemmäksi.»²

Kun rettelöimisestä ei näkynyt tulevan loppua, niin

¹ Ruotsin valtioarkistossa on koko joukko Kaarle Hornia ja hänen veljiään vastaan toimeenpantua vainoa koskevia asiakirjoja. Painetuista lähteistä on seikkaperäisin ja paras F. Ödbergin tutkimus *Om konung Johans förföljelse mot Karl Horn och hans bröder (Vestergötlands fornminnesförenings tidskrift, andra bandet, fjärde häftet.)* Asiaa valaisevat myöskin *Handlingar rör. Skand. hist.* XV, 75—79 ja XXXVIII, 88—92, sekä A. Ahlénin teos *Bidrag till ryska krigets historia under Johan III:s regering*, II, 64—66. — Seuraava esitys perustuu pääasiallisesti Ödbergin tutkimukseen.

² V. R.

Kaarle Horn viimein (tammikuun 23 p. 1591) lähetti kuninkaalle kirjeen, jossa hän pyysi, että hänen asiansa jätettäisiin laillisten tuomarien tutkittavaksi ja ratkaistavaksi. Juhani III suostuikin tähän pyyntöön, ja helmikuun 15:n ja 20:n päivänä välillä istuttiin sen johdosta oikeutta Tukholman linnassa. Tuomioistuimen muodosti ensimmäisenä päivänä 20 aatelismiestä, joiden joukossa olivat valtaneuvokset Eerikki Kustaanpoika Stenbock ja Risto Kaaprielinpoika Oxenstierna. Suomalaiset Klaus Eerikinpoika Fleming ja Henrikki Matinpoika Huggut nähtiin siinä tilaisuudessa yleisinä syyttäjinä ja samalla Juhani III:n epäluulojen ilmituojina.¹

He jättivät oikeudelle kuninkaan heille antaman kannekirjelmän, joka sisälsi 16 pykälää (artiklaa). Merkittävimmät näistä olivat seuraavat:

I. Kaarle Horn oli usein lausunut, että hänen mielestään oli suurruhtinaalle annettava takaisin Inkerin linnat.

II. Hän ei ollut välirauhan aikana parantanut Narvan linnoituksia.

V. Hän ei ollut ajoissa hankkinut muonavaroja Narvaan.

VI Hän ei ollut vihollisten tultua pitänyt siellä tarpeeksi sotaväkeä.

X. Hän oli rohjennut tehdä venäläisten kanssa välirauhan saamatta siihen kuninkaalta käskyä.

XIII. Hänen olisi pitänyt jättää Narva venäläisille,

¹ Kaarle Horn piti heitä yksityisinä vihamiehinään. Molemmat he olivat ennen Hornin tuloa Ruotsiin puhuneet hänestä pahaa kuninkaalle sanoen, että hän oli huonosti puolustanut Narvaa, sekä moittien häntä Iivananlinnan ja Kaprion luovuttamisesta, ja nähtävästi Kaarle Horn oli saanut tiedon kaikesta tästä. Hän ei myöskään ollut unohtanut, että Klaus Fleming oli vuonna 1568 Juhani III:n käskystä vienyt hänen äitinsä vankina Kankaisten kartanosta Turun linnaan. Västergötlands Forminnesförenings Tidskrift II, IV, 8, 9, 24, 28.

jos hän ei voinut sitä puolustaa, mutta säilyttää Iivananlinna ja Kaprio Ruotsille.

XIV. Hän ei ollut antanut täyttää niitä aukkoja, joita vihollisten tykit olivat piirityksen aikana tehneet muureihin.

XV. Hän oli yksissä neuvoin Akseli kreivin kanssa ollut toimittamassa sitä korskeata ja järjetöntä kirjelmää, joka vuonna 1589 sotaväen nimessä lähetettiin kuninkaalle¹.

XVI. Hän ei suonut kuninkaalle tämän uusia arvonnimiä², ja hän oli kironnut ne miehet, jotka ensiksi neuvivat kuningasta niiden käyttämiseen.

Kaarle Horn pyysi saada syytösten johdosta jättää tuomioistuimelle kirjallisen selityksen, mutta hänen käskettiin vastata suullisesti. Esitettäköön tässä myös, mitä hän lausui syytösten johdosta.³

I. Mitä kannekirjan ensimmäiseen pykälään tuli, niin hän tunnusti, että hän kaksi kertaa, nimittäin vuosina 1582 ja 1586, kuninkaan kysyttyä, miten hänen mielestään helpoimmin voitiin saada aikaan rauha, oli puhunut Kaprion ja Jaaman luovuttamisesta venäläisille. Kuitenkin hän oli jättänyt Inkerin linnat vihollisille vasta sitten kuin Narvan puolustuksen jatkaminen oli käynyt mahdottomaksi ja sotaväkikin oli kehoittanut häntä siihen.

II. Narvan linnoitusten vahvistamiseen nähden oli tosin saatu liian vähän toimeen, mutta tämä oli, sanoi hän, seuraus siitä, että Narvassa oli puute ruokavaroista ja hevosista.

V. Hän oli vuosina 1588 ja 1589 pyytänyt Ruotsista muonavaroja ja lisäväkeä, mutta turhaan. Viron maalais-

¹ Kts. Johdatusta.

² Tiedetään, että Juhani III heti Pontus de la Gardien valloitusten jälkeen rupesi nimittämään itseänsä m.m. Karjalan ja Inkerin hallitsijaksi.

³ Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595 III, Rättegången mot Karl Horn. R. A.

väestö ei voinut antaa paljon apua, koska sitä oli rasittanut kova sotaväen majoitus. Rahojen puutteessa hän ei saattanut ostaa viljaa kauppiailta. Kuitenkin hän oli erehtynyt, kun hän ei ajoissa tutkituttanut porvarien varoja.

VI. Siinäkin Kaarle Horn myönsi tehneensä virheen, että hän piti liian vähän väkeä Narvassa; kuitenkin hän ei ollut neuvonut Ranéria viemään sieltä 2,000 miestä. — Tämän johdosta Huggut huomautti hänelle, että hän ei ollut antanut Arvi Tawastin ja Arvi Stålarmin jäädä linnaan, vaikka nämä sitä ehdottivat.¹ Edelleen Huggut lausui, että Horn vähentäessään Kuninkaallisen Majesteeatin maa-aloja oli tehnyt »Jumalankin tahtoa vastaan», sillä vaikka niiden asukkaat olisivat kuninkaan alamaisina voineet päästä kristinuskon tuntemiseen, täytyi heidän nyt niinkuin ennen aikaan elää pakanuudessa (!) ja joutua harhaan asioissa, jotka koskivat heidän sielujensa autuutta.

X. Hän oli tosin — jatkoi Kaarle Horn puolustustaan — kuninkaan tahtoa kuulematta sopinut venäläisten kanssa Ruotsille epäedullisesta välirauhasta, mutta sen hän oli tehnyt suurimmassa hädässä ja koska aika ei myöntänyt kuninkaan suostumuksen hankkimista.

XIII. Hän ei ollut mennyt Iivananlinnaan², koska tässä linnassa oli ruokavaroja ainoastaan kahdeksi kuu-kaudeksi ja koska vesilaitte siellä oli jäätynyt.³

XIV. Porvarit ja heidän palvelijansa olivat sairaina, eikä hänellä ollut piirityksen jälkeen enempää kuin 400 sotamiestä. Nämä kieltäytyivät työstä, koska useat heistäkin sairastivat. Kun sitten Valentin Göding toi touko-

¹ Kaarle Horn myönsikin sitten, että Tawast oli tahtonut jäädä sotamiesten kanssa Narvaan.

² Saksalainen Frans Treiden oli kuitenkin kehoittanut häntä siihen.

³ Viimeisenä istuntopäivänä eräs todistaja ilmoitti, että Iivananlinnaan ei ollut saatu vettä muualta kuin Narvajoesta.

kuun 22 p. Narvaan 100 miestä, ruvettiin laittamaan suojakeoppia.

XV. Siinä anomuksessa, jonka Akseli kreivi, kaikki ratsumestarit ja muut päälliköt sekä Kaarle Horn olivat vuonna 1589 kirjoittaneet kuninkaalle, oli pyydetty, että Puolan kuningas ei palaisi Ruotsiin, koska huhu tiesi kertoa, että puolalaiset, jos Sigismund olisi jättänyt heidän maansa, olisivat ottaneet tsaarin hallitsijakseen. Muutoin ei kirjeessä ollut mitään uhmaavaa, vaan se oli tehty nöyrässä mielessä.

XVI. Kun Kaarle Horn ja Henrikki Huggut lopuksi väittelivät keskenään kannekirjelmän viimeisen pykälän johdosta, kävi ilmi, että edellinen kirotessaan sen, joka ensin kehoitti kuningasta ottamaan uudet arvonimet, oli pitänyt juuri Huggutia tuona neuvonantajana.¹

Oikeudenkäynnin toisena päivänä Horn täydensi selityksiään. Helmikuun 17 ja 18 p. pidetyistä istunnoista ei ole pöytäkirjoja tallella.

Helmikuun 20 p. (1591) julistettiin sitten Kaarle Hornille kuolemantuomio, niinkuin Juhani III oli tahtonut.² Syyksi mainittiin, että hän varomattomuudesta oli pitänyt liian vähän väkeä Narvassa ja oli luovuttanut vihollisille sekä Iivananlinnan, jossa hänellä oli käskyvalta, että myöskin Kaprion, jossa hän ei ollut päällikkönä. Oikeudessa oli silloin 26 jäsentä, ja tuomio oli päätetty

¹ Varmaankin Horn oli arvellut, että Juhani III:n arvonimiä lueteltaessa ei olisi ollut mainittava hiljan valloitetuista alueista kuninkaan hallitsemien maiden joukossa, ennen kuin Venäjän kanssa tehty rauha olisi vahvistanut Ruotsin omistusoikeuden niihin. Kysymys noista alueista, joita Venäjällä pidettiin tsaarin perintömaina, olikin pääasiallisena esteenä rauhanteolle ja pitkitti siten sotaa.

² Kaarle Horn sanoi sittemmin (tammikuussa 1592) suoraan hovimarsalkka Soopille, että kuningas oli kovilla uhkauksilla pakottaanut useat tuomioistuimen jäsenistä lausumaan väärän tuomion.

aivan vähäisellä äänten enemmistöllä. Sen jälkeen kuin se oli annettu, ilmoitettiin hänelle, että hän oli menettävä kaikki ne Virossa, Suomessa ja muualla sijaitsevat maatilat, jotka kuningas oli antanut hänelle, mutta hänen perheensä sai armosta pitää hänen perintötalonsa.

Kaarle Horn lähetti Juhani III:lle armonanomuksen, jossa hän sanoi hairahtuneensa ymmärtämättömyydestä. Neuvoskunta puhui hänen puolestaan, ja Juhani puoliso Gunilla Bielke, jota Kaarle Hornin vaimo Agnes von Delwig ja hänen lapseniässä vielä olevat kolme poikaansa olivat rukoilleet välittäjäksi, kehoitti kuningasta sääliväisyyteen.¹ Tästä huolimatta Juhani III jätti tuomion voimaan, mutta sen toimeenpano lykättiin toistaiseksi.

Kuten jo mainittiin olivat myöskin Kaarle Hornin molemmat veljet joutuneet vankeuteen Narvan tapahtumien johdosta. Huhtikuussa 1591 Yrjö Henrikinpoika, joka oli jättänyt Kaprion tsaarille, asetettiin tuomioistuinten eteen, ja hänellekin kuningas vaati kuolemanrangaistusta. Oikeuden 25:stä jäsenestä mainittakoon: Klaus Fleming, Klaus Bielke, Yrjö Knuutinpoika Posse, Kustaa Kaaprielinpoika Oxenstierna, Pietari Stolpe ja Arvi Tawast. Kun tuomio oli lausuttu Juhani III:n mielen mukaan, niin Yrjö Henrikinpoika jätti kuninkaalle anteeksi-pyyntönsä, jota hänen tuomarinsa lämpimästi puolsivat, mutta Juhani suostui nytkin ainoastaan rangaistuksen toimeenpanon lykkäykseen. Vasta alkupuoella vuotta 1592 Yrjö Horn näyttää saaneen armahduksen. Ennenkuin hänet vapautettiin vankeudesta, täytyi hänen kuitenkin hankkia takaus siitä, että hänen käyttöksensä oli oleva moitteeton. Kolmannella veljeksistä, Arvi Henrikinpojalla, ei ollut tsaarin armeijan saapuessa ollut päällikönvirkaa Inkerin linnoissa. Hän oli syyskuun 8 p. 1589, jolloin

¹ Handl. rör. Skand. Hist. XXXVIII, 91. — Västergötlands Fornminnesförenings tidskrift II, IV, 31.

Kaarle ja Yrjö Horn lähtivät sotajoukon kera Tallinnasta Narvaan, mennyt omille asioilleen Riikaan ja sieltä tullut Narvaan vähää ennen piiritystä. Häntä vastaan ei voitu-kaan tehdä mitään vaikeita syytöksiä. Vankeudesta hän lienee päässyt samaan aikaan kuin Yrjö Henrikinpoika.¹

Kaarle Hornin kanssa rettelöitiin vielä senkin jälkeen, kuin hänelle jo oli julistettu kuolemantuomio. Keväällä 1591, jolloin Juhani III:n vihaamia valtaneuvoksia vastaan aloitettiin uusi vaino, kutsuttiin hänet tutkijakunnan eteen, johon kuului viisi valtaneuvosta, sekä hovimarsalkka Hannu Aakenpoika Soop, Arvi Tawast, Uplannin ratsumiesten päällikkö Hannu Strang ja skottilaisten huovien päällikkö Henrikki Leal. Taas Hornilta tiedusteltiin, niinkuin monta kertaa sitä ennen oli tehty, kenen kanssa hän oli neuvotellut linnojen luovuttamisesta ja minkä tähden hän ei ollut pitänyt enemmän sotaväkeä Narvassa. Hän viittasi niihin selityksiin, jotka hän ennen oli antanut.

Uudenvuoden aikana 1592 saapui Virosta Tukholmaan Narvan pappi Maunu, joka kertoi kuninkaalle, että venäläisiä oli ennen piiritystä tullut yöaikaan kaupunkiin, ja että heidät oli viety sieltä pois piilotettuina heinäkuor-
miin. Hänen ilmoituksensa vahvisti Narvan kauppias Antti Menning, nähtävästi sama mies, jota sen ajan asiakirjoissa tavallisesti nimitetään Maningiksi. Kun Kaarle Hornilta kysyttiin tätä asiaa, niin hän vastasi, että hän ei ollut siitä mitään kuullut, mutta Juhani III luuli siitä pitäen, että hän ja Kustaa Banér olivat ennen tsaarin armeijan tuloa olleet kavaltavissa, linnojen luovuttamista tarkoittavissa neuvotteluissa vihollisten kanssa. Horn lähetti tämän johdosta kuninkaalle kirjeen, jossa hän vakuuttamalla vakuutti, että hän oli yhtä vähän keskustellut ennakolta venäläisten kuin valtaneuvosten kanssa

¹ Västergötlands fornminnesförenings tidskrift II, IV, 4 ja 48.

Inkerin linnoista. Jos hän olisi ollut moisissa salajuonissa, sanoi hän muun muassa, niin hän ei olisi henkensä kaupalla viikkokausia puolustanut Narvaa suurruhtinasta vastaan; helmikuun 20 p. (1590) illalla, sen jälkeen kuin isot kivilohkareet olivat pudonneet kaupungin pohjoispäässä olevaan muurin karsinaan ja Narva sitten joutunut suurimpaan vaaraan, hän oli kehoittanut päälliköitä kestämään vielä yhden rynnäkön, johon nämä kuitenkin olivat sanoneet varusväen olevan liian heikon. Huolimatta näistä selityksistä Juhani III ja Kaarle herttua eivät luopuneet siitä päähänpiintymästä, että Kaarle Horn oli maankavaltaja. Kuulustelua kesti sillä kertaa toista viikkoa (tammikuun 4:stä 17:nteen päivään 1592).

Tammikuun 6 p. kutsuttiin Kaarle Horn kuninkaan itsensä eteen, joka uhaten häntä kidutuksella ja kuolemantuomion pikaisella toimeenpanolla koetti saada häntä tunnustamaan rikollisuutensa ja muutenkin kohteli häntä arvottomasti. Kun Horn langeten polvilleen pyysi, että kuningas kuuntelisi, mitä hänellä oli sanottavaa puolustukseeseen, niin tämä huudahti: »Olet juovuksissa», jatkaen sitten: »Olen saanut varmat todistukset, että sinulla on ollut salaisia juonia vihollisten ja valtaneuvosten kanssa. Sinulla ei ole omaatuntoa, ei sielua eikä Jumalaa. Sen tähden ei sinun vakuutuksiasi voida uskoa. Valmistaudu kuolemaan.» Ja kun Horn lausui: »Jätän asiani ja elämäni Jumalan haltuun», niin kuningas vastasi: »Minä jätän sinut perkeleen haltuun», ja sen jälkeen hän käski vartijoiden viedä Hornin ulos. — Seuraavana päivänä hovimarsalkka Hannu Soop Juhani III:n käskystä puhuteli häntä uudestaan tuon vanhan kysymyksen johdosta, kenen houkuttelemana hän oli antanut linnat vihollisille, ja Horn vastasi niinkuin ennenkin, että hän oli tehnyt sen pakkotilassa ja vain niiden kehoituksesta, jotka olivat samassa vaarassa kuin hän.

Kaarle herttua neuvoi tammikuun 15 (1592) päivä-

tyssä kirjeessä kuningasta lykkäämään kuolemantuomion toimeenpanon, koska Kaarle Hornilta kenties vielä voitiin kiristää tärkeitä ilmoituksia kavaltajien salahankkeista, ja kuningas päätti silloin, että Horn sai olla hengissä, kunnes herttua saapuisi Tukholmaan. On kerrottu, että Kaarle Horn herttuan tulon jälkeen, joka tapahtui helmikuun 22 p. 1592, kuljetettiin vankihuoneesta Tukholman suurtorille mestattavaksi ja että hän vasta teloituspaiikalla sai armon. Tästä tapahtumasta ei kuitenkaan näy säilyneen täysin luotettavia tietoja. Sen jälkeen pidettiin Kaarle Hornia vankina Örbyhusin linnassa. Siellä saivat jo hänen vaimonsa ja lapsensa asua hänen luonaan.¹

Virastaerotettujen valtaneuvosten asiaa tutkittiin taas maaliskuussa 1592. Kustaa Banéria kuulusteltaessa kysyttiin häneltä, keitä ne vakoojat olivat, joista kerrottiin, että heidät oli salaa tuotu Narvaan. Hän ei sanonut muistavansa sitä, mutta huomautti, että aina on meneteltävä salaperäisesti, kun sodassa käytetään tietojen urkijoita. Vielä tiedusteltiin häneltä, minkä tähden hän viholisten lähestyessä vei sotajoukon Narvasta pannen siten linnan vaaraan. Tähän hän vastasi, että sotajoukko ei ollut hänen käskettävissään, vaan ylipäällikön. Ja kun häneltä pyydettiin selitystä, miksi hän ei ollut kuninkaan määräyksen mukaan hajoittanut Jaaman linnaa, niin hän muistutti, että hän tosin oli saavuttuaan Tallinnaan saanut semmoisen käskyn, mutta hänelle oli sittemmin tullut kuninkaalta kirje, jossa sanottiin, että tämä ei enää pitänyt Jaaman hävittämistä tarpeellisena.² — Valtaneuvokset vietiin tutkistelun jälkeen Tukholmasta Djursholmaan, jossa he sitten olivat valvonnan alaisina, niin kauan kuin Juhani III eli.

¹ Västergötlands fornminnesförenings tidskrift, II, iv, 48.

² Kts. teostani Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota, 431.

Vaikka Juhani III olikin vapauttanut Kaarle Hornin kuolemanrangaistuksesta, niin se viha, jota hän kantoi Hornia kohtaan, ei silti sammunut. Maaliskuussa 1592 kuningas määräsi, että ne maatilat, jotka Kaarle Henrikinpoika omasi läänityksinä Virossa, samoin kuin ne, jotka hänellä ja hänen isällään Henrikki Klaunpojalla oli Suomessa, oli korjattava ruunun haltuun.¹ — Kostonhimoinen Juhani kuningas nähtävästi ei vielääkään ollut unohtanut sitä, että Henrikki Klaunpoika oli vuonna 1563 luopunut hänestä mennessä Eerikki XIV:n puolelle.

Hornien mainehikas suku näytti nyt aivan joutuneen häviöön, mutta se oli vielä jäsentensä harvinaisen kunnan ja etevyyden kautta nouseva suureen arvoon ja kunniaan. Kuolinvuoteellaan Juhani III vihdoin (marraskuun 16 p. 1592) suostui ottamaan Kaarle Hornin ja muut vihaamansa aateliset armoihinsa. Marraskuun 2 p. 1593 Sigismund sitten julisti avoimen puolustuskirjeen syytteenalaisina olleille herroille vapauttaen heidät kaikista kansteista. Tästä närkästyi kuitenkin Kaarle herttua, joka yhä oli yllyttänyt Juhani kuningasta vihaan vangituita kohtaan. Hän kielsi Sigismundin kirjeen julkilukemisen omassa ruhtinaskunnassaan, koska se hänen mielestään loukkasi kuningas-vainajan muistoa.

Sigismundin ja herttuan riidellessä Kaarle Horn pysyi kauan edelliselle uskollisena, mutta teki sitten sovinnon herttuan kanssa, kun Sigismund (1600) saadakseen Puolasta sotaväkeä luovutti tälle valtakunnalle Viron. Samana vuonna Horn nimitettiin Pohjois-Suomen laamanniksi ja Viron maaherraksi. Saatuaan haavan eräässä otte- lussa, jossa hän taisteli puolalaisia vastaan, hän kuoli vuonna 1601 Liivinmaalla 51:n vuoden ikäisenä. Hänen ja hänen vaimonsa hauta on Tallinnan tuomiokir-

¹ Vestergötlands fornminnesförenings tidskrift II, iv, 49 — V. R. 1592 Protocolon, Maaliskuun 21 p.

kossa. Heidän neljästätoista lapsestaan ovat kuuluisimmat Eevertti Horn, joka vuonna 1611 valloitti venäläisiltä takaisin Jaaman, Iivananlinnaa ja Kaprion, sekä Örbyhusin vankilassa syntynyt Kustaa Horn, joka Kustaa Aadolfin kuoltua oli lähes kahden vuoden aikana Ruotsin sotajoukon päällikkönä Etelä-Saksassa.

Arvi ja Yrjö Horn olivat myös Kaarle IX:n puolella tämän sotiessa Sigismundia vastaan. Yrjö Horn kaatui Kirkholman taistelussa 1605. Hänestä polveutui etevä valtiomies Arvi Bernhard Horn.

KOLMAS LUKU.

Venäläisten hyökkäykset Viipurin lääniin tammi- ja helmikuussa 1590. Ruotsissa suunnitellut kostoretket.

Mainingit siitä sodan hyökyaallosta, joka alussa vuotta 1590 oli temmannut Ruotsilta Inkerin ja hävittänyt Viron itäosia, tuntuivat Suomessakin.

Maahamme oli välirauhan lopulla levinnyt tieto, että tsaari oli ruvennut kokoamaan ja varustamaan joukkonsa. Täkäläinen sotaväki määrättiin siitä syystä lähtemään rajalle päin, niin että se joulun aikaan (1589) voi olla Pyhtäällä tai Elimäellä.¹ Suuri osa Suomen väestä oli kuitenkin aselevon johdosta laskettu hajalleen, ja moniaita lippukuntia siitä oli Virossa. Näin ollen ei rajalle äkkiä saatu riittävää puolustusvoimaa kokoon.

Samaan aikaan, jolloin Feodor tsaari toi sotajoukkonsa Narvaa piirittämään, samosi vihollisten retkikuntia Viipurin lääniin. Ensimmäinen joukko, jossa sanotaan olleen 1,000 miestä, tuli Äyräpään tammikuun 18 p. 1590.²

¹ Lauri Torstinpoika Ram ja Hartikka Henrikinpoika Raaseporin voudille Olavi Ångermannille joulukuun 4 p. 1589. S. A. N:o 3451, 129. — Viipurin, Savonlinnan ja Käkisalmen läänien maaherra Klaus Aakenpoika Tott käski joulukuun 8 p. Kyminkartanon läänin voudin ilmoittaa siellä oleville ratsu- ja jalkamiehille, että heidän tuli viimeistään toisena joulupäivänä saapua Viipuriin. S. A. N:o 5631, 88.

² Viipuriin tuli siihen aikaan viesti, että pajari Afanasi Saburovkin, joka oli ollut Juhani kuninkaan palveluksessa ja vuonna 1586 paennut täältä Venäjälle, oli koonnut siellä jonkun joukon hyökätäksään sen kanssa Uudellemaalle.

Sen tarkoituksena näyttää olleen tietojen hankkiminen Suomen rajalle sijoitetusta sotavoimasta. Venäläiset vangitsivat muutamia talonpoikia ja polttivat seuraavana yönä Äyräpään kirkon, mutta lähtivät sitten kohta pois tekemättä sen suurempaa vahinkoa.¹ Viipurissa oli silloin niin vähän väkeä, että linnan päällikkö Matti Laurinpoika Kruus ei voinut lähettää sieltä pientäkään osastoa vihollisia vastustamaan.²

Asetettuaan leirin Koivusaarelle, Nevajoen suulle, samat venäläiset tekivät tammikuussa vielä kaksi hyökkäystä Äyräpäähän ollen siellä vain yhden yön kerrallaan ja lähtien samaa tietä takaisin, niin että heitä ei voitu tavoittaa, kun Viipurista, jonne oli saatu vähän lisäväkeä, toimitettiin pieni joukko heitä vastaan. Kuitenkin he olivat ennättäneet polttaa muutamia kyliä sekä viedä mukanaan vankeja ynnä ryöstettyä karjaa.

Pyhtäälle oli sillä välin koottu joku määrä sotaväkeä sekä joukko talonpoikia vartioksi.³ Sinne laitetun leirin vahvistukseksi hakattiin puuryteikkö⁴, josta paljon puhutaan voudin tilikirjassa. Tammikuun viime päivinä saapui Viipuriin kaksi lippukuntaa Norrlannin jalkaväkeä⁵, mutta ratsuväestä siellä oli kova puute.

¹ Mainittakoon sivumennen, että partiojoukosta pääsi karkuun kaksi meikäläistä miestä, jotka jo vuonna 1572 oli viety Venäjälle vankeuteen.

² Klaus Aakenpojan, Steen Banérin ja Matti Laurinpojan kirje Liivinmaalla oleville komissaareille tammikuun 19 p. 1590, Acta historica S. A.

³ Siellä oli vuoden 1590 alussa m.m. (ruotsalaisen) kartanolippukunnan päämies Lauri Matinpoika 120:n sotilaan kanssa toista kuukautta, samoin Finnebyn Henriikki Laurinpoika Porvoon läänin talonpoikien johtajana kaksi kuukautta, ja nuorempi Klaus Fleming toi sinne (tammikuun lopussa) osaston ratsumiehiä Viipurista. Meriväkeäkin sinne toimitettiin. S. A. N:o 5630, 60, 61, 62, 67, 68 y.m.

⁴ »Pyttis bråtan.»

⁵ Olavi Gudmundinpoika ja Pietari Ollinpoika päämiehinä.

Koska Viipuriin tuli (helmikuun alussa) Käkisalimesta sanoma, että Pähkinälinnan läänissä oli viisi (silloista) peninkulmaa Rajajoelta sijaitsevalle Kuivaan¹ kirkolle kokoontunut 1,000 suksimiestä, jotka aikoivat tehdä Koivusaarelle leiriytyneen joukon kanssa ryöstöretken Suomeen, niin Viipurin linnan isännät keräsivät sen vähäisen määrän ratsuväkeä, joka heillä oli käytettävänä, ynnä joukon suksimiehiä ja lähettivät ne Klaus Hermanninpoika Flemingin johdolla ahdistamaan Kuivaan kirkolle asettunutta parvikuntaa.² Ei ole tunnettua, saiko Fleming sillä retkellä mitään aikaan.

Mainitut vihollisten ryöstöretket olivat enteinä ankarammalle hyökkäykselle, joka tapahtui pian niiden jälkeen. Helmikuun lopussa (tai maaliskuun alussa) vuonna 1590 tuli näet isonlainen osasto Venäjän sotajoukkoa Viipurin lääniin. Retkeläiset kulkivat ryöstäen, polttaen ja murhahten paikkakunnalta toiselle, eikä Viipurissa oleva vähälukuinen sotaväki voinut heitä vastustaa. Siltä ajalta säilyneissä virallisissa kirjeissä ei näy olevan mitään seikka-peräisiä kertomuksia venäläisten suuresta hyökkäyksestä.³ Tuntuu siltä, kuin hallitus ei olisi kiinnittänyt erikoista huomiota siihen, että Karjala silloin joutui kamalan onnettomuuden alaiseksi, johon oli osaltaan syynä saman hallituksen anteeksiantamaton toimettomuus. Vaikka kaikki olivat aavistaneet uuden vainon olevan tulossa, niin kuningas ei ollut ajoissa hankkinut Suomeen semmoista sota-

¹ Lempaalan seurakunnassa on Pietarin—Raasulin radan ~~rauta-~~ rella Kuivasi-niminen laaja kyläryhmä.

² Matti Laurinpoika Kustaa Banérille ja Yrjö Boijelle helmikuun 2 p. 1590, Acta historica S. A.

³ Omituista on myöskin, että suomalainen Klaus Hermanninpoika Fleming ei ole katsonut tarpeelliseksi mainita sanaakaan venäläisten silloisesta ryöstöretkestä, vaikka hän muuten seuraa muistiinpanoissaan (Memoriale Chronicum) hyvinkin tarkkaan sotatapauksia.

voimaa, joka olisi vähänkin kyennyt tekemään vihollisille vastarintaa.¹

Voutien tilikirjatkin antavat ainoastaan kahteen Kyminkartanon läänin pitäjään nähden tarkkoja tietoja hävityksestä. Nämä tiedot todistavat vihollisten tuhotöiden silloin olleen niin kamalia, että semmoisia lienee harvoin tapahtunut isonvihan synkimpinä vuosina. Vehkalahdella vangittiin 476 henkeä ja surmattiin 31, Virolahdella oli vangittujen luku 530 ja surmattujen 88. Yhteensä nämä molemmat pitäjät siis olivat menettäneet 1125 henkeä asukkaistaan. Virolahden pappilasta yksin otettiin 13 vankia.²

¹ Th. Hiärn kertoo venäläisten hyökkäyksestä seuraavasti kirjassaan *Ehst-, Lyf- und Lettlaendische Geschichte* siv. 370: »Moskovalaiset samosivat Suomeen, jossa ei ollut mitään sotaväkeä, ja tekivät suurta vahinkoa. Mutta 600 Jääsken ja Äyräpään talonpoikaa lähti vihollista vastaan suksillaan, joilla he voivat kulkea sekä maata että jäätä myöten ja kääntyä mille taholle hyvänsä. He kävivät Venäjän sotajoukon kimppuun, joka ei voinut liikkua eikä puolustautua syvässä lumessa. Harvalukuiset suomalaiset pääsivät siten voitolle ajaen viholliset pakoon ja surmaten heitä uskomattoman määrän.» Chr. Kelch lausuu puhuen samasta asiasta (*Liefländische Historia* 448): »Gingen auch etliche tausend Russen in Finnland, die anfangs viel tausend Menschen niedermachten, letztlich aber von sechshundert Finnischen Bauern wacker geklopft zurucke getrieben wurden.» Vaikea on sanoa, paljonko näissä kuvauksissa on perää.

² Voudin tilikirjasta nähdään seuraavien kylien silloin joutuneen mainituissa kahdessa pitäjässä ryöstön ja hävityksen alaisiksi.

Vehkalahdella.

	Vangi- tuita	Surma- tuita		Vangi- tuita	Surma- tuita
Myllykylä	9	—	Sivatti	4	—
Kannusjärvi	—	3	Pampyöli	12	1
Husupyöli	4	1	Hietakylä	15	1

Vilniemi	15	1	Sunila	13	1
Rakila	22	—	Helilä	48	4
Mäntlahti	16	1	Eskola	16	—
Poitsila	11	4	Korkeakoski	52	1
Kirkonmäki	12	—	Kierikkala	10	—
Summa	9	1	Kyminkartano	1	—
Reitkalli	18	—	Sutela	—	1
Metsäkylä	9	1	Kuutsalo	16	1
Liikkala (Asikkala?) ..	9	—	Haapasaari	8	—
Hirvelä	21	—	Suursaari	7	1
Kuivala	17	1	Tammio	6	1
Miettula	12	—	Kuorsalo	22	2
Neuvottoman kylä			Alahirvelä	5	—
(Storneuit)	12	1	Pyötsaari	6	—
Marinkylä	6	—	Salmenkylä	31	2
Kaarniemi	2	1			

Virolahdella.

	Vangi- tuita	Surma- tuita		Vangi- tuita	Surma- tuita
Orslahti	4	—	Godevik	6	—
Vaalimaa	12	6	Rännänen	16	1
Koskela	2	—	Koivuniemi	17	—
Kiiskilahti	10	—	Alapihlaja	28	3
Hämeenkylä	12	—	Yläpihlaja	27	4
Laitsalmi	3	1	Ravijoki	92	8
Pajulahti	10	3	Ravijärvi	26	1
Virojoki	4	9	Kattilaisten kylä	29	9
Mattila	2	2	Kirkkopyöli	39	10
Tiilikkala	4	3	Häppilä	13	5
Pyterlahti	10	4	Koukila	8	2
Paatio	15	1	Sydänkylä	51	7
Koukila	11	3	Träskeby	15	3
Kirkkopyöli	19	1	Pappila	13	—
Pakkala?	2	2	Hailila	6	—
Eerikkälä	24	—			

Kiitollisena saan mainita, että seurakuntain rovastit V. J. G. Krogerus ja H. Haahti ovat hyväntahtoisesti antaneet minulle tietoja yllälueteltujen kylien suomalaisista nimistä.

On luonnollista, että autiotilojen luku hävityksen jälkeen äkkiä kasvoi useissa Viipurin läänin osissa. Virolahdella ja Vehkalahdella, joissa oli yhteensä 606 savua ja joissa 289 savua oli ollut autiona vuonna 1588, tavataan 379 autiona v. 1590 ja 412 (eli noin kaksi kolmannesta savujen koko luvusta) v. 1591. Kolmannessa Kyminkartanon läänin pitäjässä, Pyhtäällä, ja siihen kuuluvassa Elimäen neljänneksessä, joissa savujen koko luku oli 429, oli vuonna 1589 167 autiosavua, v. 1590 203 ja v. 1591 223. Siis oli häviöön joutuneiden talojen luku kahtena viimeksimainittuna vuonna Pyhtäälläkin melkoisesti kasvanut, mutta tähän oli nähtävästi sotaväen majoitus pääasiallisena syynä. — Viipurin, Koiviston ja Säkkijärven pitäjissä autiosavujen luku nousi 169:stä, jona se oli ollut vuonna 1588, 299:ään v. 1590 savujen koko luvun ollessa 470. — Lappeessa ja Taipaleella viholliset eivät liene käyneet. Näissä pitäjissä oli vuonna 1588 yhteensä 283 autiosavua, vuonna 1589 302 ja vuonna 1590 296.¹ — Jääskessä ja Ruokolahdella, joissa pitäjissä oli yhteensä 848 savua, oli 335 autiona vuonna 1588, mutta jostakin tunte mattomasta syystä autiosavujen luku nousi niissä jo vuonna 1589 445:teen, vaikka siellä ei tiedetä vihollisia sinä vuonna käyneen. Asia saa kenties selityksensä siitä, että ihmisiä oli pelosta lähtenyt pakoon, kun välirauha oli loppumaisillaan. Seuraavina kahtena vuotena viimeksimainittu luku pysyi jokseenkin entisellään eli noin puolena savujen koko määrästä. — Mitä Äyräpään kihlakuntaan tulee, niin se oli sodan aikana monet kerrat ollut hävityksen alaisena, josta syystä se vanhastaan oli puoleksi autiona. Äyräpääläiset osasivat kuitenkin itse korvata kärsimänsä vahingot hankkimalla tuon tuostakin ryöstösaalista Venäjältä. Siten vuoden 1590 vauriot eivät vaikuttaneet erittäin suuria muutoksia autiotalojen lukuun nähden.

¹ Tästä määrästä oli Lappeessa 150 ja Taipaleella 146.

Mielenkiintoinen on kysymys, kuinka pitkälle viholliset vuoden 1590 ryöstöretkellä etenivät länteenpäin. Vanhemmat historiankirjoittajat ovat kertoneet, että retkeiläiset hävittivät maata aina Turun tienoille saakka.¹ Tämä ilmoitus ei kuitenkaan pidä paikkaansa. Koko viisikolmattavuotisen sodan aikana venäläiset eivät kertaakaan tulleet Turun lähiseuduille. Nähtävästi he eivät vuonna 1590 samonneet Kymijoen länsipuolelle.² Heidän palamiseensa vaikutti kenties edellämainittu Pyhtäälle perustettu sotaväen leiri³ sekä sinne hakatut puumurrokset.

Uuteenmaahan nähden havaitsemme, että autiosavujen luku Porvoon läänin neljässä pitäjässä (Porvoossa, Sipoossa, Helsingissä ja Pernajassa) tosin kasvoi kyseessä olevana aikana, ollen 165 vuonna 1589 ja 182 v. 1590, mutta ei sittenkään ollut erittäin suuri, koska läänissä oli kaikkiaan 1,718 savua. Mainittu häviöön joutuneiden talo-

¹ Siten G. Rein lausuu: (Föreläsningar öfver Finlands historia II, 99): »Den hopen, som inbröt i Finland, fann landet försvarslöst och genomtågade det ända till Åbo», ja Yrjö Koskinen sanoo (Nuijasota, toinen painos, 48): »Viholliset retkeilivät Turun seuduille saakka.» Jälkimmäisen kirjoittamassa Suomen kansan historiassa nähdään sama tiedonanto ensimmäisessä painoksessa (sivulla 46), mutta teoksen toisessa painoksessa ei erehdystä enää ole; siinä vain mainitaan vihollisten ryöstäneen rajaseuduilla. — Karamsin kertoo (Russische Geschichte IX, 176), että venäläiset autioittivat Suomea esteettömästi Turkuun asti.

² Kun Käkisalmen päällikkö Eerikki Wildeman Kyötikkä Finckel'e maaliskuun 22 p. 1590 lähettämässään kirjeessä mainitsee, että joukko tataareja ja venäläisiä oli suurruhtinaan sotajoukon piirittäessä Narvaa hyökännyt Viipurin lääniin »sekä Uudellemaalle», niin tämä tiedonanto saa, mitä Uuteenmaahan tulee, selityksensä siitä, että Vehkalahti, Virolahti ja Pyhtää niinä aikoina milloin luettiin Viipurin lääniin, milloin Porvoon lääniin kuuluviksi.

³ Leirissä tavataan helmikuun aikoihin m.m. Sven Eerikinpoika lippukuntansa kanssa. Hänen sanotaan silloin olleen »Akseli kreivin talkapysymiesten päämiehenä.»

jen lisääntyminen ei kaikei ollutkaan seuraus mistään vihollisen sinne toimeenpanemasta hyökkäyksestä. — Raaseporin lääni taas oli sodan loppuvuosina muihin lääneihin verraten hyvinkin onnellisessa tilassa. Sen kahdeksassa pitäjässä, joissa oli yhteensä noin 2,000 savua, tavaetaan vuonna 1590 ainoastaan 52 savua autiona.¹ Aivan varmana on siis pidettävä, ettei ainoatakaan vihollista nähty vuonna 1590 viimeksimainitussa läänissä.

Narvan piirityksen jälkeen lähetettiin Virosta, kuten edellisessä on kerrottu, kolme suomalaista ratsuväen lippuetta sekä Uplannin lippue (maaliskuussa) Suomeen, jossa niille käskettiin antaa linnaleiri Mikonpäivään asti.² Ju-

¹ Inkoon ja Karjaan pitäjissä ei ollut ainoatakaan häviöön joutunutta taloa.

² Maaliskuun 15 p. 1590 annetun määräyksen mukaan ratsumiehet olivat majoitettavat seuraavalla tavalla.

<i>Etelä-Suomeen</i>		
Uplannin lippueesta	83	miestä
Päälippueesta	37	»
<i>Pohjois-Suomeen</i>		
Uplannin lippueesta	143	»
Päälippueesta	20	»
<i>Ala-Satakuntaan</i>		
Akseli Kurjen lippueesta ...	70	»
Päälippueesta	6	»
<i>Ylä-Satakuntaan</i>		
Knuutti Juhonpojan lippueesta	90	»
<i>Sääksmäen kihlakuntaan</i>		
Martti Boijen lippueesta ...	80	»
Jaakko Klaunpojan lippueesta	10	»
<i>Hattulan kihlakuntaan</i>		
Martti Boijen lippueesta ...	30	»
<i>Raaseporin läänin</i>		
Martti Boijen lippueesta ...	39	»
Päälippueesta	31	»

hani III oli tosin monta kertaa luvannut, että sotaväen majoittaminen talonpoikien luo oli lakkautettava, mutta yhtä monta kertaa oli nämä lupaukset rikottu. Hän kirjoitti nyt Hattulan voudille: »Vaikka olimme aikoneet antaa sotaväelle rahoja muutamiksi kuukausiksi ja siten vapauttaa talonpojat linnaleirirasituksesta, niin tämä ei nyt sovellu meille muiden menojen takia. Sentähden olemme myöntäneet ratsumiehille oikeuden nostaa linnaleirimuonansa voimassaolevien asetusten mukaisesti. Sinun tulee ratsumestarien kanssa pitää silmällä, että huovit eivät tee alamaisillemme vääryyttä ja väkivaltaa.»¹ Tällaiset kirjeet lähetettiin nähtävästi useille muillekin Suomen voudeille. Mitä tuli määräykseen, että voutien oli ratsumestarien kanssa valvottava sotaväen käyttäytymistä, niin oli usein nähty, että ratsumestarit eivät voineet estää linnaleiriin asetettuja huoveja konnantöistä, ja voutit kykenivät tietystikin vielä vähemmin hillitsemään sotilaita. Uplannin huovit osoittivat nyt, niinkuin olivat tehneet tämän sodan aikana ennenkin, että he olivat valmiit mihin laittomuuksiin ja anastuksiin tahansa. Useat heistä ottivat talonpojilta neljän tai viiden, jotkut kymmenenkin

Pohjanmaalle

Knuutti Juhonpojan lippueesta	225 miestä
Akseli Kurjen	» ... 10 »
Martti Boijen	» ... 113 »
Päälippueesta 6 »

Ahvenanmaalle

Uplannin lippueesta 120 »
---------------------	-------------

Klaus Aakenpojan maakherrakuntaan

Päälippueesta 30 miestä
Martti Boijen lippueesta	... 160 »
Akseli Kurjen	» 236 »

Yhteensä 1,539 ratsumiestä

Militaria R. A. — Grönblad, Urkunder Bihang, 125.

¹ Juhani III Hannu Paavalinpojalle heinäkuun 29 p. 1590, Acta Historica S. A.

kuukauden muonan etukäteen ja lähtivät sitten Ruotsiin vieden nostamansa varat mukanaan.¹ Rahvaan tila oli maassamme surkuteltava².

Paitsi Virosta tulleita ruotsalaisia ratsumiehiä oli Suomessa kevättälvellä joku määrä ruotsalaista jälkäväkeäkin. Arvi Tawast pyysi maaliskuun lopulla Hartikka Henrikinpojalta ja Niilo Olavinpojalta, jotka Akseli Leijonhufvudin poissa ollessa silloin hoitivat Suomen läntisen maaherrakunnan hallintoa, että he hankkisivat siellä elatuksen kimmelle ruotsalaiselle lippukunnalle, mutta samalla hän kirjoitti näiden lippukuntien päämiehille, että heidän tuli heti meren auettua lähteä täältä Narvaan.³ Kesällä ei

¹ Juhani kuningas kirjoitti siitä asiasta Yrjö Boijelle: »Useimmat Uplannin huovit, jotka ovat tulleet Ruotsiin, ovat uskottomina kavaltajina kaikonneet vihollisten edestä ja sitä paitsi ottaneet alamaisiltamme, Suomen talonpojilta, useiden vuosien kuukausimuonat tullen tänne taloihinsa alukset täynnä viljaa, lihaa ja kalaa. Samanlaista uskottomuutta ja petosta he epäilemättä ovat harjoittaneet edellisinäkin vuosina, eikä sentähden ole ihme-kään, että suomalaiset talonpojat ovat köyhtyneet ja että leireissä ja linnoissa on ollut ruuasta puute.» V. R. Kirje Yrjö Boijelle kesäkuun 1 p. 1590. — Yrjö Boije Juhani III:lle kesäkuun 12 p. 1590, R. A. Ståthållare i Estland till K. M.

² Arvi Tawast oli huhtikuun 29 p. kirjoittanut Juhani III:lle: »Jumala tietää, mitä sotaväki voi saada talonpojilta, koska näillä ei ole varoja omien perheidensä elättämiseksi.»

³ Yllämainitut Arvi Tawastin määräykset koskivat Länsipohjan lippukuntaa, jonka päämiehenä oli Pietari Olavinpoika, sekä Uplannin (eli Tapani Mikonpojan) ja Angermanlannin ynnä Medelpadin (eli Maunu Gudmundinpojan) lippukuntia. Tapani Mikonpojan miehet tavataankin seuraavana kesänä Narvassa, mutta Pietari Olavinpojan ja Maunu Gudmundinpojan lippukunnat eivät näytä tulleen sinne. Varmaankin he olivat lähteneet Ruotsiin. Arvi Tawastin kirjeet Pietari Olavinpojalle maaliskuun 23 p., Hartikka Henrikinpojalle ja Niilo Olavinpojalle sam. p. ja Tapani Mikonpojalle maaliskuun 27 p. 1590. Saman päiväämätön avoin kirje, koskeva Maunu Gudmundinpojan lippukuntaa. Arvi Tawast Juhani Laurinpojalle toukokuun 20 p. 1590. Kaikki nämä kirjeet tavataan Tawastien kokoelmassa R. A.

Suomessa siis näytä olleen muuta kuin oman maan väkeä sekä sen lisänä Uplannin ratsumiehet. Heinäkuussa tuli kuitenkin yksi lippukunta Ruotsin jalkaväkeä Pohjanmaalle.

Kun Suomeen kesäkuun alussa 1590 tuotiin sanoma, että venäläiset keräsivät Laatokalle lotjia ja veneitä sekä sotaväkeä, tykkejä ja muonavaroja, luultiin täällä, että he aikoivat tulla vesiteitse piirittämään Viipuria tai Käkisalmea. Viipurin linnan haltija Matti Laurinpoika Kruus ilmoitti siitä sekä sotajoukon ylipäällikölle Yrjö Boijelle Viroon että jalkaväen päällikölle Arvi Tawastille, joka silloin oleskeli Grabbakan kartanossa. Ja koska Viipurissa siihen aikaan oli vain kaksi lippukuntaa jalkaväkeä¹, niin hän pyysi Tawastia toimittamaan sinne kaksi lippukuntaa lisäksi sekä näille muutaman kuukauden muonan.² Saatuaan tiedon näistä asioista Kaarle herttua kirjoitti elokuun 11 p. Matti Laurinpojalle: »Ei tarvitse luulla, että venäläiset tänä kesänä koettavat piirittää mitään linnaa, sillä heidän sotaväkinsä on lähetetty tataareja vastaan. Olkaa sentähden pelotta ja toimikaa hyvässä uskalluksessa.»³ Vähän myöhemmin huomattiinkin Suomessa, että moskovalaiset eivät silloin aikoneet hyökätä tänne. Tsaarin tarkoitus näyttää olleen lähettää Laatokan rannoille kootut sotamiehet ja tavarat Iivananlinnan avuksi.

Mainitut Venäjältä tulleet hälyyttävät sanomat näyttävät osaltaan vaikuttaneen siihen, että kuningas päätti enentää maamme jalkaväkeä. Arvi Tawast sai, ennen kuin hän (heinäkuussa) lähti Suomesta Narvaan, käskyn perustaa täällä 4 uutta lippukuntaa, joita oli käytettävä Viipu-

¹ Näiden lippukuntien miesluku oli silloin aivan vähäinen. Niissä sanotaan nimittäin olleen yhteensä ainoastaan 200 miestä.

² Arvi Tawast Juhani III:lle heinäkuun 3 p. 1590, Tawastien kokoelma R. A.

³ H. R.

rin linnassa.¹ Suomella lienee sen jälkeen ollut 15 lippukuntaa omaa jalkaväkeä.²

Saatuaan armeijansa varustetuksi Ruotsin hallitus rupesi myöhemmin kesällä valmistamaan Venäjälle tehtävää kostoretkeä. Kaarle herttuan suunnitelman mukaan³ tuli Yrjö Boijen syksyllä (1590) mennä Virossa olevan

¹ Arvi Tawast Juhani III:lle elokuun 12 p. 1590, R. A. Ståthållare i Narva till K. M.

² *Suomen jalkaväen vanhat lippukunnat olivat:*

Valentin Gödingin l. Satakunnasta
Steen Maununpojan l. Uudeltamaalta ja Etelä-Suomesta
Olavi Pietarinpojan l. Hämeestä
Juhani Kattin l. Suur-Savosta
Ambrosius Henrikinpojan l. Pienestä-Savosta
Olavi Wargin l. Karjalasta
Lauri Eerikinpojan l. Jääskestä ja Äyräpäästä
Lauri Niilonpojan l. Pohjanmaalta
Risto Antinpojan l. Suomen kaupungeista
Juhani Niilonpojan l. Viipurin kaupungista

Nyt perustettiin (tai uusittiin) seuraavat lippukunnat:

Hannu Mikonpojan l. Pohjanmaalta
Hannu Pietarinpojan l. Hämeenlinnan ja Kokemäenkartanon lääneistä
Olavi Pietarinpojan l. Savonlinnan läänistä
Sipi Henrikinpojan l. Viipurin läänistä
Lauri Niilonpojan l. Viipurin läänistä.

Olavi Pietarinpojan lippukunta, joka oli perustettu jo vuonna 1582, oli nähtävästi ollut lakkautettuna muutamiksi vuosiksi väli-
rauhan aikana. Se uudistettiin nyt, ja siihen otettiin väkeä Savon
molemmista voutikunnista.

Asiakirjoissa sanotaan sitä Karjalan lippukunnan päämiestä, jonka nimi oli Lauri Niilonpoika, joskus nuoreksi Lauri Niilonpojaksi, kun tahdotaan erottaa hänet Pohjanmaan lippukunnan samannimisestä päämiehestä.

Kokoelma Strödda militiehandlingar Ruotsin kamariarkistossa.

³ H. R. Kirje Yrjö Boijelle elokuun 10 p. 1590. — H. R. Kirje Arvi Eerikinpojalle heinäkuun 11 p. 1590.

sotajoukon kanssa vihollisten maahan¹ ja samaan aikaan piti Suomesta lähetettämän Venäjälle kaksi joukko-osastoa, toinen Arvi Stålarmin,² toinen Pentti Juustenin ja Salomon Illen johdolla.³ Stålarmin oli täällä nostatettava väkeä siten, että kaksi talonpoikaa toimitti sotaan kolmannen taikka kolme neljännen, ja näiden miesten mukaan oli laitettava yhden kuukauden muona. Koottuaan nostoväen ja sotamiehensä tuli Stålarmin lähteä Pähkinälinnan läänin kautta Venäjälle kohdatakseen siellä Yrjö Boijen sotajoukon. Juustenin ja Illen matkasta ei herttuan kirjeessä ollut muuta sanottuna, kuin että heidän oli mentävä Venäjälle »toista tietä». Huomataan kuitenkin taroituksen olleen sellaisen, että heidän osastonsa kulkisi Käkisalimesta laivoilla Laatokan taa levittämään hävitystä Aunukseen ja siitä jatkaisi matkaansa paikkaan, jonka Boije oli ilmoittava.

Salomon Ille ja Pentti Juusten olivat kesällä olleet Tukholmassa, jossa he saivat retkeä koskevat ohjeet. Tultuansa takaisin Suomeen he kirjoittivat Yrjö Boijelle kysyen, millä tienoin sotajoukkojen oli kohdattava toisensa Novgorodin läänissä. Sen ohessa he ehdottivat hänelle, että hän, jos hän ei silloin vielä saattanut määrätä sopivaa yhtymäpaikkaa, sallisi Stålarmin sotamiehineen

¹ Suomen ratsuväen käskettiin sen johdosta rientää Narvaan, mutta se ei lähtenytkään sinne, kuten tuonnempana saamme nähdä.

² Stålarmin kävi sinä kesänä (heinäkuussa) Ruotsissa, mutta kuningas, joka nähtävästi oli hänelle nyrpeä Tallinnassa sattuneiden selkkausten sekä Narvan tapausten johdosta, ei kutsunutkaan häntä luokseen, ja hänestä tuntui sen ohessa, että Kaarle herttua puhutteli häntä epäystävällisesti. Koska Stålarmin tämän johdosta luuli, että hän oli joutunut epäsuosioon, niin hän pyysi eroa kuninkaan palveluksesta. Tätä ei kuitenkaan myönnetty, vaan hänelle annettiin yhä edelleen tärkeitä luottamustoimia.

³ Juusten oli kauan aikaa ollut Käkisalmen laivaston päällikkönä; Ille oli kesäkuun 23 p. 1590 määrätty kaiken Käkisalmissa silloin olevan jalkaväen päälliköksi.

lähteä Käkisalmen väen kanssa Laatokan toiselle puolelle valloittamaan Voronovan ja Sermaksen kaupunkeja sekä hävittämään niiden ympäristöjä. Mutta kun heidän sanansaattajansa viimeinkin lokakuun 26 p. palasi Narvasta Viipuriin, niin hän toi sinne sen masentavan tiedon, että Virossa olevat kapinalliset sotamiehet olivat saaneet Pähkinälinnan lääniin aiotun »rangaistusretken» toimeenpanon estetyksi. Koska kaiken lisäksi rutto liikkui ankarasti Viipuriin sijoitetussa suomalaisessa jalkaväessä, joten siitä olisi uskallettu laskea ainoastaan vähäinen osa¹ retkelle määrättyyn sotajoukkoon, sekä siihen nähden, että keli oli huono ja Laatokalla purjehtiminen myrskyisen ja pimeän vuodenajan tähden vaarallista, täkäläiset päälliköt katsoivat parhaaksi hajoittaa väkensä kuukaudeksi toivoen, että ruttokin talvipakkasten alkaessa helpottaisi. Kaksi kolmannesta sotajoukosta määrättiin sentähden Viipuriin ja yksi kolmannes Käkisalmeen linnoitustöitä tekemään², ja tässä tarkoituksessa miehet aluksi lähetettiin metsiin rakennushirsiä hakkaamaan.³

¹ Nimittäin Risto Antinpojan eli kaupunkien ja Pohjois-Suomen lippukunta sekä puolet Valentin Gödingin eli Satakunnan ja Olavi Vargin eli Karjalan lippukunnasta.

² Molemmat Savon lippukunnat olivat vuoden lopulla Käkisalmen rakennustöissä.

³ Salomon Ille ja Pentti Söyringinpoika Juusten Juhani III:lle Käkisalimesta marraskuun 24 p. 1590, Ur samlingen Livonica S. A.

NELJÄS LUKU.

Narva kesällä vuonna 1590.

Sodankäynnissä oli Ruotsin hallituksen huomio edelleen kiinnitettynä pääasiallisesti Narvaan, sillä tämä tärkeä rajalinna, jonka muurit olivat rikkiammutut ja jossa nälkä ja taudit olivat alituisina vieraina, oli todellakin sangen vaaranalaisessa tilassa. Samalla kuin Juhani III kutsui Kaarle Hornin pois Narvasta, hän päätti uskoa linnan hallinnon viidelle suomalaiselle. Huhtikuun 10 p. hän näet määräsi ¹ Arvi Stålarmin, Arvi Tawastin, Henrikki von Mindenin, Eerikki Juhaninpoika Stålarmin ja Meltolan Niilo Olavinpojan ryhtymään Narvan isännyyteen. ² Arvi Ståalarm, jolla oli muut toimet esteenä, ei kui-

¹ H. R.

² Eerikki Juhaninpoika, Raisiossa olevan Pernon haltija, oli Narvan isäntänä vuoteen 1592. Gesterbyn Henrikki von Minden lähti kuninkaan puheille Tukholmaan maaliskuun 19 p. 1591, mutta palasi Narvaan syksyllä samana vuonna (nähtävästi syyskuun alkupuolella). Meltolan Niilo Olavinpoika näyttää pian sen jälkeen, kuin hän määrättiin Narvaan, joutuneen Juhani III:n epäsuosioon. Kuningas kirjoitti näet kesäkuun 25 p. (1590) Turun linnan voudille Lauri Hordeelille, että Niilo Olavinpojalta oli otettava pois Paimion pitäjässä sijaitseva Meltolan talo, jonka tämä oli saanut valheellisilla ilmoituksilla, ja samoin kaikki ne tilat, jotka kreivi Akseli Leijonhufvud oli hänelle läänittänyt. Narvan linnan isännistöön Niilo Olavinpoika kuului ainakin vuoteen 1597. Henrikki Henrikinpojan tili Narvan linnan menoista, Ruotsin kamariarkisto. — Mainittujen kolmen miehen aikaisemmista vaiheista kts. kirjaani Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota.

tenkaan lähtenyt sinne sinä vuonna, ja Arvi Tawast pyysi päästä uudesta luottamustoimesta, koska hänen terveytensä oli heikontunut vammasta, jonka hän oli saanut kahdeksan vuotta aikaisemmin, kun tehtiin rynnäkkö Pähkinälinnan varustuksiin.¹ Mainituista miehistä saapui siten aluksi (toukokuussa 28 p.) ainoastaan kolme Narvaan.

Heillä oli siellä edessään samat vastukset ja vaikeudet kuin Kaarle Hornilla oli ollut, ja jo kesäkuun 1 p. he kirjoittivat kuninkaalle haikeita valituksia. Muun muassa he lausuivat: »Olemme huomanneet, että linna on suuressa vaarassa, sillä pasteijeille ei ole vielä tehty rintamuksia eikä ole koskettukaan siihen soraan, joka viime talvena putosi maahan rikkiammutuista muureista. Syynä on ollut se, että sotamiehet sairastelevat. He ovat sen ohessa tyytymättömiä, koska heille ei moneen vuoteen ole maksettu vaate- eikä rahapalkkaa. Emme voi parantaa linnoituksia emmekä pitää Narvaa hallussamme, ellei tänne lähetetä vähintään 2,000 miestä. — Kaarle Horn on herttuan kirjelmän johdosta ehdottanut Iivananlinnan päälliköille, että rauhankeskustelu, josta oli puhe aselepoa tehtäessä, pidettäisiin juhannuksen aikaan, ja kerrotaan, että venäläiset aikovat hyökätä Narvan kimppuun, jollei silloin panna neuvottelua toimeen.»²

Tautien raivoaminen sotajoukossa toi yhä Narvan hallitushenkilöille suuria huolia. Veritaudin (punataudin?) ja päänsäryn sanotaan silloin vaivanneen sotamiehiä.³ Elokuussa oli 500, syyskuussa 1,500 miestä sairaina. Arvelutaviana asiana pidettiin, että tauteihin oli kuollut paljon tykkimiehiä, joiden luku jo oli kovasti vähentynyt Narvan piirityksessä. Lääkäreitä ei ollut muita kuin yksi

¹ Arvi Tawastin kuninkaalle lähettämä kirje, päivätty Kosken Kurjalassa 13 toukokuuta 1590, Ur samlingen Livonica S. A.

² Ingrica R. A.

³ Ruots. »bodhe blodh sooth och huffvud siucke.»

haavuri, eikä hänellä ollut tarvittavia rohtoja käytettävään. Kaarle herttua lähetti tautien vastustamiseksi paloviinaa ja punaviiniä, mutta näistä lääkkeistä ei liene ollut suurtakaan apua.¹

Iivananlinnan päälliköt olivat edelleen sangen kiusallisia naapureita, aina valmiina riitoihin ja rettelöihin. Kesäkuun 2 p. venäläiset ammuttuaan 40 tai 50 laukausta suomalaisen jaalaan, joka oli tullut joensuuhun tuodakseen muonavaroja Narvaan, veivät sen Iivananlinnaan. Sen jälkeen he vielä ottivat haltuunsa erään toisen suomalaisen ja kaksi saksalaista kuorma-alusta. He eivät, kuten huomataan, olleet erittäin tunnontarkkoja aselevon noudattamisessa. Härnätäkseen narvalaisia he ampuivat pyssyllään mainittujen väkivaltaisuuksien jälkeen parituhatta laukausta ilmaan.²

Suurta levottomuutta synnyttivät Virossa Venäjältä touko- ja kesäkuussa tulleet sanomat, että Pihkovaan ja Novgorodiin oli koottu paljon sotaväkeä.³ Aluksi oli tsaarin tarkoitus ollut — niin kerrottiin — lähettää nämä joukot tataareja vastaan, mutta kun Venäjällä oli saatu tietää, että Juhani kuningas oli ryhtynyt vahvistamaan sotavoimaansa, niin oli Pihkovan ja Novgorodin läänien

¹ Narvan isännät Juhani III:lle heinäkuun 3 p. 1590, Ingrica R. A. — Arvi Tawast Juhani III:lle Narvasta elokuun 12 p. 1590, Ingrica R. A. — Yrjö Boije Juhani III:lle Narvasta syyskuun 12 p. 1590, R. A. Ståthållare i Estland till K. M. — H. R. Kirje lähetti-läille syyskuun 9 p. 1590.

² Narvan isännät Juhani III:lle kesäkuun 4 p. 1590, Ingrica R. A. — Yrjö Boije Kaarle herttualle Tallinnasta kesäkuun 7 p. 1590 R. A.

³ Tulkki Henrikki Pryssman, joka siihen aikaan oli käynyt Venäjällä, toi sieltä Narvaan sellaiset tiedot, että tsaari, jollei hän toimeenpantavissa rauhankeskusteluissa saanut Narvaa, Rakvereä, Toolsenlinnaa ja Käkisalmea, aikoi lähettää kolme sotajoukkoa ruotsalaisia vastaan.

pajareille annettu käsky pysyä toistaiseksi paikoillaan.¹ Virossa huomattiin sitten, että venäläisillä ei silloin ollut aietta käydä Narvan kimppuun. Mutta kaikesta päättäen Feodor tsaarin olisi keväällä vuonna 1590 ollut varsin helppoa valloittaa Narva, jos hän olisi tahtonut rikkoa Hornin kanssa tekemänsä aselevon ja lähettänyt vahvan sotajoukon tämän linnan luo. Jonakin esteenä oli hänellä kuitenkin siihen aikaan tataarien pelko.

Ruotsin hallitus oli valtiopäivillä tehdyn päätöksen mukaisesti ryhtynyt keväällä kokoamaan väkeä ja hankkimaan varoja sodan jatkamista varten.² Lippukuntien

¹ Handl. rör. Skand. hist. XXXVIII, 85 ja 86. — Yrjö Boije Kaarle herttualle kesäkuun 7 p. 1590 R. A. — Sama Juhani III:lle kesäkuun 12 p. 1590, R. A. Ståthållare i Estland till K. M.

² Ruotsin ratsuväen vahvistamista tarkoittavista toimenpiteistä mainittakoon tässä joku esimerkki. Joka voudin käskettiin hankkia kolme miestä ja ratsua siihen lippueeseen, jota Pentti Laurinpoika johti, ja samoin joka henkikirjoittajan yksi ratsumies. Aateliston huoveja tarkastettiin asekatsemuksissa. Kaarle herttua asetti omasta ruhtinaskunnastaan kaksi ratsulippuetta liikekannalle; toisen ratsumestarina oli Antti Lindorminpoika, toisen Klaus Pietarinpoika. Södermanlannin aatelistolle herttua ilmoitti, että sen oli syksyllä toimitettava ratsupalveluksensa Virossa. V. R. Kirje kaikille valtakunnan voudeille helmikuun 29 p. 1590. — H. R. Antti Lindorminpojan ratsumiesten palkkaus kesäkuun 25 p. 1590. — H. R. Kirje Hannu Juhaniinpojan ratsumiehille heinäkuun 2 p. 1590.

Saksalaiset ratsumestarit Kasper von Tiesenhusen, Hannu Wrangel, Reino Nieroth ja Mauri Wrangel määrättiin pestaamaan Virosta 1,000 huovia juhannukseksi, mutta alussa he saivat aivan vähän väkeä kokoon, sillä puolalaiset everstit Ernst Weyer ja Yrjö Farensbach, joilla oli enemmän rahoja käytettävänä kuin heillä, olivat ottaneet useimmat sikäläiset huovit Sigismund kuninkaan palvelukseen. (Otto Ykskul y.m. Juhani III:lle Tallinnasta toukokuun 12 p. 1590, Skrifvelser till konungen R. A.) Kuitenkin Yrjö Boije saattoi heinäkuun 21 p. ilmoittaa kuninkaalle, että mainitut ratsumestarit silloin olivat suorittaneet tehtävänsä (R. A. Ståthållare i Estland till K. M.). Elokuun 1 p. valtuutettiin Berndt Taube keräämään Viron saksalaiset aatelismiehet lippunsa alle (Juhani III:n saksalainen registratuuri).

mieslukua enennettiin ja muonavarvoja kerättiin satamapaikkoihin. Mutta varustelut kävivät hitaasti, eikä koko talvena voitu, kuten olemme huomanneet, lähettää apua hädässä olevaan Narvaan. Kesäkuun 9 p. Kaarle herttua vihdoin saattoi kirjoittaa Yrjö Boijelle: »Heti kun tuuli sen sallii, toimitetaan täältä 3,000 sotamiestä Viroon; niiden palkka on täysin maksettu, ja ne ovat varustetut muonavarjoilla, jotka riittävät Mikonpäivään asti. Viipymättä laitetaan sinne sen jälkeen sekä Ruotsista että Suomesta isot joukot sotaväkeä.»¹

Noin viikkoa myöhemmin lähti tuo 3,000 miehen osasto matkalle. Se näkyy kulkeneen pienessä laivastossa, jolla amiraali Eerikki Pertunpoika Slang kesäkuun 18 p. lähetettiin viemään ruokavarvoja Narvaan. Poikettuaan Uudenmaan Susiluodolle² laivasto tuli Narvajoen suuhun kesäkuun 29 p. Amiraalin mukaan oli Ruotsista lähtenyt Esko Lindorminpoika, joka kesäkuun 6 p. oli määrätty Narvan varusväkenä olevien jalkamiesten päälliköksi³. Ruotsalaisten saapuessa venäläiset poistuivat joensuun pohjoispuolella olevista varustuksistaan, jonka jälkeen laivasto ohjattiin Narvan luo. Sotamiehet vietiin sitten liehuvin lipuin kaupungin kautta linnaan, ja koska Iivananlinnan väki edellisinä viikkoina oli uhmaillen paukutellut yöt päivät pyssyjään, niin Ruotsin sotamiehet saivat nyt, asetettuina Narvan kaupungin portin eteen, yhdellä kertaa laukaista pyssynsä, ja samalla pantiin kaikki laivaston tykit jymisemään. Venäläiset olivat sinä päivänä aivan hiljaa, mutta veivät seuraavana yönä tavaransa esikaupungista Iivananlinnaan ja rupesivat rakentamaan puusuojakkeita

¹ H. R.

² Ruots. Vargskär.

³ V. R. Protocolon. --- Esko (Eskert) Lindorminpoika oli nähtävästi Ruotsista kotoisin. Hän piti herttuan puolta Sigismundia vastaan, sai Suomessa maatiloja ja kuoli 1618:n tienoilla. J. Ramsay, Fräsläslakter i Finland intill stora ofreden.

ja muita varusteita¹ muurien molemmille puolille. Ruotsin sotaväki taas kuljetti viljan ja muut ruokavarat laivoista Narvan linnaan.²

Seuraavina viikkoina tuli tuon tuostakin sotaväkeä ja muonavaroja³ Viroon.⁴ Heinäkuun lopulla oli Narvassa kaikkiaan 3,500 miestä jalkaväkeä, mutta elokuun 28 p. 6,452 miestä.⁵ Paitsi tätä kuninkaan jalkaväkeä tava-

¹ Ruots. »skansar och bálverk».

² Henrikki Abel y.m. Juhani III:lle heinäkuun 3 p. 1590, Ingrica R. A. — Eerikki Pertunpoika ja Esko Lindorminpoika samalle Narvasta heinäkuun 6 p. 1590, Ur samlingen Livonica S. A.

³ Kts. esim. kahta Kaarle herttuan heinäkuun 8 p. Eerikki Kaaprielinpojalle laittamaa kirjettä H. R.

⁴ Heinäkuun 29 p. Kaarle herttua kirjoitti linnan isännille: »Joka päivä lähetetään täältä väkeä ja elintarpeita, niin että teidän ei enää tarvitse pelätä piiritystä.»

⁵ *Narvassa heinäkuun lopulla 1590 olleiden lippukuntien luettelo.*

Yrjö Laurinpojan	1. 170	miestä, Narvan oma lippukunta
Lauri Yrjönpojan	» 425	» Taalainmaasta
Olavi Juhonpojan	» 543	» »
Martti Laurinpojan	» 120	» Gestriklannista ja Hel-singlannista
Tapani Mikonpojan	» 435	» Uplannista
Pietari Maununpojan	» 424	» Itägötlannista
Olavi Pietarinpojan	» 292	» Hämeestä
Valentin Gödingin	» 167	» Satakunnasta
Steen Maununpojan	» 424	» Uudeltamaalta
Lauri Martinpojan	» 297	» Kartanolippukunta
Tykkiväkeä	60	»
Linnan omaa väkeä	94	»

Muist. Steen Maununpojan ja Valentin Gödingin suomalaiset lippukunnat lähetettiin siihen aikaan Narvasta Käkisalmeen. Yrjö Bolje Kaarle herttualle Tallinnasta heinäkuun 29 p. 1590 R. A.

Mitä kartanolippukuntaan tulee, joka tavallisesti majaili Tukholmassa, oli sitä keväällä uusittu siten, että siihen otettiin 140 miestä lisää neljästätoista muusta lippukunnasta, 10 miestä kustakin.

taan siellä siihen aikaan neljä lippukuntaa Kaarle herttuan jalkaväkeä, yhteensä 1,500 miestä, jotka oli heinäkuussa lähetetty Ruotsista.¹

Ratsuväkeä ei Narvassa näytä olleen muuta kuin Henricki Lealin skottilaiset huovit, mutta Ruotsista saapui pian sen jälkeen Pentti Laurinpojan lippue voutien väkeä (16 p. heinäkuuta) sekä Klaus Pietarinpojan lippue herttuan ratsumiehiä Tallinnaan, josta oli helppo tuoda ne Narvaan, milloin tarvittiin.²

Herkkämielinen Juhani kuningas oli silloin hyvässä

Narvassa elokuun 28 p. 1590 olleiden lippukuntien luettelo.

Yrjö Laurinpojan	l. 168	miestä, Narvan oma lippukunta
Lauri Yrjönpojan	» 418	» Taalainmaasta
Olavi Juhonpojan	» 540	» Vestmanlannista
Martti Pietarinpojan	» 108	» Helsinglannista
Tapani Mikonpojan	» 433	» Uplannista
Pietari Maununpojan	» 442	» Itägötlanista
Pentti Maununpojan	» 437	» »
Nikolaus v. Wittenbergin	» 303	» Länsigötlanista
Ebbe Pietarinpojan	» 280	» »
Antti Aakenpojan	» 333	» »
Antti Juhonpojan	» 295	» »
Lauri Ollinpojan	» 394	» »
Juho Paavalinpojan	» 598	» Smaalannista
Fulmo Hannunpojan	» 490	» »
Juho Amundinpojan	» 463	» »
Olavi Pietarinpojan	» 292	» Hämeestä
Lauri Martinpojan	» 297	» Kartanolippukunta
Tykkiväkeä	67	»
Linnan omaa väkeä	94	»

¹ Ensin herttua aikoi määrätä erään Yrjö Ladowin Virossa olevan jalkaväkensä päälliköksi, mutta sittemmin hän uskoi sen toimen Walter Kurselille. H. R. Kirje Narvan isännille heinäkuun 4 p. 1590. Walter Kurselille syyskuun 19 p. annettu valtakirja.

² Yrjö Boije Juhani III:lle Tallinnasta heinäkuun 21 p. 1590, R. A. Ståthållare i Estland till K. M. — Arvi Tawast Juhani III:lle elokuun 12 p. 1590, Ingrica R. A.

toivossa.¹ Saatuaan Narvan isänniltä ilmoituksen, että heille tulneiden sanomien mukaan suurruhtinas aikoi kesällä tehdä uuden hyökkäyksen tätä linnaa vastaan, hän kirjoitti heinäkuun 31 p. sotajoukon ylipäällikölle, että Ruotsista oli pantu menemään sotatantereelle suurempi armeija kuin koskaan ennen, lisäten: »Emme tiedä, ollaanko Narvassa arkoja ja pelkureita, mutta me aiomme vielä vahvistaa sotavoimaamme muukalaisellakin väellä, joten teidän ei tarvitse pelätä venäläisiä.»²

Olot rupesivatkin nyt tuntumaan Narvassa turvallisilta. Yrjö Boije oli aikonut kuninkaalta saamansa käskyn mukaan³ lähteä sinne Viron aatelisten ratsuväen kanssa, mutta kun sieltä ilmoitettiin hänelle, että venäläisillä ei enää näyttänyt olevan mitään aikeita vihollisuuksien alkamiseen, sen jälkeen kuin he olivat huomanneet, että Narvaan oli saatu lisäjoukkoja, niin hän lykkäsi matkansa toistaiseksi.⁴

Arvi Tawast, jonka terveys oli kesällä vahvistunut, saapui heinäkuun 21 p. Suomesta Narvaan. Tämän linnan isäntinä oli siten neljä Suomen miestä.

Alkukesästä oli ruvettu Narvan linnoituksia korjaamaan, ja nyt, kun siellä oli enemmän väkeä, jatkettiin tätä työtä paremmalla menestyksellä. Kertomuksen mukaan, jonka Arvi Tawast elokuun 12 antoi Narvan asioista kuninkaalle, oli kaikki pasteijit silloin saatu varustetuiksi rinta-

¹ Hän ilmoitti toukokuun 4 p. Eerikki Oxenstiernalle, että hän oli helluntain ja juhannuksen välillä lähettävä sotatantereelle 30,000 (!) miestä. — Tuo numero näyttää kuitenkin kirjoitusvirheeltä.

² V. R.

³ Boijelle oli kesäkuun 8 p. tullut kuninkaalta saman kuun 1 päivätty kirje, jossa hänet määrättiin menemään Narvaan. Hänen oli, sanottiin kirjeessä, estettävä siellä vihollisten hankkeet sekä korjautettava rikotut muurit.

⁴ Yrjö Boije Juhani III:lle Tallinasta heinäkuun 21 p. 1590, R. A. Ståthållare i Estland till K. M.

muksilla, pohjoisen portin vierestä rikkiammutun kaupunginmuurin molemmin puolin oli luotu törmäkkeet ¹, vastapäätä Iivananlinnaa oli kaupungin muurien sisäpuolelle rakennettu kahdeksan sylen paksuinen törmäke ja sen päälle rintamus, samalle paikalle oli muurin ulkopuolelle tehty suojake ² ja kaivettu hauta, kaupungin läntinen muuri oli saatu täyteen kuntoon siltä kohdalta, johon viholliset olivat ampuneet aukon, j.n.e. ³

Pian rupesi kuitenkin taas linnan isännille ilmestymään vastuksia. ⁴ Arveluttava seikka oli, että hallitus ei saanut Kaarle herttuan ponnistuksista huolimatta lähetetyksi Vieroon niin paljon muonaa, että melkoisesti enentynyt sotaväki olisisillä tullut toimeen. Niillä 3,000:lla miehellä, jotka nimenomaan oli määrätty Narvan varusväeksi, oli tosin, samoin kuin herttuan väellä, elintarpeita riittävästi, mutta muilta jalkaväen lippukunnilta muonavarat rupesivat loppumaan jo elokuussa. Varusväen päälliköltä Esko Lindorminpojalta pyydettiin kenttäpalveluksessa käytettävälle väelle hänen huostassaan olevia varoja, mutta hän kieltäytyi aluksi niitä antamasta. Kun hän kuitenkin sitten suostui siihen ⁵, niin huomattiin, että hänenkään hallussaan olevat

¹ Ruots. vallar.

² Ruots. skans.

³ Handlingar angående ryska kriget 1570—1595. R. A.

⁴ Ne laivat, jotka olivat kuljettamassa Yrjö Possen länsigötlantilaista ratsuslippua Narvaan, joutuivat haaksirikkoon Säwe-saaren rannalla. Miehet ja hevoset pelastuivat tosin, mutta kaikki aluksissa olleet ruokavarat menetettiin. Arvi Tawast y.m. lähetti-läille Narvasta elokuun 20 p. 1590, Muscovitica R. A. — Säwe-saaren sanottiin olevan 12 merivirstaa Narvasta.

⁵ Hän ei ollut, kirjoitti hän kuninkaalle, saattanut kauemmin katsoa sitä surkeutta, että sotamiehiä pakotettiin kovaan työhön, vaikka he olivat nälkään kuolemaisillaan. Mutta varsinaiseen varusväkeen kuuluvien lippukuntien päämiehet valittivat sitten kuninkaalle, että heidän sotamiehilleen ei oltu annettu muonaa määräysten mukaisesti. Esko Lindorminpoika Juhani III:lle Narvasta syyskuun 6 p. 1590, Ingrica R. A.

varat eivät riittäneet pitkälle. Yrjö Boije kirjoitti muonan puutteesta Kaarle herttualle syyskuun 5 p. Vastauksessaan herttua sanoi, että Ruotsin merikaupunkeihin oli kasattu suuret määrät sotavaroja ja että ne olisi toimitettu menemään, jollei laivoista olisi ollut puute.¹ Semmoinen vastaus oli jo paha enne. Yleiseen muistettiin, kuinka usein syysmyrskyt ja talvi edellisinä vuosina olivat estäneet elintarpeiden tuonnin Virossa olevalle sotajoukolle. Kävikin sitten niin, että myöhempään syksyllä ei saatu montakaan kuormalaivaa sinne menemään, sillä kymmeniä aluksia jäätynä kiinni Suomen saaristoon, etenkin Helsingin läheisyyteen. Näin ollen Viroom sijoitettu sotajoukko sai pitkin talvea kärsiä kovaa puutetta.² — Juhani kuningas syytti sitten Turun linnan päällikköä Lauri Hordeelia siitä, että tämä oli sallinut laivurien lähteä omille matkoilleen, ennenkuin he toivat aluksensa ruunun käytettäväksi, josta syystä muonanlähetys oli myöhästynyt.³

¹ H. R. Kirje Yrjö Boijelle syyskuun 27 p. 1590.

² Tämän johdosta Narvan isännät pyysivät Viron hallitusta toimimaan niin, että maan asukkaat, niin aateliset kuin talonpojat, antaisivat avustukseksi Narvaan tynnyrin rukiita ja yhtä paljon maltaita jokaisesta verokoukusta ynnä joka viidennen lehmän. Semmoinen ylimääräinen vero näkyikin suoritettuna sinä talvena Virossa. — Palattuaan syystalvella Narvasta Helsinkiin Arvi Tawast ehdotti lisäksi tämän kaupungin porvareille, että he lainaisivat ruunulle rahoja elintarpeiden ostamiseksi narvalaisille. Hän lupasi heille maksuksi Suomen saaristoon jääneitä muonavaroja tai maastamme tulevia ruunun saatavia. Ei ole kovin kummeksittavaa, että hän sai välttelevän vastauksen. Tuommoisista lainoista oli monenkin kauppiaan täytynyt kymmeniä vuosia odottaa korvausta. Arvi Tawast Juhani III:lle Vesunnasta joulukuussa 1590, Ur samlingen Livonica S. A.

³ V. R. Kirje Lauri Henrikinpojalle tammikuun 12 p. 1591 — Kuninkaan kirjeessä lausuttiin m.m.: »Sinä oleksit liian usein maataloiliasi ja pidät enemmän huolta omasta taloudestasi kuin ruunun edusta. Tätä ei lueta sinulle ansioksi.»

VIIDES LUKU.

Rauhanneuvotteluja syksyllä vuonna 1590.

Kuten edellä on kerrottu, oli Kaarle Horn, kun kymmenen kuukauden aselepo tehtiin helmikuussa 1590, sopinut venäläisten kanssa, että molempien valtakuntien asiamiesten oli välirauhan aikana kokoonnuttava keskustelemaan »korkeista asioista», joilla sanoilla tarkoitettiin muun muassa lopullista rauhantekoa. Juhani III rupesi samana keväänä puuhaamaan rauhankokouksen toimeenpanemista kirjoittaen siitä asiasta Virossa oleville käskynhaltijoilleen.

Kuninkaalta ja Kaarle herttualta tulleiden käskyjen mukaan Horn ilmoitti toukokuun 12 p. Iivananlinnan päällikölle, että Juhani III oli aikonut lähettää asiamiehensä neuvottelemaan juhannuksen aikaan Venäjän komissaarien kanssa, ja pyysi samalla tietoa, tähtoiko suurruhtinas myöskin toimittaa silloin valtuutettunsa rajalle. Mutta Iivananlinnasta vastattiin, että tsaari ei vielä ollut antanut siitä mitään määräystä.¹

Vähän myöhemmin Eerikki Oxenstierna sai Juhani kuninkaalta kehoituksen tiedustella Suuren Novgorodin maaherralta, oltiinko Venäjällä taipuvaisia rauhantekoon.² Oxenstiernan Novgorodiin laittama kirje antoi venäläisille aihetta moitteisiin. Novgorodin maaherra ei vastannut siihen, mutta Iivananlinnan päällikkö Saburov ilmoitti Narvan linnan isännälle Henriikki von Mindenille, että

¹ Handl. rör. Skand. hist. XXXVIII, 85.

² V. R. Kirje Eerikki Kaaprielinpojalle toukokuun 14 p. 1590.

maaherra oli lähettänyt sen hänelle toimitettavaksi Oxenstiernalle takaisin, koska siinä oli mainittu Karjala ja Votskaja Pjätina kuninkaan alueina. Samalla Saburov lausui kummastelunsa siitä, että Viron maaherra oli pannut kirjeensä menemään hänen ohitsensa Novgorodiin. »Elkää enää», hän virkkoi, »tehkö sellaista. Teidän on — olkoon asia mikä hyvänsä — kirjoitettava minulle, Iivananlinnan voivodille ja päällikölle.» — Kirjeensä lopulla Saburov kuitenkin antoi tietää, että tsaarin asiamiehet jo olivat matkalla Iivananlinnaa.¹

Kaarle herttua oli jo huhtikuun 7 p. antanut kuninkaalle — nähtävästi tämän pyynnöstä — mietinnön niistä ehdoista, jotka hänen mielestään oli tulevissa keskusteluissa esitettävä tsaarin lähettiläille. Tämän mietinnön mukaan oli venäläisiltä, »koska he olivat rikkoneet Kustaa Vaasan aikana tehdyn rauhan», vaadittava sotakustannusten korvausta sekä Inkerin linnojen takaisinantamista. Jos tsaarin asiamiehet eivät suostuneet näihin vaatimuksiin — minkä saattoi arvata —, niin oli niitä lievennettävä ja loppujen lopuksi ehdotettava, että kuninkas saisi pitää Käkisalmen läänin, että kauppa sijoitettaisiin Tallinnaan ja Viipuriin ja että rauha vahvistettaisiin neljäksikymmeneksi vuodeksi. Herttua sanoi pitävänsä selvänä, että suurruhtinas, ellei hän hyväksynyt viimeksi mainittuja ehtoja, ei tahtonut sovintoa tehdäkään.²

Ruotsin lähettiläiksi oli (huhtikuussa?) määrätty valta-neuvos Eerikki Kustaanpoika Stenbock, Neriken maaherra ja laamanni kreivi Kaarle Stuure, valtaneuvos Kustaa Kaaprielinpoika Oxenstierna ja Nyköpingin linnan päällikkö Akseli Rynning. Merkillisenä seikkana on huomattava, että kuninkaan asiamiehiksi silloin valtuutettiin vain

¹ Ivan Ivanovitsh Saburov Henrikki Abelille kesäkuun 27 p. 7098, Muscovitica R. A.

² H. R.

ruotsalaisia ylimyksiä eikä ainoatakaan suomalaista, vaikka edellisissä rauhanneuvotteluissa oli käytetty melkein yksinomaan meidän maan miehiä. Suomalaiset olivat menettäneet Juhani III:n luottamuksen Tallinnassa vuonna 1589 tapahtuneiden selkkausten johdosta.

Narvaan saatiin kesäkuun lopulla ilmoitus, että Venäjän komissaareiksi oli valtuutettu Iivananlinnan päällikkö Ivan Ivanovitsh Saburov sekä Demensha Ivanovitsh Tsheremisinov ja Drushina Pantelejevsin Petelin¹, joista kaksi jälkimmäistä oli ollut tsaarin asiamiehinä aikaisemmissa rauhankokouksissa. Sittemmin näkyy kuitenkin Tsheremisinovin sijaan tulleen eräs linnanpäällikkö Feodor Andrejevitsh Pisemski.

Juhani III:n asiamiehet eivät ennättäneet juhannukseksi rajalle. He pääsivät lähtemään Ruotsista vasta heinäkuun alussa.² Tallinnasta he jatkoivat matkaansa Rakvereen, jonne jäivät muutamiksi viikoiksi odottamaan tarkempia ohjeita kuninkaalta. Heidän sieltä Juhani III:lle elokuun 21 p. lähettämänsä kirje näyttää selvästi, millainen asiain tila silloin oli Viron rajalla, jonka tähden on syytä tarkastaa tässä sen sisällystä. »Olemme olleet» — lausuttiin siinä — »tässä maassa kauan aikaa saamatta T. Majesteetiltanne mitään uutta opastusta sen lisäksi, minkä toimme mukanamme. Ei myöskään ole tykistöä tullut eikä niin paljon sotaväkeä, että olisimme saattaneet ruveta keskusteluihin Venäjän lähettiläiden kanssa tarjoten heille, niinkuin meille annetussa määräyksessä on sanottu, toisella kädellä rauhaa, toisella miekkaa. Ylipäällikkökään ei ole saanut ohjeita, miten sota-asioita on

¹ Saburov Henrikki Abelille kesäkuun 27 p. 7098, 1. c. — Ruotsin komissaarit Juhani III:lle heinäkuun 3 p. 1590, Ingrica R. A.

² Stuure ja Ryning saapuivat Tallinnaan heinäkuun 22 p., Stenbock vielä myöhemmin. Kaarle Stuure ja Akseli Ryning Kaarle herttualle Tallinnasta heinäkuun 25 p. 1590, Muscovitica Kommissariers bref R. A.

ajettava, ellei rauhaa tai pitkäaikaista aselepoa synny. Sillä välin on paras aika mennyt hukkaan vihollisen saadessa yhä enemmän lisäväkeä ja vahvistaessa linnojansa.¹ Lisäksi on veritauti tällä puolen liikkunut sotajoukossa, erittäinkin Kaarle herttuan ja Länsigötlannin jalkaväessä. Emme myöskään tiedä, kuinka kauan Jumala torjuu meistä ruton, joka yhä enemmän leviää Virossa.² Iso osa sotaväkeä, joka on tulossa Narvaan, on huolimatta vakavista kielloista, noussut maalle Pakrisaariin, Pakrinniemielle³ ja muihin seutuihin, jotka sijaitsevat tuolla puolen Tallinnaa tai muuten ovat sen lähistöllä, ja siten kulkenut paikkakuntien kautta, joissa tauti liikkuu. Näistä syistä olemme katsoneet parhaaksi lähteä täältä elokuun 23 p. Narvaan odottamatta tykistöä tai vielä matkalla olevaa väkeä. Jos huomaamme edulliseksi lykätä neuvotteluja, niin voimme sielläkin pitentää niiden valmistuksia, varsinkin koska vastustajammekin sitä haluavat.»⁴

Elokuun 27 p. kuninkaan komissaarit saapuivat Narvaan⁵. Venäjän asiamiehet, jotka elokuun 10 p. olivat

¹ Elokuun 12 p. Arvi Tawast oli ilmoittanut kuninkaalle, että venäläiset olivat rakentaneet Iivananlinnan pohjoispäähän uuden muurin vanhan ulkopuolelle.

² Rutto oli muiden tautien lisäksi ilmaantunut Viroon jo keskikesällä. Siihen sairastui ihmisiä Tallinnassa ja tämän kaupungin ympäristöissä sekä Haapsalon läänissä. Peläten sen leviämistä Narvassa olevaan sotajoukkoon Yrjö Boije oli elokuun alussa laittanut Suomen saaristoon sanan, että ne laivat ja jaalat, jotka kuljettivat sotaväkeä Viroon, eivät saaneet tulla Tallinnaan, vaan niiden oli suoraa tietä mentävä Narvaan. Yrjö Boije Kaarle herttualle Tallinnasta heinäkuun 3 p. 1590 R. A. Sama Juhani III:lle Tallinnasta heinäkuun 21 p. 1590, R. A. Ståthållare i Estland till K. M. — Eerikki Kaaprielinpoika Juhani III:lle Tallinnasta elokuun 4 p. 1590.

³ Pakrisaaret ja Pakrinniemi ovat lähellä Paltiskin kaupunkia. Saksalaisilla kartoilla nähdään niiden niminä Rogö ja Packerort.

⁴ Muscovitica, Kommissariers bref R. A.

⁵ Arvi Tawast y. m. Juhani III:lle elokuun 30 p. 1590, Ingriac R. A.

kokoontuneet Iivananlinnaan, eivät todellakaan pitäneet kiirettä aloittaakseen keskusteluja. Kun heidän esimiehensä Saburov äkkiä kuoli (syyskuun 1 p.), niin he ilmoittivat ruotsalaisille, että he eivät saattaneet tulla kokoukseen ennen kuin tsaari oli lähettänyt toisen miehen hänen sijaansa.¹ Syyskuun 6 p. kuninkaan valtuutetut sitten saivat Pisemskiltä ja Peteliniltä kirjeen, jossa ilmoitettiin, että ruhtinas Feodor Ivanovitsh Hvorostinin oli määrätty Saburovin jälkeen lähettilääksi ja että hän otaksuttavasti oli saapuva Iivananlinnaan noin 10 päivää myöhemmin. Vastauksessaan ruotsalaiset pyysivät tsaarin komissaareja ehdottamaan kirjallisesti jotakin paikkaa kokousta varten, lisäten: »Olette epäilemättä jossakin pahassa tarkoituksessa vanhan tapanne mukaan juonitelleet, niin että toinen kokouksen alkamiseksi määrätty aika on toisensa jälkeen lyöty laimin. Sitä meidän on tästä lähtien mahdoton sallia. Tietäkää, että huomaamme teidän kujeenne.» Omituista on, että Juhani kuninkaan edustajat syyttivät venäläisiä keskustelujen lykkäämisestä, vaikka he itse olivat Viroon tultuansa tahallaan kuluttaneet aikaa. Venäjän lähettiläät lausuivatkin heille seuraavassa kirjeessään: »Varoitatte meitä siirtämästä kokouksenpitoa toisesta ajasta toiseen. Emme epäile teidän olevan ymmärtäväisiä ja rehellisiä miehiä, mutta te ette häikäile kirjoittaessanne kevytmielisiä ja tarpeettomia sanoja. Määrätyn kokouksentumisaajan jälkeen ette kahteen kuukauteen saapuneet Narvaan, emmekä tiedä, minkä tähden vitkastelitte. — Kokouspaikkaan nähden on teille jo kauan aikaa ollut tunnettua, että Ruotsin lähettiläät ennen ovat tulleet meidän herramme alueelle, ja sen tähden on kohtuullista, että te saavutte Iivananlinnan puolelle.» Syyskuun 11 p. antamassaan vastauksessa ruotsalaiset virkkoivat muun

¹ Yrjö Boije Juhani III:lle Narvasta syyskuun 5 p. 1590, R. A. Ståthållare på Narva till K. M.

muassa: »Kirjoitatte, että meidän asiamme on saapua teidän luoksenne, mutta koska meidän suurvaltainen kuninkaamme on kaikissa suhteissa yhtä hyvä ja mahtava kuin Venäjän suurruhtinas, emme aio tulla jalanmittaa kauemmaksi teille päin, kuin te tulette meille päin. Teidän käyttämänne ylenkatseelliset sanat eivät ennusta hyvää kokouksen alkuun eivätkä sen päätökseen nähden. — — Teidän ei ole kummeksittava, että me vasta kauan aikaa juhannuksen jälkeen olemme päässeet tänne, sillä meillä on ollut pitkä matka monen meren takaa ja vastatuuli on pidättänyt meitä.»¹ Kun Venäjän komissaarit seuraavassa kirjeessään sanoivat, että Novgorodin maaherra oli Ruotsin kuninkaan vertainen, niin Juhani III:n lähettiläät vastasivat heille, että Novgorod oli ollut omintakeinen valtio siihen aikaan, jolloin Ruotsin kuninkaat olivat neuvotelleet tämän kaupungin hallitusmiesten kanssa.²

Se kirjeenvaihto, jonka sisällys tässä on lyhyesti esitetty, ei itsessään ole tärkeä, mutta se on kuitenkin mielenkiintoinen, koska se näyttää meille, kuinka vaikea oli tulla aikaan tsaarin lähettiläiden kanssa heidän ylimielisyytensä ja röyhkeytensä tähden. Samalla se osoittaa, että ruotsalaisten puolella oltiin yhtä vilpillisiä kuin venäläisten.

Hvorostinin saapui Iivananlinnaan illalla syyskuun 18 p., ja heti seuraavana aamuna Juhani kuninkaan komissaarit ehdottivat venäläisille, että vielä samana päivänä määrättäisiin kokouspaikka. Neuvottelujen alku-

¹ Ruotsin komissaarien kirjeet tsaarin lähettiläille syyskuun 7, 11 ja 14 p. 1590 sekä jälkimmäisten kirje heille syyskuun 8 p. 7099, Muscovitica Kommissariers bref R. A.

² Tämä Ruotsin asiamiesten väite ei kuitenkaan pitänyt paikkaansa, sillä pitkin kuudettatoista vuosisataa kuninkaan lähettiläiden oli usein täytynyt tärkeimmissäkin asioissa kääntyä Novgorodin maaherran puoleen. — Kts. esim. kirjaani Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota, siv. 9, sekä J. Forsmanin teosta Ruotsin ja Venäjän väliset suhteet 1497—1560, siv. 43, 46, 57, 60, 65, 133.

toimitus, ristinsuuteleminen, tapahtui syyskuun 23 p. Narvan ja Iivananlinnan välisellä sillalla, jolla sitten lähettiläiden varsinaiset kokouksetkin pidettiin.¹ Näitä kokouksia oli syyskuun aikana kolme, ja niissä saatettiin jo huomata, että oli sangen vähän toiveita sopimuksen syntymisestä², sillä venäläiset puhuivat Narvan luovuttamisesta ja ruotsalaiset vaativat Iivananlinnaa, Jaamaa ja Kapriota takaisin³ sekä lisäksi sitä aluetta, joka oli Neva-joen ja Suomen välillä.

Lokakuun 1 p. kinasteltiin pienistä asioista. Tsaarin asiamiehet ilmoittivat, että he eivät saattaneet tulla neuvottelukokouksiin, ennenkuin ruotsalaiset olivat vieneet pois eräät suojakekopat, jotka Yrjö Boije oli samana päivänä antanut vierittää Iivananlinnaa vastapäätä olevalle mäenrinteelle. He moittivat myös sitä, että muutamat Narvan kaupungin muurissa sillan puolella olevat ampumareitit oli avattu. Ruotsalaiset puolestaan vaativat, että linnoitustyö oli keskeytettävä Iivananlinnan vesilaitteen ääressä. Molemmiin puolin suostuttiin sitten poistamaan valituksien aiheet. Kuninkaan asiamiesten oli ollut pakko ottaa venäläisten vaatimukset huomioonsa, sillä he pelkäsi-

¹ Kaarle Stuure ja Akseli Ryning Kaarle herttualle Narvasta syyskuun 23 p. 1591, Muscovitica Kommissariers bref R. A.

² Eerikki Kustaanpoika, Kustaa Kaaprielinpoika, Kaarle Stuure ja Akseli Ryning Sigismundille Narvasta syyskuun 28 p. 1590, Muscovitica Kommissariers bref R. A.

³ Omituista on, että Kaarle herttua saadakseen venäläiset suljetuiksi pois Itämeren rannoilta ehdotti Juhani III:lle, että Ruotsi vaihtaisi Käkisalmen Inkerin linnoihin. Kuningas ei kuitenkaan suostunut tällaiseen tuumaan. Vastatessaan herttualle hän lausui, että Iivananlinnan, Kaprion ja Jaaman alueet eivät yhteensä olleet Käkisalmen ja sen läänin veroisia. Muutoin herttuan ehdotus annettiinkin vasta muutamia päiviä ennen rauhankokouksen hajoamista, siis liian myöhään. H. R. Kirje kuninkaalle syyskuun 29 p. 1590. — V. R. Kirje Kaarle herttualle lokakuun 13 p. 1590.

vät, että Ruotsin sotaväessä syntyisi levottomuutta ja niskoittelua, jos rauhanneuvottelut näiden kiistojen takia lykkäytyisivät.¹

Neljäs kokous pidettiin lokakuun 2 p. Juhani III:n lähettiläät ilmoittivat siinä ensin, että he eivät vaatisi mainittuja Inkerin linnoja, jos Ruotsille annettaisiin Suomen puolella Nevajokea oleva maa. Kun venäläiset tämän johdosta sanoivat, että heidän oli pyydyttävä uusia ohjeita suurruhtinaalta, jolta voitiin saada vastaus neljäntoista päivän kuluessa, niin Ruotsin edustajat lupasivat jäädä vielä Narvaan, mutta lisäsivät, että he eivät voineet pidättää Ruotsin armeijaa lähtemästä sillä aikaa Venäjälle. Ylipäällikkö oli, virkkoivat he, saanut kuninkaalta määräykset, joita hänen tuli noudattaa, ja komissaareilla oli omat eri valtuutensa. Myöhemmin samana päivänä Ruotsin komissaarit, joita huolestutti sotaväen kurittomuus sekä eräs Narvassa sattunut ruttotapaus, esittivät jouduttaakseen asiain ratkaisua viimeiseksi ehdokseen, että molemmat vallat jäisivät pitämään ne alueet, mitkä niillä silloin oli. Siihen venäläiset lausuiivat: »Antakaa meille Käkisalmi tai odottakaa, kunnes saamme ohjeet tsaarilta.» Vaatimukset huomattiin niin vastakkaisiksi, että oli mahdoton sovittaa niitä yhteen, minkä tähden komissaarit lähtivät erilleen. Parin päivän päästä venäläiset kuitenkin pyysivät Juhani kuninkaan valtuutettuja vielä kerran tulemaan neuvotteluun. Lokakuun 5 p. pidettiin sen johdosta viides kokous. Se oli viimeinen. Sen alussa Hvorostinin lausui olevansa valmis tekemään omalla uhallaan kaksitai kolmivuotisen aselevon, jonka aikana hallitsijat saattoivat keskenään sopia riidanalaisista linnoista. Ruotsalaiset antoivat kuitenkin tietää, että heillä ei ollut valtaa suostua niin lyhyeen välirauhaan. Muuta ei puhuttu, vaan

¹ Ruotsin lähettiläät Juhani III:lle lokakuun 2 p. 1590, Muscovica Kommissariers bref R. A.

kokous hajaantui.¹ Keskusteluissa oli käynyt ilmi, että Venäjän asiamiehillä oli päämääränä Käkisalmen hankkiminen tsaarille.

Kerrottuaan Kaarle herttualle, että neuvottelut olivat päättyneet tuloksetta, Stuure ja Ryning lausuivat kirjeensä lopussa: »Kaikkivaltias Jumala olkoon puolellamme ja lähettäköön pyhän enkelinsä taistelemaan meidän sotajoukkojemme kanssa uhmailevaa ja pahaa vihollista vastaan.» Jokseenkin samalla tavoin rukoilivat kenties Venäjän papit messutessaan kirkoissa.

¹ Kertomus neljännessä ja viidennestä kokouksesta, *Muscovitica Gränshandlingar 1323—1606 R. A.* — Ruotsalaisten lähettäläiden kirje Juhani III:lle lokakuun 2 p. 1590, *Muscovitica Kommissariers bref. R. A.*

KUUDES LUKU.

Ruotsalaisen sotaväen kapinoiminen Narvassa vuonna 1590.

Kesällä vuonna 1590 Ruotsin hallitus sai niin suuren armeijan varustetuksi, että sillä katsottiin voitavan siirtää sota vihollisen maahan. Kuten edellisessä on kerrottu¹, oli kuninkaalla sellainen tarkoitus, että Virossa ja Suomessa olevat sotajoukot lähtisivät samalla kertaa Venäjälle ja yhtyisivät siellä. Elokuun 10 p. Kaarle herttua kirjoitti Yrjö Boijelle, että tämän tuli rauhankeskustelujen ajaksi viedä armeija rajan taa, odottaa siellä Suomesta tulevia apujoukkoja sekä viipyä Venäjällä, kunnes nähtäisiin, oliko tsaari halukas tekemään Ruotsille otollisen rauhan.² Erittäin käskettiin Boijen panna Iivananlinna piiritykseen, jotta sinne ei saatettaisi viedä ruokavaroja.

Pitkin syksyä kerättiin Narvaan väkeä. Sitä tuli vähin erin ja epämääräisinä aikoina; milloin saapui tuhat miestä, milloin sata, milloin vain viisikymmentä, niin että, ennen kuin toiset olivat päässeet perille, toiset jo olivat syöneet kuuden viikon muonan, joka oli lähetetty heidän mukaansa.³

Ennen syyskuun 17 p. oli Narvaan tuotu 9 ratsu-

¹ Kts. sivua 61.

² H. R.

³ La Blaque Klaus Flemingille syyskuun 13 p. 1590, Handlingar rör. ryska kriget II R. A.

väen lippuetta.¹ Näissä lippueissa oli yhteensä 2,634 miestä.

Kaikki suomalaiset ratsumiehet oli jo heinäkuun 29 p. määrätty menemään Viroon, ja pitkin syksyä heitä odotettiin Narvaan, mutta turhaan. Heidän viipymisensä syyksi ilmoitettiin muun muassa, että Suomessa oli puute perämiehistä, koska useimmat näistä silloin olivat Virossa, jonne he olivat ohjanneet tykistöä kuljettavan laivaston, ja että alusten haltijat vaativat kohtuuttomia maksuja, nimittäin puolentoista tynnyriä rukiita joka hevosesta. Painavampi syy näkyy kuitenkin olleen siinä, että ratsumestarit olivat vastahakoisia lähtemään. He antoivat Kaarle herttuan tietää, että huoveja ei voitu saada liikkeelle, ennen kuin niille oli suoritettu 12,000 talaria maksamattomia palkkoja. Vastatessaan ratsumestareille herttua sanoi kummeksivansa, että he pitivät muutamia tuhansia talareja suuremmassa arvossa kuin koko valtakunnan menestystä.² Herttuan varoituksista huolimatta huovit jäivät kuin jäivätkin Suomeen.

Jalkaväkeä tavataan syyskuun keskipaikoilla Narvassa (ja kaupungin ulkopuolella olevassa leirissä) 26 lippu-

¹ Nimittäin:

Ruotsin aatelislippue 200 miestä, Yrjö Niilonpoika Posse, Gammelstörpin haltija, ratsumestarina.

Viron aatelislippue 250 miestä, Berndt Taube ratsumestarina.

Länsigötlanin lippue 600 miestä Yrjö Knuutinpoika Posse, Hällekisin haltija, ratsumestarina.

Smaalannin	1. 341 miestä	Arvi Drake	ratsumestarina
------------	---------------	------------	----------------

Kaarle herttuan »	230 »	Klaus Pietarinpoika	»
-------------------	-------	---------------------	---

Itägötlanin »	203 »	Pentti Slatte	»
---------------	-------	---------------	---

Uplannin »	280 »	Hannu Strang	»
------------	-------	--------------	---

Ruotsin voutien »	250 »	Pentti Laurinpoika	»
-------------------	-------	--------------------	---

Skottilainen »	240 »	Henrikki Leal	»
----------------	-------	---------------	---

Suomal. ratsuväkeä ainoastaan 40 miestä, Martti Boije ratsumestarina.

² H. R. Kirje suomalaisille ratsumestareille syyskuun 6 p. 1590. Kirje neuvoskunnalle syyskuun 25 p. 1590.

kuntaa, joissa oli laskettu olevan noin 10,000 miestä (1,000 sairasta näihin luettuina).¹

Amiraali Eerikki Pertunpoika Slang toi syyskuun 13 p.

¹ Lippukuntien luettelo.

Yrjö Laurinpojan	l. 207	miestä, Narvan oma lippukunta
Lauri Yrjönpojan	» 441	» Taalainmaasta
Olavi Juhonpojan	» 538	» Vestmanlannista
Martti Pietarinpojan	» 83	» Helsinglannista
Tapani Mikonpojan	» 512	» Uplannista
Pietari Maununpojan	» 545	» Itägötlannista
Pentti Maununpojan	» 434	» »
Nikolaus von Wittenbergin	» 331	» Länsigötlannista
Ebbe Pietarinpojan	» 353	» »
Antti Aakenpojan	» 359	» »
Antti Juhonpojan	» 392	» »
Lauri Ollinpojan	» 396	» »
Juho Paavalinpojan	» 600	» Smaalannista
Fulmo Hannunpojan	» 533	» »
Juho Amundinpojan	» 446	» »
Juho Kustaanpojan	» 447	» »
Abraham Niilonpojan	» 300	» »
Niilo Finnen	» 304	» »
Niilo Sonenpojan	» 597	» »
Maunu Spelemanin	» 575	» »
Lauri Pietarinpojan	» 413	» Kaarle herttuan väkeä
Lauri Olavinpojan	» 317	» »
Pietari Juhonpojan	» 346	» »
Pietari Olavinpojan	» 360	» »
Lauri Martinpojan	» 340	» Kartanolippukunta
Olavi Pietarinpojan	» 204	» Hämeestä

Yhteensä 10,373 miestä.

Hämeen lippukunnasta oli Suomessa 199 miestä.

Ylipäällikön kuninkaalle antaman tiedon mukaan oli Narvan luona, syyskuun 17 p. päällikökkuntaan kuuluvia 504, sotamiehiä 8,617, sairaita 995. Kuollut oli siihen päivään 152.

Potilaita oli enimmin Olavi Juhonpojan ja Pietari Maununpojan lippukunnissa; edellisessä oli miltei joka viides mies sairaana, jälkimmäisessä joka kuudes. Kuolleiden luku oli suurin Yrjö Maununpojan lippukunnassa, jossa tauti oli tappanut 29 miestä.

Ruotsista Narvaan tykistön, jota kauan aikaa oli saatu odottaa ja jonka päällikkönä oli ylin tykistömestari Eerikki Pyörninpoika; toisia tykkeitä lähetettiin Viipurista.¹

Boije piti kuitenkin armeijan mieslukua liian vähäisenä aiottua retkeä varten.² Hän kirjoitti syyskuun 12 p. kuninkaalle: »Teidän Majesteettinne ja Kaarle herttua ovat siinä luulossa, että Narvassa jo on 10,000 miestä jalkaväkeä paitsi niitä, jotka on määrätty olemaan linnassa. Lähettämistäni luetteloista T. M. kuitenkin saa nähdä, että täällä on ainoastaan 8,760 jalkamiestä.³ Näistä on 3,000 linnan varusväkeä, ja kenttäpalvelukseen jäävistä 5,760 miehestä on 1,500 sairastunut veritautiin.⁴

¹ Yrjö Boije Juhani III:lle syyskuun 15 p. 1590, R. A. Ståthållare i Estland till K. M. — S. A. N:o 5631, 77.

² Tutkimuksessaan *Afhandling om Svenska Krigsmaktens tillstånd från Gustaf I:s död till Gustaf Adolfs antråde till regeringen* (Vitterhets och historie academiens handlingar III, 309) C. Adlersparre sanoo: »Vuoden 1590 sotaretkelle lähetettiin Ruotsista 20,000 miestä. Kun Suomessa ja Virossa ennestään oli noin 20,000 miestä, voitiin vihollista vastaan käyttää lähes 40,000 miestä. Lisäksi oli ollut pakko asettaa väkeä Tanskan rajoille, koska niitä ei saatettu jättää ilman puolustusta.» Tämä ilmoitus johtuu suuresta erehdyksestä. Adlersparre mainitsee lähteenään julkaisun *Stockholms Magazin*, II, 704, mutta siinä puhutaan Kaarle IX:n sodista ja sanotaan, että hänellä oli joulukuussa 1610 (!) noin 40,000 miestä aseissa.

³ Hallitus sai muutoin toisistaan eriäviä ilmoituksia Narvaan saapuneen sotajoukon miesluvusta. Linnan isännät Arvi Tawast, Henrikki von Minden ja Eerikki Juhaninpoika kirjoittivat syyskuun 18 p. Juhani III:lle, että Narvassa silloin oli vain 20 lippukuntaa eli 7,430 miestä jalkaväkeä. Ylipäällikön ja Narvan isäntien antamien tietojen eriäväisyys johtui siitä, että jälkimmäiset eivät olleet ottaneet lukuun Niilo Finnen ja Niilo Sonenpojan lippukuntia, jotka olivat tulleet myöhemmin kuin muut, eivätkä myöskään Kaarle herttuan neljää lippukuntaa. Ingrica R. A.

⁴ Boije arvioi siis sairastuneiden luvun suuremmaksi, kuin miksi se ilmoitettiin syyskuun 17 p. annetussa raportissa.

T. Majesteettinne huomaa, mitä niin pienellä joukolla voidaan toimittaa. Sillä ei saateta tehdä rynnäkköä Iivannlinnaa vastaan, ja vielä vähemmän se riittää, jos tahdotaan mennä kauemmaksi vihollisten maahan. Ruotsalaisien ratsumiesten hevoset ovat merimatkasta surkastuneet, niin että osa niistä ei kelpaa taisteluihin. Pestatut saksalaiset huovit, joita on 700 kaikkiaan, eivät pääse tänne ennenkuin myöhään syksyllä.»¹ Samassa kirjeessä Boije esitti muitakin syitä, jotka tekivät hyökkäyssotaan ryhtymisen vaikeaksi. Venäläiset olivat vahvistaneet Iivanninnan muureja sekä sisä- että ulkovarustuksilla, niin että ei ollut helppo vahingoittaa linnaa ampumisella. Sen varusväkeä oli enennetty; siellä sanottiin syyskuun keskivaiheilla olleen 500 ratsumiestä ja 5,000 streletsia. Boije arveli, että yksin Narvan ja Iivanninnan välisen sillan puolustamiseksi tarvittiin näissä oloissa 4,000 miestä.²

Suurimpana esteenä ruotsalaisten sotatoimille oli kuitenkin yhä uudelleen ilmestyvä muonan puute.³ Syyskuun keskivaiheilla oli sotajoukolla ruokavaroja vain kahdeksaksi päiväksi. Tallinnasta ei saatu tuoda elintarpeita, koska siellä kävi rutto. Puutteen johdosta Boije lausui mainituksa kirjeessään: »Ratsumiehet voivat tosin saada jotakin elatukseen vihollisen maasta, mutta huonompi on jalkamiesten laita, joiden on pakko yöt ja päivät tehdä työtä varustuksilla. T. Majesteettinne tilikamarissa laaditut suuret ehdotukset ovat useimmiten epävarmoja, sillä lisäveroja ei koskaan saada täysin kokoon ja ne vähät ruokavarat, mitkä tänne lähetetään, ovat aivan pilaantu-

¹ R. A. Ståthållare i Estland till K. M.

² Linnojen välille oli elokuussa ryhdytty tekemään uutta lautasiltaa, joka nähtävästi valmistui syyskuussa. — Arvi Tawast y.m. lähettiläille elokuun 20 p. 1590, Muscovitica R. A. Kaarle Sture ja Akseli Ryning Kaarle herttualle Narvasta syyskuun 11 p. 1590, Muscovitica kommissariers bref R. A.

³ Kts. sivuja 71 ja 72.

neet, niin että kalat ja lihat on viskattava sioille ja koirille. Tässä onkin pääsyy siihen tautisuuteen, mikä on levinnyt sotajoukkoon. Vilja, mikä tänne tuodaan, on samalla tavalla suureksi osaksi turmeltunutta. Täällä on myös liian vähän myllyjä, jonka tähden miesten on usein kuljettava kymmenenkin peninkulmaa, ennenkuin he pääsevät jauhattamaan. Jollei tänne pian tule vahingoittumatonta muonaa, on pelättävä, että vastahakoisella väellä ei voida toimittaa mitään.» — Samaan aikaan kapteeni Juhani de la Blaque¹ sanoi eräässä Narvasta Klaus Flemingille lähettämässään kirjeessä: »Huomataan, että väki alkaa väsyä tähän sotaan. Jumala suokoon meille hyvän rauhan. Asiamme ovat arveluttavalla kannalla, koska sotamiehet sairastelevat ja ovat tyytymättömiä.»²

Useimmat Ruotsista tulleet sotamiehet olivat hiljanotettua ja sotaan tottumatonta väkeä. He rupesivat pian nurkumaan ruoka-aineiden vähyyttä. Kerrottiin heidän virkkaneen: »Koska heti alussa olemme joutuneet tämmöiseen hätään, mitä saammekaan sitten kärsiä talvella.» He

¹ Kapteeni Juhani de la Blaque, joka oli Ranskasta kotoisin ja Pontus de la Gardien sukulainen, oli kesällä (1590) ollut Virossa. Heinäkuussa kuningas oli kutsunut hänet sieltä Ruotsiin, jonne hän näkyy saapuneen elokuun alussa. Komissaarit Stuure ja Ryning kirjoittivat heinäkuun 29 p. Tallinnasta Juhani III:lle, että la Blaque oli antava hänelle varmoja tietoja Viron sotasasioista, ja pyysivät samalla, että tämä kokenut sotilas lähetettäisiin Ruotsista takaisin niin pian kuin mahdollista, koska he ja myös sotajoukon ylipäällikkö tarvitsivat häntä. Yrjö Boije lausui la Blaquesta, että hän oli mies, jota sopi käyttää vihollisia vastustamaan. Syyskuun 5 p. la Blaque oli palannut Narvaan. — Kts. hänestä Dalin, Svea rikets historia III, 77 muist d), sekä kirjaani Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota, 399.

² La Blaque Klaus Flemingille syyskuun 13 p. 1590, Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595 II. R. A.

valittivat myös siitä, että heille ei ollut maksettu täyttä raha- ja vaatepalkkaa.¹

Eerikki Slangin ja Eerikki Pyörninpojan kanssa oli Narvaan tullut Arvi Tönnenpoika Wildeman. Sangen omistusta on, että Juhani III oli katsonut tarpeelliseksi käskää hänen varoittaa Yrjö Boijea menettelemästä ylipäällikkönä kuninkaan tahtoa vastaan. Heti Narvaan saavuttuaan Wildeman puhutteli Boijea kysyen häneltä saamansa määräyksen mukaan, muistiko hän, miten kuningas oli Tallinnassa sanonut hänelle, että hän ei saanut noudattaa muiden neuvoja kuin hallitsijan. Boije oli silloin antanut — jatkoi Wildeman — eräiden valtaneuvosten johtaa itseänsä harhaan, mutta hänen tuli nyt uskollisella palveluksella korjata erehdyksensä; muuten hän ja hänen lapsensa eivät siitä päivästä alkaen saaneet nauttia mitään hyvää kuninkaalta. Valalla Boije vakuutti Wildemanille kuninkaan sihteerien Olavi Sverkerinpojan ja Hannu Krankan läsnäollessa, että hän oli antava henkensä ja verensä palvellakseen kuningasta.²

Yrjö Boije oli aikaisemmin luvannut Juhani III:lle lähteä sotajoukon kanssa Narvajoen toiselle puolen heti kuin Eerikki Pyörninpoika oli tuonut tykistön Narvaan. Saatuaan mainitut terveiset kuninkaalta hän rupesi epäilyksistään huolimatta retkeä valmistamaan.

Syyskuun 15 p. hän kutsui Narvan linnaan kaikki sotajoukon ratsumestarit, jalkaväen päämiehet ja useat näiden alapäälliköistä puhuakseen heille aikeistansa. Läsnä olivat siinä kokouksessa myöskin jalkaväen päällikkö ja Narvan isäntä Arvi Tawast, toinen Narvan isäntä Henrikki von Minden, kapteeni de la Blaque, kenttämarsalkka Otto Ykskul, Eerikki Slang, Eerikki Pyörninpoika ja Arvi

¹ La Blaque Kaarle herttualle syyskuun 13 p. 1590, Skrifvelser till hertig Karl. R. A.

² Arvi Tönnenpoika Juhani III:lle syyskuun 19 p. 1590, Skrifvelser till konungen R. A.

Wildeman. Sanottuansa kuninkaan käskeneen hänen neuvotella vanhojen kokeineiden sotilaiden kanssa, ennen kuin hän ryhtyisi uusiin yrityksiin, ja ilmoitettuaan, että hän saamansa määräyksen mukaisesti aikoi viedä sotajoukon Narvajoen taa estääkseen Iivananlinnan varusväeltä muonantuonnin ja valloittaakseen venäläisiltä muutamia linnoja, Boije kysyi päälliköiden mielipidettä siitä asiasta. Nämä pyysivät silloin häntä odottamaan vielä muutamia päiviä tsaarin lähettiläiden tuloa, lisäten, että he, jos venäläiset eivät suostuneet rauhantekoon sellaisilla ehdoilla, jotka Ruotsi saattoi hyväksyä, olivat valmiit tekemään hyökkäyksen.¹

Miehistössä kytevä tyytymättömyys, joka päälliköiden epäroivässä vastauksessakin tuli ilmi, aiheutti pian sen jälkeen Yrjö Boijelle suuret vastoinkäymiset.

Saatuaan tietää, että siihen aikaan aiottiin tuoda muonaa ja muita varoja Narvajokea myöten Iivananlinnaan, Boije määräsi muutaman satakunnan sotamiehiä kiiruhtamaan lotjilla muonankuljettajia vastaan, mutta miehet kieltäytyivät lähtemästä sanoen ymmärtävänsä, että rauhanneuvottelu, joka oli tekeillä, siten turmeltuisi. Heidän niskoittelunsa yllytti vastustuksen henkeä muussakin sotajoukossa, ja syyskuun 17 p. syntyi sen johdosta Narvassa ankara ruotsalaisen väen nostama meteli. Kun Boije sen päivän aamuna oli lähtenyt eräiden päälliköiden seurassa satamaan ottaakseen laivoista tykkejä, niin joukko sotamiehiä riensi sinne ja rupesi heti soimaavin sanoin moittimaan häntä lausuen muun muassa, että suomalaiset ja liiviläiset (saksalaiset) päälliköt olivat syypäät sodan pitkittymiseen; vieläpä he uhkasivat hakata palasiksi jokaisen, joka yrittäisi lähteä siltaa myöten Iivananlinnan puolelle. Silloin Boije lähetti Arvi Tawastin, Otto Ykskulin, Eerikki

¹ Yrjö Boije Juhani III:lle syyskuun 15 p. 1590, R. A. Ståthållare i Estland till K. M.

Slangin, Martti Boijen ja Arvi Tönnenpojan loitompana olevia sotamiehiä rauhoittamaan; heille oli luvattava enemmän ruokavaroja ja mitä he muuta tarvitsivat sekä annettava toiveita rauhan aikaansaamisesta. Kapinalliset eivät kuitenkaan ottaneet päälliköiden puhuttelua kuuleviin korviinsa, vaan asettuivat uhkaavina Tawastin ja hänen seuransa ympärille piiriin. Noin 200 sotamiestä jäi sillä välin vartioimaan ylipäällikköä jatkaen soimaavia huudahduksiaan. Boije oli nähtävästi suuressa vaarassa, kunnes hänet pelastieräansmaalantilaisen lippukunnan uljas päämies Abraham Niilonpoika, joka muutamain sotamiestenseuraamana uskalsi astua raivostuneiden eteen huomauttaen heille, miten rikoksellinen heidän käytöksensä oli, ja ilmoittaen vakavasti, että hän oli auttava ylipäällikköä, jos tarvittiin. Kapinalliset peräytyivät silloin Boijen luota, niin että hän pääsi lähtemään satamasta. Tawastin ja hänen seuralaistensa onnistui myöskin pelastua niistä sotamiehistä, jotka heitä ahdistivat, mutta heidän paetessaan viskattiin heitä kivillä, vieläpä Tawastia ammuttiin pysyillä, vaikkei saatu sattumaan. Koska kapinalliset asettivat vartijoita kaikille kaupungin porteille estääkseen päälliköitä tulemasta sinne, niin näiden oli pakko piiloutua metsiin.¹ Vasta iltamyöhällä Boije ja Tawast pääsivät hiipimään Narvaan takaisin, jälkimmäinen valepuvussa. Sotamiehet olivat riehuneet ja mellastaneet koko sen päivän kaupungissa ja sen edustalla, tuon tuostakin huutaen kovalla äänellä »Rauhaa, rauhaa», niin että luultiin venäläisten kuulleen nämä huudahdukset.²

¹ Abraham Niilonpoika näyttää paenneen Tawastin mukana. Sotamiehet olivat käyneet hänenkin kimppuunsa ja rääkänneet häntä. Kuitenkin hänen henkensä pelastui. Hänet lähetettiin sitten Ruotsiin antamaan kuninkaalle suusanallista kertomusta mainituista Narvan tapahtumista.

² Yrjö Boije Juhani III:lle syyskuun 18 p. 1590, R. A. Ståthållare i Estland till K. M. — Arvi Tawast, Henriikki Abel ja Eerikki Juhaninpoika samalle Narvasta sam. p. Ingrida. R. A.

Ruotsin armeijalla ei liene koskaan ennen ollut moista häpeän päivää. Onneksi se yksi suomalainen lippukunta, joka silloin oli Narvassa, ei ottanut osaa mellakkaan. Oli kuitenkin ruotsalaisessakin väessä miehiä, jotka eivät hyväksyneet sitä. Syyskuun 25 p. kuusi lippukunnanpäämiestä¹ lähetti Juhani III:lle kirjoituksen, jossa he lausuiivat, että he ennen olisivat antaneet itsensä tappaa kuin liittyneet metelin nostajiin.²

Mutta epäjärjestysten toimeenpanijat ilmoittivat vielä kapinapäivän jälkeenkin julkisesti, että he eivät saattaneet sietää suomalaista eikä liiviläistä aatelismiestä ylipäällikkönään eivätkä missään tapauksessa aikoneet olla semmoiselle kuuliaisia. Kirjoittaessaan kapinasta kuninkaalle Yrjö Boije pyysi, että toinen mies asetettaisiin hänen sijaansa. »T. Majesteettinne saattaa huomata», lausui hän, »mitä minä voin toimittaa moisella joukkueella, joka tahtoo ottaa minulta hengen».

Kaarle herttualle lokakuun 4 p. lähettämässään kirjeessä Juhani de la Blaque lausui Ruotsin sota-asiaain silloisesta arveluttavasta tilasta muun muassa seuraavaa: »Pari päivää sitten tuotiin tänne sotalaivoilla Biörnen ja Svanen muonaa, mutta se riittää vain kahdeksaksi päiväksi; rahamme huonon arvon takia ei tänne kuljeteta muualta ruokavaroja kaupaksi. Suomalaisia ratsumiehiä ei ole saapunut, eivätkä Antti Lindorminpojan huovit³, jotka ovat Läänemaassa, ole tahtoneet jättää linnaleiriään, ennen kuin heidän ratsumestarinsa tulee heidän

¹ Ne olivat:

Vestmanlannin	lippukunnan päämies	Olavi Juhonpoika
Uplannin	»	» Tapani Mikonpoika
Taalain	»	» Lauri Yrjönpoika
Helsinglannin	»	» Martti Pietarinpoika
Narvan	»	» Yrjö Laurinpoika
Hämeen	»	» Olavi Pietarinpoika

² Päämiesten kirjelmä on kokoelmassa Ingrica R. A.

³ Ne olivat Kaarle herttuan ruhtinaskunnasta.

luokseen. Itägötlannin ratsaslippueesta on vain osa täällä. Jalkaväestä on miltei kolmannes sairaana, eikä sotamiehiä ole kapinapäivän jälkeen saatu tekemään työtä. Ylipäällikölle ei anneta hänelle tulevaa arvoa. Jos täällä olisi mies, jota väki pelkäisi, niin ei olisi ikävyyksiä tapahtunut. Ja jos sotaväki ja tykistö olisivat saapuneet ajoissa, kun täällä vielä oli elintarpeita ja ennen kuin venäläiset olivat vahvistaneet Iivananlinnaa ja hankkineet sinne muonaa, niin se linna olisi tänä päivänä kuninkaan hallussa. Minusta näyttää, että kaikesta tästä ei voi seurata muuta kuin onnettomuutta. Pian aiomme kuitenkin mennä joen poikki asettaaksemme leirimme Iivananlinnan edustalle ja lähettääksemme ratsumiehet sisämaahan niin pitkälle kuin pääsevät.»¹

Kolme viikkoa kapinan jälkeen Yrjö Boije ryhtyi kaikista vaikeuksista huolimatta panemaan sotaretkeä toimeen. Ruotsalainen väki vastusti silläkin kertaa koko yritystä. Kun jalkaväen päälliköt antoivat sotamiehille tiedon asiasta, niin nämä sanoivat, että he tahtoivat saada muonavaroja, vaatteita ja rahoja, ennenkuin menivät Venäjälle.² Kuningas oli sitä paitsi, he lisäsivät, luvannut toimittaa heille rauhan.³

Puhuttelemalla saatiin kuitenkin vihdoinkin lokakuun 8 p. isoin osa sotajoukkoa lähtemään Narvajoen taa. Mutta silloin ylipäällikkö sairastui — kenties siitä mielihäpeästä, jota hän kauan aikaa oli tuntenut hallituksen leväperäisyyden ja miehistön niskoittelun vuoksi. Hänet vietiin Rakvereen, jossa hänen täytyi tautinsa takia oleilla lähes kuukauden päivät. Juhani de la Blaque,

¹ Skrifvelser till hertig Karl R. A.

² Boije kertoi kuninkaalle, että useiden sotamiesten oli ollut nälän hädässä pakko myödä vaatteensa, aseensa ja muu omaisuutensa.

³ Yrjö Boije Juhani III:lle lokakuun 5 p. 1590, R. A. Ståthållare i Estland till K. M.

joka oli (luultavasti syyskuun alussa) määrätty ylipäällikön luutnantiksi, toimi Boijen sairauden aikana hänen sijaisensa, ja la Blanquen lähimpänä miehenä oli armeijassa kenttämarsalkka Otto Ykskul.¹

Ruotsin sotajoukon asetuttua Iivananlinnan edustalle käännettiin tykit niitä linnan torneja vastaan, joista viholliset voivat vahingoittaa Narvaa, mutta kun ampumista oli kestänyt neljättä päivää, huomattiin, että oli kulunut 20 lästiä ruutia, vaikka ei ollut muuta toimitettu kuin saatu osa muurien rintamuksia hävitetyksi sekä yksi torni, nimittäin se, jonka luona vesilaite oli, rikotuksi. Koska ruutivarat siten eivät näyttäneet riittävän linnan varustusten turmelemiseen, niin päälliköt kutsuttuaan sotajoukon kokeneimmat miehet puheilleen kysyivät heiltä neuvoa, mitä asiassa oli tehtävä. Sotilaat vastasivat, että heidän mielestään ei ollut syytä haaskata ruutia ampumalla Iivananlinnaa; tämän linnan tornit ja muurit olivat sangen vankat, ja niitä oli sekä sisä- että ulkopuolelta vahvistettu lisävarusteilla², joten ryntäyksenkään menestyksestä ei ollut toiveita, eritoten koska linnassa oli väkeä runsaasti. Silloin päälliköt katsoivat parhaaksi lakauttaa tykkitulen.³

Mutta vaikka Iivananlinnan piiritys ei ollut tuottanut toivotuita tuloksia, niin päälliköt päättivät, että sittenkin oli lähdettävä sille sotaretkelle, joka oli aiottu tehdä syvemmälle Venäjänmaahan. De la Blanquella itsellään näyttää kuitenkin olleen epäilyksiä tällaisen retken onnistumisesta. Kirjoittaessaan siitä lokak. 12 p. kuninkaalle hän mainitsi, että tiet olivat pitkällisten sateiden takia aivan huo-

¹ Marraskuun 7 p. annettiin ratsumestari Yrjö Posselle käsky hoitaa heidän kanssaan ylipäällikkyyttä, mutta kun tämä käsky saapui Viroon, oli Yrjö Boije jo toipunut taudistaan.

² Ruots. bolverk.

³ Juhani de la Blaque Juhani III:lle lokakuun 12 p. 1590, Skrifvelser till konungen IV. R. A.

nossa kunnossa ja että laitumilla, joille huovien täytyi heinien puutteessa laskea ratsunsa, oli siihen aikaan vuodesta tuskin mitään hevosten syötävää. Sitä paitsi oli kova myrsky silloin särkenyt Narvajoen yli vievän sillan, joka siis oli korjattava ennen lähtöä, koska se osa ratsuväkeä, joka vielä oli Viron puolella, ei muuten voinut tulla muiden mukaan. Myöhään syksyllä, arveli la Blaque, ei missään tapauksessa voitu Venäjällä viipyä kauan.

Kun la Blaque kutsuttuaan sitten Iivananlinnan edustalla olevan väen kokoon ilmoitti sille, että hän aikoi retkeillä kauemmaksi vihollisten maahan ja ottaa sieltä sotajoukolle tarvittavat muonavarat, niin miehet huomauttaen, kuinka paljon heissä oli sairastuneita ja miten ratsut olivat nälästä turmeltuneet, kieltäytyivät lähtemästä millekään retkelle, mutta lupasivat tulla päälliköiden mukaan talvella, sen jälkeen kuin he olivat saaneet kuukausirahansa ja voineet uudestaan varustautua. Annettuaan la Blanquelle tämän vastauksen he riensivät heti takaisin Narvaan, eikä päällikkökunnalla ollut muuta neuvoa kuin seurata heitä. Mennessään he särkivät linnojen välisen lauttasillan, vieläpä semmoisella kiireellä, että unohtivat Venäjän puolelle jokea 100 miestä, jotka oli lähetetty muonaa hankkimaan ja jotka siten joutuivat venäläisten vangittaviksi ja surmattaviksi.¹

Pian sen jälkeen tapahtui Narvassa taas sotilasmeteli, joka kuitenkin ei ollut niin vakavaa laatua kuin edellinen. Lokakuun 17 p., siis säntilleen kuukauden kuluttua ensimmäisestä kapinasta, hyökkäsivät muutamat Länsigötlannin huovit kaupungin kadulla la Blanquen kimppeihin. He kolhivat häntä pyssyillään, ja joku ampuikin häntä, kuitenkin osumatta. Kun la Blaque päästyään

¹ De la Blaque Juhani III:lle lokakuun 16 p. 1590, Skrifvelser till konungen IV R. A. — Klaus Flemingin Memoriale Chronicum (Grönblad, Urkunder upplysande Finlands öden, II, I, 14).

kuitenkin heistä loittonemaan koetti saada heidät vangituiksi, niin kokoontui hänen luokseen suuri joukko jalkaväen sotamiehiä, jotka »soittivat suutaan»¹ ja esiintyivät niin uhkaavina, että la Blanquen oli pakko jättää asiansikseen.² Kaarle herttuan miehet, joilla oli ollut muonaa tarpeeksi ja vähemmin työtä kuin muilla, olivat olleet pahimmat moittimaan ja sättimään päällikkökuntaa. Tämän johdosta la Blaque arveli, että sotaväen kapinallisuus ei johtunut yksinomaan puutteesta ja rasituksista, vaan että jotkut sivulliset olivat olleet miehistöä yllyttämässä. Kertoessaan Kaarle herttualle näistä asioista hän pyysi, että toinen päällikkö määrättäisiin hänen sijaansa, lausuen muun muassa: »Minä en ole sopiva tällaiseen korkeaan virkaan, kun miehet ovat näin niskoittelevia. Kuninkaalle ei ole mitään hyötyä siitä, että meidät täällä syyttä murhataan, jota minun on odotettava joka päivä. Ilmoitan, että en aio lähteä sotaväen kanssa millekään retkelle, vaikka kiellostani menettäisin henkeni.»³

Sitten la Blaque mainitsi sotamiesten ilmoitta-

¹ »Brukade mun» sanoi heistä la Blaque.

² Näin la Blaque itse kertoi tapauksen Kaarle herttualle. Länsigötlannin huovien ratsumestari Yrjö Knuutinpöika Posse koetti sitten puolustaa lippueensa miehiä sitä syytöstä vastaan, että he olivat synnyttäneet kapinan. Tammikuun 18 p. 1591 hän kirjoitti Juhani III:lle, että ainoastaan yksi hänen huovistaan oli juovuspäissään solvaissut kapteeni la Blaquea. Posse kertoi myöskin, että rangaistuksen toimeenpano oli lykätty la Blanquen nimenomaisesta pyynnöstä ja että rikoksellinen ratsumies oli vähän aikaa mainitun tapauksen jälkeen surmattu. (Nähtävästi hänet oli lyöty kuoliaaksi jossakin tappelussa.) — Yrjö Boije antoi samaan aikaan Länsigötlannin ratsumiehistä semmoisen todistuksen, että he aina olivat osoittaneet hänelle nöyryä kuuliaisuutta. Yrjö Posse Juhani III:lle tammikuun 18 p. 1591, Skrifvelser till konungen IV. R. A. — Yrjö Boije Juhani III:lle Pilelästä tammikuun 17 p. 1591, R. A. Ståthållare i Narva till K. M.

³ La Blaque Kaarle herttualle lokakuun 18 p. 1590, Skrifvelser till hertig Karl R. A.

neen tyytymättömyytensä syyksi muun muassa seuraavat seikat. Väkeä ei oltu saatu ajoissa kokoon; tykistö oli saapunut liian myöhään; rauhankeskustelut olivat käyneet kovin hitaasti; Ruotsin raha oli menettänyt suurimman osan arvostaan; ruokavaroista oli ollut puute, josta syystä väki oli sairastellut; sotamiesten oli ollut pakko myöä vaatteensa ja aseensa ostaakseen ruokaa; heidän oli täytynyt tehdä kovin väsyttävää työtä linnassa. La Blaque näkyy arvelleen, että Ruotsin väkeä ei mitenkään voitu taivuttaa antautumaan sodan rasituksille alttiiksi. »Sotamiehet sanovat», virkkoi hän, »että, jos he vielä kerran pääsevät Ruotsiin, niin Kuninkaallinen Majesteetti ei koskaan enää voi saada heitä lähtemään muualle.»¹

Eräässä kirjeessä, jonka Juhani III lähetti alamaisilleen vuoden lopulla, hän lausui Narvassa tapahtuneen sotilaskapinan johdosta: »Vaikka olimme luulleet saavamme viime kesänä toimeen rauhan, niin tämä ei onnistunut sen kapinan tähden, jonka eräät uskottomat miehet nostivat Narvan luona väessämme. Sen aikana sotamiehet huusivat joen poikki vihollisille: 'Rakkaat venäläiset, rehelliset venäläiset, tulkaa, tulkaa, me tahdomme tehdä rauhan' ynnä muita sopimattomia sanoja. Tästä viholliset tulivat ylpeiksi eivätkä enää suostuneet hyväksyttävään rauhaan, vaan tarjosivat, viivytettyään keskusteluja, ainoastaan kahden vuoden aselepoa. Muuten olisimme varmaan hankkineet rauhan kahdeksikymmeneksikin vuodeksi. Muonavarat, rahat ja vaatteet, joita valtakunnan alamaiset tänä vuonna ovat kustantaneet enemmän kuin ennen, on nyt hyödyttä menetetty. Jos olisimme tienneet, että tämä suuri vastus oli kohtaava meitä vanhoina päivinä, niin olisimme pestauttaneet muukalaista sotaväkeä. — — Luulemme kuitenkin, että vihollinen lopuksi on joutuva vahinkoon, koska hänen maassaan nyt on huo-

¹ La Blaque Kaarle herttualle marraskuun 2 p. 1590, R. A.

nommat olot kuin milloinkaan ennen¹, ja että hänen on pakko ensi kesänä tehdä kanssamme rauha. Vähentääksemme verotaakkaanne vapautamme teidät nyt kuormien kuljettamisesta ruunun rakennustöihin sekä ylimääräisistä päivätoista. Tahdomme myös tästä lähtien säästää teitä niin paljon kuin mahdollista pakollisesta sotaväen otosta, jotta talot eivät menettäisi tarpeellista miesapua. Sotajoukkoon toimitetaan sen sijaan irtainta väestöä, jota on sekä maalla että kaupungeissa, ja muutoin käytetään niitä, jotka vapaaehtoisesti tahtovat palvella meitä ja ruunua.»² Kuningas lupasi siis alamaisilleen joitakuuta huojennuksia heidän suoritettaviinsa tehtäviin nähden. Mitä sotapalvelukseen tulee, huojennukset myönnettiin vain maatilojen haltijoille. Vaikea on sanoa, missä määrin hallituksen lupauksia saatettiin seuraavina vuosina toteuttaa. Kuninkaan täytyi tietysti rauhankeskustelujen rauetua pian vaatia kansalta uusia ja suuria uhrauksia.

Kirjeessään Juhani III, kuten huomasimme, syytti kapinasta »eräitä uskottomia miehiä», mutta hän ei näytä rangaisseen eikä edes nuhdelleen kapinallisia sotilaita, vaikka nämä olivat syypäät törkeihin väkivallan töihin. Sen sijaan Sigismund tammikuun 1 p. 1591 laittamassaan

¹ Vaikea on sanoa, mistä syystä kuningas piti Venäjän silloista tilaa entistä huonompana.

² V. R. Kirje alamaisille joulukuun 30 p. 1590. — Pari viikkoa myöhemmin Juhani III antoi yhteiselle kansalle julistuksen, jossa muun muassa puhuttiin yllämainituista lupauksista. Samalla siinä ilmoitettiin, että ne verot, joita papit ja talonpojat eivät edellisinä vuosina olleet köyhyden tähden jaksaneet suorittaa, saivat jäädä maksamatta. Sen ohessa kuningas antoi tietää, että hän helpottaakseen sitä kestitystä, jota voudit ja voudinkirjurit nauttivat talonpojilta, oli ryhtynyt vähentämään voutien lukua koko valtakunnassa. Vouteja oli erittäin kielletty pitämästä hevosiaan talonpoikien ruokittavina, niinkuin oli edellisinä vuosina hallituksen tietämättä tapahtunut. V. R. Avoimet julistukset kansalle tammikuun 14 p. 1591.

kirjelmässä huomautti heille, miten he olivat lopulla vuotta 1589 ja vuonna 1590 nostamallaan meteleillä tehneet Ruotsille suurta vahinkoa, lisäten, että hän ja Juhani kuningas aikoivat, jollei omaan sotajoukkoon saatettu luottaa, käydä puolalaisten, Saksan heitukkain, kasakoiden ja muun muukalaisen väen avulla niin ankarasti Venäjän kimppuun, että tsaarin oli pakko tehdä rauha.¹

Koska Narvan melskeissä oli käynyt kyllin selväksi, että ruotsalaisella sotaväellä ei silloin voitu toimittaa mitään, niin se majoitettiin linnoihin, moisioihin sekä talonpoikien luo ympäri Vironmaata. Päätettiin pitää sitä linna-leirissä, kunnes talvi tulisi ja keli parantuisi, ja toivottiin, että se saataisiin pian taas kootuksi, jos vihollinen hyökkäisi maahan.² Suomalaiset ratsumiehet, joita Viroon oli tullut vain 50 huovia Martti Boijen lippueesta³, lähetettiin omaan maahansa. Valtakunnan jyrkeä tykistökin toimitettiin Narvasta pois, sillä pelättiin, että se saattoi siellä joutua vaaraan, koska Narvassa olevaa sotaväkeä vähennettiin talven ajaksi ja koska ei saatettu olla varmoja siitä, että omat kapinoivat sotamiehet eivät sitä vahingoittaisi. Amiraali Eerikki Slang näyttää vieneen laivastollaan Ruotsista tulleet tykit Tukholmaan. Viipurista tilattu tykistö saatiin sinne takaisin lokakuun 26 p.⁴

¹ V. R.

² La Blanque Juhani III:lle lokakuun 16 p. 1590, Skrifvelser till konungen R. A. — Arvi Tönnenpoika Juhani III:lle lokakuun 30 p. 1590, Ur samlingen Livonica S. A.

³ Muut suomalaiset ratsumestarit kävivät syksyllä yksin Narvassa. Siellä päätettiin lokakuussa, että Martti Boijen, Knuutti Juhonpojan ja Antti Boijen oli lähdettävä takaisin Suomeen. Täällä heidän piti koota väkensä Pähkinälinnan läänin rajalle, jotta olisivat valmiit yhtymään Inkerissä Boijen sotajoukkoon sen lähtiessä talviretkelle. De la Blanque Juhani III:lle Narvasta lokakuun 16 p. 1590, Skrifvelser till konungen IV, R. A. — Yrjö Boije Juhani III:lle marraskuun 6 p. 1590, R. A. Ståthållare i Estland till K. M.

⁴ Eerikki Pertunpoika Kaarle herttualle lokakuun 12 p. 1590, Skrifvelser till hertig Karl R. A. — Yrjö Knuutinpoika Posse

Virossa oli siten syystalvella, niinkuin oli ollut monesti ennenkin, isot joukot sotaväkeä elätettävänä. Paitsi kahta-toista jalkaväen lippukuntaa, jotka oli jätetty Narvaan, oli maassa 9 ratsaslippuetta ja 10 lippukuntaa ruotsalaista jalkaväkeä ¹ sekä lisäksi 3 lipullista pestattuja saksalaisia huoveja. ²

Suuren sotajoukon linnaleiristä sukeutui köyhälle Viron kansalle paljon onnettomuutta, sillä ruotsalaiset sotamiehet ryöstivät talonpojilta heidän viimeisenkin omaisuutensa. Viron hallitusmiehet ja sotajoukon ylipäällikkö olivat hyvin huolissaan rahvaan hädänalaisesta tilasta. Se nähdään heidän kuninkaalle lähettämistään, asiaa koske-

Juhani III:lle lokakuun 19 p. 1590, Skrifvelser till konungen IV R. A. — Salomon Ille ja Pentti Söyringinpoika Juusten Juhani III:lle Käkisalimesta marraskuun 24 p. 1590, Ur samlingen Livonica S. A. — H. R. Kirjeet Klaus Flemingille joulukuun 15 ja 19 p. 1590.

¹ Väki oli jaettu eri paikkakuntiin seuraavalla tavalla:

Tallinnan lääniin 4 jalkaväen lippukuntaa sekä Pentti Slatten ja Pentti Laurinpojan ratsumiehet.

Lukkolinnaan, Lihulaan ja Haapsaloon sekä niiden lääneihin 2 jalkaväen lippukuntaa ja molempien Posse-nimisten ratsumes-tarien lippueet.

Paidelinnaan ja sen lääniin 2 jalkaväen lippukuntaa sekä Arvi Draken ja Hannu Strangin ratsumiehet.

Rakveren lääniin 2 jalkaväen lippukuntaa ja Henrikki Lealin skottilainen lippue.

Tämä luettelo on Eerikki Kaaprielinpojan ynnä muiden Juhani III:lle marraskuun 16 p. 1590 toimittamassa kirjeessä. R. A. Ståthållare i Estland till K. M. — Yrjö Boije oli kirjoittanut kuninkaalle saman kuun 6 p., että Haapsalossa, Lukkolinnassa ja Lihulassa oli 4 ratsaslippuetta. Siitä saa selityksensä Eerikki Kaaprielinpojan ilmoitus, että ratsaslippueita oli yhteensä 9.

Saksalaisista ratsumiehistä ei ole mainittu, mihin ne majoitettiin.

Maaseudulle sijoitetussa jalkaväessä oli 6 lippukuntaa kotoisin Smaalannista, 4 lippukuntaa Länsigötlannista.

² Yrjö Boije Juhani III:lle marraskuun 6 p. 1590 R. A. — Arvi Tawast, Henrikki Abel ja Eerikki Juhaninpoika samalle marraskuun 8 p. 1590, Ingrica R. A.

vista kirjeistä. Viron maaherra Eerikki Oxenstierna sekä Johannes Berndes, Juhani Koskul ja Tiirikka Strick, jotka silloin näyttävät Oxenstiernan kanssa kuuluneen Narvan isännistöön, lausuivat, että Ruotsin oma sotaväki autioitti maata enemmän kuin moskovalaiset.¹ Samoista asioista Boije kertoi muun muassa: »Kun sotamiesten luo lähetetään joku sanomaan, että heidän on annettava talonpojille takaisin, mitä he ovat riistäneet, niin häntä on odottamassa lyönnit ja pahoinpitely, ja hän saa kiittää onneaan, jos pääsee sieltä hengissä.»²

Narvassa näyttää marraskuussa olleen paitsi niitä seitsemää lippukuntaa, jotka muodostivat linnan varsinaisen varusväen ja joiden päällikkönä Esko Lindorminpoika toimi, neljä lippukuntaa Kaarle herttuan jalkaväkeä³ sekä

¹ Otan tähän heidän kirjeestään seuraavat kuvaavat lauseet: »Es ist alhie ahn diesen örter ein vast Jemerlicher erbarmlicher und cleglicher Zustand. — — — E. Kön. Maitt eigne Lande sint von Irem eignen Kriegksuolck meher bekriegt, beschweret, verhergt vnd vertorben als von des Moscouiters, vnd ist zu besorgen, der Mofcouiter werde diefe unsere gantz beschwerliche gelegenheit in gutter acht halten vnd Finlant oder Reuall beij diesem vnwillen unfers Kriegksfolcks vnversehens vberfallen.» Kirje oli päivätty Haapsalossa 16 marraskuuta 1590. R. A. Ståthållare i Estland till K. M.

² Yrjö Boije Juhani III:lle marraskuun 6 p. 1590, R. A. Ståthållare i Estland till K. M.

³ Taudit ahdistivat silloin kovasti herttuan jalkaväkeä, kuten nähdään seuraavasta taulusta:

	Päällikkökunta		Miehistö	
	Terveitä	Sairaita	Terveitä	Sairaita
Pietari Juhonpojan l.	12	5	86	194
Lauri Pietarinpojan l.	7	11	36	271
Pietari Ollinpojan l.	15	5	136	129
Lauri Ollinpojan l.	14	2	72	180

Yhteensä 378 tervettä, 797 sairasta.

Juho Niilonpoika Kaarle herttualle Narvasta marraskuun 27 p. 1590, Skrifvelser till hertig Karl.

Hämeen lippukunta.¹ La Blaque koetti puhuttelemalla saada useampia sotamiehiä jäämään Narvaan, mutta he vastasivat hänelle, että he ennemmin tahtoivat kuolla kuin edelleen olla siellä monenlaisten kärsimysten alaisina.

Se kuva, minkä Narvan isännät antoivat linnan silloisista oloista Juhani IILle lähettämissään kirjeissä, oli kaikkea muuta kuin lohdullinen. Iivananlinnan tykistö, sanoivat he, oli voimakkaampi kuin Narvan, josta oli seurauksena, että he eivät voineet asettaa tykkejään syrjävarustuksille.² Linnoitustöitä ja vartioimista varten olisi tarvittu enemmän väkeä. Sotamiehet lähtivät vastahakoisesti sammuttamaan kaupunkiin ammuttuja tulipalloja, vaikka heille oli luvattu kaksi runstykkiä jokaisesta pallost, ja ympäristön talonpojat, joita myös oli käytetty siihen toimeen, olivat silloin enimmäkseen paenneet Puolan alueelle peläten vihollisia sekä oman sotaväen ilki-valtaa. Koska Narvassa oli puute häristä ja hevosista, niin oli varusväkeä kesällä pakotettu vetämään metsästä ne hirret, joita oli tarvittu joen yli johtavan sillan sekä linnan varustusten korjaamiseen. Miesten oli myöskin täytynyt selässään kantaa laivoissa tuotu vilja satamasta kaupunkiin. Tällaisista töistä olivat heidän vaatteensa aivan loppuunkuluneet. Tyytymättöminä he eivät enää totelleet päälliköitä, kun heitä vaadittiin rakennustöihin. Muutkin työt he jättivät tekemättä. Porvareita lähti kaupungista, koska he eivät siellä olleet turvattuina venäläisten tykkitulelta, joka teki suurta vahinkoa linnassakin. Heihin ei sitä paitsi saatettu luottaa, sillä he olivat kyl-

¹ Narvajoen suulla pidettiin lisäksi kaksi lippukuntaa, nimittäin Abraham Niilonpojan smaalantilaiset ja Antti Aakenpojan länsigötlantilaiset sotamiehet, jotka siellä kahdella kaleerilla vartioivat, että venäläiset eivät estäisi muonavarojen tuontia Narvaan. La Blaque Kaarle herttualle marraskuun 2 p. 1590, Skrifvelser till hertig Karl R. A.

² Ruots. sträckvärn.

lästyneet Ruotsin hallitukseen, joka oli hävittänyt heidän kauppansa rajoittaessaan sitä Tallinnan eduksi.¹

Monien vastoinikäymisten masentamina Arvi Tawast, Henrikki von Minden ja Eerikki Juhaninpoika pyysivät (lokakuun 23 p.) eroa Narvan isännyydestä.² Tawast oli anonut sitä useita kertoja ennenkin. Lokakuun 19 p. hän esimerkiksi oli kirjoittanut Juhani III:lle: »Sotamiehet eivät pidä minusta eivätkä tahdo olla käskyjeni alaisina. He hokevat, että minä en ole toimittanut heille heidän palkkojansa ja että minä olen syypää sodan pitkittymiseen. Viime päivinä he ovat uhkailleet minua, niin että tuskin uskallan liikkua tästä linnasta. Pyydän sentähden, että T. Majesteettinne vapauttaa minut joksikin aikaa linnan palveluksesta, kunnes he luopuvat pahoista aikeistaan. Muutenkin oloni Narvassa käy vaikeaksi, koska en osaa saksankieltä ja koska liiviläiset (Viron saksalaiset) aina ovat katsoneet minua karsain silmin. Mielelläni hoitaisin jotakin tointa Suomessa.»³ Tawast saikin pian sen jälkeen eron sekä Narvan linnan isännyydestä että myöskin jalkaväen päällikön virasta. Juhani III:lle oli siihen aikaan kerrottu, että hän oli kohdellut sotaväkeä tylysti ja säälimättömästi, ja Tawast näkyy sen johdosta joutuneen kuninkaan epäsuosioon. Joulukuussa (1590) tavaataan Tawast kotonansa⁴.

Samoin kuin Tawast oli Yrjö Boije monesti ilmoitta-

¹ Arvi Tawast, Henrikki Abel ja Eerikki Juhaninpoika Juhani III:lle lokakuun 17 p. 1590. — Eskerdt Lindorminpoika samalle lokakuun 20 p. 1590, Ingrica R. A.

² Syynä anomukseensa he mainitsivat sen, että sotaväki ei osoittanut heille kuuliaisuutta, joka epäkohta heidän luullakseen joutui ainakin osaksi erästä Narvaan levinneestä huhusta, että he olivat menettäneet kuninkaan suosion ja että heidät sentähden oli lähetetty tähän etäiseen linnaan. R. A.

³ Ingrica R. A.

⁴ Arvi Henrikinpoika Juhani III:lle joulukuussa 1590, Ur samlingen Livonica S. A.

nut Juhani III:lle haluavansa päästä vastuullisesta toimestaan. Marraskuun 6 p. hän taas kirjoitti kuninkaalle siitä asiasta sanoen pyyntönsä syyksi, että hän vielä oli sairas ¹ ja että ruotsalaiset sotamiehet eivät voineet sietää suomalaista ylipääällikkönään. ² Juhani III näkyy jo ennen kuin Boijen kirje tuli perille olleen sitä mieltä, että hänelle oli myönnettävä virkaero, koska hän kivulloisuutensa tähden ei voinut pitää sotaväkeä kurissa. ³ Toista miestä ei kuitenkaan heti saatettu lähettää Boijen sijaan, joten tämän oli hoidettava virkaansa seuraavan vuoden alkupuolelle asti.

Kaarle herttua oli edellisenä kesänä ja sitten pitkin syksyä aikonut itse lähteä Viroon ryhtyäkseen siellä sodan johtoon, jollei venäläisten kanssa saataisi rauhaa toimeen. Hän ilmoitti muutamia kertoja tästä tarkoituksestaan Virossa olevan jalkaväen päämiehille luvaten tuoda saksalaista väkeä sotajoukon avuksi. ⁴ Mutta hänen matkastaan ei tullutkaan mitään. Juhani III kenties ei suostunut siihen. Mainitut herttuan aikeet ovat sittemmin synnyttäneet tarun, joka nähdään muutamissa historiallisissa teoksissa ja jonka mukaan herttua todellakin meni sinä syksynä Viroon ja piiritti Iivananlinnaa. ⁵

¹ Siihen aikaan olivat useat muutkin vanhoista sotaherroista kivulloisia. Arvi Tawastin pitkäaikainen heikkous on jo ollut edellisessä mainittuna. Eerikki Slang kirjoitti kuninkaalle, että hän ei ollut terve. Samoin Henrikki von Minden, kenttämarsalkka Otto Ykskul ja ratsumestari Berndt Taube valittelivat vanhuuttaan ja raihnauttansa.

² H. A. Ståthållare i Estland till K. M.

³ H. R. Kirje Yrjö Posselle marraskuun 7 p. 1590.

⁴ Handl. rör. Skand. hist. XXXVIII, 85. — Västergötlands fornminnesförenings tidskrift II, IV, 8. — H. R. Kirje Liivinmaalla oleville jalkaväen päämiehille syyskuun 27 p. 1590. Kirje herttuan oman jalkaväen päämiehille lokakuun 17 p. 1590. Kirje ratsumestareille ja päämiehille marraskuun 13 p. 1590.

⁵ Messenius, Scandia Illustrata I, VII, 101. — Werwing, Sigismunds och Karl IX:s Historia I, 100. — Dalin, Svea rikes historia, III, II, 221.

Samana syksynä hallitus koetti jossakin määrin tyydyttää sotaväen palkkavaatimuksia nähtävästi siinä tarkoituksessa, että miehistö saataisiin suostumaan talvi-retken tekemiseen. Ruotsista lähetettiin tätä varten Narvaan rahoja, ja kansliakirjuri Simo Ambrosiuksenpoika sai käskyn tuoda niitä enemmän Suomesta.¹ Hällekisin Yrjö Knuutinpoika Posse, Gammelstorpin Yrjö Niilonpoika Posse ja Rakveren linnan päällikkö Gerhard Dönhoff määrättiin pitämään sotajoukossa katselmukset sekä jakamaan yhden kuukauden palkka kaikille ruotsalaisille jalkaväen sotamiehille ja myöskin saksalaisille huoveille.²

Sen jälkeen kuin ruotsalainen jalkaväki sai nämä palkkarahat, näkyy siinä kuri vähitellen parantuneen, niin että Yrjö Boije taas tuli sen kanssa toimeen ja voi sitä komentaa.

¹ Joulukuussa toimitettiin Ruotsissa erikseen Narvan tullinhoitajan Risto Stedenerin mukana 7,700 talaria tämän linnan varusväelle.

² Sotamiehet saivat 8 Ruotsin markkaa ja silloin pestatut saksalaiset huovit 23 markkaa. Ruotsalaisille ratsumiehille luvattiin lähettää palkka vähän myöhemmin. H. R. Kirje Yrjö Boijelle lokakuun 25 p. 1590. — V. R. Opastus katselmuserhoille lokakuun 31 p. 1590.

SEITSEMÄS LUKU.

Mauri Griip ylipäällikkönä.

Ruotsin oli jatkettava sotaa, sen jälkeen kuin syksyllä vuonna 1590 pidetyt rauhanneuvottelut olivat rauenneet tyhjiin. Yrjö Boijen sijaan määrättiin (nähtävästi joulukuun alussa 1590) valtaneuvos Mauri Griip, Viinäsin haltija, armeijan ylipäälliköksi.¹ Hän sai käskyn viedä sotajoukon keskellä talvea vihollisten maahan.²

Sillä välin Yrjö Boije, saatuaan Viroon sijoitetun sotajoukon rauhoittumaan, taas oli ruvennut siellä valmistamaan Venäjän retkeä. Marraskuun 6 p. hän kertoi Juhani III:lle, että hän aikoi koota, heti kun oli saatu talvikeli, sotaväkensä Narvaan. Samalla hän kehoitti kuningasta pestauttamaan saksalaisia huoveja Tarton tienoilta ja Kuurinmaalta, joissa maakunnissa oli paljon sotapalvelukseen halukkaita miehiä.³ Boijen varustautuessa aiheutti muonanpuute hänelle suuria vaikeuksia.

¹ Mauri Griipin aikaisemmista vaiheista ei ole paljon mainittavaa. Vuonna 1575 hän oli ollut Juhani III:n hovijunkkarina sekä vuosina 1585 ja 1586 Haapsalon, Lihulan ja Lukkolinna päällikkönä. Nordisk Familjebok. — Pohjoismaiden viisikolmatta-vuotinen sota, 602.

² Griipin valtakirjaa ja opastusta en ole löytänyt Ruotsin valtioarkistosta. Joulukuun 6 p. annettiin määräys, että Suomen voutien tuli noudattaa Mauri Griipin käskyjä. Kaksi päivää sen jälkeen kuningas sääti, että uuden päällikön palkka oli oleva 1,600 markkaa kuukaudessa; lisäksi hän oli saava 1,200 markkaa kuukaudessa kolmeakymmentä palvelijaa varten. V. R. Protocolon.

³ R.A. Ståthållare i Estland till K. M.

Tammikuun 10:n ja 15:n päivän välillä 1591 hän pääsi lähtemään matkalle. Näyttää siltä, kuin hän ei silloin vielä olisi tiennyt Mauri Griipin nimityksestä.¹ Kulkiessaan Narvan kautta Boije jätti sinne niin paljon jalkaväkeä, kuin linnan päälliköt katsoivat tarvitsevansa, sekä skottilaiset ratsumiehet.² Koska Arvi Tawast jo oli lähtenyt Narvasta Suomeen ja koska Henrikki von Minden oli kivulloinen ja heikko, määrättiin armeijassa ollut ruotsalaisen jalkaväen päällikkö Yrjö Maununpoika, Eskilstorpin haltija, linnan isännistöön.

Tammikuun 16 p. 1591 Viron sotajoukko saapui »Pilelän»³ kylään, joka oli Jaaman ja Kaprion välillä, kolme silloista peninkulmaa viimeksimainitusta linnasta. Muutamat vangitut pajarit kertoivat Boijelle, että suurruhtinaalla oli väkeä koottuna Novgorodin, Pähkinälinnan ja Laatokan kaupungeissa; mutta venäläiset eivät yrittäneetkään tehdä vastarintaa.⁴ Kaprion läänistä Boije lähetti meidän maahamme kirjeen pyytäen takäläistä sotaväkeä rientämään hänen luokseen.

Suomessa Arvi Stålarmin ja Martti Boije olivat sotaväen johtajina. Edellinen heistä oli marraskuun 22 p. 1590 määrätty Arvi Tawastin jälkeen kaikkien Suomessa ja Virossa olevien, jalkaväkeen kuuluvien sotamiesten sekä myöskin nostatettavien talonpoikien päälliköksi.⁵

¹ Vasta Venäjällä ollessaan hän kiitti kuningasta siitä, että hänet oli sairauden tähden vapautettu ylipäällikön toimesta. Samalla hän ilmoitti, että hän mielellään jäi sotajoukkoon, jos häntä siinä tarvittiin. Yrjö Boije Juhani III:lle Sakernojan leiristä tammikuun 31 p. 1591, Ur Samlingen Livonica S. A.

² Näistä ratsumiehistä Boije sanoi, että ne olivat aina olleet kuuliaisimpia ja luotettavimpia.

³ Tällä nimellä, joka nähdään eräässä Boijen kuninkaalle lähettämässä kirjeessä, tarkoitetaan nähtävästi Pihlaalan kylää.

⁴ Yrjö Boije Juhani III:lle tammikuun 17 p. 1591, R. A. Ståthållare i Narva till K. M.

⁵ Jo marraskuun 6 p. kuningas oli määrännyt Stålarmin suomalaisten sotamiesten päälliköksi. V. R. 1590 Protocolon.

Samalla kertaa ratsumestari Martti Boije nimitettiin kaikkien täkäläisten ratsumiesten johtajaksi.¹

Päälliköt käskivät suomalaisen sotaväen kokoontua ennen tammikuun 1 p. Viipuriin. Siihen aikaan oli maallamme neljä ratsuväen lippuetta, nimittäin Martti Boijen kaksoislippue sekä Knuutti Juhonpojan, Akseli Kurjen ja Klaus Flemingin lippueet. Viimeksimainitussa, joka juuri silloin oli perustettu, palvelivat Suomen aatelismiehet, ja sitä nimitettiin Suomen ratsuväen päälippueeksi.² Kaikki suomalaiset ratsumiehet ja viisi jalkaväen lippukuntaa saapuivat Viipuriin määräämääränsä. Niihin yhtyivät Tuomas Teppoisen miehet³ sekä iso joukko talonpoikaisia suksimiehiä.⁴ Pohjanmaalle sijoitetun sotaväen päällikölle Pietari Baggelle oli annettu käsky viedä sieltä kolme lippukuntaa jalkaväkeä⁵ pääarmeijaan.⁶ Hän näyttää kuitenkin tuoneen Viipuriin ainoastaan yhden lippukunnan.⁷

¹ H. R. Mainittakoon tässä myöskin, että Virosta kotoisin oleva Rotker Mundus oli elokuun 1 p. 1590 määrätty koko sotajoukon ylimmäksi vartiomestariksi. V. R.

² Ruots. kennefanan. — Grönblad, Urkunder uppl. Finlands öden II, I, 15.

³ Teppoisesta ja hänen miehistään kts. kirjaani Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota. — Voutien tilikirjoissa luetellaan joukoittain Jääsken ja Ruokolahden pitäjiä sekä Äyräpään kihlakunnan talonpoikia, jotka palvelivat ratsumiehinä Teppoisen lippueessa ja joista useita käytettiin vakoojinakin. Heidän taloilensa vakuutettiin tuon tuostakin verovapaus otolliseksi ajaksi. Kts. esim. S. A. N:o 5635, 48 ja seur.; 5636, 11 v. ja seur.; 5649, 20 ja seur.; 5651, 14 v. ja seur.; 5663, 10 ja seur.

⁴ V. R. Kirje Kaarle herttualle maalisk. 5 p. 1591.

⁵ Ne olivat: Maunu Gudmundinpojan lippukunta, kotoisin Angermanlannista ja Medelpadista, Pietari Olavinpojan lippukunta, kotoisin Länsipohjasta, Lauri Mikonpojan (Niilonpojan?) lippukunta, kotoisin Pohjanmaalta (?)

⁶ H. R. Kirje Pietari Baggelle jouluk. 5 p. 1590.

⁷ Nimittäin Maunu Gudmundinpojan lippukunnan.

Sotajoukko lähti tammikuun 20 p. Viipurista rajalle päin. Kun oli päästy Äyräpään Kaukjärvelle, tuotiin sinne (tammikuun 21 p.) Yrjö Boijelta sanoma, että hän oli saapunut Kaprion läheisyyteen ruotsalaisen ja saksalaisen sotaväen kanssa ja odotti siellä Suomesta tulevan joukon saapumista. Mutta jo kaksi päivää myöhemmin saatiin leiriin Mauri Griipiltä kirje, jossa hän ilmoitti, että hänet oli määrätty ylipäälliköksi ja että hän oli Viipurissa. Silloin Arvi Stålmarm ja Martti Boije lähtivät uuden ylipäällikön luo pyytämään ohjeita, ja sotajoukko jäi muutamiksi päiviksi rajalle vartomaan heidän paluutansa.¹

Udenvuoden aikaan Mauri Griip oli tullut Turkuun. Sitä ennen oli ilmoitettu kaikille Suomen talonpojille, että heistä joka viidennen miehen oli oltava valmiina lähtemään rajalle, milloin vain vaadittiin. Turussa ollessaan Griip antoi määräyksen tämän väen nostattamisesta. Ja koska useimmat kuormalaivat, jotka edellisenä syksynä olivat tuoneet Ruotsista muonaa Viipuriin ja Narvaan sijoitettua sotaväkeä varten, olivat jäätyneet kiinni Uudenmaan saaristoon, niin ylipäällikkö käski voutien hankkia hevosia, jotta nämä muonavarat heti saataisiin kuljetetuiksi Viipuriin.² Oltuaan Turussa noin viikon päivät Mauri Griip lähti sieltä matkaamaan rajalle päin poiketen (tammikuun 16 p.) Porvooseen³, jossa hän joudutti meren-

¹ Memoriale Chronicum (Grönblad, Urkunder uppl. Finlands öden II, I, 15).

² Mauri Griip Klaus Flemingille ynnä muille Turusta tammikuun 5 p. 1591, Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595 R. A.

³ Porvoossa hän ei viipynyt kauan. Hänen matkansa jatkamisesta Viipuriin on Kyminkartanon vouti pannut tilikirjaansa (S. A. N:o 5630, 97) seuraavan omituisen merkinnän: »Hafuer her Mauritz grip och her Carll göstaffzonn vti sin lustigheett sunder huggidt en then Kanna wid Kymmenegård anno 91, denn tijd the droghe till fältt lägreddt widh Coporienn, aff huilchenn huar deres tienare togh sitt st:e att inthz quartt blef.» Sanat näytävät osoittavan, että Griip silloin vielä oli terve ja reipas.

rannalla olevan muonan lähetystä.¹ Viipurissa ylipäällikkö järjesti muun muassa sotajoukon raha-asioita. Kamarijunkkari Lauri Olavinpoika sekä sihteerit Sipi Henrikinpoika ja Joonas Pietarinpoika olivat jo edellisenä syksynä tuoneet Ruotsista Suomeen melkoisen rahasumman.² Tästä Griip päätti ottaa 16,000 talaria mukaansa Venäjälle, antaen rahat sihteerien Hannu Krankan ja Sipi Henrikinpojan hoidettaviksi; loput rahamäärästä hän jätti Viipurin linnaan³ mainitun Joonas Pietarinpojan huostaan.⁴

Arvi Stålbarm ja Martti Boije palasivat pian Viipurista sotajoukon luo Kaukjärven leiriin. Kohta sen jälkeen Mauri Griipkin tuli sinne tuoden mukanaan ruotsalaista väkeä. Hänen seurassaan olivat Kaarle Kustaanpoika Stenbock ja Pietari Bagge. Tammikuun 27 p. sotajoukko taas lähti liikkeelle kulkien jäämatkaa Inkeriin. Stålbarm johti suomalaisen jalkaväen ja yhden ratsaslippueen⁵ sekä tykistön suoraa tietä Harjavaltaan⁶, ja samana päivänä Martti Boije vei muut ratsaslippueet Seivästön kautta. Seuraavana yönä Mauri Griip itse saapui joukkoineen Inkerin rannikolle. Tammikuun 28 p. tultiin Hevaanjoelle, ja sieltä

¹ Siihen aikaan Vuolteen Hartikka Henrikinpoika, joka oli ylimääräisen muonaveron kaitsijana Suomessa, sai samaa asiaa koskevan käskyn kuninkaalta.

² Heidän mainitaan olleen tammikuun keskivaiheilla kuljettamassa kolmenkymmenen miehen kanssa rahoja Viipuriin. S. A. N:o 5645, 47.

³ Viron saksalainen Wolter Delwig, joka oli lähtenyt Ruotsista Griipin seurassa, oli yllämainittujen varojen lisäksi tuonut sieltä melkoisen rahasumman saksalaisen väen palkkausta varten. Hän oli aluksi jäänyt rahojen kanssa Porkkalan niemelle mennäksensä sieltä Viroon. Vasta maaliskuussa hän tuli Tallinnaan.

⁴ Mauri Griip Juhani III:lle tammikuun 31 p. 1591, Ur samlingen Livonica S. A.

⁵ Se oli Klaus Hermanninpoika Flemingin lippue.

⁶ Harjavallan kylä on meren rannalla Kapriosta koilliseen ja Yhinmäen rautatieasemalta länteenpäin.

Griip meni tapaamaan Yrjö Boijea, joka silloin majaili Visukan kylässä, peninkulman päässä Kapriosta. Sotajoukon kaikki osastot yhtyivät sen jälkeen Sakernojan ja Konnun kylissä.¹ Siellä Mauri Griip sai tietää, että Boijen tuoma väki oli saanut nähdä nälkää, koska Inkerin asukkaat olivat kätkeneet viljavaransa ja kuljettaneet karjansakin piilopaikkoihin. Kun ruotsalaiset ja liiviläiset lisäksi olivat kovassa pakkasessa kärsineet vilua, olivat useat heistä sairastuneet. Ylipäällikkö lähetti nyt potilaat — niitä oli noin 250 — Suomeen apua saamaan.²

Mauri Griipiä varten oli varustettu enemmän väkeä, kuin mitä koskaan sitä ennen oli Venäjän sodassa lähetetty vihollista vastaan. Juhani III lausui eräässä Sigismund kuninkaalle laittamassaan kirjeessä, että Ruotsin sotavoima oli silloin suurempi kuin se milloinkaan oli ollut Tanskan sodan aikana Eerikki XIV:n hallitessa.³ Erään syyskuussa v. 1591 tehdyn laskelman mukaan⁴ oli Ruotsista toimitettu vuoden 1590 kuluessa Suomeen ja Viroon noin 6,000 miestä eli 14 lippukuntaa⁵ jalkaväkeä. Sitä

¹ I. Mustosen tekemästä Inkerin seurakuntien kartasta nähdään nämä nimet Visukkaa lukuunottamatta, joka muutoin näyttää olevan väärin kirjoitettu. — Sakernojaa nimitetään kartalla Sakernovoksi ja Kontua Ruitsan konnuksi.

² Memoriale Chronicum I.c. 16. — Mauri Griip Juhani II:lle tammikuun 31 p. 1591 I.c.

³ V. R. Kirje Puolan kuninkaalle maaliskuun 15 p. 1591.

⁴ Kokoelma Strödda militiehandlingar 1570—1593 Ruotsin kamariarkistossa.

⁵ Nimittäin: Juho Kustaanpojan, Juho Amundinpojan, Juho Paavalinpojan, Nikolaus von Wittenbergin, Antti Aakenpojan, Lauri Ollinpojan, Ebbe Pietarinpojan, Antti Juhonpojan, Maunu Spelemanin, Niilo Sonenpojan, Niilo Finnen, Olavi Juhonpojan, Erkki Humblen ja Abraham Niilonpojan lippukunnat. — Jos vertaamme tätä luetteloa sivulla 84 olevaan, niin havaitsemme, että ne ovat jokseenkin samat. Pääasiallinen erotus on siinä, että jälkimmäisessä luettelossa on mainittuna lisäksi Kaarle herttuan 4 lippukuntaa sekä Narvan varusväkeen kuuluvat 8 lippukuntaa.

paitsi majaili Narvassa vuosien 1590 ja 1591 välisenä talvena 8 lippukuntaa ¹, joista 7 ruotsalaista ja 1 Narvan kaupungin. Näiden kahdeksan lippukunnan miesluku oli alkuansa ollut noin 3,500:n ja 4,000 vaiheilla. Yhteensä oli Ruotsista, sanotaan mainitussa laskelmassa, tullut sotanterelle 22 lippukuntaa ² eli noin 10,000 miestä kuninkaan jalkaväkeä. Suomen jalkaväkeä oli 10 vanhaa lippukuntaa, joissa oli yhteensä 3,800 miestä, sekä 5 lippukuntaa uutta väkeä, jonka silloista mieslukua ei tunneta. ³ Liikekannalle vuonna 1590 asetettua jalkaväkeä laskettiin siis olevan kaikkiansa noin 14,000 miestä. — Muistettava on kuitenkin, että kuninkaan tilikamarissa tehdyt sotaväen mieslukua koskevat laskut useinkin huomattiin epätarkoiksi.

Ratsuväkeä lieene Ruotsilla saman vuoden lopulla ollut Virossa 11 lipullista (Kaarle herttuan lippue, Viron aatelislippue, joku liiviläinen lippue ja Henrikki Lealin skottilainen lippue niihin luettuina) eli noin 2,600 miestä. ⁴ Suomalaista ratsuväkeä oli 1,600 miestä. Yhteensä siis 4,200 ratsumiestä.

Sanotun mukaan piti kuninkaalla vuoden 1590 lopulla olla noin 18,000 miestä aseissa. Valtakunnan koko sota-voima oli nyt pantu liikkeelle. Näin suurta sotajoukkoa

¹ Näistä lippukunnista on luettelo XIII:ssa luvussa.

² Tässä huomautettakoon, että Ruotsista lähetettyjen jalkaväen lippukuntien luettelossa ei mainita seuraavia, jotka luultavasti tulivat Suomeen myöhemmin kuin muut (kenties vasta vuoden 1591 alkaessa): Lauri Martinpojan l. kartanosotilaita Tukholmasta, Niilo Antinpojan l. Ölannista ja Kalmarista, Martti Pietarinpojan l. Helsinglannista, Maunu Gudmundinpojan l. Angermanlannista ja Medelpadista. (Kts. seuraavaa sivua, muist. 2.)

Toinen kartano-lippukunta, jonka päämiehenä oli Eerikki Pentinpoika, kuului siihen aikaan Narvan varusväkeen.

³ Suomen jalkaväen lippukunnat ovat lueteltuina sivulla 60.

⁴ Vrt. sivuja 83.

Mauri Griip ei kuitenkaan päässyt käyttämään. Kulku-
taudit olivat näet ennen hänen tuloaan melkoisesti vähen-
täneet Virossa olevaa jalkaväkeä,¹ ja muutama satakunta
miestä oli lähtenyt takaisin Ruotsiin. Sitä paitsi oli sota-
joukosta jätettävä osa — kenties 4,000 miestä — raja-
linnoja vartioimaan ja rajamaakuntia suojelemaan. Mi-
tään varmoja ilmoituksia Venäjälle lähteneen armeijan
suuruudesta ja kokoonpanosta ei liene säilynyt.² Arviolta
vain voidaan sanoa, että siinä oli 9,000 miestä jalkaväkeä
ja 3,000 ratsumiestä. Griipin tykistö oli aivan vähäpätöi-
nen. Siihen kuului nimittäin vain 14 kenttätykkiä.³
Enempää ei voitu kuljettaa sentähden että oli puute
hevosista.

Sakernojan leiristä, jossa näimme Suomesta ja Virosta
tulleiden joukkojen yhtyneen, ylipäällikkö lähetti (tammi-
kuun 30 p. 1591) 300 liiviläistä huovia ja joukon suksi-

¹ On jo mainittu, että siinä jalkaväessä, jonka piti syksyllä
1590 lähtemän Narvasta vihollisten maahan, oli 1,500 sairasta.

² Näin ollen ei myöskään ole tunnettua, mitkä osastot seurasivat
Griipä Suomesta Inkeriin ja mitkä Yrjö Boije toi hänelle
Virosta. Vähän valaistusta antanee Mauri Griipin jalkaväkeen
nähdessä eräs Kyminkartanon voutin tilikirja (S. A. N:o 5645, 46).
Siinä mainitaan nimittäin 11 lippukuntaa, jotka »meno- ja paluu-
matkalla» (tammi- ja maaliskuussa 1591) kulkivat voutikunnan
kautta. Ne olivat:

Lauri Martinpojan	lippukunta,	kartanosotilaita Tukholmasta
Eerikki Humulen	»	Uplannista ja Westmanlannista
Tapani Mikonpojan	»	Uplannista
Olavi Juhonpojan	»	Taalainmaasta
Niilo Antinpojan	»	Ölannista ja Kalmarista
Antti Juhonpojan	»	Länsigötlannista
Martti Pietarinpojan	»	Helsinglannista
Maunu Gudmundinpojan	»	Angermanlann. ja Medelpadista
Juhani Kattin	»	Savosta
Olavi Pietarinpojan	»	Savosta
Sipi Henrikinpojan	»	Viipurin läänistä.

³ Niistä oli kaksi käärmetykkejä; muut kaikki olivat pienempiä.

miehiä tiedustelemaan venäläisten asemia. Huoveista yhdeksän miestä, jotka kulkivat etujoukkona, joutui muutamana sadan vihollisen kanssa otteluun, joka päättyi siten, että yksi liiviläinen surmattiin ja kolme vietiin vankeuteen. Tiedustelulle lähtenyt retkikunta sai kuitenkin sitten kiinni neljä pajaria. Nämä kertoivat, että venäläisillä oli 20,000 miestä 12 peninkulman päässä Griipin leiristä ja että viholliset eivät aikoneetkaan taistella, vaan sen sijaan estää Ruotsin sotajoukolta muonavarojen tuonnin.

Helmikuun 6 p. Mauri Griip lähti johtamaan joukkojaan Novgorodiin päin. Silloin alkoi hänelle suurten vastoinikäymisten aika. Kova pakkanen jatkui, ja osa miehistöstä näyttää tulleen vastahakoiseksi.¹ Oli jo päästy kuuden silloisen peninkulman (eli noin 30:n kilometrin) päähän Novgorodista, jonne siis oli jäljellä vain kahden päivän matka ja jossa sotajoukolle olisi saatu lämpöiset majat, kun Mauri Griip mainittujen vaikeuksien masentamana hätääntyi niin, että päätti palata takaisin retkeltään, vaikka hän ei kertaakaan ollut joutunut taisteluun eikä edes nähnytäkään vihollisia. Tämä päätös, joka osoittaa, että hän ei ollut tehtävänsä tasalla, kävi armeijalle kohtalokkaaksi. Paluumatkalla kuoli yhä enemmän sotamiehiä viluun; toisilta paleltuivat jalat ja kädet. Helmikuun 10 p. saksalaiset ja virolaiset, erottuaan Mauri Griipin armeijasta Sinivuorten² läheisyydessä Venäjällä, menivät Kolkanpäähän³ ja jatkoivat sieltä matkaansa rantaa myöten Rakvereen, jossa heidän johtajansa kapteeni

¹ Suomalaisesta väestä Mauri Griip kuitenkin oli vähää ennen lausunut eräässä Juhani kuninkaalle lähettämässään kirjeessä, että hän oli havainnut sen kuuliaiseksi ja nöyräksi. Mauri Griip Juhani III:lle tammikuun 31 p. 1591, Ur saml. Livonica S. A.

² Sinivuoriksi sanottiin siihen aikaan usein Tuuterin ylänköä.

³ Kolkanpää on läntisen Inkerin niemiä. — Vaikea on ymmärtää, minkä tähden Viron joukot tekivät paluumatkallaan suuren mutkan Kolkanpäähän.

de la Blaque sitten piti jonkun aikaa leiriä voidakseen valvoa, että venäläisiä joukkoja ei pääsisi hyökkäämään Viroon.¹ Ruotsalainen ja suomalainen väki taas riensi jäämatkaa meidän maahamme. Meren ulapoilla kulkeminen kävi näille Suomeen pyrkiville tuhoisaksi, erittäinkin helmikuun 11 p. Silloin kauan kestänyt pakkasen yltyi koillistuulen puhaltaessa kovin ankaraksi, ja joukoittain paleltui sotamiehiä kuoliaaksi jäällä. Helmikuun 13 p. Mauri Griip saapui ratsumiehineen Viipuriin. Hän oli silloin sairaana.²

Suomessa lähetettiin heti ruokaa ja olutta niille sotamiehille, jotka olivat hengissä päässeet jäämatkalta, mutta jääneet nälän ja vilun runtelemina makaamaan rantakyliin. Täältä kuljetettiin heidät sitten reillä Viipuriin, jossa haavurien³ mainitaan leikkaneen sadoilta kädet ja jalat. Maaliskuun 20 p. kuningas käski Viipurin linnan isäntien antaa siellä oleville, pakkasen vahingoittamille sotamiehille ruokaa ja vaatteita.⁴ Samanlainen käsky tuli Narvan isännistölle. Tallinnassa olevaa sairastunutta väkeä varten toimitettiin rahoja Ruotsista. Ne vikaantuneet ruotsalaiset, jotka jäivät eloon — useat noista monista leikatuista kuolivat haavoihinsa —, lähetettiin keväällä laivoissa kotimaahansa, jossa he saivat asua Tukholman koulutuvassa.

Kun seuraavana kesänä pidettiin jalkaväen katselmukset, huomattiin, että sotajoukon talvella kärsimä mieshukka oli ollut pelottavan suuri. Niistä 14,000:sta jalkaväen miehestä, joiden laskettiin olleen Suomessa ja Virossa edellisenä vuonna, oli silloin ainoastaan 8,435 lippujen

¹ La Blaque Kaarle herttualle Rakveresta helmikuun 21 p. 1591, Skrifvelser till hertig Karl R. A.

² Memoriale Chronicum, l.c. 16 ja 17.

³ Viipurin linnan haavuri Vilppu-mestari paransi m.m. useita Taalain sotamiehiä. S. A. N:o 5656, 100 v.

⁴ V. R.

alla.¹ Kuollut tauteihin ja sotaretkellä tai muuten kadonnut oli noin 5,000. — Ruotsalainen väki oli vähentynyt paljon suuremmassa määrässä kuin suomalainen. Ruotsista lähetetystä 14:ssä jalkaväen lippukunnassa oli kesällä vuonna 1591 6,000:sta miehestä jäljellä 3,867, paitsi 378 sairasta ja raajarikkoa; sotaretkellä oli hävinnyt 1,503 miestä ja lippukunnista muuten kadonnut 338 miestä. Narvassa majailleista sotamiehistä oli terveinä 1,268 miestä, vilusta ja nälästä sairastuneita oli vielä siihen aikaan 260; tauteihin oli kuollut tai muuten kadonnut 2,627 miestä. Yhdeksässä suomalaisessa lippukunnassa² oli tarkastuksissa läsnä 3,300 miestä, joten riveistä oli joutunut pois 504 miestä.³

Ratsuväki ei ollut kärsinyt likimainkaan niin suurta mieshukkaa kuin jalkaväki.

Ei ole täsmällisiä tietoja, kuinka paljon väkeä Griipiltä paleltui kovassa pakkasessa kuoliaaksi. Ottaen huomioon ylläolevat numerot ja verraten niitä toisiinsa saatettanee kuitenkin arvaamalla päättää, että retkellä tuhoutui vähintään 2,000 miestä.⁴

Juhani III oli varustanut tavallista suuremman armeijan, mutta retkellä ei ollut voitettu mitään. Se oli päin vastoin aiheuttanut sotajoukolle vahinkoja, joita oli vaikea korvata. Närkästyneenä tästä kuningas maaliskuun

¹ Sairastuneita ja raajarikkoisiksi joutuneita sotamiehiä oli lisäksi 638.

² Näihin lippukuntiin ei ollut luettu Lauri Niilonpojan pohjalaisia eikä Suomen neljää uutta lippukuntaa. (Kts. sivua 60). Lauri Niilonpojan lippukunnasta oli silloin 50 miestä Viron linnoissa ja 100 miestä oli siirretty Hanhu Mikonpojan lippukuntaan.

³ Kokoelma Strödda militiehandlingar 1570—1593 Ruotsin kamariarkistossa.

⁴ F. Ödberg sanoo (Västergötlands fornminnesförenings tidskr. II, iv, 35) Griipin menettäneen retkellään 6,000 miestä. Hän ei ole maininnut lähdeittänsä, mutta luultavaa on, että hän on ilman muuta ottanut tuon tiedon Mankellilta. (Öfversigt af svenska krigens historia II, I, II, 175.)

13 p. kirjoitti Mauri Griipille: »Uskomme, että jotkut virastaerotetuista valtaneuvoksista ovat maanpettureina levittäneet vääriä tietoja sotajoukkoon, ja varmaankin on kavaltajien joukossa ollut muutamia Suomen aatelisia, jotka eivät suo meille mitään onnea sodassa. Kun sanotte, että talvipakkanen ja lumi on ollut teillä esteenä, niin meitä kummastuttaa, miksi ette ottaneet sitä huomioon, ennen kuin läksitte matkalle. Olisittehan saattanut lykätä retken myöhempään, niin ettei meille olisi tapahtunut tätä häpeää eikä sotajoukkomme joutunut turmioon. Ja kun teillä ei enää ollut enempää kuin kaksi päiväystä Novgorodiin, minkä tähden ette mennyt perille asti?»¹

Juhani III moitti siten kirjeessään ylipäällikön menettelyä ja syystäkin, mutta ei käyttänyt niin ankaria sanoja, kuin hän useinkin oli lausunut muille päälliköille, jos nämä eivät hänen mielestään olleet kunnollisesti toimittaneet tehtäviään. Mauri Griip pani kuitenkin hallitsijan ilmaise-man tyytymättömyyden pahakseen ja pyysi, että hänet vapautettaisiin ylipäällikön toimesta. Juhani vastasi, että Griipin ei tarvinnut niin kovasti masentua hänen sanoistaan; kuningas ei ollut syyttänyt häntä mistään eikä ollut hänelle epäsuosiollinen.² Mauri Griip jäi kuin jäikin ylipäällikön virkaan ja sai nyt kuninkaalta koko joukon sotasaiain järjestämistä koskevia määräyksiä.

Griipille lähettämässään kirjeessä Juhani III myös oli lausunut epäilyksiä Suomen aatelisten uskollisuudesta. Maamme aatelisto ei enää ollut hänen suosiossaan niinkuin ennen. Tunnetut Tallinnan selkkaukset olivat siihen syynä. Sodan alussa oli kuninkaalla ollut vielä tuoreessa muistissa se aika, jolloin hän oli Suomen herttuana asunut Turussa tšekäläisten aatelisten ympäröimänä. Hän oli kuninkaaksi tultuaan kahdenkymmenen vuoden aikana uskonut heille melkein kaikki tärkeimmät päällikön-

¹ V. R.

² V. R. Vastaus Mauri Griipille huhtikuun 18 p. 1591.

virat. Mutta nyt olivat hänen ja suomalaisten välit rikkoutuneet. Toukokuun 21 p. 1590 hän oli ilmoittanut Eerikki Oxenstiernalle saaneensa kolmelta aatelismieheltä kuulla, että useimmat Viron ja Suomen aateliset olivat ruvenneet liittoon sotaväen kanssa ja uhkaavin sanoin lausuneet vaativansa, että kuningas taas ottaisi suosionsa ne herrat, jotka hän oli Tallinnan tapahtumien johdosta erottanut neuvoskunnasta.¹ Oxenstierna vastasi, että hän ei ollut sellaisesta liitosta mitään kuullut ja että kuninkaalla oli Virossa uskolliset alamaiset ja palvelijat.² Ne epäluulot, joita Juhani III:lla oli Suomen aatelisia kohtaan, eivät olleet haihtuneet, vaikka he olivat kesällä vuonna 1590 jättäneet hänelle Tukholmassa kirjallisen anteeksipyynnön siitä, että he olivat Tallinnassa vastustaneet hänen suunnitelmiansa.³ Hän kirjoitti Käkisalmen isännistölle (tammikuussa 1591), että muutamat Suomen aateliset olivat Kaarle Hornin kanssa sopineet Iivannanlinnan ja Kaprion luovuttamisesta sekä yllyttäneet sotaväkeä siihen kapinaan, joka oli puhjennut Narvassa. Mainitut aateliset, sanoi kuningas, olivat myös halventaakseen hänen arvoansa ja pelottaakseen sotaväkeä lausuneet, että hän ei enää kyennyt jatkamaan sotaa, vieläpä he olivat vehkeilleet saadakseen Käkisalmen riistetyksi Ruotsin hallusta, samoin kuin Iivannanlinnan oli käynyt. Lopuksi kuningas käski Käkisalmen isäntien estää moiset salajuonet ja varoittaa Karjalan aatelisia ja muita asukkaita uskottomuudesta. Vastauksessaan Lauri Torstioika ja muut Käkisalmen isännät vakuuttivat, että he eivät tienneet vähääkään kuninkaan mainitsemista sala-

¹ V. R.

² Eerikki Kaaprielinpoika Juhani III:lle Tallinnasta kesäkuun 6 p. 1590, R. A. Ståthållare i Estland till K. M.

³ Maamme aateliset eivät näy kirjeissään ilmaisseen mieliteitä Juhani III:nen toimista. Luonnollista onkin, että sellaisia arvosteluja vältettiin, vaikka kuninkaan menettelyä ei aina olisikaan voitu hyväksyä.

hankkeista. Linnaa he lupasivat puolustaa, niin kauan kuin heissä henki pysyi.¹ — Vuoden 1591 kuluessa Juhani kuninkaan täytyi epäluuloistaan huolimatta pyrkiä sovintoon maamme aatelisten kanssa, sillä hän tarvitsi heitä sodassa. Toukokuun 19 p. hän ilmoitti heille sekä muille Suomessa oleville sotilaille, että hän, jos he siitä lähtien olivat kuuliaisia ja uskollisia, oli antava heille uudestaan suosionsa ja armonsa eikä tahtonut kauemmin muistaa, että muutama heistä olivat olleet rikollisia. Heille oli jaettava, lausui hän, neljännes niistä alueista, joita voitiin valloittaa venäläisiltä takaisin, ja heille oli siitä lähtien ajoissa maksettava palkat, niin että heillä oli oleva syytä kiitollisuuteen.² — Tämmöisiä lupauksia oli helppo tehdä. Täyttää niitä ei voitu.

Mauri Griipin retken jälkeen oli hallituksella ja asianomaisilla virkamiehillä paljon huolta sotajoukon majoittamisesta. Suurin osa armeijasta saapui, kuten jo on mainittu, helmikuussa Suomeen. Erään Ruotsissa maaliskuun 24 p. tehdyn laskelman mukaan³ oli maassamme silloin:

Ruotsalaista ratsuväkeä	6	lipullista	2,106	miestä
Suomalaista	»	4	»	1,579
Ruotsalaista jalkaväkeä	9	»	1,587	»
Suomalaista	»	12 ⁴	»	4,288
Norrlannin	»	4 ⁵	»	1,930
Tykkiväkeä		150	»
Suomen ja Käkisalmen meriväki		530	»

Yhteensä 12,170 miestä

¹ Käkisalmen isäntien kirje Juhani III:lle helmikuun 4 p. 1591, Ur saml. Livonica S. A.

² V. R.

³ R. A. Militaria. — Jokseenkin samanlainen laskelma, joka on tehty 25 p. maaliskuuta, tavataan Ruotsin sota-arkistossa.

⁴ Jossakin asiakirjassa on sanottu, että täällä silloin oli ruotsalaista ja suomalaista jalkaväkeä 11 lippukuntaa kumpaakin.

⁵ Norrlannin jalkaväkeen lasketaan luettelossa nähtävästi myös Pohjanmaan sotamiehet.

Tässä luettelossa sanotaan siis Suomessa majoilleen kaikkiansa 3,685 ratsumiestä ja 7,805 jalkaväkeen kuuluvaa sotamiestä. Muutoin on siltä ajalta olemassa montakin meidän maahan sijoitetun väen mieslukua koskevaa tiedonantoa. Näiden numerot eivät kuitenkaan oikein käy yhteen, mikä seikka haittaa niiden luotettavuutta.

Jalkaväki asetettiin linnaleiriin talonpoikien luo ja päätettiin, että kolmen verotalon sekä samoin neljän ruunun- ja saaristotalon tuli hankkia yhdelle sotamiehelle asunto ja ruoka.¹

¹ Otan tähän linnaleiri-järjestyksen, jonka mukaan jalkaväen sotamiehet määrättiin majoitettaviksi. Siitä saadaan näet lisätietoja Mauri Griipin sotajoukon kokoonpanosta. — Mankeli on julaissut tämän luettelon teoksessa Uppgifter rör. svenska krigsmakten mainitsematta kuitenkaan, mistä eri lippukuntien miehistö oli kotoisin.

Etelä-Suomeen.

Nikolaus von Wittenbergin ja Ebbe Pietarinpojan miehiä 146
Länsigötlannista;
Niilo Finnen miehiä 70 Smaalannista;
Steen Maununpojan lippukunta, 295 miestä Uudeltamaalta ja
Etelä-Suomesta;
Sven Eerikinpojan uusia sotamiehiä 35 Uudeltamaalta ja Turun
läänistä.

Pohjois-Suomeen.

Olavi Juhonpojan miehiä 210 Vestmanlannista;
Antti Juhonpojan ja Lauri Ollinpojan miehiä 206 Länsigötlannista;
Sven Eerikinpojan uusia sotamiehiä 30.

Ala-Satakuntaan.

Valentin Cödingin miehiä 200 Satakunnasta;
Hannu Pietarinpojan uusia sotamiehiä 40 Satakunnasta ja Hämeestä;
Olavi Juhonpojan miehiä 50 Vestmanlannista (ja Taalainmaasta?).

Ylä-Satakuntaan.

Valentin Gödingin miehiä 218;

Sotaväki oli jo ennen kuin se lähti retkelle syönyt melkein kaiken sen muonan, mikä sinä talvena oli

Hannu Pietarinpojan miehiä 80;
Eerikki Humblen miehiä 32 Uplannista ja Vestmanlannista.

Pohjanmaalle.

Pietari Olavinpojan lippukunta, 514 miestä Länsipohjasta.

Sääksmäen kihlakuntaan.

Olavi Pietarinpojan 300 uutta sotamiestä Savon molemmista voutikunnista;
Eerikki Humblen miehiä 40;
Hannu Bromsin (?) uusia miehiä 70.

Hauhon ja Ylisen kihlakuntaan.

Olavi Pietarinpojan miehiä 180 Hämeestä;
Hannu Pietarinpojan uusia sotamiehiä 60 Hämeestä.

Hattulan kihlakuntaan.

Eerikki Humblen miehiä 65.

Raaseporin lääniin.

Juho Paavalinpojan lippukunta, 138 miestä Smaalannista;
Juho Kustaanpojan ja Juho Amundinpojan lippukunnat, 189 miestä Smaalannista;
Sven Eerikinpojan uusia sotamiehiä 70.

Porvoon lääniin.

Niilo Sonenpojan lippukunta, 301 miestä Smaalannista;
Sven Eerikinpojan uusia sotamiehiä 70.

Kyminkartanon lääniin.

Steen Maununpojan miehiä 150.

Viipurin, Koiviston ja Säkkijärven pitäjiin.

Olavi Vargin miehiä 60 Karjalasta.

Lappeen ja Taipaleen pitäjiin.

Olavi Vargin miehiä 112.

Jääsken ja Ruokolahden pitäjiin.

Olavi Vargin miehiä 130.

Äyräpään kihlakuntaan.

Olavi Vargin miehiä 90.

otettu Ruotsista ja Suomesta ylimääräisenä verona.¹ Peläten ratsuväen majoituksen kovin rasittavan kansaa² kuningas julisti (maaliskuun 19 p.) huovien linnaleirin lakkauttamisesta seuraavat määräykset. Suomen omien palkattujen ratsumiesten oli lähdettävä kotiinsa. Heille oli annettava 20 markkaa kuukausirahoja, eivätkä he saaneet millään ehdolla asettua talonpoikien luo majailemaan. Ylipäällikön oli heti käytettävä kuukausipalkkojen mak-suun ne rahat, jotka hänellä oli talletettuina Viipurin lin-nassa.³ Ruotsalaisten huovien palkkaus oli järjestettävä samalla tavalla kuin suomalaisten, kuitenkin vasta sen

Pieneen-Savoon.

Ambrosius Henrikinpojan lippukunta, 404 miestä Pienestä Savosta.
Muita sotamiehiä noin 105.

Suur-Savoon.

Juhani Kattin lippukunta, 264 miestä Suur-Savosta.
Muita sotamiehiä noin 125.

Yhteensä 5,019 jalkaväen sotamiestä.

Tämän mukaan oli Suomessa siis linnaleiriä nauttivaa jalka-väkeä paljon vähemmän kuin mitä Tukholmassa oli maaliskuun 28 p. laskettu tänne tulleen sijoitetuksi. Luettelossa ei mainita Pohjanmaan väkeä eikä tietysti myöskään maamme linnoissa olevaa varusväkeä, mutta sittenkin käy vaikeaksi selittää, mistä syystä ilmoitukset niin suuressa määrässä eroavat toisistaan.

¹ Muonaveron kaitsijoina olivat silloin Juhani Boos ja Har-tikka Henrikinpoika.

² Juhani III oli saanut kuulla, että ratsumiehet olivat vuo-sina 1589 ja 1590 harjoittaneet Suomessa väkinäismajailua ja tehneet talonpojille muutakin ilkeävaltaa. Tämän johdosta hän kirjoitti maaliskuun 24 p. 1591 kaikille ratsumestareille (m.m. Klaus Hermanninpoika Flemingille) kovat sanat ilmoittaen sa-malla, että asiasta oli pidettävä tutkimus ja syylliset saatettava rangaistukseen. — Ennen oli kuitenkin monet kerrat nähty, että sellaiset tutkimukset eivät tuottaneet maalaiskansalle sanottavaa helpotusta.

³ Viipurissa oli silloin säästössä 9,366 talaria ruunun varoja.

jälkeen kuin Griipille voitiin lähettää enemmän rahoja.¹ Heidän tuli sitten asua kaupungeissa, jossa he kuukausipalkallaan saattoivat ostaa tarpeensa porvareilta, ja mitä näillä ei ollut myöä, se oli voutien hankittava.² Kävi

¹ Tarkoitus näkyy olleen, että ruotsalainen ratsuväki oli sijoitettava seuraavalla tavalla. (Kts. J. Mankell, Uppgifter rör svenska krigsmakten II, 3.)

Turkuun.

Yrjö Possen lippue 600 miestä;
Ruotsalaisesta aatelislippueesta 53 miestä.

Saaren kartanoon ja Raumalle.

Ylipäällikön 80 miestä.

Poriin ja Kokemäen kartanoon.

Pentti Slatten lippue 350 miestä;
Ruotsalaisesta aatelislippueesta 22 »

Hämeenlinnaan.

Pentti Laurinpojan lippue 216 miestä;
Ruotsalaisesta aatelislippueesta 22 »

Helsinkiin.

Arvi Draken lippueesta 150 miestä;
Ruotsalaisesta aatelislippueesta 19 »
Antti Lindorminpojan lippue 280 »

Näsin kartanoon ja Tammisaareen.

Arvi Draken lippueesta 200 miestä.

Porvooseen.

Hannu Strangin lippueesta 290 miestä;
Klaus Pietarinpojan lippue 231 »

Kyminkartanoon.

Hannu Strangin lippueesta 100 miestä.

² Väki, jolle maksettiin kuukausipalkka, oli velvollinen itse ostamaan ravintonsa ja hevosten ruuan. — Ratsumies oli määräysten mukaan saava tällaista palkkaa 5 talaria, jalkaväen mies, pursimies ja tykkimies 6 markkaa. Lipullisen päällikkökunnalle, johon kuului 16—20 miestä, suoritettiin yhteensä noin 60 talaria kuukaudelta. Kaikelle Suomessa silloin olevalle sotaväelle laskettiin menevän 31,992 1/2 talaria yhden kuukauden palkkoihin. En månads sold till det krigsfolk, som nu är i Finland. Actum 24 mars 1591. Militaria R. A.

kuitenkin niin, että kuninkaan antamia määräyksiä ei voitu Suomessa noudattaa. Tämöistähän oli tapahtunut usein ennenkin. Ruotsista toimitettiin tosin siihen aikaan rahoja Suomeen,¹ ja tarkoitus oli ollut käyttää ne sekä suomalaisen että täällä olevan ruotsalaisen ratsuväen kuukausirahoiksi², mutta niitä täytyikin heti lähettää täältä joku määrä Narvaan, jossa ruotsalainen varusväki kärsi nälkää ja puutetta.³ Siitä oli seurauksena, että Suomeen sijoitettu sotaväki yhä edelleen majaili talonpoikien luona⁴ ja eli heidän kustannuksellaan.⁵ Ainakin se sai heiltä linnaleiriveron huhti- ja toukokuussa.

Virossa oli siihen aikaan paitsi Narvaan sijoitettua jalkaväkeä noin 900 saksalaista ja 243 skottilaista ratsumiestä. De la Blaque joutui pulaan, kun pestatuille saksalaisille huoveille oli hankittava elatus ja palkka.⁶

¹ Hovipalvelija Arvi Juhonpoika, Lästadin haltija, toi Suomeen 44,226 Ruotsin markkaa.

² Kaarle Kustaanpoika ja Perttu Iivarinpoika olivat silloin saaneet käskyn toimittaa täällä ratsuväen katselmukset, joiden jälkeen rahastonhoitajan Sipi Henrikinpojan piti suorittaa huoveille kuukausipalkat. V. R. Kirje Mauri Griipille maaliskuun 22 p. 1591.

³ V. R. Vastaus Mauri Griipille huhtikuun 18 p. 1591.

⁴ Juhani III kirjoitti kesäkuun 4 p. Raaseporin läänin voutille: »Olimme määränneet, että sotaväkemme viime talvena ja keväänä oli majoitettava linnoihin ja kartanoihimme, mutta olemme nyt saaneet kuulla, että se on jaettu alamaistemme luo.» V. R.

⁵ Huomattava on, että, samalla kuin kuninkaan sotajoukko alati oli ahtaalla ruokavaroista, tuli Kaarle herttualta riittävästi kuukausirahoja hänen väelleen.

⁶ Maaliskuun 27 p. 1591 Tallinnan isännät Eerikki Oxenstierna, Juhani Koskul ja Tiirikka Strick lähettivät Juhani III:lle luettelon niiden saksalaisten ratsumiesten luvusta, jotka olivat olleet Mauri Griipin kanssa vihollisten maassa. Tämän luettelon mukaan oli:

Kasper	Tiesenhusenin	lippueessa	255	palkattua	huovia
Hannu	Wrangelin	»	155	»	»

Helmikuun 21 p. hän kirjoitti Rakveren leiristä Kaarle herttualle: »Minun täytyy pitää ratsumiehet koossa, koska Wolter Delwig ei ole tuonut tänne rahoja ¹, sillä he eivät suostu eroamaan palveluksesta saamatta palkkojaan ja vaativat linnaleiriä. ² Mutta jos se myönnetään heille, niinkuin näyttää käyvän välttämättömäksi, joutuu maa aivan autioksi. Useat talonpojat ovat jo paenneet Puolan alueelle sen majoituksen takia, joka täällä oli viime syksynä.» ³ Kun Delwig vihdoin maaliskuun keskivaiheilla toi rahat Viroon, tarjottiin huoveille odotuspalkkaa ⁴, 4 talaria kuukaudelta, mutta he eivät suostuneet olemaan aseissa niin vähästä maksusta. ⁵ Hallitusmiesten olikin sitten luvattava heille täysi palkka.

Pitkin talvea karkaili huoveja sekä jalkaväen sotamiehiä Virosta ja Suomesta Ruotsiin. Juhani käski valtakunnan drotsetin Niilo Gyllenstiernan otattaa Ruotsiin tulleet Smaalannin sotamiehet kiinni, koska he olivat matkallaan harjoittaneet monenlaista ilkivaltaa, mutta samalla kuningas kehoitti häntä kohtelemaan heitä varovasti ja

Mauri Wrangelin	lippueessa	155	palkattua	huovia
Reino Nierothin	»	37	»	»
Berendt Tuwen (Tauben)	»	89	»	»

R. A. Ståthållare i Estland till K. M. Mitä viimeksimainittuun lippueeseen tulee, oli siinä nähtävästi joukko liiviläisiä aatelismiehiä (Landsassen) paitsi noita 89 palkattua huovia.

Saksalainen ratsumestari Frans Treiden oli myöskin silloin Virossa, mutta hän ei näy olleen sotaretkellä mukana; kenties hänellä ei siihen aikaan ollutkaan lippuetta.

¹ Kts. sivua 169, muist. 3.

² Linnaleiri annettiin sitten ainoastaan Kasper Tiesenhuseenin lippueeseen kuuluville huoveille. Tämän johdosta olivat muut ratsumestarit tyytymättömiä.

³ Skrifvelser till hertig Karl. R. A.

⁴ Saksaksi Wartgelt.

⁵ Otto Ykskul, Mauri Wrangel, Hannu Wrangel ja Reino Nieroth Juhani III:lle toukokuun 7 p. 1591, Skrifvelser till konungen R. A.

sävyisästi, jottei asiasta syntyisi melua eikä kapinoita. Smaalannin miehet määrättiin silloin majoitettaviksi muutamiiin Ruotsin kaupunkeihin. Maaliskuussa lähetettiin Sigstadiin Jaakko Bagge Ruotsista Flackön satamaan Ahvenanmaalle estämään karkurien tuloa. Kaikki sotamiehet, jotka hän tapaisi pyrkimässä Ruotsin puolelle, oli hänen pakotettava lähtemään paluumatkalle.¹ Vielä toukokuun 4 p. kuningas kirjoitti Mauri Griipille, että hänen oli pidätettävä Ruotsiin aikovat huovit ja sotamiehet Suomessa.²

Huolimatta Griipin retken tuottamista vahingoista ja onnettomuuksista Ruotsin hallitus rupesi pian taas suunnittelemaan uusia sotayrityksiä. Maaliskuun 15 p. Juhani III kehoitti häntä lähtemään kevätkesällä vihollisten maahan ja panemaan siellä toimeen sen, mikä hänen viime retkellään oli jäänyt suorittamatta. Kuningas luuli, että sodan jatkamisella voitaisiin tsaarilta valloittaa linnoja ja maita. Myöhemmin määrättiin, että ylipäällikön tuli, vietyään kaikki maassamme olevat ruotsalaiset ja suomalaiset huovit sekä ruotsalaiset jalkaväen sotamiehet Neva-joen tuolle puolen, jatkaa sieltä matkaansa Novgorodia ja Pihkovaa kohti.³

Sille väelle, joka oli luvatta tullut sotatanterelta Ruotsiin, annettiin käsky palata ennen toukokuun 18 p. lippujensa luo Suomeen, ja muille Ruotsin sotamiehille ilmoitettiin kuninkaan avoimella kirjeellä⁴, että heidän oli oltava maassamme ennen kesäkuun 1 päivää.⁵ Ruotsin

¹ V. R. Jaakko Baggen valtakirja maaliskuun 26 p. 1591.

² V. R.

³ V. R. Kirje Arvi Eerikinpojalle toukokuun 5 p. 1591.

⁴ V. R. Kirje Ruotsiin palanneille huoveille ja sotamiehille maaliskuun 26 p. Avoin kirje Ruotsin sotaväen liikekannallepanosta toukokuun 2 p. 1591.

⁵ Myöhemmin (toukokuun 15 p.) määrättiin, että ruotsalaisen sotaväen oli saavuttava Suomeen viimeistään 8 päivää ennen juhannusta.

aatelismiehille kuningas kirjoitti: »Koska tahdomme, että aateliset (sekä vapaasyntyiset että rälssimiehet), joilla ei ole laillista estettä, tänä vuonna itse menevät sotaretkelle, käskemme sinua viipymättä varustautumaan sitä asepalvelusta varten, jota olet velvollinen suorittamaan valtakunnalle, sekä myöskin ottamaan mukaasi niin monta palkattua huovia, kuin varasi sallivat. Ja kun olet rälssin puolesta tehnyt palvelusta kolmen kuukauden ajan, niin saat sen jälkeen sekä itsellesi että pestaamillesi huoveille saman palkan ja elatuksen kuin vieraat huovit.»¹

Juhani III oli nyt taas hyvin toiveikas. Hänen herkkämielisyyttään kuvaavat hyvin eräät sanat, jotka hän sodankäyntiä järjestäessään kirjoitti Mauri Griipille: »Sotaretki pannaan», virkkoi hän, »toimeen kesäkuussa. Meillä on jo kerättynä rahoja, vaatetta ja ruokaa, emmekä tahdo nyt enää ottaa alamaisiltamme ylimääräisiä veroja, kestäköön sota kuinka kauan tahansa. Vaikka se teistä ja muista kuulunee kummalliselta, saatamme sanoa, että varoja on riittävästi. Sota-asioissa on tapahtunut suuri muutos parempaan päin, josta seikasta teillä ei vielä ole mitään tietoa. Elkkää kysykö, kuinka tämä on mahdollista, vaan uskokaa, että asianlaita on semmoinen. Lähetämme sinne ruotsalaisen väen lisäksi saksalaisia ratsu- ja jalkamiehiä. Ja olemme jo tilanneet väkeä varten paloviinaa, etikkaa ja kynsilaukkaa, joten jokaiselle miehelle voidaan antaa aamuisin lusikallinen tai kaksi viinaa kynsilaukan lisäksi. Nämä rohdot saattavat suojella heitä taudeilta.»²

¹ V. R. Kirje Ruotsin aatelistolle toukokuun 28 p. 1591. — Vähää ennen kuin tämä kirje lähetettiin, Kaarle herttua oli (huhtikuun 13 p. 1591) ehdottanut kuninkaalle, että aateliset velvoitettaisiin joko pitämään sotajoukossa niin monta huovia, kuin heitä koskevissa säädöksissä oli määrätty, tai sen sijaan antamaan 7 talaria kultakin huovilta. Näyttää siltä, kuin Juhani III:n tarkoitus olisi ollut jättää kesäretken ajaksi jälkimmäinen vaihtoehto huomioon ottamatta.

² V. R. Kirje Mauri Griipille maaliskuun 29 p. 1591.

Kaarle herttualla oli Iivananlinnan valloittaminen lähimpänä silmämääränään niinkuin ennenkin. Hän lausui maaliskuun 4 p. kuninkaalle antamassaan, sota-asioita koskevassa mietinnössä¹: »Koska ei ole luultavaa, että Ruotsin ja venäläisten välillä saadaan rauhaa ja ystävyyttä aikaan, niin kauan kuin heillä on Iivananlinna hallussaan ja he siten voivat ikäänkuin kurkistaa ruotsalaisten keittiöön², näyttää olevan tarpeellista, että mainittu linna pannaan saarroksen ensi avoveden aikana, tai niin pian kuin saatetaan otaksua tataarien hyökänneen Venäjälle. Linnan luona voitaisiin käyttää muutamia tuhansia niistä sotamiehistä, jotka viime syksynä tekivät kapinan, sekä myöskin suomalaisia sotamiehiä.³ Jos varusväeltä keskeytettäisiin kaikki avunsaanti, niin nälänhätä varmaankin pakottaisi sen antautumaan, vaikkei linnaa ammuttaisikaan.» Herttua ilmoitti myös Juhaniille, että hän oli tilannut Saksasta noin 50 vuorenlouhijaa, jotka saatettiin panna aukomaan Iivananlinnan syrjävarustusten⁴ perustuksia. Oli helppo, virkkoi hän, rikkoa liuskakivestä⁵ tehtyjä muureja, sen jälkeen kuin syrjävarustukset oli hävitetty.⁶ — Juhani III oli maaliskuun 19 p. — nähtävästi Kaarle herttualta saamiensa neuvojen johdosta — käskenyt Mauri Griipin viipymättä lähettää saksalaiset

¹ H. R. Kirje Henrikki Matinpojalle maaliskuun 4 p. 1591. — Handl. rör. Skand. Hist. XXXVIII, 96.

² Mietinnössä luetaan: »Näpligen kan någon Frijd eller Wenskap emellen Sverige och honom ware till förmode, meden han hafwer Iwangorodt inne och så får kijke the Swenske i Kökett som han nu gör.»

³ Muutamia päiviä sen jälkeen herttua ehdotti, että ruotsalaiset sotamiehet lähetettäisiin Narvasta Suomeen, koska ne hänen mielestään paremmin menestyivät täällä kuin Virossa. H. R. Kirje kuninkaalle huhtikuun 13 p. 1591.

⁴ Ruots. sträckvärn.

⁵ »Slipsten.»

⁶ H. R. Kirje kuninkaalle huhtikuun 8 p. 1591.

huovit Iivananlinnan luo estämään tältä linnalta elintarpeiden tuonnin, kunnes ensi avoveden aikana voitaisiin toimittaa sinne jalkaväkeä.¹ Mutta kaikki saksalaiset ratsumestarit ilmoittivat toukokuun 15 p. yhteisellä kirjeellä kuninkaalle², että pestatut huovit eivät voineet äkkiä varustautua, koska Ruotsin raha, jolla heidän palkkansa maksettiin, oli niin ala-arvoista, että mitkään kauppiat eivät ottaneet sitä vastaan. Samalla ratsumestarit antoivat kuninkaan tietää, että huovit aikoivat erota Ruotsin palveluksesta, jollei heille suoritettaisi palkkaa paremmassa rahassa. Iivananlinnan piirityksestä ei siten tullutkaan mitään. Kaikki kuninkaan ja herttuan ponnistukset sen aikaansaamiseksi olivat menneet hukkaan.

Pitkin kevättä Juhani III antoi Mauri Griipille sodankäyntiä koskevia määräyksiään. Ylipäällikkö ei kuitenkaan enää päässyt niitä noudattamaan, sillä oltuaan jonkin aikaa (ainakin huhtikuun alusta³) sairaana hän kuoli toukokuun 7 p. Louhisaaren kartanosta, jossa hänen elämänsä oli sammunut, nuorempi Klaus Fleming ja Kaarle Kustaanpoika Stenbock veivät hänen ruumiinsa Turun linnaan, ja sieltä se Laurentiuksen päivän⁴ tienoilla kuljetettiin Ruotsiin. — Hän ei ollut retkellään, jota oli valmistettu suurella melulla, saanut mitään toimeen. Ei

¹ Noin kuukautta myöhemmin kuningas kirjoitti kenttämarsalkka Otto Ykskulille, että hänen tuli, niin pian kuin hevoset voivat keväällä saada ruokansa laitumelta, viedä kaikki saksalaiset, liiviläiset ja skottilaiset huovit Narvaan sekä ryhtyä saksalaisella ratsuväellä ja suomalaisella jalkaväellä piirittämään Iivananlinnaa. V. R. Kirjeet Mauri Griipille maaliskuun 19 p. ja Arvi Eerikinpojalle huhtikuun 17 p. 1591.

² Kirje lähetettiin Tallinnasta, ja sen allekirjoittajina olivat kenttämarsalkka Otto Ykskul sekä ratsumestarit Kasperij Tiesenhusen, Mauri Wrangel, Juhani Wrangel, Reino Nieroth ja Frans Treiden. Skrifvelser till konungen R. A.

³ Huhtikuun 18 p. kuningas lähetti Griipille lääkkeitä, joista hän sanoi, että niitä sopi käyttää vatsataudissa.

⁴ Laurentiuksen päivä oli elokuun 10.

edes saata sanoa, että hän oli vienyt sotajoukkonsa Venäjälle, sillä se oli, kun hän tuli sen luo, jo menossa rajan taa.

Siihen aikaan, jolloin Mauri Griip oli lähtenyt Ruotsista, hallitus oli katsonut tarpeelliseksi taaskin ryhtyä toimiin jalkaväen vahvistamiseksi. Helmikuun 27 p. kuningas oli valtuuttanut eräät uskotut miehensä vaatimaan talonpojilta, että he kaksikymmenittäin lähettivät miehen sotapalvelukseen sekä varustivat hänet vaatteilla ja aseilla. Kahdella torpparilla oli sama velvollisuus kuin yhdellä talollisella.¹ Sitä menettelyä, että määrätty luku talonpoikia asetti miehen jalkaväkeen, oli jo edellisinä vuosina noudatettu Suomessa.² Vähän myöhemmin järjestelmää kuitenkin näyttää lievennetyn siten, että yhtä miestä toimittamassa sai olla kolmekymmentä talonpoikaa. Laskettiin, että talolliset voivat antaa Ruotsista 1,233, Pohjanmailta 233 ja Suomesta 500 miestä eli yhteensä 1,966 miestä. Ei ole tunnettua, pitivätkö nämä laskut asian täytäntöönpanossa paikkansa.

Samalla kuin väkeä aiottiin lisätä talollisten myötävaikutuksella, pantiin tavallinen väenotto toimeen, ainakin Suomessa.³ Toukokuun 4 p. kuningas kirjoitti Griipille,

¹ V. R.

² Kts. teostani Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota, 626 ja 627.

³ Eräs Juhani III:n toukokuun 7 p. 1591 antama julistus valaisee sotaväenotossa noudatettavaksi määrättyä menettelyä. »Koska emme», sanotaan siinä, »ole päässeet otolliseen rauhaan, täytyy meidän lisätä sotavoimaamme, ja siitä syystä olemme käskeneet Mäl-sälän Perttu Eerikinpojan pitää väenkirjoituksen Raaseporin, Porvoon ja Kyminkartanon lääneissä. Hänen tulee siellä yksissä neuvoin tuomarin, voudin ja kahdentoista valantehneen lautamiehen kanssa nimittää jokaisessa kärjäkunnassa sotamiehiksi niitä, jotka sotatoimeen sopivat ja joita taloista voidaan haitatta luovuttaa, välittämättä siitä, asuvatko ne rälssin taloissa tai verotaloissa taikka meidän omilla ja ruunun maatioilla. Elköönpä kukaan aatelismies rohjetko vaatia taloillensa useampia palvelijoita ja vuokramiehiä, kuin niissä tarvitaan. Väenoton tuloksesta on Perttu

että kaikkien täkäläisten ratsumestarien ja jalkaväen päämiesten oli enennettävä lippukuntiensa mieslukua; kuningas tiesi muka, että Suomesta oli helppo saada väkeä.

Kaarle herttua ehdotti kuninkaalle seuraavaa keinoa ratsuväen luvun kartuttamiseksi. Länsigötlannissa ja Smaalannissa oli julistettava, että kaikki miehet — olivatpa ne talollisia tai talottomia —, jotka tahtoivat varustautua sotaan hevosella sekä pitkällä ja lyhyellä pysyllä, saisivat saman palkan kuin muutkin ratsumiehet. Herttua neuvoi myös, että jalkaväen sotamiehiä oli otettava ratsuväkeen ja heille toimitettava Ruotsista ja Suomesta hevosia.¹ Senkaltaisia menettelytapoja oli ennenkin käytetty ratsumiehiä hankittaessa. — Vastatesaan herttualle Juhani III hyväksyi muutoin hänen ehdotuksensa, mutta koska länsigötlantilaisten tapana oli ollut tehdä matkoillaan alamaisille väkivaltaa ja siihen nähden, että heidän päästäkseen laivojen luo täytyi matkata Itägötlannin ja Uplannin kautta, kuningas katsoi varovaisimmaksi, että heidän sijaansa toimitettiin miehiä Smaalannista, Itägötlannista, Uplannista ja Vestmanlannista, jotka maakunnat olivat likempänä merta.²

Mainittakoon tässä lopuksi, että kuningas siihen aikaan uudisti Suomen voutien ja kaupunkien lippueen, joka oli perustettu vuonna 1577 ja näyttää olleen jonkun aikaa hajoitettuna.³ Toukokuun 7 p. 1591 hän julisti, että kaikkien maamme voutien ja voudinkirjurien, niin hyvin niiden, joilla silloin oli virka, kuin niiden, jotka ennen olivat

Eerikinpojan ilmoitettava ylipäällikkö Mauri Griipille, Wiinäsin haltijalle, niin että tämä saattaa asettaa jokaiseen 500:n miehen osastoon päämiehen ynnä muita päälliköitä.» S. A. N:o 56, 46, 148.

¹ H. R. Kirje Juhani III:lle huhtikuun 8 p. 1591.

² V. R. Kirje Kaarle herttualle huhtikuun 17 p. 1591.

³ Sen ensimmäisenä ratsumestarina oli ollut Monikkalan Juhani Knuutinpoika 1577—80. — Lipun alkuvaiheista on kerrottu tarkoin kirjassani Suomen Sotavoima (Hist. Arkisto XVII, 27—30).

virassa olleet, samoin lainlukijain sekä kaikkien, jotka joskus olivat ruunua palvelleet, tuli varustaa niin monta miestä ja ratsua kuin heidän varansa sallivat.¹ Hannu Hannunpoika, Monikkalan haltija², oli oleva sillä tavoin perustettavan lippueen ratsumestarina. Julistus sisälsi sen ohessa seuraavat tarkemmat määräykset. Jokaisen voudin ja lainlukijan oli toimitettava sotapalvelukseen vähintään 5, 6 tai 7 ratsumiestä, jokaisen virasta erotetun voudin ja virassa olevan voudinkirjurin 3 tai 4, virassa olevan alikirjurin 2 ja virasta erotetun alikirjurin 1 ratsumies. Jos joku heistä halusi pitää ruunun palveluksessa useampia palkattuja huoveja, oli hänellä siihen oikeus. Samalla ilmoitettiin, että ne kaupunkilaiset, jotka tahtoivat hankkia ruunulle palkattuja ratsumiehiä, saivat asettaa niitä mainittuun lippueeseen tai muihin suomalaisiin lippueisiin varojensa mukaan. Kuitenkin tuli Hannu Hannunpojan valvoa, että miehillä oli kelvolliset aseet, jotka saatettiin hyväksyä katselmuksissa. Huovien oli toimitettava varustuksensa valmiiksi niin ajoissa, että he sinä kesänä voivat olla mukana sotaretkillä. Kaikki isäntämiehet, jotka olivat terveet ja joilla ei ollut virkoja hoidettavana, olivat velvolliset itse lähtemään sotaan.³ — Hannu Hannunpoika saikin pian melkoisen joukon miehiä kokoon. Jo v. 1591 kuului hänen lippueeseensa 13 päällikköä ja virkamiestä sekä 279 ratsumiestä. Myöhemmin näkyy siinä olleen pääasiallisesti talonpoikais-knaappeja.⁴

¹ Laakspohjan Juhani Boos ja Monikkalan Hannu Hannunpoika saivat käskyn ilmoittaa tämän asianomaisille.

² Hannu Hannunpojan aikaisemmat vaiheet ovat hämärät. Hänen vanhempansa näyttävät olleen eräs Thornin kaupungista Suomeen muuttanut Hannu Erthel ja Kaarina Yrjöntyttä, joka oli naimisissa Lepaan Pyörni Klaunpojan kanssa. Monikkalan kartanon Hannu Hannunpoika oli saanut äidiltään. J. Ramsay, *Frälsesläkter i Finland*, 101 ja 259.

³ S. A. N:o 5646, 148 v.

⁴ H. R. Kirjeet Hannu Hannunpojalle syysk. 26 ja lokak. 9 p. 1594.

KAHDEKSAS LUKU.

Lotjalaivasto Peipsenjärvellä.

Tammikuussa vuonna 1591 eräs Tiirikka Spikernagel, teki Kaarle herttualle ehdotuksen, että Ruotsin hallitus varustaisi lotjalaivaston Peipsenjärvelle estääkseen sitä kauppaa, jota venäläiset ja puolalaiset kävivät keskenään tämän järven rantamailla. Herttua, joka huomasi, että sinne sijoitettu laivasto voisi muutenkin vahingoittaa vihollisia, hyväksyi Spikernagelin suunnitelman ja sai kuninkaankin suostumaan tuumaan. Erittäin tärkeänä tehtävänä oli laivastolla oleva valvominen, ettei Narvajokea myöten saatu kuljettaa muonavaroja eikä sotatarpeita Iivananlinnaan. Spikernagel lähetettiin ostamaan Suomesta 12 tai 14 lotjaa yritystä varten. Samalla herttua kehoitti Mauri Griipiä edistämään asiaa toimittamalla lotjiin väkeä ja mitä niihin muuta tarvittiin.¹ Spikernagel ei kuitenkaan näytä saaneen aluksia ostetuiksi, sillä niiden hankinta jätettiin sitten toisten miesten toimeksi.

Peipsenjärven laivaston amiraaliksi määrättiin helmikuun 6 p. virolainen aatelismies² Tönn³ s³ Maidel. Ju-

¹ H. R. Kirje Mauri Griipille tammikuun 21 p. 1591.

² Nimi nähdään myös muodossa Thönnies.

³ Hänen aikaisemmista toimistaan mainittakoon, että hän vuonna 1579 palveli 2:n ja vuonna 1580 5:n ratsumiehen kanssa Ruotsin päälipussa. (Suomen sotavoima Juhani III:n aikana. Hist. Arkisto XVII). Myöhemmin hän mentyyään Sigismund kuninkaan palvelukseen oli vuonna 1598 aseiden kaitsijana hänen

hani III käski hänen ostaa Tartosta lotjia niiden lisäksi, jotka oli määrätty kuljetettaviksi Narvasta Peipsenjärevelle, sekä toimitti hänelle Suomesta 600 talaria rahaa. Toukokuun 22 p. Maidel tuli Narvaan tuoden mukanaan 50 tykki- ja laivamiestä. Hänen siellä odottaessaan lotjien saapumista Narvan isännät, joilla oli puute väestä, pyysivät häntä auttamaan heitä Iivananlinnan venäläisiä vastaan, mutta hän ei suostunut ryhtymään muihin toimiin, kuin mihin hänet oli määrätty.¹

Kun Arvi Stålbarm sitten kesäkuun 11 p. oli tullut Narvaan, niin Maidel sai häneltä 5 lotjaa sekä 80 suomalaista sotamiestä. Vaikka Maidelin varustukset vielä olivat keskeneräiset, niin hän kuitenkin päätti muonavarain puutteen sekä ruton takia kiiruhtaa Narvasta pois.² Hän lähti kesäkuun 19 p. matkalle Narvajokea ylöspäin ja saapui vielä samana päivänä Vasknarvaan.³ Siellä hän valloitti kaksi venäläistä lotjaa, joiden piti viedä ruokatarvikeita Iivananlinnaan. Lotjilla tulleista otettiin kuusi miestä vangeiksi, muut tapettiin. Seuraavana päivänä purjehti Vasknarvan luo Pihkovasta lähtenyt laiva, joka ohjattiin venäjänpuoleiselle rannalle. Maidelin saapuessa sinne oli kaikki väki lähtenyt aluksesta jättäen tavaransa siihen. Laivassa tavattiin melkoinen määrä lybekkiläiselle kauppiaille Henrikki Wittelle kuuluvia hamppuja. Amiraali otti laivan kuormineen saaliiksi ja vei sen Narvaan. Tanne

sotajoukossaan ja joutui samana vuonna Stangebron taistelussa vankeuteen, josta hän kuitenkin näkyy päässeensä pian vapaaksi, koska hänet jo seuraavana vuonna tavataan johtamassa muutamia Sigismundin laivoja Itämerellä. Hän kuoli Pärnun kaupungissa vuonna 1600. A. Zettersten, Svenska flottans historia 53.

¹ Tönnis Maidel Juhani III:lle toukokuun 12 ja 30 p. 1591, *Skrivelser till konungen R. A. — Gammelstorpins Yrjö Posse y.m.* Juhani III:lle Narvasta toukokuun 29 p. 1591, *Ingrica R. A.*

² Amiraalin lähimpinä miehinä olivat sinä vuonna kapteeni Hannu Maidel ja luutnantti von Lunden.

³ Vasknarvan kaupunki on Narvajoen niskassa, Viron puolella.

hän jätti kuninkaan ennen antamain määräysten mukaan tavaroista toisen puolen; toisen puolen hän sai pitää itseään ja väkeään varten. Muutaman päivän päästä ilmaantui Narvaan — nähtävästi Witten lähettämänä — eräs tuntematon mies, joka sanoi, että aluksen tavarat kuuluivat hänelle. Maidel pyysi Narvan isäntiä panemaan miehen lukon taa ja meni sen jälkeen takaisin Vasknarvaan. Witte näkyy siihen aikaan itsekin olleen Virossa. Otetussa aluksessa oli löydetty eräs hänen kirjeensä, joka sisälsi soimaavia sanoja Juhani III:sta. ¹ Tämän johdosta annettiin amiraalille käsky lähettää hänet Tukholmaan. Kun asiaa koskeva kuninkaan kirje tuli Maidelille, oli Witte kuitenkin jo lähtenyt Riikaan. Heinäkuun 2 p. La Blaque kirjoitti Tallinnasta herttualle, että Maidel oli Peipsenjärveltä ottanut saaliiksi venäläisiä tavaroita 3,000 talarin arvosta.

Maidelin esiytyminen Narvajoella oli ollut venäläisille täysi yllätys. Kauan he eivät tietystikään saattaneet ristiä käsin katsella, kuinka hän häiritsi heidän kauppansa ja esti muonavarain tuonnin Pihkovan puolelta liivannalinaan. Hekin varustivat sentähden Peipsenjärvelle sotalaivoja. Heinäkuun 29 p. kirjoitti eräs Tarton porvari Narvaan, että 20 laivaa ja jaalaa oli kolme päivää sitä ennen lähtenyt Pihkovasta viemään sotaväkeä Peipselle. ²

Maidel ei siihen aikaan näy voineen ruveta venäläisten kanssa taisteluun, sillä hänen laivastonsa oli, kuten mainittiin, kovin pieni ja sen varustukset puutteelliset. Elokuun 18 p. Juhani III tosin käski amiraali Eerikki Slangin toimittaa hänelle joukon lotjia niiden lisäksi, mitkä hänellä jo oli, mutta kesän kuluessa tuli Suomesta kaikkiansa vain 10 lotjaa, ja pahaksi onneksi näistä puut-

¹ Thönnis Maidel Kaarle herttualle Narvasta kesäkuun 24 p. 1591 R. A. — Sama Juhani III:lle kesäkuun 25 p. 1591 R. A.

² Hindrich Töne Jaakko Eggebersille Tartosta yllämain. p. 1591, Muscovitica R. A.

tui vielä purjeet sekä köydet. Arvi Stålarmia kuningas kehoitti hankkimaan Peipsen laivastoon niin monta sotamiestä kuin siihen tarvittiin. Koska Narvasta kuitenkin oli lähetetty Klaus Flemingin retkelle — siitä puhutaan tuonnempana — kaikki liikenevä väki, niin sieltä ei taaskaan voitu antaa Maidelille apua. Elokuun viime päivinä toi virolainen aatelismies Walter Kursel vihdoin Narvaan saksalaista jalkaväkeä, jonka Kaarle herttua oli lähettänyt Maidelille Ruotsista ¹, sekä vähän saksalaista ratsuväkeäkin.

Kohta sen jälkeen kuin tämä väki oli saapunut, Maidel sai tiedon, että Iivananlinnasta oli laitettu 300 miestä neljällätoista lotjalla yllättämään hänen laivastoansa. Hänellä oli silloin vain viisi lotjaa kunnossa, ja väkeä sanotaan hänellä ja Walter Kurselilla olleen ainoastaan 80 jalkaväen sotamiestä sekä parikymmentä huovia. ² Maidel lähti kuitenkin vihollisia vastaan. Syyskuun 9 p. laivastot kohtasivat toisensa puolitiessä Iivananlinnan ja Vasknarvan välillä. Ruotsin joukko sai heti viholliset peräytymään ja ajoi heidät rannalle. Täällä oteltiin sitten, kunnes tuli pimeä ja alkoi sataa rankasti vettä. Maidelin väki oli silloin niin lopen väsynyt, että hänen täytyi lähteä pois taistelukentältä. Hänen oman ilmoituksensa mukaan oli hänen miehistään 4 kaatunut ja 25 haavoittunut. Taistelupaikkaa lähellä asuvat talonpojat tiesivät mainita, että venäläisten joukosta oli jäänyt tappelukentälle 125 miestä ja että 70 miestä oli viety haavoittuneina Iivananlinnaan. Kun väki oli saanut levätä yön, niin Maidel lähti seuraavana aamuna hakemaan vihollista, joka myöskin oli jättänyt taistelupaikan men-

¹ Jo kesäkuun 19 p. herttua oli ilmoittanut Maidelille, että hän silloin oli lähettänyt tälle 200 saksalaista sotamiestä sekä myöskin pursimiehiä. H. R.

² Enemmän kuin toinen puoli saksalaisesta lippukunnasta oli lähtenyt maaretkelle, joka silloin tehtiin Venäjälle.

nen Iivananlinnaan päin. Peninkulman päässä tästä lin-
nasta tavattiinkin venäläiset asettuneina erääseen suo-
jakkeeseen, mutta kun he näkivät Maidelin joukon olevan
tulossa, niin he riensivät sieltä pakoon. Amiraali seurasi
heitä antaen ampuä heitä tykeillään, niin kauan kuin heitä
näkyi.¹ Sen jälkeen hän meni Narvaan toimittaakseen
hoitoa haavoittuneille sekä hankkiakseen ruutia, luoteja
ja lisäväkeä. Täältä annettiin hänelle, kun hän pian taas
lähti Peipselle päin, saksalaisen joukon lisäksi 200 miestä
Hämeen lippukunnasta.² — toisin sanoen puolet linnan
varusväestä. Laivaväkeä oli hänellä 74 miestä.

Siihen saakka Maidelin toimi oli näyttänyt sangen
lupaavalta, mutta pian kohtasivat häntä kovat vastoin-
käymiset. Hänellä oli yhä edelleen vain 5 täydessä kun-
nossa olevaa ja tykeillä varustettua lotjaa sekä niiden lisänä
8 tykitöntä lotjaa, joissa miehistö kulki. Kun hän oli
edennyt jonkun matkaa Narvajokea ylöspäin, niin hän
huomasi joen molemmilla rannoilla vihollisia, jotka olivat
rakentaneet sinne suojakkeita ja sulkivat häneltä tien.
Kahakoituaan muutamia päiviä venäläisten kanssa ja
ammuttuaan erästä heidän varustustaan tykeillä hän
palasi syyskuun 21 p. Narvaan, koska hän huomasi, että
hän ei voinut vähäisellä joukollaan karkoittaa vihollisia.
Narvassa hän sitten odotti toista viikkoa Ruotsin sota-
laivastoa, jonka tiedettiin olevan tulossa ja jonka amiraa-
lilta, Eerikki Slangilta, hän toivoi saavansa enemmän lotjia
ja väkeä. Saksalaiset sotamiehet pyysivät siellä, että hei-
dän ei enää tarvitsisi lähteä vaarallisiin seikkailuihin lotja-
laivastolla, jonka tähden heidät määrättiin Narvajoen
suuta vartioiviin kolmeen kaleeriin. Kun sotalaivastoa ei

¹ Tönnis Maidel Kaarle herttualle Narvasta syyskuun 12 p. 1591, Skrifvelser till hert. Karl R. A. — Sama Juhani III:lle syyskuun 20 p. 1591, Skrifvelser till konungen R. A.

² Henrikki Abel, Yrjö Maununpoika ja Eerikki Juhaninpoika Juhani III:lle Narvasta syyskuun 20 ja lokakuun 19 p. 1591, Ingrica R. A.

sitten kuulunut, niin Maidel päätti lähteä taas joelle huolimatta siitä, että hänellä oli liian vähäinen voima käytettävään. Mutta lokakuun 1 p. tuli sinne Pihkovasta iso lotjalaivasto, ja seuraavana yönä lähetettiin Iivananlinnasta kolme alusta Maidelin lotjien taa. Tästä linnasta vietiin sen ohessa Narvajoen vironpuoleiselle rannalle melkoinen määrä sotaväkeä, josta muutamia satoja miehiä asetettiin Narvan linnan ja erään siihen kuuluvan myllyn välissä olevalle kukkulalle. Maidel oli siten joutunut aivan saarroksiin. Samaan aikaan, jolloin tämä tapahtui, venäläiset ampuivat tulipalloja ja hehkuvia luoteja Narvaan, jotta sieltä ei voitaisi tulla Maidelin avuksi. Keskusteltuaan epätoivoisesta tilanteesta Hämeen lippukunnan päämiehen Olavi Pietarinpojan kanssa, joka silloin oli hänen ainoa neuvonantajansa, Maidel päätti koettaa murtautua saarroksesta. Hän hakkautti reiät kaikkien aluksiensa pohjiin saaden ne siten upotetuiksi, mutta tykit otettiin mukaan. Maidelin ja hänen urhoollisten miestensä onnistuikin pelastautua linnaan, vaikka suuri vihollisjoukko heitä ahdisti. Takaa-ajajat polttivat linnan myllyn, ja myöhemmin venäläiset nostivat joen pohjasta käyttökelpoiset lotjat. Kertoessaan laivastonsa menetyksestä Kaarle herttualle Maidel lausui: »Tämän onnettomuuden piti tapahtua minulle raskaan vaivalloisen työn jälkeen, joka minulla on koko kesän ollut liikkuessani paikasta toiseen avoimissa veneissä, usein myrskysäällä ja sateessa. Pyydän, että T. Armonne ei ajattele minusta pahaa. Toisten ihmisten laiminlyöntien tähden olen minä joutunut tähän pulaan.»¹

Sinä syksynä amiraali ei enää saattanut ajatella uusiin yrityksiin ryhtymistä. Hänen väkensä laskettiin hajalleen marraskuun lopussa.²

¹ Tönnies Maidel Kaarle herttualle Narvasta lokakuun 19 p. 1591 R. A.

² Maidelin tilit Ruotsin kamariarkistossa.

Se tunnustus on annettava Maidelille, että hän oli ollut väsymättömän yritteliäs pienen ja huonosti varustetun laivastonsa päällikkönä, mutta toiselta puolen huomataan, että hän oli luonteeltaan kovasydäminen ihminen, jonka sota oli tehnyt raa'aksi. Juhani III nuhteli häntä siitä, että hän oli kohdellut julmasti naisia ja lapsia, jotka olivat joutuneet hänen vangeikseen, antaen hukuttaa toisia järveen ja murhauttaen toisia muulla tavoin. »Tällainen menettely», sanoi kuningas, »ei ole sota-artiklojen mukaista, ja jos sinulla ei ollut varoja elättää vankeja, niin olisi ollut parempi, että olisit laskenut heidät vapauteen. Moista ei saa tästä lähtien tapahtua.»¹

Hämeen sotamiehet, jotka olivat olleet mukana Maidelin viimeisessä onnettomassa seikkailussa, olivat Venäjän sodassa saaneet kokea paljon kovaa. Heidän lippukuntansa oli kauan aikaa ollut varusväkenä Narvassa, valtakunnan uhatuimmassa ja aina huonosti sotavaroilla varustetussa linnassa. Täällä se oli milloin suorittanut vartiopalvelusta, milloin ollut rasittavissa rakennustöissä. Miesten vaatteet olivat monesti kuluneet repaleiksi, ja harvoin he saivat uusia, sillä hallitus jätti heidän palkkansa, useinkin vuosiksi, suorittamatta. Siten oli esimerkiksi vuonna 1591 heidän rahapalkkansa maksamatta vuodelta 1589 ja rahaynnä vaatepalkka vuodelta 1590.² Muonavarjoista oli ollut melkein alituinen puute, ja monasti miehet olivat suorastaan nähneet nälkääkin. Mutta lippukunta oli suoriutunut kaikesta tästä. Olipa se kestänyt Narvassa silloin liikkuvat ankarat kulkutaudit häviämättä

¹ V. R. Vastaus Maidelille lokakuun 12 p. 1591.

² Elokuun 6 p. (1591) Kaarle herttua kuitenkin sanoi lähettävänsä 7,000 talaria Narvaan niitä viittä lippukuntaa varten, jotka Arvi Stålarmissa oli siellä. Kun nämä varat tulivat perille, niin Hämeenkin lippukunta nähtävästi sai niistä rahapalkkansa, ainakin vuodelta 1589. H. R. Vastaus Arvi Eerikinpojalle ja Yrjö Maununpojalle main. p.

tai edes sanottavasti miesluvultaan vähenemättä. Elokuun 17 p. 1591 oli lippukunnan 384:sta miehestä ainoastaan 23 sairaina. Kaikissa tilaisuuksissa Hämeen miehet olivat täyttäneet velvollisuutensa. He olivat kuuluneet siihen pieneen uljaaseen joukkoon, joka helmikuussa 1590 Narvan rikkiammutuilla muureilla torjui tsaarin armeijan raivokkaan ryntäyksen. Siten he olivat kiinnittäneet lippuunsa lakastumattoman kunniaseppeleen. Kun ruotsalainen sotaväki teki kapinan päälliköitään vastaan, niin he eivät ottaneet siihen osaa, vaan ilmoittivat päin vastoin kuninkaalle paheksuvansa niskoittelijain mellastelua. Arvi Tawast ja Narvan muut isännät olivat ehdottaneet lokakuun 17 p. 1590 hallitukselle, että Hämeen lippukunta vapautettaisiin linnan palveluksesta.¹ Vuosien 1590 ja 1591 välisenä talvena tavataankin lippukunta Viipurissa, mutta se palasi jo seuraavana kesänä Narvaan.² Elokuussa vuonna 1591 lippukunnan miehet kirjoittivat Juhani III:lle pyytäen, että heidän sinä syksynä sallittaisiin joksikin aikaa lähteä linnasta tekemään kenttäpalvelusta, ja jotta heillä olisi enemmän toivoa saada kuninkaalta suotuista vastaus, niin he ilmoittivat kirjeessään, että he ottivat ennen lähtöään täyttääkseen erään suuren pasteijin, joka oli linnan ääressä.³ Ei ole tunnettua, mitä hallitus vastasi heidän kirjeeseensä.

Kun Juhani III:lle kerrottiin, että Eerikki Slang ei ollut määräysten mukaan hankkinut Maidelille niin paljon lotjia, kuin tämä olisi tarvinnut, niin hän närkästyi kovasti amiiraalille.⁴ Eerikki Slang, joka tultuaan lokakuun 2 p. Narvaan sai kuulla Maidelin tappiosta, arvasi, että häntä syy-

¹ Arvi Tawast ynnä muut Juhani III:lle yllämainittuna päivänä, Ingrica R. A.

² Tammikuun 30 p. 1591 pidettiin lippukunnan tarkastus Viipurissa. Hist. Arkisto XVII, 44.

³ Ingrica R. A.

⁴ V. R. Vastaus Tonies Maidelille lokakuun 12 p. 1591.

tettäisiin sen aiheuttamisesta. Hän kirjoitti sen tähden lokakuun 15 p. kuninkaalle selittäen syyt, joiden takia Maidel ei ollut saanut lotjia tarpeeksi. Hän sanoi jättäneensä syksyllä vuonna 1590 linnanpäällikön pyynnöstä 17 lotjaa Narvaan ja seuraavana keväänä lähettäneensä Suomesta 17 kappaletta edellisten lisäksi. Hän oli luullut, että Maidelille oli annettu näitä lotjia. Miksei näin ollut tapahtunut, siitä, sanoi hän, sotaväen päälliköt saivat vastata. Hänelle oli sittemmin kerrottu, että Narvassa olevan jalkaväen päämiehet olivat pyytäneet nuo lotjat käytettäväksi ja sitten lähettäneet ne Suomeen. Niille teille lotjat olivat jääneet. Slang ilmoitti myös, että kirje, jossa kuningas edellisenä kesänä oli käskenyt hänen rakennuttaa enemmän aluksia, oli tullut liian myöhään perille. Hän oli kuitenkin kirjoittanut Porvoon ja Raaseporin läänien voutteille, että he teettäisivät muutamia lotjia sekä ostaisivat ruunulle isoja saaristoveneitä, mutta ei ollut saanut heiltä mitään vastausta. Ja koska hän oli huomannut, että voutit eivät välittäneet hänen sanoistaan, niin hän pyysi, että kuningas itse antaisi heille lotjien rakentamista koskevan määräyksen.¹

Talvella vuonna 1592 Kaarle herttua taas rupesi puuhaamaan laivaston toimittamista Peipsenjärvelle. Sen päätehtävänä oli niinkuin ennenkin oleva Iivananlinnan muonituksen estäminen, ja lisäksi sen tuli panna toimeen hyökkäyksiä Pihkovan puolelle. Koska edellisinä vuosina ruunulle hankituista lotjista ei tiedetty, minne ne olivat joutuneet, niin herttua piti tarpeellisena, että Suomeen oli lähetettävä joku kamarikirjoittaja tutkimaan, ketkä niitä olivat ottaneet ja montako niistä vielä oli tallella. Esittäessään tämän asian kuninkaalle hän myös antoi sen neuvon, että kaleerien rakentaminen Suomessa jätettäisiin Klaus

¹ Eerikki Pertunpoika Juhani III:lle Narvan joensuusta lokakuun 15 p. 1591, Ur samlingen Livonica S. A.

Flemingin ehdotuksen mukaan toiseen aikaan ja niiden sijaan teetettäisiin lotjia ja proomuja. Meren rannikolla asuvilta aatelisilta saatettiin, arveli herttua, maksua vastaan pyytää viisilästäisiä veneitä, joita voitiin käyttää Peipsenjärvellä. Hän lupasi itse rakennuttaa semmoisia ruhtinaskunnassaan. Peipselle tarvittiin hänen mielestään 200 tai 300 venettä ja lotjaa, ja niihin oli saatava muukalaista väkeä. Herttua antoi myös kuninkaalle sen neuvon, että Maidel oli taas asetettava amiraaliksi ja että muun joukon lisäksi määrättäisiin se väki, joka oli ollut Käkisalmen laivastossa.¹ Viimeksimainittua väkeä ei sitten kuitenkaan lähetetty Viroon, mutta muutoin Juhani III näkyy hyväksyneen herttuan ehdotukset.

Maidelin retkeä valmisteltaessa hidasteltiin niin, että venäläisillä oli tilaisuus kesän aikana tuoda Iivanan-linnaan elintarpeita Peipsenjärven rannoilta.² Heinäkuun 19 p. Maidel tuli Tallinnaan toimittaakseen sieltä saksalaista väkeä laivastoonsa. Mutta tuskin hän oli saanut pienen joukon kootuksi, kun miehet, tyytymättöminä sen johdosta, että heille oli maksettu palkat ala-arvoisella Ruotsin rahalla, nostivat kapinan. Yrjö Boije kertoi Kaarle herttualle, että he olivat rynnänneet Maidelin vänrikin³ asuntoon ja heittäneet sieltä Ruotsin lipun pihalle repien sen sitten rikki. Maidel vangitutti kahdeksan miestä, jotka olivat yllyttäneet muita kapinaan, ja määräsi heille rangaistukset.⁴ Sen jälkeen hän pääsi lähte-

¹ H. R. Mietinnöt tammikuun 8, helmikuun 29 ja huhtikuun 7 p. 1592.

² Arvi Eerikinpoika Kaarle herttualle toukokuun 7 p. 1592, Ståthållare i Narva till hertig Karl R. A.

³ Amiralin ala-päällikköinä mainitaan sinä vuonna luutnantti Frans Ravaller ja vänrikki Hannu von Rothenburg. Saksalaisten sotamiesten johtajana oli Taavetti von Mandelslöwen.

⁴ Tönnis Maidel Juhani III:lle Tallinnasta heinäkuun 30 p. 1592, Skrifvelser till konungen R. A. — Sama Kaarle herttualle Tallinnasta elokuussa 1592, Skrifvelser till hertig Karl R. A. — H. R. Kirje Klaus Flemingille syyskunu 18 p. 1592.

mään väkensä kanssa Narvaan, jonne hän nähtävästi saapui elokuun alkupuolella. Mitä hän siellä toimitti, ei ole tunnettua. Muutamissa Maidelin tilikirjoissa tavattavien sanojen johdosta saattaisi tulla siihen käsitykseen, että hän sinä syksynä kävi aluksinensa Peipsenjärvellä, mutta varmana sitä asiaa ei ole pidettävä. Ainakaan hän ei saanut siellä mitään aikaan. — Hänen laivaväkensä mainitaan vuonna 1592 olleen palveluksessa neljä kuukautta.

Kesällä vuonna 1593 ei Peipsenjärvellä enää tarvittu sotalaivastoa, sillä vuoden alussa tehtiin venäläisten kanssa välirauha.

YHDEKSÄS LUKU.

Klaus Flemingin sotaretki (1591).

Mauri Griipin kuoltua oli sotajoukolle asetettava uusi ylipäällikkö. Kesäkuun 1 p. 1591 Juhani kuningas kirjoitti Yrjö Boijelle: »Vaikka omasta pyynnöstänne sekä tautinne takia säästimme teitä viime talvena ylipäällikön virasta, käskemme teidän nyt ryhtyä taas siihen toimeen. Suomessa oleva sotaväki on viipymättä koottava Viipurin läänein; kuitenkin se ei saa mennä Viipurin kaupunkiin eikä muualle, missä rutto liikkuu. Ruotsista tulevan väen on riennettävä Nevajoen läheisyyteen. Liiviläiset ja skottilaiset huovit, jotka on määrätty Iivananlinnan luo, saatavat sieltä lähteä Nevajoelle, kun ne tarvitaan sotajoukkoon. Lähetämme täältä näinä päivinä yliamiraali Klaus Flemingin sekä Risto Kaaprielpoika Oxenstiernan Viipuriin. Heiltä saatte tietää, miten retkellä on meneteltävä.» Yrjö Boijen valtakirjassa, joka annettiin toukokuun 31 p., sanottiin, että kaikkien valtakunnan sotamiesten, ruotsalaisten, suomalaisten, liiviläisten ja muukalaisten, tuli olla hänen käskyjensä alaisina.¹

Tuntuu näin ollen sangen omituiselta, kun nähdään, että tämän valtakirjan antamisesta kuluu tuskin kolmea viikkoa, ennen kuin Klaus Eerikinpoika Fleming määrätään sotajoukon ylipäälliköksi. Vaikea on sanoa, mistä syystä Juhani III oli muuttanut päätöksensä. Kenties oli

¹ V. R.

kuninkaalle sillä välin tullut Yrjö Boijelta joku kirje, jossa tämä taas oli pyytänyt, että häntä ei velvoitettaisi tuohon vastuulliseen toimeen. Flemingin valtakirja annettiin kesäkuun 18 p., ja samalla hän sai käskyn asettaa Suomessa olevan sotaväen liikekannalle.¹

Tämän merkillisen miehen luonne ja elämänvaiheet ovat meille historiallisesta kirjallisuudesta tunnettuja. Tässä mainittakoon vain tärkeimmät niistä toimista, jotka Juhani III oli hänelle uskonut. Vuonna 1569 hänet määrättiin neuvoskunnan jäseneksi, samana vuonna valtakunnan yliamiraaliksi², maaliskuun 19 p. 1590 Uplannin ja Norrlannin laamanniksi sekä vuonna 1591 Suomen ja Viron maaherraksi. Venäjän sodan aikana ei häntä oltu ennen käytetty maa-armeijan päällikkötoimissa. Retkelle lähtiessään Fleming sai valtakunnan marskin arvon³. Juhani III:n täyttä luottamusta hän nautti, erittäinkin sen jälkeen kuin hän oli kieltäytynyt kirjoittamasta nimeänsä valituskirjan alle, jonka valtaneuvokset vuonna 1589 olivat Tallinnassa jättäneet Sigismund kuninkaalle.

Tukholmassa oli Flemingille annettu sotaretken toimeenpanoa koskevat ohjeet ainoastaan suullisesti. Tästä syystä ei tarkoin tiedetä, mitä ne sisälsivät. Kuitenkin saatetaan eräästä Flemingin Kaarle herttualle lähettämästä

¹ Siihen aikaan käskettiin Kaarle Kustaanpoika Stenbockin koota Suomessa olevat ratsumiehet Viipurin luo. Järppilän Perttu Iivarinpoika valtuutettiin kutsumaan sotaväkeä aseisiin Turun läänistä (ja nähtävästi useista muistakin maakunnista) sekä Kyötikkä Fincke Savosta. Salomon Ille määrättiin johtajaksi molemmille Savon lippukunnille, joiden päämiehinä Ambrosius Henrikinpoika ja Olavi Pietarinpoika olivat. V. R. 1591 Protocolon.

² Zetterstenin mukaan hänet asetettiin yliamiraaliksi vuonna 1569, mutta Stiernman sanoo, että hänelle annettiin tämä virka kesäkuun 26 p. 1570.

³ Elokuun 27 ja 28 p. 1591 Flemingille lähettämässään kirjeissä kuningas jo nimitti häntä marskiksi. V. R.

kirjeestä ¹ huomata, että ylipäällikön käskettiin vietyään Suomessa olevan sotajoukon Venäjälle ja kohdattuaan Nevajoen tienoilla Virosta tulevan väen jatkaa kulkuaan Novgorodiin ja muihin semmoisiin paikkakuntiin, missä hän luuli voivansa enimmäen vahingoittaa vihollista. Varmaankin oli hänelle myös puhuttu linnojen valloittamisesta sekä erittäin livananlinnan saartamisesta.

Ruotsin sotavoiman silloisesta suuruudesta on meille säilynyt tietoja. Kuninkaan liikekannalle asettaman armeijan miesluku nähdään seuraavasta luettelosta.

I. Ratsuväkeä.

Ruotsalaisia ratsumiehiä.

Ruotsin voutien, Uplannin, Länsigötlannin, Smaalannin ja Itägötlannin lippueet. Yhteensä 1,711 miestä.

Suomalaisia ratsumiehiä.

Antti Boijen, Akseli Kurjen, Klaus Hermanninpoika Flemingin, Knuutti Juhonpojan ja Hannu Hannunpojan lippueet. Yhteensä 2,069 miestä.

Saksalaisia ratsumiehiä.

Mauri Wrangelin, Hannu Wrangelin, Fabian Tiesenhuseenin, Reino Nierothin ja Jaakko Ermesin lippueet. Yhteensä 878 miestä.

Skottilaisia ratsumiehiä.

Henrikki Lealin ja Willam Ruthwenin lippueet. Yhteensä 662 miestä.

¹ Kirje on päivätty Pikkalassa 12 joulukuuta 1594. Gottlundin kopiokirja S. A.

Venäjän pajareja.

16 isäntämiestä ja 24 palvelusmiestä. Yhteensä 40 miestä.

Kaikkiaan kuninkaan ratsuväkeä 5,360 miestä.

II. Jalkaväkeä.

41 lippukuntaa. Yhteensä 11,663 miestä.

III. Tykkiväkeä.

Kenttätykistöön kuuluvia tykkimiehiä, ammattilaisia, rehumiehiä ja palvelijoita. Yhteensä 323 miestä.

IV. Laivaväkeä.

476 miestä.

Sanotun mukaan oli siis liikekannalle pantua sotaväkeä kaiken kaikkiaan 17,882 miestä.¹ Sotaretkelle lähtevää väkeä tietysti ei ollut läheskään niin paljon.

Tultuaan heinäkuussa Suomeen Klaus Fleming heti ryhtyi täällä retkeä valmistamaan. Hän antoi sotaväelle käskyn kiiruhtaa Nevajoen luo, ja saatavissa olevat laivat, kaleerit ja jaalat, yhteensä 45 alusta, koottiin Koivistolle. Tällä laivastolla, jota amiraali Eerikki Slang oli johtamassa ja johon otettiin kenttätykistö sekä nähtävästi myös osa jalkaväkeä, Fleming elokuun 13 p. saapui Retusaaren luo. Yrjö Boije näyttää olleen hänen mukanaan.² Seuraavana päivänä jatkettiin matkaa Nevajoelle, jonka rannalle asetettiin leiri. Ratsuväki tuli sinne samaan aikaan maitse. Nevajoella ylipäällikkö sitten viipyi pari viikkoa odottaen niitä sotaväen osastoja, jotka olivat jääneet jälkeen. Hän toivoi myös kohtaavansa siellä sen väen, joka oli määrätty lähtemään Virosta. Leirissä pidettiin

¹ Ehdotukset sotaväen palkkaukseksi vuosina 1591 ja 1592 Ruotsin kamariarkistossa.

² S. A. N:o 5642, 35 v.

(elokuun 27 p.) sotajoukon katselmus ja maksettiin miehistölle palkat.¹ Meille ei ikävä kyllä ole tunnettua, kuinka paljon ja mitä väkeä marski oli saanut retkeään varten kerätyksi Suomesta.²

Sotatoimet alkoivat siten, että Nevajoelta lähetettiin 300 ratsumiestä tiedusteluretkelle. Nämä saivat saaliiksi karjaa ja toivat leiriin vankeja. Eräs vangittu pajari kertoi, että Krimin tataarit olivat hyökänneet lähelle Moskovaa, joka sanoma tietysti lisäsi Ruotsin sotaväen uskallusta. Elokuun 27 p. Tuomas Teppoisen miehet, jotka myös olivat käyneet tietoja hankkimassa, palasivat leiriin. He olivat saaneet kuulla, että Virosta tuleva sotaväki oli matkallaan joutunut taisteluun venäläisjoukon kanssa ja ajanut sen pakoon. Kohta sen jälkeen lähetettiin Teppoinen seuroineen hävittämään Nevajoen, Rajajoen ja Käki-

¹ Klaus Fleming Juhani III:lle Nevajoen kenttäleiristä elokuun 28 p. 1591, Skrifvelser till konungen R. A. — Klaus Hermanninpoika Fleming, Memoriale Chron. (Grönblad, Urkunder II, I, 18). — Ylipäällikön ja nuoremman Klaus Flemingin kertomukset asiasta eivät pidä aivan yhtä päivämääriin nähden. Vrt. myös S. A. N:o 5642, 39.

² Koska seuraavien ruotsalaiseen jalkaväkeen kuuluvien lippukuntien huomataan olleen Suomessa kesällä vuonna 1591, saatamme kuitenkin arvata, että Klaus Fleming vei m.m. ne Inkeeriin, nimittäin:

Niilo Finnen l. Smaalannista
 Juho Amundinpojan l. Smaalannista
 Lauri Ollinpojan l. Elfsborgista
 Nikolaus von Wittenbergin Länsigötlannista
 Antti Juhonpojan »
 Eerikki Laurinpojan Taalainmaasta

sekä edellisessä mainitut Eerikki Humblen, Martti Bullerin, Niilo Sonenpojan, Juho Paavalinpojan ja Olavi Juhonpojan lippukunnat, jotka myöskin näyttävät jääneen kesäksi maahan.

Kuusi suomalaista lippukuntaa oli kesäkuusta alkaen ollut Narvassa, niin että meiltä ei voitu lähettää Flemingin mukaan paljon omaa väkeä.

salmen läänin välistä maata. Hänen mukanaan kulki iso joukko Äyräpään ja Jääsken talonpoikia, joita oli nostatettu mies joka talosta. Fleming tiesi, että nämä retkeläiset voivat kiertää pohjoista Inkeriä täysin turvallisina, koska Ruotsin armeija oli heidän ja Novgorodiin sijoitetun venäläisen sotajoukon välissä.¹

Valmistaessaan lähtöä Nevajoen rannoilta Klaus Fleming näkyy huolestuneena miettineen, minkälaisen kohdaloiden alaiseksi hänen perheensä joutuisi, jos hän jäisi sille matkalle. Hän kirjoitti tästä asiasta kuninkaalle: »Jos vihollinen tulee meitä vastaan, niin en ole peräytyvä, siitä T. Majesteettinne saattaa uskoa minua. Ja jos elämäni tällä matkalla on katkeava, niin toivon, että T. M. auttaa vaimoani ja lapsiani, jotta he eivät joutuisi hätään, sekä puolustaa heitä siinä tapauksessa, että vihamieheni tahtoisivat tehdä heille vääryyttä ja väkivaltaa.» Nämä sanat ilmaisevat tuon rautaisen miehen sydämissä asuneen sellaisia tunteita, joita on pidetty hänen luonteelleen jokseenkin vieraina. Puhuessaan vihamiehistään Fleming nähtävästi tarkoitti eräitä valtaneuvoksia, sillä Kaarle herttuan kanssa hän ei silloin vielä näytä olleen riidassa.

Ennen kuin seuraamme Flemingiä hänen retkelleen, on meidän katsottava, mitä Viron sotaväen päälliköt, joiden piti tavata hänet Venäjällä, olivat sillä välin saaneet aikaan.

Ylipäällikön luutnantti Juhani de la Blaque oli kesäkuun 26 p. tullut Ruotsista Tallinnaan. Hänen ja kenttämarsalkka Otto Ykskulin asiaksi hallitus oli antanut Virosta toimeenpantavan retken järjestämisen. La Blaque aikoi viedä sotaväen Venäjälle Vasknarvan kautta, koska Narvassa liikkui tarttuva tauti. Tilaisuus katsottiin

¹ Nevajoen kenttäleiristä Juhani III:lle lähetetty kirje elokuun 30 p. 1591. R. A. — Tästä asiapaperista, joka nähtävästi on jäljennös, puuttuu allekirjoittajan nimi.

erittäin soveliaaksi lähteä vihollisten maata hävittämään, sillä suurin osa Venäjän sotajoukkoa oli lähetetty tataareja vastaan.¹ Outovan läänistä sekä Someron piirikunnasta, joita pidettiin varakkaina seutuina, toivottiin saatavan paljon saalista.

Otto Ykskulilla oli, kuten mainittiin², annettu huhtikuussa käsky viedä saksalaiset ja skottilaiset huovit Narva-joen taa ja estää siellä Iivananlinnan muonitus. Silloin käskyä ei ollut voitu noudattaa. Se uudistettiin sen tähden kesäkuussa. Mutta saksalaisia ratsumiehiä oli vaikea toimittaa aseisiin, sillä useat olivat vähää ennen eronneet lippueistaan mennen Puolan alueelle, josta enin osa heitä näyttää olleen kotoisin.³ Vihdoin saatiin sittenkin neljä lippuetta kokoon. Kuninkaan komissaarit Eerikki Kaaprielinpoika Oxenstierna ja Gerhard Dönhoff, joista jälkimmäinen siihen aikaan tuli Ruotsista Vieroon, maksoivat niille palkan.⁴ Tarkoitus oli kerätä mie-

¹ De la Blanque Kaarle herttualle Tallinnasta kesäkuun 28 p. 1591 R. A. — Sama Klaus Flemingille kesäkuun 30 p. 1591, Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595 R. A.

² Kts. sivua 128, muist. 1.

³ Ainoastaan Kasper von Tiesenhusenin huovit, jotka olivat saaneet linnaleirin Virossa, voitiin äkkiä koota lipun alle.

⁴ Ennen kuin Dönhoff oli tuonut Ruotsista saksalaisen ratsuväen palkkarahat, oli la Blanque rojhennut muistuttaa Kaarle herttuaa niistä, samalla ilmoittaen hänelle, että huovit eivät tyytyneet ala-arvoiseen Ruotsin rahaan. Tästä närkästyneenä herttua oli kirjoittanut hänelle kovat sanat. »Olemme lähettäneet täältä», hän lausui, »Liivinmaassa oleville skottilaisille ja saksalaisille ratsumiehille muutamia tuhansia talareja ja tahtoisimme, että te kerran lakkaisitte valittamasta; — olisi jo aika. Näemme, ettei teillä eikä muilla ole vakavia tarkoituksia; milloin puuttuu tämä asia, milloin toinen. Jotkut teistä, jotka olette siellä Suomessa ja Virossa, ovat ymmärtävinään kaikkea ja tietävät tuskin puoltakaan. Teiltä ei ole puuttuva rahoja eikä myöskään sotaväkeä.» H. R. Vastaus de la Blanquelle heinäkuun 29 p. 1591. — Dönhoffin mukana oli tullut täysiarvoista rahaa, mutta hän jakoi sen niin tyystin mainituille neljälle ratsas-

het Rakvereen ennen heinäkuun 20 päivää.¹ Iivananlinnan saartamiseen ei kuitenkaan ennätetty ryhtyä, sillä Virossa olevan ratsuväen oli pian lähdettävä Klaus Flemingin sotajoukkoa tapaamaan.

Kuningas oli keväällä käsenyt Arvi Stålarmin viedä suomalaista jalkaväkeä Narvaan, koska siellä oli kuollut paljon ruotsalaista väkeä tauteihin.² Kesäkuun 11 p. Stålarm olikin tuonut sinne kolme lippukuntaa meikäläisiä miehiä. Näiden varustus oli kuitenkin vajanainen, sillä heiltä puuttui pyssyt, joten useimmilla oli vain hilporit aseina.³ Vähän myöhemmin tuli Suomesta kaksi lippukuntaa lisäksi, niin että Stålarmilla oli kaikkiaan 1,700 miestä. Niistä sairastui ensimmäisen kuukauden aikana 100 miestä ruttoon, vaikka hän oli asettanut leirinsä Narvaa ympäröivän haudan ulkopuolelle. Rutto oli silloin päässyt kaupungissa niin suureen valtaan, että siellä hänen sanojensa mukaan ei ollut kuutta taloa, jotka olivat siitä vapaat. Heinäkuun alussa la Blaque vaati, että hän miehineen seuraisi muuta väkeä vihollisten maahan. Stålarm lupasikin saapua Vasknarvaan heinäkuun 20 päiväksi, mutta hän ei sitten päässyt lähtemään liikkelle ennen kuin saman kuun viimeisenä päivänä. Narvassa silloin olevista kuudesta suomalaisesta jalkaväen lippukunnasta hän otti mukaansa kolme.⁴

lippueelle, että sitä ei riittänyt skottilaisille huoveille eikä myöskään sadalle uudelle Berndt Tauben silloin pestaamalle saksalaiselle ratsumiehelle.

¹ Otto Ykskul Juhani III:lle Tallinnasta kesäkuun 19 p. 1591. Skrifvelser till konungen R. A.

² V. R. Kirje Arvi Eerikinpojalle huhtikuun 17 p. 1591. — Toukokuun 29 p. Juhani III kirjoitti hänelle, että hänen tuli viipymättä lähteä suomalaisen väen kanssa matkalle. V. R. Protocolon.

³ Arvi Eerikinpoika de la Blanquelle Narvasta kesäkuun 30 p. 1591, Handlingar rörande ryska kriget R. A.

⁴ En ole saanut varmaa selkoa, mitkä suomalaiset sotamiehet seurasivat Stålarmia Venäjälle, mutta luulisin, että sinne vietiin

Kaarle herttuan väki, joka kesällä oli majoillut maasamme, oli myös määrätty menemään Viron sotajoukkoon. Se tuli elokuun alussa Tallinnaan. Kahdesta norrlantilaisesta lippukunnasta ¹, joita oli odotettu Viroon, ei kuulunut mitään, ennen kuin sotajoukko lähti matkalle. ²

Elokuun 2 p. la Blaque kulki Narvajoen poikki, mutta Kaarle herttuan väki meni vasta saman kuun 16 p. joen toiselle puolelle. Päällikkö sai elokuun 6 p. kirjeen Klaus Flemingiltä, joka ilmoitti, että Suomessa majoillut sotaväki oli alkanut tehdä lähtöä linnaleiripaikoista. Vasknarvasta la Blaque vei väkensä Pliussajoelle, jonka luo pysähdyttiin muutamiksi päiviksi, sillä sen yli oli rakennettava lauttasilta. ³

Väen pitäessä siellä leiriä hyökkäsi sen kimppuun elokuun 15 p. Novgorodista tullut sotajoukko, jossa sanotaan olleen 6,000 miestä. Pliussajoen luona syntyi siten kiivas taistelu. La Blaque, joka oli ajoissa saanut tietää, että venäläiset olivat tulossa, lähetti pienen osaston niitä vastaan erään suon toiselle puolelle, mutta asetti pääjoukon suon lähimmälle reunalle sekä talkapyssy-miehiä molemmin puolin suon poikki vievää tietä. ⁴ Kohdattuaan tsaarin väen etujoukko peräytyi heti suolle venäläisten

kaupunkien lippukunta, jonka päämiehenä Risto Antinpoika oli, sekä Valentin Gödingin satakuntalainen ja Olavi Pietarinpojan savolainen lippukunta. Narvaan jäi Olavi Pietarinpojan hämäläinen, Steen Maununpojan uusmaalainen sekä Juhani Kattin savolainen lippukunta, joissa yhteensä oli yhdeksättäsataa miestä. Eskilstorpin Yrjö Maununpoika ja Pernon Eerikki Juhaniinpoika Juhani III:lle Narvasta elokuun 17 p. 1591, Ingrica R. A.

¹ Näiden päämiehinä olivat Martti Laurinpoika ja Maunu Gudmundinpoika.

² La Blaque Kaarle herttualle elokuun 6 p. 1591 R. A.

³ Yrjö Maununpoika ja Eerikki Juhaniinpoika Juhani III:lle Narvasta elokuun 17 p. 1591, Ingrica R. A.

⁴ Hänellä ei silloin näytä olleen käytettävänään muuta jalkaväkeä kuin Stålarmin suomalaiset lippukunnat.

seuratessa sitä kintereillä, mutta kun siten oli tultu suon yli, niin Ruotsin ratsuväki hyökkäsi asemiltaan vihollisia vastaan, ja suolle piiloutuneet pyssymiehet alkoivat samalla ampua venäläisiä minkä ennättivät. Nämä hämmästyivät äkillisestä vastarinnasta niin, että lähtivät epäjärjestyksessä pakoon, ja Ruotsin väki ajoi heitä takaa kahden peninkulman matkan, kaataen heistä melkoisen joukon.¹ Taistelussa otettiin vangiksi vihollisten päällikkö ruhtinas Vladimir Dolgoruki, kaksi tataarilaista ruhtinasta, nimeltään Vasili Temnikovski ja Kenebek Kasimovski², sekä useita pajareja, joista erittäin mainitaan Iivana Julman neuvoskuntaan aikoinaan kuulunut Mihail Pushkin.³ Meikäläiset korjasivat vielä hyvän voittosaaliinkin, muun muassa 400 valakkahevosta. — Kun Narvaan oli tuotu sanoma la Blanquen voitosta, ammuttiin siellä ilolaukauksia kaikilla tykeillä, samoin kuin Iivananlinnan varusväki oli vähää ennen paukutellut pysyjiään saatuansa tietää, että tataarit eivät olleet päässeet Moskovaan. Juhani kuningas antoi sittemmin piispoille käskyn toimituttaa voiton johdosta kiitosjuhlan kaikissa valtakunnan kirkoissa.⁴

Ruotsalainen väki tuli la Blanquen leiriin vasta elokuun 18 p., siis kolme päivää taistelun jälkeen. Vielä myöhemmin näkyy sotajoukkoon yhtyneen 300 Saksasta pestattua jalkamiestä, jotka Kaarle herttua oli lähettänyt

¹ Tällöisen kertomuksen antoi Pliussajoen taistelun kulusta kaksi venäläistä vankia, jotka Teppoinen toi tiedusteluretkeltään Klaus Flemingin leiriin. Ikävä kyllä en ole arkistoista löytänyt la Blanquelta kuninkaalle tullutta selontekoa asiasta.

² Tammikuun alussa 1592 Henrikki Huggut toi ruhtinas Dolgorukin Ruotsiin. (*Calendaria Caroli IX*, utg. Stockholm 1903.) — Sinne tuotiin myös molemmat tataarilaiset ruhtinaat. *Wästergötlunds Fornminnesförenings tidskrift* II, IV, 47.

³ Muutamia munkkejakin sanotaan olleen vankien joukossa.

⁴ V. R. Kirje kaikille Ruotsin piispoille syyskuun 22 p. 1591.

Ruotsista.¹ Ei ole tunnettua, kuinka suuri Virosta lähtenyt sotajoukko lopullisesti oli. Ainakin siihen näyttää kuuluneen: viisi lipullista saksalaisia ratsumiehiä, skottilainen ratsaslippue, kaksi lipullista Kaarle herttuan huoneja, kaksi tai neljä lippukuntaa herttuan jalkaväkeä, kolme suomalaista jalkaväen lippukuntaa sekä 300 miestä saksalaista jalkaväkeä. Johtajina oli väellä, kuten olemme nähneet, ranskalainen, saksalainen ja suomalainen mies. Näistä la Blaque oli virka-arvoltaan ylimmäinen.

Jatkaen matkaansa Pliussajoelta sotajoukko levitti hävitystä suomalaisten asumilla seuduilla. Inkerikkoja, jotka pari vuotta sitä ennen olivat olleet Ruotsin lainkuuliaisia alamaisia, pidettiin nyt vihollisina ja heidän omaisuuttaan ryöstettiin. Lähetessään Nevajokea la Blaque laittoi 200 ratsumiestä kuulustelemaan, missä Klaus Fleming oli sotajoukkoineen.

Huonosta kelistä oli suuri vastus, sillä pitkälliset sateet olivat tehneet tiet lokaisiksi ja pehmeiksi. Kirjoittaessaan Kaarle herttualle elokuun 29 p. matkastaan la Blaque mainitsi², että Novgorodiin vievä maantie kaipasi siltoja ja että sen molemmin puolin oli hyllyviä soita. »Jumala paratkoon», hän lausui, »että emme koskaan pääse ajoissa liikkeelle, vaan aina teemme retkiämme syksyllä.» Sängen ikävä seikka oli päällikölle, että rutto tempasi häneltä paljon suomalaisia sotamiehiä, niiden joukossa Karjalan lippukunnan päämiehen Olavi Vargin ja hänen vänrikkinsä. Ratsuväessä sen sijaan ei paljon tiedetty taudista.

Jokseenkin samaan aikaan, jolloin la Blaque sai kauhin voittonsa venäläisistä, Klaus Fleming oli, kuten

¹ Kaarle herttua oli jo keväällä (huhtikuun 8 p. 1591) kehoittanut kuningasta tilaamaan 500 saksalaista sotamiestä. Koko tätä määrää ei liene saatu.

² Skrifvelser till hertig Karl. R. A.

näimme, tullut laivastolla Nevajoelle. Sieltä sotajoukko lähti liikkeelle elokuun 30 p. saapuen seuraavana päivänä Kiviniemi-nimiseen kylään¹, jossa majailtiin kolme yötä ja jossa Virostä lähtenyt väki kohtasi pääarmeijan. Kiviniemestä mentiin Novgorodin tien varrella Kaprion läänissä sijaitsevaan Varitsaan sekä sieltä Tessovaan², jonne saavuttiin syyskuun 10 p. ja josta ei ollut enempää kuin kymmenen silloista peninkulmaa Novgorodiin.³

Tessovassa pidettiin leiriä kuusi vuorokautta. Täältä Fleming lähetti 1,000 talkapyssymiestä ja pienen ratsu-miesjoukon Arvi Stålarmin johdolla tiedustelemaan tsaarin sotaväen olopaikkaa. Kuljettuaan muutamia peninkulmia Stålarm sai eräässä luostarissa kuulla, että joku vihollis-joukko oli leiriytynyt vähän matkan päähän, ison nevan luo. Viipymättä hän riensi sinne toivoen voivansa yllättää venäläiset. Mutta nämä huomasivat hänen tulonsa niin aikaisin, että ennättivät peräytyä nevassa olevalle saar.kummulle ja hajoittaa sinne johtavan telasillan. Kuitenkin olivat teloja kannattavat pitkät hirret kiireessä jääneet heiltä poistamatta. Kun Stålarmin väki käyttäen näitä hirsii hyväkseen — huovit olivat astuneet ratsuilitaan maahan — oli päässyt kummulle, nähtiin sen takana toinen telasilta, jonka viholliset myöskin olivat ehtineet osaksi hävittää. Havaitessaan, että hän ei voinut jalkaväkensä kanssa saavuttaa venäläisiä, jotka pakenivat ratsain, Stålarm pysähtyi saarelle lähettäen Arvi Tönnenpoika Wildemanin muutaman sadan miehen kanssa ottamaan selkoa vihollisten hankkeista. Sillä aikaa kuin Wildemanin osasto asetti rankoja nevan vetelimille paikoille päästäkseen sen yli, venäläiset polttivat sen toisella puolella kaksi kylää, jotta Ruotsin väki ei niistä ottaisi

¹ Kiviniemi on J. Mustosen tekemällä Inkerin kartalla merkitty venäläisellä nimellä Kamenka.

² Varitsan ja Tessovan nimiä en ole löytänyt miltään kartalta. Kenties ne on väärin kirjoitettu.

³ E. Grönblad, Urkunder uppi. Finlands öden, II, I, 18.

hirsiä sillan uudestaan rakentamiseen. Likitienoilla ei näet ollut mistään muualta saatavana vahvoja puuaineita. Stål-arm, joka näin ollen ei voinut viedä väkeänsä kauemmaksi, palasi silloin pääjoukkoon.

Kun oli huomattu, että pohjoisesta päin oli vajottavien soiden takia mahdotonta kulkea Novgorodiin, niin Fleming lähti Pihkovan tielle toivoen, että hän siltä puolen voisi päästä tuohon Ilmajärven pohjoisrannalla sijaitsevaan kaupunkiin. Matkalla poltettiin kaikki kylät poroksi. Muun muassa annettiin Novaja Russa-niminen kyläkunta, jossa suuriruhtinaalla oli suolakeittämo, liekkien valtaan.

Siihen aikaan oltiin kolmas kerta kosketuksissa vihollisten sotaväen kanssa. Kun eräs osasto suomalaisia sotamiehiä, joka oli lähetetty edeltäkäs in korjaamaan siltoja, aikaisin eräänä aamuna oli mennyt suureen kylään saalista ottamaan, hyökkäsi äkkiarvaamatta muutamia satoja Novgorodista tiedustelulle laitettuja pajareja ¹ heidän kimppuunsa surmaten heistä 74 miestä ja haavoittaen toisia. Vaikka suomalaiset tekivät urhokasta vastarintaa ja ampuivat useat venäläisistä kuoliaiksi, olisi heidän täytynyt peräytyä ylivoiman ahdistassa, jollei heidän avukseen viimeisellä hetkellä olisi tullut toinen joukko, joka oli tiedusteluretkellä niinkuin venäläisetkin. Nyt viholliset voitettiin, ja meikäläiset ajoivat heitä takaa kahden peninkulman matkan. Pakenevista useat tapettiin tai vangittiin, toiset piiloutuivat soihin jätettyään hevosensa voitajien saaliiksi. Flemingin pääarmeijan saavuttua niille paikoille, määrättiin siitä muutamia satoja pyssymiehiä seuraamaan soille lymyyntyneitä, joista monikin silloin sai surmansa. ²

¹ Arvi Tönnenpoika, joka kertoi tästä kahakasta kuninkaalle, sanoi hyökkääjiä pajareiksi. Vaikea hänen kuitenkin lienee ollut tietää, olivatko ne pajareja vai muuta väkeä.

² Arvi Tönnenpoika Juhani III:lle lokakuun 12 p. 1591. — Klaus Fleming samalle lokakuun 14 p. 1591, Ur samlingen Livonica S. A.

Marski oli sen jälkeen muutaman päivän yhdessä kohden tarjotakseen tsaarin armeijalle taistelua. Hän sai kuitenkin pian tietää vakoojilta, että venäläiset eivät aikoneetkaan ryhtyä vastarintaa tekemään. Mutta koska hän samalla huomasi, että suuret suot, joista venäläiset olivat hävittäneet kaikki sillat, olivat silläkin puolen miltei voittamattomina esteinä Novgorodiin pyrkivälle sotajoukolle — ainakin olisi uusien siltojen rakentaminen vienyt paljon aikaa — ja koska lisäksi näytti epätietoiselta, voisiko hän matkan rasituksista uupuneella sotaväellä saada mitään aikaan Novgorodin luona, niin hän päätti lähteä tämän kaupungin läheisyydestä. Sotajoukko retkeili siten ryöstäen ja polttaen seuduilla, joita sodan hävitykset eivät ennen olleet kohdanneet ja jotka siitä syystä olivat verraten rikkaita. Fleming sanoi kuninkaalle lähettämässään kertomuksessa, että niin suurta vahinkoa ei entisillä retkillä oltu vihollisille tehty siitä asti kuin sota alkoi. Hän otti väelle ja hevosille ruokavaroja niin paljon kuin suinkin voitiin kuljettaa, ja loput hän antoi hävittää. Vilja-aumatkin poltettiin pelloilta. Vihdoin hän asetti leirinsä Pribusiin, joka paikkakunta oli neljän peninkulman päässä Outovasta.¹ Tätä linnaa hän nyt aikoi ruveta piirittämään, varsinkin koska hän tiesi, että Pentti Söyringinpoika Juusten oli saanut käskyn tuoda hänelle järeitä tykkeitä. Mutta kun sitten tykistöä ei kuulunutkaan eikä Fleming edes tiennyt, missä Juusten oli, niin hän viimein katsoi parhaaksi sen enempiä viivytelemättä toimittaa sotajoukon Narvaan, jonne hän saapui lokakuun 24 p.

Klaus Fleming oli ollut Venäjällä kolmatta kuukautta. Samoin kuin Mauri Griip hän oli palannut takaisin Novgorodin läheisyydestä. Tähän kaupunkiin asti ruotsalaiset eivät viisikolmattavuotisen sodan aikana kertaakaan pääs-

¹ Pribus sijaitsi Pliussajoen varrella, Outovasta kaakkoon päin.

seet, ja siten se jäi heiltä polttamatta, vaikka he monesti olivat aikoneet sen tehdä. Päättulos Flemingin retkestä oli siis se kamala hävitys, jonka hän pani toimeen Olhavanjoen ja Peipsenjärven välisillä seuduilla. Semmoisenaan se ei voinut vaikuttaa mitään sodan loppupäätökseen.

Katsokaamme nyt, missä se tykistö oli, jota Klaus Fleming oli turhaan odottanut Outovan luona. Elokuun 1 p. Juhani kuningas oli kirjoittanut Sigismundille, että hän aikoi lähettää valtakunnan aseistonkaitsijan Pentti Söyringinpoika Juustenin ¹ toimittamaan raskaan tykistön sekä muutamia tuhansia miehiä Jaaman ja Outovan luo, jotta nämä linnat saataisiin valloitetuiksi. Asiaa koskeva valtakirja annettiin Juusteniille saman kuun 18 p. ² Hänen seurassaan tavataan sitten Arvi Tawast, joka sinä vuonna ei enää ollut kaiken jalkaväen päällikkönä. Oli sovittu, että tykkeitä kuljettavat laivat kerättäisiin Pellingin saaren luo ja sieltä vietäisiin Narvaan. Tykistömestari Maunu Maununpoika saapui Pellinkiin Viipurin tykistön kanssa syyskuun 7 p., ja seuraavana päivänä Juusten näyttää tuoneen sinne Tukholmasta ja Turusta lähetetyn suuren tykistön. ³ Vieläpä tuli silloin Pellinkiin se laivasto, jolla amiraali Eerikki Slang oli vienyt Klaus Flemingin ja hänen seuransa Venäjälle. Juustenin ja Tawastin ⁴ pyynnöstä amiraali suostui saattamaan tykistöä Narvan luo. Mutta matkalle näytti syntyvän este siitä syystä, että päälliköt eivät olleet saaneet mukaansa kaikkea sitä sotaväkeä, jota

¹ Juusten oli määrätty aseiston kaitsijaksi heinäkuun 26 p. 1591.

² V. R.

³ Ne laivat, jotka kuljettivat tykkeitä lännestäpäin, olivat, ennen kuin ne tulivat Pellinkiin, muutaman aikaa olleet kootuina Santahaminaan.

⁴ Arvi Tawast oli elokuun 25 päivästä ollut Pellingissä odottaen siellä tykistön tuloa.

retkellä olisi tarvittu. Heidän käytettävänään ei ollut ensinkään ratsumiehiä eikä jalkaväkeäkään enemmän kuin kolme lippukuntaa ¹ eli 925 miestä. Turhaan tiedusteltuaan apujoukkoja Suomesta ja Virosta he jo ilmoittivat kuninkaalle jäävänsä Pellinkiin, kunnes heille lähetettäisiin väkeä Ruotsista tai Flemingin sotajoukosta. Vihdoin he kuitenkin odotettuaan vielä jonkun viikon päättivät, vaikka lisäväkeä ei kuulunutkaan ², purjehtia Narvajoen suuhun, jonne he saapuivat lokakuun alussa ³. Mutta pienellä joukollaan he eivät voineet, kuten olivat ennakolta aavistaneetkin, ryhtyä Jaamaa piirittämään. Silloin rupeasi heitä myös huolestuttamaan se seikka, että heidän ruokavaransa olivat vähissä ⁴. He arvelivat niiden riittävän ainoastaan lokakuun loppuun. Juhani III:lle he kirjoittivat, että vihollisen maassa ei ollut mitään otettavaa, koska tataarit olivat Narvan piirityksen aikana hävittäneet Pärnäs-pään seudut tyhjiksi ja koska kapteeni de la Blaque ja Arvi Stålbarm olivat ryöstäneet Inkerin asukkailta heidän omaisuutensa. Kirjeensä lopussa Tawast ja Juusten lausuivat: »Ei mikään ole varmempaa kuin se, että mei-

¹ Nimittäin:

Eerikki Humlen lippuk. 350 miestä Uplannista ja Vermlannista
Lauri Engelbrektinpo- 261 » Ruotsin kaupunkien ja pap-
jan l. pien väkeä

Siivartti Antinpojan l. 314 » Helsinglannista

² Liiviläinen Walter Kursel toimitti heille tosin 50 saksalaista sotamiestä ja Tönnis Maidel 14 saksalaista tykkimiestä, mutta näin vähäisistä joukoista ei heillä ollut sanottavaa apua.

³ Arvi Tawast Pentti Söyringinpojalle Pellingistä syyskuun 8 p. 1591, Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595 R. A. — Arvi Tawast ja Pentti Juusten Juhani III:lle Pellingin salmesta syyskuun 24 p. 1591, Ur samlingen Livonica S. A. — Eerikki Pertunpoika samalle Narvan joensuusta lokakuun 15 p. 1591 l.c. S. A.

⁴ Niitä oli saatu joku määrä Ahvenanmaalta sekä Turun kauppiaalta Henriikki Scheperiltä ja Tallinnan voudilta Hannu Wortmanilta.

dän, jos emme saa lisäväkeä ja muonavaroja ennen pyhäin miesten päivää, on tyhjin toimin lähdettävä täältä tykistön kanssa pois. Vakoojat tietävät kertoa, että Jaamassa on streletsejä ja kasakoita kolmatta tuhatta. Ja Iivananlinnassa on niin vahva varusväki, että sieltä voidaan lähettää kaksi- tai kolmetuhatta miestä Jaaman avuksi.»¹

Juusten ja Tawast eivät olleet saaneet Flemingistä mitään viestejä siitä asti, kuin hän oli lähtenyt Neva-joen rannoilta. Siten he eivät tietäneet, missäpäin pää-armeija liikkui², ja Fleming taas odotti samaan aikaan, kuten edellä on mainittu, turhaan Outovan luona tykistöä aavistamatta, minne Juusten oli sen kanssa joutunut. Tämmöinen tiedotusten puutteellisuus vaikutti tietysti sangen haitallisesti sodankäyntiin.

Lokakuun 14 p. kuningas kirjoitti Klaus Flemingille: »Palattuanne sotaretkeltä, tulee teidän piirittää linnoja. Koettakaa ensiksi valloittaa Jaama ja Outava, ja jos saatte ne haltuunne, niin kääntykää sitten Kapriota vastaan. Mutta Iivananlinna on kukistettava nälänhädän avulla. Siinä tapauksessa, että ruotsalaiset sotamiehet eivät tahdo jäädä Venäjälle, vaan niskoittelevat huutaen, kuten heidän tapansa ennen on ollut, »kotiin, kotiin», on parasta, että lähetätte ne pois. Käyttäkää heidän sijastaan ruotsalaisia huoveja sekä suomalaista ja saksalaista ratsu- ja jalkaväkeä. Viron talonpoikia on myöskin otettava mukaan niin paljon, kuin saatte heitä liikkeelle. Olemme lähettäneet täältä Wolter Delwigin ottamaan palvelukseemme lippueen saksalaisia huoveja, joiden palkkaus Ruotsin aatelisten on suoritettava sen ratsupalveluksen asemesta, johon he ovat velvolliset. Delwigin tulee

¹ Arvi Tawast ja Pentti Juusten Juhani III:lle Narvasta lokakuun 14 p. 1591, Ur samlingen Livonica S. A.

² Vasta lokakuun 17 p. toi Hannu Burdt Flemingiltä Narvaan sanoman, että Ruotsin armeija silloin oli muutaman peninkulman päässä Outovasta. Ingrica R. A.

näiden huovien kanssa saapua teidän luoksenne viimeistään tammikuun 1 p. Jollei mainittuja linnoja voida valloittaa väkiryynnäköllä, niin toivomme, että ruokavarojen puute viimein pakottaa ne avaamaan porttinsa.»¹ Nämä käskyt Klaus Fleming sai tultuaan Viroon.

Linnojen piirityksiä, joista kuningas oli antanut määräyksiänsä, ei kuitenkaan voitu panna toimeen. Kun marski vihdoin saapui Narvaan, oli hänen sotajoukkonsa pitkistä matkoista väsynyt ja kaikenlaisesta puutteesta masentunut. Miesten vaatteet olivat loppuun kuluneet, ja useat huoveista olivat menettäneet hevosensa. Näin ollen katsottiin välttämättömäksi, että väki sai jonkun aikaa levätä. Se asetettiin sentähden taas linnaleiriin, osa Viroon, toinen osa Suomeen. Ylipäällikkö sekä maahamme määrätyt joukko-osastot saapuivat tänne marraskuussa.² Pentti Juusten, Eerikki Slang ja Arvi Tawast veivät jyvän tykistön talveksi Turkuun³, ja nähtävästi palautettiin Viipurista otetut tykit tähän linnaan.

Suurin ponnistuksin valmistetulla sotayrityksellä ei siis oikeastaan oltu saatu mitään aikaan. Olemme nähneet,

¹ V. R.

² Martti Boijen ratsumiehet tulivat — mainitakseni esimerkin — marraskuun 26 p. Narvan joensuusta Kyminkartanoon.

³ Juusten tavataan marraskuun 14 p. Helsingin edustalla olevan Susiluodon satamassa. Joulukuun 3 p. hän kirjoitti Olsbölen kartanosta Juhani III:lle tulewansa hänen puheilleen niin pian kuin suinkin pääsisi, mutta samalla hän mainitsi koko joukon esteitä, jotka eivät sallineet hänen silloin lähteä Suomesta. Hänen oli viivyttävä Turussa kolme tai neljä viikkoa kootakseen tykistöä kuljettaneet kaleerit talvisatamaan, järjestettävä tykkien vartioiminen, lähdeittä sen jälkeen tarkastamaan jokaista salpietarikeittämoä, Viipurin ruutinyllä ja ruunun aseistoja sekä lopuksi mentävä Klaus Flemingin luo neuvottelemaan tykistöön kuuluvien alusten lisäämisestä. — Näyttää siltä, kuin Juusten ei olisi mielellään tahtonut, heti sen jälkeen kuin hän oli tyhjin toimin palannut retkeltään, tavata kuningasta.

että Klaus Fleming ei retkellään ryhtynyt semmoisiin ponteviin ja ratkaiseviin toimiin, joita hänen sotajoukkonsa suuruuteen katsoen olisi saattanut häneltä odottaa. Hän palasi Novgorodin läheisyydestä tekemättä lopullista yritystä tunkeutuakseen tämän kaupungin luo, vaikka hän oli päässyt kahden nykyisen peninkulman päähän siitä ja vaikka isoin osa Venäjän sotajoukosta oli lähetetty tataareja vastaan. Hän uuvutti sotaväkinsä kulkien ristiin rastiin Venäjän suomaille, ja nämä samoilut olivat jokseenkin tarpeettomat, sillä niillä ei ollut muuta tarkoitusta kuin ryöstö ja hävitys. Ei edes pientä Outovaa hän saanut valloitetuksi. Oudoksuttaa, että hän ei pitäessään leiriä Outovan läheisyydessä lähettänyt Narvaan jotakin pientä komennuskuntaa ottamaan selkoa, olivatko tykit saapuneet sinne. Varmaankaan tällainen tiedustelu ei olisi ollut mikään vaikea asia, sillä Narvan ja Outovan väliä on vain 5 $\frac{1}{2}$ peninkulmaa. — Suurin syy siihen, että retkellä saavutetut tulokset olivat epätydyttäviä, oli kenties sotaväen vastahakoisuudessa. Kertoessaan lokakuun 14 p. Juhani III:lle matkastaan Klaus Fleming sanoi, että ratsuväki, joka oli kovin väsynyt, oli pyytänyt häntä lähtemään paluumatkalle, ja lisäsi: »En luota kynään ilmoittaakseni Teidän Majesteetillenne kaikista oloista, ennenkuin saatan turvallisemmin toimittaa sinne lähetin.» Mahdollisesti nämä sanat tarkoittivat sotajoukossa ilmennyttä niskoittelua. Että kuri oli Ruotsin väessä höltynyt, siitä oli vuotta aikaisemmin Narvassa nähty huolestuttavia todistuksia. Miten lieneekin sotaväen syyllisyyden laita ollut, Juhani kuningas kaikissa tapauksissa kiitti sitä kaksi eri kertaa sen Venäjänmaalla osoittamasta miehuudesta.¹

¹ V. R. Kirje sotaväelle lokakuun 30 p. 1591. Kirje Suomessa olevalle sotaväelle joulukuun 4 p. 1591. — Edellisen kirjeen sanamuoto oli vähän omituinen. Siinä sanottiin: »Olemme valtakunnan marskilta kuulleet, kuinka uskollisesti ja miehek-

Kaarle herttua arvosteli myöhemmin Klaus Flemingin sotaretkeä hyvinkin moittivasti. Juhani III:n kuoltua hän kerran Sigismund kuninkaan läsnäollessa lausui marskille, että koko yritys oli ollut huonosti suunniteltu ja ettei sillä oltu toimitettu mitään, lisäten vielä, että saman olisi voinut saada aikaan parilla tuhannella ratsumiehellä.¹ Eräässä Flemigille lähettämässään kirjeessä herttua väitti, että Juhani kuningas ei ollut edes kehoittanut tätä menemään Venäjälle. Vastatessaan herttuan kirjeeseen marski muistutti, miten sekä kuningas että herttua olivat hänen lähtiessään Tukholmasta käskeneet hänen rientää Neva-joelle kohtaamaan kapteeni la Blanquen joukkoa ja sen jälkeen asianhaaran mukaan pitkittää matkaansa vihollisten maahan. Vielä lausuttiin Flemingin kirjeessä: »Jos Kuninkaallinen Majesteetti ja Teidän Armonne ei olisikaan sitä käskenyt, niin olisi matkan kuitenkin täytynyt tapahtua; muuten sotajoukko olisi kuollut nälkään tai olisi sen ollut pakko palata Ruotsiin, koska silloin oli semmoinen katovuosi Suomessa, että talonpojilla ei ollut varoja suorittaa väelle enempää kuin kuuden viikon muona, ja koska Ruotsista ei saatu mitään elintarpeita. Minulla ei siten ollut muuta neuvoa kuin otattaa sotaväellä elatusemme vihollisilta.² Ei T. Armonne eikä kukaan muu rehellinen mies saata minua nuhdella siitä, että olen tuhonnut vihollisen maita ja samalla säästänyt K. Majesteetin alamaisia. T. Armonne onkin ennen, kirjoittaessaan minulle asiasta, hyväksynyt menettelyni ja lausunut kiittävänsä Jumalaa, että matka oli käynyt onnellisesti.»

käästi te olette ahdistaneet moskovalaisen maata »hävittämällä, polttamalla ja muutoin», josta uskollisuudesta ja ahkeruudesta teitä kiitämme.»

¹ Klaus Fleming Kaarle herttualle lokakuun 12 p. 1593, Gottlundin kopiokirja S. A.

² Klaus Fleming Kaarle herttualle joulukuun 12 p. 1594, Gottlundin kopiokirja S. A.

Juhani III ei hyväksynyt sitä, että Fleming oli tul-
tuansa Narvaan määrännyt sotajoukon asetettavaksi
linnaleiriin. Hän oli nähtävästi toivonut, että se olisi pit-
käksi aikaa jäänyt vihollisten elätettäväksi. Joulukuun
4 p. (1591) hän kirjoitti marskille: »Meitä suuresti kum-
mastuttaa, että emme seitsemään viikkoon ole saanut teiltä
kirjettä. Toista tietä meille on tullut sanoma, joka ei meitä
miellytä, nimittäin että väkemme on hajoitettu Suomeen
ja Viroon. — — Meille on myös kerrottu, että tykistö on
lähetetty Suomeen. Sen olisi saattanut vaaratta jättää
Narvaan.»¹

Linnaleiristä tuli Suomelle taaskin kova rasitus, ja pian
kohtasi maamme kaakkoisosia suurempi onnettomuus,
kuin mitä linnaleiri olikaan. Venäläiset hyökkäsivät näet
tänne, kuten kohta saamme nähdä, kostamaan niitä vau-
rioita, joita Fleming oli tuonut heille.

Virossakin sotaväen elättäminen kävi hyvin vaikeaksi.
Jo marraskuun 4 p. la Blanque kirjoitti Juhani III:lle,
että talonpoikien oli mahdotonta kauemmin kestää linna-
leiriä.² Ja kolme kuukautta myöhemmin Viron maa-
herra Eerikki Oxenstierna antoi hallituksen tietää, että
Harjumaasta oli sinä talvena 55 talonpoikaa karannut
jättäen talonsa autioiksi. Hän sanoi pelkäävänsä, että
vielä enemmän ihmisiä oli lähtevä pois Puolan aluetta
lähellä olevista paikkakunnista.³ — Viron aatelisto, joka oli
marraskuun 20 p. koolla Tallinnassa, lupasi kuitenkin
antaa asuntatiloistaan melkoisen määrän lihaa ja leipää
sotaväen elatukseksi⁴, ja Ruotsista lähetettiin rahoja sa-

¹ V. R.

² Skrifvelser till konungen R. A.

³ Eerikki Kaaprielinpoika Juhani III:lle helmikuun 4 p. 1592,
R. A. Ståthållare i Estland till K. M.

⁴ Eerikki Kaaprielinpoika y.m. Kaarle herttualle marraskuun
26 p. 1591, Skrifvelser till hertig Karl. R. A.

maan tarkoitukseen.¹ Muun muassa kuninkaan sihteeri Mathias Schubert toi sieltä 4,000 talaria jättäen nämä rahat Tallinnan neuvostolle, joka sitoutui toimittamaan niillä sotaväelle viljaa.² Mutta seuraavan vuoden alussa neuvosto ilmoitti maaherralle, että viljaa saatiin kovin vähän ostetuksi Ruotsin ala-arvoisella rahalla.³

¹ V. R. Kirje Kaarle herttualle marraskuun 4 p. 1591.

² Tallinnan isännät Eerikki Kaaprielinpoika, Gerhard Dönhoff, Juhani Berndes ja Juhani Koskul Juhani III:lle marraskuun 26 p. 1591, R. A. Ståthållare i Estland till K. M.

³ Kuitenkin neuvoston oli onnistunut hankkia 1,000 tynnyriä rukiita ja 200 tynnyriä ohria.

KYMMENES LUKU.

Tataarit Ruotsin liittolaisina.

Krimin kaani oli pitkän sodan aikana usein tarjonnut Ruotsille liittoa. Vaikka tataarit asuivat kaukana Ruotsista, oli Juhani III:lla ollut paljonkin hyötyä kaanin ystävydestä. Monet kerrat tsaarin oli täytynyt lähettää sotavoimansa, jota hän olisi tahtonut käyttää Ruotsin sodassa, suojelemaan eteläisen Venäjän maakuntia tataarien hyökkäyksiltä. Vuonna 1590 oli Krimin kaanin ja Juhani III:n välillä taas ollut niinkuin ennenkin keskusteluja Venäjälle toimeenpantavista sotaretkistä.

Kaani Kasi Gerei laittoi silloin lähetyskunnan menemään Juhani kuninkaan luo. Huhtikuussa saatiin Ruotsiin tieto sen tulosta. Otaksuen, että lähettiläitä oli kaksi, Kaarle herttua neuvoi kuningasta toimittamaan heti toisen heistä Krimiin takaisin, jotta kaanin ei tarvitsisi kauan odottaa vastausta. Herttuan mielestä oli Kasi Gereille luvattava palkinnoksi 10,000 tai 12,000 talaria joka vuodelta, jona tataarit tekisivät sotaretken Venäjälle. Toinen lähettiläistä taas oli otettava mukaan siihen rauhanneuvotteluun, joka aiottiin pitää venäläisten kanssa. Hänen läsnäolonsa siellä oli — arveli herttua — antava venäläisille ajattelemisen aihetta. Lähettiläät näyttävät saapuneen vasta heinäkuun lopulla Ruotsiin.¹ Niistä keskuste-

¹ H. R. Promemoria sihteerin Henrikki Matinpojalle huhtikuun 7 p. 1590.

luista, joita heidän kanssaan pidettiin, ei ikävä kyllä ole mitään tietoja, mutta sen saattaa arvata, että molemmiin puolin annettiin ystävyyslupauksia. Tataarit laitettiin pian paluumatkalle¹ ja heidän mukaansa pantiin Juhani III:n kirje² sekä lahjoja kaanille.³ Ruotsista kuljetettiin heidät Suomen kautta⁴ Narvaan. Kun siellä kysyttiin rauhanneuvotteluihin saapuneilta Venäjän asiamiehiltä, halusivatko he keskustella kaanin lähettiläiden kanssa, niin he närkästyneinä vastasivat, että he eivät tahtoneet kuulla tataareista puhuttavankaan. Nämä lähtivät sitten syyskuun lopulla 1590 jatkamaan matkaansa Puolan kautta Krimiin.⁵

Kaanin lähettiläät olivat kertoneet, että tataarit olivat sinä keväänä polttaneet Moskovon (toukokuussa) ja omittuista on, että Virossa ja Ruotsissa pitkin kesää liikkui sellainen huhu, vaikka siinä ei ollut mitään perää. Elokuun 4 p. Kaarle herttua kirjoitti Viroon kuulleensa luotettavalta taholta, että Venäjän pääkaupunki oli entisellään. Mutta kummallisen sitkeänä huhu kulki senkin jälkeen. Vielä syyskuussa puhuttiin Narvassa yleiseen.

¹ Elokuun 18 p. annettiin heille passi.

² Kirje oli päivätty jo 1 elokuuta. Titular-Register R. A.

³ Kuninkaan vastaus ei näytä enää olevan tallella. Lähetyskunnan käynnistä olen Ruotsin valtioarkiston luettelossa Titular-Register nähnyt seuraavan lyhyen merkinnän: »Till Tarterska Imperatorem gratulation öfuer hans tillbudna vänskap medh hans legat, der hoos finnes hwadh skencker ifrån Sverige sende ähro.» Tataarien lähdettyä Ruotsista Juhani III näkyy laittaneen kirjeen kaanin äidille. Saman valtioarkiston luettelossa Inventarium på bref och acta i Johan III:s skåp tavataan näet seuraavat sanat: »1590 12 X. Exemplar literarum Regis Johannis ad Sereniss. principem Kuplabrym, matrem Kazikierei imperatoris tartarorum.»

⁴ S. A. N:o 1507, 120; 1508, 70; 1510, 35; 3447, 47.

⁵ Eerikki Kustaanpoika ynnä muut Ruotsin lähettiläät Narvasta Sigismund kuninkaalle syyskuun 28 p. 1590, Muscovitica Kommissariers bref R. A.

että Moskova oli palanut ja että siellä oli surmattu 20,000 ihmistä.¹

Siihen aikaan, jolloin Kasi Gerein asiamiehet lähtivät Ruotsista, kuningas päätti laittaa Tauriaan kaksi omaa lähettilästään, Sipi Antinpoika Rålambin ja Eerikki Falkin, määräten heidän sihteerikseen Mathias Schubertin.² Heidän oli kuljettava Puolan kautta. Mutta kun hallitus ei ollut antanut heille riittävästi matkarahoja, niin heidän täytyi jäädä sinne odottamaan, kunnes saisivat enemmän varoja Ruotsista. Tämä tapaus kuvaa hyvin hallituksen toimettomuutta. Maaliskuussa 1591 Juhani sai tietää, että Rålamb ja Falk vielä olivat Puolassa. Hän kirjoitti silloin sekä Sigismundille että tämän ruotsalaisille sihtee-reille pyytäen heitä hankkimaan lähettiläille rahoja. Koska hän samalla epäili, että puolalaiset olivat pidätelleet näitä, niin hän kehoitti Sigismundia jouduttamaan heitä matkalle, »jos hän saattoi sen tehdä vaaratta». Juhani lausui kirjeessään m.m.: »Puolalaiset eivät suo meille mitään hyvää. Jos he mainitussa asiassa osoittavat kopeutta ja tekevät meille kiusaa, keksimme kyllä jonkun keinon kostaaksemme heille.»³ Lähettiläille Juhani kuningas antoi (maaliskuun 25 p. 1591) kovan käskyn rientää viipymättä Tauriaan.⁴ Kun he eivät sittenkään lähteneet Puolasta, niin Juhani pyysi seuraavana syksynä Sigismundia vangituttamaan heidät ja lähettämään heidät Ruotsiin, jos he eivät jatkaneet matkaansa. Vieläpä hän kiivaudessaan uhkasi ottaa heiltä siinä tapauksessa »kypärin, kilven,

¹ Eerikki Kustaanpoika ynnä muut Ruotsin lähettiläät Kaarle herttualle Narvasta syyskuun 5 p. 1590, Muscovitica Kommissariers bref R. A.

² Heille kirjoitettiin passi elokuun 8 p. R. A. Titular-Register E. — Mathias Schubertista kts. kirjaani Pohjoismaiden viisi-kolmattavuotinen sota.

³ V. R. Kirje Puolan kuninkaalle maaliskuun 15 p. 1591.

⁴ V. R.

hengen, omaisuuden ja kunnian». ¹ Marraskuun 5 p. Sigismund vastasi Juhanin kirjeeseen. Vakuutettuaan, että Puolan neuvoskunnan jäsenet eivät olleet venäläisten lahjomina estelleet lähettiläiden matkaa, niinkuin Juhani kuningas oli luullut, hän ilmoitti, että hän oli luvannut näille matkapassit, kyytihevoset ja Puolan rajalla maajaileville sotapäälliköille osoitetut suosituskirjeet sekä antanut heille 200 Unkarin kultakolikkoa. Hän selitti lisäksi, että heidän viipymiseensä ei ollut muuta syytä kuin rahojen puute sekä kova tauti, johon ensin toinen, sitten toinen heistä oli sairastunut. »He koettavat vielä», sanoi hän, »saada rahoja velaksi, ja jos he voivat hankkia lainan, niin tahdomme taata sen, mutta nyt ei meillä monien menojemme takia ole tilaisuutta antaa heille enemmän rahoja». ² Lähettiläät eivät sitten lopuksikaan näytä päässeeseen Puolaa etäämmälle. ³ Krakovasta he 10 p. heinäkuuta 1592 laittoivat Juhani kuninkaalle kirjeen, jossa he mainitsivat, että heidän tehtävänsä oli jäänyt suorittamatta, pyytäen samalla, että saisivat tulla kotimaahansa syyttömyyttään todistamaan. ⁴ Ei ole tunnettua, saapuivatko he Ruotsiin ennen Juhani III:n kuolemaa.

Vuonna 1591 tataarit hyökkäsivät — nähtävästi edellisenä vuonna Ruotsin kanssa tehdyn sopimuksen mukaan — Venäjälle. Kaani Kasi Gerei toi itse suuren sotajoukon — siinä sanotaan olleen 150,000 miestä — Moskovaa valloittamaan. Venäjä joutui siten suureen varaan, varsinkin koska Ruotsissa samaan aikaan varustettiin hyökkäystarkoituksessa melkoinen armeija. Kahden kilo-

¹ V. R. Kirje Puolan kuninkaalle syyskuun 17 p. 1591.

² Polonica R. A.

³ Girs ja Dalin sanovat kuitenkin heidän käyneen Tauriassa ja saaneen siellä aikaan sen, että tataarit kesällä vuonna 1591 tekivät hyökkäyksen Venäjälle. Mainittujen tutkijain teoksia käytin lähteinäni, kun puhuin asiasta kirjassa Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota.

⁴ Tatarica R. A.

metrin päässä pääkaupungista tsaarin väki vihdoin asetui tekemään tataareille vastarintaa, ja siellä syntyi heinäkuun 4 p. taistelu. Se oli ratkaisematon, mutta seuraavana aamuna varhain kaani, joka ei enää luottanut tataarien voittoon, lähti kiireesti paluumatkalle. Elokuun alussa hän saapui Krimiin. Takaa-ajavat venäläiset olivat silloin hajottaneet ison osan hänen sotajoukostaan.¹

Saman vuoden lopulla (joulukuun 10 p.) tuli tataarien airut Johannes Antonii² Tallinnaan, jossa hän ilmoitti, että Perekopin kaani oli lähettänyt hänet tärkeille asioille Juhani kuninkaan luo.³ Kun airut saapui Ruotsiin⁴, niin Juhani III rupesi epäilemään, että hän ei ollutkaan kaanin lähettämä, vaan jokin petturi. Huhtikuussa (1592) Kaarle herttua kuitenkin saattoi kirjoittaa kuninkaalle saaneensa tietää, että tulokas oli kaanin oikea asiamies.⁵ Tämä kut-

¹ Kasi Gerein joukoissa oli ollut turkkilaistakin väkeä. Sulttaani, jonka vasalliudessa kaani oli, moitti tätä ankarasti siitä, että hän oli peräytynyt Venäjältä ryhtymättä ratkaisevaan oteluun. — Venäläinen historioitsija Smirnov sanoo, että turkkilaisten ja tataarien aikakirjoissa ei mainita mitään Kasi Gerein suuresta sotaretkestä. Tämä omituinen asia saatetaan kenties selittää sillä, että kaanin pakoretki oli jonakin nöyryytyksenä molemmille näille kansoille. Karamsin, *Geschichte des Russischen Reiches* IX, 205 ja 225. — В. Д. Смирновъ, Крымское Ханство, 445.

² Karamsin nimittää häntä Antoniksi ja sanoo hänen olleen tsherkessiläisen. *Geschichte des Russischen Reiches*, IX, 222.

³ Viron maaherra Eerikki Oxenstierna tarjosi hänelle matkaa varten uuden Pohjanmaalta tulleen aluksen, joka silloin sattui olemaan satamassa, mutta tataari katsoi sen liian pieneksi ja jäi joksikin aikaa Tallinnaan odottamaan, kunnes hänelle hankittiin toinen isompi laiva. Eerikki Kaaprielinpoika Juhani III:lle Tallinnasta tammikuun 2 p. 1592, R. A. Ståthållare i Estland till K. M.

⁴ Hän oli kulkenut Suomen kautta, ja täällä hänellä oli ollut seuralaisena Pietari Duc. S. A. N:o 3456, 49. — Pietari Duc näkyy olleen tunnetun linnojen rakentajan Pietari Hertigin poika. S. A. N:o 5691, 98.

⁵ H. R. Vastaus Juhani III:lle huhtikuun 11 p. 1592.

suttiin sen jälkeen kuninkaan luo tekemään selkoa asiaan.¹ Hän sanoi kaanin tarjoavan Ruotsille liiton uudistamista ja vakuuttavan, että tataarit eivät aikoneet tehdä rauhaa suurruhtinaan kanssa, ennen kuin tämä oli nöyrästi kumartanut kuninkaalle ja anonut tältä sodan lakkauttamista. Kaanin käskystä lähettiläs samalla kertoi, että tataarit olivat käyneet Venäjällä tehden siellä suurta vahinkoa, ja ilmoitti, että Kasi Gerei pyysi kuninkaalta apurahoja linnan rakentamiseksi Venäjän rajalle. Toukokuun 31 p. Kaarle herttua antoi kuninkaalle mietinnön kaanille menevän vastauksen sisällyksestä. Tämän mietinnön mukaan oli lähettiläälle lausuttava, että kuningas mielihyvällä suostui jatkamaan liittoa ja että hän tahtoi ahdistaa yhteistä vihollista samalla tavoin kuin kaani. Mitä apurahaan tuli, jota kaani pyysi ja johon nähden lähettiläs huomautti kuninkaan entistä lupausta, oli sanottava, että sellainen lupaus tosin oli annettu Juhani kuninkaan kirjeessä, mutta ainoastaan semmoisella ehdolla, että kuninkaan ei tarvitsisi suorittaa rahoja, jos hän ei anois tataareilta apua; tätä ei kuitenkaan ollut tapahtunut. Juhani III tarvitsi rahansa omien rajalinnojensa vahvistamiseen, jonka tähden hän ainoastaan voi lähettää kaanille lahjan.² — Luultavaa on, että se kirje, joka pantiin menemään Kasi Gereille,³ olikin laadittu herttuan ehdotuksen mukaan.⁴

¹ *Calendaria Caroli IX.*

² H. R. Ehdotus tataarien lähettiläälle annettavaksi vastaukseksi.

³ Mainittu kirje, joka oli päivätty 17 heinäkuuta 1592, on nähtävästi ollut Dalinin käytettävänä. En ole löytänyt sitä Ruotsin valtioarkistosta. Tämän arkiston luetteloon Titular-Register on kuitenkin tehty seuraava merkintä: »1592 Till Tartaren. Svar på hans legats Johannis Antoni värf om penningar till läns emot Ryssen 17. VII.»

⁴ Ruotsin valtioarkistossa on eräs päiväämätön luettelo tataarilaislähettiläiden Juhani III:lle tuomista lahjoista. Tuo luettelo

Juhani III:n kuolema tapahtui, kuten tunnettua on, muutamia kuukausia sen jälkeen kuin kaanin asiamies lähti Ruotsista. Seuraavana keväänä tiesivät vakoojat kertoa Viipurissa ja Käkisalmissa, että isoin osa Venäjän sotajoukosta taas, niinkuin edellisinäkin vuosina, oli lähetetty tataarien pelon takia etelään päin. Ja vaikka Kasi Gerei teki kesällä vuonna 1594 rauhan Feodorin kanssa, pidettiin venäläinen sotajoukko vielä seuraavinakin vuosina vartioimassa Okajoen rantoja.

on nähtävästi joko vuodelta 1590 tai 1592. Kun pidän luultavampana, että se on tehty jälkimmäisenä vuotena, teen tässä selkoa sen sisällyksestä, joka saattaa tavallaan olla mielenkiintoinen. Kaani lähetti Juhani III:lle kultaisen korukappaleen (ett gyllene stycke) ja suuren hevosloimen. Kaanin veli Fete Gerei antoi valkoisen pöytäliinan. Kasi Gerein veljenpojalta Saffa Gereiltä ei tullut mitään lahjaa, mutta hän oli käskenyt lähettiläiden ilmoittaa, että hän oli lähtenyt sotaretkelle vihollisia vastaan. Etevimvät Taurian valtaneuvokset toimittivat Juhani III:lle suuren loimen. Kaanin puolisoilta hän sai ainoastaan kirjeen. Ensimmäinen lähettiläistä lahjoitti kuninkaalle hevoson, toinen Juhani herttualle joutsen, kolmas ja neljäs kuninkaalle kankaita.

YHDESTOISTA LUKU.

Puolan kuningas rauhan välittäjänä.

Sen jälkeen kuin Sigismund oli valittu Puolan kuninkaaksi, oli Venäjällä aluksi luultu, että hän ryhtyisi auttamaan isäänsä sodassa huolimatta Venäjän ja Puolan kesken elokuun 16 p. 1587 Varsovassa tehdystä välirauhasta. Mutta pian huomattiin, että Sigismund ei voinutkaan ryhtyä taisteluun. Puolan säädyt eivät olleet halukkaat antamaan väkeä ja varoja sotaan, jota olisi käyty Ruotsin eduksi. Olipa Liettuassa suuri puolue, joka haki tsaarin ystävyyttä. Näissä oloissa Sigismund päätti ruveta toimimaan Puolan ja Venäjän suhteiden parantamiseksi, toivoen, että hän, jos tämä onnistuisi, voisi vaikuttaa rauhan aikaansaamiseksi Ruotsin ja Venäjän välillä.

Toukokuun 30 p. 1590 saapui puolalainen sanansaattaja Moskovaan tuoden tsaarille Sigismundin kirjeen, jossa ilmoitettiin, että kuningas aikoi laittaa Venäjälle täysivaltaiset asiamiehensä sopimaan pysyväisestä rauhasta sekä neuvottelemaan turkkilaisia ja tataareja vastaan tehtävästä liitosta.¹ — Olemme nähneet, että Krimin kaanin lähetti-läät pian sen jälkeen kävivät Ruotsissa, jossa heidät otettiin ystävällisesti vastaan ja josta he veivät kaanille Juhani kuninkaan kirjeen. Omituiselta tuntuu, että Ruotsin

¹ Н. Н. Бантышъ-Каменскій, Переписка между Россією и Польшею по 1700 годъ. (Чтенія въ обществѣ исторіи и древностей при Московскомъ университетѣ 1861, I, 24.)

ruununperijä Sigismund puhui tsaarille tataarien vastustamista tarkoittavasia sopimuksesta, vaikka nämä olivat hänen isänsä ainoat liittolaiset Venäjän sodassa.

Sigismund kuninkaan asiamiehet, joita nyt odotettiin Moskovaan, tulivat sinne lokakuun 10 p. 1590. Lähetyskunnan jäseninä olivat voivodi Stanislav Radominski, Liettuan alikansleri Kaaprieli Voina ja notaari Mathias Voina. Lokakuun 13 p. he olivat tsaarin puheilla ja keskustelivat sitten pajarien kanssa muun muassa Ruotsin asioista. Lausuen venäläisille, että nämä olivat ottaessaan Ruotsilta Jaaman, Iivananlinnan ja Kaprion sekä hyökätessään Narvaa vastaan rikkoneet Puolan kanssa tekemänsä välirauhan, he pyysivät, että Venäjä antaisi mainitut kaupungit Ruotsille takaisin ja tekisi tämän valtakunnan kanssa ikuisen rauhan. Vastatessaan pajarit puhuivat niistä vääryyksistä, joita Ruotsin kuningas oli eri aikoina heidän mielestään tehnyt Venäjälle. Vihdoin tsaari kutsui tammikuun 1 p. 1591 Venäjän hengellisiä ja maallisia arvohenkilöitä yleiseen kokoukseen, jossa keskusteltiin Sigismund kuninkaan ehdotuksista. Kaikki he neuvoivat häntä suostumaan aselepoon Puolan kanssa, mutta kieltäytymään rauhanteosta. Venäjän ja Puolan kesken sovittiinkin sitten, tammikuun 10 p., kaksitoistavuotisesta välirauhasta, joka oli luettava elokuun 15 päivästä 1590.

Sopimuskirjan lisäksi pajarit laativat vielä (tammikuun 19 p.) Puolan lähettiläiden kanssa kaksi pöytäkirjaa. Ensimmäisessä näistä määrättiin, että venäläiset eivät saaneet aselevon kestäessä käydä Liivinmaan kaupunkien¹ kimppuun ja että Puolan kuninkaan tuli samalla tavoin jättää Iivananlinna, Jaama ja Kaprio sekä Novgorodin ja Pihkovan alueet rauhaan, kunnes Puolaan lähetettävät tsaarin asiamiehet tarkemmin sopivat näistä asioista kunin-

¹ Näistä kaupungeista mainittiin sopimuskirjassa m.m. Колыванъ (Tallinna), Ракоборъ (Rakvere), Толшеборъ (Toolsenlinna), Коловеръ (Lukkolinna) ja Лиговеръ (Lihula?).

kaan kanssa; Narvaan¹ ei Venäjällä eikä Puolalla ollut oikeutta yhden vuoden aikana kajota. — Toinen pöytäkirja sisälsi venäläisten vastauksen lähettiläiden Ruotsia koskevaan esitykseen. Tsaari oli — sanottiin siinä — kieltänyt alamaisiaan ryhtymästä yhden vuoden aikana² taisteluun Ruotsia vastaan, vaikka Juhani III usein oli kohdellut Venäjää loukkaavasti ja kaksi kertaa rikkonut välirauhan. Ruotsin kuninkaan oli samalla tavoin pidettävä aselepoa voimassa;³ hänen ei ollut luvallista lähettää sotajoukkojaan Jaamaa, Iivnanlinnaa ja Kapriota vastaan eikä myöskään Pihkovan ja Novgorodin alueille.⁴

Puolan asiamiehet lähtivät Moskovasta tammikuun 23 p. 1591. Radominski, joka näyttää olleen lähetyskunnan päämies, oli kuitenkin kuollut sitä ennen (joulukuun 6 p. 1590).

Tammikuussa vuonna 1591 Iivnanlinnan päällikkö toimitti Narvaan kirjeen, jossa Kaaprieli Voina ilmoitti mainitusta aselevosta Ruotsin armeijan ja rajalinnojen päälliköille pyytäen, että asiasta mitä pikimmin annettaisiin tieto kuninkaalle ja että Ruotsin sotaväki kiellettäisiin hyökkäämästä Venäjälle.⁵ Tultuaan Inkeriin Mauri Griip

¹ Narvan nimenä oli sen ajan venäläisillä Рыгородъ.

² Lukien joulukuun 25 päivästä 1590.

³ Outoa on, että Sigismund siihen aikaan, jona välirauha tehtiin, kirjoitti Virossa ja Suomessa olevalle Ruotsin sotaväelle, että hän ja hänen isänsä aikoivat ottaa Ruotsin ruunun haltuun takaisin ne alueet, mitkä Kaarle Horn edellisenä vuonna oli luovuttanut venäläisille. V. R. Sigismundin kirje oli päivätty helmikuun 1.

⁴ Bantish-Kamenski l.c. 26 ja 27.

⁵ Ilmoitus oli kirjoitettu latinaksi seuraavin sanoin:
23. Janua. 591.

Illustribus, Magnificis, Generosis, Comitibus, Palatinis, Capitaneis, Praesertim vero Palatino siue Capitaneo Narvensi, alijsq. quibusuis Serenis:mi Regis Sweciae Ciuitatum Praefectis, vicinis, et amicis n:ris salutem et officiorum nostrorum Commendationem.

Notum facimus d: v: Quod cum a Sacra Regia M:te d:no nostro Clementis:mo dei gratia Rege Poloniae, et Magno Duce Lithuaniae,

sai tämän kirjeen Yrjö Boijelta.¹ Hän vastasi Iivannanlinnan päällikölle, että Juhani kuningas ei ollut antanut hänelle mitään määräystä aselepoon nähden ja että hän sentähden aikoi jatkaa sotatoimia.²

huc ad magnum Moschorum ducem Thedorum Iwanowitz in certis Regni et magni Ducatus Lithuaniae negotijs ablegati fuissimus, essetq. nobis praeterea a Serenissimo Rege n:ro iniunctum atq. Commissum, vt ex parte rerum Regni et Dominiorum Serenissimi Regis Sweciae cum magno Moschorum Duce ageremus, Ita Constituimus quod etsi certo nobis constaret Magnum Moschowiae Ducem post elapsum iam Anno praeterito Induciarum tempus constitutum ad oppugnandas Serenissimi Regis Sweciae Ditiones exercitum cum apparatu bellico praemisisse: vt Magnus Moschowiae Dux ab armis discederet, eumq. exercitum cum apparatu suo reduceret, et ad decursum unius anni, nempe a festo nuper praeterito Nativitatis Domini ad proxime futurum simile festum iuxta vetus Calendarium Dominia tam Serenis:mi Regis Sueciae, quam Magni Moschorum Ducis ex vtraq. parte quiete et pacifice invicem sese continerent. De quibus quidem rebus hic per nos apud magnum Moschorum Ducem constitutis vbi ad sacram Regiam Ma:tem D:num n:rum Clementis:mum veuersi fuerimus, Sacram Regiam Maiestatem certam faciemus, Sacra vero Regia Maiestas D:nus n:r Clementissimus Serenissimo Regi Sueciae Parenti M:tis suae hisce quantocius planius perscriptis, vti Serenitas sua ad praefixum induciarum tempus contra Magnum Muschouiae Ducem iuxta ea quae hic apud eum constituimus, parate sese gerat, hominesq. ditionum suarum sub pace

jatk. seur. siv.

¹ Toistakin tietä näkyy Boijelle tulleen sanoma puolalaisten tekemästä välirauhasta. Hovipalvelija Pietari Stolpe, joka maaliskuun alussa palasi sota-näyttämöltä Ruotsiin, kertoi kuninkaalle, että kaksi ylhäistä venäläistä, jotka olivat tulleet Yrjö Boijen luo tämän ollessa sotaväkineen Inkerinmaalla, olivat näyttäneet Boijelle rauhakirjan pyytäen, että hän ei jatkaisi viholiisuuksia. Boije oli silloin pidättänyt heidät, ja he olivat saaneet olla vankeina, kunnes Mauri Griip saapui Sakernojan leiriin. Siellä ylipäällikkö oli puhutellut heitä kovin sanoin ja sitten antanut heidän mennä matkoihinsa. V. R. Kirje Kaarle herttualle maaliskuun 5 p. 1591.

² Mauri Griip Juhani III:lle Sakernojan kenttäleiristä tammi-kuun 31 p. 1591, Ur samlingen Livonica S. A.

Juhani III, joka siihen aikaan luuli voitavansa menestyksellä taistella Venäjää vastaan, ei ensinkään ollut mielisään, kun hänelle tuli sanoma, että Sigismundin asiamiehet olivat Ruotsin puolesta sopineet moskovalaisten kanssa sotilakosta pyytämättä siihen ennakolta hänen suostumustaan. Hän kirjoitti maaliskuun 13 p. Mauri Griipille, että tämä ei missään tapauksessa saanut pitää väliä aselevosta, lisäten: »Tiedämme, että poikamme ei ole antanut liettualaisille mitään käskyä moisesta sopimuksesta. Ja vaikka asianlaita olisikin tällainen, niin emme aio tunnustaa poikaamme, emme veljeämme emmekä ketään muuta hoojaksemme. — Elkkää tästä lähtien salliko minkään venäläisten, puolalaisten tai liettualaisten lähetin tulla leiriin».¹ Sigismundille Juhani III lausui samoista asioista: »Ylipäällikön kirjeistä olemme saaneet tietää lähettiläinä

contineat, perscribet. Nunc vero operae pretium ducimus, vt D: V: Serenissimum Regem Sueciae de hisce omnibus quamprimum edoceat, et ad noticiam Vicinarum D: V: Serenis:mi Regis Sweciae Ciuitatum Praefectis deducat Militesq. et homines Iurisdictionis D: V: nec non alios si qui sunt illic a serenissimo Rege Sweciae cum suis Praefectis bellatores contra magnum Moschowiae ducem praeparati ab oppugnandis Magni Moschowiae Ducis ditionibus atq. Arcibus, tum ab agrestibus irruptionibus et bellica populatione cohibeat, Vtq. hoc totum induciarum tempus illaesum obseruent admoneat Atq. ne quam ansam ad violandum hocce foedus homines serenissimi Regis Sueciae detur serio iniungat. Petimus autem a D: V: vt hunc seruitorem et tabellarium n:rum Nobilem Martinum Quinta per Livoniam in Lithuaniam ad nos iturum D: V: absq. mora expediat ductoresq. ipsi in Livoniam per loca ditionum Sere:mi Regis Sueciae non deneget. Bene Valete D: V: Cupimus. Dat: Moschowiae die 23 Ianuarij. Anno D:ni: 1591.

D: V: boni et quaeq. prospera optantes amici.
Gabriel Voina. Magni Ducatus Lithua: Vice Can. Mereten: Crasnosieleuq. Capitaneus. Manu propria.
Mathias Woina per magnum Ducat: Lithuaniae Notarius

¹ V. R.

olleiden liettualaisten tehneen meidän puolestamme aselevon venäläisten kanssa sellaisilla ehdoilla, että tämä aselepo saisi kestää 12 vuotta, jos me antaisimme Puolalle Narvan, mutta muussa tapauksessa ainoastaan yhden vuoden joulusta jouluuun lukien.¹ Siten puhkeaa nyt esille, mitä he (puolalaiset) tarkoittavat. Tämä on seuraus niistä neuvotteluista, joihin Eerikki Sparre ryhtyi Puolassa kuninkaan vaalin aikana.² Me aiomme kuitenkin jatkaa sotaa.»³ Vähän myöhemmin Juhani kuningas ilmoitti Sigismundille, että sanoma liettualaisten sopimuksesta oli nostanut vastahakoisuutta Ruotsin sotajoukossa, kun sen oli lähdeittävä vihollista vastaan.⁴ Samalla hän sanoi hyvin tietävänsä, että »hänen rakas poikansa» ei ollut antanut lähettiläille käskyä menetellä rauhankeskusteluissa sillä tavoin.⁵ Sigismund näkyykin sitten selittäneen isällensä, että Puolan komissaarit olivat Venäjällä omin lupinsa päättäneet Ruotsin asioista⁶, ja Tukholmaan tuli kesällä sanomia, että venäläiset olivat peloittaneet tai lahjoilla

¹ Griipin vangitsemat pajarit olivat kertoneet siten välirauhan ehdoista. On vaikea sanoa, paljonko heidän selostuksessaan oli perää, ennen kuin Venäjältä voidaan saada otteet alkuperäisistä asiakirjoista.

² Ruotsin lähettiläät Eerikki Brahe ja Eerikki Sparre olivat Sigismundin vaalin aikana suostuneet siihen Puolan valtaneuvoston vaatimukseen, että hänen oli luovutettava Puolalle kaikki ne alueet, jotka Ruotsilla oli Liivinmaassa.

³ V. R. Kirje Puolan kuninkaalle maaliskuun 15 p. 1591.

⁴ V. R. Kirje Puolan kuninkaalle maaliskuun 31 p. 1591.

⁵ Ruotsin sotajoukossa levisi keväällä sellainenkin huhu, että Sigismund aikoi saadakseen Venäjän ja Ruotsin kesken aikaan aselevon toimittaa Käkisalmen takaisin Venäjälle. Tämän johdosta Juhani kirjoitti Mauri Griipille Puolan lähettilään vakuuttaneen hänelle, ettei Sigismundilla semmoisia tarkoituksia ollut.

⁶ Kaarle herttua oli sitä ennen (huhtikuun 5 p. lähettämässään kirjeessä) suoraan kysynyt Puolan kuninkaalta, oliko tämä käsenyt asiamiehensä keskustella Ruotsin puolesta venäläisten kanssa.

houkutelleet Sigismundin lähettiläät suostumaan viekkaiisiin esityksiinsä.

Omituinen on eräs kirje, joka toukokuussa 1591 lähetettiin Suomessa olevalle sotaväelle Sigismundin nimessä. Se oli luultavasti laadittu Ruotsissa, koska se tavataan valtakunnan registratuurissa. Kirjeessä luvattiin Ruotsille apua Venäjää vastaan seuraavin sanoin: »Meille on kerrottu muutamien teistä luulevan, että isämme ei voi saada rauhaa aikaan, jolle suuriruhtinaalle anneta takaisin kaikkia Venäjän menettämiä alueita. Sanotaanpa heidän sentähden tahtovan, että Karjalan ruhtinaskuntakin luovutettaisiin venäläisille. Tietäkää, että ryssä, jos häneltä pyydetään rauhaa, aina on ylpeä ja esittää sietämättömiä ehtoja, mutta kun hän näkee, että hänellä on tosi edessä, niin hän on nöyrä. Tästä syystä teidän tulee pakkoa käyttämällä taivuttaa hänet Ruotsille edulliseen rauhaan. Ja jos ryssä nyt ei suostu tekemään sovintoa isämme kanssa, tahdomme me, jolle Jumala on antanut kuninkaan vallan täällä Puolassa, toimia niin, että hän on havaitseva pahoittaneensa kahta kuningasta. Ruotsin alaimaiset saavat siten nähdä, että emme hylkää rakasta isänmaatamme, vaan olemme avuliaat sitä puolustettaessa, niinkuin isämme tahto ja toivo onkin ollut. Että apumme on tähän saakka viivästynyt, se on johtunut Puolassa jonkun aikaa vallinneesta suuresta metelistä. Ja koska tämä kuningaskunta nyt on saatu rauhoitetuksi, niin tahdomme antaa venäläisten huomata, minkä vallan Jumala on meille suonut.»¹ — Kirjeessä luvattiin sotaväelle kuitenkin enemmän, kuin Sigismund voi täyttää. Levottomuudet eivät vielä olleet Puolassa loppuneet.

Samaan aikaan kuin mainittu kirje pantiin menemään Suomeen, Sigismund kuningas päätti toimittaa erään Lindorm Niilonpojan mukana melkoisen määrän rahoja Virossa olevalle Ruotsin väelle. Kaarle herttua, joka oli

¹ Kirje oli päivätty toukokuun 1 p.

saanut tiedon tästä hänen aikeestaan, luuli puolalaisilla olevan pahat tarkoitukset. Huomautettuaan Juhani III:lle, että he kenties tahtoivat rahälähetyksellään saada Ruotsin saksalaisen sotaväen tyytymättömäksi, koska hallitus ei voinut antaa sille muuta kuin valtakunnan omaa rahaa, joka oli menettänyt suurimman osan arvostaan, hän neuvoi kuningasta vaatimaan, että puolalainen raha oli tuotava hänen omiin käsiinsä.¹ Juhani kuningas käskikin toukokuun 4 p. Lindorm Niilonpojan tulla rahoineen Tukholmaan sanoen, että näitä rahoja ei saanut jakaa sotaväelle, ennen kuin niihin oli lyöty Ruotsin oma leima.²

Kaarle herttuan mieleen johtui siihen aikaan tuuma, että Venäjän sota saataisiin onnellisesti päättymään, jos Sigismund kuningas voisi suostuttaa keisari Rudolf II edistämään rauhan asiaa.

Vuonna 1587 Puolassa tapahtuneen kuninkaanvaalin jälkeen olivat Habsburgin suvun ja Sigismundin välit tunnetuista syistä olleet jonkun aikaa kaikkea muuta kuin hyvät. Keisari oli silloin (1589) lähennyt Venäjää ja toimittanut sinne lähettiläänsä toivoen, vaikka turhaan, tsaarilta apua Puolaa ja Turkkia vastaan. Tämän johdosta Juhani III oli pelännyt, että Rudolf II oli valmis virittämään Venäjän kanssa juonia Ruotsinkin vahingoksi.

¹ H. R. Kirje Juhani III:lle huhtikuun 20 p. 1591.

² Elokuun 17 p. Narvan linnan isännät ilmoittivat Juhani kuninkaalle, että Sigismund oli laitattanut kirjeen sotajoukolle kehoittaen sitä tekemään vihollisille vahinkoa sekä myöskin lähettänyt väelle 10,000 talaria. Ennenkuin Sigismund kuninkaan historia on saatu puolalaisten lähteiden avulla tarkemmin tutkituksi, on kuitenkin vaikea sanoa, oliko hän silloin toimittanut toisen kerran rahoja Viroon, vai puhuttiinko Narvan päälliköiden kirjeessä vielä samasta asiasta, josta Juhani III oli kirjoittanut Lindorm Niilonpojalle toukokuun 4 p. Yrjö Maununpoika ja Eerikki Juhaninpoika Juhani III:lle Narvasta elokuun 17 p. 1591, Ingrica R. A.

Vielä tammikuun 27 p. 1591 Juhani oli eräässä Sigismundille lähettämässään kirjeessä lausunut huomanneensa, että itävaltalaiset olivat valmiit tekemään venäläisten kanssa liiton häntä vastaan. Sen olivat muka eräät Ruotsiin tuodut vangit tunnustaneet.¹ Hän oli myös, sanoi kuningas, kuullut, että oli aiottu naittaa joku Itävallan

¹ Puhuessaan Ruotsissa olevista vangeista Juhani III tarkoitti eräitä saksalaisia, jotka oli pidätetty Narvan luona ja sieltä lähetetty Tukholmaan. Näistä miehistä mainittakoon muutama sana. Arkkiherttua Maksimilian, joka ei voinut unhottaa, että hänet oli syrjäytetty Puolan kuninkaanvaalissa, vieläpä pantu siellä vankeuteenkin, oli voidakseen kostaa puolalaisille nöyryytyksen, jonka alaiseksi hän oli mielestään joutunut, pyytänyt tsaarilta raha-apua ja lähettänyt lopulla vuotta 1590 erään Eerikki Lazzota von Steblaun neljän seuralaisen kera asiamiehenään Venäjälle. Airuet tulivat Lybekistä Pärnäspäähän, Venäjän puolelle Narva-joen suuta. Siellä lippukunnan päämies Abraham Niilonpoika otatti heidät metsässä kiinni ja toi heidät Narvaan. Kun heitä kuulusteltiin, niin he vastasivat olevansa saksalaisia aatelismiehiä, jotka tahtoivat mennä Ruotsin kuninkaan palvelukseen. Mutta eräät kauppiaat kertoivat, että miehet olivat Lybekissä sanoneet aikovansa lähteä Hampurista Norjan ympäri Venäjälle. Heidä epäiltiin nyt — ja syystäkin — Maksimilianin lähettiläiksi, jonka tähden heidät toimitettiin Abraham Niilonpojan saattamina Ruotsiin. Steblau oli sivistynyt saksalainen (mähriläinen) ylimys, jota keisari oli käyttänyt tärkeissä toimissa. Tiedustellesaan hänen asiaansa, jota Steblau ei tahtonut ilmaista, Kaarle herttua kohteli häntä aluksi kovin tylysti uhaten häntä muun muassa kidutuksella. Vasta vuonna 1593 von Steblau laskettiin keisarin pyynnöstä vapauteen. — Arvi Tönnenpoika Juhani III:lle lokakuun 12 p. 1590, Skrifvelser till konungen R. A. — Arvi Tawast, Henrikki Abel ja Eerikki Juhaninpoika samalle lokakuun 17 p., Ingrica R. A. — De la Blaque samalle lokakuun 18 p., Skrifvelser till konungen IV. R. A. — Eerikki Juhaninpoika samalle lokakuun 21 p., Ingrica R. A. — Arvi Tönnenpoika samalle lokakuun 30 p., Ur samlingen Livonica S. A. — De la Blaque Kaarle herttualle marraskuun 2 p. 1590, Skrifvelser till hertig Karl R. A. — S. A. N:o 5646, 116. — R. Bergström, Svenska bilder 1—21. — Historisk Tidskrift 1883, 257.

huoneen jäsenistä suurruhtinaan veljelle. Nähtävästi Juhani epäluuloissa ei kuitenkaan ollut mitään perää. Sigismund oli jo maaliskuussa 1589 saanut riitansa sovituksi keisarin kanssa¹, ja paria vuotta myöhemmin heidän välinsä muuttuivat varsin ystävällisiksi, kun Rudolf II:n veljentytär kihlattiin Puolan kuninkaalle.²

Tätä asiain tilaa Kaarle herttua nyt koetti käyttää Ruotsin hyväksi. Hän kirjoitti kesäkuun 8 p. 1591 Sigismundille: »Koska käy vaikeaksi väsyneellä ja vastahakoisella väellä jatkaa kauemmin sotaa alamaisten ollessa tyytymättömiä ja niskoittelevia, pyydämme, että Teidän Majesteettinne ottaisi harkittavakseen, miten tämä pitkälinen vaino saataisiin päättymään ja T. Majesteettinne isä vanhoilla päivillään pääsisi rauhaan. Sen johdosta että T. M. aikoo mennä naimisiin Itävallan huoneen jäsenen kanssa, saattaisi T. M. nyt pyytää Rooman keisaria tarjoutumaan rauhan välittäjäksi. Olemme vakoojilta kuulleet, että venäläisetkään eivät voi kauemmin kestää sotaa, vaan haluavat rauhaa yhtä paljon kuin me, mutta siihen ei kuitenkaan saata luottaa.»³ Ruotsin neuvoskunta, jolta kysyttiin, pitikö se keisarin välitystä toivottavana, oli samaa mielipidettä kuin Kaarle herttua.⁴ Herttuan kirjeestä ei kuitenkaan nähty mitään seurauksia. Joulukuussa Arvi Stålarin ilmoitti hallitukselle saaneensa tietää, että suurruhtinas ei sallinut keisarin sekaantua Ruotsin ja Venäjän välisiin asioihin.⁵ Kaarle herttua puhui vielä seuraavana keväänä Juhani kuninkaalle Itävallan välityk-

¹ H. Hjärne, Sigismunds förhållande till Habsburgska huset. (Hist. Tidskrift 1883, 243—257.) — V. R. Kirje Puolan kuninkaalle tammikuun 27 p. 1591.

² Kihlaus tapahtui toukokuussa 1591, ja häät vietettiin Wienissä 4 p. toukokuuta 1592.

³ H. R.

⁴ Neuvoskunnan mietintö kesäkuun 14 p. 1591, Afskrifter R. A.

⁵ Arvi Stålarin kuninkaan sihteerille Olavi Sverkerinpojalle Narvasta joulukuun 8 p. 1591, Ur samlingen Livonica S. A.

sestä.¹ Mutta Juhani itse ei pitänyt sitä tarpeellisena. Hän muistutti herttualle, että Ruotsilla ei ollut Stettinin rauhanneuvotteluissa ollut mitään hyötyä keisarista eikä Puolan kuninkaasta, ja lisäsi: »Keisari, joka toivoo, että joku hänen suvustaan pääsisi Venäjää hallitsemaan, on enemmän tsaarin kuin Ruotsin puolella, jonka tähden hän sangen vähän pitää väliä meidän edustamme. Jos meidän täytyy tehdä myönnytyksiä, niin meillä on käsissämme sellaista, jolla voimme hankkia rauhan, emmekä tarvitse välittäjää menettääksemme valloittamiamme alueita.»² Kun Juhani kuningas oli näin vastahakoinen, niin herttuan tuuma saada rauhanneuvottelut Itävällan avulla alkuun raukesi sikseen.

Sigismund oli kauan aikaa jättänyt tammikuun 1 p. 1591 Moskovassa tehdyn välirauhan vahvistamatta. Tämöisen vahvistuksen hankkimista varten Feodor tsaari laittoi huhtikuun 12 p. 1591 asiamiehensä menemään Puolan kuninkaan luo. Saatuaan kuulla, että Venäjän airuet olivat lähteneet matkalle, Juhani III kirjoitti heistä usein Sigismundille antaen hänelle neuvoja ja suoranaisia ohjeitakin, miten hänen oli valvottava Ruotsin etua keskustellessaan heidän kanssaan. Seuratkaamme vähän Juhani kuninkaan ja hänen poikansa silloista kirjevaihtoa, mikäli se koski Venäjää.

Kesäkuun 24 päivätyssä kirjeessä Juhani III sanoi: »Nyt näyttää rakkaalla pojallamme olevan sopiva tilaisuus toimittaa jotakin hyvää meidän ja vihollistemme välisissä asioissa. Koska venäläiset ovat menetelleet moitittavasti Puolan lähetyskuntaa kohtaan — he kun ovat var-

¹ H. R. Kirje Juhani III:lle huhtikuun 4 p. 1592. Ilmoituk-
sia kuninkaan kansliaan huhtikuun 7 p. 1592. Mietintö sota-
asioista toukokuun 27 p. 1592.

² Juhani III Kaarle herttualle huhtikuussa 1592, Acta histo-
rica S. A.

tioiden asettamisella ja väärillä ilmoituksilla pelottaneet sen suostumaan Ruotsin puolesta yhden vuoden aselepoon — saatetaan suurentamalla sitä asiaa sanoa heille, että he ovat rikkoneet rauhan. Ennenkuin suurruhtinas tähän aikaan ryhtyisi taisteluun kahta vihollista vastaan, on hän valmis tekemään kanssamme semmoisen sopimuksen, josta meillä on oleva hyötyä ja kunniaa, sillä olemme kuulleet, että Venäjä tähän aikaan on voimaton, jonka tähden suurruhtinas hakee apua eri hallitsijoilta pyytäen, että he tahtoisivat edistää rauhantekoa. Siten hän on käskenyt Tanskaan lähettämänsä asiamiehen heittäytyä kasvoilleen kuninkaan eteen ja luvata hänelle erään maakaistaleen, joka on Norjan rajalla ¹, jos kuningas voisi vaikuttaa siihen, että saataisiin rauha toimeen. Nyt saatetaan Puo-

¹ Tammikuussa vuonna 1591 Juhani III oli saanut kuulla, että eräs tsaarin airut oli jonkun aikaa sitä ennen saapunut Norjan kautta Marstrandin kaupunkiin. Peläten, että tämä oli lähetetty ehdottamaan Tanskalle liiton tekemistä Ruotsia vastaan kuningas käski otattaa hänet merellä kiinni. Juhaniin epäluulot olivat kuitenkin turhia. Feodor oli lähettänyt sanansaattajansa toisista syistä. Hänelle oli näet ilmoitettu, että Ruotsin oli annettu pestata sotamiehiä Tanskasta, ja jo heinäkuussa 1590 hän oli päättänyt kirjoittaa asian johdosta Tanskan kuninkaalle. Ruotsalaiset eivät voineet estää Venäjän lähettämästä pääsemästä Kööpenhaminaan. Vastatessaan kesäkuussa 1591 tsaarin kirjeeseen Tanskan hallitus torjui hänen syytöksensä antaen samalla tietää, että ruotsalaisten pelko ja kovat pakkaset olivat kauan pidättäneet sanansaattajaa hänen matkallansa Tanskaan. Juhani III:n puheessa siitä, että tsaari oli luvannut jonkun venäläisen alueen Tanskalle, ei siis näy olleen mitään perää. V. R. Vastaus Yrjö Eerikinpojalle tammikuun 8 p. 1591. Kirje Puolan kuninkaalle tammikuun 27 p. 1591. — H. R. Kirjeet Yrjö Eerikinpojalle tammikuun 14 p. ja maaliskuun 28 p. 1591. Kirje Klaus Flemingille helmikuun 13 p. 1591. — Ю. Н. Щербачевъ, Датскій Архивъ 132 ja 133 (Чтенія въ обществѣ исторіи и древностей российскихъ) — Русская историческая бібліотека XVI, 239. — H. Almqvist, Sverige och Ryssland, 4, not 2. — Vrt. Handl. rör. Skand. liist. XXXVIII, 100.

lassa kysyä Venäjän airuilta, minkä tähden suurruhtinas ei mieluummin ole kääntynyt meidän rakkaan poikamme puoleen, joka on Ruotsin perintöruhtinas ja jolla on useampia Venäjään rajoittuvia maita kuin Tanskan kuninkaalla, tai miksi suurruhtinas ei ole oitis antanut lähettilänsä kumartaa meille ja tarjota meille sovintoa.»¹

Myöhemmin Juhani III jo rupesi epäilemään Sigismundiakin. Peläten, että Puolan kuningas omin päinsä tekisi Ruotsin puolesta aselevon, hän lausui tälle: »Pyydämme isällisesti, että Venäjän lähettiläiden kanssa ei päätetä mitään meidän asioistamme, erittäinkään ei meidän ja moskovalaisen välillä tehtävästä rauhasta. Jos se kuitenkin tapahtuu, niin siitä saattaa sukeutua rakkaalle pojallemme ikävyyksiä, koska emme täytä, mitä siellä päätetään, sillä emme aio tehdä rauhaa tai aselepoa vihollisemme kanssa, ennen kuin olemme saaneet takaisin linnamme, jotka Kaarle Henrikinpoika luovutti suurruhtinaalle. Olemmekin kieltäneet armeijamme ylipäällikköä Klaus Flemingiä rupeamasta mihinkään keskusteluun venäläisten kanssa.»² Hyvä olisi, jos tsaarin airuita pidäteltäisiin Puolassa, kunnes nyt alkuunpantu sotaretki on päättynyt. — — Myös pyydämme, että sotaväellemme ei

¹ V. R.

² Juhani kuninkaalle oli kerrottu, että jotkut Sigismundin palvelijat olivat tulleet Rakvereen aloittaakseen keskusteluja Ruotsin ja Venäjän välisestä aselevosta. Tässä kertomuksessa ei nähtävästi ollut mitään perää, mutta Juhani katsoi tarpeelliseksi kirjoittaa siitä Flemingille. Hän sanoi, että hän ei saattanut uskoa poikansa antaneen käskyjä moisien neuvottelujen pitämisestä; hän ei suostunut tekemään rauhaa eikä aselepoa, ennen kuin Ruotsi oli saanut menetetyt linnansa takaisin; Flemingin ei ollut luvallista ruveta puheisiin venäläisten eikä puolalaisten kanssa, vaikka Puolan kuningas olisi antanut hänelle siitä asiasta määräyksiä. Samaa sisältävät kirjeet lähetettiin Viron maaherralalle ja Narvan päällikölle sekä Juhani de la Blanquellle, Otto Ykskulille, Hannu Laurinpojalle ja Olavi Sverkerinpojalle, V. R. Kirjeet Klaus Flemingille elokuun 18 ja 19 p. 1591.

kirjoitettaisi semmoista, joka saa heidät uskomaan, että rauha jo on tekeillä. Vaikka tiedämme, että rakas poikamme tarkoittaa sillä hyvää, pelkäämme kuitenkin, että sotamiehet siitä tulevat vastahakoiksi. Ja jos joku rauhanneuvottelu vastedes tapahtuisikin, niin emme kuitenkaan tahdo, että siinä on puolalaisia ja liettualaisia mukana, koska he eivät suo meille mitään hyvää, vaan ennemmin koettavat meitä vahingoittaa.¹

Syyskuun 17 p. Juhani III taas kirjoitti Puolan kuninkaalle samoista asioista. Jos Venäjän lähettiläät jo olivat saapuneet, niin heille ei ollut, sanoi hän, annettava vastausta, ennen kuin heidän ehdotuksistaan oli ilmoitettu Ruotsiin ja täältä saatu tieto hänen tahdostaan. Venäläisiä oli syytettävä heidän vääryyksistään ja ilkivallastaan. Ja airuille oli huomautettava, että Venäjä oli rikkonut Kustaa Vaasan aikana tehdyn rauhan, että Iivana IV oli konnamaisesti pyytänyt Eerikki kuningasta lähettämään Juhanin puolison Venäjälle ja että sama tsaari oli antanut vangita, piestä ja muuten pahoin pidellä Ruotsin lähettiläitä, jotka kuninkaan hallituksen alussa olivat tulleet Venäjälle puhumaan rauhan vahvistamisesta. Siinä tapauksessa että tsaarin asiamiehet puhuisivat Ruotsin kanssa pidettävistä rauhanneuvotteluista, oli heille sanottava, että niihin ei saatettu suostua, jollei Ruotsille annettu Iivananlinnaa, Kapriota, Jaamaa, Outovaa, Pähkinälinnaa ja Laatokan kaupunkia. Vielä tuli suurruhtinaan luovuttaa Kuollansuu, Vienen Karjala ja Kolmogori sekä lakata vaatimasta Käkisalmea. Oli sovittava joko ikuisesta rauhasta tai vähintään kolmenkymmenen vuoden välirauhasta. Suurruhtinaalla ei enää ollut oikeutta nimittää itseään koko Venäjän valtiaaksi, koska iso osa tästä maasta kuului Ruotsille tai Liettualle. Kirjeessä oli vielä seuraavat kopeeat sanat: »Jos Ryssä haluaa rauhaa, tulee hänen kumartaa meille,

¹ V. R. Kirje Puolan kuninkaalle elokuun 1 p. 1591.

käskeä asiamiehensä lähestyä meitä sopivalla nöyryydellä sekä suostua niihin ehtoihin, jotka hänelle esitämme.»¹ — Juhani kuninkaan toiveet sodan saattamisesta onnelliseen päätökseen olivat silloin Klaus Flemingin toimeenpaneman sotaretken johdosta kohonneet korkeimmilleen.

Marraskuun 5 p. Sigismund laittoi Juhani III:lle vastauksen, jossa muun muassa lausuttiin: »Mitä Venäjän lähettiläisiin tulee, koetamme mikäli mahdollista toimia niin, että T. Majesteettinne tahto toteutetaan. Heitä kuulustellaan joulukuun 1 p. uuden ajanlaskun mukaan. Keskusteluista, joihin heidän kanssaan joudumme, aiomme viipymättä ilmoittaa T. M:llenne emmekä pääätä T. M:nne suostumuksetta mitään rakkaan perintövaltakuntamme asioista. Mutta jos tahtoisimme pidätellä heitä Puolassa, kunnes T. M:nne vastaus ennättää saapua, niin se kävisi meille liian kalliiksi, sillä heidän olonsa täällä aiheuttaa meille joka viikolta 800 kultakolikon kustannukset.»²

Tahdomme nyt tarkastaa, mitä venäläinen lähetyskunta sai aikaan Puolassa. Siihen kuuluivat jäseninä Mihailo Glebovitsh Saltikov-Morosov ja Ignati Petrovitsh Tatishtshev sekä diakit Sahar Svijasev ja Posnik Dmitriev. Puolan alueelle tultuansa (toukokuun 30 p.) he olivat joutuneet monenlaisiin vaikeuksiin. He kirjoittivat Venäjän hallitukselle, että heidän kulkuaan esteltiin ja että heille ei hankittu riittävästi muonavaroja. Asiakirjoista ei käy selville, olivatko he ehkä itse antaneet aihetta sellaiseen kohteluun. Matkalla ollessaan he saivat Venäjältä määräyksen ilmoittaa Sigismund kuninkaalle, että hänen isänsä oli rikkoen vuodeksi tehdyn aselevon lähettänyt sotajoukkonsa hävittämään Novgorodin ja Pihkovan alueita sekä hyökkäämään Outovan kaupunkia vastaan.³ Heidän oli sen johdosta pyydetävä Puolan kuninkaalta,

¹ V. R.

² Polonica R. A.

³ Ilmoitus koski tietysti Klaus Flemingin hävitysretkeä.

että tämä kehoittaisi Juhani III:tta lakkauttamaan viholli-suudet. Marraskuun 29 p. he vihdoin pääsivät Sigismundin puheille Kasimirovin kaupungissa, jossa kuningas silloin oleskeli. Heidän kertomuksensa mukaan Puolan ylimykset ja kuningas itsekin kohtelivat heitä niin ynseästi, että näytti siltä, kuin Puolassa olisi vartavasten koetettu saada kysymys välirauhasta raukeamaan. Kun lähetyskunta esitti asiansa Sigismundille, niin hän vaati, että se tekisi Puolan ylimpien viranomaisten kanssa välikirjan, jossa lausuttaisiin, ettei Venäjällä eikä Puolalla ollut oikeutta hyökätä Narvan kimppuun kaksitoistavuotisen välirauhan aikana.¹ Tsaarin asiamiehet saatiinkin suostumaan tähän vaatimukseen. Sen jälkeen Sigismund joulukuun 4 p. ristinsuutelemisella vahvisti Moskovassa tehdyn sopimuksen. Mutta tässä tilaisuudessa hän lausui, että hänellä, jos venäläiset milloin hyvänsä ryhtyivät hyökkäämään hänen isänsä maihin, oli velvollisuus auttaa tätä kaikilla Puolan ja Liettuan sotavoimilla. Ja kun tsaarin asiamiehet kolmantena päivänä sen jälkeen olivat kutsuttuina päivällisille kuninkaan luo, sanottiin heille, että Venäjällä suotta moitittiin Ruotsia, sillä venäläiset olivat itse syypäät sodan jatkumiseen, koska he olivat riistäneet Ruotsilta useita alueita. Tammikuun 10 p. 1592 lähetti-läät palasivat Moskovaan.²

Kaikesta huomaa, että Sigismund oli neuvotteluissa koettanut mikäli mahdollista valvoa Ruotsin etua. Venäjän ja Ruotsin väliseen sotaan nähden ei Puolassa pide-tyistä keskusteluista kuitenkaan ollut mitään seurauksia. Tammikuun lopussa vuonna 1592 suuri venäläinen sota-joukko hyökkäsi Suomeen, ja pian sen jälkeen ruvettiin Ruotsissa valmistelemaan Venäjälle tehtävää sotaretkeä.

Kun Kaarle herttualle oli tuotu sanoma, että Sigismund oli neuvotellut tsaarin lähettiläiden kanssa Ruotsin

¹ Vrt. sivua 174.

² Bantish-Kamenski, l.c. 30. — Karamsin l.c. IX, 221.

ja Venäjän välillä tehtävästä rauhasta, niin hän kirjoitti Juhani kuninkaalle, että nämä neuvottelut olivat hänen mieleensä, jos niitä oli pidetty sopivammalla tavalla kuin edellisenä talvena.¹

Muutoin herttua oli kauan aikaa pelännyt puolalaisten virittävän salahankkeita Ruotsin vahingoksi. Syyskuussa 1590 hän oli neuvonut Yrjö Boijea, joka silloin oli sotajoukon ylipäällikkönä Virossa, tarkoin vartioimaan Puolan alueen rajaa ja erittäin pitämään silmällä Liivinmaalla olevan puolalaisen sotaväen päällikköä Yrjö Farensbachia.² Samalta Farensbachilta narvalaiset kuitenkin olivat piirityksen aikana odottaneet apua, ja myöhemmin Juhani III oli pyytänyt häntä pestaamaan Puolan alueelta Ruotsille väkeä. Neuvoskunnalle herttua ilmoitti luulevansa, että puolalaiset urkkivat tietoja Viron tilasta voidakseen sitten antaa niitä venäläisille. Vastatessaan (maaliskuun 14 p. 1591) erääseen de la Blanquen kirjeeseen hän sanoi, että puolalaiset olivat pahansuopia Ruotsille, ja kehoitti häntä olemaan yhtä paljon varuillansa puolalaisten ilkeää viekkautta kuin venäläisten vihaa vastaan. Jälkimmäiset, lausui hän, koettivat vastustaa Ruotsia julkisella sodalla, mutta edelliset salajuonilla.³

Mutta vaikka Kaarle herttualla oli epäluuloja puolalaisia kohtaan, niin tämä ei estänyt häntä koettamasta käyttää pohjoisten maiden sekavia oloja voittaakseen itselleen etuja ja valtaa Puolan kuninkaan avulla. Kesällä vuonna 1591 hän teki Sigismundille merkillisen ehdotuksen puhuen seuraavaan tapaan tämän sihteerille Pietari Braskille, joka oli tullut Ruotsiin. Puolalaisten mielestä heillä oli oikeus koko entiseen Liivinmaahan. Sen vaatimuksen he olivat tuoneet julki Stettinin rauhankokouksessa sekä sitten Tapani kuninkaan aikana, samoin Puolan

¹ H. R. Kirje kuninkaalle tammikuun 30 p. 1592.

² H. R. Kirje Yrjö Boijelle syyskuun 7 p. 1590.

³ H. R.

kuninkaanvaalissa, jossa Eerikki Sparre oli ollut Ruotsin asiamiehenä, ja vuonna 1589, kun Juhani kuningas oli Tallinnassa. Puola oli myöskin muutamia vuosia sitä ennen tehnyt Tanskan kanssa sopimuksen Kuurinmaan hiippakunnasta, jonka Brandenburgin rajakreivi sitten oli maksamalla rahasumman saanut lääniksi. Herttua ei epäillyt, että puolalaiset mielellään olisivat ottaneet haltuunsa Saarenmaankin, joka vielä oli Tanskalla, niinkuin he tavoittelivat kaikkia entiseen Liivin valtakuntaan kuuluneita maita. Tämän johdosta hän ehdotti, että Sigismund kuningas toimittaisi Tanskaan lähettiläänsä tarjoamaan Saarenmaasta rahasummaa, jotta se olisi saatu yhdistetyksi Puolan liiviläisiin maihin. Jos tanskalaiset suostuivat tähän ja jos Sigismund sitten tahtoi luovuttaa Saarenmaan sekä Brandenburgin rajakreivin osan Kuurinmaasta lääniksi herttualle, niin tämä oli antava hänelle Saarenmaan lunastamiseen tarvittavat rahat ja sitten ottava häneltä vastaan läänityskirjan, jonka Sigismund saattoi myöntää joko Puolan tai Ruotsin puolesta.¹ Kaarle herttua näyttää pitäneen sitä asemaa, joka hänellä oli Ruotsissa, liian ahtaana. Mutta oudostuttavaa on, että hän saattoi silloisissa valtiollisissa olosuhteissa luulla suunnitelmansa toteuttamisen mahdolliseksi.

Juhani III:n kuoleman jälkeen ne epäluulot, joita herttualle oli ollut puolalaisiin nähden, kasvoivat kasvamistaan kohdistuen pian, kuten tiedetään, pääasiallisesti Sigismund kuninkaaseen.

¹ H. R. Kirje Puolan kuninkaalle kesäkuun 8 p. 1591.

KAHDESTOISTA LUKU.

Sota Suomen puolella vuonna 1592. Venäläiset hävitysretkellä Viipurin läänissä.

Sen kovan hävityksen jälkeen, joka kohtasi Viipurin lääniä alkupuolella vuotta 1590, ei Venäjältä pariin vuoteen lähetetty sotajoukkoa Etelä-Suomeen.¹ Vuosi 1591 kului täällä hyökkäyssodan merkeissä. Silloinhan Mauri Griip ja Klaus Fleming panivat toimeen huonosti onnistuneet sotaretkensä. Vieläpä tehtiin meidän maasta samana vuonna muutamia pienempiäkin hävitysretkiä rajan taa. Siten Meltolan Niilo Olavinpoika vei syyskuun 10 p. sotaväkeä Pähkinälinnan lääniin,² jossa hän viipyi useita viikkoja hävittäen maata.³ Hänelle ei siellä voitu tehdä vastarintaa, koska Klaus Fleming siihen aikaan uhkasi Novgorodia ja koska paras osa Venäjän sotaväkeä oli viety Moskovan luo hyökänneitä tataareja vastaan. Marraskuun 10

¹ Savonlinnan ja Käkisalmen lääneihin tuli silloin kuitenkin jonkun kerran, niinkuin tuonnempana saamme nähdä, vihollisten retkikuntia rosvoilemaan.

² Hänen mukanaan oli m.m. Uplannin ja Itägötlannin ratsuväkeä, yksi neljännes kumpaisestakin lippueesta. Salomon Ille ja Ambrosius Henrikinpoika näkyvät tuoneen hänelle väkeä Käkisalimesta. Näiden mainitaan muutoin käyneen kaksi kertaa Pähkinälinnan läänissä.

³ S.A. N:o 5642, 34; 5652, 60 v.

päivän tienoilla Niilo Olavinpoika näkyy palanneen Suomeen.¹

Vuoden lopulla rupesi sitten taas vaino uhkaamaan maamme kaakkoisosia. Narvasta kerrottiin joulukuun 8 p. Juhani III:lle, että suurruhtinas valmisti hyökkäystä ja että hän oli niitä tataareja varten, jotka olivat hänen palveluksessaan, koonnut viljaa ja muita muonavaroja Viipurin läänin rajalle. Luultiin vihollisten tulevan piirittämään Viipuria tai Käkisalmea. Stålarin, joka arveli, että venäläisillä oli viimeksimainitun linnan valloitus mielessä, ehdotti silloin Klaus Flemingille, että Ruotsin sotaväki koottaisiin Viipuriin, josta sitten lähdettäisiin Käkisalmea pelastamaan.²

Palattuaan Viirosta Suomeen Klaus Fleming lähetti kaksi viikkoa ennen joulua maassamme olevan sotaväen eri osastoille määräykset, joiden mukaan niiden oli viipymättä kokoonnuttava Viipuriin. Niillä ratsumiehillä, jotka vähää ennen olivat tulleet Venäjän retkeltä, olivat kuitenkin hevoset niin huonossa kunnossa, että heitä ei saatu äkkiä lähtövalmiiksi. Kirjoittaessaan joulukuun 28 p. Juhani III:lle Venäjältä tuoduista huolestuttavista huhuista Fleming lupasi, jos suurruhtinaan sotajoukko hyökkäisi Suomeen, lähteä sitä vastaan, ennen kuin se pääsi rajalle.³ Tätä lupaustaan ylipäällikkö kuitenkin ei sitten voinut täyttää. Joulun hän vietti kotonaan, mutta lähti sen jäl-

¹ Hannu Pietarinpoika, jonka lippukuntaan kuuluivat m.m. Turun kaupungin sotamiehet, oli palatessaan Pähkinälinnan matkalta Ahvojärvellä marraskuun 11 p. Ahvojärvi eli Ahvolanjärvi on Jääskessä, Hannilan rautatieasemalta 4 kilometria länteen päin.

² Arvi Eerikinpoika, Henrikki Abel ja Eerikki Juhaninpoika Juhani III:lle Narvasta joulukuun 8 p. 1591, Ingrica R.A. — Arvi Eerikinpoika Olavi Sverkerinpojalle sam. p., Ur samlingen Livonica S.A.

³ Skrifvelser till konungen. R.A.

keen pian Viipuriin, jonne hän näkyy saapuneen tammi-kuun 10 päivän tienoilla 1592.¹

Vihollisten hyökkäystä ennustaneet huhut osoittautuivat pian tosiksi. Tammikuun lopulla Venäjän armeija samosi Suomeen² vastarintaa kohtaamatta. Fleming oli silloin 200:n ratsumiehen ynnä pienen jalkamiesjoukon kanssa rajalla,³ jonne hän oli rientänyt odotettuaan turhaan Viipurissa useampain osastojen tuloa. Hänen luokseen tuotiin siellä eräs vangittu vihollinen, joka kertoi, että venäläisiä oli saapunut 80,000 ratsain ja 40,000 jalkaisin. Näissä numeroissa oli varmaankin enemmän kuin toinen puoli liikaa. Kuitenkin venäläisten joukko näkyy olleen hyvin suuri. Fleming sanoi Juhani III:lle, että vihollisia ei koskaan ennen ollut tullut Suomeen niin paljon kuin sillä kertaa. Tsaari oli antanut koota monenlaista väkeä suuresta valtakunnastaan ja sen ulkopuoleltakin; hänen sotajoukossaan oli m.m. 1,000 nogailaista tataaria ja 200 puolalaista. Marski, joka ei saattanut pienen joukkonsa kanssa tehdä vihollisille vastarintaa, lähti takaisin Viipurin linnaan.

¹ Kyminkartanon voudin tilikirja antaa hänen matkastaan hyvin seikkaperäisiä tietoja. Tammikuun 6 p. Fleming tuli Pyhtäälle, 7 p. Kyminkartanoon, 8 p. Vehkalahden pappilaan, 9 p. Virolahdelle. — Siihen aikaan lähetettiin Pietari Paavalinpoika Juusten, joka oli neljänneksenjohtajana Martti Boijen suomalaisessa lippueessa, 100 ratsumiehen kera Inoon ottamaan selkoa, kuinka vahva jää oli Inkerin ja Suomen välillä. Näyttää kuin olisi pelätty hyökkäyksen tapahtuvan meren puolelta.

² Ei tiedetä tarkoin, minä päivänä tämä tapahtui. — Jo tammi-kuun 12 p. 1592 de la Blaque kirjoitti Rakveresta Juhani III:lle: »Suurruhtinas on Moskovassa. Hänen suuri sotajoukkonsa on lähtenyt Suomeen.»

³ Flemingin käytettävissä ei näytä olleen siellä muuta väkeä kuin se, joka hänen määräyksestään oli vuoden 1591 lopussa lähtenyt Niilo Olavinpojan johdolla vartioimaan Äyräpään rajaa ja johon kuului m.m. Uplannin ja Itägötlannin ratsumiehiä sekä Lauri Niilonpojan lippukunta Karjalan sotamiehiä. S.A. N:o 5656, 41; 5663, 60 v.; 5664, 43 ja 43 v.

Hän oli ennättänyt koota tänne vain 2,000 miestä jalkaväkeä¹, kun Venäjän sotajoukko tammikuun 29 tai 30 p. saapui puolen silloisen peninkulman päähän linnasta pitäen siellä sitten leiriä kaksi päivää.² Vaikka Flemingillä oli niin vähän väkeä, että hän ei voinut ryhtyä varsinaiseen kenttätaisteluun, kahakoitiin kuitenkin³ Viipurin edustalla vihollisten kanssa.⁴

Tammikuun 31 p. marski kutsui sotapäälliköt neuvottelukokoukseen. Siinä olivat läsnä Yrjö Boije, kuusi ratsumestaria (nimittäin: Knuutti Juhonpoika Kurki,

¹ Viipurissa näyttävät silloin olleen seuraavat jalkaväen lippukunnat:

Antti Aakenpojan l. Länsigötlannista

Olavi Juhonpojan l. Taalainmaasta

Juho Paavalinpojan l. Smaalannista

Juho Kustaanpojan l. »

Martti Pietarinpojan l. Helsinglannista

Eilo Eilonpojan l. Karjalasta

Steen Maununpojan l. Uudeltamaalta ja Etelä-Suomesta.

Näille lippukunnille annettiin tammikuussa 1592 ruokavaroja Viipurin muona-aitasta. Simo Martinpojan tili Ruotsin kamariarkistossa.

² Venäläisten mainitaan sinä vuonna polttaneen Ykspään karjakartanossa 146 parmasta heiniä. Tämä tapahtui nähtävästi heidän ollessaan Viipurin luona. S.A. N:o 5655, 44. — Ykspää on Viipurista länteenpäin lähellä Hovinmaan asemaa.

³ Viipurin luona kaatui m.m. haahdenpäämies Yrjö Martinpoika. S.A. N:o 6639, 139.

⁴ Klaus Fleming Juhani III:lle helmikuun 10 p. 1592, Ur samlingen Livonica S.A. — Niistä päivistä, joina venäläiset olivat Viipurin luona, on toisistaan eroavia ilmoituksia. Fleming sanoi kuninkaalle lähettämässään kertomuksessa, että vihollisten kanssa kahakoitiin *kahlena päivänä*, mutta lausui toisessa paikassa samaa kertomusta, että venäläiset olivat Viipurin läheisyydessä kaksi yötä ja *yhden päivän*. Varmaa näkyy olevan, että heidän kanssaan oli kahakoita tammikuun 30 ja 31 p. ja että he lähtivät leiristään viimeksimainittuna päivänä illalla. Ote Martti Laurinpojan maaliskuun 4 p. 1592 Juhani III:lle lähettämästä kirjeestä, Handlin gar rör. ryska kriget 1570—1595 R.A. — S.A. N:o 5656, 99 v.

Arvi Drake, Akseli Kurki, Yrjö Niilonpoika Posse, Torsti Ristonpoika ja Pentti Laurinpoika)¹ sekä kaksikolmatta jalkaväen päämiestä.² Kokous lausui mielipiteenään, että Ruotsin sotajoukolla ei voitu, koska Suomessa olevat ratsumiehet eivät kaikki olleet saapuneet ja koska venäläisten ylivoima oli liian suuri, toimittaa muuta kuin kahakoida vihollisten kanssa sekä käydä edullisilla paikoilla heidän kuormastonsa kimppuun. Seuraavana

¹ Hagelsrumin Arvi Drake oli Smaalannin lippueen, Knuutti Juhonpoika vanhan hovilippueen, Akseli Kurki suomalaisen lippueen, Torsti Ristonpoika Itägötlannin lippueen, Yrjö Niilonpoika Posse Länsigötlannin lippueen ja Hammarstorpin Pentti Laurinpoika Ruotsin voutien lippueen ratsumestari.

² Nimittäin:

	Smaalannin	lippukunnan päämies	
Niilo Sonenpoika			
Juho Kustaanpoika	»	»	»
Juho Paavalinpoika	»	»	»
Juho Amundinpoika	»	»	»
Fulmo Hannunpoika	»	»	»
Niilo Finne	»	»	»
Antti Hakuninpoika			
(Antti Aakenpoika?)	»	»	»
Antti Juhonpoika	Länsigötlannin	»	»
Maunu Gudmundinpoika	Angermanlannin ja Medelpadin	»	»
Eerikki Laurinpoika	Taalain	»	»
Martti Pietarinpoika	Helsinglannin ja Gestriklannin	»	»
Pietari Juhonpoika	?	»	»
Pietari Olavinpoika	Länsipohjan	»	»
Martti Buller	Kaarle herttuan	»	»
Lauri Pietarinpoika	»	»	»
Lauri Olavinpoika	»	»	»
Niilo Laurinpoika	?	»	»
Sven Eerikinpoika	Uudenmaan	»	»
Hannu Pietarinpoika	Satakunnan ja ja Hämeen	»	»
Juhani Niilonpoika	Viipurin kaup:n	»	»
Lauri Niilonpoika	Karjalan	»	»
Eilo Eilonpoika		»	»

päivänä (1 helmikuuta) päälliköt taas olivat koolla, ja silloin Klaus Fleming ilmoitti heille, että hän aikoi lähteä vihollista seuraamaan, jos se oli jättänyt leirinsä, jota ei silloin vielä tiedetty. Sen johdosta päälliköt pyysivät häntä odottamaan vielä yhden päivän, jotta huomattaisiin, minnepäin venäläiset olivat menossa, ja jotta ennätettäisiin hankkia, mitä matkaa varten tarvittiin. Päätökseksi tuli, että lähtö lykättiin helmikuun 2 päivään.¹

Sen johdosta että sotajoukon liikkeellelähtö viivästyi, vainolaiset pääsivät tekemään paljon vahinkoa. Tammikuun 31 p. he menivät Lappeelle. Asetettuaan sinne leirinsä he viipyivät siellä muutamia päiviä murhaten ja polttaen. Klaus Fleming, joka vihdoin riensi heidän jälkeensä, joutui Viipurista Lappeelle vievän tien varrella taisteluun venäläisparven kanssa, jonka luultiin olevan menossa Hämettä hävittämään. Tämä parvi hakattiin maahan, ja eräs toinenkin vihollisten retkikunta hajoitettiin.² Joku osasto tsaarin armeijasta oli lähetetty Savoontaan. Tuonnempana kerrotaan, mitä se siellä sai aikaan.³ Lappeelta moskovaalaisten päävoima kulki Jääskeen, ja kahdeksan päivää se siellä levitti turmiota leirinsä ympäristöön. Viimein viholliset menivät Vuoksen laaksoa pitkin⁴

¹ Sotapäälliköiden mietintö Viipurissa tammikuun 31 p. 1592, Jäljennöksiä side 33 R.A.

² Viipurin linnan tilikirjoissa mainitaan »Vilppu mestarin» parantaneen useita sotamiehiä, jotka olivat haavoittuneet taistellessaan vihollisia vastaan. Niitä oli muun muassa hovilippueesta sekä Smaalannin lippueesta. S.A. N:o 5656, 100 ja 100 v.

³ Tsaarin armeijan ollessa Viipurin tienoilla lähetti livananlinnan päällikkö 100 kasakkaa Lavansaareen ja Seiskariin päin. Arvi Tawast aikoi seuraavana päivänä toimittaa Narvasta 100 huovia heidän jälkeensä. Ei kuitenkaan tiedetä, että Suomenlahdella silloin tapahtui otteluja. Muutoin mainitut saaret olivat jo vuosikausia olleet autioina. Arvi Eerikinpoika Juhani IILle helmikuun 9 p. 1592, Ingrica R.A.—S.A. N:o 5535, 29 ja seur.; 5643, 28.

⁴ Venäläisten sanotaan käyneen kaikissa suuremmissa Vuoksen saarissa S.A. N:o 5678, 13.

Noisniemeen,¹ josta ne jatkoivat matkaansa (nähtävästi ennen helmikuun 15 päivää) Pähkinälinnaan päin. Ne näyttävät siis olleen Suomessa pari viikkoa.²

Venäläisten poistuttua asetettiin Ruotsin sotajoukko aluksi Säkkijärvelle leiriin (helmikuun 15 p.),³ ja Klaus Fleming lähti itsekin Viipurista⁴. Hänen matkastaan kerrotaan, että hän helmikuun 19 p. tuli Husulan leiristä Kyminkartanoon⁵ ja meni sieltä heti Pyhtään puumurroksele, josta hän lasi vartioväkenä olleet talonpojat kotiin.⁶ Helmikuun 24 päivästä hän oli ainakin saman kuun loppuun Elimäen leirissä.

¹ Noisniemi on Vuoksen mutkassa, muutamia kilometrejä Suvannosta länteenpäin.

² Karamsin kertoo venäläisten hyökkäyksestä seuraavin sanoin: »Talvella vuonna 1592 tsaari lähetti etevimmät voivodit, ruhtinaat Mstislavskin ja Trubetskin, kaksi Godunovia, ruhtinas Nogotkovin sekä Bogdan Bjelskin Suomeen, jossa he polttivat kyliä ja kaupunkeja ja ottivat muutamia tuhansia vankeja. Ruotsalaiset eivät uskaltaneet ryhtyä taisteluun; he pysyivät hiljaa Viipurissa ja Turussa, joiden kaupunkien kimppuun venäläiset eivät käyneet, vaikka he joka puolelta ympäröivät ne tuhkaläjillä ja raunioilla.» — Huomataan, että tämä kuvaus on tehty jokseenkin vapaasti. Venäläiset eivät näet polttaneet täällä ainoatakaan kaupunkia, eivätkä myöskään samonneet Turun tienoille asti. Karamsin on nähtävästi ottanut kertomuksensa vanhoista venäläisistä kronikoista.

³ Muutoin mainitaan yksityisten osastojen seuraavina viikkoina pitäneen leiriä eri paikoissa, kuten Ruotsinpyhtään Ruotsinkylässä, jossa Länsigötlannin lippueen ratsumestari Gammelstörpin Yrjö Posse majaili miehineen, Pernajan Hämeenkylässä, jossa tavataan Akseli Kurjen huoveja ynnä muita ratsumiehiä Knuutti Juhonpojan komennon alla, Pernajan Kislomissa (Matti Pietarinpojan norrlantilainen lippukunta y.m.), Kuggasissa (Taalin väkeä) ja Vehkalahdella. S.A. 3454, 102, 104 v., 109; 3455, 110 ja 110 v.; 3459, 120 v., 140 v.

⁴ S.A. N:o 5655, 38; 5658, 44.

⁵ Siihen aikaan lähetettiin Taneli Ollinpoika 12:n ratsumiehen kanssa jäätä myöten Narvaan tietoja hankkimaan. Hänestä kts. teostani Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota.

⁶ S.A. N:o 3640, 34 v.

Vihollisten aikaansaama hävitys ei sillä kertaa näytä kumminkaan olleen niin tuhoisa, kuin Venäjän armeijan suuruuteen katsoen saattaisi luulla. Autiotalojen luku ei näet 1592 vuoden hyökkäyksen jälkeen juuri kasvanut paljoa suuremmaksi entistä määräänsä.

Äyräpään kihlakunnassa se kohosi 548:aan 541:stä, jona se oli ollut edellisenä vuonna. Vuonna 1593 se kuitenkin oli 613, johon nousuun vuoden 1592 hävitys vielä lienee vaikuttanut. — Omituisena seikkana huomattakoon, että samassa kihlakunnassa vuonna 1597 oli 663 taloa autiona, siis paljon enemmän kuin vuonna 1592, vaikka sota jo oli loppunut kaksi vuotta aikaisemmin. Tämä johtui kenties siitä, että Äyräpään talonpojat edellisinä levottomina aikoina olivat vieraantuneet maatöistä eivätkä osanneet enää äkkiä panna rappiolle joutuneita talojaan kuntoon. Samalla heidän köyhtymiseensä vaikutti sekin seikka, että he eivät Täyssinan rauhan jälkeen saaneet mielin määrin ryöstämällä hankkia tavaroita Venäjän puolelta rajaa.

Viipurin, Säkkijärven ja Koiviston pitäjissä oli vuonna 1592 yhteensä 331 autiotaloa eli vain 16 enemmän kuin edellisenä vuonna.

Lappeella ei autiotalojen luku kasvanut ollenkaan eikä myöskään Jääskessä. Kuitenkin venäläiset olivat, niinkuin näimme, pitäneet jonkun aikaa leiriä näillä paikkakunnilla. Mitä viimeksimainittuun pitäjään erikseen tulee, niin on voudin tilikirjassa mainittuna, että kuuden talonpojan on siellä tehtävä yhteensä 36 päivätyötä haudatessaan vainolaisten surmaamia ihmisiä.¹ Nähtävästi olivat venäläiset siellä osoittaneet samaa petomaista julmuutta kuin ennenkin ryöstöretkillään. Se seikka, että talot yhä edelleen pysyivät Jääskessä asuttuina, lienee ollut seuraus siitä, että niistä useat ihmiset saatuaan

¹ Valtakunnan registratuurissa ei mainita ainoassakaan kirjeessä vihollisten silloisia hirmutöitä.

tietää vihollisten tulosta olivat ajoissa lähteneet pakosalle ja siten pelastaneet henkensä.¹

Klaus Fleming ei ollut osannut suojella Viipurin läänin venäläisten rynnätessä maahan. Hän näkyy otaksuneen, että hänen menettelynsä joutuisi ankaran arvostelun alaiseksi hallituspiireissä, ja hän koetti puolustaa sitä kuninkaalle. Lappeelta helmikuun 10 p. (1592) Juhani III:lle lähettämässään kirjeessä hän muun muassa sanoi, että viholliset eivät koskaan olisi päässeet rajan tälle puolen, jos sotamiehet olisivat tulleet ajoissa hänen luokseen, sillä hän oli aikonut viedä rajalle sekä ratsuväen ja jalkaväen että talonpoikaisjoukon. Mutta sotaväki ei ollut totellut häntä, vaan oli viivytellyt mukavissa linnaleireissään.² Olipa Lauri Hermanninpoika Fleming, joka siihen aikaan kuului veljensä, nuoremman Klaus Flemingin lippueeseen, lausunut, kun miehistölle tuli käsky lähteä Viipuriin: »Ylipäällikkö menköön helvettiin, sillä hän, joka viime kesänä teki hävitysretken Venäjälle, on syypää siihen, että vihollinen on tullut Suomeen.» Marski ilmoitti myöskin, että hän ei ollut jättänyt maakansaa varoittamatta, koska hän oli kolme viikkoa ennen joulua kirjoittanut Viipurin isännille, että heidän oli pakotettava raja-asukkaat tuomaan vaimonsa ja lapsensa kaupungin muurien turviin. Kertoessaan niistä vaikeuksista, jotka hänellä olivat olleet

¹ Jääsken voudin vuodelta 1593 laatimassa tilikirjassa (S.A. N:o 5678, 13) ovat lueteltuina ne neljäkymmentä tässä pitäjässä olevaa kylää, jotka viisikolmattavuotisen sodan aikana olivat joutuneet hävityksen alaisiksi. Niistä mainittakoon: Kavantjärvi, Nosku, Hännikkälänniemi, Kamajauhola, Kontu, Rouhiala, Pelkola, Kyyrölä, Järvenkylä, Talikkala, Sairala, Läylölä, Haikola, Matikkala, Vuoksenranta. Nämä nimet nähdään maanmittaushallituksen yleiskartasta.

² Näimme kuitenkin, että mainituissa tammikuun 31 päivän kokouksessa oli saapuvilla kuusi ratsumestaria ja kolmattakymmentä jalkaväen päämiestä. Nämä päälliköt olivat siis tulleet Viipuriin aikaisemmin kuin suurin osa miehistöstä.

voitettavina, Klaus herra vielä mainitsi, että 600 huovia oli karannut hänen joukostaan samana päivänä, jona hän oli lähtenyt venäläisten jäljissä Viipurista, niin että hänen oli ollut pakko lisätä ratsumiestensä lukua ottamalla jalkaväestä miehiä, joille hankittiin hevoset talonpojilta ja porvareilta. Lopuksi hän sanoi tulevansa kuninkaan luo tekemään selkoa asioista, kohta kun viholliset olivat kaikonneet niiltä seuduin.

Maaliskuussa Fleming menikin Ruotsiin. Hänen lähdettyään Kaarle Kustaanpoika Stenbock, joka oli määrätty sotaneuvokseksi sekä kaiken ruotsalaisen jalkaväen päälliköksi, hoiti jonkun aikaa hänen sijaisenaan ylipäällikkyyttä Suomessa. Stenbockille tuli Viipurista ja Käkisalmeista sanomia, että venäläiset varustivat rajalla kahta joukkoa, joista toinen keräili ja rakensi lotjia Laatokan rannoilla, toinen uhkasi Savonlinnan lääniä.¹ Saatuaan Suomessa olevan jalkaväen kokoon Viipurin tienoille Stenbock vei sen toukokuun 26 p. Koivistolle pitääkseen sieltä vihollisten hankkeita silmällä. Koivistolta hän lähetti Venäjälle vakoojia, jotka pian toivat muutamia vangitsemiaan talonpoikia leiriin. Nämä kertoivat, että suurruhtinaan pääarmeija oli rientänyt tataareja vastustamaan ja että se osasto, joka oli koottu Pähkinälinnan luo, oli aikonut sieltä tulla lotjillaan Uudenmaan rannikolle, mutta mennytkin muualle saatuaan tiedon, että Suomessa oleva jalkaväki oli saapunut Koivistolle. Meltolan Niilo Olavinpoika lähti silloin 100 miehen kanssa Kaprion lääniin ottamaan selkoa, kuinka näiden asiain laita oikein oli. Palattuansa hän tiesi sanoa, että ne viholliset, jotka olivat olleet matkalla Suomen rannikolle, olivatkin sitten kulke-neet Narvaan päin. Stenbock lähetti tämän johdosta Taneli Ollinpojan muutamilla kaleereilla ja lotjilla ajamaan

¹ Stenbock Juhani III:lle huhtikuun 26 p. 1592, Ur samlingen Livonica S.A.

heitä takaa, mutta venäläisten aluksia ei saavutettu.¹ Kesäkuussa 12 p. ne tulivat Narvajoelle.

Suomen laivasto näyttää silloin olleen Stenbockin määräysten alaisena. Hän kirjoitti elokuussa Kaarle herttualle, että hän toukokuun 1 päivästä alkaen oli ollut vastustamassa vihollisia sekä maalla että merellä. Laivasto pidettiin kevätpuolella kesää Koiviston luona² ja sen päällikkönä oli Meltolan Niilo Olavinpoika.³

Kesäkuussa tuli Stenbockille ylimmältä aseistomestarylta Pentti Söyringinpoika Juustenilta kirje, jossa tämä pyysi saada laivastosta kaksi kaleeria tuomaan tykistöä Viipurista Susiluodolle. Nähtävästi Juusten oli silloin jo ruvennut keräämään tykkejä sitä sotaretkeä varten, jonka Klaus Fleming pani seuraavassa kuussa toimeen Narva-

¹ Stenbock Juhani III:lle Koivistolta kesäkuun 12 p. 1592 l.c. S.A.

² S.A. N:o 3459, 137 v. — Sinä kesänä näkyvät Viipurissa ja Koivistolla olleen m.m. seuraavat laivat: Helsingbochen, Leillienn, Lottsmans båten, Svalan, Finska Barchenn, Ölands skutan, Gripen, Nachtigalen. Näiden lisäksi tuli sinne myös tykistöä kuljettava laivasto, jonka päällikkönä oli Niilo Henrikinpoika ja johon kuului 5 alusta, nimittäin: Elfsborgz galleijen, Cammer båten, Calmare skeppet, Jongfrun ja Norrebrothens pinckan. Simo Martinpojan tili Viipurissa säilytetyistä muonavarjoista 1592, Ruotsin kamariarkisto.

³ Laivastosta puhuttaessa mainittakoon tässä sivumennen, että Koivistolta lähetettiin (kesäkuussa) muutamia haaksia ottamaan kiinni erästä lybekkiläistä alusta, jonka tiedettiin vieneen muonaa Iivananlinnaan. Alus, joka tavoitettiin sen paluumatkalla, tuotiin Koivistolle. Se oli aivan vähäpätöinen. Stenbockin kertomuksen mukaan siinä ei ollut enempää laivaväkeä kuin viisi miestä eikä kuormana muuta kuin 2 1/2 kippuntaa pellavia paitsi painotäytettä. Miehet lähetettiin Viipuriin vankeuteen; pellavat ja laivasta löydetty rahat (150 talaria) jaettiin niiden sotamiesten kesken, jotka olivat saaliin hankkineet. Kirjoittaessaan asiasta Juhani III:lle Stenbock pyysi, että kuningas »suosiosta ja armosta» antaisi hänelle tuon aluksen. Kaarle Kustaanpoika Stenbock Juhani III:lle Koivistolta kesäkuun 12 p. 1592, Ur samlingen Livonica 209. S.A.

joelle.¹ Stenbock kieltäytyi kuitenkin antamasta kaleereja, ennenkuin oltiin varmat siitä, että vihollisten lotjia ei ollut tulossa Uudellemaalle. Heinäkuun keskivaiheilla hän sitten lähti laivastolla Koivistolta Narvajoen suulle, — varmaankin jonkun kuninkaalta tai Flemingiltä saamansa määräyksen johdosta.

Pian sen jälkeen (heinäkuun lopulla?) saapuikin venäläisiä ryöstöretkelle Etelä-Suomen saaristoon, vangiten siellä asukkaita, m.m. erään vouden. Tästä retkestä ei ole sen tarkempia tietoja; asiakirjoissa ei edes ole mainittuna, mihin saaristoon se tehtiin.² Kaarle herttua, joka ei ylimalkaan hyväksynyt Klaus Flemingin toimia, lausui häviötyksen johdosta eräessä kuninkaalle lähettämässään kirjeessä, että hänen luullakseen Fleming olisi saattanut estää venäläisten tihutyöt, jos hän olisi asettanut Teppoisen seuran ja joukon talonpoikia vartioimaan rannikkoa.³ Herttuan tietoon oli näet tullut, että hyökkääjät eivät olleet sotilaita vaan talonpoikia, joille Ruotsin väki edellisenä vuonna oli tehnyt vahinkoa ja jotka oli lähetetty Suomeen hakemaan korvausta menetetystä omaisuudestaan.⁴

Vihollisten käynti Etelä-Suomen rannikolla oli varmaankin syynä siihen, että Klaus Fleming määräsi elokuussa viisi ratsuväen lippuetta⁵ lähtemään Uudelta-

¹ Kts. seuraavaa lukua.

² Yllämainitun hyökkäyksen johdosta La Blaque kirjoitti syyskuun 21 p. 1592 Narvasta Kaarle herttualle ainoastaan sen lyhyen tiedonannon, että viholliset olivat tehneet suurta vahinkoa Suomessa. *Skrifvelser till hertig Karl R.A.*

³ Tämän johdosta huomautettakoon, että eräs ratsuväen osasto oli kesällä majoillut rannikkovartiona Kyminkartanossa. *S.A. N:o 3459, 113 v.*

⁴ H.R. Kirje Juhani IILlle elokuun 14 p. 1592.

⁵ Ne olivat:

Arvi Draken smaalantilainen lippue

Torsti Ristonpojan itägötlantilainen l.

Yrjö Niilonpoika Possen länsigötlantilainen l.

Hannu Hannunpojan suomalainen l. ja

Tuomas Teppoisen l.

maalta Pähkinälinnan lääniin. Tarkoituksena oli epäilemättä kostoretken toimeenpaneminen, vaikka tätä ei mainita siinä lyhyessä ilmoituksessa, jonka Fleming lähetti asiasta kuninkaalle.¹ Retkeä ei kuitenkaan liene saatu aikaan. Mainitut ratsuväen lippueet asetettiin sitten varvioimaan Viipurin läänin rajaa.²

¹ Klaus Fleming Juhani III:lle elokuun 14 p. 1592, Skrifvelser til konungen R.A.

² S.A. N:o 5668, 52.

KOLMASTOISTA LUKU.

Kaarle herttuan suunnitelmat ja niiden luhistuminen vuonna 1592.

Vuoden 1592 alussa oli Juhani kuninkaan terveydentila niin huono, että hän ei voinut yksin hoitaa hallitusasioita, vaan kutsui Kaarle herttuan avuksensa. Herttua piti sen jälkeen erittäinkin sota-asioita silmällä ja toimitti niistä tuon tuostakin Juhani III:lle mietintöjä yhtyen pääasiassa siihen ohjelmaan, jonka kuningas edellisenä vuonna oli määrännyt noudatettavaksi.

Herttuan ensimmäisiä huolia oli nyt armeijan kuntoonpaneminen ja vahvistaminen. Siitä asiasta hänen mietintönsä sisälsivät pääasiallisesti seuraavaa. Koska useimmat ruotsalaiset sotamiehet olivat väsyksissä pitkällisestä sodasta ja ikävöivät koteihinsa, näytti parhaalta, että ne, jotka olivat kauimmin olleet matkoilla, sekä kaikki muutkin, jotka eivät enää tahtoneet palvella sotatanterilla, laskettiin seuraavana kesänä palaamaan omaan maahansa. Niiden sijaan oli kaikista Ruotsin maakunnista otettava määrätty luku uutta jalkaväkeä, siten että 20 talonpoikaa toimitti sotapalvelukseen yhden miehen varustettuna aseilla ja vaatteilla¹, niinkuin ennenkin oli tapahtu-

¹ Tammikuussa (1592) herttua vielä oli epävarma, pitikö vaa-
dittaman mies joka 20:ltä vai 30:ltä talonpojalta. Hän lausui silloin
antamassaan mietinnössä: »Ther man nu synis thet wore för mycket
af hwar Landzände vthaf Schatte, Crone och arf och eigit. — Dhå

nut.¹ Suomesta voitiin, arveli herttua, ottaa mies joka 16:lta talonpojalta. Ja koska valtakunnan aateliston maatiloilla, joita oli säästetty pakkokirjoituksilta, oli verrattain paljon väkeä, oli heille nyt ilmoitettava, että heidän talonpojistaan joka 30:n velvollisuus oli lähettää mies sotaan. Sen sijaan saatettiin Ruotsin aatelisto vapauttaa ratsupalveluksesta.²

Sekä ruotsalaista että suomalaista ratsuväkeä oli lisättävä ja siihen nähden, että useat huovit, joille oli annettu taloja ratsujen hankkimista varten, lähettivät sijastaan kelpaamattomia miehiä palvelukseen, oli heiltä herttuan mielestä rangaistuksen uhalla vaadittava, että he itse tulivat lippujen alle.

Kun pidettiin luultavana, että oman maan väkeä ei voitaisi saada riittävästi kokoon, niin päätettiin ottaa saksalaisia palkkasotureja³ Ruotsin palvelukseen. Niitä tilattiin 400 miestä Dantsigista ja jokseenkin sama määrä, tai kenties vähän enemmän, Alankomailta.⁴

Herttuan alkuperäisen ehdotuksen mukaan piti ruotsalaiset sotamiehet koottaman Dalehamniin ja sieltä laitettaman ennen helluntaita matkalle Viroon. Niin pian ei Ruotsin väkeä kuitenkaan saatu lähtövalmiiksi. Sentähden herttua toukokuun 27 p. uudestaan kirjoitti Juhani III:lle sotajoukon lähettämisestä.

Armeijan päätehtävänä oli oleva Iivananlinnan pii-

steller man vti Konunge Mttz skön, Om då hwarie Trettie ickemätte vtgöre en warachtig karl med wärier och all tilbehör.» Kunin-gas näkyy sitten hyväksyneen ensimmäisen vaihtoehdon. Huhtikuussa herttua lähetti useihin Ruotsin maakuntiin käskyn, että 20 talonpojan oli varustettava mies sotaväkeen.

¹ Kts. sivua 129.

² H.R. Mietinnöt tammikuun 14 p., tammikuun 29 p. ja huhtikuun 7 p. 1592. Käskykirje huhtikuun 12 p. 1592.

³ Landsknechte.

⁴ H.R. Kirje Klaus Flemingille toukokuun 7 p. ja neuvoskunnalle heinäkuun 21 p. 1592.

ritys.¹ Sotaväen tuli rakennettuaan sillan Narvajoen yli varustaa leiri tämän linnan ääreen luoden miehistöä var-
ten suojakkeita alankomaalaisen mallin mukaan. Narvassa
oli pidettävä 600 ratsua valmiina, jotta huovit voisivat
tarvittaessa viipymättä rientää suojakkeissa olevan jalka-
väen avuksi. Eräässä aikaisemmassa mietinnössään hert-
tua oli lausunut, että piiritystä oli jatkettava jouluun
saakka tai niin kauan kuin mahdollista ja väkeä vaih-
dettava aina neljän tai kuuden viikon kuluttua, jotta tau-
dit eivät pääsisi siinä valtaan.² Venäjän sotajoukon men-
tyä kesällä tataareja vastustamaan voitiin Virosta, arveli
herttua, toimittaa joku määrä väkeä Jaaman pientä lin-
naa valloittamaan. Elokuussa, kun vilja oli tuleentunut,
oli ratsuväkeä lähetettävä ryöstöretkelle Pihkovaan päin,
mutta jalkaväki oli jäävä Iivananlinnan edustalle. Vi-
rosta lähtevään joukkoon sai Suomesta tuleva osasto yh-
tyä jossakin sopivassa paikassa, esimerkiksi Tuuterin-
mäellä. Retkeläisten oli viivyttävä Venäjällä niin kauan
kuin mahdollista.

Samaan aikaan, jona Ruotsin sotajoukko ryhtyi Iiva-
nanlinnaa piirittämään, tuli suomalaisen ja Suomessa ole-
van ruotsalaisen ratsuväen lähteä talonpoikien seuraa-
mana Nevajoen rannalle ja perustaa siellä leiri muinaisen
Maankruunun kohdalle. Jos talonpoikien annettiin raken-

¹ Jalkaväen mukana oli Ruotsista, Suomesta ja Virosta toi-
mitettava sinne joku määrä ratsuväkeäkin. Ruotsista oli siten
lähetettävä Willam Ruthwenin skottilainen lippue. Meidän maas-
tamme oli Kaarle herttuan hovilippue, jota Mathias von Osten
johti, saman ehdotuksen mukaan pantava menemään ensin Pel-
lingin salmelle ja sieltä Narvaan. Virosta oli Iivananlinnan luo-
tuotava Henrikki Lealin skottilainen lippu sekä maan aateliston
ratsumiehet. Palkattujen saksalaisten huovien piti myös rientää
sinne, samoin kuin niiden talonpoikien, joiden tuli antaa apua
suojakkeiden luomisessa. — Niiden ratsumiesten, jotka silloin
nauttivat linnaleiriä Suomessa ja Virossa, oli annettava vielä le-
vätä joku aika. H.R. Mietintö tammikuun 14 p. 1592.

² H.R. Mietintö helmikuun 29 p. 1592.

taa sinne linnoitus ¹, niin oli luultavaa, sanoi herttua, että Nevajoen ja Rajajoen välinen maa jäisi Ruotsin haltuun. ²

Kaarle herttuan ohjelmaan kuului niinkuin edellisenäkin vuonna lotjalaivaston pitäminen Peipsenjärvellä. Hän arveli, että Virossa pidetty ratsuväki, jos se meni Vasknarvan kohdalla Narvajoen yli vihollisten maahan, voitavata lotjalaivaston Pihkovan joensuussa ja ryhtyä sen kanssa yhteisiin yrittäisiin. ³

¹ Aluksi herttua oli aikonut lähettää Salomon II:n suomalaisen jalkaväen ja jonkun ratsumiesjoukon kanssa tuota linnaa rakentamaan. H.R. Kirje Olavi Sverkerinpojalle maaliskuun 30 p. 1592.

² H.R. Mietinnöt helmikuun 29 p. ja toukokuun 27 p. 1592.

³ Eräs sodankäyntiä koskeva mietintö, jonka la Blaque lähetti Juhani III:lle, näkyy myös olevan laadittu kevättalvella 1592. Siitä on säilynyt päiväämätön kopio Ruotsin valtionarkistossa. La Blaque ehdotti siinä muun muassa seuraavaa. Kaikki ruotsalaiset ja saksalaiset ratsumiehet oli laskettava hajalle ja niiden sijaan pestattava 15,000 tai 16,000 miestä jalkaväkeä ulkomailta, nimittäin unkarilaisia, puolalaisia ja saksalaisia. Tällä väellä oli alkukesästä tehtävä äkillinen hyökkäys Iivanaanlinnaa tai Pähkinälinnaa vastaan. Kotimaisella jalkaväellä ei ollut sellaista yritettävä, sillä oli huomattu, että Ruotsista tulleet nuoret sotamiehet eivät kestäneet sodan rasituksia vaan kuolivat pian. Jos kuningas kuitenkin katsoi olevan liian myöhäistä saada kesäksi kokoon niin paljon ulkomaista jalkaväkeä, niin oli vihollisten maahan tehtävä talviretki ja sitä varten tilattava oman ratsuväen lisäksi melkoinen määrä muukalaisia huveja. Ratsuväki saattoi talvella, kun joet ja suot olivat jäässä, hävittää vihollisten maata aina Novgorodiin saakka. Sellaisella retkellä ei tarvittu paljon jalkaväkeä, mutta suksimiehiä oli kuitenkin otettava mukaan niin monta kuin mahdollista. Mitä Kaprioon, Jaamaan ja Outovaan tuli, niin la Blaque piti niiden valloitusta tarpeettomana, koska ne eivät hänen mielestään saattaneet pysyä kuninkaan hallussa, ellei Ruotsin sotajoukkoa pitkin vuotta pidetty Venäjällä, mikä oli huomattu mahdottomaksi. Tämän mietinnön johdosta Kaarle herttua lausui neuvoskunnalle: »Iivanaanlinna on kaukana, emmekä siten saada varmaan tietää, millä kannalla asiat siellä ovat. Kaikkissa tapauksissa la Blaquen ehdotukset näyttävät meistä hyödyllisiltä.» H.R. Kirje neuvoskunnalle syyskuun 8 p. 1592.

Seuraavassa saamme nähdä, että herttuan laajaa ohjelmaa ei sitten voitukaan toteuttaa. Ei piiritetty Iivananlinnaa, ei pantu sotaretkeä toimeen Pihkovan seudulle, ei valloitettu Jaamaa, ei perustettu linnaketta Nevajoen suulle eikä edes liene saatu lotjalaivastoa kuntoon. Ruotsin kaikki voimalähteet olivat ehtyneet, ja kotimainen sotaväki oli väsynyttä, tyytymätöntä ja kapinallista¹, jonka tähden onni ei enää seurannut sen aseita.

Ylipäällikkö Klaus Fleming, joka keväällä 1592 oli Ruotsissa, sai siellä käskyn viedä sotajoukon Virossa Venäjälle. Hänelle annettu toimintaohje ei näytä olevan tallessa. Tultuaan Tukholmasta Suomeen² marski julisti heinäkuun 3 p. avoimella kirjeellä sotaväelle, että kuningas aikoi sinä kesänä käyttää valtakunnan koko sotavoimaa venäläisiä vastaan ja että väen oli sitä varten laitettava viipymättä varustuksensa kuntoon.³ Pian sen jälkeen hän lähti täältä Viroom. Ennen kuin seuraamme häntä retkelle, on meidän kuitenkin katsottava, mitä Viron sota-näyttämöllä oli tapahtunut vuoden alkupuolella.

Lopulla vuotta 1591 oli Narvaan, kuten jo mainittiin⁴, levinnyt huhu, että tsaari varusti joukkojaan jotakin sotayritystä varten. Tämän johdosta ylipäällikön luutnantti Juhani de la Blaque ja kenttämarsalkka Otto Ykskul kutsuivat ne ratsu- ja jalkamiehet, jotka Flemingin edelliseltä retkeltä palattuansa olivat pari kuukautta nauttineet linnaleiriä Virossa, kokoontumaan loppiaiseksi Lyganu-

¹ Klaus Fleming kirjoitti kesällä (1592) Kaarle herttualle, että Ölannin sotamiehet olivat koettaneet saada toimeen samanlaisen kapinan, kuin se oli ollut, mikä vuonna 1590 tapahtui Narvassa. H.R. Kirje Juhani III:lle elokuun 18 p. 1592.

² Tukholmassa hänet tavataan vielä ainakin toukokuun 7 p. H.R. Kirje Klaus Flemingille sam. p.

³ Handlingar rör. ryska kriget R.A.

⁴ Kts. sivua 191.

sen kirkolle.¹ Tammikuun 15 p. 1592 ruotsalaiset ratsumiehet ja osa saksalaisia saapui Rakvereen, josta mainitut päälliköt kaksi päivää myöhemmin veivät ne Purtsin purolle.² Kun siellä kerrottiin, että venäläiset aikoivat mennä meidän maahamme, niin päälliköt keskusteltuaan, pitikö lähteä Suomessa olevan sotajoukon avuksi vai tehdä hyökkäys Pihkovan tienoille, vihdoin päättivät pysyä toistaiseksi Purtsin luo perustetussa leirissä. Tähän päätökseen oli heillä useitakin syitä: Suomenlahti ja Peipsenjärvi eivät vielä olleet jäässä, jonka tähden ei voitu päästä suoria teitä Viipuriin eikä Pihkovaan; Jaaman ja Kaprion lääneistä venäläiset olivat juuri siihen aikaan vieneet muonavarat osaksi suureen leiriinsä, osaksi Iivananlinnaan, niin että näiden läänien kautta kulkeva sotajoukko ei voinut niistä saada elintarpeita; lunta ei ollut satanut, joten keli oli huono; vihollisten sotajoukko uhkasi Viroa samalla kuin Suomeakin. Sitäpaitsi saksalaiset ratsumiehet olivat tyytymättömiä ja vastahakoisia³, koska he eivät olleet saaneet palkakseen kunnollista rahaa, ja taudit vähensivät päivä päivältä sotajoukon mieslukua.⁴

Venäläisten tultua Suomeen la Blaque toimitti Narvaan joitakuuta satoja ratsumiehiä, kehoittaen Stålarmia lähettämään ne sieltä ryöstöretkelle rajan taa. Stålarm näyttääkin antaneen niiden hävittää Jaaman ja Kaprion lääneissä, mitä näissä vielä hävittämätöntä oli.⁵

¹ Lyganusesta kts. M. J. Eisenin julkaisua Daani hindamise raamat (Liber census Daniae), 90.

² Eerikki Kaaprielinpoika Juhani III:lle Tallinnasta tammikuun 2 p. 1592, Skrifvelser till konungen. R.A. — De la Blaque Juhani III:lle Rakveresta tammikuun 12 p. ja Purtsinpuron luona olevasta leiristä tammikuun 25 p. 1592. R.A. l.c.

³ De la Blaque Kaarle herttualle Purtsinpuron luona olevasta leiristä tammikuun 28 p. 1592, Skrifvelser till hertig Karl R.A.

⁴ Muiden vastoinkäymisten lisäksi tuli sekin onnettomuus, että 8 miestä ja 53 hevosta paloi erääseen vajaan.

⁵ Arvi Eerikinpoika Juhani III:lle helmikuun 9 p. 1592, Ing-rica R.A.

Jonkun aikaa sen jälkeen kuin nämä ratsumiehet olivat palanneet Purtsiin, la Blaque katsoi saaneensa hyvän tilaisuuden hyökätä vihollisten maahan. Huomattuaan, että tsaarin sotajoukko oli lähtenyt Suomesta suoraan Venäjälle eikä samonnut, kuten oli vakoojien kertomusten johdosta pelätty, jäätä myöten Viroon, hän päätti, vaikkei hän ollut saanut kuninkaalta eikä ylipäälliköltä käskyä talviretken tekemiseen, viedä ratsumiehensä Peipsenjärven taa, joilla tienoin tsaarilla ei siihen aikaan ollut sotaväkeä. La Blanquen joukko ei ollut suuri. Neljästä ruotsalaisesta lippueesta, jotka silloin olivat Virossa, hän ei voinut saada mukaansa enempää kuin 300 ratsumiestä, sillä ruotsalaiset olivat taas niskoittelevalla tuulella, ja saksalaisista huoveista jäivät myöskin useat taudin tähden tulematta. Viron suojaksi la Blaque jätti tämän maan aateliston ratsumiehet Purtsiin sekä skottilaiset huovit Narvaan. Eräänä maaliskuun yönä hän sitten kulki Peipsen poikki jäätä myöten Outovan seuduille. Hänen tulonsa oli täysi yllätys siellä asuville talonpojille, jotka siten eivät olleet tienneet paeta eikä pelastaa osaakaan omaisuudestaan. La Blanquen miehet raivosivat nyt petojen tavoin rauhallisen väestön keskuudessa. He surmasivat tai vangitsivat tuhansia ihmisiä ja veivät heidän viljansa, karjansa ja muun omaisuutensa mennessään. Kylät, venheet, lotjat ja kaikki se tavara, jota ei voitu ottaa mukaan, poltettiin. Siten autioitettiin Peipsen itäpuolella oleva alue Outovasta lähelle Pihkovaa ja sisämaahan päin aina Pribusiin saakka. Vielä tehtiin tuhotöitä Peipsen saarilla, ja sen jälkeen tultiin järven puolanpuoleista rantaa pitkin sekä Laiusen läänin kautta takaisin Rakvereen. La Blaque kerskaili, että hän oli kostanut venäläisille kaiken sen vahingon, minkä he sinä vuonna olivat tehneet Suomessa.¹

¹ La Blaque Juhani III:lle maaliskuun 16 p. 1592, Skrifvelser till konungen. R.A.

— Meidän maamme asukkailla ei kumminkaan tästä ollut hyötyä eikä lohdutusta.

La Blanquen toimeenpaneman hävitysretken jälkeen olisi Viron puolella muutamia kuukausia eletty verraten levollisissa oloissa, ellei Iivananlinnan ja Narvan varusväen välillä tuon tuostakin olisi ollut kiivaita kahakoita.¹

Heinäkuun keskivaiheilla Kaarle Kustaanpoika Stenbock sitten tuli, kuten edellisessä on mainittu,² pienellä laivastolla Koivistolta Narvajoen suulle. Hän poti silloin kovaa luuvaloa, niin että hän ei voinut seisoa jaloillaan eikä istua ratsun selässä. Tämä hänen tautinsa oli hänelle tietysti suurena esteenä sotatoimissa. Koska hän oli tuonut liian pienen joukon mukanaan, niin Stålarmin täytyi lähettää hänen avukseen kolme lippukuntaa jalkaväkeä Narvasta. Jonkunlainen varuste rakennettiin silloin joensuuhun vastapäätä vihollisten suojaketta. Ruotsalaiset ja venäläiset ampuivat useina päivinä näistä varustuksista tykeillä toisiansa Narvajoen poikki, mutta joen toiselle puolelle Stenbock ei voinut vähine miehistöineen mennä. Venäläisilläkin oli silloin väestä puute. Vakoojat kertoivat Stenbockin leirissä, että Iivananlinnassa joskus oli ainoastaan 100 miestä toimittamassa vartiopalvelusta. Outovassa, Jaamassa ja Kapriossa oli, sanottiin, varusväen luku myöskin aivan vähäinen. Tämä väenpuute johtui siitä, että tsaari oli taas laittanut pääarmeijansa Venäjän etelärajalle, jonne tataarien pelättiin hyökkäävän. Kaarle herttualle elokuun 1 p. lähettämässään kirjeessä Stenbock lausui, että ruotsalaisilla ei ollut milloinkaan ollut niin hyvää tilaisuutta valloituksiin kuin silloin; sitä tilaisuutta hän ei kuitenkaan

¹ Niistä tulee puhetta tuonnempana.

² Kts. sivua 201.

voinut käyttää, koska hänellä ei ollut kyllin väkeä eikä riittävästi sotatarpeita.¹

Tärkeämpi kuin Stenbockin oli Klaus Flemingin melkein samaan aikaan tapahtunut saapuminen Viroon. Saatuaan heinäkuun 15 päivän tienoilla Flemingiltä ilmoituksen, että hän oli tullut Purtsin leiriin, Arvi Stålbarm riensi häntä vastaan Pyhäjoelle² ja seurasi häntä sieltä Narvajoen suulle. Flemingilläkin oli aluksi aivan vähän väkeä mukanaan, jonka tähden hän pian meni takaisin Suomeen jouduttaakseen täällä lisäväen lähtöä matkalle. Heinäkuun 22 p. hän oli Helsingissä. Kirjoittaessaan sieltä Juhani kuninkaalle hän mainitsi useimpien ruotsalaisten ratsumiesten lähteneen Viroota kotimaahansa ja saksalaisen ratsuväen heikontuneen sen johdosta, että kapteeni la Blaque oli erottanut siihen kuuluvia huoveja palveluksesta. Suomalaista ratsuväkeä taas oli, sanoi hän, vaikea saada lähetetyksi meren poikki, koska täällä oli puute sekä aluksista että muonasta. Vielä Fleming valitti, että Ruotsista tulevaa väkeä ei kuulunut, lisäten olevansa syytön, jos valtakunta näistä syistä joutui vahinkoon. Mentyään Helsingistä Pellinkiin hän kokosi sinne sotamiehiä ja palasi niiden seuraamana Narvan luo elokuun 12 päivän tienoilla.³

Ruotsin sotalaivasto pidettiin edelleen Narvan sata-

¹ Arvi Eerikinpoika Kaarle herttualle heinäkuun 18 p. 1592, Ståthållare i Narva till hertig Karl R.A. — Stenbock samalle elokuun 1 p. 1592, Ur samlingen Livonica S.A.

² Pyhäjoki on Jöhvin seurakunnassa Virumaalla. M. J. Eisenin ilmoitus.

³ Arvi Eerikinpoika Juhani III:lle heinäkuun 18 p. 1592, Ingrica R.A. — Klaus Fleming samalle Helsingistä heinäkuun 22 p. 1592, Ingrica R.A. — Sama samalle elokuun 9 p. 1592 Pellingin saaristosta ja elokuun 14 p. Narvan joensuusta, Skrifvelser till konungen R.A.

massa.¹ Marski ei tahtonut ottaa sieltä tykistöä esille, ennenkuin hänelle oli toimitettu enemmän väkeä.

Flemingillä oli nyt aluksi käytettävänä 500 ratsumiestä² ja joku määrä jalkaväkeä, jonka miesluvusta ei kuitenkaan ole tietoja. Lisäjoukkoja saapui vähitellen. Syyskuun 4 p. näkyy leirissä olleen jalkaväkeä 24:stä lippukunnasta.³ Jos näiden lippukuntien miehistö olisi ollut

¹ Narvassa oli silloin koko joukko sotahaaksia ja kuormaaluksia. Edellisistä olen nähnyt mainittuina seuraavat: Gripen, Barkenn, Lilian, Nachtegalenn, Kamarbåten, Lindormen, Elgenn, Otteren, Helsingeböcken, Cantzelibåten sekä Yrjö Boijen laivan. Eerikki Hannunpojan tili Ruotsin kamariarkistossa.

² Nimittäin:

Viron aateliston lippue, 200 miestä

Antti Lindorminpojan lippueesta 40 miestä Kaarle herttuan väkeä

Klaus Pietarinpojan lippueesta 100 henkeä Kaarle herttuan väkeä

Hannu Strangin lippueesta 100 miestä Uplannin väkeä

Antti Laurinpojan johtama hovilippue (kenties 60 miestä aluksi). Tämä lippue oli siihen saakka ollut Knuutti Juhonpoika Kurjen komennon alla.

Skottilaiset huovit palvelivat Narvan linnassa, eikä Fleming saanut ottaa niitä sieltä.

Kahdeksan päivää myöhemmin oli Antti Laurinpojan lippueessa 200 miestä; muuta suomalaista ratsuväkeä oli saapunut 15 miestä Antti Boijen ja yhtä monta Akseli Kurjen lippueesta. Tulossa olivat silloin enimmäkseen viimeksimainittuihin kahteen lippueeseen kuuluvat ratsumiehet, toinen puoli Hannu Strangin lippueesta sekä Pentti Laurinpojan eli (Ruotsin voutien) lippue.

³ Lippukuntien luettelo:

Juho Kustaanpojan l.	Smaalannista
Juho Paavalinpojan l.	»
Niilo Sonenpojan l.	»
Fulmo Hannunpojan l.	»
Antti Hakuninpojan l.	»
Juho Amundinpojan l.	»
Niilo Finnen l.	»
Knuutti Krabben l.	»
Antti Juhonpojan l.	Länsigötlannista

täysilukuinen, olisi marskin armeijassa ollut 12,000 jalkaväen sotamiestä, mutta varmana on pidettävä, että niitä ei ollut näin paljon. Seitsemän lippukuntaa, joille myös oli annettu määräys lähteä Viroon, oli silloin vielä matkalla.¹

Elokuun lopussa oli 130 pestattua alankomaalaista sotamiestä saapunut kapteeni la Garden johtamina Tallinaan, josta heidät lähetettiin Narvaan. Näihin miehiin ei ollut paljon luottamista. He olivat laivamatkalla kapinoineet päällikköään vastaan, aikoen tappaa hänet ja sitten purjehtia Saksaan tai Hollantiin. La Garde oli kuitenkin neuvokkuudellaan ja neljän miehen auttamana saanut kapinan johtajat suljetuiksi aluksen ruumaan ja kinastuksen kukistetuksi. Kun oli saavuttu Tallinnan satamaan, oli hän käsenyt viedä miehistön yllyttäjät hirtettäväiksi, mutta koska joukko kaupunkilaisia tuli rukoilemaan heidän puolestaan, oli useimmille annettu armo. Ainoastaan kolme vedettiin hirsipuuhun. Myöhemmin muutamat

Nikolaus von Wittenbergin l.	Länsigötlannista
Ebbe Pietarinpojan l.	»
Eerikki Laurinpojan l.	Taalainmaasta
Lauri Yrjönpojan l.	»
Olavi Juhonpojan l.	Vestmanlannista ja Taalainmaasta
Eerikki Humblen l.	Uplannista
Ingel Antinpojan l.	»
Niilo Antinpojan l.	Ölannista
Martti Pietarinpojan l.	Helsinglannista ja Gestriklannista
Siivartti Antinpojan l.	Helsinglannista
Lauri Olavinpojan l.	herttuakunnasta
Eerikki Juhonpojan l.	»
Eerikki Pentinpojan l.	Kartanolippukunta
Yrjö Laurinpojan l.	Narvan kaupungin
Lauri Pentinpojan l.	Tuntematonta, mistä kotoisin.

Eerikki Hannunpojan tili rahoista ja ruokavaroista, jotka ruunulla oli Narvassa v. 1592. Muonitusluettelot Ruotsin Kamariarkistossa.

¹ Jalkaväkeä odotettiin vielä tulevan Itägötlannista, Länsigötlannista, Smaalannista ja Norlannista.

alankomaalaisista lähtivät karkuteille, joten huomattiin, että he yhä olivat olleet tyytymättömiä oloihinsa. Syynä kapinaan oli tuo siihen aikaan tavallinen: he eivät olleet saaneet riittävästi ruokaa ja heille oli maksettu palkka alarvoisella Ruotsin rahalla, jolla he eivät voineet ostaa tarpeitaan.¹ Yrjö Boije hankki heille ainakin niin paljon leipää ja olutta, kuin he tarvitsivat matkatessansa Tallinnasta armeijan luo.²

¹ Yrjö Boije Klaus Bielkelle Tallinnasta syyskuun 2 p. 1592 R.A. — La Blaque Kaarle herttualle syyskuun 21 p. 1592, Skrifvelser till hertig Karl R.A. — Klaus Fleming kuninkaalle syyskuussa 1592, Muscovitica Kommissariers bref R.A.

² Kaarle herttualla oli ollut Ruotsissa paljon vastusta Alankomailta tulleista palkkasotureista. Kun ensimmäiset heistä (noin kolmattasataa miestä) saapuivat heinäkuun lopussa Ruotsiin, niin Juhani kuningas antoi tietää, että heidät oli lähetettävä takaisin ja että hän ei aikonut maksaa heille mitään palkkaa. Tämä oli sangen omituinen päähänpisto, sillä hän oli valtuuttanut herttuaan pestauttamaan ne. Herttua antoi heille kuitenkin palkkarahoja, toivoen, että kuningas muuttaisi mielensä, ja laittoi heidät menemään Tallinnaan. Toiselle joukolle, joka syyskuun 20 päivän tienoilla lähti Viroon ja jonka päällikköinä olivat kapteenit Gottfried de Borckholtz ja »Issenbert» de Soissons, hän niinikään antoi palkan sekä myöskin muonaa neljäksi kuukaudeksi. Koska huomattiin, että alankomaalaiset olivat vallatonta joukkoa, niin hän määräsi, että heidät oli kuljetettava ulkoreittä, jotta he eivät saisi tilaisuutta vahingoittaa saaristojen asukkaita. Juuri kun heitä oltiin toimittamassa merelle, tuotiin herttualle sanoma, että Alankomaalta oli syyskuun 12 p. tullut 127 miestä Elfsborgiin, ja että heille oli annettu jyrkkä käsky lähteä takaisin. Tämän johdosta herttua kirjoitti neuvoskunnalle: »Vaikka kuningas olisikin pikaisuudessa käskenyt palauttaa heidät, niin tämän olisi pitänyt tapahtua toisella tavalla. Ja koska heitä ei ole tyydytetty, niinkuin asia olisi vaatinut, on pelättävä, että he hyökkäävät merellä jonkun ruotsalaisen laivan kimppuun, josta K.M. ja koko valtakunta joutuvat panettelun alaisiksi. Tästä syystä olisi ollut parempi kohdella heitä sopuisasti ja antaa heille jotakin hyvitystä. Samalla herttua lähetti hovijunkkarinsa Knuutti Kijlin Elfsborgiin käskien hänen suorittaa sinne jo tulleille sotilaille sekä niille, jotka myöhemmin syksyllä saapuivat, niin paljon maksua, kuin he

Virossa oleva saksalainen ratsuväki niskoitteli myös siihen aikaan Ruotsin rahan takia eikä tahtonut seurata Flemingiä retkelle.

Venäjän väki koottiin siihen aikaan Jaaman linnan ja Leilitsan ¹ kylän luo. Vakoojien kertomusten mukaan sitä oli 20,000 miestä. Mahdotonta heidän lienee ollut saada sen miesluvusta luotettavia tietoja. Joka tapauksessa näkyy marskin leirissä se mielipide olleen yleinen, että Venäjän sotajoukko oli paljon suurempi kuin Ruotsin.

Ylipäällikkö sai Narvaan Kaarle herttualta käskyn lähteä piirittämään Jaaman ja Outovan linnoja. Kuitenkin oli herttuan mielestä tämmöiseen toimeen ryhdyttävä ainoastaan siinä tapauksessa, että marski saattoi edeltäkäs in olla varma yrityksen onnistumisesta ². — Herttuan

kohtuudella saattoivat pyytää, sekä sen jälkeen sävyisästi erottaa heidät Ruotsin palveluksesta, koska oli toiveita, että heitä ei enää tarvittaisi ja koska he joka tapauksessa olisivat päässeet Narvaan liian myöhään. Viroon jo menneistä alankomaalaisista herttua määräsi, että heillekin oli annettava vapaus lähteä sieltä, minne tahtoivat, huolimatta siitä, että heille oli suoritettu neljän kuukauden palkka. Alankomaalaisten joukko hupeni sitten hupenemistaan. Mainittakoon tässä, että heitä vielä maaliskuun lopulla 1593 oli Tallinnassa vähäinen joukko. Kapteeni Borckholtzin miehet olivat menneet matkoihinsa, sen jälkeen kuin hän kaupunkilaisilta lainaamallaan rahoilla oli tyydyttänyt heidän palkkavaatimuksensa. Kapteeni Soissonsilla oli silloin ainoastaan 50 tai 60 miestä ja kapteeni Rudilla 20 miestä. De la Blaque ilmoitti maaliskuun 31 p. herttualle, että nämä viimeisetkin olisi lähetetty pois, jos olisi voitu maksaa heidän palkkansa. H.R. Kirjeet neuvoskunnalle heinäkuun 21 ja syyskuun 8 p. 1592. Kirje Juhani de la Blanquelle elokuun 2 p. 1592. Kirje neuvoskunnalle syyskuun 19 p. 1592. Kirje Antti Ollinpojalle, Elfsborgin voudille, syyskuun 21 p. 1592. Memoriaali Knuutti Kijlille sam. p. Valtakirja Söyrinki Juhonpojalle sam. p. — Gottlundin kopiokirja. S.A.

¹ Leilitsan nimeä en ole tavannut kartoilta, enkä tiedä, onko se oikein kirjoitettu.

² H.R. Muistikirja asioista, joista Antti Linderinpojan oli puhuttava Klaus Flemingille, annettu heinäkuun 24 p. 1592.

määräykseen liittyi eräs merkillinen neuvo. Jos väkiryynnäköön oli ryhdyttävä, sanoi hän, niin oli asetettava saksalaiset etujoukoksi, koska heillä oli suurempi palkka kuin ruotsalaisilla, ja näitä viimeksimainittuja oli säästettävä niin paljon, kuin suinkin voitiin. Erittäin herttua pyysi, että hänen omia sotamiehiään ei asetettaisi kovin vaikeihin aseisiin. Tämän johdosta Fleming vähän myöhemmin ilmoitti hänelle, että hän oli lähettänyt ne herttuan kaleerilla Pellingin salmelle määräten heidät vartioimaan jonkun toisen osaston kanssa Uudenmaan rannikkoa.¹ Herttua ei ollut ensinkään hyvillään marskin vastauksesta. Hän kirjoitti tälle: »Sanotte meidän pyytäneen, että te ette käyttäisi sotamiehiämme kovin vaikeissa tiloissa, erittäin kukaan ei linnoja valloittaessa. Tätä emme tarkoittaneet, vielä vähemmän sitä pyysimme, sillä pyyntömme oli, että heitä, koska he olivat hiljan otettuja ja tottumattomia, ei käytettäisi linnoissa, vaan että heidät lähetettäisiin maaretkille. Meitä kummastuttaa, että te tahdotte väännellä ja selittää tarkoituksiamme toisiksi, kuin mitä ne ovat olleet.»²

Linnojen valloituksia miettiessään Kaarle herttua joutui siihen aikaan hyväksymään sangen omituisen ehdotuksen. Hänelle tarjoutui eräs mies valloittamaan Iivannanlinnan käyttämättä tykkejä. Mies vakuutti, että asian toimittaminen ei vaatisi suuria kustannuksia, ja lupasi henkensä pantiksi siitä, että linna oli joutuva hänen haltuunsa. Herttua pani hänet menemään Narvaan kirjoittaen hänestä elokuun 28 p. Arvi Stålarmille: »Palvelijamme mukana laitamme sinne erään taiturin, joka tietää kaikenlaisia keinoja linnojen piiritystä ja valloitusta varten. Edistäkää hänen hommiensa, miten parhaiten taidatte. Olisimme lähettäneet hänet suoraan Klaus Flemingin puheille, jos

¹ Klaus Fleming Kaarle herttualle elokuun 22 p. 1592, Ur samlingen Livonica S.A.

² H.R. Kirje Klaus Flemingille syyskuun 18 p. 1592.

emme olisi luulleet, että marski ei välitä semmoisista hankkeista.»¹ Kun marski sai tietää, että herttua oli sivuuttaen hänet toimittanut »taiturin» Stålarmin luo, niin hän vihas-tui kovasti. Hän kutsui kohta miehen luokseen ja tiedus-teli hänen tarkoituksiaan. Tämä sanoi tarvitsevansa pienen joukon sotamiehiä yritystään varten ja selitti, että hän aikoi panna väkensä kiipeämään muureille kaksi tuntia ennen päivän nousua, jolloin kaikki viholliset nukkuivat. Hän oli hankkinut miehille 50 tai 60 paria pehmoisia tallu-koita ja valkoiset paidat, niin että heitä ei huomattaisi Iivananlinnasta, kun he yön pimeydessä toivat kapupor-taat linnan luo. Ylipäällikön kysyttyä, missä hänen mie-lestään sotajoukon oli oltava sillä aikaa kuin hänen väkensä nousi muureille, hän vastasi, että koko sotavoima oli pidet-tävä Iivananlinnan läheisyydessä, jotta se olisi käytettä-vänä, kun tarvittiin. Kertoessaan asiasta herttualle Fle-ming lausui pilkallisesti, että Iivananlinnan puolustajien uni mahtoi olla taiturin mielestä tavattoman sikeätä, koska hän saattoi luulla, että he eivät kuulleet suurten ja raskai-den tikapuiden kuljetusta ja koko sotajoukon lähenemistä. On omituista, että marski kuitenkin katsoi tarpeelliseksi keskustella asiasta sotaneuvoston ja ylempien päälliköiden kanssa. Kaikki he, niinkuin arvata saattaakin, vastustivat taiturin tuumaa sanoen, että yrityksestä oli oleva seu-rauksena ainoastaan väenhukkaa. Ehdotus saikin raueta. Kaikesta päättäen taituri, jonka nimeä ei ole mainittu, oli joku ulkomaalainen seikkailija.²

Flemingin leirissä olivat muonavarat vähissä, jonka tähden hän usein ahdisti hallitusta avunpyynnöillä. Elo-kuun 22 p. lähettämässään kirjeessä hän antoi Kaarle hert-

¹ H.R.

² H.R. Kirjeet Arvi Eerikinpojalle elokuun 28 p. sekä neuvos-kunnalle syyskuun 8 p. 1592. — Klaus Flemingin päiväämätön kirje Kaarle herttualle, Acta historica S.A. Tämä kirje on nähtä-västi laadittu lokakuun lopussa 1592.

tualle synkän kuvan Ruotsin sotajoukon muonitusasioista. »Tänne on odotettu ruokavaroja», hän sanoi, »Tallinnasta, Suomesta, Ruotsista, Lybekistä ja muualtakin, mutta ei mitään ole saatu. Teidän Armonne on monasti kieltänyt minua ottamasta mitään Kaprion ja Jaaman lääneistä. Seuraus tästä on ollut, että vihollinen nyt hankkii elantonsa sieltä. Saksalaiset ratsumestarit ovat ilmoittaneet, että heidän väkensä ei ole mielellään tahtonut lähteä leiristänsä seuraamaan minua, koska se ei ollut saanut palkkaansa. Erittäin he kuitenkin valittavat sitä, että he eivät voi ostaa mitään Ruotsin rahalla, jota tallinnalaiset pitävät ala-arvoisena. Pyydän, että saksalaiset tyydytettäisiin; muuten sanotaan minun pettäneen heidät. — — — Jos ei avunlähetytystä tule, en voi täällä mitään toimittaa. Muihinkaan rajalinnoihin, Viipuriin ja Käkisalmeen, ei tänä vuonna ole lähetetty elintarpeita, ja Narvan muonavarat kestävät nyt enää kahdeksan päivää.»¹

Tähän kirjeeseen herttua vastasi syyskuun 18 p. Hän sanoi, että ruunun aitoista oli aikoja sitten laitettu menemään kaikki se muona mikä niissä oli, mutta niiden henkilöiden leväperäisyydestä, joiden piti sitä kuljettaa, oli se jätetty satamoihin makaamaan. Ettei Saksasta ollut tullut niitä ruokavaroja, jotka sieltä oli tilattu, siihen oli syy Flemingin omissa toimissa. Saataisiinko lisävero, joka oli

¹ Samassa kirjeessä Fleming kertoi, että hän oli niistä varoista, jotka herttua oli lähettänyt omaa väkeään varten, ottanut kuninkaan sotamiehille 300 tynnyriä viljaa ja 500 sianliikkiötä. Hänen oli ollut pakko tehdä siten, koska muut muonavarat olivat leiristä loppuneet. Hän tiesi sen ohessa, sanoi hän, että herttuan väellä vielä oli linnaleiristä tuotu kahden kuukauden muona käyttämättä, ja hän toivoi saavansa, ennen kuin tämä aika oli umpeen kulunut, niin paljon avustusta Ruotsista, että hän voi korvata mainitun määrän herttuan miehistölle. Jollei herttuan muonavaroja, hän lisäsi, olisi annettu muulle väelle, olisi miltei joka mies muonan puutteen takia lähtenyt sotajoukosta karkuteille. Ur samlingen Livonica S.A.

määrätty suoritettavaksi sodankäyntiä varten, vielä sinä syksynä kuljetetuksi meren poikki, oli herttuan mielestä hyvinkin epätietoista.¹ — Valitettavasti herttuan pahat aavistukset avunlähetyksen epäonnistumisesta sitten toteutuivatkin.

Muutoin saattaa huomata, että Kaarle herttua katsoi Klaus Flemingin valituskirjeiden sisältävän moitteita hänen toiminnastaan. Nämä kirjeet huolestuttivat herttuaa, jonka niskoilla sodankäynnin järjestely oli raskaana taakkana. Elokuun 14 p. hän oli kirjoittanut Juhani III:lle: »Fleming vaatii väkeä, rahoja ja muonaa, mutta ei mainitse, mistä niitä otetaan. — — — Klaus herran hankkeet eivät ensinkään miellytä meitä, sillä hän lausuu ainoastaan valituksia ja syyttää muita, mutta itse hän ei toimita mitään. Ilmaistessamme näin avoimesti, mitä ajattelemme, pyydämme veljellisesti, että T. Majesteettinne ei paheksuisi sitä.»² Ja vähän myöhemmin herttua lausui neuvoskunnalle: »Huomaamme Klaus Flemingin syyttävän muita siitä, että sotajoukkoa ei ole saatu aikaisemmin kokoon. Mutta vaikka tuo hyvä herra itse olisi ollut täällä, niin väkeä varmaankaan ei olisi toimitettu sen pikemmin matkalle. Sen johdosta että hän pyytää sotamiehille muonaa, on sitä hänelle annettava siitä lisäverosta, joka nyt suoritetaan koko valtakunnasta. Muuta neuvoa emme tiedä. Muutoin olemme muonitusasiassa tehneet, minkä olemme voineet. Sillä jos emme olisi tänä kesänä omilla laivoillamme lähettäneet varoja Narvaan, niin olisi väki siellä joutunut kovaan hätään.»³

Klaus Flemingin toiminta sotatantereella tyrehtyi mainituista syistä alkuunsa. Hänen tullessaan viholliset olivat peräytyneet Narvajoen suusta Iivananlinnan muurien suojaan. Pian sen jälkeen (elokuun 22 päivän tienoilla)

¹ H.R.

² H.R.

³ H.R. Kirje neuvoskunnalle syyskuun 8 p. 1592.

hän vei väkensä Venäjän puolelle joensuuta, ja siellä hän otti vihollisen varustukset haltuunsa. Hän antoi rakentaa sillan Laukaanjoen¹ yli ja teetti Narvassa sekä roomuja että veneitä. Elokuun 30 p. hän lähetti 500 huovia Iivannanlinnan luo kahakoimaan venäläisten kanssa. Ratsumiehet toivat sieltä mukanansa 6 vankia sekä joukon saaliiksi otettuja hevosia.² Mutta sen enempää ei saatukaan aikaan.³

Ylipäällikön tarkoitus oli ollut ensin mennä taistelemaan Venäjän sotajoukkoa vastaan ja sitten voitettuaan viholliset ruveta linnoja piirtämään.⁴ Syyskuun 4 p. marski piti ylempien päällikköjen sekä ratsumestarien ja jalkaväen päämiesten kanssa Narvajoen suulla neuvottelun. Hän pyysi heitä antamaan lausuntonsa, mihin toimiin oli ryhdyttävä vihollisten sotajoukkoa vastaan, joka oli asettanut leirinsä lähelle Narvaa. Kokouksessa huomautettiin, että 600 jalkaväen sotamiestä oli sairaina, että 1,000 miestä tarvittiin vartioimaan tykistöä, että joku joukko (vähintään 600 miestä) olisi jätettävä valvomaan Viron turvallisuutta, kun Ruotsin sotajoukko lähtisi sieltä pois, että vällä oli muonavaroja ainoastaan kolmeksi päiväksi⁵, että Venäjänmaasta ei voitu parinkymmenenkään peninkulman matkalla saada mitään elintarpeita ja että, jos taistelu päättyisi Ruotsin armeijan tappioon, Narva, tykistö

¹ Otaksun, että ruotsalaisessa asiakirjassa käytetyllä nimellä Lubeck tarkoitetaan Laukaanjokea.

² Arvi Eerikinpoika Juhani III:lle Narvasta elokuun 30 p. 1592, Ingrica R.A.

³ Syyskuun keskivaiheilla Flemingin huoveja taas kävi Iivannanlinnan edustalla, mutta ne eivät toimittaneet siellä mitään. Stålarm mainitsee vain, että ne saivat yhden talonpojan vangiksi. Arvi Eerikinpoika Kaarle herttualle syyskuun 22 p. 1592, Ståthållare i Narva till hertig Karl R.A.

⁴ Klaus Fleming Kaarle herttualle elokuun 22 p. 1592, Ur samlingen Livonica S.A.

⁵ Huomattava on kuitenkin, mitä on sanottu sivulla 218, muist.

ja laivasto joutuisivat suureen vaaraan. Puhuttiin myöskin siitä, että vihollisten armeijaa vastaan tehty hyökkäys turmelisi ne rauhantekoa koskevat keskustelut, joihin oli ryhdytty venäläisten kanssa. Ja kaiken tämän johdosta päätettiin, että sotaretki oli lykättävä, kunnes saataisiin lisäväkeä sekä enemmän muonavaroja. Seuraavat sotapäälliköt kirjoittivat nimensä kokouksessa tehdyn pöytäkirjan alle: sotaneuvos Kaarle Kustaanpoika Stenbock, Suomen jalkaväen sekä Narvan linnan päällikkö Arvi Stålbarm, ylipäällikön luutnantti Juhani de la Blanche, kenttämarsalkka Otto Ykskul, tykistön päällikkö Pentti Juusten, Lauri Hermanninpoika Fleming, ruotsalaisen jalkaväen päällikön luutnantti Arvi Juhonpoika, Jaakko Olavinpoika, ratsumestarit Akseli Kurki, Antti Laurinpoika, Antti Lindorminpoika, Pentti Laurinpoika ja Knuutti Pentinpoika sekä neljäkolmatta jalkaväen päämiestä.¹ Että ratkaisu tuli sellaiseksi, siihen vaikutti osaltaan mainittu Kaarle herttuan kirje, jonka hän oli lähettänyt kuninkaan nimessä ja jossa ylipäällikköä varoitettiin käymästä vihollisten kimppuun, jollei hän voisi olla varma yrityksen menestymisestä.² Ei saata kuitenkaan kieltää, että päätös tuntuu odottamattoman varovaiselta, kun tiedetään, että kokouksessa olivat läsnä semmoiset uskalikot kuin Arvi Stålbarm ja kapteeni de la Blanche.³

¹ Handlingar rör. ryska kriget. R.A.

² Kts. sivua 215.

³ Mainittakoon tässä, että Klaus Flemingin ja hänen lähimmän miehensä la Blanchen välit olivat huonot. Äreä marski joutui silloin tällöin eripuraisuuteen muidenkin alaistensa päälliköiden kanssa. Lokakuun 20 p. la Blanche kirjoitti Kaarle herttualle: »Klaus Fleming rupesi, kohta kuin olin tullut hänen luokseen, toruen moittimaan minua niiden neuvottelujen johdosta, jotka viime kesänä pidettiin Tukholmassa, sekä sen sota-asioita koskevan mietinnön tähden, jonka talvella lähetin T. Armollenne. (Vrt. sivua 206, muist.). Sen ohessa hän on levittänyt sotajoukkoon huhua, että minä olen neuvonut hallitusta talviretken toimeen-

Pöytäkirja ainakaan ei anna mitään tietoa siitä, että siellä olisi lausuttu eriäviäkin mielipiteitä. Luultavasti muonavarojen riittämättömyys oli ylipääsemättömänä esteenä hyökkäykseen ryhtymiselle.

Seuraavina viikkoina tuli leiriin enemmän sotaväkeä¹, ja muonavarojakin saatiin sinne joku määrä, mutta marski, joka majaili vielä koko lokakuun Narvajoen suulla, ei sittenkään lähtenyt sieltä liikkeelle. Kaarle herttuan suuri sotasuunnitelma oli rauennut tyhjiin.

Klaus Flemingin epäröiminen ja toimettomuus näyttää ainakin osaksi saavan selityksensä siitä, että silloin oli ryhdytty venäläisten kanssa rauhanneuvotteluihin, joissa hän oli mukana Ruotsin edustajain esimiehenä.² Oudoksuttavaa on kaikissa tapauksissa, että hän lokakuun lopulla hajotti sotajoukkonsa käskien majoittaa miehet maaseudulle Viroon ja Suomeen.³ Itse hän lähti saman kuun 30 p. Nar-

panemiseen saadakseni väen menehtymään pakkaseen ja viluun sekä pyytänyt kuningasta ottamaan muukalaista sotaväkeä ruotsalaisen ja liiviläisen sijaan, jota hän sanoo minun ylenkatsovan. Lopuksi hän on kieltänyt minua tulemasta neuvotteluihinsa ja poistanut minut toimestani. Pyydän, että T. Armonne puolustaa minua; muuten hän saattaa minut kuninkaan epäsuosioon.» Herttuan vastauksessa sanottiin, että la Blanquen tuli pysyä siinä virassa, johon Juhani kuningas oli hänet määrännyt, ja että hänen ei tarvinnut pitää lukua Klaus Flemingin omavaltaisista käskyistä. H.R. Kirje la Blanquelle joulukuun 29 p. 1592.

¹ Akseli Kurjen ja Martti Boijen lippueet olivat elokuun lopulla olleet matkalla Viroon, mutta jääneet Pellinkiin vastatuulten pidättäminä. Vasta syyskuun 20 päivän tienoilla ne saapuivat Narvaan. Samaan aikaan tuli Pietari Olavinpojan norrantilainen sekä eräs smaalantilainen lippukunta jalkaväkeä.

² Lokakuun 28 p. tehtiinkin, kuten tuonnempana saamme nähdä, kolmiviikkoinen aselepo, jonka jälkeen rauhankeskusteluja jatkettiin.

³ Martti Boijen ratsumiehiä tuli marraskuun alkupuolella laivoissa Narvan joensuusta Kyminkartanoon. Akseli Kurjen huovit näyttävät lähteneen Suomeen lokakuussa. Samoin ainakin osa suomalaisesta jalkaväestä.

vasta Tallinnaan ja saapui marraskuun 13 p. Siuntion kartanoon. Kaarle Kustaanpoika tuli myöskin maahamme ja jakoi täällä (marraskuussa) jalkaväen linnaleiriin.¹ Valtakunnan järeä tykistö tuotiin taas Turkuun.²

Stålarin ei hyväksynyt Klaus Flemingin menettelyä. Kertoessaan Kaarle herttualle marskin lähdöstä hän lopuksi sanoi: »En saata nyt kirjoittaa, kuinka kummallisella kannalla asiat ovat olleet Narvan luona tänä kesänä ja syksynä.» Ja Flemingille itselleen hän lausui eräässä kirjeessä moitteita sen johdosta, että sotajoukolle ei oltu syksyllä hankittu elintarpeita riittävästi ja että Narvassa olleet ruunun muonavarat oli hyödyttä kulutettu. Samalla hän syytti Kaarle Stenbockia siitä, että linnaan oli jätetty liian vähän väkeä, kun armeija lähti sieltä.³

Kaarle herttua ei ollut hyvillään siitä, että Klaus Fleming oli laskenut sotajoukon hajalleen. Hän lausui la Blanquelle, että ylipäällikkö, jos hän ei muonan puutteen tähden voinut pitää kaikkea väkeänsä koolla, olisi ainakin saattanut asettaa osan siitä Rakvereen tai johonkin muuhun paikkaan, josta se tarvittaessa olisi voinut rientää Narvan avuksi.⁴

Muutoin herttua oli jo ruvennut arvelemaan, että Ruotsi ei enää voinut menestyksellä jatkaa sotaa. Kuninkaalle elokuun 14 p. 1592 lähettämässään kirjeessä sanoi hän: »Jollei asioita ajeta toisin kuin tähän asti, niin pelkäämme, että T. Majesteettinne jo suorittamat tai vasta suoritettavat kustannukset kaikki menevät hukkaan. Suurella vaivalla on tänä vuonna saatu kokoon sotaan tarvittavat varat, ja siitä tiedämme, kuinka hankalaksi uusien toi-

¹ S.A. N:o 3454, 43 v.

² Klaus Fleming Kaarle herttualle Turusta toukokuun 16 p. 1593, Acta historica S.A.

³ Arvi Eerikinpoika herttualle lokakuun 30 p. ja joulukuun 23 p. 1592, Ståthållare i Narva till hertig Karl R.A.

⁴ H.R. Kirje la Blanquelle joulukuun 29 p. 1592.

mittaminen tästedes käy. — — Ja koska sotamiehet nyt jo ovat vastahakoisia, vaikkei vielä mitään erinäistä puutetta ole ollut, niin on pelättävä, että kapinallisuus yltyy, jos muonavarat rupeavat loppumaan tai jos he joutuvat muihin vaikeuksiin.»¹ Muutamia viikkoja myöhemmin herttua kirjoitti Arvi Stålarmille, että Ruotsin kävi mahdottomaksi pitemmältä kestää sotaa, koska joka taholla oli huomattavana vastahakoisuutta, laiminlyöntiä ja uskottomuutta.² Ja neuvoskunnalle hän lausui, että hän ei enää tietänyt keinoja uuden sotaväen hankkimiseksi, sillä pakkokirjoituksen toimeenpano maaseudulla sen avun lisäksi, joka sieltä jo oli suoritettu, näytti arveluttavalta.³ Herttua oli ajoittaisin niin alakuloinen, että asema hänen mielestään oli toivoton, jollei rauhaa tai ainakin aselepoa saataisi aikaan.⁴

Semmoisella kannalla oli Ruotsin sodankäynti, kun Juhani III meni manalan majoille marraskuun 17 p. 1592. Huolia täynnä olivat vanhan kuninkaan viimeiset vuodet olleet. Sodan tuomien onnettomuuksien lisänä olivat epäluulot, joita hän kantoi ylimyksiä kohtaan, katkeroitaneet hänen mieltään, ja lopuksi oli yhä selvemmin ilmenevä ruumiillinen raihnaus masentanut sitä.⁵

Juhani kuninkaan hallitsija-ominaisuuksia on historiassa arvosteltu eri tavoin. Useammin on häntä moitittu kuin kiitetty. Aegidius Girs lausuu hänestä kronikassaan: »Hän oli ulkonäöltään kaunis ja hengenlahjoiltaan ymmärtäväinen herra, sen ohessa oppinut ja kaunopuheinen. Köyhiä ja hätääkärsiviä kohtaan hän oli antelias. Helposti hän kiivastui vihaan, mutta tämä haihtui kuitenkin pian.»

Juhani III oli saanut hyvän opillisen kasvatuksen.

¹ H.R.

² H.R. Kirje Arvi Eerikinpojalle syyskuun 14 p. 1592.

³ H.R. Kirje neuvoskunnalle lokakuun 6 p. 1592.

⁴ H.R. Kirje Klaus Flemingille heinäkuun 18 p. 1592.

⁵ Juhani III:n kuolintaudista kts. Messenius, *Scondia Illustrata* I, VII, 103.

Hänen sanotaan puhuneen latinaa sekä italian-, saksan-, puolan- ja suomenkieltä. Miehuuden iässä hän perehtyi tarkoin sen ajan teologisiin kysymyksiin. Hänen uskonnollisissa harrastuksissaan havaitaan esteettinen sävy. Hän ei suotta elänyt renesanssin aikakaudella. Ulkonaista kauneutta hän koetti liittää jumalanpalvelukseen, ja kauneutta hän samoin tavoitteli monissa rakennuspuuhissaan.

Epäilemättä saattaa sanoa, että Juhanin suunnitelmat Venäjän sotaan nähden monasti osoittivat älyä ja kaukonäköisyyttä. Kun hän esimerkiksi lähetti Pontus de la Gardien valloittamaan Venäjän rajalinnoja, niin hän arvostellessaan ajan oloja oli tarkkasilmäisempi kuin hänen neuvonantajansa, jotka vastustivat yrityksen toimeenpanoa.

Vahinko vain, että hän ei kyennyt itse toteuttamaan suunnitelmiansa. Hän oli herkkä- ja vaihemiellinen, ja häneltä puuttui sekä järjestelykykyä että tarmoa. Se suuri sotaretki, jota hän vuonna 1589 puuhaili ja jota varten hän itse lähti Viroon, jäi tekemättä, sentähden että hän ei osannut sitä tarpeeksi valmistella. Hänen tuhlaavaisuutensa oli sodan ohessa syynä siihen rappiotilaan, johon Ruotsin raha-asiat hänen hallitessaan joutuivat. Ylellinen elämä, jota hovissa vietettiin, ja kuninkaan rakentamisinto kävivät köyhälle Ruotsille liian kalliiksi.

Juhanin mielen kiivaus mainittiin jo. Se tuli usein näkyviin sangen epämiellyttävällä tavalla. Muistamme, kuinka arvottomasti hän kohteli Kaarle Hornia. Kiitollisuus niitä kohtaan, jotka olivat uskollisesti häntä palvelleet, ei kuulunut Juhanin luonteeseen. Vihan vimmassa hän joskus näytti hirmuvaltiaan tapoja. Muutamille hänen alamaisilleen, joihin hän vihastui, määrättiin hänen vaatimuksestaan julmat rangaistukset. Tunnettu on Lorichsin pöyristyttävä räakkääminen. Kaamea veljenmurha, johon Juhani joutui syypääksi, ei kuitenkaan ollut seuraus vihasta, vaan siihen ajoi hänet epäluuloisuus ja pelko.

Girsin sanojen mukaan Juhani oli helläsydäminen hätääkärsiviä kohtaan. Vaikea on sanoa, miten sen asian laita lieene ollut. Kun kuningas käski päälliköiden estää sotamiehiä naisten, lasten ja muiden suojattomien murhaamisesta Venäjällä, niin tämä käsky näkyy aiheutuneen enemmän pelosta, että Jumala rankaisisi tuommoisia pahantekoja, kuin varsinaisesta säälin tunteesta.

Juhani kuningas muistuttaa useita muita kuudennentoista vuosisadan hallitsijoita, hän kun oli jokseenkin oppinut, taidetta harrastava ja loistelias, mutta samalla despoottinen, kostonhimoinen ja vihassaan hillitsemätön. Hän oli aikansa lapsi niin hyvässä kuin pahassa.

NELJÄSTOISTA LUKU.

Narva vuosina 1591 ja 1592.

Sen jälkeen kuin Mauri Griipin sotajoukko oli palannut onnettomalta retkeltään, tavataan Yrjö Niilonpoika Posse, Yrjö Maununpoika, Eerikki Juhaninpoika Stålarin ja Henrikki Abel von Minden isäntinä Narvan linnassa.¹ Näillä oli suurena huolena sotaväen yhä lisääntyvä tautisuus.² Syksyllä (lokakuussa) vuonna 1590 oli Narvaan ilmaantunut ruttokin.³ Sairaiden ruumiiseen tuli sinisiä täpliä, ja useat kuolivat kipuihinsa jo kolmen päivän kuluessa. Eräiltä, jotka näyttivät jo paranevan, rupesivat jalat mätänemään, ja heidän haavoistaan sanotaan levinneen semmoisen löyhkän, että heidän luokseen oli vaikea mennä. Keväällä vuonna 1591 alkoi lisäksi joku uusi tauti riehua. Linnan isännät kertoivat, että sotamiehet kuolivat

¹ Ratsumestari Yrjö Niilonpoika Posse, Gammelstorpin haltija, joka alussa vuotta 1591 määrättiin Narvan isännyyteen, ei mielellään ruvennut siihen toimeen. Helmikuun 17 p. hän kirjoitti kuninkaalle pyytäen päästä siitä, koska hän oli liian nuori eikä tuntenut Viron oloja. Heinäkuun 7 p. hän jo saikin lähteä Narvasta pois. — Eskilstorpin Yrjö Maununpojasta kts. sivua 106 sekä Pernon Eerikki Juhaninpojasta ja Gesterbyn Henrikki von Mindenistä sivua 63.

² Kts. sivuja 33, 64 ja 76.

³ Yrjö Boije Juhani III:lle lokakuun 5 p. 1590, R. A. Ståthållare i Estland till K. M. — De la Blaque samalle lokakuun 16 p. 1590, Skrifvelser till konungen R. A.

siihen sairastettuansa ainoastaan yhden vuorokauden. Juhani kuningas käski siirtää sairaat sotamiehet Tallinnaan, Paidelintaan, Rakvereen ja muihin Viron linnoihin. Tartuntaan nähden tämä määräys tuntuu kaikelta muulta kuin hyvin harkitulta. Narvan isännät vastasivat hänelle, että heiltä puuttui kaikki kuljetusta varten tarvittavat välineet, ja ilmoittivat samalla kuulleensa, että mainituissa linnoissa ei ollut sairaita varten ruokavaroja.¹

Alkupuolella vuotta oli Narvassa pääasiallisesti ruotsalaista jalkaväkeä, nimittäin 7 lippukuntaa ruunun omia sotamiehiä Esko Lindorminpojan komennossa sekä joku määrä Kaarle herttuan väkeä, jota Walter Kursel johti. Näiden lisänä oli siellä vain yksi suomalainen lippukunta sekä Narvan kaupungin oma lippukunta.² Taudit kävivät erittäin kohtalokkaiksi ruotsalaisille. Heistä oli maaliskuun 11 p. 693 miestä terveinä ja 1181 sairaina; kuollut oli sinä talvena 999.³ Toukokuun 7 p. huomataan miehistössä olleen 253 tervettä ja 917 sairasta; kuolleiden luku oli 1599.⁴ Semmoinen tautisuus on sotienkin aikana tavaton. Suomalaisessa lippukunnassa ei liene ollut montakaan sairastunutta; ainakaan ei päälliköiden ilmoituksissa mainita tautien liikkuneen siinä. Ruttoon kuoli silloin Narvassa tunnettu linnojen rakennusmestari

¹ Narvan isännät Juhani III:lle marraskuun 8 p. 1590 ja toukokuun 17 p. 1591, Ingrica R. A.

² Helmikuussa määrättiin Henrikki Lealin skottilaiset huovit menemään Narvaan. Tämän linnan isännät todistivat sitten heistä, että he olivat rehellisiä ja kunnollisia sotilaita. He toivat linnaan halot ja veden sekä muitakin tarpeita, kun isoin osa jalkaväestä sairasteli. Huhtikuussa näkyy heille annetun linnaleiri jossakin maaseudulla. Nähtävästi heidät lähetettiin pois Narvasta siellä vallitsevan muonavarojen puutteen tähden.

³ Tässä laskussa oli ruotsalaisiin luettu Narvan oma lippukunta.

⁴ Seuraavat taulut osoittavat terveiden, sairaiden ja kuolleiden luvun kussakin ruunun lippukunnassa erikseen.

Tilanne lokakuun 18 p. 1590.

	Päällikkö- kunta	Terveitä miehiä	Sairaita	Lomalla	Karanneita	Kuolleita
Lauri Yrjönpojan l. Taalainmaasta	19	331	6	2	1	13
Tapani Mikonpojan l. Uplannista	19	350	50	5	3	4
Olavi Juhonpojan l. Vestmanlannista ..	21	292	187	28	8	17
Pietari Maununpojan l. Östan-Stangista	22	271	115	—	7	17
Pentti Maurinpojan l. Vestan-Stangista ¹	23	374	19	2	—	18
Lauri Martinp. l. Ruotsin kaupung. miehiä	17	183	74	4	6	22
Yrjö Laurinpojan l. Narvan kaupungin m.	15	131	13	—	—	4
Yhteensä	136	1932	464	41	22	95

Tilanne maaliskuun 11 p. 1591.

	Päällikkö- kunta	Miehistö		Kuolleita
		Terveitä	Sairaita	
Lauri Yrjönpojan l. Taalainmaasta	18	108	158	90
Tapani Mikonpojan l. Uplannista	18	80	185	146
Olavi Juhonpojan l. Vestmanlannista	20	70	200	188
Pietari Maununpojan l. Itägötlannista	18	63	159	146
Pentti Maununpojan l. Itägötlannista	18	43	120	218
Fulmo Hannunpojan l. Smaalannista	16	30	270	65
Eerikki Pentinpojan eli kartanolippuk.	17	89	59	117
Yrjö Laurinpojan eli Narvankaup. lippuk.	15	70	30	29
Yhteensä	140	553	1181	999

Taulussa ei ole mainittu, kuinka monta miestä päällikkökunnasta oli sairastunut ja kuollut. Näyttää melkein kuin kaikki päälliköt silloin vielä olisivat olleet terveinä.

¹ Huom. Stangejoki jakaa Itägötlannin Östan- ja Vestan-Stangin maakuntiin.

Pietari Hertig (kesäkuun 8 päivän tienoissa)¹ sekä vähää ennen häntä Narvan tullinhoitaja Risto Stedener², joka oli tuonut sotaväelle palkkausrahoja Ruotsista. Tauti

Tilanne toukokuun 7 p. 1591.

	Päällikkö- kunta		Miehistö		Kuolleita
	Terveitä	Sairailta	Terveitä	Sairailta	
Lauri Yrjönpojan lippukunta	8	6	32	190	142
Tapani Mikonpojan »	2	14	35	154	263
Olavi Juhonpojan »	2	14	22	130	290
Pietari Maununpojan »	14	7	22	120	226
Pentti Maununpojan »	6	12	16	84	280
Fulmo Hannunpojan »	5	7	40	151	164
Eerikki Pentinpojan »	8	10	56	37	200
Yrjö Laurinpojan »	10	5	30	51	34
Yhteensä	55	75	253	917	1599

Fulmo Hannunpojan smaalantilaisesta lippukunnasta on säilynyt tarkemmat tiedot kuin muista. Kun se helmikuun 12 p. 1591 saapui Narvaan, kuului siihen 372 miestä. Ennen toukokuun 27 p. oli siitä kuollut 170 miestä ja näiden lisäksi sairastunut 187 miestä, joten siinä ei silloin ollut edes 20 miestä terveenä.

Rutto raivosi ankarasti Kaarle herttuankin väessä.

¹ Huhtikuun 2 p. Hertig oli saanut Juhani III:lta käskyn lähteä Savonlinnan varustuksia parantamaan, mutta Narvan isännät olivat silloin ilmoittaneet kuninkaalle, että siellä ei voitu tulla toimeen ilman Hertigiä, jos mieli rakentaa mitään seuraavana kesänä. Siten Hertig oli jäänyt toistaiseksi Narvaan. Narvan isännät Juhani III:lle huhtikuun 17 p. ja kesäkuun 10 p. 1591, Ingrica R. A.

² Kaarle herttuan omalle sotaväelle toimitettujen muonavarojen kaitsija Juho Niilonpoika kirjoitti Stedenerin kuoltua herttualle, että Stedener oli anastanut niitä viljavaroja, jotka herttua oli lähettänyt hänen mukanaan sotaväelle. Tuntematonta on, voiko Juho Niilonpoika sitten näyttää ilmiantonsa toteen.

oli levinnyt maaseudullekin ympäri Viroa. Narvan läänissä oli sairastuneita joka kylässä.

Narvan varusväen hädänalaista tilaa vaikeutti vielä se seikka, että siellä vallitsi niinkuin usein ennenkin kova muonavarain puute. Ne laivat, jotka syksyllä vuonna 1590 oli Ruotsista laitettu viemään elintarpeita Narvaan, olivat jäätyneet kiinni Suomen saaristoon, useimmat Helsingin edustalle.¹

On omituista, että venäläiset Mauri Griipin onnettomasti päättyneen retken jälkeen eivät tehneet mitään yritystä Narvan valloittamiseksi, joka siihen aikaan olisi ollut verraten helppo asia. Venäjän tulkki Henrikki Pryssman, joka oli kevättalvella käynyt vakoilemassa Venäjällä, tiesi kertoa Narvassa, että moskovalaiset aikoiivat pitää voimassa välirauhan, jonka Sigismund kuninkaan lähettiläät olivat tehneet sekä Puolan että Ruotsin puolesta Venäjän kanssa.²

Ruton vuoksi Narvan linnoitusten korjaamisesta sinä keväänä ei voinut tulla mitään. Linnan isännät ilmoittivat sitä paitsi (maaliskuun 14 p.) kuninkaalle, että Narvan läänin talonpojat, joilta viholliset olivat edellisenä talvena ryöstäneet heidän omaisuutensa ja joita sitten oli joukotain lähtenyt maasta pois, eivät kyenneet hankkimaan sinne rakennustarpeita. Tästä syystä päälliköt pyysivät, että Viipurin, Kyminkartanon, Porvoon ja Raaseporin läänien voutien käskettäisiin lähettää Narvaan ensi avoveden aikana malkapuita ja lautoja.³ Stålarin ilmoitti kuitenkin seuraavana kesänä kuninkaalle, että Suomen voudit eivät olleet toimittaneet sinne lautoja eikä

¹ Esko Linderinpoika Juhani III:lle Narvasta maaliskuun 11 p. 1591, Ingrica R. A.

² Gammelstörpin Yrjö Posse y.m. Juhani III:lle Narvasta maaliskuun 14 p. 1591, Ingrica R. A.

³ Ingrica R. A.

myöskään halkoja kalkinpolttua varten, joita heiltä niinikään oli vaadittu.

Iivananlinnassa oli jo vuoden alusta ryhdytty rakennustöihin, eikä Narvassa oleva väki voinut millään tavalla niitä häiritä. Tästä la Blaque joutui aivan epätoivoon. Hän kirjoitti maaliskuun 19 p. Kaarle herttualle: »Kuka voi toimia Jumalan tahtoa vastaan. Mitä hyvänsä yrittämme, kaikki käy huonosti. Jumala kääntäköön meistä pois vihansa.» Herkkätunteinen ranskalainen näkyy silloin vielä olleen masennuksissa Mauri Griipin onnettoman retken johdosta. Venäläisten sanotaan tehneen sinä talvena 200 uutta taloa Iivananlinnan esikaupunktiin, ja keväällä he rupesivat korjaamaan syrjälinnoituksia¹ sekä sitä vesilaitetta, joka edellisenä syksynä oli ammuttu rikki.² Voidakseen estää vihollisten linnoitushankkeita Narvan isännät lähettivät silloin Brun Wedbergin³ Tallinnaan pyytämään apuväkeä.⁴ Heille toimitettiinkin 100 skottilaista ratsumiestä, jotka kesäkuun alkupuolella saapuivat Narvaan. Näitä ei ruton takia otettu linnaan asumaan, vaan he saivat asettaa leirinsä sen ulkopuolelle.⁵ Sinä keväänä kerrottiin Nar-

¹ Ruots. sträckvärjor.

² Kts. sivua 93. — Yrjö Maununpojan Juhani III:lle toukokuun 27 p. 1591 lähettämässä kirjeessä sanottiin, että uusi vesilaitte tehtiin Iivananlinnan pohjoispuolelle, linnanportin läheisyyteen.

³ Nimi nähdään myös muotona Wetberch. — Viron saksalaisille Brun Wedbergille ja Rotker Lodelle annettiin kesäkuun 17 p. 1591 käsky olla Narvan isäntien Henrikki von Mindenin ja Eerikki Juhaninpojan apuna. V. R.

⁴ Omituiselta tuntuu Narvan isäntien Juhani III:lle tekemä anomus, että hän toimittaisi heille muutamia laveasuisia tuliputkia, jotta olisi voitu singottaa Iivananlinnaa takaisin niitä suuria kiviluoteja, jotka piirityksen aikana oli ammuttu Narvaan ja jotka miltei kaikki vielä olivat eheinä.

⁵ Narvan isännät Juhani III:lle toukokuun 8 ja 29 p. sekä kesäkuun 10 p. 1591, Ingrica R. A.

vassa, että suurruhtinas oli keräyttänyt Peipsenjärveltä lotjia ja »baidakkeja»¹ voidakseen lähettää sieltäpäin ruoka- ja ampumavaroja Iivananlinnaan. Muonantuonti Narvajokea myöten voitiin kuitenkin joksikin aikaa estää venäläisiltä, kun Maidel toi lotjalaivastonsa Peipsenjärvelle.²

Saatuansa tietää, miten tauti teki tuhoa ruotsalaisessa sotaväessä, hallitus päätti kutsua tämän väen Narvasta pois. Jo maaliskuun 19 p. Juhani kuningas kirjoitti Mauri Griipille: »Tahtoisimme, että te, jos suinkin on mahdollista, lähettäisitte nyt, kun meri on jäässä, muutamia suomalaisia jalkaväen lippukuntia niiden ruotsalaisten sotamiesten sijaan, jotka ovat Narvassa.»³ Nämä eivät menesty siellä, vaan sairastuvat ja kuolevat, koska he eivät voi kestää sikäläisessä ilmanalassa yhtä hyvin kuin suomalaiset.» Kaarle herttua neuvoi la Blancaa puhdistuttamaan kaupungin ennen uuden väen tuloa,⁴ mutta ei ole tietoa, minkä verran tätä määräystä voitiin noudattaa, kun Narvassa tapahtui yhä uusia taudinkohtauksia. Griip ei sitten saanutkaan väkeä talvisaikaan toimitetuksi Suomesta, ja toukokuussa hän jo kuoli. Mutta kesäkuun keskivaiheilla tuli Arvi Stålarmin mukana, kuten edellä on kerrottu,⁵ viisi suomalaista jalkaväen lippukuntaa ruton saastuttamaan Narvaan.

Stålarm määräsi heti Suomesta tulleet sotamiehet työhön.⁶ Kaksi lippukuntaa asetettiin korottamaan erästä

¹ Baidakeiksi venäläiset meidän aikoinamme nimittävät eräänlaisia Dnjeprvirralla käytettyjä purjealuksia.

² Kts. sivua 133.

³ Vrt. Kaarle herttuan kirjettä Mauri Griipille huhtikuun 13 p. ja kuninkaalle huhtikuun 16 p. 1591 H. R.

⁴ H. R. Kirje de la Blanquelle maaliskuun 14 p. 1591.

⁵ Kts. sivua 150.

⁶ Arvi Eerikinpoika Juhani III:lle heinäkuun 10 p. 1591, Ingrica R. A.

hiekkatörmäkettä¹ ja rakentamaan siihen rintamuksia²; kolmannen, joka oli suurin, tuli korjata »Krister herran³» rikkiammuttua pasteijia; kaksi lippukuntaa pantiin louhiin kalkkikiveä sekä hakkaamaan hirsiiä varusteiksi⁴ ja halkoja kalkinpolttoa varten.⁵

Tauti rupesi kuitenkin tarttumaan suomalaisiin, vaikka he saivat majailla kaupungin ulkopuolella. Tälle väelle oli sen tähden onneksi, että la Blaque ja Stålarms veivät siitä sotaretkelleen kolme lippukuntaa ja juuri ne, joissa useimmat taudinkohtaukset olivat sattuneet.

Vähää ennen kuin sotajoukko lähti Virossa Iivanaanlinnan päälliköt ilmaisivat suurella melulla narvalaisille riemunsa siitä, että Moskovan lähettyville samonneiden tataarien silloin oli ollut pakko tyhjin toimin palata omaan maahansa. Lähdettyään heinäkuun 15 p. linnasta esikaupungin edustalle ja muodostettuaan rintaman streletsit laukaisivat siinä pyssynsä, ja sen jälkeen annettiin kaikkien tykkien paukkua Iivanaanlinnassa. Seuraavana päivänä venäläiset pysyivät päästä narvalaisten puheille. Keskustelu pantiinkin (heinäkuun 17 p.) toimeen Narvajoella. Narvasta oli siihen lähetetty kauppias Antti Maning,⁶ Satakunnan

¹ Ruots. sandvall.

² Ruots. bröstvärn.

³ Nimellä »Krister herra» tarkoitetaan varmaankin Krister Kaaprielinpoika Oxenstiernaa, joka oli Narvan päällikkönä vuosien 1584 ja 1586 välillä. Kts. teosta Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota, 574.

⁴ Ruots. bålverk.

⁵ Joulukuussa Stålarmissa näkyy olleen toiveita, että Narvan linnoitustyö seuraavana kesänä saataisiin hyvään päätökseen. Arvi Stålarms sihtööri Olavi Sverkerinpojalle joulukuun 8 p. 1591, Ur samlingen Livonica S. A.

⁶ Antti Maning oli nähtävästi Skotinmaasta kotoisin. Sodan alkuaikoina hän asui Ruotsissa, sittemmin hän oli muuttanut Narvaan. Hänellä oli täällä linnanisäntien täysi luottamus, mutta elokuun 13 p. 1591 Juhani III kirjoitti heille, että Maning, joka oli antanut moskovalaisille salaisia tietoja, oli vangittuna

jalkaväen päämies Valentin Göding¹ ja Ernst-niminen tulkki. Näiltä kysyi puhelun aluksi eräs pajari, minkä tähden Maidel oli ottanut venäläisten jaaloja ja surmannut

lähetettävä Ruotsiin. Vastauksessaan linnanisännät ilmoittivat (syyskuun 20 p.), että Maning ei ollut Narvassa, vaan oli seurannut armeijaa, kun se lähti sotaretkelle. Lauri Westgöte lähetettiin kuitenkin muutaman aikaa sen jälkeen tuomaan häntä Ruotsiin. Siellä hänen syyllisyyttään ei näytä voidun todistaa (S. A. N:o 1524, 95 v.). Lokakuun lopussa vuonna 1592 tavataan hänet taas Ruotsissa, jossa hänen sanotaan olleen Henrikki Lealin asiamiehenä pyytämässä skottilaisten huovien maksamatta jääneitä palkkausrahoja. Mutta joitakuita vuosia myöhemmin hän joutui uudestaan syytteenalaiseksi maankavalluksesta. Eräät rauhan-teen jälkeen vapautetut vangit, jotka vuonna 1595 tulivat Narvaan, ilmoittivat hänestä Arvi Stålarminle seuraavaa. Heidän Pihkovassa ollessaan oli sikäläiselle maaherralle lähetetty saksankielisiä kirjeitä Narvasta, ja koska maaherra ei osannut lukea niitä eikä hänellä ollut tulkkia, niin hän antoi tuoda yhden vangeista kirjettä kääntämään. Tämä näki Antti Maningin nimen erään kirjeen alla, joka sisälsi ilmoituksia ruotsalaisten hankkeista. Saatuaan semmoiset tiedot Stålarmin lähetti Maningin Tukholmaan. Täällä häntä pidettiin vankeudessa, kunnes herttua lokakuussa käski toimittaa hänet Söderköpingiin. Mutta kun Maning ei ollut matkalla sidottuna, niin hän pääsi lähellä Söderköpingin kaupunkia vartijoilta karkuun. Viisi päivää häntä haettiin metsistä, ennenkuin hänet löydettiin. Silloin hän ampui itsensa kuoliaaksi. Kaarle herttua käski saadakseen asian, kuten hän sanoi, kaikkien tietoon kuljettaa Maningin ruumista ympäri kaupunkia, jonka jälkeen se oli haudattava hirsipuun alle. Hänen omaisuudestaan herttua määräsi, että se oli otettava takavarikkoon ja, jos tutkittaessa huomattaisiin, että hän oli ollut syyllinen, joutuva lain mukaan ruunun omaksi. Henrikki Abel y.m. Juhani III:lle syyskuun 20 p. 1590, Ingrida R. A. — Klaus Fleming Juhani III:lle lokakuun 30 p. 1592, Skrifvelser till konungen R. A. — H. R. Herttuan artiklat Antti Maningia vastaan lokakuun 24 p. 1595. Herttuan määräys Maningin hautauksesta lokakuun 30 p. 1595. — Kts. myös kirjaani Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota, 337.

¹ Valentin Göding ja sen ajan historiassa usein mainittu Ambrosius Henrikinpoika olivat kenties toimeliaimmat jalkaväen päämiesten joukossa. Maaliskuun 10 p. 1592 Arvi Stålarmin ehdotti

niissä olevat ihmiset. Hänelle vastattiin, että Maidel oli lähetetty Peipsenjärvelle vartioimaan kuninkaan jokia eikä Narvassa tiedetty, mitä hän siellä muuta oli tehnyt. Tämän johdosta pajari varoitti ruotsalaisia ryhtymästä verenvuodatuksen lausuen, että Jumala rankaisi sellaista, niinkuin hiljan oli tapahtunut Krimin kaanille. Narvan varusväen kanssa, hän lisäsi, venäläiset tahtoivat pitää aselepoa, josta oli sitoumus annettu puolalaisille. Lopuksi hän sanoi, että tsaarin väki oli nujertava Maidelin, jos ruotsalaiset eivät voineet pitää häntä kurissa.¹ Mitään erittäin tärkeätä Iivananlinnan päälliköillä siis ei ollut ilmoitettavana. Kymmenen päivää myöhemmin pidettiin taas keskustelu molempien linnojen isäntien välillä. Siitä puhutaan tässä kirjassa toisella paikkaa.

Stålarmin mentyä de la Blanquen kanssa Venäjälle Eskilstorpin Yrjö Maununpoika ja Pernon Eerikki Juhaninpoika näyttävät olleen kahden isäntinä Narvassa. Siellä oli silloin vain kolme suomalaista lippukuntaa vartioimassa laajoja linnoituksia.² Elokuun 17 p. oli näissä lippukunnissa yhteensä 812 tervettä ja 29 sairastunutta miestä.³

Edellä on kerrottu, että Klaus Flemingin sotajoukko, kun se oli palannut retkeltään, hajoitettiin marraskuun

kuninkaalle, että Göding määrättäisiin tykistömestariksi Narvaan, koska viran silloinen haltija ei ollut sopiva sellaiseen toimeen. Stålarmin ehdotukseen ei kuitenkaan näytä suostutun, sillä Göding tavataan vuonna 1593 lippukunnan päämiehenä Suomessa.

¹ Yrjö Maununpoika ja Eerikki Juhaninpoika la Blaquelle Narvasta heinäkuun 18 p. 1591, Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595 R. A.

² Näiden lisäksi oli varmaankin Narvan kaupungin oma lippukunta jäänyt sinne, kun muut lähtivät matkalle.

³ Narvaan jääneiden lippukuntien miesluku oli sinä päivänä seuraava.

alussa talvimajoille Viroon ja Suomeen.¹ Silloin jätettiin Narvaan vain 1,500 tai 1,600 miestä jalkaväkeä² eikä ratsuväkeä ollenkaan, sillä linnassa vallitsi taas muonavarojen puute. Viroon ei näet ollut lähetetty elintarpeita riittävästi, ennen kuin talven tulo, joka vuonna 1591 tapahtui tavallista aikaisemmin, esti laivojen kulun.³ — Iivananlinnaan kerrottiin kootun syksyllä Outovasta, Jaamasta ja Kapriosta vakinaisen varusväen lisäksi noin 5,000 pyssymiestä⁴ ja sen ohessa oli sinne tuotu runsaasti elintarpeita.⁵

	Terveitä	Sairas- tuneita	Yhteensä
Olavi Pietarinpojan eli Hämeen l. . .	361	23	384
Steen Maununpojan eli Uudenmaan l.	224	6	230
Juho Kattin eli Savon l.	227	—	227

On huomattava, että enimmät sairaat kuuluivat Hämeen lippukuntaan, joka oli ollut Narvassa paljon kauemmin kuin muut.

¹ Kts. sivua. 160.

² Neljällesadalle näistä miehistä oli hankittu sukset. Stålarmin neuvoi kuningasta käyttämään talvisodassa enemmän suksimiehiä, huomauttaen, että ne maksoivat vain puolet siitä kuin saksalaiset ja muut ulkomaalaiset sotilaat.

³ Arvi Eerikinpoika, Henriikki Abel ja Eerikki Juhaninpoika Juhani III:lle Narvasta joulukuun 8 p. 1591, Ingrica R. A.

⁴ Arvi Eerikinpoika la Blanquelle marraskuun 29 p. 1591, Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595 R. A.

⁵ Heti Flemingin sotajoukon lähdettyä ja sitten myöhemmin talvella toimitettiin Iivananlinnaan muonälähetyksiä. Ratsuväen puutteessa Stålarmin ei voinut sitä estää. Mutta keväällä hän sai kuninkaalta huomautuksen sen johdosta, että hän oli vastustuksetta sallinnut elintarpeiden tuonnin vihollisille. Vastauksessa, jonka Stålarmin antoi toukokuun 14 p. (1592), hän sanoi muun muassa, että venäläisten viimeisen lähetyksen mukana oli kulkenut 1,000 ratsumiestä ja 2000 talkapyssymiestä, mutta hänellä oli ollut vain 1,000 tervettä jalkaväen sotamiestä, sillä skottilaiset huovit olivat lähteneet Narvasta Rakveren lääniin linna-

Vielä marraskuussa, jolloin purjehtiminen Itämerellä ja Suomenlahdella jo oli vaarallista, koetettiin Narvaan-kin toimittaa enemmän ruokavaroja. Sinne lähetettiin Suomesta kaksi muonalaivaa, eräs kaleeri saattajana. Koska Narvajoki kuitenkin silloin jo oli jäässä, täytyi laivojen pysähtyä sen suuhun. Niiden kuormat purettiin siellä, ja suomalaisten sotamiesten oli selässään kannettava elatusvarat neljäntoista kilometrin matka linnaan. Sen jälkeen saapui joensuuhun vielä kaksi muonalaivaa Elfsborgista.¹ Niistäkin ruokavaroja kuljetettiin samalla tavoin Narvaan.

Pian tulivat kuitenkin viholliset estämään narvalaisten muonantuontia, ja silloin syntyi joensuussa taisteluja. Marraskuun 26 päivän vastaisena yönä pääsi suuri venäläinen sotaväenosasto narvalaisten huomaamatta joen virolaiselle puolelle vangiten siellä muutamia sotamiehiä, jotka paljosta kantamisesta väsyneinä olivat panneet maata tien viereen.. Kun sitten suomalaista väkeä taas oli — sillä kertaa Henrikki von Mindenin johdolla — lähtenyt Narvasta joensuuhun ruokavaroja hakemaan ja päässyt laivojen luo, niin väijyksissä olleet venäläiset talkapyssymiehet alkoivat ampua kaleeria. Kuitenkin heidän täytyi tyhjin toimin palata Iivananlinnaan, sillä kaleerista vastattiin heidän ampumiseensa järeillä tykeillä. Yöllä von Minden siten pääsi miehineen takaisin Narvaan.²

leiriä nauttimaan; näin ollen hän ei ollut voinut viedä vähäistä joukkoaan linnasta, joka siten olisi jäänyt ilman varusväkeä. Ingrida R. A.

¹ Kaleeri, jonka nimi näkyy olleen Falken, ja molemmat sen seurassa olleet kuormalaivat (Kammarskrifvare båten ja Helsingfors pinkan) tulivat Narvajoen suulle marraskuun 10 p., mutta molemmat Elfsborgin laivat marraskuun 20 p.

² Henrikki von Mindenin vaimo oli seurannut häntä kaleeriin lähteäkseen siinä Suomeen. Hän pelastui miehensä kanssa, mutta palvelijansa, hevosensa ja matkatavaransa hän jätti laivaan luullen saavansa ne sieltä myöhemmin takaisin.

Seuraavana päivänä (marraskuun 27) lähetettiin Narvasta 500 talkapyssymiestä, joiden mukaan pantiin neljä haukkatykkiä, kahakoimaan vihollisten kanssa, mutta koska venäläiset tulivat paljoa isommalla joukolla heitä vastaan, eivät he saattaneet edetä kauas linnasta. Sillä välin Iivananlinnan päälliköt, jotka olivat huomanneet, että heidän pyssymiehensä eivät voineet mitään kaleerin tykkejä vastaan, veivät kolme kenttätykkiä joensuuhun ja saivat kaleerin niin vioitetuksi, että sitä ei enää voitu ohjata merelle. Yön tultua kaleerissa-olijat sentähden lähtivät salaa rantaan jättäen laivan oman onnensa nojaan. Kahakassa oli Uudenmaan lippukunnan päämies Steen Maununpoika saanut luodin sääreensä, ja kaleerin päämieheltä Sven Pietarinhojalta oli ammuttu jalka poikki. Marraskuun 28 p. aamulla venäläiset veivät neljä lotjaa maata myöten joensuuhun ja ottivat jätetyn kaleerin haltuunsa. Molemmat Elfsborgin laivat he polttivat.¹ — Arvi Stålbarm oli lähtenyt Narvasta Tallinnaan siihen aikaan, jolloin Eerikki Slang vei tykistön Suomeen.² Kun hyökkäys kaleeria vastaan tapahtui, olivat ainoastaan vanha Henrikki von Minden, joka oli syyskuussa palannut Ruotsista, ja Eerikki Juhaninhoika isäntinä Narvassa. Stålbarm tuli Tallinnasta takaisin juuri silloin kuin venäläiset olivat kaleria ampumassa toisten vihollisten kahakoidessa suomalaisten kanssa Narvan edustalla. Venäläiset odottivat hänen tulevan Tallinnan tietä ja olivat asettaneet sinne vartioita, mutta Stålbarm pääsi linnaan metsän kautta molempien vihollisosastojen välitse.³ Hän oli muutoin sitä mieltä, että joensuussa tapahtunut onnettomuus olisi saatu vältetyksi, jos linnan isäntien käytettä-

¹ Arvi Eerikinpoika ynnä muut Narvan linnan isännät Juhani III:lle joulukuun 8 p. 1591 l. c.

² Kts. sivua 160.

³ Arvi Stålbarm sihteeri Olavi Sverkerinpojalle joulukuun 8 p. 1591, Ur samlingen Livonica S. A.

vänä olisi ollut edes joku satakunta huovia. Linnassa silloin hänen ilmoituksensa mukaan ei ollut viittä hevosta.

Heti taistelun jälkeen Stålbarm ehdotti de la Blaquelle, että tämä toimittaisi Narvaan skottilaiset ratsumiehet¹ sekä kaksi lippukuntaa jalkaväkeä.² Täten tilattu väki saapuikin jonkun ajan kuluttua.

Samanlaisia kahakoita kuin venäläisten hyökätessä kaleerin kimppuun tapahtui sitten molempien rajalinnojen välillä tuon tuostakin vuonna 1592. Kerrottakoon tässä noista myöhemmistäkin otteluista, koska Narvan väkeä silloin oli johtamassa kuuluisa maanmiehemme Arvi Stålbarm.

Ennenkuin skottilaiset ratsumiehet olivat tulleet Narvaan, oli venäläisiä silloin tällöin lymyillyt Rakveren tien ääressä vangiten Narvasta lähteneitä sotamiehiä. Skottilaisten saavuttua viholliset veivät heistäkin Iivananlinnaan pari tai kolme miestä, jotka olivat menneet joen rannalle hevosiaan juottamaan. Silloin muut skottilaiset ryntäsivät Narvasta taistelemaan venäläisten kanssa, mutta Iivananlinnan väki ajoi heidät pakoon ja otti heidän vänrikkinsä Tuomas Abernötin vangiksi.³ Huomattuaan, että

¹ Skottilaisia huoveja oli siihen aikaan Ruotsin palveluksessa kaksi lipullista. Lealin lippueen lisäksi oli näet William Ruthwen syksyllä vuonna 1591 Kaarle herttuan kehoituksesta toimittanut Ruotsiin toisen lippueen skottilaisia. Ruthwenin huovit lähetettiin marraskuun alussa Viroon. Silloin oli kaksi hovipalvelijaa saanut käskyn lähteä Ahvenanmaalle ja Suomen saaristoon valvomaan, että nämä huovit eivät Suomen puolella pääsisi astumaan maalle. Nähtävästi pelättiin, että he täällä ryhtyisivät väkivalan töihin. — Ruotsalaisissa asiakirjoissa mainitaan Ruthwen useimmiten Redvenin ja Redsvenin nimillä.

² Nimittäin Maunu Spelemanin lippukunnan, jossa oli Smaalannin jalkaväkeä, ja Eerikki Humblen johdossa olevan Uplannin lippukunnan. — Maunu Speleman kuoli jo maaliskuun alussa ruttoon.

³ De la Blaque Juhani III:lle Rakveresta tammikuun 12 p. 1592, Skrifvelser till konungen R. A.

Iivananlinnassa yhä vieläkin oli vahvempi varusväki kuin Narvassa, Stålarin pyysi kapteeni la Blanquelta ja kenttämarsalkka Otto Ykskulilta, että he jonakin yönä vielä lähettäisivät hänelle kolmesataa huovia. Kaarle herttuan lippueen ratsumestari Antti Lindorminpoika, sekä saksalaiset ratsumestarit Hannu Wrangel ja Frans Treiden pääsivätkin Tammikuun 21 p. (1592), kello kolme aamulla, miehineen Narvaan venäläisten huomaamatta. Seuraavana päivänä Stålarin pani 6 ratsumiestä menemään Iivananlinnan puolelle piilottaen jalkaväkensä Narvan muurien kyljessä olevaan hautaan. Venäläisiä tuli heti ulos parikymmentä, ja kahakka alkoi. Molemmilta puolin lähetettiin enemmän väkeä, ja vihdoinkin hyökkäsivät piilossa olleet Stålarin sotamiehet joen yli. Silloin venäläiset ajettiin pakoon; 100 miestä jäi heistä taistelutantereelle, ja 4 joutui vangiksi.¹ Ruotsalaiset menettivät 6 miestä, ja muuttamat heistä haavoittuivat, muun muassa lippukunnan päämies Eerikki Humble.² Rehunpuutteen takia täytyi Stålarin heti sen jälkeen toimittaa Ykskulin huovit takaisin sotaväen leiriin, jota silloin pidettiin Purtsinjoen varrella.

Noin kymmenen päivää myöhemmin la Blaque ja Ykskul taas lähettivät joukon ratsumiehiä Narvaan. Näiden sekä linnassa ennestään olevien huovien kanssa Stålarin lähti helmikuun 2 p. Narvajoen toiselle puolen seik-

¹ Eräs venäläinen vanki kertoi Narvassa, että luoteisen Venäjän pajareja sekä Iivananlinnan streltsejä oli ankarasti kielletty hyökkäämästä Ruotsin alueelle. Kun häneltä kysyttiin, miksi venäläiset sittenkin olivat käyneet Ruotsin huovien kimppuun joen luona, niin hän vastasi, että sen olivat tehneet muutamat tataarit, jotka olivat hiljan tulleet Iivananlinnaan eivätkä tienneet kiellosta, ja hän lisäsi, että heitä oli jo asian johdosta ruoskittu.

² Arvi Eerikinpoika Juhani III:lle tammikuun 24 p. 1592, Ingrida R.A. — Sama Haapsalon päällikölle Gert Dönhoffille tammikuun 26 p. 1592, Handlingar rör ryska kriget 1570—1595 R. A.

kailemaan. Iivananlinnan päälliköt toivat silloin sekä ratsu- että jalkaväkensä ulos linnasta. Stålarin järjesti heti rintamansa hyökkäystä varten, asettaen saksalaiset, ruotsalaiset ja skottilaiset erillensä toisistaan. Mutta ottelusta ei sillä kertaa tullut mitään, sillä viholliset pakenivatkin suin päin linnaansa, ennenkuin hän ennätti rynnätä heidän kimppuunsa. Pako oli niin kiireellinen, että venäläisten ratsuväki hätäillessään ajoi joukon streletsejä kumoon.

Sangen kiivas taistelu syntyi Narvan luona helmikuun 10 p. Kun venäläisiä silloin lähti satamaan, niin Stålarin ja Uplannin lippueen päällikkö Hannu Strang päättivät viedä ratsumiehensä kahakoimaan heidän kanssaan. Pian lähetettiin sitten molemmista linnoista jalkaväkeä ratsumiesten avuksi. Ottelu päättyi siten, että Stålarin väki ajoi venäläiset Iivananlinnan esikaupunkiin. Pajareja ja streletsejä kaatui tappelussa noin 40, ja vankeuteen joutui 10 venäläistä pajaria, 10 tataarilaista pajaria, 15 streletsiä sekä joukko pajarien palvelijoita. Ruotsalaisista oli vain 5 kaatunut, mutta muutamat palasivat Narvaan haavoitettuina. Hannu Strang oli saanut käteensä miekaniskun, ja hänen haavansa lienee ollut vaarallinen, koska sanotaan, että hän verenvuodosta pyörtyi seuraavana yönä kymmenen kertaa. — Narvasta päätettiin nyt lähettää seuraavana päivänä ratsuväki Venäjälle ryöstämään sekä tietoja hankkimaan. Huoveille ilmoitettiin ennen lähtöä, että heidän oli jo palattava yöllä Narvaan ja sitten heti kiiruhdettava takaisin Purtsin leiriin. Sen enempää ei heidän retkestään tiedetäkään.¹

Kesällä (1592) jatkuivat taistelut. Kesäkuun 12 p. tuli iso vihollisjoukko — siinä sanotaan olleen 5,000 kasakkaa² — 200:lla lotjalla Laatokalta Laukaanjoelle.

¹ Arvi Eerikinpoika la Blanquelle ja Otto Ykskulille helmikuun 11 p. 1592, Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595 R. A.

² Sama väki oli aluksi aiottu tuoda Suomeen, vaikka venäläisten sitten oli täytynyt muuttaa tuumansa. Kts. sivua 199.

Seuraavana yönä lähetettiin näiden tulijain avuksi 1,000 miestä Iivananlinnasta ja yhdistyneet joukot hyökkäsivät sen jälkeen sen suojakkeen kimppuun¹, josta ruotsalaiset vartioivat Narvajoen suuta. Varusväen täytyi lähteä pakoon, ja viholliset veivät linnoituksesta 4 isoa ja 2 pientä haukka-tykkiä saaliikseen. Stålarmissa ei ollut silloin Narvassa enempää ratsuväkeä kuin 60 miestä. Näillä hän ei voinut suurta ylivoimaa vastaan toimittaa mitään; myöskään hän ei saattanut viedä jalkaväkeään kauas linnasta, sillä hän aavisti, että venäläiset aikoivat samalla kertaa tulla joen poikki toisella kohtaa, niinkuin tapahtuikin. Kuitenkin hän kahakoi vihollisten kanssa.

Lähtiessään linnan ulkopuolelle Stålarm oli jättänyt päällikkyyden vanhalle Henrikki von Mindenille ja määrännyt Valentin Gödingin² hänen avukseen. Heti sen jälkeen saapui 200 venäläistä erään pienen puolivalmiin varustuksen luo, jota Stålarm oli ruvennut rakennuttamaan vesiputouksen kohdalle³, ja sytytti sen tuleen. Mutta Narvan väki karkoitti heti nämä viholliset hakattuaan heistä useita maahan. — Ajan tavoille kuvaavaa on, että Stålarm antoi kuumilla pihdeillä räakätä erästä siinä tilaisuudessa saatua vankia pakottaakseen hänet antamaan todenperäisiä ilmoituksia venäläisten hankkeista.

Mainittujen ottelujen aikana sattui niin onnettomasti, että Stålarmin laiva, joka oli tuomassa kuninkaan toimittamia maitaita Tallinnasta Narvan varusväelle, saapui

¹ Stålarm kertoi tästä hyökkäyksestä eräässä kesäkuun 12 p. 1592 Eerikki Oxenstiernalle lähettämässään kirjeessä. Hänen mainitsemansa suojake oli tietysti se varustus, jonka Ruotsin sotaväki oli rakentanut Viron puolelle joensuuta.

² Kts. hänestä sivua 235.

³ Kirjoittaessaan Eerikki Oxenstiernalle näistä asioista Stålarm nimitti tuota rakennusta varustukseksi, mutta herttualle lähettämässään kirjeessä — myllyksi.

joensuuhun. Huomattuaan siellä liian myöhään viholliset laivaväki koetti palata merelle, mutta ei saanut ahtaassa joessa alusta kääntymään. Pian tuuli ajoi sen Venäjän puoleiselle rannalle. Siellä sen miehistö puolustautui menestyksellisesti vihollisia vastaan, kunnes sai purjeet järjestetyiksi. Laiva kulki sitten jonkun matkaa jokea ylös, mutta ennen kuin se pääsi Narvaan, sattui sille uusi tapaturma. Se tarttui matalikolle, eikä sitä enää saatu siitä irti. Venäläiset tulivat nyt veneillään laivan luo, jonka miehistä muutamat silloin hyppäsivät jokeen ja hukkuivat toisten antautuessa vangeiksi. Paitsi 700 tynnyriä maltaita oli laivassa ollut melkoinen määrä Stålarmin omia tavaroita.¹ Hän arvioi itse tappionsa 900:ksi talariksi.²

Venäläiset pitivät vielä muutaman viikon aikana leiriä Laukaanjoen luona ja rakensivat varusteita pitkin Narvajokea, sen suusta ylöspäin. Narvalaiset pelkäsivät sentähden, että viholliset estäisivät heiltä muonansaannin. Stålarmin tila oli sangen vaikea. Linnan ruokavarat olivat niukalla, ja vähälukuinen varusväki sairasteli, niin että hänellä oli vain 822 tervettä sotamiestä käytettävänä. Hän pyysi kesäkuun 15 p. Viron maaherraa Eerikki Oxenstiernaa kirjoittamaan Kaarle Stenbockille, että tämä toisi sotaväkinsä Koivistolta Narvaan. Stenbockia oli, sanoi Stålarm Oxenstiernalle, neuvottava teettämään rintamuksia kaikkiin haaksiinsa, jotta streletsit eivät voisi

¹ Arvi Eerikinpoika Juhani 111:lle kesäkuun 12 p. 1592, Ingrica R. A. — Sama Arvi Tawastille sam. p., Tawastien kokoelma R. A. — Sama Eerikki Kaaprielinpojalle sam. p., Handlingar rör ryska kriget 1570—1595 R. A. — Sama Kaarle herttualle kesäkuun 22 p. 1592, Ståthållare i Narva till hertig Karl R. A.

² Herttua koetti lohduttaa Stålarmia aluksen menetyksestä. Hän lupasi tälle lahjaksi muutamia astioita viiniä ja kehoitti häntä juomaan lahjoittajan maljan.

laivaston tullessa Viron rannalle vahingoittaa hänen väkeään.¹

Ennen kuin Stenbock saapui, oli Narvan luona taas (heinäkuun 4 p.) ottelu. Noin puolitoista tuhatta venäläistä ratsumiestä meni silloin joensuun kohdalla Viron puolelle, ja toisen joukon onnistui päästä joen poikki lähempänä Narvaa. Useat skottilaiset huovit olivat silloin kaupungin ulkopuolella heiniä tekemässä. Koska he joutuivat molempien vihollisjoukkojen väliin, niin venäläiset saivat heistä 12 miestä vangituiksi ja ottivat 20 hevosta saaliikseen. Stålbarm vei linnassa olevat skottilaiset sekä noin 400 jalkaväen sotamiestä kahakoimaan vihollisten kanssa², mutta vähäisellä joukollaan hän ei voinut saada sen enempää toimeen.³

Vakavin sanoin Stålbarm oli kertonut linnan tukalasta tilasta sekä kuninkaalle että Kaarle herttualle anoen apua. Herttualle hän muun muassa lausui: »Kaarle Henrikinpoika kirjoitti myöskin kuninkaalle (Narvan vaikeista oloista), mutta hänen kirjeensä pantiin syrjään eikä otettu huomioon, mitä hän pyysi. Siten K. Majesteetti menetti ison alueen ja hän mies parka joutui onnettomuuteen.» — Saatuansa tiedon mainituista Narvan tapahtumista herttua eräässä Klaus Flemingille lähettämässään kirjeessä moitti

¹ Arvi Eerikinpoika Juhani III:lle kesäkuun 12 ja 24 p. 1592, Ingrica R. A. — Sama Oxenstiernalle kesäkuun 15 p. 1592, Handlingar rör ryska kriget 1570—1595 R. A.

² Arvi Eerikinpojan kirjeet Juhani III:lle ja Kaarle herttualle heinäkuun 18 p. 1592 R. A.

³ Joku kahakka näkyy myös tapahtuneen heinäkuun 11 p. Stålbarm mainitsi näet Kaarle herttualle, että hänen paras ratsunsa ammuttiin sinä päivänä hänen altansa vihollisten hyökätessä. Herttua lupasi sitten pyytää, että kuningas antaisi Stålbarmille hevosia niiden sijaan, jotka tämä oli menettänyt taisteluissa. Arvi Eerikinpoika Kaarle herttualle heinäkuun 25 p. 1592, Ståthållare i Narva till hertig Karl R. A.

häntä siitä, että hän ei ollut ajoissa toimittanut Suomesta riittävästi väkeä Viroon.¹

Heinäkuun keskivaiheilla Ruotsin armeija tuli Narvan luo. Sota sai sen jälkeen toisen luonteen, ja Narvan olot tuntuivat turvallisemmilta. Klaus Flemingin retkestä on kerrottu edellisessä luvussa.

Stålarmin mukana Narvaan saapuneet suomalaiset sotamiehet olivat jo edellisenä talvena tahtoneet palata kotiinsa. He olivat valittaneet Stålarmille, että heidän oli kärsiminen vilua, koska heidän vaatteensa olivat loppuun kuluneet², ja huomauttaneet, miten Venäjän linnoihin asetettiin uutta väkeä joka neljännesvuoden kulluttua, josta syystä sotamiehet siellä pysyivät reippaina ja ilomielisinä. Stålarm pyysikin kuninkaalta, että heidät³ sekä kolme myöhemmin saapunutta lippukuntaa Ruotsin väkeä⁴ laskettaisiin vapaiksi linnanpalveluksesta. Vasta siihen aikaan, jolloin Klaus Flemingin sotaväki

¹ Arvi Eerikinpoika Kaarle herttualle kesäkuun 22 p. 1592 R. A. — H. R. Kirje Klaus Flemingille kesäkuun 29 p. 1592.

² Kirjoittaessaan silloin Juhani III:lle uusien vaatteiden hankinnasta varusväelle Stålarm ehdotti, että ostettaisiin samanväristä kangasta kaikille samaan lippukuntaan kuuluville miehille. Hän sanoi luulevansa, että heidän arvonsa enenisi vihollisten silmissä, jos puvut olisivat määrättyä väriä.

³ Lokakuussa v. 1592 tavataan seuraavat suomalaiset lippukunnat Narvan linnassa:

Olavi Pietarinpojan l. Hämeestä

Valentin Gödingin l. Satakunnasta

Steen Maununpojan l. Uudeltamaalta ja Eteläsuomesta.

Juho Kattin l. Savosta

Risto Antinpojan l. kaupunkien ja Pohjoissuomen miehiä.
Lauri Ollinpojan tili Narvan verohuoneesta v. 1592, Ruotsin kama-riarkisto.

⁴ Nimittäin Maunu Spelemanin, Eerikki Humblen ja Siivartti Antinpojan lippukunnat. — Rutto oli muutoin tuhonnut isomman osan Maunu Spelemanin lippukunnasta.

lähetettiin linnaleiriin, nämä lippukunnat vihdoin saivat lähteä (lokakuun lopussa 1592) Narvasta.¹

Niiden sijaan määrättiin sinne 1,200 miestä jalkaväkeä Klaus Flemingin sotajoukosta, Tämä väki oli isoimmaksi osakseen ruotsalaista. Vuoden lopulla oli Narvassa 8 lippukuntaa² jalkaväkeä. Henrikki Lealin skottilaiset ratsumiehet tulivat myös sinne joulukuun alussa; ja paria viikkoa myöhemmin saapui sinne se Kaarle herttuan lippue, jonka ratsumestarina Antti Lindorminpoika oli.

Pahaksi onneksi ruotsalainen jalkaväki rupesi heti sairastelemaan, ja tauti ylti pian ankaraksi. Joulukuun alussa (1592) oli Narvan varusväessä vain 500 miestä tervennä. Joka päivä kuoli keskimäärin 10 tai 12 miestä. Stålarmin pyysi silloin saada Rakveren läänistä kolme lippukuntaa väkensä avuksi, mutta hänelle vastattiin, että sotamiehet sielläkin olivat sairaina. Muutamat harvat vain saapuivat päälliköiden kera Narvaan. Joulukuun 23 p. Stålarmin kertoi Kaarle herttualle laittamas-

¹ Arvi Eerikinpoika Juhani III:lle maaliskuun 10 p. ja toukuukuun 14 p. 1592, Ingrica R. A. — Sama Kaarle herttualle lokakuun 30 p. 1592, Ståthållare i Narva till hertig Karl R. A.

² Ne olivat:

Maunu Gudmundinpojan l. Norrlannista (Angermanlannista)
Olavi Juhonpojan l. Vestmanlannista
Eerikki Laurinpojan l. Taalainmaasta
Ingel Antinpojan l. Uplannista (Roslagenista)
Eerikki Pentinpojan kartanolippu
Yrjö Laurinpojan (eli Narvan kaupungin) l.
Sven Eerikinpojan l. Uudeltamaalta
Eerikki Juhonpojan l. Kaarle herttuan väkeä.

Yhteensä oli jalkaväen päällikkökuntaan kuuluvia 92 ja sotamiehiä 1,078.

Tykkimiehiä näkyy olleen 43. Stålarmin mielestä niitä oli liian vähän. Hän sanoi, että niitä olisi Narvan laajoilla linnoituksilla tarvittu toista sataa.

Arvi Eerikinpoika Juhani III:lle joulukuun 4 p. 1592, Ingrica R. A.

saan kirjeessä, että Narvan jalkaväestä 287 miestä oli kuollut, 409 makasi sairaina ja 867 oli terveinä.

Vuoden lopulla olivat väen ruokavarat, kuten edellä on mainittu, hyvin vähissä. Flemingin sotajoukko oli syönyt isoimman osan Narvan muonavarosta. Ollen näistä asioista huolissaan Arvi Stålbarm kirjoitti joulukuun 4 p. Juhani III:lle: »Jumala sallikoon, että voisimme kestää tämän talven loppuun. Parasta olisi, että T. Majesteettinne tekisi rauhan, koska kaikki nyt käy huonosti. Sotatarpeet tulevat liian myöhään perille, eikä väellä ole halua taisteluun. Narvassa ei koskaan ole ollut niin suurta puutetta muonavarosta ja rahoista, kuin nyt on. Yrjö Boije ja minä olemme puhutelleet Tönnis Maidelia ja Mauri Wrangelia, että he jäisivät tänne, ja he ovatkin suostuneet siihen. He toivovat, että he vastedes saavat tämän johdosta nauttia T. Majesteettinne suosiota ja että, jos kuolema kohtaisi heitä itseään, heidän vaimonsa ja lapsensa sallitaan lukea heidän palveluksensa hyväkseen».¹ Maidel ja Wrangel eivät kuitenkaan sitten viipyneet Narvassa kauan. Joulukuun 23 p. Stålbarm mainitsee auttajinaan ainoastaan Henrikki Kurselin sekä suomalaisen aatelismiehen Henrikki Eerikinpojan, Syvälahden haltijan.²

Joku määrä muonavaroja näkyy sitten saadun Narvaan Viron muista linnoista. Kaarle herttua oli näet kirjoittanut Tallinnan, Paidelinnan, Rakveren ja Haapsalon päälliköille käskien heidän toimittaa sinne apua.³ — Kovimmasta hädestä Narva pelastui, kun Ruotsin ja Venäjän välillä seuraavan vuoden alussa tehtiin aselepo.

¹ Ingrica R. A. — Kummalliselta tuntuu, että Stålbarm ei silloin vielä ollut saanut tietoa Juhani kuninkaan kuolemasta.

² Henrikki Eerikinpoika, joka kuului Rääf-nimiseen sukuun, tavataan sitten vuosina 1593 ja 1594 Narvan isännistössä. Hän kuoli vuonna 1598. Henrikki Pryssmanin tilit Narvan linnan varoista, Ruotsin kamariarkisto. — J. Ramsay, *Frälsesläkter i Finland*.

³ H. R. Vastaus Arvi Eerikinpojalle joulukuun 4 p. 1592.

VIIDESTOISTA LUKU.

Taistelut Laatokan tienoilla.

Käkisalmen lääni oli Venäjän sodan aikana joutunut kovan hävityksen alaiseksi. Sen jälkeen kuin vaino väli-
rauhan loputtua oli alkanut uudestaan, viholliset kuitenkin kävivät siellä verraten harvoin. He eivät voineetkaan enää saada suuria saaliita, sillä enimmäkseen talot olivat siellä jo autioina. Useat lääniin jääneistä talonpojista olivat sitä paitsi aunukselaisten ystäviä.

Samaan aikaan, jolloin Feodor tsaari suuren sotajoukon kera tuli Narvaa piirittämään vuonna 1590, saapui noin 800 venäläistä pajari Andrei Oboljanovin ja karjalaisen Rogovitshin¹ johdossa Käkisalmen seudulle (helmikuun 7 p.), mutta nämä viholliset eivät olleet siellä kauan, vaan lähtivät jo muutaman päivän päästä Savoona, josta heidät pian karkoitettiin. Savonlinnan päällikkö Kyötikka Fincke kertoi Juhani III:lle, että he olivat Käkisalmen puolella koettaneet houkutella kaikkia suksille kykeneviä miehiä mukaansa ja että useat näistä olivatkin näyttäneet halullisilta lähtemään ryöstöretkelle. Viranomaiset saivat kuitenkin sellaiset hankkeet estetyiksi.²

Seuraavana kesänä tunnettu vakooja Retukäpälä toi Käkisalmeen huolestuttavia sanomia. Hänen kertomuksensa mukaan oli Novgorodista lähetetty muutamia satoja

¹ Nimi nähdään myös muodossa Rogosin.

² Kyötikka Fincke Juhani III:lle huhtikuun 20 p. 1590, Ur
samlingen Livonica S. A.

lotjia Olhovanjokea myöten Laatokalle ja sitten Varisjoen suulle, joka oli Laatokanlinnasta seitsemän silloista peninkulmaa Sermakseen päin. Laatokanlinnan luo oli sitä paitsi tuotu kymmenen isoa lotjaa, joihin oli asetettu järeitä tykkeitä sekä muita ampumakojeita. Venäläiset aikoivat — niin Retukäpälä oli kuullut sanottavan — tulla lotjalaivastolla piirittämään Käkisalmea, jollei sinä kesänä ryhdyttäisi keskustelemaan rauhasta.¹ Saatuaan Eerikki Tönnepoika Wildemanilta ² tiedon näistä hälyttävistä uutisista Juhani kuningas määräsi isoimman osan Suomen jalkaväestä viipymättä menemään Käkisalmeen ja käski Salomon Illen lähteä sinne tämän väen päälliköksi.³ Käkisalmeen kerättiin nyt (nähtävästi elokuussa) melkoinen sotajoukko, joten siellä lopuksi oli kahdeksan lippukuntaa eli 3,500 miestä jalkaväkeä ⁴, 246 miestä laivaväkeä, 270 Viipurin, 166 Savonlinnan ja 136 Käkisalmen linnanpalvelijaa sekä 52 linnan varusväkeen kuuluvaa ratsumiestä, eli yhteensä 4,370 miestä. Juhani kuningas

¹ Eerikki Tönnepoika Matti Laurinpojalle Käkisalimesta kesäkuun 4 p. 1590, Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595 R. A.

² Kts. hänen aikaisemmista vaiheistaan teostani Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota.

³ V. R. Kirje Salomon Illelle kesäkuun 23 p. 1590.

⁴ Nimittäin:

Ambrosius Henrikinpojan l.	500	miestä	Pienestä-Savosta
Juhani Kattin l.	659	»	Suursavosta
Lauri Eerikinpojan l.	300	»	Jääskestä ja Äyräpäästä
Olavi Wargin l.	370	»	Viipurin läänin länsiosista
Juhani Niilonpojan l.	278	»	Viipurin kaupungista
Steen Maununpojan l.	514	»	Uudeltamaalta ja Etelä-Suomesta
Valentin Gödingin l.	539	»	Satakunnasta
Risto Antinpojan l.	340	»	Suomen kaupungeista ja Pohjois-Suomesta

Steen Maununpojan ja Valentin Gödingin sotamiehet oli lähetetty heinäkuun 20 päivän tienoilla Narvasta Suomeen.

ei kuitenkaan tyytynyt siihen, että tuolla väellä olisi ainoastaan puolustettu Käkisalmea, vaan hän käski linnan päälliköksi määrätyn Lauri Torstinpoika Ramin ja Käkisalmen laivaston amiraalin Pentti Söyringinpoika Juustenin valmistella sotaretkeä, joka viimeksimainitun ja Salomon Illen johdolla oli tehtävä Laatokan taa samalla kertaa kuin Yrjö Boije oli menevä Narvasta Novgorodin lääniin. Olemme edellisessä nähneet, että Illen ja Juustenin matkasta ei kuitenkaan silloin tullut mitään.¹

Syksyllä (1590) eräs vakooja², jota myös käytettiin luotsina Laatokalla, taas kertoi, että 15,000 tataaria sekä niiden mukana 500 streletsia ja joukko talonpoikia oli Venäjältä tulossa Suomeen. Tataarien päällikkö Tsaratsin oli tätä varten teettänyt Laatokan rannoilla 100 kymmenhankaista venettä. Myös Mikko Gorbovin, joka vuonna 1581 oli vangittu Käkisalmen edustalla ja joka sitten näkyi välirauhan aikana päässeensä palaamaan Venäjälle, sanottiin keränneen veneitä jotakin retkeä varten. Gorbov tulikin pian (lokakuussa tai marraskuussa) Käkisalmen lääniin ja sai siellä haltuunsa 70 tynnyriä ruunun jyviä, mutta sen enempää pahaa hän ei ennättänyt tehdä, sillä hän riensi heti taas Laatokan taa kuultuaan, että 120 miestä linnan sotaväkeä oli saapunut lähelle sitä paikkakuntaa, jossa hän oli.³ — Huhut suuren sotavoiman keräämisestä Venäjällä näyttävät olleen perättömiä tai ainakin liioiteltuja.

Koska kevättalvella 1591 saatiin tietää, että tsaarilla ei enää ollut sotaväkeä koottuna lähelle Suomen rajaa,

¹ Kts. sivua 62.

² Luultavasti tämä oli mainittu Retukäpälä. Käkisalmen isäntien kirjeessä sanotaan, että hänen poikansa asui Novgorodissa ja vävynsä Vologdassa. Vrt. teosta Pohjoismaiden viisi-kolmattavuotinen sota, 541.

³ Lauri Torstinpoika ja Eerikki Tönnepoika Juhani III:lle marraskuun 22 p. 1590, Ur samlingen Livonica S. A.

arveltiin Käkisalmissa, että Venäjällä siihen aikaan ei valmisteltu hyökkäystä. Tätä arvelua näytti vahvistavan se asia, että karkuunlähteneitä läänin raja-asukkaita koko joukko palasi kotiinsa.¹ Silloin Juhani III päätti panna toimeen sen sotaretken, jota jo oli suunniteltu edellisellä vuonna, mutta joka oli täytynyt silloin jättää sikseen.

Pentti Juusten nimitettiin sinä keväänä valtakunnan aseiston kaitsijaksi, ja hänen sijaansa asetettiin toukokuun 27 p. (1591) Jaakkima Brand Käkisalmen laivaston amiraaliksi. Tämä sai samalla käskyn viedä laivaston Laatokalle, ja Salomon Ille määrättiin lähtemään Savon jalkaväen kanssa hänen mukaansa.² Sotamiesten oli tuotava Savosta laivaston vahvistamiseksi ne veneet, jotka kuningas jo aikoja ennen oli velvoittanut talonpojat siellä rakentamaan. Juhani III suunnitteli retken toimeenpanon seuraavalla tavalla. Laivaston oli ensin mentävä Laatokanjoen suuhun³ ja estettävä vihollisten lotjat pääsemästä sieltä järvelle. Jäaden toistaiseksi sinne tuli Brandin lähettää toinen puoli laivastoaan haahden-päämiehen Jaakko Yrjönpojan johdolla Varisjoen⁴ suulle, jossa liikenne niinkään oli venäläisiltä keskeytettävä. Mutta valtakunnan suuren sotajoukon hyökättyä Viirasta ja Viipurista Novgorodin lääniin amiraalin tuli viedä koko laivasto Sermaksen joensuulle⁵ toimittaakseen siellä maalenousun. Sermaksessa ja sen ympäristöissä oli levitettävä

¹ Käkisalmen isännät Juhani III:lle maaliskuun 16 p. 1591, Ur samlingen Livonica S. A.

² Kesäkuun 17 p. 1591 Ille sen johdosta valtuutettiin olemaan Ambrosius Henrikinpojan sekä Olavi Pietarinpojan lippukuntien päällikkönä.

³ Kuninkaan kirjeessä käytetyllä nimellä Laatokanjoki tarkoitettiin Olhovanjokea, jonka suulla vanha Laatokan kaupunki oli.

⁴ Varisjoki mainitaan ruotsinkielisissä asiakirjoissa tavallisesti nimellä Voronovan joki.

⁵ Laatokkaan laskee Sermaksen kohdalla Paksujoki.

hävitystä laajoille aloille; vangitut miehet ja naisetkin oli tuotava Suomeen. Retkeläisten tuli ottaa saaliiksi niin monta lotjaa kuin mahdollista, mutta polttaa muut.¹

Siihen aikaan Juhani III sai kuulla, että useat Ruotsin valtaan tyytymättömät Käkisalmen läänin asukkaat, jotka asuivat Liperin, Repolan ja Roukkulan² välimailla, olivat tehneet venäjänpuoleisten sissien kanssa rosvoretkiä Savoön. Koska nämä sissit pitivät asuntoa Vongeroinsten³ kylässä, niin kuningas käski Lauri Torstinpojan lähettää sinne maavouti Henrikki Melkkerinpojan ja Maunu Henrikinpojan⁴ sekä heidän kanssaan kaikki Savonlinnan ja Käkisalmen huovit ynnä noin 100 tai 50 jalkaväen sotamiestä. Heidän tuli hävittää Vongeroinen ja sen lähitienoilla olevat kylät sekä vangita niiden asukkaat. Samalla heidän oli rangaistava niitä Käkisalmen läänin talonpoikia, jotka eivät tahtoneet tunnustaa kuningasta hallitsijakseen. Suoritettuaan tämän kostotoimen oli retkikunnan mentävä suoraa tietä Sermaksen seuduille yhtyäkseen siihen sotajoukkoon, joka Salomon Illen piti sillä välin tuoda Aunukseen.⁵ — Suunnitellusta Vongeroinsten matkasta ei kuitenkaan näytä tulleen mitään. Käkisalimesta luultavasti ei riittänyt väkeä kahta sotayritystä varten yhdellä kertaa.

Laivaston retki pantiin toimeen syyskuussa, siis samaan aikaan, jolloin Klaus Flemingin sotajoukko lähti Peipsenjärven itäpuolella olevaa maakuntaa hävittämään. Haaksissa oli vähänlaisesti väkeä, nimittäin 640 miestä

¹ V. R. Kirje Salomon Illelle toukokuun 27 p. 1591. Kirje Jaakkima Tiirikanpojalle sam. päiv.

² Roukkula-niminen kylä on Venäjän puolella Suomen nykyistä rajaa, Repolan kirkolta pohjoiseen.

³ Vongeroinen nimeä ei löydy kartoista. Se on nähtävästi väärin kirjoitettu.

⁴ Kokkalan Maunu Henrikinpoika Tawast kuului siihen aikaan Käkisalmen isännistöön.

⁵ V. R. Kirje Lauri Torstinpojalle heinäkuun 3 p. 1591.

jalka-¹ ja meriväkeä yhteensä sekä 569 talonpoikaa. Eimentykään kuninkaan alkuperäisen opastuksen mukaan ensin Laatokanjoelle ja Varisjoelle, vaan kuljettiin pohjoista reittiä myöten Salmin saariston kautta Sermakseen. Siellä kahakoitiin kuusi kertaa joensuussa vihollisten lotjalaivaston kanssa, jossa oli 63 alusta, 15 miestä kussakin, ja jota eräs Romana² johti. Hän hyökkäsi käkisal-melaisten lotjien ja veneiden kimppuun niiden edettyä sotahaaksista, mutta haaksien lähetessä vihollisia nämä pakenivat soutaen tuulen päälle. Brand sai sittemmin tietää, että Romanan väestä oli yhtenä yönä kaatunut kahakoissa 9 pajaria ja 150 streletsia.

Kun oli päästy maalle, ryhdyttiin heti ryöstämään, murhaamaan ja polttamaan sekä kauppalassa että maaseudulla. Puimattomat elotkin sekä heinäpielekset annettiin tulen valtaan.³

Urhoollinen lippukunnan päämies Ambrosius Henrikinpoika vei väkensä yhdeksän (silloista) peninkulmaa Sermaksesta Tihvinaan päin, mutta siellä tuli häntä vastaan Ivan Andrejevitch Sudakov⁴, jonka johdossa sanotaan silloin olleen 350 ratsumiestä ja 300 jalkaväen miestä. Viisi kertaa joukot ottelivat keskenään venäläisten saamatta voittoa savolaisista. Ambrosiuksen palatessa Sermakseen Sudakov tuli 200:n ratsumiehen kanssa hänen jäljessään sinne. Kauppalan luona syntyneen taistelun jälkeen hänen vihdoin täytyi peräytyä.

¹ Jalkaväkeä oli Ambrosius Henrikinpojan ja Olavi Pietarinpojan savolaisista lippukunnista.

² Romanov?

³ Käkisalmen sotaväen mukana kulkeneista talonpojista Brand kertoi kuninkaalle, että he olivat hyviä ryöstämään ja polttamaan, mutta kun oli taisteltava, niin he käänsivät vihollisille selkensä.

⁴ Hän oli vuonna 1588 muutaman tuhannen miehen kanssa ollut Aunuksessa rajaa vartioimassa. Kts. kirjaani Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota 548.

Iso osa Sermaksen seutujen asujamia, joille nähtävästi oli tullut tieto käkisalmelaisten aikeista, oli jo ennen P. Laurentiuksen päivää¹ paennut karjoineen ja arvokkaimpina tavaroineen Valkealle merelle päin. Toisia oli rientänyt Syvärijokea myöten Äänisjärven rannoille. Ainoastaan nuorta reipasta miesväkeä oli jätetty kotiin panemaan viljaa korjuuseen. Tämä väki oli retkeläisten tullessa pelastunut metsiin ja yhtyi sitten osaksi Sudakovin joukkoihin.

Kun retkelaisten joka hetki täytyi olla varuillansa vihollisten mahdollisia hyökkäyksiä vastaan, niin he eivät ennättäneet puida viljaa enemmän kuin mitä välttämättömästi tarvittiin matkalla ravinnoksi. Sitä siis ei voitu ottaa mukaan laivoihin, eikä karjaakaan saatu saaliiksi. Yleensä huomataan, että ryöstöretkestä ei ollut juuri mitään hyötyä.

Käkisalmelaisten mieshukka oli ollut aivan vähäinen. Ainoastaan seitsemäntoista talonpoikaa, jotka olivat menneet syvälle metsiin saalista hakemaan, joutui vangiksi, ja kaksi sotamiestä ammuttiin meritaisteluissa kuoliaaksi.

Päälliköt palasivat Sermaksesta suoraa tietä Käkisalmeen poikkeamatta muihin satamapaikkoihin. Kirjeessä, jossa Jaakkima Brand ja Jaakko Yrjönpoika kertoivat Juhani III:lle retkestään, he selittivät, mistä syystä he eivät olleet käyneet Varisjoen suulla eikä Laatokan linnan tienoilla, niinkuin käsketty oli. Muun muassa he mainitsivat, että purjehtiminen Sermaksesta Pähkinälinnan puolelle oli myöhään syksyllä vaarallista, jos myrsky sattui nousemaan lännestäpäin, koska siellä ei ollut satamia eikä saaristakaan suojaa tuulta vastaan. Veneet voitiin tosin vetää maalle mannermaan niemiin, mutta laivat täytyi pitää avonaisella rannalla kovassakin aallokossa. Harvassa olevien jokien suuhun ei käynyt laskeminen, koska vesi oli

¹ Se oli elokuun 10.

niissä matalaa. Lisäksi tuli, että laivaston perämiehet eivät tunteneet Laatokan itäisiä ja eteläisiä osia. Ja vaikka haahdet olisivatkin päässeet vaurioitta Laatokan kaupungin edustalle, niin päälliköt eivät olisi voineet lähettää miehiään maalle, koska heillä oli liian vähän väkeä. Brandin mielestä oli laivaretki, jos semmoinen vielä voitiin tehdä Laatokan taa, pantava toimeen kevätkesällä, ennen Juhannusta, jolloin päivät olivat pisimmillään, ja oli Käkisalmen laivastoon sitä varten määrättävä vähintään 4,000 miestä, jotta voitaisiin jättää 1,000 miestä haaksia vartioimaan, kun muu väki kävisi maaseudulla ryöstämässä ja hävittämässä. Päälliköt pitivät siis väen vähyyttä pääasiallisena syynä siihen, ettei oltu saatu enempää aikaan.

Laivaston tultua Käkisalmeen lähetettiin vielä muutamia lotjia Laatokalle, jotta olisi voitu pitää vihollisten hankkeita silmällä. Venäläisiä lotjia ei kuitenkaan nähty, ja marraskuun keskivaiheilla tuotiin alukset takaisin satamaan.¹

Sillä aikaa kuin käkisalmelaiset olivat matkallaan, oli vihollisten aluksia äkkiarvaamatta ilmaantunut syyskuun 4 p. kolmen peninkulman päähän linnasta. Mutta kun Lauri Torstinpoika saatuaan siitä tiedon oli hälyttääkseen kansaa ammuttanut (vanhan tavan mukaan) kaksi tykinlaukausta, niin venäläiset, jotka jo olivat ennättäneet vangita joukon ranta-asukkaita, heti lähtivät mantereelta asettuen kahteen lähistössä olevaan saareen. Sieltä heitä ei voitu karkoittaa, sillä linnan kaikki veneet oli viety Jaakkima Tiirikanpojan mukana Laatokan toiselle puolelle. Käkisalmesta, jonne juuri silloin oli saapunut myöhästynyt joukko Savon talonpoikia, lähetettiin väkeä rannikolle vihollisten liikkeitä vartioimaan, mutta

¹ Jaakkima Tiirikanpojan ja Jaakko Yrjönpojan kirje Juhani III:lle marraskuun 14 p., 1791, Ur samlingen Livonica S. A.

nämä katosivat pian saarista yrittämättä enää maallennousua.¹

Seuraavana vuonna (1592) venäläiset vielä tulivat Käkisalmen lääniin. He hävittivät silloin 30 savua läänin eteläosissa.² Joku vihollisjoukko kävi linnan edustallakin.³ Se oli kenties osasto suuresta Venäjän sotajoukosta, joka tammikuun lopulla hyökkäsi Viipurin lääniin.⁴

Keväällä nostettiin Käkisalmissa turha hälyytys. Linnan tuli toukokuussa sanoma, että venäläiset aikoivat heluntain tienoilla saapua Käkisalmea ahoistamaan. Linnan isännät olivat tästä huolissaan, sillä siellä ei ollut silloin muuta sotaväkeä kuin 120 Ambrosius Henrikinpojan miestä ja Käkisalmen kaupungin lippukunta. Lauri Torstinpoika, Eerikki Laurinpoika ja Jaakkima Tiirikanpoika kirjoittivat asiasta Viipurin linnan päällikölle siinä toivossa, että hän toimittaisi heille apua ylipäällikön sijaiselta sotaneuvos Kaarle Kustaanpoika Stenbockilta.⁵ Vihollisia ei kuitenkaan liene sinä kesänä nähty Käkisalmen lähetyvillä.⁶

¹ Käkisalmen isännät Juhani III:lle syyskuun 6 p. 1591, *Ur samlingen Livonica S. A.* — S. A. N:o 5653, 70; 5665, 64.

² S. A. 5667, 13 v.

³ Voudin tilikirjassa sanotaan, että linnan tykeillä ammuttaessa silloin kulutettiin 2 leiviskää 8 naulaa ruutia. S. A. N:o 5665, 64.

⁴ Henriikki Salis lähti muiden Käkisalmissa olevien ratsumiesten kanssa — niitä oli kaikkiaan 57 — kaksi eri kertaa torjumaan venäläisten hyökkäystä. Samaan aikaan lähetettiin laivaston vänrikki Keel Hannunpoika ja Käkisalmen meriväki vihollisia vastustamaan. S. A. N:o 5666, 93 v.

⁵ Lauri Torstinpoika y. m. Matti Laurinpojalle toukokuun 11 p. 1592, *Tawastien kokoelma R. A.*

⁶ Pienemmistä sinä vuonna tapahtuneista retkeilyistä mainitaan, että käkisalmelaiset kävivät rajan takana Konnun läänissä ja että viholliset koettivat yllättää väen, joka teki heiniä Kilpolassa. S. A. N:o 5665, 64 v. — Rajakonnun kylä sijaitsee Aunuksessä aivan lähellä Salmin pitäjän rajaa. Kilpolan saari on lähellä Laatokan rantaa, Hiitolan kirkosta itäänpäin.

Stenbockin tulo (toukokuussa) jalkaväen kanssa Koivistolle ja se sotaretki, jonka Klaus Fleming (heinäkuussa) teki Narvajoen suulle ¹, käänsivät venäläisten huomion niihin seutuihin päin.

¹ Kts. sivua 211.

KUUESTOISTA LUKU.

Savolaisten taistelut.

Savolaiset ja venäjänpuoleiset karjalaiset tekivät viisikolmattavuotisen sodan aikana ehtimiseen toisillensa suurta vahinkoa hävitys- ja ryöstöretkillään.

Omituista on, että eräs joukkue, joka lokakuussa vuonna 1588 hyökkäsi Savoona, oli tullut Käkisalmen läänistä. Tämä läänihän kuului Ruotsille. Retkeläiset, jotka olivat kotoisin Viinijärven seuduilta¹, polttivat taloja ja tappoivat ihmisiä Tavisalmen pitäjässä.² Silloin joutuivat muiden muassa useat niistä talonpojista, jotka toimivat rajavartijoina, sekä heidän päällikkönsä Eerikki Henrikinpoika surman omiksi. Seuraavana vuonna viholliset kävivät hävitysretkellä Soisalossa.³

Kun välirauha oli loppumaisillaan, niin Juhani III käski alussa vuotta 1590 Yrjö Boijen lähettää Savoona pie-

¹ Kts. kirjaani Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota 469, Muist. 1.

² Vihollisten kerrotaan tuhonneen m.m. Sven Huovisen, Henriikki Tuppuraisen, Paavali Hyttisen, Karvisen ja Ropposen talot. Pienen-Savon voudin vuonna 1588 laatimasta tilikirjasta huomataan, että mainitunnimiset talonisännät siihen aikaan tavattiin Tavisalmen pitäjässä. Tämä tilikirja lieneekin ainoa lähde, joka todistaa, että viinijärveläiset tulivat Tavisalmeen (Kuopion tienoille). S. A. N:o 6592, 1—4 v.

³ Siellä murhattiin Hannu Ollinpoika Tirrosen talosta 3 henkeä, Juho Takkoselta 3 ja Hannu Torviselta 2. S. A. N:o 6609, 91.

nen joukon sotamiehiä asukasten suojaksi.¹ Pian täällä sotaväkeä tarvittiinkin, sillä helmikuussa, siis samaan aikaan, jolloin venäläiset tulivat Viipurin lääniä hävittämään, samosi noin 800 miestä pajari Andrei Oboljanovin ja tunnetun sissipäällikön Rogovitshin johdolla.² Käkisalmen läänin kautta Säämingin pitäjään, jossa he polttivat taloja ja löivät ihmisiä kuoliaiksi.³ Savonlinnassa oli silloin se jalkaväen lippukunta, jota Ambrosius Henrikinpoika johti, sekä melkoinen joukko koko läänistä kerättyjä talonpoikaisia joutsimiehiä. Saatuaan tiedon venäläisten tulosta linnanpäällikkö Kyötikkä Fincke lähetti Järksalon Salomon Illen, joka silloin kuului Savonlinnan isännistöön, johtamaan tätä väkeä retkeläisiä vastaan. Helmikuun 12 p. Ille kohtasi viholliset, voitti heidät ja kaatoi heistä 200 miestä. Taistelussa mainitaan kulutetun 8 pikkutykin-, 8 laivatykin- ja 18 haukka-tykin-luotia sekä 3 leiviskää 6 naulaa ruutia⁴, mutta voittajien saaliiksi joutui 7 pikkutykkiä, 3 nelikkoa ruutia ja 12 leiviskää lyijyä. Retkellä oli Illen lähimpänä miehenä urhoollinen Ambrosius Henrikinpoika. Nämä ajoivat vihollista takaa Novgorodin lääniin, jota he hävittivät tulella ja miekalla. Kuitenkaan Ille ei uskaltanut viipyä Venäjällä kauan, sillä hän varoi, että suuriruhtinaan sotajoukosta, joka oli verraten lähellä, lähetettäisiin joku osasto häntä yllättämään. Samalla kertaa kuin Ille hyökkäsi rajan taa, lähti Savonlinnan läänin pohjoisosista pie-

¹ Juhani III Henrikki Eskonpojalle tammikuun 3 p. 1590, *Acta historica S. A.*

² Kts. sivua 249.

³ Säämingissä tapahtuneesta hävityksestä mainitaan m.m., että Kuonan (?) kylässä asuvalta P. Hirvoselta helmikuussa poltettiin talo ja siinä viljaa, viisi hevosta, kahdeksan lehmää ja kaikki hänen huonekalunsa. Kyötikkä Fincken ilmoitus maaliskuun 18 p. 1590, *Acta historica S. A.*

⁴ S. A. N:o 6601, 51 v. ja 52.

nempi joukko joutsimiehiä Venäjän Karjalaan. Tästä partiokunnasta on mainittu, että se teki siellä suurta tuhoa ja sen jälkeen palasi vahinkoa kärsimättä kotiseuduilleen.¹

Kuukautta myöhemmin (maaliskuun 18 p.) saapui Fincken luo sanansaattaja tuoden Laatokan linnan päälliköltä kirjeen, jossa lausuttiin kovaa moitetta sen johdosta, että Savonlinnasta tullut retkikunta oli murhalla ja tulipalolla tehnyt vahinkoa Novgorodin läänissä, vaikka Kaarle Horn ja Reino Nieroth olivat sopineet suurruhtinaan kanssa aselevosta. Venäläinen linnanpäällikkö vaati savolaisten ottamien vankien sekä saaliin takaisinantamista. Vastauksessaan Fincke lausui, että partiokunta oli lähtenyt Aunukseen, ennen kuin Savonlinnassa tiedettiin mitään aselevosta, ja mitä vankeihin ja saaliiseen tuli hän lupasi jättää asian kuninkaan ratkaistavaksi.²

Pähkinälinnan päällikkö Pietari Iivananpoika Propotskin kirjoitti kesäkuussa savolaisten hyökkäyksestä Yrjö Boijelle, jota hän luuli Viipurin linnan haltijaksi. Kirjeensä alussa hän puhui jokseenkin kopeasti Narvan piirityksestä ja Inkerin linnojen luovutuksesta, sanoen muun muassa: »Meidän tsaarimme lähti itse tutkimaan, mitä sinun herrasi oli vääryydellä ottanut meiltä Liivinmaalla ja Novgorodin läänissä. Kun Narvan muurit oli ammuttu rikki, niin linnanpäällikkö Kaarle Henrikinpoika anoi meidän herramme langolta Boris Godunovilta, joka on hovin esimies, marsalkka, pajari sekä Kasanin ja Astrakanin maa-herra, että hän pyytäisi suurruhtinasta osoittamaan armoa ja lakkauttamaan verenvuodatuksen. Ja suurruhtinas antoiakin nähdä armonsa ja laupeutensa. Vaikka hänen olisi ollut mahdollista valloittaa Narva, niin hän jätti sen

¹ Kyötikkä Fincke Juhani III:lle huhtikuun 20 p. 1590, Ur samlingen Livonica S. A.

² Eerikki Tönnenpoika Kyötikkä Finckelle Käkisalimesta maaliskuun 22 p. 1590, Ur samlingen Livonica S. A.

Ruotsille ottaen vain Iivananlinnan, Jaaman ja Kaprion, jotka linnat hän oli saanut perinnöksi isältään. Ja meidän herramme asiamiehet sopivat Kaarle Henrikinpojan kanssa, että oli oleva aselepo helmikuun 23 päivästä kolmen kunkin päivään.» Sitten Propotskin jatkoi seuraavaan tapaan: »Surnovgorodin voivodi oli laittanut käskyn kaikille raja-asukkaille ja niihin kyliin, jotka ovat järvien tuolla puolen¹, että aselepo oli pidettävä voimassa. Mutta maaliskuun 11 p. on Savonlinnasta tullut sotaväkeä Novgorodin alueelle. Jaakko Vonio ja Arvi ovat siellä rosvoilleet Ilimanskin, Spaskin ja Solomskin pitäjissä,² »Sucke-» ja Lintujärvi-nimisissä kylissä sekä Aunuksen läänin Säämäjärven ja Tulemajärven³ kylissä⁴ ynnä useissa muissa paikkakunnissa, ottaen vankeja. Tsaarin puolelta taas on aselepoa tarkoin noudatettu. Meidän herramme väki oli jo valmiina hyökkäämään Savoan ja Pohjanmaalle, mutta saatuaan tietää, että aselepo oli tehty, se jätti maan rauhaan. Nyt olen kuullut, että Narvan päällikkö Kaarle Henrikinpoika on ilmoittanut Iivananlinnaa Juhani kunkin tahtovan lähettää juhannukseksi asiamiehensä Narvaan. Kun siellä ryhdytään keskusteluun, niin otetaan selko, kutka ovat pitäneet aselevon, kutka eivät. Ja

¹ Näillä sanoilla tarkoitetaan Vianan Karjalaa.

² Venäläiset nimet Ilimanski ja Solomski vastaavat suomalaisia Ilomantsi ja Salmi. — Omituista on, että Pähkinälinnan päällikkö sanoi savolaisten rosvoilleen näissä pitäjissä, jotka kuuluivat Ruotsille. Hän ei näytä tunnustaneen Ruotsin omistusoikeutta Käkisalmen läänin pohjoisosiin. Muutoin oli väite, että meikäläinen sotaväki oli siellä ryöstänyt asujanten omaisuutta, varmaan-kin tuulesta temmattu.

³ Tulemajärvi laskee Tulemajoen kautta Salmin kirkon luona Laatokkaan. Säämäjärvi on noin 50 kilometriä Tulemajärvestä koilliseen.

⁴ Kirjeen ruotsalaisessa käännöksessä nähdään nimet kirjoitettuna, niinkuin seuraa: »Elemandske, Spaske, Sáleske, Sucke, Lijnde Jerfui, Sem Jerfueby, Tulema Jerffui.»

jos sinä et tahdo rangaista rauhanrikkoojia etkä anna vankeja sekä ryöstettyjä tavaroita takaisin, niin tapahtuu verenvuodatus.»¹ Varmaankin sekä vangit että saalis silloin jäivät lähettämättä Venäjälle.

Seuraavana vuonna tuli Venäjältä tuon tuostakin partiokuntia Pohjois-Savcon.² Lainlukija Henrikki Henrikinpoika Kupiainen³ kertoi, että hänen istuessaan oikeutta helmikuun 10 p. 1592 Tavisalmen (Kuopion) pitäjässä käräjille saapui uscita talonpoikia ilmoittamaan moskovalaisten monta kertaa ja erittäinkin vuonna 1591 käyneen heidän kylissään rosvoamassa murhaten ihmisiä ja polttaen taloja.⁴

Miten kaksi Savon jalkaväen lippukuntaa⁵ sekä sen mukana nähtävästi myös joukko Savonlinnan läänin talonpoikia⁶ syyskuussa samana vuonna (1591) vietiin Käkisalimesta hävitysretkelle Laatokan taa, on kerrottu edellisessä luvussa.⁷ — Saattaa sanoa, että savolaiset ja aunukselaiset kävivät vuoroin vieraissa toistensa luona.

Alussa vuotta 1592 (helmikuussa), jolloin moskovalaiset panivat toimeen hyökkäyksiä Pohjanmaalle ja Viipurin lääniin, ryntäsi muutamia tuhansia vihollisia myöskin

¹ Muscovitica Förhandlingar R. A.

² Kts. näistä asioista myös Antero Pelkosen kirjoitusta »Vanhan vainon ajoilta Pohjois-Savossa», Uusi Kuvalehti 1903 N:o 3, 5 ja 6.

³ Kupiainen palveli huovina Martti Boijen lippueessa, mutta siihen aikaan hän hoiti Arvi Stålarmin sijaisena tuomarinvirkaa. Kun hän lähti Venäjän rajalle käräjiä pitämään, oli katsottu tarpeelliseksi toimittaa hänen mukaansa linnasta ampumatarpeita.

⁴ S. A. N:o 6621, 76 ja 81.

⁵ Nimittäin Ambrosius Henrikinpojan ja Olavi Pietarinpojan lippukunnat.

⁶ Savon nostoväen päämiehelle Risto Henrikinpojalle annettiin elokuun lopulla 1591 linnasta ruutia ja lyijyä talonpojille jaettavaksi. S. A. N:o 6610, 52.

⁷ Kts. sivuja 254 ja 255.

Savoon. Niitä tuli tänne, kuten näyttää, kahdelta taholta, nimittäin Viipurin läänin kautta ja Laatokan pohjoispuolelta. Akseli Kurjen ratsumiehet majailivat silloin Savonlinnan läänissä, mutta useimmat heistä olivat hajallaan linnaleirissä. Itse hän näkyy olleen muualla. Hänen luutnanttinsa Maunu Iivarinpoika Särkilahti sai kuitenkin pian 200 miestä kootuksi, ja samaan lippueeseen kuuluva neljänneksenjohtaja Hannu Hannunpoika von Oldenburg toi 200 huovia hänen avukseen. Kolmantena päivänä vihollisten saapumisesta voitiin jo lähteä niitä vastustamaan. Savon joukkoon kuului paitsi ratsumiehiä myöskin jalkaväkeä sekä talonpoikia. Kun venäläiset saivat kuulla, että heitä vastaan oli tulossa sotajoukko, niin he lähtivät heti pakoon vieden vankinsa mukanaan. Ottelua ei siten syntynytkään.¹

Mutta oli sinä vuonna taistelukin. Se tapahtui Orisalmen luona,² ja savolaiset joutuivat siinä tappiolle. Heidän joukostaan kaatui sekä sotamiehiä että talonpoikia, yhteensä 200, ja he menettivät muun muassa 4 haukkatykkiä, 4 laivatykkiä, 100 tykinluotia, 6 1/2 leiviskää haukkatykinruutia ja 16 naulaa jyvärutia. Ainoassa asiaa koskevassa lähteessä (Kyötikkä Fincken tilikirjassa)³ ei mainita, mihin vuodenaikaan tämä ottelu oli.

Myöskin kerrotaan venäläisten samana vuonna tuhonneen toisen puolen eräästä pitäjästä, mutta ei sanota, mikä pitäjä se oli.

Vaikka moskovalaisten kanssa sovittiin alussa vuotta 1593 välirauhasta, saapui sinä keväänä vielä Venäjältä

¹ Ote (extrakt) Kyötikkä Fincken, Salomon Illen ja Pentti Pietarinpojan kirjeestä, joka oli päivätty Savonlinnassa 29 helmikuuta 1592. Kirje oli varmaankin osoitettu kuninkaalle, vaikka tätä ei ole mainittu otteessa. Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595 R. A.

² Orisalmi yhdistää Oriveden ja Enonveden.

³ S. A. N:o 6642, 42 v.

retkikuntia saalista hakemaan. Tämän johdosta Kaarle herttua käski Kyötikkä Fincken kirjoittaa Novgorodin tai Pähkinälinnan päällikölle, että venäläisten oli luovutettava rosvoretkien tekemisestä, koska välirauha muussa tapauksessa täällä katsottaisiin rikotuksi.¹

Rajantakaisten partiojoukkojen alituisen liikehtimisen johdosta Savon asukkaat elivät yhtämittäisessä levottomuudessa, ja Savonlinnan isäntien täytyi yhä pitää vartioväkeä rajalla.² Keväällä vuonna 1591 Juhani III antoi Salomon Illelle käskyn määrätä 40 sotilasta Ambrosius Henrikinpojan lippukunnasta nostattamaan koko Savosta miehen talosta rajavartijoiksi.³ Vuoden lopulla oli Olavi Pietarinpojan lippukunta rajalla.

Vartijain toimi oli tietysti sängen vaarallista, kun isoja partiokuntia sattui tulemaan. Syksyllä vuonna 1592 eräs vartiossa oleva joukko, johon kuului talonpoikien ohessa jalkaväkeäkin, joutui venäläisten yllättämäksi. Miehet olivat, sanotaan, maanneet alastomina nuotiotulen ääressä, eivätkä olleet asettaneet tähystäjiä leirinsä ympärille, kun rajantakaiset ryntäsivät heidän kimppuunsa. Vastarintaa ei siten voitu yrittääkään; 11 sotamiestä ja 14 talonpoikaa katosi mellakassa, muut pääsivät pakoon, mutta vaatteita ja aseita. Kyötikkä Fincke, joka kir-

¹ H. R. Vastaus Kyötikkä Finckelle huhtikuun 25 p. 1593.

² Pienen-Savon rajalla näkyy vartiopaikkoja olleen 4 tai 5. Eräänä semmoisena paikkana mainitaan Varistaipale (nykyisessä Heinäveden pitäjässä). S. A. N:o 6609, 106.

³ Juho Hakuninpoika oli asetettu niiden Pohjanmaan talonpoikien päämieheksi, jotka olivat kotoisin Tavisalmen pitäjästä ja joiden tuli pitkin vuotta (1591) vartioida rajaa. Hänestä sanotaan voudin ruotsinkielisessä tilikirjassa: »tilförordnedh tili Een hoffuitzman öffuer Närbotenske bönder aff Taffuisalmi Sochn, som skole wachta grenssen kring om åredh för Ryssen» — Tästä ilmoituksesta huomataan, että Savonlinnan läänin viranomaiset siihen aikaan nimittivät Kuopion seutuja Norrbotteniksi. S. A. 6616, 73 v.

joitti tästä ikävästä asiasta Arvi Tawastille, pyysi häneltä neuvoa, miten hajoitettun joukon päälliköitä oli rangaittava.¹ Tawastin vastausta ei tunneta.

Autiotalojen luku, joka oli ollut suuri jo edellisinä vuosina, kasvoi vuosina 1590, 1591 ja 1592 tapahtuneiden hävitysten johdosta vielä suuremmaksi. Pienessä-Savossa, johon kuuluivat Tavisalmen, Rantasalmen ja Säämingin pitäjät, se oli korkeimmillaan vuonna 1590. Silloin siellä oli yhteensä 1,011 taloa asumattomina, talojen koko luvun ollessa 1382. Suur-Savossa, eli Juvalla, Vesulahdessa ja Pellosniemessä, autiotalojen lisääntyminen saavutti huipukohtansa vuonna 1592, jolloin siellä 1,469:stä talosta oli 945 autiona.²

¹ Kyötikka Fincke Arvi Tawastille Savonlinnasta lokakuun 20 p. 1592, Tawastien kokoelma R. A.

² Vuodelta 1591 on voudin tilikirjassa (S. A. N:o 6616) mielenkiintoinen luettelo niistä Pienen-Savon kylistä, jotka sodan aikana olivat joutuneet tuhon omiksi. Sen mukaan olivat aivan autioina seuraavat.

Tavisalmella: Nerkoonjärvi, Jännevirta ja Konnuslahti.

Rantasalmella: Kerisalo, Hakotaipale, Harjuranta, Osikonmäki, Lautakotalahti, Vahersalo, »Leijneselkä», Väänälä, Hiismäki ja Pohjoiskylä.

Säämingissä: Kitula, Kukkola, Otavaniemi, Karvila sekä puolet Kuhataipaleen kylästä.

Mitä Suur-Savoon tulee, on vouti siellä luetellut asumattomiksi joutuneet talot, mutta ei ole erikseen maininnut, oliko sielläkin kokonaisia kyläkuntia autioina.

SEITSEMÄSTOISTA LUKU.

Taistelut Pohjan perillä.

Vaikka Venäjä ja Ruotsi olivat vuonna 1583 sopineet välirauhasta, oli rajan takaa senkin jälkeen alinomaa tullut partiokuntia Kainuuseen levittäen siellä hävitystä laajoille aloille, eivätkä sikäläiset talonpojat, joille Ruotsin hallitus ei ollut toimittanut riittävästi apua, jaksaneet puolustaa kotejaan rosvoilevia vihollisia vastaan. Välirauhan viimeisenä vuonna näkyy kuitenkin pieni joukko pohjalaisia rohkaisten mielensä tehneen ryöstöretken Vienan Karjalaan.

Tästä retkestä ei meillä ole juuri muita tietoja, kuin mitä kansantarut antavat, jotka on pantu paperille aikoja tapahtumien jälkeen.

Kajaanin tienoilla taru tiesi mainita asiasta seuraavaa. Yhdeksänkymmentä vankkaa suomalaista oli vuonna 1589 Wesaisen johdolla ¹ lähtenyt Kannanlahden kaupunkia ahdistamaan. Retkeläisten saapuessa venäläiset olivat juuri viettämässä Pietarinpäivän ² aattoa juopotellen tapansa mukaan koko yön kaupungin edustalla. Aikaisin seuraavana aamuna, kun asukkaiden arveltiin nukkuvan sikeintä untansa, suomalaiset hyökkäsivät kaupunkiin ja valloittivat sen saaden sieltä suuren saaliin.³ — Kahdeksan-

¹ Pietari Vesainen oli kotoisin Ala-Vesan talosta Yli-Kiiminguistä. A. H. Snellman, Oulun kaupungin historia 62.

² Pietarinpäivä oli kesäkuun 29.

³ Arwidsson, Handlingar, VI, 354 ja 355.

nellatoista vuosisadalla tavattiin Saloisten kirkossa pergamentille tehty muistiinpano samasta asiasta. Tässä kirjoituksessa sanottiin vain lyhyesti, että iiläiset kävivät vuonna 1588 tai 1589 Kannanlahdessa ja toivat sieltä paljon saalista.¹

Solkansaaren luostarin kronikka² mainitsee, että Ruotsin suomalaisia vuonna 1590 tuli Venäjän pohjoisosiin kostoretkelle erään hyökkäyksen johdosta, joka edellisenä vuonna oli tehty luostarin alaisista volosteista³ Kajaanin kaupungin tienoille. Kuljettuaan veneillä Koutajokea alas suomalaiset olivat levittäneet hävitystä Kuollan piirikuntaan kuuluvissa Kovdan, Ummån ja Kieretin⁴ volosteissa sekä useissa muissa meren rannalla sijaitsevilla kylillä. Vihdoin he olivat hyökänneet Kemien volostiin autioittaen siellä kaikki talot, jonka jälkeen he olivat palanneet Venäjän-Karjalan Kemijokea kotiinsa.

Historiankirjoittajat ovat olleet sitä mieltä, että mainitussa kansantarussa ja luostarin aikakirjassa on puhuttu samasta retkestä.⁵ Näiden lähteiden kertomukset eriävät kuitenkin toisistaan melkoisesti. Kansantaru sanoo retken tapahtuneen kesällä 1589, kronikka vuonna 1590; jälkimmäinen ei mainitse mitään Kannanlahden kaupungin valloituksesta, joka oli Vesaisen retken merkillisin tapaus. — Koska kronikassa kerrotaan, että Vienan Karjalasta oli vuonna 1589 tehty ryöstöretki Kajaanin kaupungin seuduille, niin saatamme päättää, että tätä kertomusta ei kirjoitettu ennen kuin verraten pitkä aika oli kulunut ky-

¹ Tidningar Utgifna af ett sällskap i Åbo 1785, Bihang, 29.

² Досифей, Описание соловетскаго монастыря, Москва 1853, I, 88.

³ Pitäjistä.

⁴ Kts. Liitettä VII.

⁵ Yrjö-Koskinen esittää asian siten (Nuijasota, 249) ja samoin A. H. Snellman (Oulun kaupungin historia, 63).

seessäolevista tapauksista. Kajaanin linna perustettiin nimittäin, kuten tiedämme, vasta vuonna 1607.¹

Vesaisen retkestä ei näytä olevan mitään mainittuna kuninkaan kansliasta lähteneissä kirjeissä eikä myöskään Suomen viranomaisten kirjevaihdoissa. Varmaankaan sitä ei pidetty missään suhteessa tärkeänä. Samanaikainen ja historiallisesti täysin luotettava muistiinpano tavataan siitä Pohjanmaan voudin vuonna 1589 tekemässä tilikirjassa, jossa sanotaan: »Pietari Vesaiselta ja joiltakuilta muilta, jotka ovat käyneet sotimassa Venäjällä ja siellä saaneet paloverona tai muulla tavoin saalista, kannettu nääännahkoja 6, karhunnahkoja 1, sudennahkoja 2 kpl.»²

Samana vuonna (1589) venäläiset kävivät puolestaan kaksi kertaa Pohjanlahden rantamaita hävittämässä.³ Ensimmäisellä retkellään he tulivat pertunpäivän tienoilla Iin pitäjään, jossa he tekivät tavallisia tuhotöitään. Muun muassa kirkko poltettiin, kirkkoherra vangittiin ja kappalainen surmattiin; maksettuaan lunnaat edellinen kuitenkin sitten perheineen laskettiin vapauteen.⁴ Seuraavana vuonna Iin kirkkoherra ja hänen seurakuntalaisensa laittoivat kuninkaalle sanan, että viholliset olivat moniaita kertoja hyökänneet heidän pitäjäänsä, lyöneet paljon ihmisiä kuoliaiksi, vieneet toisia vankeuteen, polttaneet taloja, teurastaneet karjaa ja ottaneet hevosia. Tämän johdosta he pyysivät vapautusta sen vuoden ruununmaksuista.

¹ Mahdollisesti on kronikan kertomukseen sekoittunut muistoja kahdesta retkestä? Vuonna 1591 Ruotsin sotaväki näet hävitti, kuten kohta saamme nähdä, Valkean meren rantamaita Kemian tienoilla ja kulki paluumatkalla Karjalan Kemijokea.

² S.A. N:o 4785, 21 v.

³ Yrjö Koskinen ja A. H. Snellman ovat kirjoittaneet seikkaperäisesti näistä retkistä, edellinen teoksessaan Nuijasota 248 ja 249, jälkimmäinen Oulun kihlakunnan historiassa 172—174 ja Oulun kaupungin historiassa 62—64.

⁴ Tidningar utg. af ett sällskap i Åbo 1785, Bihang 29. — J. W. Murman, Anteckningar om Ijo socken (Suomi, toinen jakso, III, 30.

Heille myönnettiinkin verojen huojennusta.¹ — Venäläisten toinen retki tehtiin joulun aikana Liminkaan. Tänne saapunut vihollisjoukko oli verraten suuri, koska siinä mainitaan olleen 1,300 miestä (toisen ilmoituksen mukaan 3,000 miestä). Poltettuaan joulupäivinä pitäjän kirkon sekä pappilan² viholliset kuitenkin pian poistuivat.³ Heidän lähdettyään pidettiin sotaväkeä jonkun aikaa Siikajoella leirissä.⁴

Iin pitäjässä, jossa talojen koko luku oli 217, huomataan vuonna 1590 olleen 118 taloa, jotka venäläiset olivat hävittäneet tai joista asujamet olivat paenneet, sekä 57 muuten autiota taloa.⁵ Samana vuonna oli Limingan 383:sta talosta vihollisten polttamia 303 ja muulla tavoin autioiksi joutuneita 50.⁶ Jälkimmäisessä pitäjässä oli siten hävitys

¹ Juhani III Tuomas Yrjönpojalle Upsalasta syyspuun 2 p. 1590, Acta historica S.A.

² Helmikuun 21 p. 1590 Juhani III laittoi Limingan papille Henrikki Laurinpojalle avoimen kirjeen, jolla hänet oikeutettiin saamaan Pietarsaaren ja Kaarlepyyn pitäjistä 2 lästiä viljaa, koska viholliset edellisenä jouluna olivat polttaneet hänen pappilansa ja ryöstäneet kaiken hänen omaisuutensa. Hän oli ennen kantanut vuosittain saman määrän viljaa oman pitäjänsä kirkkokymmenyksistä, mutta liminkalaiset olivat joutuneet semmoiseen köyhyYTEEN, että he eivät toistaiseksi voineet kymmenyksiä suorittaa. V.R.

³ Mainitussa Saloisten kirkon pergamentissa oli seuraava merkintä Liminkaa kohdanneen hävityksen johdosta: »Eoden anno 1589 die Innocentium Puerorum, qvi feriatur 4:ta die Nativitatis, exustum est templum Limingoense, cum pago Limingo, Rantakylä, Lumijoki et Lapinkylä ab exercitu Ruthen. numero 3,000.»

⁴ Siellä mainitaan Maunu Gudmundinpojan helsinglantilaisen lippukunnan olleen helmikuun 8:sta 28:nteen päivään 1590 ja Pietari Olavinpojan (eli Länsipohjan) lippukunnan helmikuusta huhtikuuhun (9 viikkoa). S.A. N:o 4789, 45.

⁵ Voudin tilikirjassa sanotaan venäläisten tuhoamia taloja olleen m.m. Kuivaniemellä, Olhavassa, Iinkylässä, Kellossa, Ala-kiimingissä ja Yläkiimingissä, mutta ei tehdä selkoa siitä, oliko ne hävitetty vuonna 1589 vai edellisinä vuosina.

⁶ Limingassa olivat kokonaan tai melkein kokonaan hävitettyinä Limingan kylä, Lapinniemi, Lumijoki, Hirvasniemi, Rantakylä, Oulunsalo, Oulunsuu, Sanginjärvi, Laitasaari, Oulunniska ynnä moniaat muut kylät.

ollut ankarampi kuin edellisessä. Kemissäkin venäläiset olivat vuonna 1589 käyneet polttaen siellä ¹ pitäjän 138:sta talosta noin parikymmentä.²

Ryöstö- ja hävitysretket olivat nyt täydessä käynnissä. Eräs joukko Pohjanmaan talonpoikia hyökkäsi Kuollaan asti. Mainittu luostarin-kronikka kertoo tästä retkestä seuraavaa: »Levottomat ja pahanelkiset suomalaiset polttivat ja hävittivät vuonna 1590 Petsengan³ luostarin, tappoivat sen esimiehen, Gurin, sekä munkkeja ja palvelusväkeä yhteensä toista sataa henkeä. Tätä luostaria ei sen koommin rakennettu uudestaan.⁴ Kolmantena joulupäivänä retkeläiset saapuivat Kuollan luo, mutta siellä kaupunkilaiset hyökäten linnoituksistaan hajoittivat raakalaisten joukon⁵, surmasivat heistä 60 miestä ja saivat 30 vangiksi; muut pakenivat veneillä Tulomajokea myöten.»⁶

Eräs norjalainen on elokuun 7 p. 1590 tehnyt Vesisaaressa luettelon niistä ihmisistä, jotka ruotsalaiset olivat surmanneet Pohjan perillä vuonna 1589. Oravuonon⁷ ja Pasvikin⁸ tienoilla sekä Inarissa oli sen mukaan tapettu 16 miestä

¹ Kemissä oli vuonna 1589 poltettu ainakin Rovaniemen, Korkkalan, Muurolan ja Jaatilan kylät. Kaikki nämä kylät ovat Kemi-joen varrella, kuten nähdään maanmittaushallituksen yleiskartasta.

² Vuonna 1591 oli vuoden tilikirjaan tehdyn ilmoituksen mukaan Kainuussa edellisenä vuonna ollut vihollisten tuhoamia taloja yhteensä seuraavat määrät: Iissä 49, Limingassa 285, Kemissä 39, Saloisissa 25 ja Pyhäjoella 2. S.A. N:o 4792, 17. Kuten huomataan nämä numerot eivät pidä yhtä yllälueteltujen kanssa, jotka on saatu 1590 vuoden tilikirjasta.

³ Nyk. Petsamo.

⁴ Tässä mainittakoon, että Kaarle IX vuonna 1609 suunnitteli Petsamon luostarin valloitusta. Luostari näkyy siis olleen silloin kunnossa.

⁵ «разгромили варваровъ».

⁶ Dosifei I.c. 90. *62*

⁷ Oravuono on Kuollanvuonosta pari peninkulmaa länteenpäin. Sen suomalainen nimi lienee Uuravuono.

⁸ Pasvik on Paatsjoen ruotsalainen nimi.

ja 12 naista; Peisenissä¹ oli 41 munkkia sekä joukko muita henkilöitä lyöty kuoliaiksi, jonka ohessa luostari oli poltettu.² Tämä aikalaisen tekemä kirjaanpano, jossa sanotaan, että Petsamon luostarin hävitys tapahtui jo vuonna 1589, ei kumoa kronikan antamaa ajanmääräystä, sillä venäläisten ajanlaskussa vuoden 1589 loppupuoli kuului syyskuun 1 päivästä alkaen vuoteen 1590.

Vesaisenkin sanotaan taas vuonna 1590 käyneen talonpoikien johtana Venäjällä. Se matka oli kuitenkin hänen viimeisensä. Eräs Ahma-niminen vanki ampui hänet, kun oli tultu Tornioon. Kansan kertomukset mainitsevat myös, että Vesaisen leski palkinnoksi miehensä sankaritoista sai Juhani kuninkaalta verovapauden sekä lahjoja.³ Pekka Vesaista koskevat tarinat ovat kovin epäluotettavia, ja vaikea on sanoa, mitkä osat niistä perustuvat tosiasioihin. Onhan aivan toisesta miehestä, Paso Halosesta, melkein samanlaiset kertomukset.⁴

Kun Venäjän sota vuonna 1590 oli alkanut uudestaan, niin Ruotsin hallitus rupesti enemmän kuin ennen kiinnittämään huomiota Pohjanmaan levottomiin oloihin. Juhani kuningas päätti silloin lähettää apuväkeä Kainuun kovia-kokeneille asukkaille määräten samalla ruotsalaisen aatelismiehen, Söderbyn Pietari Baggen, kaiken siellä olevan sotaväen päälliköksi. Vähän myöhemmin Bagge sai käskyn lähteä ensi tilassa Venäjänmaalle ja tehdä siellä vihollisille niin paljon vahinkoa kuin suinkin mahdollista oli.⁵

Pietari Baggen aikaisemmista vaiheista mainittakoon, että hän oli Eerikki XIV:n aikana toiminut sotalaivastossa. Vuosien 1563 ja 1566 välillä hän oli ollut haahdenpäämiehenä, ja Klaus Ristonpoika Hornin kuoltua hänet oli (1566)

¹ Petsamossa.

² Nils Enewald, Sverige och Finnmarken, 62, Muist.

³ A. I. Arwidsson, Handl. VI, 354.

⁴ A. H. Snellman, Oulun kihlakunta, 176, Muist. 4.

⁵ Handl. rör. Skand. Hist. XXXVIII, 93.

asetettu suuren laivaston amiraaliksi. Alkupuolella vuotta 1569 Bagge lähetettiin Suomeen varustamaan tåkäläistä laivastoa. Pian sen jälkeen Juhani III määräsi hänet jäseneksi lähetyskuntaan, jonka oli mentävä Venäjälle, mutta peruutti kohta tämän määräyksen.¹ Baggea epäiltiin siihen aikaan osallisuudesta kapinahankkeisiin, eikä häntä pariin-kymmeneen vuoteen liene käytetty kuninkaan palveluksessa², kunnes hänet määrättiin lähtemään Pohjanmaalle.³

Baggen retkeä valmisteltiin pitkin kesää. Hänen oli kesäkuun 18 p. käsketty toimittaa Norrlannin kaupungeista sotaväkeä varten Pohjanmaalle joku määrä viljaa⁴, ja heinäkuussa toi laivanpäämies Hannu Laurinpoika Prevall Tukholmasta tykkeitä sekä muonavaroja Tornioon. Kun pohjoisesta Ruotsista lähetettiin 1,283 miestä Pohjanmaan oman jalkaväen lisäksi, jota silloin oli kotona yksi lippukunta, oli päällikön käytettävänä neljä lippukuntaa eli yhteensä 1,523 miestä jalkaväkeä.⁵ Lisäksi kuului sota-

¹ Kts. kirjaani Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota, 8.

² Vuonna 1570 hän kuitenkin näkyy olleen päämiehenä Hektorinimisellä haahdella: Zettersten, Svenska flottans historia.

³ Elgenstierna, Svenska adelns ättartaflor. — B. Boethius, Svenskt biografiskt lexikon.

⁴ Torniossa oleviin muona-aittoihin saatiin sinä kesänä ruokavaroja Pohjanmaalta, Länsipohjasta, Angermanlannista, Medelpadista, Helsinglannista, Gestriklannista sekä Söderköpingin ja Norrköpingin kaupungeista.

⁵ Lippukuntien miesluku nähdään seuraavasta taulusta:

	Päälliköitä	Alipäälliköitä	Sotamiehiä	Yhteensä
Pietari Olavinpojan l. Länsipohjasta	7	15	536	558
Maunu Gudmundinpojan l. Medelpadista ja Angermanlannista	7	15	581	603
Martti Laurinpojan l. Helsinglannista ja Gestriklannista	4	5	113	122
Hannu Mikonpojan l. Pohjanmaalta	5	8	227	240

joukkoon vähän tykki- ja laivaväkeä, yhteensä 77 miestä. Talonpoikia nostatettiin myöskin. Niitä tuli Pohjanmaalta, Länsipohjasta, Angermanlannista ja Medelpadista.¹ Baggella sanotaan olleen sillä tavoin lopuksi koolla 7,500 miestä.

Kuningas antoi heinäkuun 18 p. 1590 Pietari Baggelle Venäjän retken toimeenpanoa koskevan opastuksen, joka sisälsi seuraavat määräykset. Kerättyään väkensä Baggen tuli mennä Oulujärven tietä Valkean meren rannikolle. Siellä hänen oli koetettava valloittaa Suman kaupunki, sekä sen ääressä oleva linnake, jota sanottiin Uudeksi linnaksi.² Jos hän sai sen haltuunsa, oli sitä vahvistettava törmäkkeillä³ ja puuvarusteilla⁴, niin että sinne voitiin jättää väkeä talveksi. Sen jälkeen hänen tuli mennä muun väen kanssa Kolmogorin kaupunkiin⁵ ja ottaa sieltä saaliiksi kalliita turkiksia ynnä muita tavaroita. Ne ranskalaiset, anglilaiset ja muut laivat, jotka hän siellä saattoi tavata, oli hänen lähetettävä talveksi Pyhäniemen⁶ ja Kannanlahden satamiin säilöön. Siinä tapauksessa että hänen väkensä ei tahtonut jäädä Sumaan, käskettiin hänen polttaa kaupunki, ja autioittaa ympärillä olevaa maakuntaa. Sen tehtyään

Niilo Pentinpojan tilinteko Tornioon vuonna 1590 kerätyistä muonavarastoista, Ruotsin kamariarkisto.

Pietari Olavinpojan lippukunta saapui Tornioon heinäkuun alussa, ja kahta kuukautta myöhemmin tuli sinne Maunu Gudmundinpojan lippukunta sekä osasto Martti Laurinpojan lippukunnasta. Hannu Mikonpojan lippukunta oli Pohjanmaan rajaa varvioimassa, sillä aikaa kuin muuta väkeä koottiin.

¹ Pohjanmaan talonpoikien päämiehinä mainitaan Pietari Juhonpoika (elokuussa) ja Paavali Helsing (lokakuussa 1590).

² Linna oli rakennettu joku vuosi sitä ennen.

³ Ruots. vallar.

⁴ Ruots. bolverk.

⁵ Kolmogori sijaitsee Vienajoen varrella 65 kilometriä sen suusta.

⁶ Juhani kuningas tarkoitti nähtävästi sitä satamapaikkaa, joka karttoihin on merkitty venäläisellä nimellä Svetoi nos.

tuli hänen joulun ja kynttilänpäivän välillä lähteä Käkisalmeen päin sekä sillä matkalla hävittää Aunusta ja kuljettaa sieltä ihmiset ja kaikki ryöstösaalis Käkisalmen lääniin. Lopuksi hänen oli johdettava väkensä Ruotsin suuren sotajoukon luo Inkeriin. Ja kaiken lisäksi kehoitettiin häntä Hannu Laurinpojan kanssa tutkimaan satamia ja kaupunkoja Valkean meren rannoilla ja muualla pohjoisessa päin, jotta sinne voitaisiin tehdä uusi retki seuraavana keväänä, jollei sitä ennen saatu rauhaa toimeen.¹

Juhani III näyttää otaksuneen, että Bagge vähässä ajassa pääsisi mielensä mukaan määräämään asiat Valkean meren laajan länsirannikon tärkeimmissä satamissa Kolmogorista alkaen Pyhäniemeen asti. Kun ajattelee, mitä kaikkea Baggen piti toimittaa, ei ole vaikea huomata, että tehtävä oli hänelle ylivoimainen. Hänelle annetut ohjeet osoittavat, että Ruotsin hallituksella oli sängen hämäret tiedot Valkean meren ja Jäämeren rantamaiden oloista.

Vähän aikaisemmin kuin Bagge sai mainitun opastuksen, oli Juhani III määrännyt Hannu Laurinpojan lähtemään Jäämerelle, jossa hänen tuli estää anglilaisten ja muiden Länsi-Euroopan kansojen kauppalaivoja purjehtimasta Vienajoen suulle. Hänen valtakirjassaan, joka annettiin toukokuun 24 p., sanottiin: »Koska huomaamme, että venäläisille kuljetetaan pohjoista tietä Kolmogoriin sotatarpeita, erittäinkin tykkeitä, muita aseita, ruutia ja luoteja, täytyy meidän mikäli mahdollista estää se. Tämän johdosta olemme antaneet laivanpäämiehelle Hannu Laurinpojalle käskyn viedä Jäämerelle sotahaaksia, pitää silmällä niitä, jotka purjehtivat Venäjälle, ja tehdä heille vahinkoa sekä venäläisissä satamissa että avoimella merellä. Pyydämme sentähden kaikilta kristityiltä kuninkailta, että, jos Jumalan ilma tai muut syyt pakottavat laivamme poikkeamaan heidän satamiinsa (joko Ang-

¹ Handl. rör. Skand. hist. XXXVIII, 92—95.

liaan, Skotinmaahan tai Norjaan), he silloin antavat Hannu Laurinpojalle kaikkea sitä apua, jota hän kenties tarvitsee. Ja erittäin toivomme, että Länsimerta vartioiva Tanskan kuninkaan amiraali sekä Norjan maakuntien viranomaiset kohtelevat häntä tavalla, johon Stettinin rauhanteko heidät velvoittaa.»¹ Hannu Laurinpojan matka lykkäytyi kuitenkin seuraavaan vuoteen.

Elokuun 12 p. 1590 Pietari Bagge tuli Tornioon. Sen jälkeen kuin siellä olevan sotaväen katselmus oli pidetty ja miehille palkka maksettu, lähdettiin sieltä Oulun satamaan, jonne Bagge itse toi viimeiset osastot syyskuun 22 p. Nyt piti mentämän Oulujokea Venäjälle päin, mutta silloin huomattiinkin, ettei miehistölle oltu hankittu tarpeeksi veneitä, että kaikki koskimiehet olivat karanneet, ja että joissa oli tavattoman vähän vettä. Sen ohessa saatiin pian tietää, että Maanselällä sijaitsevat pienet järvet jo olivat jäässä ja että siellä oli lunta polviin asti. Näistä syistä päätettiin (syyskuun 28 p.) lykätä retken toimeenpano talveen, ja ensin osa ruotsalaisesta väestä lähti pari päivää myöhemmin taivaltamaan Tornioon päin. Sotamiesten ollessa matkalla saatiin kuitenkin kuninkaan kirje, joka vaikutti sen, että palattiin takaisin Ouluun. Siellä Bagge heti antoi käskyn, että oli viipymättä riennettävä Venäjälle, mutta lokakuun 8 p. hän jo taas peruutti tämän määräyksen, ja retki jäi kuin jäikin sinä talvena tekemättä.²

Oulujoen suulle saavuttuaan Bagge kuitenkin ryhtyi erääseen tärkeään toimeen. Jotta Kainuun asukkailla olisi enemmän turvaa vihollisten kierteleviä partiokuntia vastaan, hän perusti sinne Oulun linnan.³ Tämä linnake teh-

¹ V.R.

² Martti Laurinpojan memoriaali joulukuun 28 p. 1590, *Acta historica* S.A.

³ Venäläisten aikakirjojen mukaan näyttää Oulun tienoilla olleen joku linnake jo pari sataa vuotta aikaisemmin. J. R. Aspelin, *Oulun linna* (Joukahainen IX. 36). — Vuonna 1562 oli Hannu

tiin puusta ja ympäröitiin haudalla.¹ Muutoin ovat tiedot sen synnystä jokseenkin niukat.

Oulunlinna oli siitä lähtien sodankäynnin pääpaikkana Kainuussa. Siellä säilytettiin aseet ja muut sotavarat, sinne hankittiin vähitellen melkoinen tykistö² ja siellä majaili joku määrä sotaväkeä. Siitä tuli myös joksikin aikaa maakunnan hallinnollinen keskus, koska Pietari Bagge, joka kesäkuun 22 p. 1591 määrättiin Pohjanmaan ja Länsipohjan maaherraksi, piti siellä asuntoa. — Tunnettua on, että Kaarle IX vuonna 1605 perusti linnan ääreen Oulun kaupungin.

Vuonna 1591 Ruotsin hallitus ulotti taistelujen alan Turjaan asti yrittäen tehdä siellä valloituksia. Jo ennenkin Ruotsi oli koettanut saada jalansijaa Jäämeren rantamailla ja sen johdosta joutunut selkkauksiin Tanskan kanssa. Meidän on tässä lyhyesti tarkastettava, minkälaisiksi valtiolliset olot olivat aikojen kuluessa muodostuneet äärimmäisessä pohjoisessa.

Ammoisin oli lappalaiset pakotettu maksamaan veroa Pohjois-Euroopan muille kansoille. Tehden kalastus-

Laurinpoika Biörnram tehnyt ehdotuksen linnan perustamisesta Oulujoen suuhun. K. Grotenfelt, Suomen kaupasta ja kaupungista 73, muist. 1. — J. A. Almqvist sanoo, että Juhani III Venäjän sodan alussa (1570) oli rakennuttanut linnakkeen Ouluun. Kts. Almqvistin teosta *Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523—1630*, II, II, 347.

¹ A. H. Snellman, Oulun kaupungin historia, 67 ja 68.

² Vuosina 1591 ja 1592 toimitettiin Oulun linnaan: 16 vaskitykkiä, 122 rautatykkiä, 66 pitkää putkea, 31 pyssyä, 193 pitkää peistä, 331 hilporia ja 43 miekkaa. Kun vihollisia vastaan oli lähdettävä, jaeltiin linnasta näitä aseita sekä sotaväelle että talonpojille. Osa niistä menetettiin sitten retkillä. Alussa vuotta 1593 tehdyn luettelon mukaan oli varastossa: 16 vaskitykkiä, 88 rautatykkiä, 55 pitkää putkea, 12 pyssyä, 145 pitkää peistä, 135 hilporia ja 38 miekkaa. Pietari Juhonpojan tili Oulunsaaren linnan tykistöstä v. 1591 ja 1592, Ruotsin kamariarkisto.

kauppa- ja verotusmatkoja pitkin Ruijan rannikkoa norjalaiset olivat aikaa voittaen perustaneet yhä kauemmas itäänpäin uutisasuntojakin. Vuoden 1300 vaiheilla he olivat edenneet Varankivuonolle sekä rakentaneet kirkkoja Tromssaan ja Vesisaareen.¹ — Luultavasti vielä aikaisemmin kuin norjalaiset olivat kainulaiset, jotka asuivat Pohjanlahden rannoilla, olleet tekemisissä lappalaisten kanssa, ja sittemmin olivat pirkkalaiset ruvenneet ottamaan lappalaisilta veroja tunkeutuen lopuksi pohjoiseen päin Varanki- ja Alattivuonon tienoihin sekä toiselle puolen luoteiseen päin aina Ofoten- ja Tysvuonoille asti. Hallitus antoi — nähtävästi jo kolmannellatoista vuosisadalla — pirkkalaisille lappalaisverotuksen etuoikeudeksi. Kantamistaan veroista heidän kuitenkin oli suoritettava ruunulle joku määrä turkiksia taksan mukaan. Pirkkalaiset olivat siten jollakin tavoin olleet valtion veronvuokraajina. Vuonna 1554 Kustaa I otti heiltä veronkannon² ja antoi sen lappalaisvoudeille, mutta pirkkalaisille jätettiin kuitenkin silloin heidän kauppaoikeutensa.³ — Hyvin etäisinä aikoina olivat myöskin karjalaiset käyneet lappalaisten alueilla verotusretkillä, ja kun venäläiset saivat valtansa levitetyksi Vienan Karjalaan, niin itäisten lappalaisten verotus joutui heidän haltuunsa. He perustivat vuoden 1500 tienoilla Turjan niemimaalle Kuollan eli Kuollansuun kylän, joka vähitellen kasvoi pieneksi kaupungiksi, sekä vuonna 1556 Petsamon luostarin.⁴ Kuollansuu on siinä paikassa, missä Tulomajoki laskee Kuollajokeen.⁵ Vuonna 1585 venäläiset rakensivat sinne linnankin.⁶

¹ Nils Enewald, Sverige och Finnmarken 16.

² Kts. J. Jaakkolan teosta Pirkkalaisliikkeen synty.

³ Tämäkin lakkautettiin Kaarle IX:n aikana.

⁴ J. A. Friis, En Sommer i Finmarken, 203.

⁵ Siitä on merenrantaan noin 40 kilometriä.

⁶ Платоновъ, Очерки по исторіи смуты, Изданіе третье, 7. Venäläisessä Енциклопедическій словарь sanotaan, että Kuolla varustettiin linnoituksilla jo vuonna 1550.

Verotusoikeudesta sukeutui aikaa voittaen valtiollinen yliherruus. Lappalaiset joutuivat siten kolmen valtakunnan alamaisiksi. Mutta näiden valtakuntain alueilla ei pitkiin aikoihin ollut Pohjan perillä mitään määrättyjä rajoja. Kuinka sekavia olot siellä tämän johdosta olivat, nähdään siitä, että muutamat lappalaiset maksoivat veroa kahdelle hallitukselle, toiset kolmellekin, ja osa vain tuosta kovaonnisesta erämaan kansasta sai suorittaa verot yhdelle. Semmoisen asiain tilan täytyi lopuksi aiheuttaa hankauksia ja riitoja valtain kesken.

Keskiajalla, jonka lopulla ruotsalaiset ja norjalaiset olivat saman hallitsijan alamaisia, ei näiden kansojen välillä kuitenkaan syntynyt vakavia selkkauksia¹, mutta kun Tanska Ruotsin irtauduttua unionista tahtoi omistaa Jäämeren rannikon aina Varankiin saakka, niin Kustaa Vaasa ei ensinkään suostunut siihen. Hän antoi Kristian III:n tietää, että »jokaisella valtakunnalla oli rajansa Länsimeren asti, niin toisella kuin toisellakin.»² Ja edellisenä vuonna (1551) hän oli lähettänyt suojeluskirjat sekä lappalaisille että pirkkalaisille, vakuuttaen heille oikeuden kalastaa Länsimerellä, mikäli sen rannikko oli Ruotsin valtakunnan rajojen sisällä.³ Pohjoismaiden seitsenvuotisen sodan

¹ Vuonna 1498 Luulajan ja Piitimen pirkkalaiset kuitenkin valittivat Hannu kuninkaan asiamiehelle, että norjalaiset olivat estäneet heitä ottamasta Länsimeren rannalla asuvilta lappalaisilta veroja. Handl. rör. Skand. hist. XXIX, 32.

² Kustaa kuninkaan kirje oli päivätty 30 marraskuuta 1552.

³ N. Enewald väittää manttaali- ja veroluetteloiden nojalla (l.c. 39—42), että Ruotsin verotusalue Kustaa Vaasan aikana ulotui meren rannikolla Varankivuonosta ja Vesisaaresta aina Ofoteeniin saakka. Erästä vuonna 1553 tehdystä luettelosta nähdään Ruotsin silloin kantaneen veroja m.m. seuraavista Tornion Lappiin kuuluvista seuduista: Alattivuonon ja Tenojoen ympäristöistä, Varangista ja Utsjoelta. Sitä paitse huomataan, että Kustaa Vaasalla oli omat ruunun palkkaamat kalastajat Varankivuonon luona sekä Vesisaaresta. Vuoden 1551 verokirjassa sanotaan esimerkiksi viidentoista suomalaisen kalastaneen Varankivuonossa.

aikana Tanska kaikin tavoin supisti ruotsalaisten kauppaa, kalastusta ja veronkantoa Jäämeren ranta-alueilla. Vieläpä norjalaiset Stettinin rauhan jälkeenkkin estelivät siellä Ruotsin kuninkaan veronkantajia heidän toimissaan,¹ eivätkä ne keskustelut, joita tämän johdosta tuon tuostakin pidettiin valtakuntien välillä, johtaneet Ruotsille otollisiin tuloksiin.²

Venäjän Lapin puolella Ruotsin verotusalueen raja oli kuudennellatoista vuosisadalla yhtä epävarma kuin Ruijankin rannikolla.³ Vanhojen perimätietojen mukaan olivat pirkkalaiset joskus verottaneet Kuollan niemimaan lappalaisia. Sen jälkeen kuin Kustaa Vaasa teki lopun heidän veronkanto-oikeudestaan, ei Ruotsi kuitenkaan ollut ottanut lappalaisilta veroja kauempana idässä kuin Varangissa ja Inarissa.⁴

¹ Kun Luulajan lappalaisvouti Olavi Burman vuonna 1584 tuli Ofoteniin ja Tysvuonolle ruunun saatavia perimään, lyötiin häntä ja hänen seuralaisiaan siellä niin, että he tuskin voivat pelastaa henkensä. N. Enewald l.c. 60. — Kts. myös Ruotsin neuvoskunnan Tanskan valtaneuvoksille kesäkuun 8 p. 1591 lähettämää kirjettä. V.R.

² N. Enewald l.c. 58 ja 59.

³ Toukokuun 25 p. 1590 Juhani kuningas kirjoitti Pohjanmaan sekä Länsipohjan papeille ja voudeille: »Koska emme tiedä, kuinka pitkälle meidän rajamme ovat ulottuneet Venäjänmaahan, tulee teidän kaikista kirkoista hakea vanhoja kirjeitä, joissa puhutaan siitä, ja lähettää ne meille.» V.R.

⁴ Joku poikkeustapaus näkyy kuitenkin sattuneen. Vuonna 1554 tuli venäläisiltä Ruotsiin valituksia sen johdosta, että kuninkaan käskyläiset olivat saapuneet rajan yli Murenin maahan ja Varhovan tienoille, ottaneet siellä väkivallalla kahdestakymmenestä pitäjästä Venäjälle kuuluvat verot sekä kieltäneet lappalaisia suorittamasta sen jälkeen maksuja suurruhtinaalle. Tämä tapaus oli nähtävästi yhteydessä sen seikan kanssa, että silloin odotettiin ilmi sodan syttymistä. (Arwidsson, Handlingar IX, 224. — N. Enewald l.c. 47.) — Tegel sanoo (Gustaf I:s historia 306), että Varhovan nimellä tarkoitetaan Kuollaa. Tämä kaupunki oli rakennettu kahden osaan, joista toisella oli nimenä Верхоявая чаоть ja toisella

Venäjän sodan alkuaikoina Juhani III ei kiinnittänyt erikoista huomiota Kuollan niemimaan puoleisiin rajoihin. Mutta vuosina 1585 ja 1586 hän käski Ruotsin asiamiesten, jotka lähetettiin keskustelemaan venäläisten kanssa rauhasta, vaatia tsaarilta Jäämeren rannikolla olevaa aluetta, joka muka kuului Käkisalmen lääniin.¹ Kysymys Turjan rantamaiden omistamisesta kävi siihen aikaan Ruotsille erittäin tärkeäksi sen johdosta, että pelättiin, kuten edellisessä on mainittu, Länsi-Euroopan kansojen kuljettavan pohjoista tietä venäläisille sotatarpeita.² Voidakseen tehokkaasti estää Venäjän tuontia sillä puolen Ruotsi olisi kuitenkin tarvinnut laivasto-asemia Jäämeren rannikolla.³

Низовая часть. Venäläisen kirjeen ruotsalaiseen käännökseen oli kyhätty Varhova nähtävästi edellisen nimen sijasta. — Murenin maa on tietysti sama kuin Murmanin maa eli Turja.

¹ Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota 394, 404 ja 560. — Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 319 ja XXXVIII, 45.

² Juhani III pyysi helmikuun 27 p. 1591 Anglian kuningasta kieltämään edes vuodeksi alamaisiltaan purjehduksen Vienajoen suulle, ja samanlainen pyyntö tehtiin Ranskan ja Skotinmaan kuninkaille, mutta näillä esityksillä ei liene ollut mitään vaikutusta. Dalin, Svea rikes historia, III, II, 229.

³ Tammikuun 15 p. 1591 Kaarle herttua neuvoi kuningasta toimittamaan 10 sotahaahta Jäämerelle pannakseen sillä puolen sulun Venäjän merikaupalle. Yliamiraali Klaus Fleming vastusti kuitenkin tätä tuumaa. Hän sanoi herttualle, että hänen mielestään ei ollut hyvällistä ahdistaa anglilaisia Norjan vesillä, koska nämä sen johdosta saattoivat yhtyä Ruotsin vihollisiin, ja huomautti samalla, että oli vaikea saada mainittuun tarpeeseen haaksia. Herttua vastasi hänelle, että tarkoitus ei ollut hätyyttää anglilaisia laivoja, ennenkuin ne olivat vieneet kuormansa venäläisten hallussa olevalle rannikolle, jossa niiden tavaroita voitiin pitää vihollisten omaisuutena. Sitä paitsi, lisäsi herttua, ei yritykseen tarvinnut käyttää ruotsalaista väkeä, vaan sitä varten oli hankittava muukalaisia, joille saatettiin luvata palkaksi valloitetut laivat kuorminensa. H.R. Kirje Klaus Flemingille tammikuun 23 p. 1591.

Vuonna 1591 Juhani III vihdoin teki yrityksen Kuollan valloittamiseksi. Turjan retkelle määrättiin Pietari Bagge ja Hannu Laurinpoika johtajiksi. Edellisen piti toimittaa Kuollaan sotaväkeä Pohjanmaalta, ja jälkimmäinen sai käskyn mennä sinne meritse Norjan rannikolta.

Hannu Laurinpoika näkyikin vuonna 1591 käyneen Kuollansuussa, mutta hänen retkestään on meillä aivan vähän tietoja. Ei edes tunneta, milloin hän lähti liikkeelle ja mitä teitä hän kulki. Keskitalvella (tammikuussa) hän keräsi väkeä Kemiin ¹ ja rupesi jo kaksi kertaa toimittamaan sitä matkalle, mutta hänen täytyi sittenkin lykätä menonsa toistaiseksi. Länsipohjan talonpojat kieltäytyivät näet seuraamasta häntä, ja heidän yllyttäminään pohjalaisetkin niskoittelivat. Suurella vaivalla hän kuitenkin vihdoin sai 300 Oulun lähipitäjistä kotoisin olevaa talonpoikaa lupaamaan, että he vaadittaessa lähtisivät myöhemmin vihollisten maahan.

Helmikuun 14 p. 1591 tavataan Hannu Laurinpoika Torniossa. Sieltä hän kirjoitti kuninkaalle, että hänen mielestään oli Venäjälle mentävä kolmea eri tietä, nimittäin Iijokea, Tornionjokea ja Kemijokea myöten. Nuo mainitut 300 talonpoikaa sekä niiden mukana 200 Hannu Mikonpojan sotamiestä, siis yhteensä 500 miestä, oli päätetty, sanoi hän, toimittaa paaston aikana Iijokea ylös ja sieltä rajan taa. Itse hän aikoi lähteä samaan aikaan 60:n miehen

¹ Tammikuun 22 p. annettiin Kemiin tulleiden talonpoikien päämiehelle, Temmeksen kylästä kotoisin olevalle Jaakko Jaakonpojalle, jota nimitettiin Talvi-Kauppiseksi, 66 pyssyä, 32 hilporia, 47 ¹/₂ naulaa ruutia ja 4 leiviskää 15 naulaa lyijyä hänen miehilleen jaettavaksi. — Talvi-Kauppiselle myönnettiin sittemmin (1598) »hänen uskollisen palveluksensa vuoksi» osittainen verovapaus. Muutamia vuosia sen jälkeen mainitaan, että venäläiset olivat ampuneet hänet. Hannu Laurinpojan tilitys retkellä käytetyistä varoista, Ruotsin kamariarkisto. — K. Grotenfelt, Pari tietoa sotatapauksista Pohjan perillä vv. 1590 ja 1591, Hist. Ark. X, 376. — A. H. Snellman, Oulun kaupungin historia, 70 muist.

kanssa Tornionjokea pitkin Norjaan, ostaa siellä laivan ja tehdä sillä Venäjän pohjoisissa satamissa niin paljon vahinkoa kuin voi. Hän pyysi, että kuningas lähettäisi hänelle näitä hankkeita varten kolme tai neljä sotahaahtea Vuoreijaan. Lisäksi hän anoi, että hänen avukseen toimitettaisiin keväällä Pohjanmaalta Kemijokea pitkin pieniä tykkejä, kuten tulinuoliputkia ja haukkapyssyjä, sekä mahdollisimman paljon väkeä suorinta tietä Kuollansuuhun, jossa hän oli oleva niitä vastassa juhannuksen aikaan; hän oli muka kuullut, että Kuollansuussa oli hyvä satama. Kun se joutui Ruotsin haltuun, hän lausui, niin ei tarvinnut enää mielistellä tanskalaisia. Hän ehdotti vielä, että hän saisi Norjassa pestata jonkin määrän skottilaista tai muuta jalkaväkeä, ja ilmoitti, että kuninkaan vastaus tulisi pian perille, jos se lähetettäisiin tunnetulle lappalaisvoudille Niilo Oravaiselle Tornioon; tämä voi sekä kesäisin että talvisin toimittaa kirjeet Vuoreijaan, jonne Hannu Laurinpoika aikoi jäädä, kunnes kuninkaan kirje saapuisi.¹

Kun Hannu Laurinpoika oli kirjoittanut Kaarle herttuallekin, että hän aikoi ostaa yritystään varten Norjasta laivan, jolla hän voi käydä tutkimassa Jäämeren satamia, niin herttua varoitti häntä antamasta tanskalaisille mitään tietoja tarkoituksestaan.² Ja maaliskuun 3 p. herttua antoi hänen tietää, että Elfsborgista aiottiin lähettää heti kevään tultua kymmenen hyvin varustettua laivaa Kuollansuuhun, jossa Pohjanmaalta toimitettava väki voi ne silloin tavata.³

Talvikelillä (kenties maaliskuussa) Hannu Laurinpoika

¹ Hannu Laurinpoika Prevalk Juhani III:lle helmikuun 14 p. 1591, Ur samlingen Livonica S.A.

² H.R. Kirje Martti Laurinpojalle maaliskuun 2 p. 1591.

³ Kuninkaalle maaliskuun 13 p. antamassaan sota-asioita koskevassa mietinnössä Kaarle herttua myöskin puhui noista Norjan ympäri lähetettävistä laivoista, joiden miehistölle Baggen piti tuoda apuväkeä. H.R.

lienee matkannut Norjaan¹, mutta Elfsborgista hänelle ei laitettu mitään laivoja, vaikka niitä oli luvattu. Eräistä Hannu Laurinpojan muistiinpanoista päättäen hän näyttää kesällä rientäneen takaisin Kemiin ja johtaneen itse sieltä joukkonsa Jäämeren rannalle.² Miten lieneekin sen asian laita ollut, varmaa on, että hän kävi Kuollansuussa ja että siellä oli taisteluja.³ Näissä taisteluissa meikäläisillä ei ollut menestystä ja Hannu Laurinpojan täytyi tyhjin toimin palata retkeltänsä. Hän näkyy kulkeneen laivassa Norjan pohjoisrannalta Trondhjemiin ja sieltä tulleen Bygden pitäjän⁴ kautta Tornioon, jonne hän saapui väkensä syyskuun keskivaiheilla. Täällä hän kuoli marraskuun 2 p. Hän oli Kuollansuulla tapahtuneissa taisteluissa saanut haavan, joka lopetti hänen elämänsä.⁵ Kun Juhani kuninkaalle tuli tieto, että Hannu Laurinpoikaa oli ammuttu, niin hän kirjoitti Pietari Baggelle: »Emme usko vihollisten haavoittaneen Hannu Laurinpoikaa, vaan sen ovat omat sotamiehemme tehneet. Kun he saivat kuulla, että hän aikoi valloii-

¹ Hannu Laurinpoika mainitsee, että sudet tappoivat häneltä 8 poroa Norjassa.

² Hannu Laurinpojan tilit Pohjan perille tehdystä retkestä. Ruotsin kamariarkisto. — Tileihin on m.m. merkitty, että Hannu Laurinpojalle ja hänen seuralleen maksettiin kesäkuun 12 p. 1591 *Kemissä* kuukausirahoja. Toisessa paikkaa on sanottu, että päällikölle sekä hänen seurassaan oleville 22:lle sotilaalle ja 86:lle koskimiehelle annettiin heinäkuun 12 p. 1591 kahden kuukauden muona siihen aikaan, jolloin lähdettiin Kuollansuuhun. — Vrt. H.R. Kirje Hannu Laurinpojalle maaliskuun 3 p. 1591.

³ Hannu Laurinpojan tileissä luetaan: »On jäänyt Norjan ja Venäjän matkalle ja ammuttu Kuollan edustalla v. 1591» ruutia 9 $\frac{1}{2}$ leiviskää, lyijyä 3 kippunna, kärmetykin luoteja 160, y.m.» — Kts. myös S.A. 4795, 43.

⁴ Bygden pitäjä on Länsipohjassa, Luulajan hiippakunnassa.

⁵ Edellämainitussa Saloisten kirkon pergamentissa kerrotaan Hannu Laurinpojan retkestä seuraavin sanoin: »A. 1591 fuit exercitus noster ad Kuollansuua, ubi dux exercitus globo bombardali obiit in Torne, nempe Johannes — — cum eo periere 300.»

tettuaan Kuollansuun pitää siellä leiriä koko talven, niin he ovat ryhtyneet moiseen tekoon.» Kuningas käski samalla Baggen lähettää Tukholmaan ne kolme jalkaväen päämiestä, jotka olivat olleet Hannu Laurinpojan mukana, lisäten, että ne oli pantava köysiin jos eivät tahtoneet lähteä hyvällä. Kaikesta päättäen Juhani kuninkaan epäluuloissa ei kuitenkaan ollut mitään perää. — Pietari Bagge lähetti (marraskuussa) muutamia miehiä tuomaan Norjasta niitä tykkejä, jotka Hannu Laurinpoika oli edellisenä talvena jättänyt sinne säilöön.¹

Hannu Laurinpojan retki oli niitä huonosti onnistuneita, joita sodan loppuaikoina Ruotsista pantiin toimeen useitakin. Pietari Bagge kirjoitti syyskuussa kuninkaalle, että venäläiset olivat edellisenä talvena, Hannu Laurinpojan ollessa Norjan rannikolla, saaneet tiedon hänen aikeistaan, jonka tähden he olivat lähettäneet sekä lisäväkeä että tykkejä Kuollansuuhun, ja että Hannu Laurinpoika, jolla ei ollut tykistöä², ei ollut tästä syystä voinut toimittaa siellä mitään, vaan oli kärsinyt suuren vahingon.³ Ne varustukset, jotka hallitus hankki hänelle, olivat siis olleet puutteelliset. Rahoistakin hän oli ollut ahtaalla. Voidakseen lähteä Norjan matkalle hänen oli täytynyt lainata Tornion kirkkoherralta 80 talaria. Tämä kirkkoherra (Aeschillus Andreae) oli muutenkin osoittanut hänelle ja hänen väelleen suurta avuliaisuutta.⁴ Jollei häntä silloin

¹ V.R. Kirje Pietari Baggelle lokakuun 14 p. 1591. — Pietari Bagge Juhani III:lle marraskuussa 1591, Skrifvelser till konungen R.A.

² Baggen kertomus ja edellisellä sivulla, muist. 3, mainittu tilikirjan ilmoitus näkyvät, mitä Hannu Laurinpojan tykistöön tulee, olevan ristiriidassa keskenään. Tämä lienee selitettävä siten, että edellisessä puhutaan jyrävästä piiritystykistöstä ja jälkimmäisessä pienistä kenttätykeistä.

³ Baggen kirje oli päivätty 15 syyskuuta 1591 Oulunsaarella. Ur samlingen Livonica S.A.

⁴ Hannu Laurinpoika Juhani III:lle helmikuun 14 p. 1591 l.c. S.A.

olisi ollut Torniossa, niin matkasta, sanoi Hannu Laurinpoika, ei olisi tullut mitään.¹

Meidän on nyt tarkastettava, mitä Pietari Bagge oli, sillä välin kuin Hannu Laurinpoika kävi Kuollansuussa, saanut aikaan Juhani III:n suunnitelmien toteuttamiseksi. Kuningas oli (helmikuun 2 p. 1591) kirjoittanut Baggelle, että sotaretki, jota tämä ei ollut edellisenä vuonna voinut suorittaa, oli pantava toimeen seuraavana kesänä. Kesäkuun 23 p. annettiin Baggelle uudet ohjeet. Hänen oli n iden mukaan mentävä sotaväen ja talonpoikaisjoukon kanssa Kemijokea pitkin Kuollansuuta valloittamaan. Kun tämä kaupunki oli saatu Ruotsin haltuun, oli sitä linnoitettava törmäkkeillä ja muilla varustuksilla. Mutta jos Pietari Bagge ei voinut ikänsä ja kivulloisuuden tähden lähteä matkalle, niin hänen poikansa Sven Baggen tuli viedä väki vihollisten maahan. Sekä Suomesta että Ruotsista oli Kuollansuuhun, sen jouduttua kuninkaan valtaan, toimitettava talvikelillä muonavarvoja ja näiden kuljettamista varten ajoissa hankittava poroja. Siinä tapauksessa että Kuollansuuta ei saataisi Ruotsin haltuun, oli koetettava sytyttää se tuleen, jonka jälkeen sotaväen tuli mennä Kannanlahteen ja matkalla hävittää maata. Kan-

¹ Omituista on, että Tornion ja yleensäkin Länsipohjan asukkaista siihen aikaan luultiin, että he vastustivat hallituksen suunnittelemlia sotayrityksiä. Elokuun 13 p. (1591) Juhani III kirjoitti Pietari Baggelle saaneensa kuulla, että joukko kauppiaita ja talonpoikia, jotka olivat käyneet kauppaa Pohjois-Venäjällä, olivat koettaneet oman etunsa vuoksi estää sotaretkeä, joka aiottiin tehdä vihollisten maahan. Baggen käskettiin vangita rikokselliset sekä lähettää heidät kuninkaan luo (V.R.) Samaan aikaan kerrottiin Baggelle, että torniolaiset olivat myöneet joukon poroja venäläisille. Tutkittuaan asiaa Länsipohjassa Bagge kuitenkin saattoi ilmoittaa kuninkaalle, että syytteissä ei ollut mitään perää. Pietari Bagge Juhani III:lle syyskuun 15 p. 1591 ja marraskuussa 1591, Ur saml. Livonica S.A.

nanlahdesta oli sitten hankittava lotjia, joilla oli kuljet-tava meren taa Sinijoelle ¹ ja siellä koetettava estää vihollisilta sotatarpeiden tuonti ². — Viimeksimainittu määräys oli jo, kuten huomataan, pelkkää haaveilua.

Vanha Pietari Bagge, joka alussa vuotta 1591 oli ollut mukana Mauri Griipin onnettomalla retkellä, ei sitten itse ruvennutkaan sotaväkeä johtamaan, vaan päätti kunin-kaan neuvon mukaan lähettää poikansa Sven Baggen Kuollansuuhun. Kainuussa oli sinä vuonna 5 lippukuntaa jalkaväkeä.³ Kemiin koottiin (nähtävästi elokuun alussa) 1,500 miestä. Mutta tästä väestä sairastui pian iso joukko — sanotaan 500 miestä — johonkin kulkutautiin. Siitä huolimatta aiottiin lähteä matkalle.⁴

Silloin tuotiin leiriin ilmoitus, että 5,000 venäläistä oli tulossa Oulun linnaa kohti. Tämän sanoman johdosta pää-tettiin aluksi kiiruhtaa näitä vihollisia vastaan ja lähdet-tiin nähtävästi ensin Ouluun. Huhu oli kuitenkin, niin-kuin tavallista, kovasti liioitellut puhuessaan vihollisten

¹ Sinijoki oli nähtävästi sama kuin Vienajoki.

² V.R.

³ Nimittäin:

Hannu Mikonpojan lippukunta kotoisin Pohjanmaalta.

Lauri Juhonpojan l. Pohjanmaalta otettua uutta väkeä.

Kaarle Börjenpojan l. kotoisin Länsipohjasta.

Pietari Olavinpojan l. » »

Lauri Antinpojan l. Angermanlannista otettua uutta väkeä.

(Tämän lippukunnan päämiehenä tavataan seuraavana vuonna Niilo Linderinpoika).

Yhteensä laskettiin mainituissa viidessä lippukunnassa olevan noin 2,400 miestä.

Provianträkenskaper för det norrländska täget, Ruotsin kamariarkisto.

⁴ Matkalla mukana olleen Yrjö Vegesan kertomus, joka annettiin Tukholmassa lokakuun 31 p. ja josta löytyy jäljennös Suomen valtioarkiston Acta historica kokoelmassa, lieene ainoa retken tapahtumia seikkaperäisesti valaiseva selostus, mikä enää on jäl-jellä.

suuresta luvusta. Kun oli kuljettu Oulujokea myöten siihen paikkaan, jossa niiden oli kerrottu olevan, tavattiin siellä vain 150 venäläistä joen rannalla. Sotaväen huono kuri¹ vaikutti sen, että nämä pääsivät pakoon kärsimättä mitään vahinkoa. Kaarle Pietarinpojan² ja Lauri Juhonpojan lippukuntiin kuuluvat sotamiehet, jotka näyttävät olleen veneissä, eivät näet suostuneet menemään sille rannalle, jossa viholliset olivat. He ampuivat vain puiden latvoihin selittäen tätä outoa menettelyään siten, että he tahtoivat koettaa, laukesivatko heidän pyssynsä.³ Ne suomalaiset sotamiehet, jotka olivat joen vastakkaisella rannalla, eivät päässeet sieltä vihollisia ahdistamaan.

Jostakin tuntemattomasta syystä Baggen sotaväen etujoukko ei sen jälkeen enää palannutkaan Kemijoelle menäkseen sitä tietä Kuollansuuhun, vaan lähti Oulujokea myöten Sumaan päin.⁴ Tämän kaupungin edustalle retkeläiset saapuivat elokuun. 28 p. Heillä oli mukanaan pieni tykistö, nimittäin yksi iso tuliputki, kaksi pientä tuliputkea, kaksi kenttätykkiä ja neljä haukkatykkiä. Kolme päivää he ampuivat Sumaa, mutta heidän tulipallonsa putoilivat milloin rakennusten taakse, milloin niiden eteen, joten he eivät saaneet kaupunkia palamaan. Käytettyään

¹ Huonoon kuriin saattoi olla syynä se seikka, että väessä oli paljon alokkaita.

² Kaarle Pietarinpojalla tarkoitetaan Vegesan kertomuksessa nähtävästi Kaarle Börjenpoikaa.

³ Retkikunnassa vallitsevaa kurittomuutta todistaa m.m. Wegesan ilmoitus, että kaksi neljänneksenjohtajaa, jotka palvelivat Antti Mikonpojan lippukunnassa, oli salaa eronnut, kumpainkin viiden pyssymiehen kanssa, kahdeksi päiväksi joukosta (nähtävästi ryöstön aikomuksissa). Päälikkö ei rangaissut heitä, kertoi Wegesa, koska sotamiehet rukoilivat heidän puolestaan. — Wegesa crehtyi muutoin lippukunnan päämiehen nimestä. Hän tarkoitti nähtävästi Pohjanmaan lippukunnan päämiestä Hannu Mikonpoikaa. Antti Mikonpoika-nimistä päämiestä ei silloin ollut Pohjanmaalla.

⁴ Kts. sivua 274.

kaikki tulipallonsa ja melkein kaikki rautaluotinsa, joita heillä oli ollut 300, täytyi heidän viimein kolmantena yönä tyhjin toimin lähteä tiehensä. Ennen kuin he pääsivät matkalle, hyökkäsi kaupungissa olevan linnan väki kahoikoimaan heidän kanssaan saamatta kuitenkaan sen enempää aikaan.¹

Sillä välin kuin Kemistä lähtenyt osasto oli käynyt Sumassa, oli muu Pohjanmaalla oleva sotaväki koottu Ouluun ja siellä varustettu retkeä varten. Tämä jälkimäinen joukko, jonka johtajana tavataan Sven Bagge, lähti syyskuun 7 p. matkalle. Sekään ei mennyt kuninkaan määräysten mukaan Kuollansuuhun, vaan taivalsi Sumaan samoja teitä kuin edellinenkin, joka sieltä palatessaan näyttää tulleen sitä vastaan. Sven Bagge ja Hannu Laurinpoika tekivät siis retkensä erikseen, vaikka kuninkaan tarkoitus oli ollut, että heidän piti ryhtyä yhteisiin yrityksiin. Juhani III laittoi vielä syyskuun 9 p. 1591 heille yhteisen kirjeen kehoittaen heitä panemaan Kuollansuussa toimeen, mitä heille oli määrätty.² Kun tämä kirje tuli perille, oli Hannu Laurinpoika jo palannut matkaltaan.

Baggen sotajoukko saapui Sumaan syyskuun 22 p. Juhani III:lle ilmoitettiin myöhemmin, että hänellä sinne tullessaan oli ainoastaan 600 miestä mukanaan, koska 300 miestä hänen väestään oli matkalta karannut Pohjanmaalle takaisin.³ Kaupunki poltettiin samana päivänä, jona päästiin perille, mutta linnaa ei saatu valloitetuksi.⁴

¹ Vegesa kertoi sittemmin Tukholmassa, että suomalaiset sotamiehet olivat venäläisten tullessa aikoneet ottaa ruotsalaisten lotjat ja karata niissä, joka kuitenkin saatiin estetyksi. Miten ruotsalaiset olivat saaneet lotjia tuoduiksi Suman lähetyville, sitä hän ei maininnut.

² V.R.

³ V.R. Kirje Klaus Flemingille joulukuun 4 p. 1591.

⁴ Mainittakoon tässä, että Pohjanmaan uuden lippukunnan päämies Lauri Juhonpoika ammuttiin kuoliaaksi Suman linnan edustalla. Hänen sijaansa asetettiin Paavali Helsing päämieheksi.

Sieltä Sven Pietarinpoika köhta taas lähti matkalle ja kulki Valkean meren rannikkoa myöten 26 silloista peninkulmaa pohjoiseen päin sytyttäen tuleen kolme kylää, nimittäin Virman, Kuinnaniemen (Kuivaniemen?) ja Suikun, sekä lopuksi Kemin kaupungin, jonne hän saapui syyskuun 28 p. Matkalla oli otettu saaliiksi kaksi lohikaloilla kuormattua lotjaa, hävitetty kaikki lohenkalastus-laitokset, missä niitä vain tavattiin, sekä poltettu 14 salpietarikeitämöä. Kemistä käännettiin kotiin päin ja kuljettiin Kemijokea ylös »Asmon» (Usmanan), Paanajärven, Jyskjärven, »Kimingsijärven» (Kiimasjärven) ja Luvajärven kylien kautta Maanselälle. Nämäkin kylät hävitettiin. Sen jälkeen jatkettiin matkaa Lammasjärvelle¹, Ontojärvelle, Kiimasjärvelle, Nuasjärvelle ja Oulujärvelle, sekä sitten Utajärven, Sotkajärven ja Laitasaaren kautta Ouluun. Tänne retkeläiset saapuivat lokakuun keskivaiheilla.²

Juhani kuningas ei moittinut Sven Pietarinpoikaa siitä, että hän oli jättänyt Kuollansuuhun suunnitellun valloitusretken tekemättä. Päin vastoin hän näyttää olleen tyytyväinen niihin tuloksiin, jotka matkalla oli saavutettu. Hän kirjoitti Klaus Flemingille, että Sven Pietarinpoika oli tehnyt vihollisille suurta vahinkoa ja polttanut 19 kaupunkia.³ Bagge olisi mennyt, arveli kuningas, pitemmillekin matkoille, jollei osa hänen väestään olisi lähtenyt karkuun.⁴

Solkansaarten luostarin kronikka puhuu vain yhdestä Suman linnaa vastaan tehdystä hyökkäyksestä, kertoen siitä jotenkin seuraavasti: »Vuonna 1592⁵ syyskuun 20 p. hyökkäsi suomalaisia ja ruotsalaisia Maurus Laurinin ja

¹ Ruotsinkielisessä kertomuksessa sillä on nimi Lanobasierfue.

² Handl. rör. Skand. hist. XXXVIII, 103—109.

³ Kuinkahan monta kaupunkia Juhani III luulikaan Vienen Karjalassa olevan niinä aikoina!

⁴ V. R. Kirje Klaus Flemingille joulukuun 4 p. 1591.

⁵ Bysanttilaisen ajanlaskun mukaan, jota Venäjällä noudatettiin, kuului vuoden 1591 syyskuu ensimmäisenä kuukautena vuoteen 1592.

Hannu everstin¹ johdolla meren rannalla oleviin paikkakuntiin edeten aina Suman linnaan asti. He hävittivät suolakeittämöitä, vilja-aittoja ja kalastuspaikkoja sekä tappoivat karjaa ja hevosia. Useita talonpoikia vietiin vankeuteen ja kirkkoja poltettiin. Vieläpä he hyökkäsivät itse Suman linnoituksia vastaan, mutta siellä he kohtasivat miehuullista vastarintaa. Solovetin luostarin streletsit ryntäsivät talonpoikien kanssa heitä vastaan ja ajoivat heidät verisen tappelun jälkeen pakoon. Ruotsalaisista kaatui useita, m.m. heidän johtajansa». — Tässä kuvauksessa näkyysiten olevan piirteitä sekä ensimmäisestä että toisesta Sumaa vastaan tehdystä retkestä.

Valkean meren rannalle tehtyjen hyökkäysten johdosta Feodor tsaari lähetti Moskovasta Solovetin luostariin 200 streletsiä, 90 Vähänvenäjän kasakkaa ja jonkun määrän ulkomaalaisia satureja (nimittäin servialaisia, liettualaisia y.m.). Tämän joukon päälliköiksi määrättiin kaksi Volkonski-nimistä ruhtinasta.² Jo välirauhan aikana oli ryhdytty rakentamaan luostarin ympäri kivi-törmäkkeitä. Linnoitustyötä varten, joka kesti kymmenen ajast-aikaa ja saatiin loppuun suoritetuksi vuonna 1594, oli määrätty kahdeksasta rantavolostista³ saatavat ruununtulot. — Kemin volostiinkin Venäjän hallitus teetti Sven Baggen retken jälkeen pienen linnan.

¹ Nimellä »Maurus Laurin» tarkoitetaan nähtävästi edellämäinittua Helsinglannin ja Gestriklannin lippukunnan päämiestä Martti Laurinpoikaa, joka vuonna 1591 näyttää olleen päällikön luutnanttina (S.A. N:o 4792, 21 v.). Vaikeampi on sanoa, kuka »Hannu eversti» mahtoi olla. Kenties venäläiset pitivät Pohjanmaan lippukunnan päämiestä Hannu Mikonpoikaa everstinä.

² Dosifei, I.c. 93.

³ Luostarin kronikan mukaan volostit olivat: Сумская (Suma), Умбская, Нюхоцкая, Уяжемская, Кемская (Kemi), Подужемская, Лебозерская (Pääräjärvi) ja Маслозерская (Voijärvi). Kaikilla näillä paikkakunnilla on varmaankin alkuansa ollut suomalaiset nimet.

Vaikka Kuollansuuhun vuonna 1591 toimeenpantu retki ei ollut onnistunut, niin Juhani kuningas ei luopunut niistä suunnitelmistaan, jotka tarkoittivat Ruotsin vallan levittämistä Jäämeren rannoille. Hänen luottamuksensa sotaoneen oli siihen aikaan tataarien Venäjälle tekemän hyökkäyksen sekä Klaus Flemingin toimeenpaneman hävitysretken johdosta kasvanut suureksi. Eräässä Pietari Baggelle lähettämässään kirjeessä hän lausui:¹ »Emme aio jättää asiaa sillensä, vaan tahdomme vielä tänä talvena valloittaa Kuollansuun. Teidän tulee ilmoittaa Pohjanmaan ja Länsipohjan talonpojille, että sitä saalista, jonka he tuovat Pohjan periltä, ei oteta heiltä, niinkuin viime talvena tapahtui, vaan he saavat sen pitää. Ryssä on nyt semmoisessa pulassa, että hänen täytyy, jos tahtoo saada rauhan, ei ainoastaan antaa meille Kuollansuuta, vaan myöskin luovuttaa, mitä muuta saatamme häneltä vaatia.»² Tammikuun 10 p. 1592 kuningas käski Pietari Baggen viivyttelämättä lähettää poikansa Sven Baggen sekä edellämainitun Martti Laurinpojan³ valloittamaan Kuollansuun linnoitusta, jota heidän oli varustettava ja puolustettava, kun ensin olivat saaneet sen haltuunsa. Retkelle heidän oli otettava mukaansa 500 sotamiestä sekä joukko talonpoikia;

¹ V.R. Kirje lokakuun 14 p. 1591.

² Samanlaiset ajatukset Juhani kuningas oli lausunut mainitussa Hannu Laurinpojalle ja Sven Pietarinpojalle syyskuun 9 p. laittamassaan kirjeessä. »Olemme kuulleet» hän siinä sanoi, »että suurruhtinas on karannut Bjeloserk-nimiseen linnaan, joka sijaitsee eräällä suolla, sillä hän pelkää meidän sotajoukkoamme, tataareja ja sisällistä sotaa. Tästä syystä pohjoisen Venäjän väestön kenties on pakko antautua meidän valtamme alle. Jos niin tapahtuu, ei teidän ole autioitettava maata, vaan koettakaa saada asujat vannomaan meille uskollisuuden vala».

³ Martti Laurinpoika näkyy jonkun aikaa olleen päällysmiehenä Oulun linnassa. Provianträkenskaper för det norrländska tåget, Ruotsin kamariarkisto.

heidän tuli myös ajoissa hankkia tykkien ja muiden sotatarpeiden kuljettamista varten niin paljon poroja, kuin katsoivat tarvitsevana.¹ Pietari Bagge oli kuitenkin vähää ennen ilmoittanut kuninkaalle saaneensa Käkisalimesta sanoman, että suurruhtinas aikoi lähettää sinä talvena 10,000 tataaria Pohjanmaalle. Tämän johdosta Juhani III koetti vakuuttaa hänelle, että silloin ei ollut mitään vaaraa venäläisistä. »Saatatte itse huomata», hän lausui, »että tsaarin ei ole talvisaikaan mahdollista lähettää niin suurta ratsumiesjoukkoa metsien ja erämaiden halki, joihin ei ole väkeä eikä hevosia varten toimitettu mitään varoja».

Luullessaan, että Pohjanmaalla ei siihen aikaan tarvinnut pelätä mitään hyökkäystä, Juhani kuningas kuitenkin pahasti erehtyi. Solkansaarille Moskovasta lähetetty sotaväki samosi Gregori Volkonskin johtamana kostoretkelle Kainuuseen jo ennen, kuin kuninkaan kirje saapui Baggeille.² Tammikuun 24 p. 1592 venäläiset tulivat Oulujärveltä Laitasaaren kautta³ Liminkaan.

Kertoessaan hyökkäyksestä Juhani III:lle Pietari Bagge sanoi saaneensa tietää, että vihollisia »todellisesti» oli 20,000 miestä, kaikki ratsuväkeä. Oli aivan tavallista siihen aikaan, että ihmiset pelästyksissään ilmoittivat retkeilevien venäläisten lukumäärän monenkertaiseksi siitä, mitä se todella oli. Siinä ratsumiesjoukossa, jonka Volkonski sydäntalvella toi tiettömien erämaiden läpi Pohjanlahden rantamille, saattoi tuskin olla 3,000 miestä. Myöhemmin kerrottiin näet kuninkaalle, että venäläisiä oli ollut vain tällainen määrä. Tunnettu Hannu Hannunpoika arvioi vihollisten luvun 600:ksi. Pietari Baggella oli Oulun

¹ V.R.

² Yllämainittu Juhani kuninkaan kirje saatiin Ouluun helmikuun 5 p. 1592.

³ Laitasaaren kylä on Oulujoen varrella, noin 30 kilometriä Oulusta.

linnassa 5 lippukuntaa ¹ eli noin 1,400 miestä jalkaväkeä ja joku joukko talonpoikia, mutta ei ensinkään ratsumiehiä. Tällä väellään hän ei katsonut voivansa ryhtyä vihollisia vastustamaan.

Limingalla venäläiset kulkivat hävittäen ja polttaen Oulunsaloon asti. Ne ihmiset, jotka eivät päässeet pakoon, surmattiin julmalla tavalla, vaimot ja lapset niinkuin miehetkin. Pitäjän uusi kirkko poltettiin; vanhempi kirkko oli vihollisten sytyttämänä palanut jo vuonna 1589.² Joku joukko talonpoikia koetti puolustautua eräässä varustuksessa, joka oli rakennettu nykyisen kirkon paikalle, mutta heidän täytyi pian paeta ylivoiman edestä. Tammikuun 27 p. tuli 1,000 venäläistä aivan lähelle Oulun linnaa. Molemmat Bagget pysyivät visusti suljettuina linnan varustusten sisäpuolelle eivätkä, kumma kyllä, yrittäneet edes kahakoida vihollisten kanssa. Nämä eivät kuitenkaan käyneet linnan kimppuun, vaan lähtivät pian Siikajoelle, joka silloin oli Saloisten pitäjän kappelina.³ Siellä poltettiin muutamia

¹ Nimittäin:

Pietari Olavinpojan lippukunta,	492	miestä	Länsipohjasta,
Kaarle Börjenpojan	»	304	»
Lauri Niilonpojan	»	200	» Pohjanmaalta,
Hannu Mikonpojan	»	305	»
Paavali Helsingin	»	81	»

Pohjanmaan lippukuntia oli siis sinäkin vuonna kolme. Näistä Lauri Niilonpojan lippukunta oli lopulla vuotta 1591 palannut Narvasta Pohjanmaalle. Se lippukunta, jota Hannu Mikonpoika johti, oli perustettu vasta vuonna 1590. Paavali Helsingin johdon alla näkyy olleen verraten pieni osasto jalkaväkeä sekä joukko talonpoikia.

² Kts. sivua 270.

³ Jo ennen Volkonskin joukon tuloa näkyy joku venäläinen partiokunta syksyllä 1591 — Mikonpäivän jälkeen — käyneen Siikajoella polttaen siellä Siikasavon kylässä 7 taloa niiden 25:n lisäksi, jotka viholliset jo ennen olivat tuhonneet S.A. N:o 4792, 16; 4793, 35 v. ja 36.

kyliä sekä kirkko.¹ Silloin vasta Sven Bagge lähti 1,000 miehen kanssa retkeläisiä seuraamaan, mutta kuultuaan kertomuksia niiden suuresta miesluvusta hän taas kiireesti palasi Ouluun peläten, että joku venäläisjoukko pääsisi hänen väkensä ja linnan väliin. Sillä aikaa lippukunnan päämies Paavali Helsing oli kerännyt 4,000 talonpoikaa leiriin Saloisten ja Siikajoen välille. Saatuaan siitä tiedon Sven Bagge tuli uudestaan ulos linnasta ja vei väkensä Lumijoelle², jossa hän leiriytyi. Kun viholliset huomasivat, että heidän toisella puolellaan oli talonpoikien, toisella sotaväen leiri, niin he lähtivät yöllä paluumatkalle Oulujärven tietä.³ Nostatetut talonpojat riensivät kohta sen jälkeen kotiseuduilleen.⁴

Venäläiset olivat käyneet melkein samoissa Limingan kylissä kuin vuonna 1589. Pitäjän 361:stä talosta (savusta) mainitaan vuonna 1592 225 poltettuina ja 64 muuten autioina.⁵ Saloisten pitäjässä, jossa talojen luku oli 253, oli 106 poltettua ja 15 muuten autiota taloa.⁶

¹ Eräässä Steen Banérin helmikuun aikana 1592 lähettämässä kirjeessä kerrotaan: »Venäläiset ovat käyneet Mustasaaren pitäjässä tehden suurta vahinkoa. Sanotaan, että Heden Juhonpojan sotamiehistä, jotka ovat olleet Pohjanmaan rajaa vartioimassa, useimmat ovat menettäneet henkensä.» *Västergötlands fornminnes-förenings tidskrift* II, IV, 58. — Ei kuitenkaan tunnu oikein uskottavalta, että vihollisia sinä talvena olisi samonnut Mustasaareen asti.

² Lumijoen seurakunta on meren rannalla Oulusta lounaaseen ja Limingalta länteenpäin.

³ Pietari Bagge Kaarle herttualle helmikuun 7 p. 1592, *Ur samlingen Livonica S.A.* — Yrjö Koskinen, *Nuijasota* 253 ja 254.

⁴ Vihollisten mentyä lähetettiin Pietari Olavinpojan luutnantti Sven Hannunpoika 61 miehen kanssa Venäjälle tiedustelemaan, oliko sieltä vielä odotettava hyökkäyksiä.

⁵ Seuraavat Limingan kylät joutuivat sinä vuonna tuhon alaisiksi: Lapinniemi, Lumijoki, Hirvasniemi, Rantakylä, Limingan kylä, Oulunsalo, Laitasaari, Sotkajärvi, Utajärvi, Ahmasjärvi, Oulunniska, Sanginjärvi. *S.A. N:o 4797*, 62 v. — 68. — A.H. Snellmann, *Oulun kihlakunta*, 179.

⁶ Siellä tuhottiin Siikajoen kylä sekä tähteet Siikasavon kylästä.

Maaliskuussa Pietari Bagge sai Juhani III:lta kirjeen, jossa häneltä vaadittiin tarkempia tietoja vihollisten luvusta. Kuninkaalle oli näet kerrottu, että molemmat Bagget ja heidän sotaväkinsä olivat pelkuruudesta karttaneet taistelua.¹ Pietari Bagge näyttääkin silloin jo olleen liian vanha mies voidakseen itse johtaa sotaväkeä, eikä hänen poikansa osoittanut ainakaan mitään sankariominaisuuksia. Vastatessaan huhtikuun 20 p. Juhani III:n kirjeeseen vanhempi Bagge lupasi lähettää kuninkaalle kolme venäläistä vankia ja erään pohjalaisen talonpojan, joka oli ollut vihollisten vankina neljä päivää, mutta sitten päässyt karkuun; nämä voivat, sanoi hän, tehdä selkoa venäläisjoukon suuruudesta.

Samalla Bagge ilmoitti kuninkaalle, että siitä sotaretkestä, joka oli taas aiottu tehdä Jäämeren rannoille, ei enää sinä talvena saattanut tulla mitään, koska poroja ei voitu käyttää kevätpuoleen. Hän oli siitä syystä tilannut haapioita kesäretkeä varten.²

Kaarle herttua oli jo tammikuun 17 p. 1592 neuvonut kuningasta lykkäämään Turjan-retken kevääseen, koska Pohjanmaalle ei oltu ajoissa lähetetty sitä varten tarvittavia tykkejä. Vähän myöhemmin hän rupesi valmistamaan sen toimeenpanoa. Hän lähetti maaliskuun 15 p. kuninkaalle sihteerille Olavi Sverkerinpojalle retkeä koskevan suunnitelman siinä tarkoituksessa, että sihtööri esittäisi asian Juhani III:lle. Tämän suunnitelman mukaan oli Sven Baggen avuksi toimitettava Kuollaan 12 laivaa Elfsborgista. Herttua tarjosi sitä varten ruunulle omia laivojaan joko ostettaviksi tai vuokrattaviksi. Jos Sven Bagge sai Kuollansuun valloitetuksi, tuli hänen, sanoi herttua, jättää

¹ Helmikuun 23 p. 1592 Kaarle herttua kirjoitti Pietari Baggeille: »Meitä kummastuttaa, että te ette ole tehnyt vihollisille vastarintaa, vaikka teillä on ollut sitä varten kylliksi väkeä.»

² Pietari Bagge Juhani III:lle huhtikuun 20 p. 1592, Ur samlingen Livonica S.A.

osa väestään sitä varustamaan ja viedä toinen osa (maitse) Kannanlahteen, mutta laivaston oli jatkettava matkaansa Pyhän Nikolauksen luostarin seuduille, jonne myöskin Kannanlahteen saapuneen väen oli niin pian kuin mahdollista riennettävä. Sotajoukon tuli sitten ryöstää luostarin sekä läheisten kaupunkien tavarat ja pysytellä niillä tienoin myöhäissyksyn. Jos katsottiin, että sotajoukko ei voinut joutumatta vaaraan matkata Vienenmereltä suoraa tietä Kainuuseen, niin Sven Bagge saattoi palata laivoilla takaisin Kuollaan ja kulkea sieltä joko maitse Ouluun tai aluksissa Elfsborgiin.¹

Seuraavana kesänä Juhani III kutsui vanhemman Baggen Tukholmaan.² Kaarle herttua kirjoitti silloin (kesäkuun 12 p.) Kuollansuun retkestä Sven Pietarinpojalle käskien hänen asettaa talonpoikia vartioimaan rajaa, siksi aikaa kuin sotajoukko oli Venäjällä, ja määrätä heidän avukseen 100 miestä Pietari Olavinpojan lippukunnasta. Pian sen jälkeen herttua toimitti palvelijansa Henrikki Franklinin Pohjan perille tiedustelemaan sikäläisiä oloja. Ja koska herttua oli kuullut, että tanskalaiset olivat sinä kesänä lähettäneet Jäämeren rannoille viisi sotahaahta ja kaksi kaleeria, niin hän käski Franklinin varoittaa Sven Baggea, jotta tämä ei joutuisi niiden kanssa tekemisiin. Samalla Franklinin oli sanottava Baggelle, että hänen tuli, jos aika myönsi, myöskin koettaa onneansa Kannanlahdessa, Petsamossa³ ja Varangissa sekä hankkia kuninkaan haltuun takaisin niiden ympärillä olevat maakunnat, mitkä muka ennen olivat kuuluneet Ruotsille.⁴

¹ Kaarle herttuan suunnitelma oli siten jokseenkin yhtäpitävä sen opastuksen kanssa, jonka Juhani III oli edellisenä vuonna antanut Pietari Baggelle. Kts. sivua 286.

² Syyskuun 24 p. 1592 Pietari Bagge lähti Pohjanmaalta. S.A. N:o 4795, 33.

³ Nähtävästi Petsamon luostaria ei oltu täysin tuhottu vuonna 1590. (Kts. sivua 271.)

⁴ H.R. Memoriaali kesäkuun 12 p. 1592.

Syyskuun lopulla Sven Pietarinpoika sitten näkyy vie-
neen sotaväkinsä retkelle, mutta hän ei nytkään mennyt
kuninkaan ja herttuan määräysten mukaan Kuollansuu-
hun, vaan lähti taas Sumaan päin, eikä hän sillä matkalla
saanut mitään toimeen. Hallitukselle kerrottiin, että Sven
Pietarinpojan joukko ei ollut uskaltanut edetä Turjan ran-
nikolle, koska eräs lappalainen oli kertonut tsaarin lähettä-
neen Kuollansuuhun lisäväkeä. Kaarle herttua arveli, että
venäläiset tai tanskalaiset olivat levittäneet semmoisen
huhun peloittaakseen Baggen joukkoa. Mutta pääasialli-
sena syynä retkikunnan toimettomuuteen herttua kuiten-
kin piti sitä seikkaa, että Ruotsin sotaväki oli väsynyt ja
kyllästynyt pitkälliseen sotaan, niin että se ei tahtonut
ryhtyä mihinkään uuteen yritykseen luullen vainon kestä-
vän vielä kauemmin, jos venäläisiltä valloitettiin maita.¹

Tämä Sven Baggen retki oli viimeinen, joka Venäjän
sodan aikana tehtiin Pohjanmaalta Venäjälle. Seuraavana
vuonna sovittiin sotilakosta, joka sitten kesti lopulliseen
rauhantekoon.

Mutta vielä aselevonkin aikana tuli Vienen Karjalasta
eräs vähäinen partiokunta Kemin pitäjän rajaseuduille,
polttaen siellä muutamia torppia (kesällä vuonna 1593).
Pohjalaisen lippukunnan päämies Lauri Niilonpoika, joka
oli ollut rajaa vartioimassa, ajoi rauhanrikkooja takaa, voi-
matta kuitenkaan niitä saavuttaa. Kertoessaan näistä
asioista eräässä Kaarle herttualle Oulun linnasta lähettä-
mässään kirjeessä hän sanoi olevansa silloin taas miehi-
neen lähdössä Maanselälle.² — Pohjanmaan rajaa täytyi
vartioida välirauhankin aikana.

¹ H.R. Kirje Olavi Sverkerinpojalle lokakuun 29 p. 1592. N.
Enewald l.c. 85 ja 86.

² Lauri Niilonpoika Kaarle herttualle heinäkuun 23 p. 1593, Ur-
samlingen Livonica. S.A.

KAHDEKSASTOISTA LUKU.

Rauhanneuvotteluja vuosien 1591 ja 1593 välillä. Kaksivuotinen välirauha.

Vuonna 1591 oli Juhani kuninkaan Virossa olevien käskynhaltijoiden ja venäläisten linnanpäälliköiden välillä ollut jonkun kerran keskusteluja rauhanneuvottelun aikaansaamisesta. Nämä keskustelut eivät kuitenkaan luvanneet mitään hyvää.

Viron maaherra Eerikki Oxenstierna oli toukokuun 19 p. laittanut Pihkovan päällikölle kirjeen, jossa hän puhuttuaan Sigismundin lähettiläiden tammikuun 19 p. tekemästä aselevosta lausui: »Vaikka ruotsalainen sotapäällikkö (Mauri Griip) hyvin olisi voinut hävittää suurruhtinaan maita ja kaupunkeja, koska hänellä oli mukanaan valtava sotavoima, niin hän kuitenkin palasi retkeltä takaisin saadakseen tietää, mikä kuninkaan tahto oli yhden vuoden aselepoon nähden.¹ Mutta koska myöhemmin ei ole suurruhtinaaltasi tullut ilmoitusta, mitä hän on tarkoittanut ehdottamallaan välirauhalla, joka ei hyödytä ketään, jos sitä ei jatketa, pyydän minä nyt saada vastauksen kirjeenkantajani mukana, jotta tietäisin, mitä käskyjä sinulle tai Venäjän muille voivodeille ja maaherroille on asian johdosta annettu.»² Arvattavasti Oxen-

¹ Suotta Oxenstierna koetti selittää, että aselepo oli aiheuttanut Mauri Griipin äkkinäisen paluumatkan. Venäjällä tiedettiin varmaankin, että Griipin peräytymiseen oli ollut toiset syyt.

² V. R.

stierna oli lähettänyt kirjeensä jonkun kuninkaalta saamansa määräyksen johdosta. Ei ole tunnettua, minkälainen vastaus hänelle tuli.

Stålarmille kerrottiin kesäkuussa, että Venäjällä oltiin taipuvaisia neuvotteluihin ja että sinne odotettiin Ruotsin kuninkaan lähettiläitä. Tämä huhu oli kenties syynä siihen, että eräissä keskusteluissa, joita Narvan ja Iivannanlinnan päälliköiden asiamiehet pitivät heinäkuun 27 ja elokuun 3 p., puhuttiin muun muassa rauhankokouksen toimeenpanon mahdollisuudesta. Narvan edustaja Brun Wedberg lausui ensinmainitussa tilaisuudessa moskovalaisille, ettei Ruotsin eikä Puolan kuningas tietänyt mitään siitä aselevosta, jonka Puolan lähettiläs oli tehnyt Ruotsin puolesta Venäjän kanssa, ja että Juhani III ei aikonut siihen suostua. Samalla Wedberg kehoitti venäläisiä kääntymään Viron maaherran puoleen, jos he tahtoivat neuvotella rauhasta. Venäläiset sanoivat luulleensa, että Juhani kuningas jo oli laittanut asiamiehensä tsaarin luo, niinkuin Puolan lähettiläs oli luvannut, ja lisäsivät, että ruotsalaisten oli, jos halusivat ruveta keskusteluihin, annettava siitä asiasta kirjallinen pyyntö ja sitä ennen kumarrettava heidän edessään maahan. Omituista on, että Viron maaherra katsoi tarpeelliseksi ilmoittaa tästä röyhkeästä vaatimuksesta Klaus Flemingille ja kysyä häneltä, oliko venäläisille tehtävä tuollainen kirjallinen ehdotus.¹ Flemingin vastausta ei tunneta, mutta siitä ei saata olla epäilystä, että se oli kieltävä.

Muutoin Juhani III jo siihen aikaan määräsi asiamiehet mahdollisesti pidettävään rauhankokoukseen.² Opastuksessa, joka heille annettiin heinäkuussa (1591), käskettiin heidän sanoa venäläisille, että jos nämä suos-

¹ Muscovitica Förhandlingar R. A.

² En ole arkistoissa nähnyt heille annettua valtakirjaa. Luultavasti siinä luettiin nimet Klaus Fleming, Yrjö Boije, Arvi Stålmarm ja Johannes Berndes. Vrt. sivua 306.

tuivat luovuttamaan sen maan, jonka suurruhtinas oli luvannut Tanskalle,¹ sekä Nevajoen ja Rajajoen välisen alueen ynnä Someron piirikunnan, saattoi syntyä pysyväinen rauha, mutta jollei suurruhtinas semmoisia myönnytyksiä tehnyt, niin hän saisi huomata, mitä tataarit voivat toimittaa, joten hän vielä oli katuva, että hän ei sillä kertaa käyttänyt hyvää tilaisuutta.²

Lokakuun 3 p. Juhani III sitten kuitenkin kielsi Klaus Flemingiä ryhtymästä mihinkään neuvotteluihin venäläisten kanssa, ennen kuin hän oli ilmoittanut kuninkaalle, mitä he tarjosivat.³ Juhani luuli voivansa määrätä rauhan ehdot oman mielensä mukaan, koska hänelle tuli sanomia, jotka saivat hänet uskomaan tsaarin vallan heikontuneen niin, että Venäjä ei voinut tehdä Ruotsille vastarintaa. Hänelle kerrottiin näet, että suurruhtinaan veli oli murhattu, että Feodor oli luopunut hallituksesta menness erääseen luostariin,⁴ että tataarit olivat samonneet Moskovan tienoille, että Venäjällä oli sisällinen sota ja että Boris Godunov oli aikeissa tulla kuninkaan luotoden mukanaan 6,000 miestä.⁵ Kuten huomataan, oli näissä huhuissa paljon totta, mutta myöskin paljon tuulesta temmattua. — Pian kuningas sai huomata, että hänen toiveensa sodassa tapahtuvasta onnellisesta käänteestä olivat olleet perusteettomat.

Olemme nähneet, että Juhani III oli pelännyt puolalaisten ryhtyvän omavaltaisiin toimiin rauhan aikaansaamiseksi Ruotsin ja Venäjän välillä ja että hän siitä huo-

¹ Kts. sivua 183.

² Handl. rör. Skand. hist. XXXVIII, 100.

³ V. R. — Samanlaiset kirjeet kuningas lähetti Olavi Sverkerinpojalle, Pentti Söyringinpojalle, Yrjö Boijelle, Eerikki Kaaprielinpojalle ja Gerdt Dönhoffille.

⁴ V. R. Kirje Olavi Sverkerinpojalle ja Hannu Krankalle syyskuun 29 p. 1591. — Nämä oli määrätty sihteereiksi Ruotsin lähetyskuntaan.

⁵ V. R. Kirje marski Klaus Flemingille lokakuun 3 p. 1591.

limatta neuvoi loppupuolella vuotta 1591 Sigismund kuningasta valvomaan Ruotsin etua, kun Puolan ja Venäjän kesken tehty välirauha oli vahvistettava.¹ Seuraavana vuonna hän suorastaan valtuutti Sigismundin keskustelemaan Ruotsin puolesta venäläisten kanssa. Siinä tarkoituksessa hän toukokuun 18 p. 1592 lähetti Puolan kuninkaalle opastuksen, jossa Ruotsin rauhanehtoja lueteltiin 15 pykälässä. Ensimmäisessä näistä esitettiin ne suuret vaatimukset, joista hän oli kirjoittanut Sigismundille syyskuun 17 p. 1591², mutta seuraavissa karsittiin ehdoista toinen toisensa jälkeen, kunnes neljännessätoista jo annettiin suostumus siihen, että kumpikin valta jäisi pitämään ne alueet, mitkä sillä silloin oli hallussaan. Vaadittiin vain, että Ruotsin alamaiset saivat laivoineen ja veneineen kulkea Nevajokea Laatokalle. Viimeinen pykälä sisälsi seuraavat sanat: »Jollei rauhaa edellämainituilla ehdoilla saada toimeen, niin rakas poikamme pidätellee Venäjän lähettiläitä³ jonkun aikaa luvaten pyytää meiltä neuvottelujen jatkamista koskevia tietoja. Siten saamme tilaisuuden vielä kerran harkita asiaa ja tehdä päätöksemme sen mukaan, miten näemme aseillamme olevan menestystä.»⁴

¹ Kts. sivuja 176 ja 182.

² Vuonna 1592 annetussa opastuksessa sanottiin nimittäin: »Koska suurruhtinas on rikkonut rauhan, niin on kohtuullista, että hän suorittaa Ruotsin ruunulle kaikki sotakustannukset, luovuttaa meille takaisin Inkerin linnat ja antaa meille ystävyysden lahjaksi toiselta puolelta Pähkinälinnan, Outovan ja Laatokan sekä toiselta puolen Jäämeren ja Valkean meren rantamaat ja vedet Sumasta Varankiin asti.»

³ Näistä sanoista saatetaan päättää, että Venäjän lähettiläitä joko silloin oli Puolassa tai odotettiin sinne.

⁴ Undervisning och rättelse på de vilkor, som vi Johan III hafva gifvit Sigismund, konung i Polen, vår fullmakt uppå, att låta handla med de ryska sändebud om en stadig fred så framt de sig i någon sådan handel inlåta vilja. Stockholm den 18 maj 1592. Muscovitica, Förhandlingar mellan Sverge och Ryssland R.A.

Isänsä tahdon mukaan Sigismund jonkun ajan kuluttua yrittikin ruveta rauhan välittäjäksi.¹ Marraskuun 25 p. 1592 hän kirjoitti siitä asiasta Feodor tsaarille.² Koska tsaari oli sanonut hänelle, että Juhani III oli lähettäessään sotajoukon hävittämään Venäjän alueita rikkonut vuonna 1591 tehdyn välirauhan, niin Sigismund huomautti kirjeessään, että hänen isänsä ei koskaan ollut hyväksynyt tuota Puolan ja Venäjän asiamiesten kesken sovittua aselepoa. Sen jälkeen hän lausui, että hänen tarkoituksensa oli toimittaa täysivaltaiset asiamiehensä neuvottelemaan tsaarin valtuutettujen kanssa Ruotsin ja Venäjän välillä tehtävästä rauhasta ja että hän aikoi lähettää sitä ennen Venäjälle Liettuan suurherttuakunnan referendaarin, jotta tämä tsaarin pajarien kanssa päättäisi paikasta, jossa rauhankokous saatettaisiin pitää.

Sigismund kuninkaan välitystä ei kuitenkaan sitten enää tarvittu. Vaikka Ruotsin ja Venäjän viranomaisien väliset, rauhankokouksen toimeenpanemista koskevat keskustelut olivat kaikkea muuta kuin ystävälliset, saatiin kuitenkin lopuksi aikaan se, että molempien valtakuntien lähettiläät ryhtyivät suoranaisiin neuvotteluihin keskenään.

Eräs Iivananlinnan isännistä oli heinäkuun 15 päivän tienoilla ehdottanut Arvi Stålarmlle, että joku tulisi Narvasta linnojen väliin heidän puheilleen. Stålarm lähettikin sinne muutamia miehiään. Mainittuaan, että suurruhtinas

¹ Hän ilmoitti eräässä kirjeessä Juhani III:lle, miten hän aikoi menetellä keskustellessaan Ruotsin asiasta moskovaalaisten kanssa. Tätä kirjettä en ole saanut käsiini. Kaarle herttua lausui siitä neuvoskunnalle: »Meistä näyttää Puolan kuninkaan tuuma sangen hyvältä, mutta emme tiedä, mitä K. Majesteetti ajattelee venäläisten lappalaisverosta, jonka Puolan kuningas mainitsee.» Tästä huomataan Sigismundin tahtoneen esittää venäläisille rauhanehdot seikkaperäisesti. H. R. Vastaus neuvoskunnalle loka-kuun 3 p. 1592.

² Polonica Förhandlingar 1500-talet (Strödda handlingar) R. A.

oli määrännyt komissaarit keskusteluja varten, venäläiset kysyivät, oliko Juhani kuningaskin taipuvainen rauhaan. Narvalaiset vastasivat, että he eivät tietäneet, mitä kuninkas siitä asiasta ajatteli, ja lisäsivät töykeästi, että suurruhtinas saattoi kysyä sitä suoraan kuninkaalta. Silloin venäläiset uhkailivat, että tsaarin armeija, joka oli koolla Novgorodissa, tulisi piirittämään Narvaa, jos Ruotsi ei suostunut rauhantekoon. Stålarmin lähetit sanoivat vain, että tsaarin väkeä kohtaisi Narvassa kuuma vastaanotto, ja siihen päättyi sananvaihto. Keskustelut näyttivät siis taaskin raukeavan tyhjiin. Kerrottuaan siitä kuninkaalle Stålarmin lausui kirjeessään seuraavat suurta alakuloisuutta todistavat sanat: »Jos Narva pannaan piiritykseen eikä tänne sitä ennen saada väelle vaatteita ja rahoja, niin tahdon ennemmin kuolla kuin jäädä sotamiesten kanssa tähän linnaan.»¹

Kaarle herttua ajoi siihen aikaan kiivaasti rauhan asiaa. Heinäkuun 18 p. 1592 hän kirjoitti Klaus Flemingille: »Koska valtakunnan tila sitä vaatii, pyydän kuninkaan puolesta teitä kaikin mokomin huolehtimaan, että saamme hyvän rauhan taikka ainakin muutamien vuosien aselevon. Muuten on pelättävä, että tästä tulee huono loppu.»²

Pian sen jälkeen kuin tämä kirje oli tullut perille, ruvetiin todentakaa sovinnon hierontaan. Elokuun 27 p. Stålarmin kertoi Juhani III:lle: »Klaus Fleming on kehoittanut minua puhumaan moskovalaisille rauhanneuvottelujen aloittamisesta. Vaikka en aluksi tahtonut enkä uskaltanut puuttua asiaan, olen kuitenkin nyt nähtyäni Kaarle herttuan kirjeen ryhtynyt heidän kanssaan keskusteluihin huomauttaen heille, että aloite on viime talvena ja nyt tänä kesänä lähtenyt heistä.»³ Samaan aikaan Stålarmin

¹ Arvi Eerikinpoika Juhani III:lle heinäkuun 18 p. 1592, R. A. Ingrica, Ståthållare i Narva till K. M.

² H. R.

³ R. A. Ingrica, Ståthållare i Narva till K. M.

lähettti Iivananlinnan päällikölle kirjeen, jossa sanottiin: »Koska olet muutamia kertoja tällä joella luettanut suurruhtinaasi kirjeitä, joissa kummastellaan sitä, että meidän kuninkaamme ei suostu neuvotteluihin, niin annan sinun tietää, että kuningas on kristitty herra, joka ei halua vuodattaa viatonta verta eikä myöskään ole syypää tähän vanhan suurruhtinas-vainajan ilman aihetta aloittamaan sotaan. Ja koska sinä olet ruvennut puhumaan rauhasta, niin vastaan, että neuvottelut minunkin mielestäni saattavat olla hyödyksi sinulle ja muille. Mutta oletko puhunut totta, vai piieekö sanoissasi petos? Tahdon nähdä suurruhtinaasi sinulle antaman valtakirjan, ja jos huomaa, että sinulla on rehelliset tarkoitukset, pyydän ylipäälliköltämme, joka on tuonut tänne kuninkaamme suuren sotajoukon hyökätäkseen sinne herrasi maahan, että hän puhuisi asian puolesta kuninkaalle.»¹ Arvi Stålarms katsoi, sen jälkeen kuin Klaus Flemingin sotajoukko oli tullut Narvajoen suulle, sota-asioita levollisemmin kuin vähän aikaa sitä ennen. Hän arveli, että silloin oli erittäin edullinen ajankohta rauhan toimeensaamiseksi,² varsinkin koska tataarit olivat sinä kesänä tehneet suurta vahinkoa Venäjällä³ ja koska siellä raivosi tarttuva tauti.⁴

Elokuun 30 p. tuotiin Iivananlinnan päälliköltä Narvaan kirje, jossa ilmoitettiin, että venäläiset tahtoivat aloittaa rauhankeskustelut syyskuun 14 p. Samalla hän antoi tietää, että Susdalin maaherra Mihail Glebovitsh

¹ Arvi Eerikinpoika Iivananlinnan päällikölle elokuun 28 p. 1592, Ingrica R. A.

² H. R. Kirje Arvi Eerikinpojalle syyskuun 14 p. 1592.

³ Tataarit olivat toukokuussa 1592 hyökänneet hävittäen ja ryöstäen Rjäsanin ja Tulan seuduille. Karamsin, Geschichte des Russischen Reiches, IX, 226. — Соловьевъ, Исторія Россіи, третье изданіе, II, 614.

⁴ Rutto näyttää olleen sangen ankaraa laatua. Stålarms kertoi Juhani III:lle, että Iivananlinnassa haudattiin elokuun 27 p. 57 ruumista.

Saltikov-Morosov, Mosaishin päällikkö Dementi Ivanovitsh Tsheremisinov ja kansleri Drushina Petelin oli määrätty neuvotteluihin suurruhtinaan edustajiksi. Iivananlinnan päällikön kysymykseen, ketkä aiottiin lähettää Ruotsin komissaareiksi, Fleming antoi vastata, että hän oli tuleva Yrjö Boijen, Arvi Stålarmin ja Johannes Berndesin kanssa. Mutta kun venäläiset vaativat, että kokous oli pidettävä Iivananlinnassa, niin Fleming sanoi ylpeästi, että hän oli asettava neuvottelut lähemmäksi Novgorodia, jos suurruhtinaan asiamiehet eivät tahtoneet saapua entiselle paikalle.¹

Kokousta ei sitten saatukaan toimeen syyskuun 14 p. Tsaarin lähettiläät kirjoittivat saman kuun 17 p. Ruotsin asiamiehille, että he eivät rupeaisi mihinkään keskusteluihin, jos Fleming ei veisi sotajoukkoaan leiristä, joka oli Pärnäspään niemellä Venäjän puolella Narvajoen suuta. Saman vaatimuksen venäläisten sanansaattajat jo olivat esittäneet sitä ennen suusanallisesti.² Tsaarin komissarien kirjeen sanamuotoa ei tarkoin tunneta, mutta se vastaus, jonka Klaus Fleming antoi heille syyskuun 22 p. 1592 Pärnäspään kenttäleiristä, on tallella.³ Siinä hän lausui muun muassa: »Pyydätte minua lähtemään leiristä, jossa kuninkaan sotajoukko nyt on, ennenkuin tiedetään, tuleeko sovinnosta mitään. Huomaan, että tarkoituksenne on viivyttää asioita turhilla puheilla, enkä enää usko, että teillä on suurruhtinaalta valtakirjaa keskusteluja varten. Kirjoitatte, että me emme ole oppineet hovitapoja emmekä osaa käyttää oikeita arvonimiä. Sen me kuitenkin olemme

¹ Arvi Eerikinpoika Juhani III:lle elokuun 30 p. 1592, Ingrica R. A. — Klaus Fleming samalle (nähtävästi syyskuussa) 1592, Muscovitica Kommissariers bref R. A.

² La Blaque Kaarle herttualle Narvan joensuulta syyskuun 21 p. 1592, Skrifvelser till hertig Karl R. A. — Arvi Eerikinpoika samalle Narvasta syyskuun 22 p. 1592, Ståthållare i Narva till hertig Karl R. A.

³ R. A.

oppineet aikoja sitten, mutta meistä näyttää, että te ette ymmärrä sitä vielääkään. Mainitsette myöskin, että teidän herrallanne on paljon muukalaista sotaväkeä, muun muassa tataareja. Tiedämme, että teillä tänä kesänä on ollut siellä Venäjällä enemmän tataareja kuin mielellänne olisitte tah-toneet. Lakatkaa lähettämästä epäkohteliaita kirjeitä ja tulkaa saareen, jossa ennen on neuvoteltu, niin meikäläisetkin saapuvat sinne.»

Venäjän komissaarit näkyvät sitten luopuneen asettamastaan ehdosta, sillä jonkun aikaa sen jälkeen kuin marski oli lähettänyt heille vastauksensa pidettiin lähettäläiden ensimmäinen kokous.¹ Klaus Fleming, Kaarle Kustaanpoika Stenbock, Yrjö Boije, Arvi Stålmarm ja Gerhard Dönhoff² edustivat siinä Ruotsia; Saltikov-Morossof, Tsheremisimov ja Posnik Dmitriev Venäjää. Dönhoff ja Dmitriev olivat, kuten huomataan, saapuneet kokoukseen edellisessä mainittujen Berndesin ja Petelinin asemesta.³ Molempien lähetyskuntien seurassa mainitaan olleen muutamia hovijunkkareita.

¹ Myöhemmin pidettiin komissaarien kokoukset hävitetyn kylän Täysinän paikalla. Luultavaa on, että ensimmäisetkin keskustelut tapahtuivat siellä. Tästä asiasta ei kuitenkaan komissaarien kirjeissä tavata ilmoitusta. Täysinä oli Venäjän puolella Narvajokea, lähellä Iivananlinnaa. Venäläisissä teoksissa sen nimenä on Тявзинъ. Sen nimistä kylää ei enää ole olemassa. B. Cordt, Die Verhandlungen des Waffenstillstandes von Teusina 1593 (Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat XVI, 98 ja 126). P. Köppen on teoksessaan Хронологическій указатель матеріаловъ для исторіи инородцевъ европ. Россіи, 103, lausunut sen arvelun, että Täysinä olisi Laukaanjoen vasemmalla rannalla sijaitseva Tiensuun kylä. Tämän Cordt kuitenkin sanoo olevan 25 kilometrin päässä Narvasta, ja Täysinä oli kaikesta päättäen Narvaa lähempänä. Vrt. Rydberg och Hallendorff, Sverges Traktater, V, I, 72, 73, 75 ja 80.

² Gerhard Dönhoff oli siihen aikaan Haapsalon ja Lihulan päällikkö.

³ B. Cordt, l. c. 109 ja 110.

Moskovalaiset vaativat aluksi koko Vironmaata, siis myöskin Tallinnaa ja Narvaa. Neljännen istunnon jälkeen Fleming tästä syystä jo antoi purkaa telttansa, mutta muutamia päiviä myöhemmin tsaarin asiamiehet pyysivät, että vielä tultaisiin yhteen. Viidennessä istunnossa he sitten (lokakuun 28 p.) ilmoittivat, että he eivät milloinkaan enää pyytäisi Viroa, jos saisivat Käkisalmen. Tähän ehdotukseen Fleming Ruotsin edustajain esimiehenä vastasi, että hänelle tulleissa ohjeissa ei puhuttu mistään luovutuksesta ja että kuningas sen sijaan vaati takaisin ne linnat, jotka Kaarle Horn oli luvatta antanut Venäjän haltuun. Lopuksi Fleming ehdotti venäläisille, että solmittaisiin ainoastaan välirauha, koska heillä ei näyttänyt olevan valtuutta pysyväisen rauhan tekemiseen. Sovittiinkin silloin, että aseet saisivat levätä lokakuun 28 päivästä marraskuun 19 päivään, jonka ajan kuluessa tsaarin komissaarit lupasivat hankkia Moskovasta tarkemmat määräykset.¹ Pian sen jälkeen Klaus Fleming lähti Tallinnaan ja tuli sieltä Suomeen.²

Tallinnasta hän marraskuun 8 p. kirjoitti Venäjän asiamiehille muistuttaen heille, että kaikki lähettiläät olivat luvanneet kokoontua marraskuun 19 p. sopiakseen pitämästä aselevosta. Hän ilmoitti sen ohessa, että, vaikka hän ei saapuisi kokoukseen, muut Ruotsin komissaarit olivat oikeutetut päättämään siellä täydellä vallalla. Samalla hän moitti venäläisiä siitä, että he taas viimeisissä keskusteluissa olivat lausuneet loukkaavia sanoja. He olivat näet muun muassa väittäneet, että kuninkaan raha-aitta oli tyhjä ja että hänellä ei ollut muuta väkeä lähettää sotaan kuin talonpoikia.³

Venäläisten ehdotuksesta oli lokakuun 28 p. päätetty,

¹ Sopimuskirjasta B. Cordt on julaissut saksalaisen käännöksen mainitussa teoksessaan sivulla 109.

² Kts. sivuja 222 ja 223.

³ Muscovitica Kommissariers bref R. A.

että molempien valtakuntain sotajoukot olivat, ennenkuin uudestaan ryhdyttiin rauhanneuvotteluihin, poistettavat Narvan läheisyydestä ja että kummallakin lähetyskunnalla sai olla ainoastaan 200 miestä suojana. Ruotsin sotamiehet laskettiin heti sen jälkeen linnaleiriin, mutta Narvassa huomattiin pian, että venäläiset sopimuksesta huolimatta pitivät väkensä koossa. Juhani kuninkaan valtuutetut rupesivat tämän johdosta pelkäämään, että moskovalaiset aikoivat piirittää Narvaa ja siten pakottaa heidät suostumaan Käkisalmen luovutukseen. He päättivät sentähden varoittaa maakansaa, kerätä uudestaan sotaväen sekä hankkia elintarpeita Narvaan ¹, jossa Flemingin armeija oli tyhjentänyt kaikki muonavarastot.

Marraskuun 19 p. tuli venäläisiä hovijunkkareja Narvaan ilmoittamaan tsaarin asiamiesten olevan tyytymättömiä sen johdosta, että Klaus Fleming ja Kaarle Stenbock eivät saapuneet neuvotteluihin. Ruotsin komissaarit kirjoittivat seuraavana päivänä venäläisille, että Flemingin ja Stenbockin täytyi virkansa tähden olla sotajoukon luona. Ja koska kuninkaan lähettiläät huomasivat, että korskeat venäläiset halveksivat heitä, niin he lausuiivat näille kirjeessään seuraavat sanat: »Teidän tulee tietää, että me aina olemme sukuun ja säätyyn katsoen sekä henkilökohtaisestikin teidän vertaisenne, ellemme ole teitä ylemmänä. Teidän sopisi myös ymmärtäväisinä ihmisinä huomata, että meidän suurvaltainen kuninkaamme määrää miehensä oman tahtonsa mukaan eikä välitä teidän tahdostanne. Jättäkää siis tarpeettomat turhat sanat; me emme niitä kuule.» Lopuksi meikäläiset pyysivät venäläisiltä tietoa, minä päivänä nämä aikoivat tulla kokoukseen. ²

¹ Yrjö Boije ja Gerhard Dönhoff Sigismundille Rakveresta marraskuun 30 p. 1592, Muscovitica Kommissariers bref R. A. — Samat Juhani III:lle joulukuun 1 p. 1592 R. A.

² Cordt, I.c. 110 ja 111.

Vastauksessa, joka saapui Narvaan marraskuun 21 p., moskovalaiset lausuivat ensin ankaria moitteita siitä, että Ruotsin lähettiläät eivät olleet tsaarin arvonimiä luetellessaan sanoneet häntä kaikkien venäläisten herraksi ja itsevaltiaaksi, sekä kielsivät heitä nimittämästä vastedes Juhani kuningasta Karjalan hallitsijaksi ja Arvi Ståarmia Narvan päälliköksi, koska Karjala ja Narva muka olivat tsaarin perintöä. Sen jälkeen he mainitsivat, että Klaus Flemingillä ei ollut oikeutta jäädä kokouksesta pois muista syistä kuin sairauden tähden. Sivumennen he lausuivat kummastelevansa, että Ruotsin edustajat olivat ruvenneet vertailemaan lähetyskuntien jäseniä henkilökohtaisesti toisiinsa. Toimeenpantavaa kokousta varten venäläiset lupasivat pystyttää telttansa marraskuun 22 p. ja ryhtyä neuvotteluihin saman kuun 23 p.¹

Ruotsin komissaarit lähettivät tämän johdosta (marraskuun 22 p.) kolme Viron saksalaista, nimittäin Tiirikka Strickin, Tönnis Maidelin ja vanhemman Mauri Wrangelin, jotka silloin olivat lähetyskunnan hovijunkkareina Narvassa, ilmoittamaan moskovalaisille, että kokous saatettiin pitää näiden ehdotuksen mukaan marraskuun 23 p. Saksalaisten asiana oli myös kysyä, oliko ristinsuuteleminen suoritettava uudestaan, vai oliko tyydyttävä siihen, joka oli ennen toimitettu. Seuraavana päivänä venäläisten sanansaattajat toivat Iivananlinnasta sellaisen vastauksen, että tsaarin asiamiehet olivat omasta puolestaan valmiit vilpittömyytensä osoitukseksi suutelemaan ristiä, mutta eivät voineet taata, ettei Venäjän sotajoukko ryhtyisi mihinkään toimiin. Saatuaan moisen sanoman Yrjö Boije ja Gerhard Dönhoff lähtivät heti Narvasta Rakvereen. Arvi Ståarm, Narvan päällikkö, jäi tietysti paikalleen.

Komissaarien kirjeenvaihto kävi tästä lähtien hyvin katkeraksi. Poimimme siitä tähän vielä muutamia kuvaavia

¹ Cordt, l.c. 111—113.

otteita. Rakvereen tulleet lähettiläät toimittivat marraskuun 24 p. Venäjän asiamiehille osoitetun kirjeen Narvaan, josta Stålarin pari päivää myöhemmin lähetti sen Iivanaan. Meikäläiset syyttivät siinä venäläisiä kavaluudesta ja sopimuksen rikkomisesta. Kirjeessä sanottiin muun muassa: »Tulitte sotavoimanne kanssa yllättääksenne meidät. Kun meidän ei käynyt luottaminen semmoisiin valapattoisiin miehiin, riensimme me, Yrjö Boije ja Gerhard Dönhoff, sotajoukkomme luo. Saatte huomata, että meidän suurvaltainen kuninkaamme ei enää lähetä asiamiehiään teidän kanssanne keskustelemaan.»¹

Marraskuun 28 p. antamassaan vastauksessa moskovalaiset yhä vielä puhuivat siitä, että Ruotsin komissaarit eivät olleet kirjeissään täydellisesti luetelleet tsaarin arvoniä. »Te olette», he lausuivat, »kirjoittaneet sopimattomasti, niinkuin ette tuntisi tsaari Feodorin arvoa ja tekoja, hänen, joka tähän asti on osoittanut laupeuttaan teidän herraanne ja teitä kohtaan. Elkää kirjoittako säädyttömästi, ikäänkuin olisitte halpoja ruotsalaisia kauppamiehiä. Teidän epäkohteliaiden sanojenne tähden on luonnollista, että meidän herraamme ei vastedes laita asiamiehiään kokouksiin, joten teidän hallitsijanne lähettiläät vastedes saavat vanhan tavan mukaan neuvotella Novgorodin pajarien ja päälliköiden kanssa — — —. Kun sanotte, että me olemme hylänneet totuuden ja petollisesti tuoneet sota väkeä teidän kimppuunne, vaikka olette lähettiläitä, niin te kirjoitatte sen mukaan, mitä itse olette tottuneet tekemään. Sotajoukko ei hyökkää teidän päällemme, vaan odottaa täällä neuvottelujen päättymistä.»²

Yrjö Boije ja Gerhard Dönhoff vastasivat tähän kirjeeseen Rakveresta joulukuun 1 p. He puhuivat aluksi laveasti siitä, miksi eivät tahtoneet nimittää Feodor tsaria kaikkien venäläisten itsevaltiaaksi. Näyttääkseen venä-

¹ Cordt, l.c. 117.

² Cordt, l.c. 118—121.

läisille, että näiden vaatimus oli väärä, he antautuivat esittämään historiallisiakin todisteita mainiten, että mahdollisimmat hallitsijat, kuten Julius Caesar, Augustus Octavianus, Kserkses ja Aleksanteri Suuri eivät olleet kuolevaisina ihmisinä omistaneet Jumalalle tulevia nimityksiä. »Tästä saatatte nähdä», he jatkoivat, »kuinka oppimattomia ja ymmärtämättömiä te olette ja kuinka suuresti te tuolla epä kristillisellä arvonimellä vihas tutatte kaikkivaltiaasta Jumalaa. Jos te näitä asioita ajattelisitte kristittyjen tavoin, niin ei meitä kummastuttaisi, vaikka te peläten Jumalan rangaistusta länkeisitte maahan.» Kirjeen loppupuolella lausuttiin muun muassa: »Viittailette, että Ruotsin olisi neuvoteltava Novgorodin maaherran kanssa. Teidän pitäisi hävetä sanoessanne sellaista. Mainitsette myös, että me kirjoitamme niinkuin kauppamiehet. Tietäkää, että olemme rehellisiä aatelismiehiä emmekä mitään kauppiaita, mutta meidän kuninkaamme alamaisina on useita kauppamiehiä, jotka ymmärtävät asioita paljoa paremmin sekä kirjoittavat ja toimivat kohteliaammin ja viisaammin kuin te. Elkää lähettäkö järjettömiä kirjeitä, siten ei saada hyvää aikaan. Meidän tulee sopimuksen mukaan keskustella välirauhasta. Sentähden ilmoitamme, että me estääksemme kristityn veren vuodattamista olemme vielä taipuvaisia neuvottelemaan kanssanne. Olemme kieltäneet sotaväkeämme hyökkäämästä herranne maihin. Järjestänne asian teidän sotajoukossanne samalla tavoin, jotta ensi tilassa saattaisimme tulla kokoon.»¹

Venäläisten komissaarien vastaus on nähtävästi hävinnyt, mutta voidaan huomata, että he sanoivat olevansa valmiit rauhanneuvottelujen jatkamiseen, sillä joulukuun 8 p. 1592 pidettiin Täysinän kylän kohdalla lähettiläiden kokous.

Tässä kokouksessa moskovalaiset taas vaativat, että Käkisalmi luovutettaisiin Venäjälle; muussa tapauksessa

¹ Cordt, l.c. 122—126.

Ruotsi ei muka saisi nauttia tsaarin laupeutta. Kun meikäläiset huomauttivat, miten he jo ennen olivat ilmoittaneet, että heillä ei ollut kuninkaalta valtuutta mihinkään luovutuksiin, niin Venäjän asiamiehet vastasivat, että he asiain näin ollen eivät tahtoneet jatkaa keskusteluja. Mieliala oli kokouksessa sangen kiihtynyt. Kansleri Dmitriev lausui Yrjö Boijelle uhkauksiakin. Silloin Gerhard Dönhoff puuttui puheeseen virkkaen, että Dmitrievin sanoilla ei ollut mitään tehoa; Vennon taistelussa venäläiset olivat oppineet hyvin tuntemaan Boijen¹, ja jos he vielä kerran joutuisivat hänen eteensä, niin hän peittoaisi ja harjaisi heidän turkkinsa ja takkinsa vielä paremmin. Kokouksen lopulla venäläisten tulkki käyttäytyi Yrjö Boijea kohtaan säädyttömän uhittelevasti. Tämä katsoi sentähden tarpeelliseksi ojentaa tuliputkensa tulkkia kohtaan, mutta Saltikov astui väliin ja lupasi valalla, että tulkki oli saava ansaitun rangaistuksen. Lähtiessään Ruotsin edustajat lausuiivat moskovalaisille: »Sanotte tapaavanne meidät Tallinnassa ja Haapsalossa. Tulkaa ja koettakaa onneanne. Jumalan avulla teitä vastustetaan niin, että asia päättyy teille huonosti, niinkuin teidän on käynyt Vennon ja Lukkolinna² luona sekä monessa muussa paikassa.»³ Sen jälkeen komissaarit ratsastivat tiehensä annettuaan käskyt teltojen purkamisesta.⁴

Meikäläiset olivat joulukuun 8 päivän kokouksessa antaneet tsaarin asiamiesten kuulla kovia ja ylpeitä sanoja. Kuitenkin he tiesivät, että sillä vähäisellä ja huonosti

¹ Vennon luona Yrjö Boije oli saanut moskovalaisista kauniin voiton vuonna 1578.

² Vuonna 1573 oli Klaus Aakenpoika Tott voittanut viholliset Lukkolinna² tappelussa.

³ Cordt, I.c. 126—129. — Ученый Записки Юрьевского университета 1893, IV, 148.

⁴ Ruotsin asiamiesten Kaarle herttualle joulukuun 9 p. 1592 laittamassa kirjeessä sanottiin, että komissaarit lähtivät erilleen »mit grosser Ungesteumigkeit».

varustetulla sotaväellä, joka Ruotsilla oli Virossa, olisi käynyt sangen vaikeaksi vastustaa vihollisia, jos taistelut olisivat alkaneet uudestaan. Eräistä heidän lausunnoistaan huomataan, että he pitivät asiain tilaa hyvinkin arveluttavana. Boije ja Dönhoff olivat joulukuun 1 päivätyssä kirjeessä sanoneet kuninkaalle: »Narvassa ei ole tarvittavia ruokavaroja, väki ei ole saanut rahoja eikä vaatteita, ja sotamiehiä kuolee joka päivä kaupungissa ja sen ulkopuolella.¹ Näistä syistä Narva ja koko maa on suurimmassa vaarassa.»

Voittaakseen aikaa sotaväen kokoamiseen linnaleireistä Ruotsin asiamiehet ilmoittivat joulukuun 9 p. lähettämällään kirjeellä² venäläisille, että he olivat jo marraskuun 25 p. pyytäneet kuninkaalta Käkisalmen asiasta lisäohjeita. Samalla he ehdottivat, että molemmin puolin annettaisiin aseiden levätä neljä tai viisi viikkoa, eli kunnes kuninkaan määräykset saapuisivat. Venäläiset eivät vastanneet tähän kirjeeseen, mutta Arvi Stålbarm näkyy sen jälkeen olleen heidän kanssaan keskusteluissa hovijunkkarien välityksellä.

Linnaleirissä ollut ratsuväki tuli Rakvereen jouluk. 15 p. Siellä se nyt piti leiriä jonkun aikaa.³ Sotaväen päälliköt olivat samoin kuin komissaarit huolissaan rauhanneuvotteluissa tapahtuneen epäsuotuisan käänteen

¹ Kts. sivuja 247 ja 248.

² Kirjeen alku osoitti, kuinka katkeroitunut Ruotsin lähettiläiden mieli oli venäläisten edellisenä päivänä lausumien sopimattomain sanojen johdosta. He sanoivat siinä: »Te tulitte päihytyneinä kokoukseen, ja teidän tulkkinne, tuo juopunut aasi ja talonpoika, käyttäytyi kovin röyhkeästi. Kaikki ihmiset ajattelivat, että teidän herrallanne on tämmöisestä oleva sangen vähän kunniaa.»

³ Rakveren leirissä majailivat silloin m.m. saksalaiset ratsumiehet ja ne Kaarle herttuan huovit, joiden ratsumestarina Klaus Pietarinpoika oli, mutta herttuan toinen lippue, jota Antti Lindorminpoika johti, kutsuttiin Narvan linnaan.

johdosta. Juhani III:n kuolema, josta siihen aikaan (nähtävästi joulukuun 20 päivän tienoilla) saatiin sanoma Viroon, lisäsi mielissä levottomuutta. Juhani de la Blaque kirjoitti silloin Rakveresta Kaarle herttualle: »Pyydän Teidän Ruhtinaallista Armoanne Jumalan tähden ajattelemaan keinoja, millä saataisiin rauha toimeen, sillä sota on jo tarkoitukseton eikä meillä enää ole onnea. Kaikki sotamiehet, niinkuin muutkin alamaiset ovat siinä toivossa, että T.R. Armonne on auttava heidät tästä kurjuudesta.»¹

Keskusteluista, joita Arvi Stålarzilla yksityisesti oli ollut venäläisten kanssa, oli onneksi seurauksena, että päätettiin ryhtyä uudestaan rauhanneuvotteluihin. Ristinsuuteleminen toimitettiin joulukuun 22 p. 1592, ja komissaarit tulivat kokoon tammikuun 1 p. 1593. Kokouksessa syntyi heti riitoja, kun Ruotsin asiamiehet ilmoittivat, että he eivät vielä silloin olleet saaneet kuninkaalta määräyksiä Käkisalmen asiasta. Venäläiset väittivät, että Klaus Fleming oli antanut heille toiveita tämän linnan palauttamisesta², ja kun meikäläiset pysyivät kiinni entisessä kiellossaan, niin tsaarin valtuutetut ylheästi kysyivät, miten ruotsalaisten pieni joukko voisi vastustaa tsaarin suurta sotavoimaa. Ruotsin edustajat muistuttivat tämän johdosta, että suurruhtinaan isä oli menettänyt Juhani kuninkaalle linnojaan ja maitaan, johon venäläiset vastasivat, että Moskova ei enää ollut sama kuin ennen-aikaan. Tämä vastaus antoi Ruotsin airuille aiheutta huomauttaa pisteliäästi Moskovan mahtavuuden tulleen näkyviin siinä, että tataarit usein olivat ajaneet venäläiset Moskovan porttien sisäpuolelle. Lopuksi tsaarin miehet

¹ La Blaque Kaarle herttualle joulukuun 22 p. 1592, Skrifvelser till hertig Karl R. A.

² Tietämätöntä on, mitä marskin sanoja he luulivat saattavansa selittää yllämainitulla tavalla. Kenties väite oli heidän omaa keksintöänsä.

syyttivät Ruotsia siitä, että se oli liitossa pakanoiden kanssa ja maksoi Krimin kaanille suuria veroja. Meikäläiset lausuivat puolestaan, että Ruotsin kuningas oli vain antanut kaanin lähettiläille lahjoja, mutta tsaari oli hädisään suorittanut tataareille pakkoveroa.¹ Tällaisella suunpieksemisellä ei tietystikään päästy lähemmäksi rauhan-tekkoa.

Seuraavassa tammikuun 3 p. pidetyssä kokouksessa venäläiset rupesivat puhumaan kahden tai kolmen vuoden välirauhasta. Silloin meikäläiset ilmoittivat, että sanansaattaja, joka oli vienyt heidän kirjeensä Ruotsiin, oli siellä saanut tietää Juhani kuninkaan kuolleen jo marraskuun 17 p. Tämän johdosta venäläiset sanoivat, että he, koska asia nyt oli saanut uuden käänteän, tahtoivat ottaa miettimisaikaa seuraavaan päivään, ja lähtivät sen jälkeen kokouksesta pois. Mutta tammikuun 4 p. he jo antoivat purkaa telttansa lähettäen Narvaan sanan, että kokoukset eivät enää olleet tarpeellisia, jos heille ei annettu Käkisalmea.²

Kaksi päivää sen jälkeen Ruotsin airuet laittoivat venäläisille kirjeen, jossa lausuttiin: »Meitä kummastuttaa, että menettelette meitä kohtaan niin petollisesti. Ensin tarjositte meille kolmivuotista aselepoa, mutta kun olimme teille puhuneet kuninkaamme kuolemasta, josta te kuitenkin jo ennestään hyvin tiesitte, niin te peruutitte vieksaasti sananne ja vaaditte taas, että lupaisimme teille Käkisalmen — —. Sanoitte myös, että on aloitettava keskustelut uudestaan, koska meillä kuninkaan kuoltua ei ollut mitään hallitsijaa. Tahdomme tietää, onko sota alkava uudestaan, ja aiomme olla valmiit yhtä pian kuin tekin.»³

Tähän kirjeeseen venäläiset eivät antaneet mitään kirjallista vastausta, mutta toimittivat, sen jälkeen kuin Yrjö

¹ Cordt, l.c. 130—135.

² Cordt, l.c. 135—139.

³ Cordt, l.c. 139—141.

Boije ja Gerhard Dönhoff taas olivat lähteneet Narvasta pois, Arvi Stålarmille sanan, että he olivat laittaneet postinsa menemään suurruhtinaan luo ja odottivat sen palaavan neljäntoista päivän kuluessa. Seuraavina viikkoina ei sen takia kummaltakaan puolen ryhdytty sotatoimiin, ja Boije palasi Dönhoffin kanssa Narvaan, koska näytti olevan toiveita, että keskustelut vielä saataisiin uusiutumaan.

Kun posti oli tullut takaisin, pidettiin tammikuun 20 p. Täysinässä kokous, jossa neuvottelut vihdoinkin johtivat tulokseen. Moskovalaiset antoivat siinä tietää tsaarin käskeneen heidän tehdä kaksivuotisen välirauhan, jonka aikana molempien hallitsijain suurlähettiläiden oli kokoonnuttava keskustelemaan Käkisalmen luovuttamisesta. Kokouksessa oltiin tosin aluksi eri mieltä välirauhan ajasta, jonka Ruotsin asiamiehet tahtoivat pitentää neljäksi vuodeksi¹, mutta viimein sovittiin kuitenkin, että aseet saivat levätä kahden vuoden ajan.²

Mutta väittelyt ja rettelöimiset eivät olleet vielääkään lopussa. Seuraavana päivänä (tammikuun 21) Gerhard Dönhoffilla ja kansleri Posnik Dmitrievillä oli äreä keskustelu aselepoa koskevan kantakirjan sommittelusta. Muun muassa moskovalainen vaati, että aselevon alkupäiväksi oli kirjoitettava Kristuksen syntymäpäivä, mutta Dönhoff vaati, että aselepo oli määrättävä alkavaksi tammikuun 20 päivästä, jolloin siitä päätös oli tehty. Kuinka kiivaita oltiin, osoittavat Dönhoffin venäläiselle

¹ Cordt, l.c. 141—145.

² Mainittakoon tässä, että Sigismund kuninkaan lähettiläs, Liettuan referendaari Bogdan (Theodor) Hrebtovitsh, joka saapui Moskovaan helmikuun 13 p. 1593 ja lähti sieltä maaliskuun 14 p., ehdotti siellä, että Ruotsin ja Venäjän välillä sovittaisiin kahden toista vuoden välirauhasta, jommoinen oli olemassa Puolan ja Venäjän kesken. Tämä ehdotus tehtiin kuitenkin, kuten huomautamme, liian myöhään. Чтенія въ обществѣ исторіи при Московскомъ университетѣ 1861, II, 33 ja 34. — Vrt. sivua 303.

kanslerille lausumat sanat:» Te ette voi antaa meille käskyjä, niinkuin talonpojillenne. Luulette kai, että meidän on pakko noudattaa kaikessa teidän tahtianne.» Kun Dmitriev lausui, että Moskovan ja Ruotsin välillä oli suuri ero, koska Ruotsi vain vähän aikaa sitä ennen oli tullut itsenäiseksi valtakunnaksi, niin Dönhoff vastasi: »Olette oikeassa. Erotus on suuri, sillä jo noin tuhat vuotta sitten Ruotsi oli kuningaskuntana, mutta Moskova on vielä tänä päivänä suurruhtinaskunta, eikä koskaan ole ollut muuta.»¹

Sen johdosta että Dönhoff ja Dmitriev eivät päässeet kantakirjan alustelman sanamuodosta yksimielisyyteen, pidettiin tammikuun 23 p. komissaarien yleinen kokous. Siinä keskusteltiin viidestä asiasta.

I. Koska venäläiset puhuivat luovutettavista linnoista, niin Ruotsin asiamiehet huomauttivat, ettei enää ollut kysymys useista linnoista, vaan ainoastaan yhdestä, nimittäin Käkisalimesta.

II. Edelleen oli erimielisyyden aiheena kysymys nimityksestä »kaikkien venäläisten itsevaltias»; meikäläiset sanoivat, että tällaisen nimityksen käyttäminen oli »suuri kuolemansynti».

III. Venäjän lähetyskunta tahtoi, että Klaus Flemingin ja Kaarle Kustaanpojan nimet oli otettava välirauhan kirjaan, koska he olivat olleet mukana ensimmäisissä kokouksissa, mutta Ruotsin edustajat panivat vastaan.

IV. Kinasteltiin myös siitä, oliko välirauhan kanta-kirja päivättävä jouluna 1592 vai tammikuun 23 p. 1593.

V. Ruotsin asiamiehet ehdottivat, että uusi rauhankokous oli alkava Laurentiuksen päivänä (1593)², mutta moskovalaiset vaativat, että se oli lykättävä Mikonpäivään.³

¹ Cordt, I.c. 145—149.

² Elokuun 10 p.

³ B. Cordtin julkaisut teoksissa: Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat XVI, 150, 151, sekä Ученныя Записки Юрьевского Университета 1893, IV, 152.

Molemminpuolisin myönnytyksin voitiin kuitenkin vihdoin sopia kaikista kysymyksistä. Sopimuskirjassa lausuttiin, että komissaarit olivat tehneet välirauhan kahdeksi vuodeksi lukien vuoden 1593 loppiaisesta ja että molempien valtakuntain asiamiesten oli tultava loka-kuun 1 p. 1593 Täysinään päättämään »niistä linnoista, jotka jo olivat olleet puheena komissaarien kesken».¹ Välirauhakirjan alussa lueteltiin kaikki viisi Ruotsin lähettilästä, jotka olivat olleet neuvottelemassa venäläisten kanssa; siinä mainittiin siten myöskin Klaus Fleming ja Kaarle Kustaanpoika. Mutta kirjan lopulla ilmoitettiin, että nämä eivät olleet sitä laatimassa, koska he olivat aikaisemmin lähteneet kokouksesta pois. Hallitsijain arvonimet jätettiin mainitsematta.² Kirjassa ei ollut

¹ Linnoja koskevasta päätöksestä Ruotsin komissaarit kirjoittivat tammikuun 24 p. Sigismund kuninkaalle: »Das aber in dem Auffgerichten Briefen stehet, das man auff die neheste Zusammenkunft vmb die Heussere reden vnd einen Beschluss machen soll, darumb haben Wir viell gearbeitet, das es nicht also ins gemeine vnd Zweifelhaftigk stehen sollte, Doch Zu Letzte haben Wir willigen müssen, Mitt diesem Vorbehalt, wie dan die Wörtte auch zu Beiden Parthen gleichem Vorthell stehen, das Wir sowoll vmb die Zusprechen als Iwannagoroth, Jamme vnd Coporie, gleich wie sie vmb Kexholm vnd anders macht zu reden haben, vnd mit der Vorschreibung E. K. Mtt vnd der Krön Sweden, habendes jus vnd Zusprach ahn die gedachte Heussere vnd Landt, keines weges Wir vns begeben haben wolltten, Darin Sie auch also verwilliget.» — Kirje oli nähtävästi Gerhard Dönhoffin sepittämä.

² Mainitussa tammikuun 24 p. kuninkaalle lähettämässään kirjeessä Ruotsin komissaarit lausuivat muun muassa: »Wiewoll Wir gantz heftigk darauff gedrungen vnd gehalten haben, das Vnser Brielf vnter E. K. Mtt. titell vnd nhamen solte gemacht sein werden, Haben Wirs doch bey denn Groben vnd Vnbescheidenen Muschowiterschen Gesantten dahin nicht bringen können, Besondern Sie haben nach Ihrer Altten Muscowiterschen groben Arth (wie sie Allezeit vnsern Gesantten das gethan) Ihren Stilum vns vorgeschrieben, dem Wir folgen musten, Alleine Wei-

tarkkaa päiväystä; sanottiin vain, että se oli annettu¹ Täysinän lähetyvillä tammikuussa 1593.²

Neuvottelut olivat kestäneet viidettä kuukautta, ja monesti oli näyttänyt aivan mahdottomalta päästä niissä mihinkään tuloksiin. Kolmetoista kertaa oli pidetty istuntoja, ja seitsemän kertaa olivat teltat olleet purettuina. Vaikeuksia oli meikäläisille lisännyt se seikka, että heillä ei ollut vakituista sihteeriä, sillä Johannes Berndes, joka oli määrätty siihen toimeen, ei ollut saapunut Narvaan. Dönhoffin oli siten ollut pakko laatia kaikki ruotsiksi tehtävät kirjoitukset, vaikka hän oli sellaiseen työhön tottumaton.³

Heti sen jälkeen kuin sopimus oli tehty, kuninkaan asiamiehet ilmoittivat Sigismundille, että Ruotsin sotaväkeä, jolla ei ollut ruokaa eikä vaatteita, olisi ollut aivan mahdoton pitää kauemmin koossa ja että he siitä syystä eivät olleet saattaneet pitkittää keskusteluja, vaikka niistä olisi kenties voinut olla jotakin hyötyä valtakunnalle.⁴ Ja Dönhoff kirjoitti Narvasta erikseen herttualle: »Puutteen takia, joka täällä vallitsee, ei täällä olisi voitu viipyä päiväkkään kauemmin.» Ruotsin sodankäyntiä oli siis Virossa uhannut täydellinen romahdus, ja välirauha, joka tämän esti, oli saatu toimeen aivan viimeisessä hetkessä.

Sopimuskirjassa oli lueteltu useita linnoja ja alueita,

nigk wörtte, die Wir wider Ihren willen vnd mit schwerer Disputation, Zuvortretung E. K. Mtt. vnd der Krön Sweden hoheit vnd reputation dareinnen verendert».

¹ Sopimuskirja ilmoitti kokouspaikan sanoilla: »Schrifuidt på denn Iwanegorodische siidenn wedh den Naruesche åen nedhen Iwanogorodh vnder Teusena», ja toisella kohtaa sanottiin: »widh denn byenn vnder Teusenna».

² Sverges Traktater V, I, 72—75.

³ La Blaque Kaarle herttualle Narvasta tammikuun 24 p. 1593, Skrifvelser till hertig Karl R. A.

⁴ Yrjö Boije, Arvi Eerikinpoika ja Gerhard Dönhoff kuninkaalle Narvasta tammikuun 24 p. 1593 R. A.

joita vastaan välirauhan aikana ei ollut luvallista lähettää toisesta valtakunnasta sotajoukkoa. Venäjän ja Viron linnoja julistettiin siten kymmeniä rauhoitetuiksi, mutta Suomen linnoista ainoastaan Viipuri. Määräys oli tietysti tarpeeton, koska välirauhan tekeminen itsessään edellytti, että aselevon kestäessä ei saanut ensinkään tapahtua hyökkäyksiä, mutta omituista oli, että luettelosta puuttui Käkisalmen nimi. Tämä seikka huolestutti Kaarle herttuaa, joka sentähden kirjoitti maaliskuun 15 p. 1593 Eerikki Laurinpojalle¹, että hänen tuli olla varuillansa Käkisalmissa, koska näytti luultavalta, että venäläiset aikoivat valloittaa linnan yllätyksellä. Klaus Flemingille ja Kaarle Kustaanpojalle annettiin samaan aikaan käsky lähettää Käkisalmeen apua.² Ja Feodor tsaarille herttua sekä neuvoskunta kirjoittivat, että he katsoivat aselevon suojaavan kaikkia Ruotsin alueita.³ Venäläiset eivät sitten käyneetkään Suomen linnojen kimppuun välirauhan aikana.

¹ Aspesundin Eerikki Laurinpoika kuului Käkisalmen linnan isännistöön v. 1591—1593.

² H. R. Kirje Eerikki Laurinpojalle maaliskuun 15 p. 1593.

³ H. R. Kirje Venäjän suurruhtinaalle maaliskuun 20 p. 1593.

YHDEKSÄSTOISTA LUKU.

Kaarle herttuan ja Klaus Flemingin riidan alku. Sigismund kuninkaan ensimmäinen käynti Ruotsissa.

Kun Juhani III:n hallitus oli päättynyt, alkoi Ruotsille sisällisten levottomuuksien aika. Tiedetään, että uusi kuningas Sigismund ja Kaarle herttua pian joutuivat keskenänsä kiivaaseen eripuraisuuteen ja että mahtava marski Klaus Fleming tarmokkaasti puolusti poissaolevan kuninkaan asiaa. Seuraavassa tarkastamme lyhyesti heidän riitojaan pitäen erittäin silmällä, mikä vaikutus niillä oli sotajoukon ja laivaston oloihin.

Kaksi päivää Juhani kuninkaan kuoleman jälkeen herttua jätti neuvoskunnan harkittavaksi, eikö Flemingiä ollut käskettävä tulemaan Suomesta Tukholmaan¹ ja sotaväen johto uskottava toistaiseksi Yrjö Boijelle, Juhani de la Blanquelle ja Otto Ykskulille.² Samalla herttua pyysi neuvoskunnalta lausuntoa, oliko Viron linnojen päälliköille kirjoitettava, että heidän tuli valvoa puolaisten aikeita ja siinä tapauksessa, että saivat kirjeitä Puolan kuninkaalta, ilmoittaa niistä Ruotsiin, ennen kuin

¹ Niinkuin tuonnempana saamme nähdä, annettiin semmoisia käskyjä sitten marskille useitakin, mutta hän ei katsonut tarpeelliseksi noudattaa niitä.

² H. R. Pykälät, jotka jätettiin neuvoskunnan harkittaviksi marraskuun 19 p. 1592.

he niiden johdosta ryhtyivät mihinkään toimenpiteisiin. »Koska puolalaiset», sanoi herttua, »ovat sitä mieltä, että heillä nyt on oikeus ottaa Ruotsin osa Liivinmaasta haltuunsa sen lupauksen mukaan, jonka Eerikki Sparre kuninkaanvaalin aikana antoi heille¹, niin näyttää tarpeelliselta, että Liivinmaan linnoihin toimitetaan riittävästi uutta väkeä.»² Herttua laittoikin pian sen jälkeen puolalaisia koskevat varoituskirjeet Yrjö Boijelle, Arvi Stålarmille ynnä muille.³

Lähetäten Flemingille ilmoituksen Juhani kuninkaan kuolemasta neuvoskunta liitti siihen — varmaankin herttuan kehoituksesta — kovia moitteita siitä, ettei marski pitkään aikaan ollut antanut hallitukselle tietoja sodankäynnistä. »Hänen Kuninkaallinen Majesteettinsa», sanottiin neuvoskunnan kirjeessä, »ei voinut eläessään (!) kyllin kunnmastella, että te ette ole ilmoittanut, miksi ette ruvennut venäläisten kanssa neuvotteluihin sekä mistä syystä ette myöskään kuninkaan kirjallisten käskyjen mukaan johtanut sotajoukkoa taisteluun, vaan jätitte käyttämättä sen ajan, jona olisitte voinut vihollisia vahingoittaa.»⁴ Herttua itsekin lausui Flemingille nuhteita siitä, että tämä ei ollut lähettänyt hallitukselle mitään kertomusta toi-

¹ Kts. sivua 177.

² Vähän myöhemmin herttua antoi Juhani III:n entisen sihteerin Olavi Sverkerinpoika Elfkarlin lausua Sigismundille sen toivomuksen, ettei puolalaisille taas luvattaisi Viron herttuakuntaa Ruotsin säätyjen tietämättä, kuten ennen oli tapahtunut. Sen ohessa herttua näyttää ehdottaneen kuninkaalle, että Puola ja Ruotsi tekisivät keskenänsä liiton moskovalaisia vastaan. H. R. Kaarle herttuan Olavi Sverkerinpojalle helmikuun 28 p. 1593 antama opastus.

³ Paidelinnan päällikkö Abraham Niilonpoika sekä herttuan hevosväen ratsumestarit Antti Linderinpoika ja Klaus Pietarinpoika saivat myös tällaiset kirjeet. H. R.

⁴ Neuvoskunnan päiväamäton kirje Klaus Flemingille, Acta historica S. A.

mistaan.¹ Joulukuun 8 p. tuli vihdoin Flemingiltä herttualle kauan odotettu kirje. Siinä ilmoitettiin, että venäläisten kanssa oli sovittu kolmen viikon aselevosta.² Mutta kun marski seuraavassa kirjeessään kertoi, että rauhaa ei sittenkään oltu saatu toimeen, niin herttua moitti häntä tiedonantojen niukkuudesta sanoen, että Fleming ei ollut maininnut, mistä syystä rauhanneuvottelu oli keskeytynyt, eikä myöskään, mihin toimiin hän aikoi ryhtyä viholista vastaan.³ Ruotsin uuden hallituksen Flemingille lähettämät ensimmäiset kirjeet eivät siis olleet juuri ystävällisiä.

Muutoin herttua hyväksyi Flemingin ehdotuksen, että kaikki Suomessa oleva sotaväki oli koottava Viipurin läheisyyteen. Peläten venäläisten hankkeita hän sen ohessa käski marskin valvoa, että rajalinnoihin toimitettiin väkeä sekä muonavaroja ja muita tarpeita.

Mutta Klaus Fleming ryhtyi siihen aikaan eräisiin omavaltaisiin toimiin, jotka kovasti vihastuttivat herttuaa. Heti kun marskille oli tullut sanoma Juhani III:n kuolemasta, hän määräsi, että Suomessa olevan sotaväen oli vannottava uskollisuudenvala uudelle kuninkaalle. Herttua vaati häneltä tämän johdosta tietoja, millä tavoin tuo valanteko oli tapahtunut, ja neuvoskunta pyysi häneltä nimenomaan jäljennöstä valan sanamuodosta, luvaten omasta puolestaan ilmoittaa aina hänelle, mitä Ruotsissa tehtiin.⁴ — Herttuan kysymykseen Klaus Fleming vastasi: »Vaikka sotajoukossa on paljon ymmärtäväisiä ja koke-

¹ H. R. Kirje Klaus Flemingille joulukuun 6 p. 1592.

² H. R. Vastaus Klaus Flemingille joulukuun 10 p. 1592.

³ H. R. Vastaus Klaus Flemingille joulukuun 29 p. 1592. — Muutoin näyttää siltä, että herttuan mainittua, joulukuun 10 päivättyä kirjettä ei lähetettykään, koska se melkein sanasta sanaan sisältyy joulukuun 29 päivän kirjeeseen.

⁴ H. R. Vastaus Klaus Flemingille joulukuun 29 p. 1592. — Yrjö Koskinen, Nuijasota, 114.

neita vanhoja sotilaita, jotka hyvin tietävät, mikä heidän on suoritettava, mikä jätettävä suorittamatta, niin on siinä myöskin nuoria alokkaita, jotka eivät koskaan ole kuulleet, millä tavoin vala tehdään, ja joita helposti voidaan siitä vieroittaa. Sentähden olen tämän ajan olojen takia kuninkaan puolesta huomauttanut heille heidän valanvelvollisuuttaan kehoittaen heitä uskollisuuteen ja rehellisyyteen sekä varoittanut heitä vahingosta, joka heitä kohtaisi, jos he yrittäisivät jotakin semmoista, joka ei ole oikeaa.» Lopuksi marskin kirjeessä puhuttiin silloisesta rauhattomasta ajasta ja huomautettiin, että korkeiden potentiaattien mentyä pois useinkin oli kronikkojen mukaan tapahtunut melskeitä sekä ulkomailla että Ruotsissa.¹ — Nämä pääasiaa kiertelevät selitykset eivät varmaankaan tuntuneet Kaarle herttuasta riittäville eivätkä myöskään oikein vilpittömiltä.

Joulukuun 22 1592 de la Blaque oli ilmoittanut herttualle Rakveresta, että Klaus herra oli sulkenut kirjeenkuljettajilta ja muilta Suomen ja Viron välisen tien.² Marski oli näet toimittanut haahdenpäämiehen Antti Pietarinpoika Knäckin kolmen seuralaisen kanssa Porkkalan niemelle vartijaksi määräten, että tämä ei saanut antaa kenenkään matkafa sieltä Viroon ja että hänen oli lähetettävä marskin luo jokainen, joka aikoi kulkea sitä tietä.³ Saatuaan näistä asioista tiedon herttua kirjoitti Flemingille: »Koska olemme kuulleet, että te olette asettanut sotamiehiä vartioimaan teitä ja varsinkin lauttauspaikkoja, niin että ei kukaan sieltä pääse Liivinmaalle, jollei hänellä

¹ Klaus Fleming herttualle Turun linnasta helmikuun 22 p. 1593, *Acta historica S. A.*

² *Skrifvelser till hertig Karl R. A.*

³ Klaus Flemingin Knäckille tammikuun 22 p. antama valtakirja, *Acta historica S. A.* — Jälkimmäisen nimi on kenties ollut Knekt. Marskin kirjeessä se on Knecht, mutta muissa asiakirjoissa se nähdään muodoissa Kneck ja Knäck.

ole teiltä passia, vaikka hän näyttäisi meidän antamamme lupakirjan, ja koska useat toimitukset siten tulevat laiminlyödyiksi, niin on tahtomme, että poistatte moiset liikennettä häiritsevät esteet.»¹ Ei ole kumma, että herttua puuttui asiaan, sillä jos hallituksen käskykirjeitä ei saatu vapaasti kuljettaa Suomessa eikä viedä täältä Viroon, niin herttuan ja neuvoskunnan vaikutus näiden maiden oloihin supistui hyvin vähäiseksi. Marski, joka silloin jo lienee luullut, että Kaarle herttua kutoi salajuonia Sigismundia vastaan aikoen anastaa häneltä vallan, tahtoi varmaankin saada tiedon niiden kirjeiden sisällyksestä, joita herttua kenties lähetti hänen ohitsensa Suomen ja Viron viranomaisille. Kuitenkin hän näkyy jonkun ajan kuluttua kutsuneen Knäckin pois Porkkalasta.

Kaarle herttua ei ollut mielissään siitäkään, että Fleming laittoi Arvi Tönnenpoika Wildemanin ja erään saksalaisen airuinaan Sigismundin luo ilmoittamatta herttualle, mitä asioita heillä oli Puolassa ajettavana. Oltuansa sillä matkalla kolmatta kuukautta nämä palasivat huhtikuun ensi päivinä Suomeen² tuoden Flemingille sekä suusanalliset että kirjalliset määräykset, joiden mukaan hänen tuli pitää sotaväkeä koossa ja Sigismundille kuuliaisena, valvoa, että Suomen ja Viron linnat olivat kunnossa ja tykistö hyvässä säilyssä, sekä varustaa laivasto, niin että kuningas sillä voi tulla Ruotsiin.³ Toukokuun 29 p. Sigismund sitten erikoisella valtakirjalla vakuutti Flemingille ne virat, jotka tämä oli saanut Juhani III:lta.⁴

Jokseenkin samaan aikaan, jolloin Arvi Wildeman oli lähtenyt Puolaan, oli ruotsalainen Juhani Sparre⁵ tullut Sigismund kuninkaan lähettiläänä Tallinnaan. Hänen piti

¹ H. R. Kirje Klaus Flemingille maaliskuun 5 p. 1593.

² Yrjö Koskinen, Nuijasota, 132.

³ Grönblad, Urkunder II, I, 113.

⁴ Grönblad, Urkunder II, I, 126 ja 127.

⁵ Juhani Sparre oli Sigismundin sisaren hovimestari.

Virossa ja Suomessa saada aateliset ja sotapäälliköt vannotaan uskollisuudenvala Sigismundille. Virossa vastattiin hänelle kuitenkin aluksi, että siellä tahdottiin odottaa, kunnes vala oli tehty Suomessa, jossa oli enemmän sotaväkeä.¹ Kun Posse oli (helmikuun alussa) saapunut meidän maahamme, kutsuttiin täällä koko joukko viranomaisia kokoukseen, joka oli pidettävä Turussa. Saatuaan siitä tiedon Kaarle herttua kirjoitti maaliskuun 5 p. 1593 Klaus Flemingille: »Varoitamme teitä, että tarkoin mietitte, mitä teette, ettekä omin päin päätä mitään, josta valtakunnalle saattaa koitua vahinkoa. Kaikista tärkeistä asioista on teidän kysyttävä meidän ja Ruotsin valtakunnan neuvoston mielipidettä.»² Täkäläiset Turkuun kokoontuneet sotapäälliköt ja muut viranomaiset olivat kuitenkin jo ennen kuin tämä herttuan kirje oli lähetetty Ruotsista, antaneet (maaliskuun 4 p.) Sigismundille valallisen vakuutuksen uskollisuudesta³, jonka jälkeen Posse oli palannut Viroon. Siellä linnojen päälliköt, niinkuin Yrjö Boije, Arvi Stålmarm, Gerhard Dönhoff ja Tönnis Maidel sekä muut aateliset nyt myöskin tekivät valan. Suomi ja Viro olivat siten aikaisemmin kuin Ruotsi tunnustaneet Sigismundin lailliseksi kuninkaakseen ja näin ollen joutuneet jollakin tavoin eristettyyn asemaan muuhun valtakuntaan nähden.

Wildemanin lähetyksen ja Turussa pidetyn kokouksen jälkeen herttuan viha Flemingiä kohtaan kävi yhä kiivaammaksi. Sangen arveluttava oli se asia, että herttua sodan aikana yllytti armeijan miehistöä ylipäällikköä vastaan. Hänen ratsumestari Antti Linderinpojalle maaliskuun 6 p. 1593 antamansa valtakirja sisälsi seuraavat

¹ Gerhard Dönhoff Kaarle herttualle Tallinnasta helmikuun 1 p. 1593, Gottlundin kopiokirja S. A.

² H. R.

³ Grönblad, Urkunder II, I, 99. — Yrjö Koskinen, Nuijasota, 127.

sanat: »Olemme erinäisistä syistä kutsuttaneet Klaus Flemingin tänne. Sitä tapausta varten, että hän ei noudata tätä käskyä, vaan synnyttää siellä Suomessa epäjärjestystä, olemme valtuuttaneet Antti Linderinpojan sanomaan sotaväelle, voudeille ja muille, että niiden ei tule totella Flemingiä, vaan niiden on osoitettava kuuliaisuutta meitä ja neuvoskuntaa kohtaan kuninkaan ollessa valtakunnasta poissa.»¹ Ja pari viikkoa myöhemmin herttua samalla tavalla käski ruotsalaisen jalkaväen päällikön Kaarle Stenbockin varoittaa sotamiehiä noudattamasta Flemingin käskyjä, jos tämä yritti tehdä jotakin herttuan ja valtaneuvosten tietämättä tai heidän tahtoaan vastaan.² — Kuri oli jo edellisinä vuosina höltynyt sotaväessä. Sen voi arvata, että herttua ylipäällikön arvoa alentavilla kirjeillään ei ainakaan lujittanut armeijassa järjestysaistia.³

Samalla kuin herttua moisin keinoin koetti synnyttää sotaväessä vastarintaa Flemingin hankkeille, hän lähetti tälle itselleen varoituksia ja nuhteita. Usein marskille lausuttiin, että hän ei saanut omin päinsä päättää mitään, usein hänet kutsuttiin Ruotsiin, usein häneltä vaadittiin selvää vastausta, tahtoiko hän totella herttuaa ja neuvoskuntaa.⁴ Mutta nojautuen Puolasta saamiinsa valtuuksiin Fleming huolimatta varoituksista kulki kylmäkiskoisesti omia päämaaliaan kohti.

¹ H. R.

² H. R. Promemoria Kaarle Kustaanpojalle maaliskuun 19 p. 1593.

³ Marski lausui neuvoskunnalle, että herttuan menettelystä oli koituva valtakunnalle vahinkoa, kun Venäjällä huomattiin, millainen eripuraisuus täällä vallitsi. Klaus Fleming neuvoskunnalle Turusta toukokuun 17 p. 1593, Acta historica S. A.

⁴ H. R. Kirjeet Klaus Flemingille maaliskuun 5 p., toukokuun 21 p. ja kesäkuun 11 p. 1593 y.m. — Valtakirja Knuutti Juhonpojalle, Knuutti Kijlille ja Hannu Krankalle kesäkuun 20 p. 1593.

Kaarle herttuan Flemingiä kohtaan kantamat epäluulot olivat niin suuret, että hän kielsi Turun linnan isäntiä laskemasta ylipäällikköä sinne sekä noudattamasta hänen käskyjään ja neuvojaan. Vartio, jonka marski oli asettanut tähän linnaan, oli herttuan mielestä tarpeettomana ja liikanaisia kustannuksia aiheuttavana poistettava.¹ Se kirje, jonka Fleming tämän johdosta lähetti herttualle, oli asiallinen ja arvokas. Siihen nähden, että herttua, sanoi hän, ei tahtonut pitää varusväkeä Turun linnassa, jossa kumminkin oli valtakunnan järeä tykistö sekä muita aseita ja sotavaroja, oli hänen velvollisuutensa ollut kuninkaan puolesta huolehtia siitä asiasta, varsinkin koska linnaa olisi muuten ollut vartioimassa ainoastaan 12 vanhaa palvelijaa; hän ja se seura, joka kuninkaan käskystä oli hänen mukansa, oli elänyt Turussa hänen omalla kustannuksellaan; hän oli varoistaan antanut meriväen muonitukseksi neljättäsataa tynnyriä viljaa, koska herttualta ei tullut mitään avustusta. Vielä hän lausui: »Kuninkaan kirjeestä olen nähnyt, että hän on myöntänyt minulle vapaan elannon, niinkuin ennenkin on ollut tavallista, jota vastoin Teidän Armonne ei soisi minulle ruokaa ja lisäksi käskee sulkea minulta linnan portit.»² Saatuaan lisäksi Turun linnan isänniltä Klaus Hermanninpoika Flemingiltä ja Prinkkalan Hannu Eerikinpojalta varmat tiedot, että marski itse kustansi elantonsa ja korjautti siellä laivoja varustaakseen ne vesille, herttua viimein (toukokuun lopulla) antoi suostumuksensa siihen, että hän jäi linnaan.³ Mutta vähän myöhemmin hän syytti Flemingiä väärän ilmoituksen antamisesta sanoen: »Te kirjoitatte, että teillä ei ole Turussa mukanaan enempää

¹ H. R. Kirjeet Klaus Hermanninpoika Flemingille huhtikuun 7 ja 25 p. 1593.

² Grönblad, Urkunder II, I, 114.

³ H. R. Kirje Klaus Hermanninpojalle ja Hannu Eerikinpojalle toukokuun 27 p. 1593.

kuin 50 tai 60 henkeä¹, jotka vartioivat aseistoa, mutta siellä kuuluukin olevan 300 sotamiestä. Pidätte siellä väkeä, joka tekemättä hyötyä kuluttaa ruokavaroja, ja jätätte rajalinnat avustuksetta.»²

Kun Sigismund kuninkaan odotettiin tulevan kesällä vuonna 1593 kruunausta varten Ruotsiin, syntyi Kaarle herttuan ja Klaus Flemingin välillä paljon erimielisyyttä sen johdosta, että valtakunnan sotalaivoja oli laitettava kuningasta noutamaan.³ Maaliskuussa Antti Linderinpoika oli ilmoittanut herttualle kuulleensa, että marski aikoi viedä laivastossa 2,000 miestä Sigismundia vastaanottamaan ja että hän käyttäisi tämän väen elatukseksi ne Turkuun tuodut muonavarat, jotka oli määrätty kuljettaviksi Narvaan.⁴ Saatuansa tämän sanoman herttua pyysi Klaus Hermanninpoikaa toimittamaan Suomessa olevat haahdet Tukholmaan, jotta ne siellä varustettaisiin ja sitten lähetettäisiin kuninkaalle Dantsigiin.⁵ Marski kirjoitti silloin neuvoskunnalle, että vielä oli epätietoista, aikoiko kuningas astua laivaan Dantsigissa vai Riiassa, ja että, jos Sigismund saapuisi viimeksimainittuun paikkaan, olisi parempi pitää laivat Suomessa.⁶ Kesäkuun 15 p. meni Kaarle herttualta Flemingille itselleen muistutus haaksien jouduttamisesta Ruotsiin. Samalla herttua antoi siitä asiasta Suomessa olevalle laivaväelle semmoisen varomattoman määräyksen, jollaisia ennen oli tullut maaväen sotamiehille. »Klaus Fleming», hän sanoi, »ei

¹ Fleming oli yllämainitussa kirjeessään sanonut, että hänellä oli linnassa 40 Kuninkaallisen Majesteetin palvelijaa sekä lisäksi omat seuralaisensa.

² H. R. Kirje Klaus Flemingille kesäkuun 15 p. 1593.

³ Grönblad, Urkunder II, I, 104, 105, 113, 121—123, 141—144.

⁴ Antti Linderinpoika Kaarle herttualle maaliskuun 12 p. 1593, Gottlundin kopiokirja S. A.

⁵ H. R. Kirje Klaus Hermanninpojalle huhtikuun 7 p. 1593.

⁶ Klaus Fleming neuvoskunnalle toukokuun 17 p. 1593, Acta historica S. A.

ole noudattanut tahtoamme, jonka mukaan hänen olisi ollut toimitettava kaikki Suomessa majailleet sotahaahdet Dalehamniin, Tukholman saaristoon. Käschemme nyt teitä tuomaan tänne ensi tilaisuudessa niin monta laivaa kuin Turussa on. Ja jos Klaus herra kieltää, niin teidän ei tarvitse totella häntä siinä asiassa.»¹ Saadakseen Flemingin taivutetuksi myöntyväisyyteen herttua lähetti Laukon Knuutti Juhonpojan, ruotsalaisen Knuutti Kijlin ja sihteeri Hannu Krankan häntä puhuttelemaan; heidän oli m.m. huomautettava Flemingille, kuinka sopimatonta olisi, että laivat tulisivat kahdessa joukossa, ikäänkuin ne eivät kuuluisi yhdelle hallitsijalle eivätkä yhteen valtakuntaan.² Mutta kun airueet kävivät marskin luona, niin hän ei suostunut herttuan vaatimuksiin³, vaan näytti heille Sigismundin hänelle antaman valtakirjan, jonka mukaan hänellä oli Suomen hallitusasioissa täysi määräamisoikeus, kunnes kuningas saapuisi valtakuntaan.⁴ Vieläpä hän otti heiltä heidän valtakirjansa, niin että he eivät voineet muuallakaan Suomessa toimittaa herttuan heille uskomia asioita. Airueet ilmoittivat tästä heinäkuun

¹ H. R.

² H. R. Yllämainittujen lähettiläiden valtakirja kesäkuun 20 p. 1593.

³ Heinäkuun 16 p. Fleming kirjoitti herttualle: »Teidän Armonne on lähettänyt Knuutti Juhonpojan ja Hannu Krankan tänne Suomeen tarkastamaan, missä kunnossa laivasto on, sekä käskenyt heidän tuoda haahdet Ruotsiin, jos minä en tahtois toimittaa niitä sinne. Tämän johdosta sanon, että olen koettanut varustaa niitä mahdollisuuden mukaan, vaikka T. A. ei ole antanut minulle sitä varten mitään apua, vaan on tahtonut estää toimiani. Olen nyt valmis lähtemään matkalle ja odotan hyvää tuulta.» Gottlundin kopiokirja S. A.

⁴ Lisäksi kuningas oli toukokuun 29 p. annetulla avoimella kirjeellä nimenomaan valtuuttanut Klaus Flemingin varustamaan laivaston sekä määrännyt hänet ostamaan kauppiailta verkaa laivastossa palvelevaa väkeä varten. Grönblad, Urkunder, II, I, 127.

23 p. herttualle.¹ Ennenkuin heidän kirjeensä tuli perille, oli herttua jo saanut Stenbockilta sanoman, että Sigismund oli määrännyt Flemingin tuomaan laivaston heinäkuussa Dantsigiin. Herttua kummasteli, että Puolan kuningas ei ollut siitä asiasta kirjoittanut mitään hänelle eikä Ruotsin neuvoskunnalle.² Hän rupesi yhä selvemmin huomaamaan, mitä hänen oli odottaminen Sigismundilta. Laivaston asiassa hänen kuitenkin täytyi suostua kuninkaan tahtoa noudattamaan. Hän päätti nyt laittaa Sigismundille laivoja Ruotsistakin ja antoi viidelle Smaalannin jalkaväen päämiehelle³ määräyksen, että heidän tuli varustautua väkineen matkaa varten.⁴ Samalla hän käski Suomen ja Viron ylimysten saapua elokuun 6 päiväksi Tukholmaan.⁵

Saatuaan haahtensa jommoiseenkin kuntoon⁶ Fleming kokosi ne heinäkuussa Korpoon saaristoon. Hän otti

¹ Gottlundin kopiokirja S. A.

² H. R. Vastaus Kaarle Kustaanpojalle kesäkuun 29 p. 1593.

³ Ne olivat: Juho Amundinpoika, Juho Kustaanpoika, Fulmo Hannunpoika, Niilo Finne ja Juho Paavalinpoika, kaikki meille tunnettuja edellisestä kertomuksesta.

⁴ H. R. Kirje mainituille jalkaväen päämiehille heinäkuun 2 p. 1593.

⁵ H. R. Kirje Suomen aatelistolle heinäkuun 16 p. 1593.

⁶ Edellisessä mainittu Antti Knäck oli pitkin kevättä ollut marskin asiamiehenä laivoja kokoamassa ja varustamassa. Huhtikuun 2 p. hän oli sitä varten tullut Helsinkiin. Dantsigiin menivät haahdet hän oli toukokuussa kerännyt Hästnäsin salmeen, ja kesäkuun 16 p. hän oli Mustikkasalmen luona jakanut muonavaroja laivaväelle. Laivuri Pietari Dus (Duc), tunnetun Pietari Hertigin poika, oli auttanut häntä näissä toimissa. Juho Sipinpojan tili Helsinkiin kootuista muonavaroista v. 1593, Ruotsin kamariarkisto.

Arvi Stålbarm ilmoitti kesäkuun 28 p. 1593 herttualle, että Antti Knäck oli ottanut Flemingin haltuun toista sataa tynnyriä maltaita sekä muitakin muonavaroja, joita eräs laiva oli ollut tuomassa Narvaan. Kirjeessään hän lausui muun muassa: »Jos T. R. A. antaisi vangita Knäckin, niin saataisiin häneltä tietää semmoista, jota nyt ei kukaan tiedä.» Gottlundin kopiokirja S. A.

mukaansa isomman osan siitä jalkaväestä, joka silloin oli Suomessa sekä muutamia satoja huoveja. Kaikkiaan oli hänellä laivastossa noin 2,000 miestä¹, siis melkoinen joukko sotaväkeä. Ennen lähtöään hän määräsi Järppilän Perttu Iivarinpojan, Lehtisten Klaus Flemingin, Prinkkalan Hannu Eerikinpojan ja Olsbölen Pentti Söyringinpojan hoitamaan hänen poissaollessaan Suomen hallitusta, asetti osaston ratsuväkeä Turun linnaa vartioimaan ja otti ratsumestareilta valan, että he pysyisivät Sigismund kuninkaalle uskollisina, mitä hyvänsä tapahtuisikin. Kaarle herttua oli ilmoittanut hänelle, että Suomesta tulevia laivoja var-ten oli kerätty muonavarjo Söderköpingiin. Sen johdosta marski kirjoitti heinäkuun 16 p. herttualle, että hän ei voinut tuoda haaksia Ruotsin saaristoon, koska vesi oli siellä liian matalaa. Hän aikoi, sanoi hän, käydä Ruotsin puolella ainoastaan Kalmarissa, jonka tähden hän oli lähettävä muutamia henkilöitä viemään sinne muonaa Söderköpingistä.² Herttua toivoi jo saavansa Kalmarissa Flemingin laivaston haltuunsa, mutta marski, jolla lienee ollut aavistus hänen hankkeestaan, ei sitten tullutkaan sinne. Heinäkuun 21 p. Fleming lähti laivastollaan, johon hän oli koonnut 27 alusta³, Korpoon

¹ Klaus Fleming herttualle Tukholmasta kesäkuun 28 p. 1594, Gottlundin kopiokirja S. A. — Yrjö Koskinen, Nuijasota 148.

² Gottlundin kopiokirja S. A.

³ Ruotsin kamariarkistossa on seuraava luettelo laivoista, joiden väelle heinäkuun 6 p. 1593 maksettiin vaatepalkka Blindsundissa: Ulfven 29 miestä, Finska Barken 16, Björnen 21, Gripen 15, Sirsan 13, Lindormen 17, Hjorten 18, Elgen 16, Jungfrun 13, Svalan 20, Hafsfrun 12, Nachtergalen 14, Elfsborgs Barken 25, Danske Pinckan 8, Innamma (?) skepp 13, Finska Leijonet (Leijan ?), joka oli Klaus Flemingin haaksi, 57, Uttren 18, Hjorten 20, Dufvan 11, Josep 19, Hinden 8, Renen 7, Perttu Iivarinpojan haaksi 19 ja Sven Trulinpojan alus 3 miestä. Yhteensä oli siis näissä laivoissa 412 merimiestä. — Blindsund on salmi, tai oikeammin lahti, Paraisten kirkolta koilliseen.

saaristosta merelle ja purjehti suoraa päätä Dantsigiin, jonne Sigismund saapui viikkoa myöhemmin kuin hän. Herttuan varustamat 13 laivaa nähtiin siellä myöskin. Sekä Flemingin tuomat että Ruotsista lähetetyt haahdet olivat kuitenkin niin puutteellisesti sisustetut, että Sigismund, jonka mukana oli hänen puolisonsa, lähtikin muutamilla hollantilaisilta vuokratuilla aluksilla matkalle¹, valtakunnan laivojen seuratussa.²

Kaarle herttuan ja Flemingin riita jatkui senkin jälkeen, kuin Sigismund oli (syyskuun 30 p.) tullut Tukholmaan. Herttuan syytellessä Flemingiä siitä, että hän oli menetellyt omavaltaisesti Suomessa, tämä vastasi aluksi hyvinkin sävyisästi sanoen noudattaneensa kuninkaalta saamiaan käskyjä. Mutta viimein marski kuitenkin vimmas-tui herttuan nuhteista ja laittoi tälle lokakuun 12 p. Tukholmasta³ pitkän moitekirjeen, jossa hän luetteli herttuan hänelle tekemät vääryydet ja häntä herttuan puolelta kohdanneet häväistykset. Hän sanoi siinä muun muassa: »Kuninkaallisen Majesteetin läsnäollessa on Teidän Ruhtinaallinen Armonne lausunut minun valehdelleen sanoessani, että T. A. oli lähettänyt sotaväelle kirjeen, jossa sitä kehoitettiin tottelemattomuuteen minua kohtaan. Jos en voi todistaa tätä T. Armonne kirjeellä, niin tahdon olla konna. Myös on T. A. kutsunut Ruotsiin sotamiehet, jotka minä aioin käyttää kuningasta noutamaan menevässä laivastossa. Kaarle Kustaanpojan T. A. on käskennyt yllyttää sotaväkeä niskoitteluun minua vastaan ja antanut hänelle valtuudet ryhtyä laivojen varustamiseen ynnä muuhun. Sen johdosta, että T. A. on sanonut

¹ Yrjö Koskinen, Nuijasota 147.

² J. A. Pärnänen on väitöskirjassaan Sigismund Vasa et la succession au thrône de Su de 1592—1594, sivuilla 165—200, antanut seikkaperäisen kertomuksen Sigismundin vaivalloisesta matkasta.

³ Herttua oli silloin ruhtinaskunnassaan.

minua akaksi, lausun, että olisin ollut akkamainen, jos olisin totellut Kaarle Kustaanpoikaa ja noudattanut T. A:nne käskyjä enemmän kuin K. M:n valtuuksia. Eräs T. A:nne palvelija, Hannu von Rostock nimeltään, tuli luokseni saaristoon, kun minun piti lähteä laivaston kanssa Dantsigiin, ja sanoi, että hänellä oli määräys tarkastaa, oliko minulla valtakunnan raskas tykistö laivojen pohjalla ja tahdoinko viedä sen Riikaan.¹ Jos minulla olisi ollut moiset aikomukset, olisin ollut kavaltaja. Kaiken lisäksi T. A. on vangituttanut ne asiamiehet, jotka lähetin Ruotsiin toimittamaan laivastoa varten muonaa. Ne olivat kuitenkin kuninkaan uskollisia palvelijoita ja haahdenpäämiehiä; kaksi heistä oli vanhoja sotilaita. Toista T. A. on lyönyt vasten suuta ja molempia iskenyt väkipuukon päällä sekä muutenkin pidellyt pahoin. Heidän vaimonsa ja pienet lapsensa on pantu vankeuteen.² Koska asiamieheni niin huonosti otettiin vastaan, niin siitä saat-
taa arvata, miten minua, joka heidät lähetin, olisi kohdeltu, jos itse olisin tullut. T. A. ei pitäisi solvata minua eikä ketään kuninkaan palvelijaa häpeänimillä, ennenkuin hän on laillisesti tuomittu. Jos joku vertaiseni olisi minua haukkunut ja valheesta syyttänyt siten, kuin T. A. teki kuninkaan läsnäollessa, niin olisin antanut hänelle semmoisen vastauksen kuin asia vaati. Nyt maltoin mieleni kuninkaan tähden.»³

¹ Erästä toisesta Klaus Flemingin kirjeestä nähdään Hannu von Rostockin kertoneen Turussa, että hänellä oli herttuan käsky vangita marski. — Varmaan tämän käskyn noudattaminen olisi ollut Rostockille ylivoimainen tehtävä, jos hän olisi koettanut siihen ryhtyä.

² Kaarle herttuan menettely lähettejä kohtaan, jos se todellakin on ollut sellaista, kuin Fleming sanoo, osoittaa hänen luonteensa tavatonta kovuutta ja häikäilemättömyyttä, josta on niin monta muutakin todistusta. Marskin lähettienhän oli ollut pakko tulla Ruotsiin, koska heillä oli siihen esimiehensä käsky.

³ Gottlundin kopiokirja S. A.

Marskillä oli Ruotsissa paljon vihamiehiä, ja hänen olonsa siellä kävi tästä syystä sangen vaikeaksi. Upsalassa, jonne Sigismund oli säätyjen seuraamana tullut tammikuun lopulla 1594 kruunausta varten¹, sanoivat sotapäälliköt ja ruotsalaiset sotamiehet Flemingiä julki-
sesti valtakunnan kavaltajaksi ja lausuivat, että he eivät milloinkaan tahtoneet seurata häntä sotaretkille. Vieläpä he pyysivät Kaarle Hornia ja ruotsalaista ylimystä Erlanti Pyörninpoika Bååthia kertomaan Flemingille, mitä he olivat hänestä virkkaneet. Nämä ilmoittivatkin sen hänelle kuninkaan, herttuan ja valtaneuvosten läsnäollessa.² Ennen kruunausta, joka tapahtui helmikuun 19 p., saatiin Sigismundin toimesta jonkinlainen sovinto aikaan Kaarle herttuan ja Flemingin välillä, mutta neuvoskunta, joka myös oli Flemingille vihamielinen, pyysi sen jälkeen kuin herttua oli (helmikuun 24 p.) lähtenyt Upsalasta ruhtinas-kuntaansa, että kuningas erottaisi Flemingin ylipäällikön sekä yliamiraalin³ virasta. Sitä Sigismund tietystikään ei tehnyt.

Kuningas viipyi kruunauksen jälkeen Ruotsissa viisi kuukautta. Sillä aikaa hänen ja neuvoskunnan välillä oli keskusteluja Venäjän kanssa tehtävästä rauhasta, sotaväen palkkauksesta, Ruotsin rahan parantamisesta, virkojen ja läänitysten jakelusta sekä kuninkaan poissa ollessa noudatettavasta hallitusjärjestelmästä.⁴

Werwing kertoo Arnold Messeniuksen mukaan muutamien Kaarle herttuan vastustajien salaisesti neuvoneen Sigismundia jatkamaan sotaa, jotta hänellä olisi ollut

¹ Helmikuun 19 p. toimitettiin kruunaus.

² Omituinen sattuma oli, että Kaarle Horn, jota Klaus Fleming oli vainonnut Juhani III:n aikana, nyt toi hänelle sotaväen epäluottamuslauseen.

³ Grönblad, Urkunder II, I, 148—150.

⁴ Werwing, Sigismunds och Carl IX:s Historier, I, 231. — Dalin, Svea rikes historia III, II, 302.

Suomessa sotajoukko valmiina tarvittaessa käytettäväksi herttuaa vastaan, ja samat historioitsijat mainitsevat tämän olleen syynä, minkä tähden Sigismund ei sinä talvena lähettänyt rauhankomissaareja Venäjän rajalle.¹ Vaikea on saada selkoa, kuinka paljon noissa kertomuksissa on perää, sillä salavehkeilijät eivät tietystikään ole jättäneet jälkeensä asiaa koskevia kirjeitä.

Niiden monien valitusten johdosta, joita oli kuulunut siitä, että Juhani III oli vuodesta 1590 alkaen taas, samoin kuin hallituksensa alkupuolella, antanut tehdä ala-arvoista rahaa,² Sigismund sääsi 24 p. maaliskuuta 1594³, että Ruotsissa oli valmistettava yhtä hyvää rahaa kuin naapurivalloissa ja että Juhani kuninkaan lyöttämä epäpätöinen raha oli siitä arvosta, minkä alamaiset olivat sille antaneet kauppoja tehdessään, vaihdettava Tukholman rahapajassa uuteen.⁴ Tämä oli varmaankin hyödyllisin niistä toimenpiteistä, joihin Sigismund ryhtyi Ruotsissa ollessaan.⁵

¹ Werwing l.c. 232. — Grönblad, Urkunder II, I, 150.

² Vuosien 1575 ja 1590 välillä Juhani III:kin oli lyöttänyt täysiarvoisia markkoja ja äyreyä.

³ Stiernman, Kongl. Bref och Förordningar, 427.

⁴ Julistus sisälsi sen ankaran määräyksen, että jokainen, joka käytti rahanmuutosta keinotteluun, oli menettävä rahansa ja kauppittelemansa tavaran, ja jos hänet tavattiin moisessa juonessa useita kertoja, niin hän oli saava hengenrangaistuksen.

⁵ Kaarle herttua oli pian Juhani III:n kuoleman jälkeen säättänyt asetuksen, jolla koetettiin saada liikkeessäolevan rahan arvo vakiintumaan (Stiernman l.c. 400), mutta tämä asetus sisälsi niin paljon eri rahalajeja koskevia yksityismääräyksiä, että sitä ei osattu kaupoissa noudattaa, joten sekasorto oli jäänyt entiselleen. Ennen kuin Sigismund kuningas antoi yllämainitun julistuksensa, hän oli kysynyt herttualta neuvoa. Herttua oli tämän johdosta marraskuun 5 p. 1593 maininnut parhaana keinona rahanarvon parantamiseksi sen, että ruunu ottaisi huonon rahan vastaan veronkannossa. H. R. Kuten huomataan, Sigismund ei katsonut tätä toimenpidettä kyllin tehokkaaksi.

Heinäkuun 14 p. (1594) Sigismund lähti Tukholmasta paluumatkalle Puolaan. Laivastoon, jota Klaus Fleming taas johti, oli otettu puolalaista sotaväkeä enemmän kuin ruotsalaista. Pääkaupunkiin saapuneet suomalaiset aatelismiehet kuuluivat kuninkaan seuraan, kun hän kulki Tukholman saaristossa. Vastatuulten takia laivaston täytyi viipyä lähes kolme viikkoa Elfsnabbenissa.¹

Täältä Sigismund valtuutti Kaarle herttuan ja neuvoskunnan yhdessä pitämään hallitusta huostassaan, kuitenkin niin että herttua oli oleva neuvoskunnan esimies. Mutta herttua ei tyytynyt tähän järjestelyyn vaan tahtoi kuninkaan ollessa valtakunnasta poissa hallita Ruotsia valtionhoitajana, ja hän saikin jo syyskuussa samana vuonna neuvoskunnan siihen suostumaan.²

Ruotsissa ollessaan Sigismund oli uudistanut Klaus Flemingin valtakirjat, joiden mukaan tämä oli oleva valiakunnan marski, sotajoukon ylipäällikkö, yliamiraali ja Suomen maaherra. Sen ohessa kuningas asetti Ruotsin maakuntiin käskynhaltijoiksi Flemingin sukulaisia, joihin hän saattoi täysin luottaa. Maakunta-hallinnon piti siten joutua kuninkaan puoluelaiten käsiin.³

Moinen asiain tila ei ollut herttuan mieleen⁴ enemmän kuin sekään seikka, että Fleming saatettuaan Sigismundin Dantsigiin toi laivaston Suomeen, joten se yhä edelleen oli hänen hallussaan. Lähettäen (syyskuussa 1594) Risto Klaunpoika Hornin⁵ ja Arvi Stålarmin asiamiehinään Fle-

¹ Grönblad, Urkunder II, I, 153.

² Dalin, Svea rikes historia III, II, 314, 316.

³ Kts. näistä asioista: Grönblad, Urkunder II, I, 152, 153; Werwing, l.c. 254, 255; Dalin l.c. 311, 370 ja 371; Yrjö Koskinen, Nuijasota 157, 161.

⁴ Muutaman vuoden kuluttua herttua saikin vähällä vaivalla aikaan sen, että Sigismundin Ruotsiin määräämät maaherrat joutuivat viralta pois.

⁵ Risto Klaunpoika oli vuonna 1586 ollut Juhani III:n hovi-junkkarina menettäen silloin kuninkaan suosion. Kaarle herttuan

mingin luo herttua käski heidän ilmoittaa tälle, että hänen oli heti toimitettava Ruotsin puolelle kaikki Dantsigissa käyneet ruunun haahdet sekä annettava »Elfsborgin uudessa laivassa» olleet muonavarat Narvan linnaan; herttua tarvitsi muka noita laivoja, koska hän aikoi seuraavana keväänä laittaa muutamia aluksia Ranskaan ja Espanjaan, jonne niissä oli vietävä puutavaraa.¹ Sillä välin marski jo oli kirjoittanut herttualle², että Sigismund kuningas oli käskennyt hänen lähettää Elfsborgin laivan takaisin Dantsigiin, jossa sitä oli käytettävä kuninkaan määräysten pikaista viemistä varten Puolasta Ruotsiin, ja että laivassa ollut muona oli toimitettu Narvaan. Samassa kirjeessä Fleming oli antanut herttuan tietää että hän Sigismundin tahdosta oli jättänyt 6 Ruotsin tykkiä Dantsigiin. Vastatessaan³ marskin kirjeeseen herttua sanoi kuulleen, että Elfsborgin laivassa oli ollut enemmän ruokatavaraa kuin Fleming oli ilmoittanut, sekä käski hänen vastuun uhalla hankkia takaisin laivan ja kyseessäolleet tykit, muistuttaen sen ohessa Sigismundin vakuuttaneen, että hän ei pidättäisi Ruotsin laivoja eikä tykkejä Dantsigissa. Flemingin oli kuitenkin vaikea noudattaa siinä asiassa herttuan käskyä, jos hän olisi tahtonutkin. Suomeen tulleen laivaston hän huolimatta herttuan määräyksestä piti täällä.

Sigismundin lähdettyä Ruotsista Kaarle herttua koetti kaikin mokomin saada Flemingiä poistetuksi ylipäällikön

ja Sigismundin riidan aikana hän piti ensin edellisen puolta, mutta liittyi sittemmin (1598) Sigismundiin. Pian sen jälkeen hän joutui herttuan vangiksi ja tuomittiin (1600) kuolemaan. Tuomiota ei kuitenkaan pantu täytäntöön, sillä Horn sai armon pyydettyään herttualta anteeksi.

¹ H. R. Promemoria Joensuun Risto Klaunpojalle ja Arvi Eerikinpojalle syyskuun 10 p. 1594.

² Klaus Fleming herttualle Korpoon virralta syyskuun 12 p. 1594, Gottlundin kopiokirja S. A.

³ H. R. Vastaus Flemingille syyskuun 21 p. 1594.

virasta. Syyskuun 9 p. 1594 hän lähetti Suomessa oleville sotamiehille kirjeen, jossa hän mainittuaan, että hän oli kutsunut Ruotsiin »herra Klaus Flemingin, joka ennen oli ollut ylipäällikkönä», kehoitti heitä olemaan Kaarle Hornille ja Martti Boijelle kuuliaisia, kunnes uusi ylipäällikkö oli määrätty Flemingin sijaan.¹ Marskille itselleen herttua kirjoitti viikkoa myöhemmin: »Olimme luulleet teidän saatettuanne kuninkaan meren taa tulevan Ruotsiin keskustelemaan kaikista asioista ja erittäinkin sodan jatkamisesta, mutta huomaamme, että te, kuten ennenkin, cristäydytte virkaveljistänne. Vaadimme nyt, että saavutte tänne näyttämään meille ja neuvoskunnalle ne valtakirjat, jotka kuningas on teille antanut. Ja koska te ennen olette ollut ylipäällikön virassa, tahdomme teiltä tietoa (sitä tapausta varten, että vielä haluatte pitää mainittua tointa), mikä teidän neuvonne on rajojen ja linnojen puolustuksesta.»² Kohta sen jälkeen kuin tämä kirje oli lähetetty, tuli herttualle Flemingiltä kopio hänen valtakirjastaan. Tämän johdosta herttua sanoi hänelle epäilevänsä, tekikö Fleming viisaasti ottaessaan valtakirjan vastaan; vaikeaksi hänen kävisi hoitaa niin monta virkaa, koska näiden joukossa oli ylipäällikönkin toimi; muistihan Fleming vielä, miten sotaväki oli Upsalassa lausunut, että se ei tahtonut seurata häntä sotaan³; herttua olikin sen tähden neuvoskunnan kanssa antanut Martti Boijen ja Akseli Kurjen asiaksi johtaa väkeä⁴, kunnes toisin päätettäisiin.⁵

Kun sitten vuoden lopulla ei tiedetty, alkaisiko sota

¹ H. R.

² H. R. Kirje Klaus Flemingille syyskuun 16 p. 1594.

³ Kts. sivua 336.

⁴ Jostakin syystä hallitus siis oli muuttanut alkuperäisen päätöksensä siten, että Akseli Kurki oli määrätty toiseksi ylipäällikön viran hoitajaksi Kaarle Hornin sijaan.

⁵ H. R. Vastaus Klaus Flemingille syyskuun 21 p. 1594.

välirauhan päätyttyä uudestaan, niin herttua katsoi kuitenkin parhaaksi peruuttaa Flemingin virkaeroa koskevat vaatimuksensa. Lokakuun 14 p. hän vielä pyysi Suomeen sijoitetulta sotaväeltä ilmoitusta, oliko sillä ylipäällikköä vastaan valituksen syytä, luvaten määrätä siinä tapauksessa hänen virkaansa jonkun toisen, joka siihen oli sopiva.¹ Mutta kuukautta myöhemmin hän lausui eräässä Flemingille lähettämässään kirjeessä: »Te olette ottanut ylipäällikön laajan vallan huostaanne; kaiketi katsotte eteenne, niin että Ruotsi ei siitä kärsi vahinkoa. Saatte nauttia onnestanne, mutta vähän teillä siitä on kunniaa.»² Samalla hän jo kehoitti sotamiehiä kuuliaisuuteen Flemingiä kohtaan sanoen, että nyt oli unohdettava kina ja erimielisyyt, mikä heidän ja ylipäällikön välillä oli ollut.³ Ja Stålarmille herttua kirjoitti: »Ylipäällikön virkaan jää vielä Klaus Fleming, vaikka on ollut epäilyksiä, olisiko häntä enää käytettävä sodassa. Koska hän itse tunkeutuu siihen toimeen, täytyy tällä kertaa käydä siten. Suokoon Jumala, että hän nyt hoitaa asiat paremmin kuin tähän saakka.»⁴ — Herttuan oli pakko rauhoittua, mutta mainituista kirjeistä näkyy, kuinka vastenmielisesti hän Flemingin asiassa alistui Sigismund kuninkaan tahtoon.

¹ H. R.

² H. R. Vastaus Klaus Flemingille marraskuun 11 p. 1594.

³ H. R. Kirje Liivinmaalla ja Suomessa oleville päälliköille ja sotaväelle marraskuun 12 p. 1594.

⁴ H. R. Kirje Arvi Eerikinpojalle marraskuun 24 p. 1594.

KAHDESKYMMENES LUKU.

Suomessa välirauhan aikana pidetty sotaväki.

Kun Klaus Flemingin armeija oli syksyllä vuonna 1592 laskettu hajalleen ¹, tuli maahamme (marraskuussa) paljon sotaväkeä Virosta. Ennen kuin tiedettiin, miten rauhankokous oli päättävä, kerättiin täällä sitten sekä ratsu- että jalkaväkeä lähelle rajaa. Seuraavan vuoden alussa melkoinen osa sotajoukosta piti leiriä Säkkijärvellä ² ja Salajärvellä.³ Ylipäällikkö Klaus Fleming itsekin ⁴ ja ruotsalaisen jalkaväen päällikkö Kaarle Kustaanpoika Stenbock olivat siellä jonkun aikaa. Välirauhan johdosta Säkkijärven leiri sitten hajoitettiin, nähtävästi helmikuussa 1593.

Tarkkaa luetteloa niistä sotaväen osastoista, jotka alkupuolella vuotta 1593 majailivat Suomessa ei — ikävä kyllä — ole löytynyt arkistoista. Sen johdosta että viisi-

¹ Kts. sivua 222.

² Niilo Olavinpoika Kaarle herttualle Säkkijärven kenttäläistä tammikuun 28 p. 1593, Gottlundin kopiokirja S. A. — Säkkijärvellä tavataan tammi- ja helmikuussa 1593 m.m. ratsumestarit Antti Boije ja Puotilan Antti Laurinpoika suomalaisine huovineen.

³ Salajärven kylä on Säkkijärven kirkonkylästä noin 7 kilometriä länteenpäin.

⁴ Klaus Flemingin avoin kirje, annettu Säkkijärven kenttäläisissä tammikuun 22 p. 1593, Acta historica S. A.

toista ruotsalaista jalkaväen päämiestä¹ oli maaliskuun alussa kokoontunut Turkuun uskollisuudenvalaa tekemään Sigismundille, saattanemme päättää että heidän lippukuntiansa miehistöäkin oli maassamme.

Suomella oli siihen aikaan viisi lippuetta² omaa ratsuväkeä, nimittäin Antti Laurinpojan 315 miestä, Antti Boijen 500 m., Akseli Kurjen 322 m., Klaus Her-

¹ Ne olivat: Juho Kustaanpoika, Juho Paavalinpoika, Niilo Sonenpoika, Fulmo Hannunpoika, Lauri Olavinpoika, Martti Pietarinpoika, Siivartti Antinpoika, Lauri Yrjönpoika, Juho Amundinpoika, Knuutti Krabbe, Niilo Finne, Antti Juhonpoika, Ebbe Pietarinpoika, Antti Antinpoika (Antti Aakenpoika?) ja Eerikki Niilonpoika. Grönblad, Urkunder, II, I, 102.

Vielä mainittakoon, että lueteltujen päämiesten lippukunnista seuraavat seitsemän olivat alkupuolella vuotta 1593 Viipurissa tai Viipurin läheisyydessä:

Juho Paavalinpojan l.	Smaalannista,
Niilo Sonenpojan l.	»
Knuutti Krabben l.	»
Niilo Finnen l.	»
Lauri Ollinpojan l.	Länsigötlannista,
Martti Pietarinpojan l.	Helsinglannista,
Siivartti Antinpojan l.	» .

Lisäksi oli Viipurin tienoilla samaan aikaan:

Eerikki Humblen l.	Uplannista,
Niilo Antinpojan l.	Kalmarista ja Ölannista,
Pietari Ollinpojan l.	Länsipohjasta,
Niilo Gudmundinpojan l.	Kaarle herttuun väkeä,
Steen Maununpojan l.	Uudeltamaalta,
Olavi Pietarinpojan l.	Hämeestä,
Hannu Pietarinpojan l.	»
Juhani Kattin l.	Savosta,
Eilo Eilonpojan l.	Karjalasta,
Lauri Niilonpojan l.	»
Juhani Niilonpojan l.	Viipurin kaupungista.

Simo Martinpojan tili Viipurissa olevista ruunun muonavararoista 1593, Ruotsin kamariarkisto.

² Grönblad, Urkunder I, III, 10.

manninpoika Flemingin 159 m. ja Hannu Hannunpojan 200 m.¹ Yhteensä oli näissä lippueissa siis noin 1500 miestä.² Jalkaväkeä näkyy meillä olleen 15 lippukuntaa. Puheenalaisena talvena (1593) lienevät kaikki tai melkein kaikki suomalaiset osastot majoilleet omassa maassa.

Suuret joukot sitä sotaväkeä, joka silloin oli Suomessa, sijoitettiin talonpoikain luo linnaleiriin. Kun tämä majoitus ylenmäärin rasitti köyhää maakansaa, syntyi täällä muutamissa paikkakunnissa levottomuuksia. Tiedot niistä ovat kuitenkin hämäriä ja vaillinaisia. Kaarle herttualle ilmoitettiin, että Suomen talonpojat olivat karkoittaneet Helsinglannin ja Gestriklannin jalkaväen sekä ratsumiehiäkin Ruotsiin.³ Toisten kertomusten mukaan kieltäytyi kansa meren rannalla ja Hämeessä suorittamasta sotamiehille kuukausimuonaa, vieläpä ryhtyi heidän kanssaan tappeluihin ottaen heiltä vaatteet, aseet ja hevoset, ennen kuin ajoi heidät luotaan.⁴ Rautalammilla näkyy talonpoikien kiihtymys olleen ankarin. Siellä he hukuttivat muu-

¹ Puotilan Antti Laurinpoika oli saanut vuonna 1592 hovilippueen Knuutti Juhonpojan jälkeen. Antti Boije oli luultavasti tullut samana vuonna ratsumestariksi Martti Boijen jälkeen. Akseli Kurki oli ollut lippueen johtajana vuodesta 1583. Klaus Hermanninpoika Fleming mainitaan Suomen aatelislippueen ratsumestarina vuodesta 1591. Hannu Hannunpojan lippueen perustamisesta on puhuttu sivuilla 130 ja 131.

² Niiden lisänä oli vielä Tuomas Teppoisen karjalaiset knaapit sekä Juho Pietarinpoika Ruthan, Bergstadin haltijan, knaappilippue. Tämä viimeksimainittu lippue oli perustettu lopulla vuotta 1590. Seuraavana vuonna se jo kunnostautui sotaretkillä vihollisten maassa. Silloin siihen kuului 194 talonpoikaa, joista 69 oli kotoisin Muolaasta, 75 Kivennavalta, 45 Uudeltakirkolta ja 5 Kaukjärveltä. Marraskuussa 1592 lippue tavataan Suurpään kylässä Säkijärvellä. Se näyttää silloin olleen menossa rajalle. S. A. N:o 5650, 46 v.; 5663, 36 v.; 5671, 56. — Ruthan lippue hajoitettiin nähtävästi vuonna 1593.

³ H. R. Kirje Klaus Flemingille huhtikuun 7 p. 1593.

⁴ Grönblad, Urkunder II, I, 106 ja 139.

tamia Uplannin huoveja jään alle järveen.¹ Marskin täytyi itsensä lähteä vimmastuneita tyynnyttämään. Hänen tullessaan kapinalliset pakenivat metsiin. Joitakuita vangittiin ja rangaistiin kuolemalla.² Klaus Fleming kirjoitti metelistä Kaarle herttualle: »Kokoonnuttuaan talonpojat valitsivat itselleen ylipäälliköt ja muita päälliköitä ja sanoivat lähtevänsä Tukholmaan ottaakseen sieltä Kaarle kuninkaan mukaansa, sillä Kaarle herttua oli tuleva kuninkaaksi eikä kukaan muu. Kun sain siitä tiedon, en saattanut, koska itsekin olin sotapäällikkö, sellaista suvaita, vaan menin sinne ja asetin metelin ajaen toiset päälliköt tiehensä. Jos en olisi käynyt siellä, olisi suuri tappelu syntynyt sotaväen ja talonpoikien kesken.» Muutoin Fleming syytti Kaarle herttuaa talonpoikien kapinallisuudesta. Herttuan palvelijat, sanoi hän, olivat kulkeneet ristiin rastiin Suomessa antaen tietää, että herttua oli käskennyt ruotsalaisen väen lähteä kotiinsa, ja tästä hurjistuneena rahvas oli ryhtynyt pitelemään sotamiehiä pahoin.³

Keväällä, vuonna 1593 ruvettiinkin aselevon johdosta toimittamaan täältä ruotsalaista väkeä pois. Helmikuun 18 p. herttua oli kirjoittanut asiasta Klaus Flemingille. Oli kysymys siitä, että ratsuväki menisi jäätä myöten Ahvenanmeren poikki. Mutta kevään edistyessä huomattiin sitten, että se tarvitsi aluksia. Herttuan asiamiehet Knuutti Kijl ja Martti Kerdtner⁴, jotka maaliskuussa tulivat tänne Ruotsista, saivat käskyn hankkia niitä. — Aselepoon ei kuitenkaan liene täysin luotettu, koska hert-

¹ Hertigh Carls Slaktarebenck 9. Tässä kirjassa sanotaan (erehdyksestä), että Rautalammin talonpoikain kapina tapahtui joulun aikaan vuonna 1598.

² Yrjö Koskinen, Nuijasota 121 ja 122. — K. J. Jalkanen, Rautalammin vanhan hallintopitäjän historia 136 ja 137.

³ Klaus Fleming herttualle Tukholmasta lokakuun 12 p. 1593, Gottlundin kopiokirja. S. A.

⁴ Muutamissa kirjoituksissa nähdään hänen nimenään Kerner.

tua kehoitti Flemingiä pitämään suomalaiset ja saksalaiset ratsumiehet liikekannalla. Herttuan omat huovit saivat toistaiseksi jäädä Viroon.¹

Ruotsalaiselle vaelle annettu lähtemiskäsky aiheutti taas hankauksia herttuan ja Klaus Flemingin välillä. Länsipohjan lippukunnan päämies Pietari Ollinpoika ja Taalain lippukunnan päämies Lauri Yrjönpoika olivat helmikuun 17 p. laittaneet Kaarle herttualle kirjelmän, jossa he ilmoitettuaan, että ylipäällikkö oli määrännyt heidät pitämään linnaleiriä Suomessa, vaikka muut ruotsalaiset sotamiehet saivat mennä kotimaahansa, pyysivät, että heidänkin annettaisiin palata Ruotsiin. Kirjeessään he myöskin kertoivat Klaus Flemingin sanoneen, että Norrlannin lippukuntien tuli meren auettua olla valmiina lähtemään Riikaan tai Dantsigiin sekä seuraamaan sieltä Sigismund kuningasta; he eivät kuitenkaan olleet tottuneet semmoisiin ulkomaan-matkoihin ja pelkäsivät saattavansa joutua herttuan epäsuosioon, kun eivät tieneet, mikä hänen tahtonsa oli. Samalla he rukoilivat, että heitä ei lähetettäisi varusväeksi mihinkään linnaan.² Herttuan vastauksessa, joka annettiin maaliskuun 18 p., sanottiin, että lippukunnat saivat ensi avoveden aikana tulla Ruotsiin, ja Puolan kuninkaan kotimatkastasta hän lausui, että hän ja neuvoskunta tiesivät, mitä siinä asiassa oli tehtävä, niin ettei Klaus Flemingin tarvinnut siitä huolehtia.³ Mutta välittämättä herttuan tahdosta Fleming vaati, että sotamiesten oli jääminen tänne. Pietari Olavinpojan lippukuntaan kuuluvat miehet selittivät silloin, että he eivät enää ruvenneet asumaan talonpoikien luona, jotka olivat heitä lyöneet ja muutenkin kohdelleet pahoin. Ja lopuksi he Kaarle herttualta saamansa kirjeen nojalla

¹ H. R. Kirjeet Klaus Flemingille helmikuun 18 ja maaliskuun 4 p. 1593.

² Gottlundin kopiokirja S. A.

³ Acta historica S. A.

päättivät vasten päämiehensä ja vänrikkinsä tahtoa lähteä Ruotsiin.¹ Sitä ennen Lauri Yrjönpoika jo oli omin lupinsa kutsunut väkensä linnaleiristä ja lähettänyt sen menemään kotimaahansa. Kaarle Kustaanpoika Stenbock, joka silloin oli Turussa, vangitutti tämän johdosta Lauri Yrjönpojan sulkien hänet Turun linnaan. Ilmoittaessaan siitä herttualle Stenbock ehdotti, että Lauri Yrjönpoika erotettaisiin virastaan, johon hän ei muutenkaan ollut Stenbockin mielestä sovelias.² Sillä välin olivat muuttamat Taalain lippukunnan miehet käyneet kantelemassa Kaarle herttualle, että Fleming oli vanginnut heidän päämiehensä. Saatuaan Stenbockin ilmoituksen herttua kirjoitti tälle, että Lauri Yrjönpoikaa ei voitu ilman tutkimusta panna viralta, jonka tähden hänet oli lähetettävä Ruotsiin.³ Turun linnan haltijat, Klaus Hermanninpoika Fleming ja Hannu Eerikinpoika, laskivatkin hänet vapaaksi Flemingin tietämättä.⁴ Kolmannenkin ruotsalaisen lippukunnan poistuminen marskin komennon alta Ruotsiin on siltä ajalta tunnettu. Kesäkuun 20 p. hän kirjoitti siitä herttualle seuraavat tilannetta kuvaavat sanat: »Koska meriväen miesluku on vähentynyt, olin aikonut käyttää laivastossa Ölannin sotamiehiä, jotka olivat täällä ja jotka, kuten Teidän Armonne tietää, paremmin sopivat palvelemaan laivamiehinä kuin maa-armeijassa. Heidät on kuitenkin Martti Kerdtner minun tietämättäni vienyt mukansa Ruotsiin. Kun sellaiset miehet lähetetään tänne minua vallitsemaan ja Kuninkaallisen Majesteetin

¹ Ei tiedetä, pääsivätkö he aluksilla meren poikki, vai oliko heidän kuljettava jalkaisin Pohjanlahden ympäri.

² Kaarle Kustaanpoika herttualle Turusta huhtikuun 13 p. 1593, Gottlundin kopiokirja S. A.

³ H. R. Kirjeet Kaarle Kustaanpojalle toukokuun 16 ja 20 p. 1593.

⁴ Klaus Fleming herttualle Tukholmasta lokakuun 12 p. 1593, Gottlundin kopiokirja S. A.

sotaväkeä komentamaan, niin siitä ei saata hyvää seurata. Jos ajoissa olisin saanut tiedon hänen aikeistaan, niin me emme olisi olleet sovussa.»¹ Huomaa, että ruotsalaisen jalkaväen lähtö vihastutti Flemingiä kovasti. Vielä lokuussa hän Tukholmasta lähettämässään kirjeessä lausui herttualle, että Lauri Yrjönpoika ja Pietari Ollinpoika olivat lähtiessään menetelleet sotakentältä paenneiden karkurien tavoin.

Skottilaisten ratsumiesten käyttämisestä oli myöskin erimielisyyttä Kaarle herttuan ja Flemingin välillä. Marskin kutsuttua William Ruthwenin huovit Virosta Suomeen herttua vaati, että hänen oli viipymättä lähetettävä ne Ruotsiin, jossa niille oli maksettava palkka ja annettava ero palveluksesta. Mutta Fleming piti sittenkin ison osan Ruthwenin lippueesta meidän maassamme. Nämä huovit olivat hänen mukanaan, kun hän heinäkuussa lähti laivastolla noutamaan Sigismund kuningasta Dantsigista.²

Saadakseen selkoa, miten ja missä määrin aseissa olevan sotaväen mieslukua saatettiin välirauhan aikana vähentää, Kaarle herttua sääti toukokuun 31 p. 1593, että oli toimitettava sekä ratsu- että jalkaväen katselmukset. Niiden jälkeen oli joku määrä huoveja erotettava palveluksesta. Tämän johdosta määrättiin samalla, että aatelismiehet saivat pitää lipun alla enintään kolme palkattua hevosta, mutta ne tavalliset huovit, joilla oli oma talo, ainoastaan yhden; tilattomien ratsumiesten oli oikeus suorittaa palvelusta korkeintaan kahdella hevosella.³ Meidän maattamme varten valtuutettiin Gennäsin Martti Boije, Laukon Knuutti Juhonpoika Kurki ja Tarkisten Henriikki

¹ Grönblad, Urkunder II, I, 124.

² H. R. Kirje Klaus Flemingille kesäkuun 15 p. 1593. — Klaus Fleming herttualle heinäkuun 16 p. 1593, Gottlur. din kopio-kirja S. A.

³ H. R. Katselmusherrojen valtakirja ja missiivi yllämainitulta päivältä. — Grönblad, Urkunder, I, III, 7—10.

Matinpoika Huggut katselmusherroiksi.¹ Täällä ei kuitenkaan katselmuksista tullut mitään, sillä marski pani vastaan. Kun Martti Boije saapui hänen luokseen ja puhui hänelle siitä asiasta, niin hän vastasi, että isoin osa niitä huoveja, jotka olivat isäntämiehiä, sai seurata häntä Dantsigiin, kun hän lähti kuningasta noutamaan, joten katselmus ei sillä kertaa voinut tapahtua. Henrikki Huggut oli niin varovainen, että hän ei itse mennyt areän Klaus herran luo, vaan lähetti palvelijansa mukana hänelle kirjeen. Flemingin vastaus, jota ei tunneta, oli epäilemättä jyrkästi kieltävä. Huggut toimitti sen herttualle. Suomesta hän meni Viroom puhuakseen samasta asiasta Yrjö Boijelle. Tämä ilmoitti hänelle, että Virossa olevat ratsumiehet eivät suostuneet katselmukseen, jollei heille maksettu heidän palkkojansa.² Sielläkään ei siten voitu panna herttuan käskyä täytäntöön.

Herttuan mielestä ei suomalaista ratsuväkeä tarvittu pitää välirauhan aikana aseissa enempää kuin 900 miestä. Laukon Knuutti Juhanojalla, Knuutti Kijlillä ja Hannu Krankalla, jotka kesällä määrättiin ilmoittamaan tämä Klaus Flemingille³, oli erittäin käsky antaa hänen tietää, että voutien, porvarien ja kirjurien asettamat palkatut ratsumiehet olivat palveluksesta erotettavat ja että suo-

¹ Merkillistä on, että herttua vähän aikaisemmin (toukokuun 16 p.) oli määrännyt toiset miehet suorittamaan Huggutin kanssa katselmuksat, nimittäin Perttu Iivarinpoika Grönnin, Arvi Tönnönpöika Wildemanin ja Hartikka Henrikinpojan. Vaikea on sanoa, mistä syystä herttua oli muuttanut tämän alkuperäisen määräyksen.

² Martti Boije Henrikki Matinpojalle heinäkuun 9 p. 1593. — Knuutti Juhonpoika ja Hannu Krankka Kaarle herttualle heinäkuun 23 p. 1593. — Henrikki Matinpoika herttualle elokuun 5 p. 1593. Nämä kolme kirjettä tavataan Gottlundin kopiokirjassa S. A.

³ Vähän aikaisemmin (toukokuussa) herttua näkyy aikoneen supistaa suomalaisten huovien lukumäärän 450:ksi.

malaiset huovit eivät saaneet rasittaa talonpoikia linnaleirillä. Vaikka Fleming olisikin tahtonut noudattaa viimeksimainittua määräystä, niin hän ei saattanut sitä tehdä, sillä linnaleiriä myöntämättä hän ei voinut elättää täällä majailevaa ratsuväkeä.

Mitä tulee Suomen jalkaväkeen, niin Kaarle herttua määräsi keväällä vuonna 1593, että täältä oli toimitettava sitä viisi lippukuntaa ¹ Narvaan.² Tämä määräys ei ollut Flemingin mieleen. Herttualle ja neuvoskunnalle lähettämässään kirjeissä hän ilmoittikin epäilevänsä sen tarkoituksenmukaisuutta.³ Hän sanoi tosin antaneensa suomalaisille lähtökäskyn, mutta miehistö oli tyytymätöntä ja niskoittelevaa, koska sille ei oltu suoritettu vaatepalkkaa ja koska herttua oli ilmoittanut sille, että sen ei ollut toteltava marskia. Jos kaikki suomalainen väki (mitä ei tarvittu oman maan rajalinnoissa) oli — lisäsi hän — laitettava Viroon, niin Suomeen ei jäänyt ylipäällikön käytettäväksi ainoatakaan sotamiestä, sillä ruotsalaiset olivat täältä poistuneet; siitä syystä hän oli aikonut pitää maassa yhden miesluvultaan heikon lippukunnan, jota tarvittiin Turun linnassa tykistöä vartioimaan ja muuten-

¹ Nimittäin: Valentin Gödingin, Olavi Pietarinpojan, Steen Maununpojan, Olavi Wargin ja Hannu Mikonpojan lippukunnat. — Odottamatonta on, että herttua päämiesten joukossa mainitsi Olavi Wargin, sillä elokuun 29 p. 1591 de la Blaque oli Inkerin retkeltään ilmoittanut herttualle, että Olavi Warg oli silloin kuollut ruttoon (kts. sivua 153). Asia saatetaan kenties selittää siten, että Karjalan lippukunnan entisellä päämiehellä oli ollut saman niminen sukulainen, jolle oli annettu hänen lippukuntansa. Muutoin Olavi Warg ei näytä menneenkään Narvaan.

² H. R. Kirje Klaus Flemingille huhtikuun 7 p. 1593. Hannu Mikonpojan valtakirja huhtikuun 11 p. 1593. — Jo helmikuun 18 p. herttua oli kirjoittanut Klaus Flemingille, että Suomesta oli lähetettävä Narvaan niin paljon väkeä kuin mahdollista.

³ Flemingin kirje herttualle toukokuun 16 p. ja saman kirje neuvoskunnalle toukokuun 17 p. 1593, Acta historica S. A. — Grönblad, Urkunder, II, I, 117.

kin yllätysten varalta. Huomattuään, kuinka vastahakoinen marski oli noudattamaan hänen tahtoaan, herttua käski Kaarle Stenbockin toimittaa suomalaisen jalkaväen lähtemään.¹ Silloin marski laittoikin matkalle osan Narvaan määrätystä väestä, nimittäin muutamia satoja miehiä neljästä lippukunnasta. Antaen tästä (kesäkuun 20 p.) tiedon herttualle hän lupasi viivyttelemättä lähettää Narvaan jäljellejääneetkin, joista hän sanoi, että ne »olivat olleet piilossa alastomuutensa tähden.»² Mutta Stenbäck kanteli melkein samaan aikaan herttualle, että marski oli estellyt väkeä lähtemästä ja että isoin osa siitä silloin vielä oli Suomessa.³ Heinäkuun 17 p. Arvi Stälarin kuitenkin saattoi ilmoittaa hallitukselle, että Narvaan oli tullut suomalaista jalkaväkeä niin paljon kuin tarvittiin.⁴

Kun tiedämme, miten epäluuloisesti herttua ja Klaus Fleming katselivat toistensa hankkeita, ei ole vaikea ymmärtää, että edellinen tahtoi vähentää Suomessa olevaa sotavoimaa ja että marski puolestaan ei suostunut siihen mielellään.

Vaikka Suomesta toimitettiinkin suuri osa sotaväestä pois, kuului täältä yhä edelleen valituksia niistä kovista kärsimyksistä, joita linnaleiri tuotti kansalle.⁵ Vehmaan,

¹ Herttua kirjoitti toukokuun 27 p. Stenbockille, että hän ei voinut lähettää sotamiehille heldän pyytämiään vaate- ja rahapalkkoja, ja hän neuvoi sentähden Stenbockia ottamaan tähän tarpeeseen aluksi meidän maamme verovaroja luvaten järjestää asian niin, että väen palkkavaatimukset piakkoin saatiin paremmin tyydytetyiksi. Semmoisia lupauksia hänen tietysti oli helpompi antaa kuin täyttää.

² Grönblad, Urkunder II, I, 125.

³ H. R. Vastaus Kaarle Kustaanpojalle kesäkuun 29 p. 1593.

⁴ Stathållare i Narva till hertig Karl, R. A.

⁵ Näistä kärsimyksistä oli vanha Henrikki Horn ennen ruotsalaisen sotaväen lähtöä kirjoittanut Klaus Flemingille vakavat sanat: »Pyydän teiltä», hän sanoi, »Jumalan ja synnynnäisen kuntonne nimessä, että te kristittynä herrana muistaisitte Suo-

Mynämäen ja Nousiaisten asukkaat ilmoittivat kesällä Kaarle herttualle, että he sinä vuonna olivat suorittaneet eräille huoveille ja jalkaväen sotamiehille 18 kuukauden muonan ja että heiltä tämän lisäksi tahdottiin kiristää 7 kuukauden muona paitsi niitä verokappaleita, joita virastaerotetut voudit vaativat heiltä vuosien 1590 ja 1591 laskuun, ja he pyysivät näin ollen päästä ainakin verojäännöksiä maksamasta, jotta voudit ja kirjurit, kuten he sanoivat, eivät heitä pieksisi eivätkä muuten pitelisi pahoin. Herttua kirjoitti tämän pyynnön johdosta Perttu Iivarinpojalle ja Hartikka Henrikinpojalle, että mainittujen pitäjiä talonpojat saivat olla vapaat verojäännösten suorittamisesta sekä myöskin, mitä sen vuoden maksuihin tuli, linnaleiristä ja majailusta.¹ Kirje tuli elokuun 14 p. Perttu Iivarinpojalle, mutta hän lähetti jo seuraavana päivänä haikean valituksen neuvoskunnalle sanoen: »Jumala tietää, että samalla tavoin kuin noissa kolmessa pitäjässä on käynyt ympäri koko Suomea, koska sotaväkeä aina on ollut maassa ja on vieläkin. Ne talonpojat, jotka eivät ole saaneet vapauskirjoja, tarvitsevat yhtä hyvin apua kuin ne, jotka ovat sellaiset kirjat hankkineet, sillä kaikilla on ollut sama linnaleiritaakka. Toiset ovat valittaneet, toiset eivät ole puhuneet köyhyydestään mitään. — — Pyydän, että neuvoskunta ilmoittaa tämän Hänen Ruhtinaalliselle Armolleen, sillä minä en uskalla ryhtyä vapauttamaan useinmainittuja pitäjiä, jos muut

men köyhien asukkaiden hätää ettekä pitäisi täällä kaikkea sotaväkeä maan turmioksi. — — — Armahtakaa näitä köyhiä talonpoikia, jotka ovat aivan joutuneet häviöön. Te ette näe heidän hätäänsä ettekä kuule heidän vaikeroimistaan niinkuin minä ja muut.» Kirje oli päivätty Myckilsbergissä 6 helmikuuta 1593. Gottlundin kopiokirja S. A.

¹ Herttua Perttu Iivarinpojalle ja Hartikka Henrikinpojalle kesäkuun 20 p. 1593, Gottlundin kopiokirja S. A. — Grönblad, Urkunder I, III, 15.

eivät saa samaa helpotusta.»¹ — Samasta asiasta marski puhui eräässä kirjeessä herttualle. Kun muualla oli — hän sanoi — saatu tietää, että kolmella pitäjällä, joissa asui maan varakkainta väestöä, oli myönnetty vapaus linna-leiristä, niin oli uusi kapina ollut uhkaamassa; hän oli kuitenkin sävyisästi puhuttelemalla tyytymättömiä saanut heidät rauhoittumaan; sen jälkeen hän oli lukenut ky-seessäolleiden kolmen pitäjän talonpojille Sigismund kunin-kaan kirjeen, jossa määrättiin, miten Suomessa oli sota-väelle toimitettava elatus, mutta nämä talonpojat olivat sanoneet, että he eivät huolineet Sigismundin määräyk-sistä, vaan tottelivat Kaarle herttuaa, joka myös oli kunin-gas; olivatpa muutamat heistä lausuneet, että piru sai viedä Puolan kuninkaan ja Puolan koko kuningaskunnan.² — Aikaisin siis Suomen talonpojat olivat ruvenneet ajatte-lemaan, että kuninkuus oli joutuva Kaarle herttualle.

Vähän myöhemmin tuli Hämeenlinnan läänissä sijaitse-vien Saarioisten³ ja Kalvoilan pitäjien miehiä valittamaan herttualle sotaväen majoituksesta. Herttua pyysi silloin neuvoskuntaa ilmoittamaan asian kuninkaalle. Hän lau-sui neuvoskunnalle muun muassa: »Talonpoikien pitäisi saada jotakin lohtua yhtämittäiseen vaikeroimiseensa; pelkäämme, että, jos köyhille ei tehdä oikeutta, Jumala kerran on sellaista rankaiseva.»⁴

Sigismund kuninkaalle itselleenkin⁵ herttua puhui linna-

¹ Perttu Iivarinpoika neuvoskunnalle Järppilästä elokuun 15 p. 1593, Gottlundin kopiokirja S. A

² Klaus Fleming herttualle lokakuun 12 p. 1593, Gottlundin kopiokirja S. A.

³ Silloiseen Saarioisten pitäjään kuuluivat nykyiset Urjalan, Kylmäkosken ja Akaan kunnat sekä se osa Sääksmäkeä, jota vieläkin nimitetään Saarioispuoleksi. Professori A. Kanniston antama tieto.

⁴ H. R. Kirje neuvoskunnalle joulukuun 8 p. 1593.

⁵ H. R. Vastaus, annettu maaliskuun 5 p. 1593 niihin pykä-liin, jotka kuningas oli käsenyt sihteerinsä Nikolaus Raskin esittää Kaarle herttualle.

leirin synnyttämistä epäkohdista. Hän huomautti, että Suomen kansa oli huonon hallinnon ja sietämättömän majoituksen johdosta kovin köyhtynyt. Räikeänä esimerkkinä siitä vääryydestä, jota rahvaalle tehtiin, hän mainitsi, että useat ruotsalaiset ratsumiehet kantoivat linnaleiriveroa Suomesta, vaikka eivät olleet muutamaa vuosiin täällä käyneetkään. Hän neuvoi myös kuningasta määräämään, että »suomalaisten huovien oli tyydyttävä samoihin ehtoihin kuin ruotsalaisten.»¹ Sigismund ei kuitenkaan kiinnittänyt erikoista huomiota kansamme vaikeaan tilaan.

Kaarle herttua oli toukokuun 24 p. 1593 kirjoittanut Suomen voudeille, että huoveja ei enää saanut majoittaa talonpoikien luo, vaan voutien oli suoritettava niiden elanto vuotuisesta verosta tai muista ruunun saatavista.² Mutta tällaista järjestelmää ei oltu voitu toteuttaa enemmän kuin ennenkään, ja asia jäi siten entiselleen.

Vuosien 1593 ja 1594 välisenä talvena näyttää suurin osa valtakunnan armeijasta majailleen kotipaikoillaan.³

¹ Näyttää siltä kuin maamme ratsumiehet olisivat linnaleiriin nähden esittäneet tavattoman kohtuuttomia vaatimuksia. Lauri Fleming sanoi heistä: »Useimmat suomalaiset ratsumiehet ovat huonoa väkeä, pappien, lukkarien ja kauppiaiden renkejä, jotka ovat tulleet lippujen alle rikastuakseen linnaleiristä.» Lauri Fleming Kaarle Henrikinpojalle Myckilsbergistä huhtikuun 1 p. 1593, Gottlundin kopiokirja S. A.

² Ruunun varoista piti herttuan määräyksen mukaan annettaman vuosimuona suomalaisille huoveille seuraavasti: Etelä-Suomessa 180 miehelle, Pohjois-Suomessa 206:lle m., Pohjanmaalla 200, Ala-Satakunnassa 121, Ylä-Satakunnassa 175, Sääksmäen kihlakunnassa 140, Hauhon ja Ylisen kihlakunnassa 118, Hattulan kihlakunnassa 40, Raaseporin läänissä 180, Porvoon läänissä 110 ja Kyminkartanon läänissä 30:lle miehelle. Joka huovin tuli omaksi sekä palvelijainsa ja hevostensa elatukseksi saada 6 talaria rahaa, 8 tynnyriä rukiita ja 24 heinäpärmasta vuodessa. Grönblad, Urkunder, I, III, 6.

³ Lukuunottamatta niitä suomalaisia jalkaväen lippukuntia, jotka olivat Virossa.

Meillä on sotaväen silloista sijoitusta koskeva luettelo, jossa annetaan tietoja sen miesluvustakin.¹ Tämän luettelon mukaan oli kuninkaan sotajoukossa elokuun 25 p. 1593 seuraavat määrät väkeä.

Ratsuväkeä:

Ruotsissa	4	lippuetta,	²	1,426	miestä,
Suomessa	4	»	³	1,811	»
Virossa	7	»	⁴	1,781	»

¹ Kts. J. Mankellin teosta Uppgifter rör. svenska krigsmakten II, 6—8. Vrt. saman tekijän Anteckningar rör. finska arméens krigshistoria, 19.

² Nimittäin:

Uplannin	lippue,	364	miestä,
Länsigötlannin	»	544	»
Itägötlannin	»	204	»
Smaalannin	»	314	»

³ Nimittäin:

Klaus Flemingin	lippue,	50	miestä,
Antti Laurinpojan	»	394	»
Antti Boijen	»	718	»
Akseli Kurjen	»	649	»

⁴ Nimittäin:

Mauri Wrangelin	lippue,	278	miestä saksalaisia,
Hannu Wrangelin	»	238	»
Fabian Tiesenhusenin	lippue,	239	miestä,
Liivinmaan aatelislippue,	341	»	joiden joukossa 83 palkattua huovia,
William Ruthwenin	lippue,	538	» skottilaisia,
Henrikki Lealin	»	50	»
Virossa olevaan sotapäällikön päälippueeseen (kennefanan) kuuluvia, 50 miestä,			
Venäläisiä pajareja 42 miestä.			

Ruthwenin huoveista useimmat seurasivat Klaus Flemingiä, kun hän lähti Sigismund kuningasta noutamaan Dantsigista. Henrikki Lealin lippukunnasta, joka pitkin kesää oli ollut Narvassa, huomataan, että siihen oli keväällä kuulunut 250 miestä.

Jalkaväkeä:

Ruotsissa	23	lippukuntaa,	¹ 5,681	miestä,
Suomessa	8	»	² 2,375	»
Virossa	7	»	³ 1,925	»

¹ Nimittäin:

Uplannissa ja Vestmanlannissa	4 l.	1,199	miestä,
Itägotlannissa	2 »	348	»
Smaalannissa	8 »	1,924	»
Ölannissa	1 »	101	»
Länsigötlanissa	5 »	839	»
Norrlannissa	3 »	1,270	»

² Nimittäin:

Olavi Pietarinpojan l.	301	miestä	Savosta,
Ambrosius Henrikinpojan l.	416	»	Pienestä-Savosta,
Nuoren Lauri Niilonpojan l.	288	»	Karjalasta,
Olavi Pietarinpojan l.	206	»	Hämeestä,
Vanhan Lauri Niilonpojan l.	398	»	Pohjanmaalta,
Juhani Niilonpojan l.	301	»	Viipurin kaupungista,
Pietari Reonpojan l.	265	»	Jääskestä ja Äyrä- päästä,
Juhani Kattin l.	200	»	Suur-Savosta.

Pietari Reonpojan ja Juhani Kattin lippukunnat sekä 161 miestä Olavi Pietarinpojan lippukunnasta pidettiin Käkisalmissa. Silloin päätettiin yhdistää Juhani Kattin ja Olavi Pietarinpojan lippukunnat ja jälkimmäinen heistä määrättiin sillä tavoin syntyneen lippukunnan päämieheksi.

³ Nimittäin:

Steen Maununpojan l. 344 miestä Uudeltamaalta ja Etelä-Suomesta. (Tästä lippukunnasta oli 194 miestä Narvassa ja 150 Tallinnassa.)

Pietari Laurinpojan l. 251 miestä (Ei tunnettua, mistä kotoisin),

Eilo Eilonpojan l. 321 » Jääskestä ja Äyräpäästä,
Hannu Pietarinpojan l. 280 » Pohjois-Suomesta ja Sa-
takunnasta,

Hannu Mikonpojan l. 340 » Pohjanmaalta,

Hannu Laurinpojan l. 283 » Satakunnasta,

Risto Antinpojan l. 106 » Suomen kaupungeista.

Luettelon mukaan oli Narvassa, kuten huomataan, vain kaksi niistä viidestä lippukunnasta, jotka Kaarle herttua oli sinne määrännyt (kts. sivua 350).

Kuninkaan sotaväkeen kuului siis, jos muukalaiset palkatut huovit luetaan mukaan, 5,018 ratsumiestä ja 9,981 jalkaväen miestä.¹ Näiden lisäksi tuli Kaarle herttuan oma väki, jonka miesluvusta ei ole tietoa.

Kevättalvella vuonna 1594, jolloin Sigismund kuningas vielä oli Ruotsissa, Kaarle herttua uudestaan nosti kysymyksen sotaväen katselmusten toimeenpanemisesta. Hän lausui maaliskuun 14 p. neuvoskunnalle, että hänen mielestään sellaisia oli pidettävä sekä Ruotsissa että Suomessa ja Virossa, koska ei voitu tietää, miten rauhanneuvottelut, joita silloin valmistettiin, päättyivät, ja koska Venäjälle leviävä tieto siitä, että »täällä ei oltu aivan nukuksissa», saattoi olla Ruotsille eduksi keskusteluissa.² Sotamiehille oli katselmusten jälkeen — sanoi herttua — suoritettava heidän maksamatta jääneistä palkoistaan niin suuri osa kuin mahdollista, jotta heillä ei olisi syytä karata venäläisten luo, niinkuin useat ruotsalaiset, skottilaiset, saksalaiset ja muut jo olivat Virossa tehneet.³ Katselmuksista kuitenkin ei tälläkään kertaa tullut mitään eikä nähtävästi myöskään palkanmaksuista.⁴

¹ Luettelon lopussa ilmoitetaan kuitenkin ratsumiesten luku 3,775:ksi ja sotaväen koko luku 13,756:ksi. Tämä johtuu siitä, että yhteenlaskuissa ei ole otettu huomioon muita ratsumiehiä kuin ruotsalaiset, suomalaiset ja Ruthwenin skottilaiset.

² H. R.

³ Herttualle oli m.m. kerrottu, että eräs Lauri Olavinpoika, joka aikoinaan oli palvellut Juhani III:n kamarivirastossa, oli lähtenyt karkuun 7 miehen kanssa, ja herttua pelkäsi, että he kertoisivat Venäjällä Ruotsin rajalinnoissa vallitsevasta puutteesta. — Seuraavana syksynä herttua kirjoitti Lauri Olavinpojalle suosiollisen kirjeen siinä toivossa, kuten hän itse sanoi, että tuo kavaltaja joutuisi venäläisten epäluuloihin. Herttua ei tyytynyt vielä tähänkään. Hän käski Ruotsin komissaarien esittää neuvotteluissa erikoisena rauhanehtona, että Lauri Olavinpoika oli annettava ruotsalaisten haltuun. — Asia on kuvaava herttuan luonteelle.

⁴ Kun katselmukset olivat jääneet toimittamatta, niin herttua ehdotti kesäkuun 13 p. 1594 neuvoskunnalle, että sotaväen käs-

Anolan Akseli Kurki ja Louhisaaren Lauri Fleming tulivat huhtikuun alussa 1594 Sigismund kuninkaan luo pyytämään Suomen ratsumiesten puolesta näiden suorittamatta jääneitä palkkoja. Kuningas kirjoitti tämän johdosta maamme ratsuväelle, että hän ensi tilassa oli toimittava heille jotakin palkkausapua, lausuen samalla, että hän olisi heti antanut maksaa heidän saatavansa, jollei valtakunnan raha-asioissa vallitseva epäjärjestys olisi ollut esteenä.¹ Toukokuun 16 p. hän sitten avoimella kirjeellä määräsi, millä tavoin ratsumiesten palkkavaatimukset oli tyydytettävä. Siinä sanottiin: »Niille huoveille, joiden ratsumestareina Akseli Kurki, Antti Boije ja Antti Laurinpoika ovat, ei ole maksettu kaikkea heidän palkkaansa. Sentähden myönnämme heille samoin kuin niille ratsumiehille, jotka ovat kuuluneet Lehtisten Klaus Flemingin lippueeseen ja nyt ovat saaneet eron palveluksesta, vapauden kaikista veroista, joita heidän olisi suoritettava omista taloistaan tai heille palvelusajaksi jaetuista maataloista. Sen jälkeen kuin he siten ovat perineet täyden palkkojensa korvauksen, on heidän taas talojensa puolesta maksettava ruunulle sen saatavat. Kuitenkin he yhä edelleen jäävät vapaiksi ylimääräisistä veroista, kyytimatkoista ja majailusta. Ja niihin huoveihin nähden, joiden talojen tulot eivät riitä palkkojen peittämiseen, olemme armossa suostuneet siihen, että heille on tulevana vuonna 1595 ja sitten vuosittain annettava puuttuvan korvaukseksi osa voiverosta, joka suoritetaan Pohjanmaalta, Ala-Satakunnasta sekä Pohjois- ja Etelä-Suomesta. Samasta voiverosta maksetaan myöskin niiden ratsumiesten palkat, joilla ei taloja ole.»² Mutta jo heinäkuun 14 p. 1594 Sigis-

kettäisiin valmistautua liikkeellelähtöön; semmoinen määräys oli — arveli hän — saava venäläiset siihen uskoon, että Ruotsissa kuitenkin pidettiin johonkin määrin silmällä sota-asiaain kehitystä.

¹ S. R. Kirje sotaväelle huhtikuun 17 p. 1594.

² S. R.

mund antoi uuden avoimen kirjeen suomalaisten ratsumiesten palkkauksesta. Siinä valtuutettiin ratsumestarit Akseli Kurki (Anoilan haltija) Antti Boije (Teijon haltija) ja Antti Laurinpoika (Puotilan haltija) vaatimaan huoviensa puolesta Suomen voudeilta vakinaiset verot vuodelta 1594, sen jälkeen kuin niistä oli otettu se osa, mikä oli määrätty linnojen kunnossapitoa, papiston palkkausta ynnä eräitä muita välttämättömiä tarpeita varten, ja edelleen samoin seuraavina vuosina, kunnes maamme huovit olivat saaneet täyden maksun.¹ Huomattava on, että kirjeessä ei mainita voiveroa erikseen.² Viimeksimainitun veron käyttämistä koskevaa kuninkaan määräystä ei kuitenkaan peruutettu. Se oli myöhemmin riidan aiheena Kaarle herttuan ja Klaus Flemingin välillä. Syyskuun 16 p. 1594 herttua varoitti Flemingiä sekaantumasta voiveron tai jonkun muun ennen Sigismundin lähtöä määrätyn veron kantoon Suomessa, lausuen m.m.: »Jos semmoista tapahtuu, niin tietäkää, että siitä joudutte syytteen alaiseksi ja me otamme korvauksen teidän Ruotsissa ja Suomessa olevista maatiloistanne.»³

Sigismund kuninkaan mentyä Puolaan ruvettiin Ruotsissa syyskesällä (1594) puuhaamaan sotaväen toimittamista rauhanneuvottelujen ajaksi Suomen rajalle. Asiaa

¹ S. A. N:o 5691, 21.

² Werwingin mukaan (I.c. 240) neuvoskunta kuninkaan tahdosta määräsi, että Suomen vakinainen vero oli vuodelta 1594 käytettävä meidän maamme ratsuväen maksamattomien palkkojen suoritukseksi ja että Ruotsissa oli ratsumiehille annettava m.m. seuraavan vuoden voivero. Lisäksi Werwing mainitsee, että Kaarle herttua kovasti närkästyi saatuaan tiedon tästä säädöksestä, joka oli tehty kysymättä hänen mieltään; herttua sanoi hallituksen tuhlaavan ruunun varoja, joita olisi tarvittu sodan jatkamiseen, jos rauhaa ei saatu aikaan. Vrt. Grönblad, Urkunder, II, I, 151.

³ H. R. Kirje Klaus Flemingille syyskuun 16 p. 1594.

valmisteltiin siten, että kaksi lippukuntaa Savon jalkaväkeä, Teppoisen ratsumiehet sekä Äyräpään ja Säkijärven talonpojat lähetettiin niittämään ja sotajoukkoa varten korjuuseen panemaan niin paljon heiniä, kuin suinkin voitiin koota sanotuista paikkakunnista ja Viipurin lähiseuduilta.¹

Viipurin lääniin sijoitettavaa sotajoukkoa sekä Virossa olevaa väkeä varten määrättiin muonaveron maksettavaksi koko valtakunnasta.² Kirjoittaessaan syyskuun 11 p. tästä ylimääräisestä verosta Viipurin linnan isännille Matti Laurinpojalle ja Knuutti Juhonpojalle herttua samalla antoi heidän tietää, että voutien tuli kantaa Viipurin ja Kymenkartanon lääneistä 8 kuukauden muona Viipurissa

¹ Savon lippukunnan päämiesten Ambrosius Henrikinpojan ja Olavi Pietarinpojan tuli valvoa ja ohjata heinäntekoa. Heille lähettämässään valtakirjassa herttua lausui toivovansa, että talonpojat hyvántahtoisesti antaisivat apuansa toimenpiteeseen, jolla tarkoitettiin koko Ruotsin valtakunnan parasta. H. R. Avoin valtakirja Ambrosius Henrikinpojalle ja Olavi Pietarinpojalle heinäkuun 29 p. 1594. Kirje neuvoskunnalle heinäkuun 30 p. 1594. — Täytyy sanoa, että herttua odotti todellakin suurta hyvántahtoisuutta vuosikymmenien aikana liiallisella verotuksella rääkättyiltä talonpojilta, kun heidän nyt oli kaiken lisäksi luovutettava heinäsatonsa sotajoukolle.

² Verosäännön mukaan oli Suomessa yhtä osuutta suorittamassa 16 perintötilallista, 24 ruununtalonpoikaa, 32 rälsshintalonpoikaa taikka 48 torpparia. Joka osuuteen kuului: 3 tynnyriä rukiita, 3 tynnyriä ohria ja maltaita, 1 tynnyri suurimia ja herneitä, 16 naulaa humaloita, 4 leiviskää voita, 8 leiviskää lihaa ja silavaa, $\frac{1}{2}$ tynnyriä suolakaloja, 2 leiviskää kapakaloja ja 16 naulaa talia. — Sivumennen mainittakoon tässä, että vuosien 1593 ja 1594 välisenä talvena oli maastamme otettu ruokavarojen hankkimiseksi Suomen ja Viron linnoihin yhtä suuri ylimääräinen vero saman järjestelyn mukaan. Viipurin läänissä silloin majailevat ratsumiehet olivat myöskin saaneet elatuksensa tästä muonaverosta. Kaarle herttuan ja kuuden valtaneuvoksen kirje Ala-Satakunnan voudille syyskuun 18 p. 1593. Martti Boijen ja Matti Laurinpojan ilmoitus maaliskuun 7 p. 1594, *Acta historica* S. A.

oleville huoveille; muonasta oli puolet viipymättä tuotava Viipurin linnaan, mutta toinen puoli jätettävä toistaiseksi talonpoikien huostaan.¹ Näyttää siis siltä, kuin mainituista lääneistä olisi otettu kaksinkertainen lisävero, nimittäin yleinen, koko Suomesta maksettava ylimääräinen vero sekä huoveille erikseen tuleva muonaveron.² Tämöinen säälimätön verotus tuntuu sitä kummallisemmalta, kun tiedetään, että Suomessa silloin vallitsi kadon johdosta kova ruokavarain puute. Fleming lausui eräässä herttualle lähettämässään kirjeessä, että enimmät talonpojat eivät olleet sinä syksynä voineet siemenviljan puutteen takia saada peltojansa kylvöön ja että useita ihmisiä uhkasi nälkäkuolema.³

Ruotsissa armeijaa varten koottu ylimääräinen muonaveron lähetettiin Turkuun. Pohjois- ja Etelä-Suomen, Ylä- ja Ala-Satakunnan sekä Hämeenlinnan, Raaseporin ja Porvoon läänien talonpojat määrättiin viemään nämä muonavarat reillä Turusta Viipuriin.⁴ Joka viiden talonpojan oli velvollisuus kuljetuttaa 2 tynnyriä viljaa tai 1 kippunta muuta muonaa.⁵

Useat ruotsalaisen sotaväen osastot saivat lokakuussa käskyn lähteä Suomeen.⁶ Kaksi ratsuväen lippuetta,

¹ S. A. 5709, 39.

² Silloin tapahtuneen Viipurin palon johdosta vaadittiin Kymentaanon läänistä lisäksi melkoinen määrä päivätöitä linnan uudestaan-rakentamiseksi. S. A. N:o 5691, 51.

³ Klaus Fleming herttualle joulukuussa 1594, Gottlundin kopiokirja, 57, S. A.

⁴ H. R. Kirje Klaus Flemingille marraskuun 22 p. 1594.

⁵ Kolmimiehininen toimikunta, jonka muodostivat Torbiörn Antinpoika, Maunu Juhonpoika Auvinen ja Paavali Juhonpoika valtuutettiin ottamaan Ruotsista lähetetyt muonavarat huostaansa. H. R. Valtakirja mainituille marraskuun 18 p. 1594. — Auvisesta on edellisessä ollut puhetta. Toimikunnan toisista jäsenistä ei tiedetä, mitä miehiä he olivat.

⁶ Silloin valtuutettiin Pietari Stolpe lähettämään Suomeen sekä ratsu- että jalkaväkeä, ja marraskuussa käskettiin Hogenskild

nimittäin Torsti Ristonpojan itägötlantilaiset ja Hannu Strangin uplantilaiset huovit, laitettiin marraskuun 19 p. matkalle.¹ Ne eivät kuitenkaan tahtoneet mielellään mennä meren taa. Itägötlannin huovit viivyttelivät niin kauan Ruotsissa, että laivat, jotka heitä kuljettivat, jäätyivät kiinni senpuoliseen saaristoon, jonka jälkeen miehet palasivat matkalta takaisin.² Uplannin ratsumiehet, jotka myöskään eivät olleet ajoissa lähteneet merelle, tulivat niin myöhään Ahvenanmaalle, että heidän täytyi jäästeiden takia jäädä joksikin aikaa sinne. Jotta heidän sielläolonsa ei aiheuttaisi kovin suurta räsitystä paikkakunnan väestölle, herttua lähetti heille elintarpeita kahdeksi viikoksi.³ Seuraavan vuoden alussa Uplannin huovit tavataan Viipurin läänissä.⁴

Bielken jouduttaa itägötlantilaisia matkalle. H. R. Pietari Stolpen valtakirja lokakuun 9 p. 1594. Kirje Hogenskild Bielkelle marraskuun 11 p. 1594. — Länsipohjan lippukunnan entinen päämies Kaarle Börjenpoika määrättiin johtamaan jotakin lippukuntaa Suomessa. Hänet marski kuitenkin lähetti seuraavana keväänä takaisin Ruotsiin sanoen hänen matkapassissaan, että hän ei sopinut täkäläisten sotamiesten päälliköksi, koska hän ei osannut puhua suomea. H. R. Avoin kirje Kaarle Börjenpojalle marraskuun 1 p. 1594. — Klaus Flemingin Kaarle Börjenpojalle toukokuun 14 p. 1595 antama matkapassi, *Acta historica S. A.*

¹ H. R. Kirje Arvi Stålmille marraskuun 24 p. 1594.

² H. R. Kirje Lauri Westgötelle joulukuun 8 p. 1594. Kirje neuvoskunnalle joulukuun 30 p. 1594. — Herttua lähetti siihen aikaan hovijunkkari Aaretti Pentinpojan Wäddön saareen, jossa tämän oli joudutettava sitä tietä kulkevaa sotaväkeä Ahvenanmaan puolelle. H. R. Arneborgin Aaretti Pentinpojan valtakirja joulukuun 10 p. 1594. — Wäddö on Ruotsin rannikolla Norrtäljen ja Östhammarin kaupunkien keskivälillä, siis jokseenkin vastaapäätä Maarianhaminaa.

³ H. R. Vastaus Ahvenanmaalla olevalle sotaväelle tammi-kuun 10 p. 1595. Varoituskirje samalle samalta päivältä. Kirje Maunu Olavinpojalle tammikuun 15 p. 1595.

⁴ S. A. N:o 5703; 42 v.; 5710, 36 v.

Jalkaväkeä näyttää meidän maahan laitetun sinä syksynä Ruotsista noin 12 lippukuntaa.¹ Epätietoista on kuitenkin, tulivatko ne kaikki perille. Taalalaisille sotamiehille Kaarle herttua lupasi, että heidän ei tarvinnut jäädä varusväeksi mihinkään Suomessa tai Virossa olevaan linnaan; näissä oli käytettävä suomalaisia, jotka muka olivat tottuneet niissä palvelemaan.² Omista sotamiehistään herttua kirjoitti Turun linnan päällikölle Hannu Eerikinpojalle, että heille ei saanut antaa heidän mukaansa pantua muonaa, ennen kuin he olivat saapuneet Viipuriin; heille oli sentähden aluksi toimitettava linnaleiri Turun kaupungissa sekä Paraisissa ja Nauvossa, vaikka näissä pitäjissä majoilleet ratsumiehet jo olivat sinä vuonna ottaneet niistä yhdeksän kuukauden muonan.³

Klaus Fleming ilmoitti kuitenkin (joulukuun lopulla) herttualle, että hän ei voinut kauan elättää täällä Ruotsista tullutta väkeä. Suomen rahvas, sanoi hän, oli perin köyhtynyt, ja se vähäinen muonamäärä, joka Ruotsista oli saatu Turkuun, riitti ainoastaan kuukauden ajaksi Hannu Strangin ratsumiehille ja Tapani Mikonpojan jalkaväelle, joille se oli määrätty. Tähän herttua vastasi

¹ Ne lienevät olleet seuraavat:

Tapani Mikonpojan l.	Uplannista,
Pentti Maununpojan l.	Itägötlanista,
Pietari Maununpojan l.	»
Juho Aamundinpojan l.	Smaalaunnista,
Olavi Pietarinpojan l.	»
Juho Kustaanpojan l.	»
Fulmo Hannunpojan l.	»
Olavi Juhonpojan l.	Westmaniannista,
Eerikki Laurinpojan l.	Taalainmaasta,
Lauri Yrjönpojan l.	»

Siivartti Antinpojan l. Helsinglannista ja Gestriklannista, eräs Kaarle herttuan lippue.

² H. R. Avoimet kirjeet Eerikki Laurinpojan ja Lauri Yrjönpojan sotamiehille joulukuun 5 p. 1594.

³ H. R. Kirje Hannu Eerikinpojalle marraskuun 11 p. 1591.

puhuneensa usein kuninkaalle ja neuvoskunnalle, että sotaväelle oli ajoissa hankittava riittävät elintarpeet, mutta hänen muistutuksiaan ei oltu otettu huomioon.¹ Herttuan selitys ei tietystikään parantanut asiaa.

Syyskuun 16 p. oli Klaus Flemingille annettu määräys koota Suomessa oleva sotavoima joulun tienoissa Viipurin lähetyville. Myöhemmin syksyllä herttua kirjoitti hänelle, että hänen tuli viedä sotajoukkonsa Viipurista Suomenlahden taa Harjavaltaan², jossa se oli pidettävä leirissä, niin kauan kuin rauhanneuvotteluja kesti.³ Tätä viimeksimainittua tuumaa ei sitten kuitenkaan voitu toteuttaa.

Keskitalvella Suomen oma sotaväki lähti linnaleiristä Viipuriin. Tähän rajalle päin menevään väkeen kuuluivat Antti Boijen, Akseli Kurjen, Antti Laurinpojan ja Hannu Hannunpojan ratsaslippueet⁴ sekä se osa jalkaväkeä, joka ei silloin ollut Suomen rajalinnoissa eikä Narvassa. Virossa majaileville sotamiehille oli myöskin annettu käsky saapua Viipuriin Tuomaan-päivän tienoissa.⁵ Vieläpä Klaus Fleming määräsi Suomessa olevan meriväenkin lisäämään sitä joukkoa, joka vartioi rajaa.

Marski lähti itse joulukuun 26 p. Pikkalan kartanosta matkalle ja saapui Viipuriin uudeksi vuodeksi. Tänne oli vähää ennen tullut Venäjältä sanoma, että tsaari oli vaatinut alamaisiltaan veron Käkisalmen lunastamista varten. Fleming luuli kuitenkin, että tsaari aikoi palkata väkeä

¹ Klaus Fleming herttualle Pikkalasta joulukuun 26 p. 1594, Gottlundin kopiokirja S. A. — H. R. Kirje Klaus Flemingille tammikuun 20 p. 1595.

² Harjavallan kylä on Inkerin pohjoisimmalla niemimaalla, jokseenkin vastapäätä Seivästöä.

³ H. R. Kirje Klaus Flemingille marraskuun 25 p. 1594.

⁴ H. R. Kirje Antti Boijelle marraskuun 28 p. 1594.

⁵ H. R. Kirje Liivinmaalla ja Suomessa oleville päälliköille ja sotamiehille marraskuun 12 p. 1594.

jatkaakseen sotaa. Kirjoittaessaan tästä Kaarle herttualle hän sanoi: »Jos hyökkäys tapahtuu, tahdon ratsuväellä tehdä niin paljon vastarintaa kuin mahdollista on. Mutta en saa mukaani ainoatakaan jalkaväen miestä, sillä minun täytyy jättää ne kaikki Viipurin linnaan, jossa ei sittenkään ole riittävästi varusväkeä.¹ Jumala olkoon puolellamme; muuten asiat saavat oudon käänteeseen, jos vihollinen tulee niin monilukuisena kuin hänen tapansa on ollut.»² Marskin pelko oli kuitenkin aiheeton, sillä sinä talvena ei Venäjällä pidetty sotajoukkoa koossa.

Kaarle herttuakin oli siihen aikaan sangen levoton ja huolestunut sota-asiain johdosta. Hän lausui joulukuun 30 p. neuvoskunnalle: »Jumala varjelkoon, jollei nyt saada rauhaa tai aselepoa tehdyksi. Saatatte hyvin arvata, missä vaarassa Suomi ja Viro ovat. Emme ole voineet toimittaa asiassa enempää kuin on tapahtunut ja tahdomme olla K. Majesteetin sekä valtakunnan säätyjen edessä vastuusta vapaat, jos ei käy hyvin.»³

Kun liikkeelle pantu väki oli saapunut Viipurin läänin⁴, niin marski asetti sen maaseudulle. Tammi- ja helmikuussa 1595 oli iso osa sotajoukosta kuusi viikkoa kenttäleirissä Säkkijärvellä, Viipurin pitäjän Tervajoen

¹ Kun Fleming valittaa, että hän ei saanut Viipurin linnaan tarpeeksi väkeä, niin näyttää siltä, että Ruotsin jalkaväki ei silloin vielä ollut tullut Karjalaan.

² Klaus Fleming herttualle joulukuun 26 p. 1594, Gottlundin kopiokirja S. A.

³ H. R.

⁴ Klaus Fleming kertoi Kaarle herttualle, että Hannu Hannunpoika saapui Viipuriin vasta helmikuun 10 p. eikä tuonut mukanaan enempää kuin 30 ratsumiestä, vaikka vuonna 1594 oli annettu yhdeksättäsataa vapauskirjettä talonpojille, jotka ilmoittautuivat ratsupalvelukseen. Lisäksi marski valitti, että Hannu Hannunpojan lippue oli, missä se liikkui, tehnyt rahvaalle väkivaltaa. Klaus Fleming herttualle helmikuun 24 p. 1595, Gottlundin kopiokirja S. A.

kylässä ja Lappeella.¹ Fleming koetti pitää miehet koossa niin kauan kuin mahdollista, jotta venäläiset, kuten hän sanoi, eivät pöyhkeilisi neuvotteluissa. Mutta pian puute oli kasvanut sotajoukossa pelottavan suureksi, vaikka marski oli käyttänyt jos joitakin verotuskeinoja muonan hankkimiseksi. Hän vaati avunsuorituksia niinkin kaukaa kuin Länsipohjasta ja käski voutien kantaa säännöllisen veron miltäkin talonpojilta, joille oli korvaukseksi ratsupalveluksesta myönnetty verovapaus. Helmikuun lopulla huomattiin kuitenkin, että väen oli hajaannuttava pelastaakseen henkensä. Viipurin läänin talonpojilla ei silloin enää ollut mitään antaa. Useat heistä olivat paenneet metsiin, sen jälkeen kuin heiltä oli riistetty kaikki heidän varansa.² Marskin oli näin ollen pakko lähettää maaliskuun alussa kaikki ruotsalaiseen jalkaväkeen kuuluvat miehet Viipurin läänistä pois. Samalla päästettiin kaikki uudet suomalaiset sotamiehet palveluksesta. Viimeksimainituille ei kuitenkaan sanottu, että he olivat saaneet eron lippukunnistaan, vaan heidän annettiin olla siinä luulossa, että heidät oli laskettu lomalle. Siten oli, arveltiin, helppo löytää heidät, jos heitä olisi äkkiä tarvittu.³

Kaarle herttua oli, samalla kuin hän syksyllä vuonna 1594 laittoi ruotsalaista sotaväkeä Suomeen, neuvonut Klaus Flemingiä, miten sama väki oli toimitettava takaisin kotimaahansa. Marraskuun 11 päivätyssä kirjeessä hän oli sanonut, että ratsuväki oli, jos pysyväinen rauha

¹ S. A. N:o 5703, 43; 5705, 49; 5709, 34, 35; 5722, 42 v.: 5730, 27 v. — Helmikuussa oli 200:lla Hannu Strangin huovilla linnaleiri Jääskessä. S. A. N:o 5710, 36 v.

² Länsipohjan talonpojat Kaarle herttualle tammikuun 23 p. 1595, *Acta historica* S. A. — Klaus Fleming samalle Hämeenlinnasta helmikuun 24 p. 1595, Gottlundin kopiokirja S. A.

³ Klaus Fleming herttualle Tanskalan nimismiehen talosta maaliskuun 6 p. 1595, Gottlundin kopiokirja.

saatiin toimeen, majoitettava joksikin aikaa talonpoikien luo¹, lisäten kuitenkin, että huovien oli, jos talonpojat eivät köyhyyden tähden voineet elättää heitä, mentävä rauhanteon jälkeen viipymättä Ahvenanmeren poikki tai, siinä tapauksessa että jäät eivät kantaneet, kuljetettava Pohjanmaan kautta.² Ruotsalaisen jalkaväen paluumatkasta herttua antoi vähän myöhemmin jokseenkin samanlaiset käskyt kuin ratsuväenkin.³

Se herttuan määräys, että sotaväkeä oli, jos olosuhteet niin vaativat, lähetettävä Pohjanlahden ympäri Ruotsiin, antoi Klaus Flemingille aiheen pyytää Pohjan seutujen asukkailta lisäveron suoritusta. Hänen siitä asiasta antamassaan mahtipontisessa kirjeessä luettiin: »Klaus Fleming, Viikin vapaaherra, Ruotsin valtakunnan neuvos, marski, yliamiraali, sotajoukon ylipäällikkö, Suomen maa-herra, Uplannin ruhtinaskunnan sekä Pohjanmaan ja Länsipohjan ylilaamanni tekee tietäväksi Pikkalassa 15 p. joulukuuta 1594. Kaarle herttua on määrännyt, että Suomeen tullut ruotsalainen ratsuväki, luvultaan 800 tai 900 miestä, on lähtevä täältä Pohjanmaan ja Länsipohjan kautta kotiinsa. Tämän olen tahtonut ajoissa ilmoittaa teille, jotta voisitte toimittaa mainitulle väelle ruokavarat. Mutta jos tahdotte suorittaa raha- ynnä viljaveron, jolla nämä ratsumiehet saatetaan täällä elättää avoveteen asti, niin he saavat kulkea meritse ja te pääsette elättämästä

¹ Sama kirje sisälsi seuraavat linnaleiriä koskevat määräykset. Kuuden verollisen ja muun talonpojan (sekä läänitettyjen että läänittämättömien) tuli toimittaa elanto yhdelle huoville. Miestä ja ratsua varten oli suoritettava viljaa, muita ruokavaroja ja heiniä 3:n talarin arvosta. Kuitenkaan ei talonpoikien ollut pakko antaa enemmän viljaa, kuin mitä ratsumiehet tarvitsivat leiväksi ja olueksi. Viljatynnyrin hinnaksi oli laskettava 1 talari.

² H. R.

³ H. R. Martti Laurinpojalle joulukuun 18 p. 1594 annettu opastus.

heitä matkalla.»¹ Kun Flemingin kirje saapui Pohjanmaan ja Länsipohjan asukkaille, niin he lähettivät siitä sanoman Kaarle herttualle ja pyysivät, että hän vapauttaisi heidät marskin pyytämästä ylimääräisestä veronmaksusta. Herttua vastasi heille helmikuun 14 p. 1595: »Jos rauha saadaan aikaan, niin on joku määrä sotaväkeä kulkeva sitä tietä kotiinsa, mutta elkkää pelätkö, että sitä tulee niin monta sataa miestä, kuin Klaus herra on sanonut. Odotamme siis, että te väen matkatessa siellä autatte sitä yhden tai kahden yön majoituksella, mutta rahoja, joita Klaus herra on pyytänyt, teidän ei tarvitse suorittaa.»²

Ei ole tietoja siitä, milloin ja mitä teitä ruotsalaiset osastot palasivat kotiinsa.

Lähdettyään Viipurin läänistä marski kiersi muutamia viikkoja eteläistä Suomea keskustellen eri paikkakunnilla talonpoikien kanssa heidän valituksistaan.³ Helmikuun 24 p. hän oli Hämeenlinnassa, maaliskuun 6 p. Tanskalan⁴ nimismiehen talossa, saman kuun 21 p. Pinomäellä Liedon(?) pitäjässä, josta hänen piti mennä Raaseporin lääniin. Huhtikuun 12 p. hänet tavataan Suitiassa.

Täältä hän laittoi herttualle kirjeen, jossa hän puhui sotaväen asioista ja niitä järjestettäessä yhä ilmaantuvista vaikeuksista. Koska näytti siltä, että rauhaa ei voitu saada aikaan, niin oli, hän sanoi, Ruotsista taas toimitettava väkeä Suomeen sekä muonavarvoja Narvaan ja Viipuriin; Hannu Strangin uplantilaisia huoveja hän näin ollen ei lähettänyt takaisin, vaikka hän ei tiennyt, miten niitä voitiin täällä elättää; jollei suomalaisilla ratsumiehillä itsel-

¹ Acta historica S. A.

² H. R. Avoin kirje Pohjanmaan ja Länsipohjan asukkaille helmikuun 14 p. 1595.

³ Klaus Fleming Raaseporin läänin voudille maaliskuun 21 p. 1595, Laguksen kokoelma, nide 154, S. A.

⁴ Tanskala-nimellä tarkoitetaan kenties Tanskilan kylää, joka on nykyisessä Oripään kunnassa.

lään olisi ollut niin paljon varoja, että he voivat niillä tulla toimeen ja odottaa, kunnes saivat ruunulta maksun, niin olisi kaikkien talonpoikien täytynyt jättää tilansa.¹

Sen johdosta että herttua oli käskenyt toimittaa 200 miestä meidän maamme meriväkeä Ruotsiin, Fleming pyysi häntä miettimään, kuinka tämä oli mahdollista, sillä, lausui hän, jos viholliset tulivat lotjineen Uudenmaan rannikolle, niinkuin ennen oli sattunut, niin Suomeen jäävällä laivaväellä ei voitu heitä vastustaa. Marski lisäsi kuitenkin: »Jos T. Ruhtinaallinen Armonne sittenkin vaatii laivamiehiä täältä, niin he saavat tietysti lähteä, mutta jos onnettomuus sen johdosta tapahtuu, niin siihen ei minulla ole syytä. Asiain ollessa nykyisellä kannallaan olisi parempi laittaa Ruotsista väkeä tänne kuin täältä sinne.»² — Venäläiset eivät kuitenkaan sitten enää käyneet täällä sotaretkillä, sillä rauhanteko oli jo lähempänä, kuin herttua ja Klaus Fleming aavistivatkaan.

¹ Klaus Fleming herttualle huhtikuun 12 p. 1595, Gottlundin kopiokirja S. A.

² Aseita marski myöskin pyysi Ruotsista, ilmoittaen, että useimmat niistä sotamiehistä, jotka olivat tulleet Narvasta, olivat myöneet aseensa voidakseen ostaa ruokaa.

YHDESKOLMATTALUKU.

Suomen rajalinnojen oloja.

Suomen rajalinnoja ei piiritetty viisikolmattavuotisen sodan aikana kertaakaan, vaikka venäläiset tuon tuostakin ahdistivat Viron linnoja. Viipurin ohitse tsaarin sotajoukot kulkivat monesti, mutta jättivät sen aina rauhaan. Tämä linna oli keskiajalla ollut Suomen vahvana varustuksena idän vaaroja vastaan, ja vielä kuudennellatoista vuosisadalla sitä pidettiin maamme turvana, varsinkin sen jälkeen kuin kaupungin linnoituksia oli Juhani III:n aikoina laajennettu. Linnassa säilytettiin osa valtakunnan kenttätukikuntaa, ja siellä oli suuret varat muita sotatarpeita.

Matti Laurinpoika Kruus, joka vuonna 1583 oli määrätty Viipurin linnan voutiksi, oli siinä toimessa aina vuoteen 1599. Linnan isännistöön kuuluivat m.m. Mäkilän Eerikki Pertunpoika, Järppilän Perttu Iivarinpoika, Laakspohjan Juhani Boonpoika ja Meltolan Niilo Olavinpoika vuonna 1591, Pietari Paavalinpoika Juusten 1592, Esko Linderinpoika vuodesta 1593 sekä Knuutti Juhonpoika¹ vuodesta 1594. Omituista on, että nämä luettiin linnan vieraisiin, vaikka jotkut heistä asuivat siellä kauan aikaa. Linnan omana väkenä tilikirjat mainitsevat virkai-

¹ Knuutti Juhonpoika oli ollut linnan kirjurina Juhani III:n hallitusajan, ja vuonna 1593 hän hoiti siellä alivoudin virkaa. Linnan haavurina toimi Philip Bilang. Lauri Locke tavataan vuonna 1595 Viipurin linnassa, mutta vaikea on sanoa, mikä tehtävä hänellä siellä oli.

lijain joukosta (paitsi voutia) ainoastaan saarnaajan, kirjurin, haavurin, asemestarin¹ ja alivoudin.¹

Palvelusväkeä pidettiin Viipurissa niinkuin muissakin linnoissa monenlaista.²

Meillä ei ole seikkaperäisiä tietoja, mitä sotaväkeä Viipurissa oli eri vuosina. Varusväkeen kuuluvia miehiä oli siellä tavallisissa oloissa vain muutamia satoja.³ Mutta kun sotaretkeä valmisteltiin tai kun vihollisten tuloa odotettiin, kerättiin sinne, kuten olemme nähneet, joskus suuriakin sotajoukko.

Viipurista lähetettiin, niinkuin sodan aikaisempinakin vuosina, ehtimiseen vakoojia tiedustelemaan vihollisten aikeita. Näinä vakoojina käytettiin etupäässä Äyräpään, Seivästön, Seiskarin ja Lavansaaren talonpoikia. Ne kiertelivät pääasiallisesti Pähkinälinnan, Novgorodin ja Kaprion läänejä, mutta toivat sanomia etäämpääkin. Tarkkojen tietojen hankkiminen oli heille tietysti hyvin vai-

¹ S. A. N:o 5644, 96; 5646, 154.

² Linnan tilikirjoissa tavattavista asukkaiden luetteloista nähdään, että siellä tilivuoden 1595 ensimmäisenä viikkona oli seuraava määrä tykkimiehiä, laivamiehiä, käsityöläisiä ja palvelusväkeen kuuluvia henkilöitä: 4 vartiomestaria, alikirjuri, 64 linnanpalvelijaa, 13 tykkimiestä, 18 miestä laivaväkeä, 3 laivasalvomiestä, 3 ruokien vaalijaa, vaatesäiliön 3 kaitsijaa, 2 leipojaa, köydenpunoja, 5 kirvesmiestä, juomanpanija, kalastaja, 12 muuraajaa, 2 seppää, 2 ruoanlaittajaa, 2 portinvartijaa, teuras-taja, sorvari, asemestari, vallimestarin apumies, sysimies, lukkari, 4 myllymiestä, juomanpanijan 3 palvelijaa, kalastajan 3 apumiestä, tynnyrintekijän palvelija, sepän apumies, keittäjän palvelija, 2 navettamiestä, pirtinsiivooja, 2 naisapuria, 5 rampaa. Paitsi näitä asuivat tietysti linnan isäntien omat palvelijat siellä. S. A. N:o 5702, 49 ja seur.

³ Kesällä vuonna 1593 tavataan linnassa esimerkiksi vain kaupungin oma lippukunta, jonka päämiehenä oli Juhani Niilonpoika — Koko vuoden 1596 oli siellä 50 miestä Lauri Niilonpojan ja 100 miestä Sven Eerikinpojan lippukunnasta, joissa molemmissa oli karjalaista väkeä.

keata, joten heidän kertomuksensa eivät aina olleet luotettavia.¹

Linnan asevaroista mainittakoon, että siellä kyseessä-olevana aikana oli 51 tai 52 vaskitykkiä ja että rautatykkien luku väheni vuosi vuodelta ollen 125 vuonna 1590 ja 85 vuonna 1597. Kaupungin törmäkkeillä² oli vuosien 1590 ja 1594 välillä 23 tai 24 vaskitykkiä ja 10 rautatykkiä.³

Viipurin linnoituksia vahvistettiin yhtä mittaa sodan aikana. Vuosina 1590 ja 1591 korjailtiin kaupungin muureja. Samalla tehtiin kaupungin ja Siikaniemen väliin jokin patorakennus, jonka ääreen laskettiin 46 sylen pituinen vankka rautakettinki.⁴ Juhani kuningas käski alkupuolella vuotta 1591 linnan isäntien pyytää Mauri Griipiltä sotamiehiä linnoitustöihin. Samalla hän koetti toimittaa sinne kalkkia Hiiumaalta, Ahvenanmaalta, Narvasta ja Tallinnasta.⁵ Antonius Rosetti⁶ tuli sinä vuonna rakennustöitä johtamaan.⁷ Hän oli määrätty Viipurin, Savonlinnan ja Käkisalmen muurausmestariksi heti vanhan Pietari Hertigin kuoleman jälkeen, joka tapahtui, kuten edellä on ker-

¹ Sodan loppuajoilta mainitaan seuraavat vakoojat: Tuomas Tamainen, Paavali Herttanainen, Pietari Joroinen ja Tapani Rautanenä Äyräpään rajalta; Juho Martinpoika, Antti Juhonpoika, Lauri Vilpunpoika ja Knuutti Laurinpoika Seivästästä; Hannu Tuomaanpoika ja Paavali Tuomaanpoika Seiskarista; Tuomas Pietarinpoika Lavansaaresta. — Mainittu Tapani Rautanenä oli arvattavasti samannimisen vuosina 1578 ja 1579 kuuluisaksi tulleen vakoojan poika.

² »I den nya befestningen.»

³ Linnojen tilikirjat Ruotsin sota-arkistossa.

⁴ S. A. N:o 5626, 50 v. ja 56.

⁵ V. R. Vastaus Viipurin linnan isännistölle maaliskuun 26 p. 1591.

⁶ Rosetti lienee ollut italialainen.

⁷ V. R. Avoin kirje Antonius Rosettin palkasta kesäkuun 25 p. 1591. — S. A. N:o 5655, 19 v.; 5734, 10 v.

rottu, kesäkuun alussa 1591.¹ Vuonna 1592 alettiin rakentaa pasteijia² uudelle portille kaupungin muurin ulkopuolelle, vuonna 1593 käytettiin tähän pasteijiin 3,862 päivätyötä ja vuonna 1594 1,464 päivätyötä.³ Puuvarustus, joka oli linnan portilla, uusittiin vuonna 1593.⁴ Mutta maaliskuun 27 p. 1594 Kaarle herttua kirjoitti Matti Laurinpojalle, että Viipurissa ei saatu rakentaa mitään uutta, ennen kuin sinne oli lähetetty joku kokenut mestari töitä järjestämään.⁵ Herttua ei siis näytä täysin luottaneen Rosettin taitoon.

Rakennussuunnitelmissa vaikutti sitten muutoksen Viipurin suuri palo, joka tapahtui syyskuun 3 p. 1594. Tuli syttyi kello 12 päivällä eräässä yksityisen asunnossa ja tuhosi kahdessa tunnissa koko taajaan rakennetun kaupungin sekä Pantsarlahden. Kirkosta ja luostarista turomeltuivat katot ja kellot. Useimmat kaupungin porttitornit rikkoutuivat. Uudenportin, Hakuninportin, Vesiportin ja Karjaportin ääreen sekä myöskin törmäkkeiden molemmille puolille rakennetut puuvarusteet paloivat poroksi. Ainoastaan Munkkilähdettä vastapäätä olevaan törmäkkeen kulmaan ne jäivät eheiksi. Kaupungin varuksilla olevista tykeistä muutamat vahingoittuivat niin, että niitä ei sitten enää voitu käyttää.⁶ Puulinnake-vuo-

¹ Kts. sivua 230.

² Pasteijeista kts. kirjaani Pohjoismaiden viisikolmattavuotien sota 654, muist. 5.

³ Ruunun toimittamien päivätöiden lisäksi antoi Viipurin kaupunkikin työmiehiä Uuden ympyrätornin rakentamiseen. S. A. N:o 5683, 5 ja 21.

⁴ S. A. N:o 5655, 41 v.; 5668, 61 v.; 5685, 35 ja 45.

⁵ H. R.

⁶ Lopulla vuotta 1595 oli kaupungin törmäkkeillä vain 15 käyttökelpoista vaskitykkiä ja 5 rautatykkiä. Paitsi näitä mainitaan kaupungin tileissä 4 vaskitykkiä ja 15 rautatykkiä, joiden laatikot ja pyörät olivat palaneet tai joita tuli muuten oli vioittanut. S. A. N:o 5721, 3.

relle asetetut tykit sulivat. Suurella vaivalla sai tykistömestari Maunu Maununpoika miehineen pelastetuksi ne tykit, jotka olivat torilla. Jos viholliset olisivat heti onnettomuuden jälkeen tulleet Viipuria ahdistamaan, olisi sitä ollut miltei mahdoton puolustaa, varsinkin kun siellä silloin oli vain kaksi lippukuntaa¹ eli kaikkiaan 400 miestä varusväkeä. Näillekään ei aluksi palon jälkeen ollut antaa muonavaroja riittävästi, ja useilta heistä puuttui vaatteetkin. — Onneksi liekit eivät olleet koskeneet varsinaiseen linnaan.²

Linnan isännät tilasivat, kohta kun tulipalo oli tapahtunut, Viipurin, Kymenkartanon, Porvoon ja Savonlinnan läänin voudeilta hirsii ja lautoja linnoitusten korjaukseen. Samalla he pyysivät Narvasta tykkejä ja muita aseita³, sekä myöskin vaatteita sotamiehille, jotka olivat palossa menettäneet kaiken omaisuutensa, mutta sieltä ei voitu lähettää mitään apua.⁴ Syyskuun 21 p. Kaarle herttua kirjoitti Klaus Flemingille⁵, että Viipurissa oli jo sinä syksynä pantava rakennustyöt alkuun ja että Flemingin tuli niitä varten toimittaa sinne laivamiehiä, sotamiehiä ja muuta väkeä niin paljon kuin oli mahdollista.⁶ Hannu

¹ Nimittäin Juhani Niilonpojan viipurilainen ja nuoremman Lauri Niilonpojan karjalainen lippukunta.

² Knuutti Juhonpoika Matti Laurinpojalle Viipurista syyskuun 7 p. 1594, Gottlundin kopiokirja S. A.

³ Rauhankomissaarit Arvi Tavastille Narvasta lokakuun 31 p. 1594, Tavastien kokoelma R. A.

⁴ Kaarle herttua käski tämän johdosta Klaus Hermanninpoika Flemingin ostaa Turusta vaatetta ja toimittaa sen Viipurin varusväelle, koska Ruotsista ei silloin voitu mitään kangasta lähettää.

⁵ H. R.

⁶ Kymenkartanon läänin tilikirjassa nähdään eräs syyskuun 29 päivätty herttuan määräys, jonka mukaan jokaisen sekä läänitetyn että läänittämättömän manttaalin oli sieltä tehtävä 8 ja rälssin vuokramiesten 4 päivätyötä Viipurin rakennuksiin. S. A. N:o 5691, 51.

Hannunpojan ja Tuomas Teppoisen huovit saivat samalla käskyn lähteä Viipurin törmäkkeitä korjaamaan. Huo-veja ei kuitenkaan kuulunut sinne, vaikka Kaarle herttua uhkasi peruuttaa heiltä verovapauden, jos he eivät noudattaneet saamaansa määräystä.¹ Matti Laurinpoika valitti seuraavana talvena, että hänellä ei ollut rakennustoissa muuta apua kuin kaksi jalkaväen lippukuntaa² ja että nekin olivat Viipurissa vain vähän aikaa kerrallaan, koska miesten täytyi tuon tuostakin lähteä linnaleiri-paikkoihin noutamaan ruokavaroja. Fleming oli sitä mieltä, että oli edullisempaa lykätä työt seuraavaan kevääseen, koska talvella ei voitu rakentaa muuta kuin puuvarustuksia, mutta kesällä saatettiin tehdä muureja ja törmäkkeitä kivistä. Hän pyysi herttualta tietoa, oliko talonpoikia kaikissa tapauksissa silloin tilattava Viipuriin.³ Sillä välin herttua oli jo kirjoittanut Matti Laurinpojalle, että rakennustyö oli keskeytettävä talveksi, jos venäläisten kanssa saatiin toimeen rauha.⁴

Tulipalon aiheuttamina on nähtävästi pidettävä niitä muuraustöitä, joita vuonna 1595 tehtiin Karjaportilla ja Hakuninportilla. Silloin käytettiin myös 611 päivätyötä hirsien kuljettamiseen⁵ Juhani III:n aikana perustettuun kaupunginosaan.⁶ Seuraavana vuonna katettiin Karjaportin torni ja kolme kaupungin muuraajaa jatkoi raken-

¹ H. R. Avoin kirje talonpoikaislipun ratsumestarille Hannu Hannunpojalle syyskuun 26 p. 1594.

² Nimittäin Juhani Niilonpojan ja Lauri Niilonpojan lippukunnat, joista edelliseen kuului Viipurin kaupungin ja jälkimmäiseen Karjalan sotamiehiä.

³ Klaus Fleming Kaarle herttualle Pikkalasta joulukuun 12 p. 1594, Gottlundin kopiokirja S. A.

⁴ H. R. Vastaus Matti Laurinpojalle joulukuun 13 p. 1594.

⁵ S. A. N:o 5683, 12 v.; 5700, 4 v.; 5701, 47.

⁶ Samana vuonna Viipurin kaupunki sai — nähtävästi tulipalon tekemän vahingon vuoksi — Kaarle herttualta ja Tukholman porvaristolta lahjaksi rautaa ja vaskea. S. A. N:o 5683, 13.

nustyötä Uudenportin kohdalla olevassa pyöreässä tornissa.¹ Hallitus kustansi rakennustöistä osan, Viipurin kaupunki toisen osan.

Savonlinnan useinmainitun voudin Kyötikkä Fincken² apuna oli Simo Olavinpoika rauhantekoon asti ja sen jälkeenkin.³ Salomon Ille tavataan isännistössä vuosina 1590 ja 1591 sekä Pentti Pietarinpoika Dufva 1590, 1593 ja 1594.⁴ Kun jälkimmäinen kuoli syksyllä vuonna 1594⁵, määrättiin Kermo Henrikinpoika Tawast isännäksi.⁶

Linnan palveluskuntaan kuului tietysti pienempi määrä väkeä kuin Viipurissa. Vakinaisina linnan asujamina mainitaan muun muassa 3—6 vartijaa⁷ ja 25—29 muuta miestä.⁸ Useimmat Savonlinnassa palvelevat miehet olivat olleet siellä elinaikansa ja Venäjän sodan lopulla tulleet niin vanhoiksi, että heistä ei ollut paljon hyötyä. Ilmoit-
taen vuonna 1595 tästä Kaarle herttualle Fincke ehdotti,

¹ S. A. N:o 5683, 21; 5716, 14. — Linnan tilikirja mainitsee vuoden 1596 rakennustöistä ainoastaan, että linnan luona silloin tehtiin laivoja.

² Toukokuun 29 p. 1594 Sigismund kuningas Ruotsissa ollessaan vahvisti Kyötikkä Finckelle palkaksi 50 talaria rahaa, 2 lästiä viljaa, vaatekangasta y.m.

³ Simo Olavinpojasta ei paljoa tiedetä. Eräässä vuonna 1597 laaditussa asiakirjassa sanotaan, että hän oli ennen ollut alivoutina.

⁴ Vuodelta 1592 kaivataan tietoja.

⁵ Fincke Kaarle herttualle marraskuussa 1594, Kyötikkä Fincken registratuuri R. A.

⁶ Lyhytaikaisia isäntiä olivat vielä: Olavi Fincke 1590 ja 1591, sekä Vanhankylän Samuli Arvinpoika Wildeman ja Steen Fincke 1591. — Muista virkailijoista mainittakoon alivouti Henricki Jesperinpoika ja haavuri Juho Möller.

⁷ knektar.

⁸ slottsliggare.

että neljännes Ambrosius Henrikinpojan lippukunnasta lähetettäisiin sinne avuksi.¹

Tuon tuostakin linnassa kävi voudin palveluksessa olevia vakoojia.² Näinä käytettiin sekä suomalaisia että venäläisiä (karjalaisia) talonpoikia.³

Tykkimiehiä oli Savonlinnassa vain 4—8, vaikka linnan aseistoon kuului melkoinen määrä tykkejä, nimittäin noin 12 vaski- ja toista sataa rautatykkiä. Varsinaisten tykkimiesten apuna oli tietysti palvelijoita tykkien hoitoa varten.

Sotaväkeä pidettiin Savonlinnassa verraten pieni joukko. Vuosien 1590 ja 1591 välisenä talvena mainitaan siellä majailleen 65 miestä Suomen kaupunkien lippukunnasta, jonka päämiehenä silloin oli Risto Antinpoika. Tämä osasto oli lähetetty sinne linnaa puolustamaan, koska pelättiin vihollisten hyökkäystä. Työtä siellä teki (ainakin vuonna 1592) 100 miestä Olavi Pietarinpojan savolaisesta lippukunnasta. Mutta pääasiallisesti vahvistettiin Savonlinnan varustuksia Pienen-Savon talonpoikien suorittamalla päivätöillä.

Vuonna 1590 näyttävät sodan uudistumisen synnyttämät levottomat olot estäneen linnoitustyötä, jota oli jatkettu muutamain väliajoin vuodesta 1573 alkaen. Rakentamaan ruvettiin taas vuonna 1591 ja silloin käytettiin 2,119 päivätyötä »poikkimuurin» teettämiseen kahden tornin välille. Tämä muuri valmistui nähtävästi vuonna 1592.

¹ Fincke Kaarle herttualle syyskuun 4 p. 1595, Ur samlingen Livonica S. A.

² Vakoojista mainitaan linnan tilikirjoissa Matti Tuomaanpoika Kosonen (v. 1590), Hannu Juvonen (v. 1590) ja talonlinen Matti Mäkeläinen (v. 1591). S. A. N:o 6609, 93 ja 103; 6616, 70 v.

³ Vuonna 1596 esimerkiksi mainitaan linnassa käyneen 6 suomalaista ja 5 venäläistä vakoojaa.

Linnan isännät mainitsivat näet silloin eräässä kirjeessä¹, että vuoden alussa oli saatu »vastapäätä korkeata vuorta» sijaitseva muuri kohoamaan seitsemän ja puolen sylen korkeiseksi. Sen työn jälkeen rakennusmestari Antonius Rosetti aikoi rakentaa linnan itäsyryjään uuden vahvan muurin. Asiakirjoista ei kuitenkaan käy selville, milloin tämä muuri saatiin valmiiksi.

Kyötikkä Fincken mielestä linnoitustyöt edistyivät kovin hitaasti. Hän oli erittäin tyytymätön sen johdosta, että Ambrosius Henrikinpojan lippukuntaa, joka oli kotoisin Pienestä-Savosta ja jolle tämän maakunnan talonpojat toimittivat elannon, ei annettu Savonlinnaan työtä tekemään. Se oli, kuten olemme nähneet, lähetetty Käkisalmeen. Näistä asioista Fincke kirjoitti alkupuoella vuotta 1593 Kaarle herttualle.² Samalla hän ehdotti, että Suur-Savon pitäjät, vaikka ne oli veronsuoritukseen nähden määrätty kuulumaan Käkisalmen linnaan, saisivat tehdä päivätyönsä Savonlinnan rakennuksiin. Herttua ei kuitenkaan suostunut Fincken tuumiin, vaan vastasi, että linnoitustyöt eivät Savonlinnassa olleet niin tärkeitä kuin Käkisalmissa, joka oli paljon lähempänä vihollisten maata.³ Tämä vastaus oli oudostuttava, sillä siihen aikaan tiedettiin jo venäläisten panevan Käkisalmen luovutuksen rauhanehdoksi. Mutta jos Käkisalmi oli annettava tsaarille takaisin, niin siellä tehtiin rakennustyöt moskovalaisten hyväksi.

Seuraavina aikoina käytettiin linnoitustöihin jokseenkin samaa miesvoimaa kuin ennenkin. Linnan muurauksiin menneiden päivätöiden luku oli 2,855 vuonna 1593,

¹ Ote Kyötikkä Fincken, Salomon Illen ja Pentti Pietarinpojan kirjeestä helmikuun 29 p. 1592, Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595 R. A.

² Päiväämätön ote Fincken kirjeestä, Muscovitica Gränshandlingar R. A.

³ H. R. Vastaus Finckelle huhtikuun 25 p. 1593.

3,514 v. 1594¹, 2,750 v. 1595 ja 3,715 v. 1596. — Kuudennellatoista vuosisadalla suoritettuja rakennus- ja korjaus töitä on meidän kiittäminen siitä, että pohjoismaiden kaunein linna on säilynyt jokseenkin eheänä meidän päiviimme saakka.

Puutetta saatiin Savonlinnassa kärsiä niinkuin muissakin valtakunnan itäisissä rajalinnoissa. Kun Fincke syksyllä vuonna 1595 kirjoitti Kaarle herttualle, että linnaväen raha- ja vaatepalkka oli useita vuosia ollut maksamatta, niin hän sai vastaukseksi, että palkka oli otettava linnan tuloista ja maakunnan vuotuisista verorahoista. Tämän johdosta Fincke antoi herttuan tietää, että Savonlinnaan kuuluvista kahdesta ja puolesta pitäjästä² suoritettiin rahaverona ainoastaan 16 talaria ja 14 äyriä(!) vuodessa ja ettei muista veroista saatu linnaan enempää kuin kolmannes, koska kuningas ja herttua olivat määränneet niistä maksuja laamanneille, tuomareille, hospitaaleille, salpietarinkeittäjille, ratsumestareille, ratsumiehille ynnä muille. Ne muonavarat, jotka vielä sen talven aikana voitiin saada mainituista pitäjistä, riittivät Fincken arvelun mukaan korkeintaan pääsiäiseen asti. Linnaväen palkkaukseen ei niistä saatettu antaa mitään, varsinkaan koska läänistä ei silloin otettu ylimääräisiä veroja. Kaiken tämän johdosta Fincke pyysi, että herttua pitäisi linnan köyhien ja, kuten hän sanoi, alastomien miesten hädänalaisen tilan muistissaan.³

¹ Yllämainituista vuoden 1594 päivätöistä käytettiin kuitenkin osa uunien korjaukseen linnassa sekä karjakartanoissa. — Kaikkiaan tehtiin Savonlinnan tarpeisiin 5,452 päivätyötä vuonna 1593, 6,129 v. 1594, 5,387 v. 1595 ja 7,382 v. 1596.

² Säämingin, Rantasalmen ja Tavisalmen (Kuopion) pitäjät, jotka yhdessä muodostivat Pienen-Savon voutikunnan, maksoivat veronsa Savonlinnaan. Fincke näyttää lukeneen Tavisalmen, joka oli aivan harvaan asuttua seutua, vain puoleksi pitäjäksi.

³ Fincke Kaarle herttualle lokakuun 25 p. 1595, Ur samlingen Livonica S. A.

Käkisalmen isäntinä olivat vuonna 1590 Lauri Torstinpoika Ram, Eerikki Tönnepoika Wildeman, Jaakkima Tiirikanpoika Brand ja Maunu Henrikinpoika Tawast.¹ Laatokan laivaston amiraalille Pentti Söyringinpoika Juustenille oli jo alkupuolella vuotta 1590 annettu käsky² ryhtyä tämän linnan isännyyteen³, mutta hän ei näytä käyneen siellä ennen kuin vuoden loppupuolella, jolloin hän vain valmisteli siellä Aunukseen suunniteltua sotaretkeä.⁴ Mainittujen isäntien avuksi tuli seuraavana vuonna Aspesundin Eerikki Laurinpoika⁵, joka näkyy olleen Käkisalmissa vielä vuonna 1593.⁶ Salomon Ille kuului silloin tällöin isännistöön vuoteen 1593 asti.⁷

¹ Lauri Torstinpoika tuli Käkisalmeen syyskuun 16 p. 1590. — Maunu Tavast lähti sieltä jo vuonna 1591.

² V. R. Kirje Eerikki Tönnepojalle maaliskuun 28 p. 1590.

³ Juustenin kanssa oli haahdenpäämies Hannu Laurinpoika määrätty Käkisalmeen. Hän ei kuitenkaan mennyt sinne, sillä pian sen jälkeen hallitus päätti lähettää hänet Jäämeren rannoille, kuten tuonnempana saamme nähdä. — Hän oli luultavasti sama mies kuin se Hannu Laurinpoika, josta puhutaan teoksessani Pohjoismaiden viisikomattavuotinen sota, sivulla 558, muist. 2.

⁴ Kts. sivua 61.

⁵ Eerikki Laurinpojan maatilaa nimitetään Kappesundiksi Lauri Torstinpojan ynnä muiden kirjeessä Matti Laurinpojalle toukokuun 11 p. 1592, Tawastien kokoelma R. A.

⁶ Samaan aikaan kuin Eerikki Laurinpoika määrättiin myöskin Tjusterbyn Arvi Tönnepoika Wildeman, Prinkkalan Hannu Eerikinpoika ja Rönkkylän Lauri Olavinpoika Käkisalmen isännistöön. Määräykset annettiin marraskuun 20 ja joulukuun 30 p. 1590 (V. R. Protocolon). Arvi Tönnepoika, joka palveli vänrikkinä Lehtisten Klaus Flemingin ratsumieslippueessa, oli kuitenkin vain vähän aikaa (maaliskuun tienoilla 1591) Käkisalmissa. Ja mitä Hannu Eerikinpoikaan ja Lauri Olavinpoikaan tulee, niin he eivät näy käyneen siellä ollenkaan.

⁷ Illelle, Ramille, Eerikki Tönnepojalle, Juustenille ja Brandille annettiin yhteinen valtakirja kesäkuun 25 p. 1590. V. R. Protocolon.

Vuonna 1592 Eerikki Tönnenpoika sai eron virastaan¹, ja vuodesta 1593 alkaen tavataan Pietari Paavalinpoika Juusten² linnan isäntien joukossa. — Kuten edellisessä on mainittu, Kaarle herttua pelkäsi vuoden 1593 alkupuolella, että moskovalaiset välirauhasta huolimatta aikoivat tulla Käkisalmea valloittamaan. Hän valtuutti sentähden Kaarle Stenbockin ylimmäiseksi käskynhaltijaksi tähän linnaan sekä määräsi Lauri Torstinpojan ja Louhisaaren Lauri Flemingin hänelle apumiehiksi.³ Ei kuitenkaan tiedetä Stenbockin ja Lauri Flemingin käyneen siellä.

Linnan vouti Yrjö Juhonpoika⁴ toimi myös Käkisalmen läänin eteläisten pitäjien Raudun, Sakkulan ja Räisälän maavoutina. Neljän pohjoisen pitäjän voutina oli (vuodesta 1587) toimelias Henriikki Melkkerinpoika, joka surmattiin vuonna 1594. Hänen sijaansa tuli silloin venäjänkielen tulkki Antti Pietarinpoika.

Käkisalmen linnueeseen kuului tavallisesti kaksi tai

¹ Eerikki Tönnenpojan täytyi jättää virkansa sen johdosta, että hän joutui syytteenalaiseksi rakkausasiasta, joka hänellä sanottiin olleen tytärpuolensa Beata Juhontytär Skalmin kanssa. Molemmat tavataan vuonna 1592 vangittuina Viipurin linnassa. Vuonna 1595 mainitaan Eerikki Tönnenpoika jo kuolleena. *Calendaria Caroli IX.* — S. A. N:o 5655, 62; 5656, 43 v.; 5662, 36. — Lauri Torstinpojan kirje Viipurin läänin raja-komissionille syyskuun 18 p. 1595, *Muscovitica Gränskommissioner R. A.*

² Pietari Juusten oli piispa Paavali Juustenin poika.

³ H. R. Valtakirja Toltaholmin Kaarle Kustaanpojalle maaliskuun 18 p. 1593.

⁴ Yrjö Juhonpojalle oli myönnetty lästi viljaa elatukseksi, mutta kun hallitus vuonna 1590 peruutti aateliston läänityksiä ja viranomaisten palkkoja, niin hän menetti tämän tulonsa. Lauri Torstinpoika pyysi silloin Juhani III:lta, että mainittu elatus annettaisiin takaisin voudille, koska tällä oli ollut paljon työtä ja koska hän oli ollut ruunun asioissa uuttera ja uskollinen. Luultavasti Yrjö Juhonpoika saikin sitten pitää palkkansa, sillä hallitus tarvitsi häntä. Lauri Torstinpoika Juhani III:lle syyskuun 24 p. 1590, *Ur samlingen Livonica S. A.*

kolme lippukuntaa jalkaväkeä.¹ Jääsken ja Äyräpään miehistä muodostettu lippukunta² näyttää majailleen siellä koko sen ajan, jona Käkisalmi sillä kertaa oli Ruotsin hallussa. Sitä sanottiinkin tästä syystä usein Käkisalmen kaupungin lippukunnaksi. Paitsi varsinaista lippukuntien väkeä tavataan Käkisalmen töissä pieni joukko talonpoikien erikseen asettamia miehiä, joita nimitettiin savusotilaiksi.³

¹ Vuonna 1591 mainitaan Käkisalmessa olleen viisi lippukuntaa, nimittäin:

Lauri Eerikinpojan lippukunta, noin 200 miestä Jääskestä ja Äyräpäästä,

Risto Antinpojan l. 123 miestä Suomen kaupungeista (paitsi Viipurista) sekä Pohjois-Suomesta,

Ambrosius Henrikinpojan l. 418 m. Pienestä-Savosta,

Olavi Pietarinpojan l. 119 m. Savosta,

Valentin Gödingin l. 147 m. Satakunnasta.

Kuitenkaan ei ole luultavaa, että nämä viisi lippukuntaa olivat siellä yhtäikaa. — Väkeä oli koottu Käkisalmeen tavallista enemmän sen johdosta, että Jaakkima Brand ja Salomon Ille silloin valmistivat laivastoretkeä Laatokan taa. Kts. sivua 252.

² Lauri Eerikinpoika, joka vuodesta 1582 oli ollut tämän karjalaisen lippukunnan päämiehenä, erotettiin vuonna 1591 virastaan. Syy oli hyvin omituinen. Hän oli lainannut eräälle Viipurin kultasepälle 50 talaria, mutta ei suostunut, kun kultaseppä tarjosi maksua, ottamaan vastaan Juhani III:n teettämää ala-arvoista rahaa. Silloin Lauri Torstinpoika vangitutti hänet ja ilmoitti asian kuninkaalle sanoen samalla, että Lauri Eerikinpoika ei ollut osannut pitää kuria yllä miehistössään. Lauri Eerikinpojan sijaan määrättiin hänen luutnanttinsa Pietari Reonpoika lippukunnan päämieheksi. Näyttää kuin lippukunta silloin olisi jaettu kahtia. Eillo Eilonpoika tavataan sen jälkeen Jääsken ja Äyräpään lippukunnan päämiehenä, kunnes eräs toinen päämies Birger (Börje) Olavinpoika v. 1594 löi hänet kuoliaaksi tappelussa, johon he olivat joutuneet keskenänsä. Suomen sotavoima Juhani III:n aikana 48 (Historiallinen Arkisto XVII). — Käkisalmen isännät Juhani III:lle syyskuun 6 p. 1591, Ur samlingen Livonica S. A. — Arvi Stålbarm Kaarle herttualle huhtikuun 30 p. 1595, Ståthållare i Narva till hertig Karl. R. A.

³ Kts. kirjaani Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota, 520, 626. 627.

Batsuväkeä oli linnassa tavallisesti 33 miehen osasto. Eerikki Maununpoika, joka oli ollut Käkisalmen ratsumiesten johtajana vuodesta 1581, kaatui alkupuolella vuotta 1590 taistellessaan vihollisia vastaan Äyräpäässä, jonne Itä-Suomen maaherra Klaus Aakenpoika Tott oli lähettänyt hänet ja hänen miehensä moskovalaisten hyökkäyksen johdosta. Hänen sijaansa määrättiin Käkisalmen väkeen kuuluva ratsumies Henriikki Kurländer päälliköksi, mutta tämä joutui pian (vuonna 1591 tai 1592) venäläisten vangiksi.¹ Sen jälkeen näyttää eräs samoja ratsumiehiä, Henriikki Saalis, toimineen toisten johtajana.

Tykkimiehiä havaitaan olleen noin 30, ja niiden päällikkönä mainitaan (vuodesta 1587) Pietari Bottnekarl.

Käkisalmen laivastoon, jossa oli 9 pientä haahta², kuului vuonna 1590 200 miestä.³ Tästä väestä palveli sinä vuonna osa Viipurissa ja joku määrä Helsingissä. Käkisalmeen jääneistä laivamiehistä muutamat olivat vartijoina haaksilla, toiset tekivät työtä laivaston pajassa tai hiilten poltannassa. Seuraavana vuonna laivasto, kuten olemme nähneet⁴, kävi Sermaksessa. Hallitus määräsi huhtikuun 11 p. 1592, että Käkisalmen laivaväki, jota ei silloin katsottu tarvittavan siellä, koska Laatokan takamaat jo olivat niin autioitetut, että niistä ei enää ollut ryöstösaa-lista saatavana, oli lähetettävä Helsingin kautta Peipsen järvelle estämään Iivananlinnan venäläisiltä elintarpeiden tuontia. Tukholmassa ei liene silloin vielä oikein tiedetty, mitä vahinkoa viholliset olivat muutamia viikkoja sitä ennen tehneet Kaakkois-Suomessa. Mainittu määräys pe-

¹ S. A. N:o 5677, 35. — Venäjältä Kurländer palasi koti-maahansa rauhanteon jälkeen (1595).

² Haaksien nimet olivat: Hvalen, Pantthern, Grijpen, Leijonedt, Necken, Sijken, Laxen, Ålenn, Åtteren.

³ Käkisalmen laivaväen luettelo, joka tehtiin 19 p. marras-kuuta 1590, Ruotsin kamariarkisto.

⁴ Kts. sivuja 252, 254 ja 255.

ruutettiin kuitenkin pian. Kesällä vuonna 1594 oli osa laivaväestä Käkisalmissa ja toinen osa suuressa laivastossa, jolla Klaus Fleming lähti tuomaan Sigismund kuningasta Ruotsista.¹

Viipurin ja Savonlinnan lääneistä oli vuosittain määrätty otettavaksi lisäverona hamppuja ja tervaa Käkisalmen laivaston kunnossapitoa varten. Mutta isoin osa näitä tarveaineita oli kuitenkin sitten viety Viipuriin. Valittaen tästä kuninkaalle amiraali Jaakkima Tiirikanpoika huomautti, että köysien kulutus oli Käkisalmen satamassa suurempi kuin muualla, koska niitä oli tuon tuostakin käytettävä aluksia hinattaessa vuolaita virtoja ylös sekä kiviarkkuja upotettaessa² kaupungin ja linnan ympärille.³ Täytyipä syksyllä vuonna 1591, kun oli palattu sotaretkeltä, vetää kaikki laivat maata myöten virstan pituinen matka satamasta kaupungin portille, sillä niitä ei veden vähyiden tähden voitu kuljettaa pitkin jokea.

Linnan isännät olivat alkupuoolella vuotta 1591 ilmoittaneet hallitukselle⁴, että laivastoon kuuluvat veneet, joilla oli kuljetettu kiviä, kalkkia ja multaa linnan varustuksiin, olivat pahoin kuluneet ja osaksi menneet rikki. Täydessä kunnossa ei ollut silloin enempää kuin kolme-toista venettä. Jonkun aikaa sen jälkeen ruvettiin

¹ Laivaväestä tavataan Käkisalmissa silloin m.m. 3 haahdenpäämiestä, vänrikki Keel Hannunpoika, 4 laivuria, 15 pursimiestä ja 11 asemestaria. — Dantsigin matkalle oli mennyt 1 haahdenpäämies, 2 laivuria, 19 pursimiestä ja 2 asemestaria y.m. S. A. N:o 5699, 36 v.

² Nämä arkut oli uusittava vuosittain, sillä jäät hajoittivat ne sekä keväisin että syksyisin.

³ Jaakkima Tiirikanpoika pyysi samalla, että laivastoon tarvittavat hamput ostettaisiin Tanskasta tai Riiasta, koska suomalaiset hamput hänen mielestään olivat huonompia kuin ulkomalaiset.

⁴ Käkisalmen isännistö Mauri Griipille helmikuun 13 p. 1591, Ur samlingen Livonica S. A.

Käkisalmen laivastoa varten rakentamaan veneitä (tai kenties lotjia¹) Jääskessä, Kyminkartanossa ja Pernajan lahden rannalla sijaitsevassa Koskenkylässä. Ja Jaakkima Tiirikanpoika ehdotti, että Savonlinnan läänistä, josta ennenkin oli saatu Käkisalmeen pursia, oli lisäksi tilattava 100 kevyttä venettä. Näihin oli hänen mielestään tehtävä kuuden sylen pituinen talka ja laiteiksi pantava viisi lautta. Tämmöisillä veneillä, hän lausui, voitiin parhaiten saavuttaa venäläisten alukset ja myöskin helposti paeta vihollisten ollessa ylivoimaisia.²

Sotaväen muonitus ja palkkaus ei ollut Käkisalmissa paremmalla kannalla kuin muissakaan Ruotsin rajalinnoissa.³ Enimmät tarpeet tuotiin sinne Suur-Savosta sekä Jääskestä, ja satunnaista avustusta saatiin tuon tuostakin eri tahoilta, niinkuin Äyräpään kihlakunnasta, Kyminkartanon läänistä, Raaseporin läänistä, Lappeen ja Taipaaleen pitäjistä, Hollolan kihlakunnasta, Pohjois-Suomen kihlakunnasta, Ala-Satakunnasta, Rautalammin pitäjästä sekä Pohjois-Savon kolmesta pitäjästä Rantasalmesta, Tavisalmesta ja Säämingistä.⁴ Mutta vaikka ruokavaroja siten kerättiin useimmista eteläisen Suomen maakunnista, niin niitä ei sittenkään tullut riittävästi. Joskus oli tähän syynä se seikka, että Käkisalmeen luvattu muona oli, ennen kuin se saatiin tänne lähetetyksi, otettu valtakunnan

¹ S. A. N:o 5641, 61.

² Jaakkima Tiirikanpoika ja haahdenpäämies Jaakko Yrjönpoika Juhani III:lle marraskuun 14 p. 1591, Ur samlingen Livonica S. A.

³ Helmikuun 28 p. 1591 kirjoittivat Käkisalmissa olevat haahdenpäämiehet, laivurit, laivojen asemestarit sekä laivamiehet Juhani III:lle, että he, vaikka olivat olleet päälliköilleen kuuliaisia ja työhön kerkeitä, eivät olleet saaneet palkkaansa vuosilta 1585, 1586 ja 1587 eivätkä täyttä muonitusta vuodesta 1588 alkaen. Heidän oli, sanoivat he, täytynyt ajoittaisin syödä vehkaa ja pottua. Skrifvelser till konungen. R. A.

⁴ S. A. N:o 5638, 10; 5698, 53; 5732, 6.

muihin tarpeisiin. Mainittakoon siitä eräs esimerkki. Tykistömestari Eerikki Pyörninpoika oli alussa vuotta 1591 — nähtävästi Mauri Griipin käskystä — pakottanut Raaseporin läänin voudin luovuttamaan armeijalle 300 tynnyriä viljaa sekä karjaa, voita y.m., vaikka kaikki mainitun läänin verot oli määrätty annettaviksi sinä vuonna Käkisalmeen. Linnan isännät pyysivät sentähden Juhani kuninkaalta, että Mauri Griip velvoitettaisiin toimittamaan Käkisalmen sotamiehille¹ ja laivaväelle elintarpeita. — Sangen vähän apua saatiin linnan omasta läänistä, sillä tämä oli melkein autiona.

Käkisalmen linnoitukset oli alkuansa tehty puusta ja mullasta. Vuonna 1581 oli erään venäläisen retkikunnan siten onnistunut vähällä vaivalla sytyttää kaksi linnan tornia palamaan ja polttaa ne poroksi.² Sodan aikana meikäläiset koettivat, mikäli varat myönsivät, vahvistaa Käkisalmen heikkoja varustuksia. Vuonna 1590 valmistui linnan sivuun kaksi pyöreätä kivitornia, joista toista oli ruvettu rakentamaan vuonna 1582, toista vuonna 1587. Samana vuonna (1590) muurattiin linnan porttiin uusi holvi. Vuosina 1591 ja 1592 rakennettiin uusi ruutikellari ja sen päälle kiviaittoja.³ Sillä välin oli myöskin paranneltu sekä linnan että kaupunkisaaren törmäkkeitä. Kalkin puutteessa tehtiin kuitenkin törmäkkeet vielä puuaineista, jotka peitettiin savella ja hiekalla. Mutta pian huomattiin, että eräs uusista törmäkkeistä, oli tehty liian heikoksi. Poikittain asetetut hirret, jotka oli pantu pitämään sen puukehystä koossa, olivat ainoastaan noin puolentoista

¹ Käkisalmen päälliköt Mauri Griipille helmikuun 13 p. 1591. — Samat Juhani III:lle helmikuun 17 p. 1591, *Ur samlingen Livonica S. A.*

² Kts. kirjaani Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota, 538.

³ S. A. N:o 5638, 41; 5653, 35 ja 42 v.; 5665, 30 v.

sylen pituisia, ja kun törmäkkeen päälle laitettiin raskaat rintamukset ja täytetyt suojakekopat¹, niin sortui siitä 20:n sylen pituinen osa maahan. Sen jälkeen asetettiin aluksi pönkkiä törmäkkeen tueksi ja sitä alettiin kiireesti korjata.² Kesällä vuonna 1592 linnan isännillä Lauri Torstinpojalla ja Eerikki Laurinpojalla taas oli hyvät toiveet rakennustöiden menestymisestä. He ilmoittivat silloin Juhani III:lle³ että Käkisalmissa oli keksitty uusi linnoitustapa, josta oli oleva »iloa Jumalalle ja koko maakunnalle», jos linnaan toimitettaisiin tarvittavat rakennusaineet. Millainen tämä uusi tapa oli, siitä ei meillä ole tietoa. Vuosina 1593 ja 1594 vahvistettiin linnan ja kaupungin törmäkkeiden alustaa hirsillä. Rakennustöitä oli teetetty pääasiallisesti linnan varusväellä; kuitenkin oli niihin käytetty myös lähipitäjien talonpoikien päivätöitä.

Rajalinnoista puhuttaessa mainittakoon vielä, että Käkisalmen ja Savonlinnan läänien asukasten ikivanhat riidat uusiutuivat välirauhan aikana, vaikka molemmat läänit kuuluivat yhdelle hallitsijalle, ja että linnojen päälliköt puolustivat näissä riidoissa kumpikin oman lääninsä talonpoikia.

Kyötikkä Fincke valitti alkupuolella vuotta 1593 Kaarle herttualle, että muutamat Käkisalmen läänin asukkaat olivat riistäneet savolaisilta maita, jotka Kustaa kuninkaan ajoilta olivat kuuluneet Savonlinnaan, vieläpä ottaneet niiltä Savon talonpojilta, jotka olivat asettuneet mainituille maille, heidän hevosensa ja vaatteensa, ja että tämä oli tapahtunut Käkisalmen läänin pohjoisosien maa-

¹ Suojakekoppa ruotsiksi skanskorg.

² Lauri Torstinpoika ja Eerikki Laurinpoika Juhani III:lle tammikuun 4 p. 1592, Ur samlingen Livonica S. A.

³ Heidän kirjeensä on päivätty kesäkuun 27. Ur samlingen Livonica S. A.

voudin Henriikki Melkkerinpojan suostumuksella.¹ Kaarle herttua antoi asian johdosta Henriikki Melkkerinpojalle nuhteita ja käski hänen toimittaa Savon talonpojille heidän omaisuutensa takaisin.²

Saatuansa tiedon mainitusta herttuan määräyksestä Käkisalmen päällikkö Lauri Torstinpoika sanoi Finckelle, että maananastukset olivatkin olleet savolaisten toimeenpanemia.³ Ja koska Fincke oli maininnut hänelle jotakin siihen suuntaan, että Käkisalmen pysyminen Ruotsin hallussa oli epävarma, niin Lauri Torstinpoika vihan vimmassa lausui hänelle: »Se, joka neuvoa hallitusta luopumaan tästä linnasta, on esivallan, Ruotsin ruunun ja Suomen kaval-taja.»⁴

Vastatessaan erääseen Fincken toista vuotta myöhemmin lähettämään kirjeeseen, jossa taas oli puhuttu rajoista, Lauri Torstinpoika muun muassa huomautti hä-

¹ Finckelle ei kuitenkaan ollut mikään salaisuus, että savolaiset olivat aikoinaan karkoittaneet Käkisalmen läänin karjalaiset riidanalaisilta alueilta, joilla sen johdosta olivat vuosikymmeniä raivonneet murhat ja tulipalot.

² H. R. Vastaus Kyötikkä Finckelle huhtikuun 25 p. 1593. Kirje Henriikki Melkkerinpojalle sam. p.

³ Savossa oli paljon levotonta väkeä, joka ei pysynyt rauhassa kotiseudullaan, vaan koetti hankkia itselleen uusia asuinsijoja milloin mistäkin. Viipurin linnan päällikkö Matti Laurinpoika valitti, että savolaisia tunkeutui Jääsken alueelle tehden siellä väkivaltaa ja vääryyttä asukkaille. Ja kun liminkalaisia välirauhan aikana lähti Oulujärven tienoille pannakseen siellä kuntoon vihollisten hävittämät talonsa, niin he jo tapasivat siellä savolaisia, jotka heti rupesivat riitelemään heidän kanssaan maista ja kalavesistä. Lauri Torstinpoika Kyötikkä Finckelle Käkisalmesta maaliskuun 14 p. 1595, Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595 R. A. — Sama ja Matti Laurinpoika samalle lokakuun 12 p. 1595, Muscovitica Gränskommissioner R. A. — Henricus Laurentii ja Kaaprieli Tuomaanpoika samalle Limingasta tammikuun 21 p. 1595, Handlingar rör. ryska kriget.

⁴ Lauri Torstinpojan kirje Kyötikkä Finckelle heinäkuun 22 p. 1593. Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595 R. A.

nelle, että hänen isänsä Kustaa Fincke oli käynyt riidanalaiset rajat venäläisten tietämättä, joten niillä ei ollut mitään merkitystä. Hän sanoi Kyötikkä Fincken koettavan kaunistaa väärää asiaa ja varoitti häntä uskomasta jumalattomia ja epärehellisiä savolaisia.¹ Fincke pyysi silloin Kaarle herttualta, että tämä määräisi jonkun puolueettoman miehen ratkaisemaan riitaa, koska, kuten hän sanoi, venäläiset² väittivät Maunu kuninkaan aikana pan-

¹ Lauri Torstinpoika Kyötikkä Finckelle marraskuun 14 p. 1594, Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595 R. A. — Kirje on siksi mielenkiintoinen, että otan siitä tähän kappaleen: »Ähr mig din skrifvelse — sanotaan siinä — tillhända kommen, lijdendes effter gamble sätted, förnimmer att min Broor haffuer ännu den gamble surdegen inne till att försmijcke de orättfärdig saak, Och min käre broor weett mijckidt better huru det ähr än skrifuelsen förmeler. De göre sielff woldh och trädé öffuer deris gamble Råår och häffder. — Min Bror förmeler om Konung Gustaffz, Råår, dett ähr icke K. Göstaffz råår, uthan her Göstaff Finckes råår ähre aldrig hwarcken stadfeste eller bewilgede aff Konung Göstaff eller Rikzens ständer och Rysserne owitterdigen gjorde, och om denne Befästningen än ginge Swerigis Crono undan, iag haffuer här hwarcken Arff eller egendom, Men att du dig mhere eller widere wele eller kune tilägne änn Kong Mågnus Erichsonn i Swerigie och Mågnses i Ryszlandh breff innehåller, dett tenck inthed utan man der med kommer ett nijtt blodzbadh tilwäge. Derföre vore det bäst att du inthed wille tro de ogudachtige och orättfärdige Savolaxerne, de wore tilfredz att krig och trätte warde ewinnerligen, wore derföre rådeligidt att min Broor gjorde sig een gång omak besichtede sielff de Råårne, de haffue sagdt kome från Kexholm tage wår swidie och Lättffisk ifrån oss, hvad du icke hielp. mig till rätte på min herres och Konungz wägne, ded hono. bör och kome till, då skole de förnimmedt jag skall lathe tage tedt vth och will ware der vdi endskylligedt ingelunde skole de hafue deris spätt till skencks de vthskutne från bergedt, ändog hindrich Mölchersonn ähr död och förrädeligen aff dagom tagenn, skall Savolaxerne derföre ingelunde öffuerträdé deris gamble häffder, som dem med rätte tilkomer.» — — —

² Käkisalmen läänin asukkaita samoin kuin Vienan karjalaisia nimitettiin Suomessa siihen aikaan venäläisiksi.

tuja rajoja oikeiksi, mutta savolaiset pitivät kiinni siitä asiain tilasta, joka oli vallinnut Kustaa kuninkaan hallitessa.¹ Herttuan vastauksessa lausuttiin vain, että silloin ei ollut sopiva hetki koskea rajakysymykseen.² — Siihen aikaan keskusteltiin näet venäläisten kanssa pysyväisestä rauhasta, ja neuvotteluissa nämä kivenkovaan vaativat, että Käkisalmen lääni oli annettava heille takaisin. Tuonempana saamme nähdä, että savolaiset lopuksi saivat pitää ainakin isoimman osan riidanalaisista alueista.

¹ Fincke Kaarle herttualle marraskuussa 1594, Fincken registraatturi R. A.

² H. R. Kirje Kyötikkä Finckelle tammikuun 28 p. 1595.

KAHDESKOLMATTA LUKU.

Arvi Stålbarm Narvassa välirauhan aikana.

Arvi Stålbarm oli vuoden 1591 kesäkuusta toiminut Narvan päällikkönä. Välirauhan alussa hän hoiti jonkun aikaa siellä yksin linnan isännöyttä, minkä tähden Kaarle herttua maaliskuun 19 p. 1593 määräsi Klaus Hermanninpoika Flemingin, Meltolan Niilo Olavinpojan ja Akseli Kurjen hänen avukseen.¹ Klaus Hermanninpoika jäi kuitenkin Suomeen, sillä Sigismund kuningas nimitti hänet samaan aikaan Turun linnan isännäksi. Epätietoista on, kävikö Akseli Kurkikaan sinä vuonna Narvassa. Niilo Olavinpoika näyttää saapuneen sinne vasta kesällä.² Myöhemmin samana vuonna (1593) tavataan Narvan isännistössä lisäksi Syvälahden Henriikki Eerikinpoika, Rönkylän Lauri Olavinpoika ja (viikon aikana) Viron saksalainen Henriikki Kursel. Mainituista olivat Arvi Stålbarm, Niilo Olavinpoika ja Henriikki Eerikinpoika isäntinä myöskin vuonna 1594.³ — Lyhytaikainen muutos tapahtui

¹ H. R.

² Heinäkuun 25 p. hän varmaan oli Narvassa.

³ Henriikki Pryssmanin (Prytzmanin) tilinteko Narvan linnan varoista v. 1593 ja 1594 Ruotsin kamariarkistossa. — Pryssmanista mainittakoon tässä muutama sana. Ilmoitettuaan hallitukselle, että venäjänkielen tulkki Henriikki Pryssman oli ahkera toimisaan ja hyvin tunsi Venäjän olot, Arvi Stålbarm oli heinäkuun 25 p. 1592 ehdottanut, että hänet määrättäisiin Narvan voudiksi. Vuodesta 1593 Pryssman sitten tavataankin voudin toimessa ainakin

päällikkyydessä kesäkuun lopulla vuonna 1594. Arvi Stålarmin lähti silloin Ruotsiin, jossa Sigismund kuningas vielä oli, ja palasi sieltä Viroon syyskuun 18 p.¹ Sillä aikaa Niilo Olavinpoika oli hänen sijaisenaan.

Syystalvella 1592—1593 oli Narvassa noin 1,500 ruotsalaista sotamiestä², jotka siellä kovasti sairastelivat, pääasiallisesti siitä syystä, sanotaan, että he saivat kärsiä nälkää. Stålarmin maaliskuun 18 p. 1593 Sigismund kuninkaalle laittaman ilmoituksen mukaan oli varusväen miehistössä silloin 345 tervettä ja 388 sairasta; kuollut oli sinä talvena 704 miestä ja karannut 20. Päällikkökunnasta oli kuollut 9.³

Paljon sotamiehiä karkaili linnasta ruveten Viron aatelisten palvelukseen. Arvi Stålarmin pyysi siitä syystä Rakveren päälliköltä Hannu Brakelilta, että tämä antaisi apuansa niiden kiinniottamiseen, mutta Brakel vastasi hänen sanansaattajilleen kieltävästi ja puhutteli heitä ylenkatseellisesti.⁴ Ja kun he sitten lähtivät aatelisten luo

vuoteen 1597. Vähän ennen kuolemaansa Juhani III oli luvannut hänelle kilven ja kypärin. Iivananlinnan pajarit olivat napsineet sen johdosta, että Ruotsin tulkkina ei ollut aatelimies, vaikka heillä oli kaksi aatelistä tulkkia, ja sanotaan, että tämä seikka oli pääasiallinen syy Juhani kuninkaan lupaukseen. Helmikuun 24 p. 1593 Stålarmin pyysi Sigismundilta, että Pryssmanille annettaisiin aatelinen vaakuna sekä perinnölliseksi omaisuudeksi seitsemän koukkua asuttua ja kahdeksan koukkua asumaton maata. Epätietoista lienee, suostuiko Sigismund tähän pyyntöön. R. A. Ingrica.

¹ Stålarmin kulkiessa Suomenlahden poikki nousi kova myrsky, jossa hänen laivaansa seuraava jaala meni miehineen pävineen pohjaan. Itse hän sanoi olleensa paluumatkallaan kaksi kertaa hukkumisen vaarassa.

² Ne lippukunnat, jotka silloin pidettiin Narvassa, ovat lueteltuina sivulla 247.

³ Ingrica R. A.

⁴ Juhani Brakel, joka oli Viron saksalaisia, kohteli yleensäkin ruotsalaisia sotamiehiä kovin ynseästi. Hän antoi esimerkiksi näiden seisoa ulkona odottamassa, kun hän piti juominkeja omien

karkureita hakemaan, niin he joutuivat pahoinpitelyn alaisiksi; eräältäkin lyötiin käsivarsi poikki.¹

Viron talonpoikien luona majaili samana talvena melkoinen määrä ratsuväkeä, nimittäin kaksi lippuetta Kaarle herttuan miehiä, kolme tai neljä lippuetta saksalaisia ja molemmat skottilaiset lippueet.²

Arvi Stålbarm pyysi hallitukselta, että Narvaan taas toimitettaisiin suomalaista väkeä ruotsalaisen sijaan, joka ei kestänyt kaupungin epäsuotuisia oloja. Vastustettuaan jonkun aikaa Kaarle herttualta siitä asiasta saamaansa määräystä³ Klaus Fleming lähettikin sinne kesällä vuonna 1593 neljä lippukuntaa Suomesta.⁴ Heinäkuun 17 p. Stålbarm kirjoitti herttualle, että Narvaan oli saapunut lähes 1,000 suomalaista.⁵ Vähän myöhemmin näkyy sinne vielä samana vuonna tulleen meidän maastamme kaksi lippu-

kansalaistensa kanssa. Stålbarm ehdotti sentähden Kaarle herttualle, että hänet pantaisiin viralta. Kuitenkin Brakel sai olla Rakveren päällikkönä aina vuoteen 1598. Elokuun 12 p. 1606 hänelle annettiin pohjoinen neljännes Tuuloisten pitäjästä ja vuonna 1616 muutamia Inkerin kyliä läänityksiksi.

¹ Arvi Eerikinpoika Kaarle herttualle maaliskuun 15 p. 1593, Ståthållare i Narva till hertig Karl R. A.

² Kaarle herttuan väki ja skottilaiset huovit olivat silloin jaettuina linnaleiriin seuraavalla tavalla:

Antti Lindorninpojan 1. (herttuan väkeä) majaili Haapsalon läänissä ja Hiiumaalla,

Klaus Pietarinpojan 1. (herttuan väkeä) Lukkolinna ja Lihulan läänissä,

Henrikki Lealin skottilaiset olivat Paidelinna läänissä,

William Ruthwenin skottilaiset Tallinna ja Rakveren läänissä.

Yrjö Boije Kaarle herttualle maaliskuun 9 p. 1593. R. A.

³ Kts. sivuja 350 ja 351.

⁴ Ne olivat: Valentin Gödingin, Sven Eerikinpojan, Steen Maununpojan ja Hannu Pietarinpojan lippukunnat. Viimeksi mainitun lippukunnan miehistö oli Hämeestä ja Satakunnasta kotoisin. Grönblad, Urkunder II, I, 125.

⁵ Ståthållare i Narva till hertig Karl R. A.

kuntaa lisäksi.¹ Saatuansa kuulla, että hallitus aikoi laittaa sinne myöskin ruotsalaisia, Stålarin varoitti herttuaa sitä tekemästä sanoen, että ne kaikki siellä kuolivat. — Paitsi jalkaväkeä oli Narvassa osasto Henrikki Lealin skottilaisia huoveja.

Vuonna 1594 tavataan Narvassa seitsemän suomalaista jalkaväen lippukuntaa.² Kuitenkaan nämä kaikki eivät näytä olleen siellä yhtä aikaa.

Narvan varusväki ei vuosien 1592 ja 1593 välisenä talvena ollut saanut muita elintarpeita kuin ne vähäiset varat, joita Viron muut kaupungit ja perin köyhtynyt maaseutu voivat luovuttaa. Keväällä tuli sinne muutamia muona-aluksia Ruotsista ja Suomesta. Hallitus oli maaliskuun 5 p. (1593) antanut Turun linnan isännille Lehtisten Klaus Flemingille ja Prinkkalan Hannu Eerikinpojalle käskyn toimittaa Narvaan ruokavaroja jäiden lähdettyä. Muun muassa Kaarle herttua oli vaatinut, että meidän maamme oli Narvaan hankittava lypsylehmiäkin.³ Mutta vaikka Suomesta jonkun kerran lähetettiinkin apua, niin täältä saapuneet varat eivät riittäneet pitkäksi aikaa.

¹ Hannu Laurinpoika ja Risto Antinpoika päämiehinä. Lauri Olavinpojan tili Narvan muonavarosta 1593—1594, Ruotsin kamariarkisto.

² Nimittäin: Ambrosius Henrikinpojan, Juhani Kattin, Olavi Pietarinpojan (Savosta), Eilo Eilonpojan, Börje (Byriel) Ollinpojan, Hannu Laurinpojan ja Hannu Mikonpojan sotamiehet. — Eilo Eilonpojan lippukunta lähti Narvasta pois lokakuun alussa. — Niilo Olavinpoika Stålarille Narvasta heinäkuun 7 p. 1594, Ur samlingen Livonica S. A. — Rauhankomissaarit Arvi Tawastille lokakuun 31 p. 1594, Tawastin kokoelma R. A.

³ Siitä asiasta herttua katsoi tarpeelliseksi antaa Arvi Stålarille tarkkoja määräyksiä. Hän kirjoitti tälle, että lehmät olivat kesäisin pidettävät Narvan luona laitumella, mutta talviksi lähetettävät Rakvereen, Lukkolinnaan, Lihulaan, Haapsaloon ja Viron karjakartanoihin. H. R. Kirjeet eräille Suomen voudeille toukokuun 30 p. 1593. — Kirje Arvi Eerikinpojalle sam. p.

Elokuun alussa Stålarin meni Tallinnaan pyytääkseen lainaksi viljaa. Sieltä hänelle ei kuitenkaan voitu antaa mitään.¹ Narvassa olivat asiat niin huonolla kannalla, että tuskin kukaan muu kuin reipas, urhea Arvi Stålarin olisi voinut kestää siellä päällikkönä. Hän koetti syksymmällä tilata sotaväelleen ruokavaroja niinkin kaukaa kuin Pohjanmaalta. Ilmoittaen tämän maakunnan voudille Tuomas Yrjönpojalle, että Narva oli herttuan tahdon mukaan saava tarpeensa Suomesta, koska Ruotsin varat tarvittiin Juhani kuninkaan hautajaisiin ja Sigismundin kruunaukseen, hän vaati, että vouden oli mitä pikimmin lähetettävä Narvaan lästi voita, niin paljon ohria kuin voitiin kokoon saada, naudan vuota jokaiselta viideltä talonpojalta sekä lampaita, humaloita ja sarkaa ja että kunkin savun eli manttaalini oli kalkinostoa varten suoritettava lisäverona 1 markka rahaa.² Vaatimukset eivät siis olleet vähäiset. Klaus Fleming, joka tarvitsi muonavaroja Suomessa olevaa sotaväkeä varten, näkyy kuitenkin panneen esteitä täältäpäin odotetuille avunlähetyksille.³ Syystalvella vuonna 1593 oli narvalaisilla taas hätä käsissä. Linnassa oltiin muutamia viikkoja ilman leipää, kunnes Stålarin toimitti sinne vähän viljaa Henrikki von Mindenin, Arvi Taavastin ja Klaus Hermanninpoika Flemingin virolaisista moisioista. Joulukuun alussa saapui sitten kaksi laivaa Ruotsista ja yksi Porvoon läänistä tuoden ruokavaroja. Lisäksi Yrjö Boije lienee määrännyt, että jokaisesta Vironmaalla olevasta ruunulle kuuluvasta maakoukusta oli Narvaan

¹ Stålarin Kaarle herttualle elokuun 10 p. 1593, Ur samlingen Livonica S. A.

² Stålarin Tuomas Yrjönpojalle elokuun 20 p. 1593, Ur samlingen Livonica S. A.

³ Narvan linnan muonituksen johdosta Stålarin joutui Klaus Flemingin kanssa katkeraan ja pitkälliseen riitaan. Kertomus heidän eripuraisuudestaan ei kuitenkaan sovi tämän teoksen puitteisiin.

annettava tynnyri rukiita ja 1 tynnyri maltaita.¹ Vuoden-tulo oli tosin sinä syksynä ollut Virossa huono, mutta kuitenkin saatiin niin paljon viljaa kokoon, että Narvan varusväki voi sillä jotenkuten tulla toimeen, kunnes meri taas aukeni.

Kaarle herttua oli kovasti sydäntynyt saatuaan tietää, että Klaus Fleming omavaltaisesti oli pidättänyt Suomessa elintarpeita, joita herttua oli laittanut vietäviksi puutetta kärsivään Narvaan. Kesäkuun 15 p. 1593 hän oli kirjoittanut Flemingille kovia moitteita siitä, että tämä oli palauttanut takaisin Narvaan määrättyt muonalaivat, jotka jo olivat tulleet Helsinkiin. Fleming sai olla varma siitä, sanoi hän, että moisesta menettelystä vielä kerran oli tehtävä tili. Marski ei kuitenkaan näytä pelänneen herttuan uhkauksia.

Elokuun alussa vuonna 1593 kohtasi Narvaa kova onnettomuus. Valtakunnan aseiston kaitsija Pentti Söyringinpoika oli lähettänyt erään kirjurin Viroon tarkastamaan siellä olevia ruuti- ja asevaroja. Ruutia oli sodan aikana säilytetty Narvan pasteijien alla olevissa holveissa, mutta kirjurin pyynnöstä tykistömestari antoi tuoda isoimman osan siitä linnaan. Katselmuksessa meneteltiin sitten niin ymmärtämättömästi, että linnan ruutikammioissa pidettiin niiden valaisemiseksi tulta. Niilo Olavinpoika varoitti tämän johdosta tarkastusmiehiä, mutta nämä vastasivat hänelle, että he eivät olleet ensi kertaa sellaisessa toimesta. Kun tynnyrit oli avattu, tapahtui ankara räjähdys, josta kaksi ruutikammiota ja niiden päällä olevat huoneet hajosivat. Muutenkin isot osat linnasta vahingoittuivat. Muuriin syntyi suuri aukko juuri vastapäätä Iivananlinnaa, ja venäläisten aikoinaan käyttämä kirkko luhistui. Tarkastuksessa toimineet miehet katosivat jäljettömiin. Stålbarm menetti siinä onnettomuudessa

¹ Arvi Eerikinpoika Kaarle herttualle joulukuun 9 p. 1593, Gottlundin kopiokirja S. A.

kuusi palvelijaa sekä vaatteensa, hopeansa, varuksensa ja aseensa. — Hän oli Tallinnan matkalla¹, kun räjähdys tapahtui, mutta palasi Narvaan kohta sen jälkeen. Ker-toessaan asiasta Kaarle herttualle hän ilmoitti rakennutta-vansa vielä samana syksynä törmäkkeen sille puolelle lin-naa, jossa muuri oli hajonnut, ja mitä hävitettyihin huonei-siin tuli hän lausui — toivehikkaana kuten tavallisesti —, että seuraavana kesänä saatettiin suomalaisilla sotamiehillä laitattaa paremmat ja sievemmät salit, kuin hävinneet oli-vat olleetkaan; ne eivät muka olisi sopineet kuninkaan asuttaviksi, sillä niiden laipiot olivat lahonneet ja niiden akkunat olivat olleet liian pienet.²

Saatuaan tiedon ruutiräjähdyksestä Kaarle herttua heti kirjoitti Viron maaherralle Yrjö Boijelle, että tämän oli maan aatelisilta pyydettyävä Narvan linnoitustoihin kuu-kauden ajaksi työmiehiä, joiden oli tuotava mukanaan ruokansa. Ja Pentti Söyringinpoika sai käskyn toimittaa sinne Suomesta ruutia.

Narvan varustuksia paranneltiin Stålarmin lupauksen mukaan, ja linnaan tulleita suomalaisia sotamiehiä pidet-tiin sentähden kovassa työssä. Yrjö Boije kirjoitti syk-syllä vuonna 1593 Kaarle herttualle, että Stålarm oli raken-nuttanut neljän sylen ja yhden kyynärän paksuisen varus-tuksen sen paikan taa, jossa venäläinen kirkko oli ollut, ja sanoi luulevansa, että linnalla ei enää ollut vaaraa, jos sinne ajoissa hankittiin muonavaroja.³ Vuonna 1594 Eilo Eilon-pojan ja Börje Ollinpojan sotamiehet vahvistivat kaupun-gin muureja ja Hannu Laurinpojan lippukunta »Kunin-

¹ Kts. sivua 395.

² Stålarm Kaarle herttualle elokuun 10 p. 1593, Ur samlingen Livonica S. A. — Yrjö Boije Turun linnan isännille Järppilän Perttu livarinpojalle, Lehtisten Klaus Flemingille, Prinkkalan Hannu Eerikinpojalle ja Olshölen Pentti Söyringinpojalle elo-kuun 11 p. 1593, Gottlundin kopiokirja S. A.

³ Yrjö Boije herttualle Tallinnasta syyskuun 21 p. 1593, Gott-lundin kopiokirja S. A.

kaan törmäketä». Samaan aikaan Hannu Mikonpojan pohjalaiset korjailivat linnanmuuria. Hevosista, joita olisi tarvittu kivien, hiekan ja kalkin kuljettamiseen, oli kuitenkin kova puute.¹ — Venäläiset eivät käyttäneet Narvan ahdinkotilaa hyväkseen, vaan pitivät rehellisesti aselevon voimassa.

Kauppa ei elpynyt aselevon aikana. Moskovalaiset asettivat välirauhan alussa vartioita teille eivätkä antaneet kenenkään kulkea rajan poikki.² Vasta heinäkuussa 1593 ensimmäiset Venäjän kauppiaat tulivat Narvaan. He ehdottivat, että narvalaiset saapuisivat ostamaan heidän tavaroitaan Venäjältä ja möisivät omia tavaroitaan Narvassa. Mutta kun sekä ostaminen että myöminen ennen oli tapahtunut Narvassa, niin linnan päälliköt Arvi Stålbarm ja Niilo Olavinpoika eivät uskaltaneet suostua tähän ehdotukseen, ennen kuin olivat tiedustaneet Kaarle herttuan mielipidettä asiasta.³ Sen arvaa, mikä suuri hyöty perin köyhtyneille Narvan porvareille olisi ollut siitä, että venäläisten tarjous olisi sillä kertaa ilman turhia arveluita hyväksytty. Ei ole tunnettua, minkä vastauksen Kaarle herttua antoi Narvan päälliköille.

Narvan kaupalla oli vielä toisenlainenkin suuri este. Läntisistä maista ei saatu tuoda sinne tavaroita, eikä narvalaisilla ollut oikeutta lähettää kauppa-laivojaan ulkomaille, vaan Tallinnan oli oltava Narvan ja länsimaiden välittäjänä kaupankäynnissä.⁴ Tämän johdosta oli vuodesta 1586 alkaen ollut vihaa ja rettelöitä näiden molempien kaupunkien kesken.

¹ Niilo Olavinpoika Stålbarmille Narvasta heinäkuun 7 p. 1594, Ur samlingen Livonica S. A.

² Arvi Eerikinpoika Kaarle herttualle maaliskuun 15 p. 1593, Gottlundin kopiokirja S. A. Antti Linderinpoika Kaarle herttualle Haapsalosta huhtikuun 9 p. 1593, Ur samlingen Livonica S. A.

³ Meltolan Niilo Olavinpoika Kaarle herttualle heinäkuun 25 p. 1593, Ingrica R. A.

⁴ Kts. kirjaani Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota, 580.

Linnanpäällikkönä Arvi Stålbarm puolusti innokkaasti Narvan kauppaetuja. Hän pyysi helmikuun 2 p. 1593 Kaarle herttualta, että Narvan porvarien sallittaisiin vapaasti purjehtia Saksaan ja muualle, niin että heidän ei tarvitsisi purkaa kuormiaan Tallinnassa. Sen ohessa hän ilmoitti Narvan kauppiaiden anovan, että heille tulevien ulkomaantavarain tullaus ja punnitseminen kaikissa tapauksissa toimitettaisiin Narvassa.¹ Kolme viikkoa myöhemmin Stålbarm kirjoitti samoista asioista Sigismund kuninkaalle. Sanoen Narvan porvarien pyytävän, että kuningas suojelisi heidän oikeuksiaan, tallinnalaiset kun aina tahtoivat heitä vahingoittaa, hän huomautti Sigismundille, että Juhani III jo oli aikonut lakkauttaa ne etuoikeudet, jotka hän oli myöntänyt tallinnalaisille, koska he eivät olleet pitäneet valallisesti antamiaan lupauksia. He olivat esimerkiksi sitoutuneet varustamaan ruumille lippukunnan saksalaisia sotamiehiä, mutta tätä sitoumusta he eivät olleet täyttäneet. Toiseksi he olivat suostuneet toimittamaan sotaväelle muonavaroja, sitäkään ei ollut tapahtunut. He olivat kaiken lisäksi halveksineet kuninkaan teettämää rahaa. Lopuksi Stålbarm pyysi, että Sigismund ei olisi huomaavinaan, vaikka Narvan ulkomaankaupassa tehtäisiin tallinnalaisille pientä vilppiä; tästä olisi, hän lausui, hyötyä kuninkaalle, ruunu kun sai Narvassa kaikki tullirahat, mutta Tallinnassa vain kolmanneksen niistä.² Sigismund ei kuitenkaan suostunut Stålbarmin ehdotukseen. Hän antoi samana keväänä Tallinnan neuvoston tietää, että kaikkien Viroon purjehtivien saksalaisten laivojen oli saavuttava tähän kaupunkiin ja purettava siellä kuormansa.

Seuraavana keväänä Stålbarm taas lähetti Kaarle hert-

¹ Arvi Eerikinpoika Kaarle herttualle helmikuun 2 p. 1593, Ståthållare i Narva till hertig Karl R. A.

² Arvi Eerikinpoika Sigismundille helmikuun 24 p. 1593, Ingrida R. A.

tualle Narvan kauppaoloja koskevan kirjeen. Mainittuaan siinä Tallinnan pormestarin uskotelleen Sigismundille, että venäläiset, jos saksalaisten laivat kävisivät Narvassa, pakottaisivat ne menemään Iivananlinnan puolelle, hän ilmoitti herttualle, että, vaikka Narvassa silloin juuri oli joitakuuta muukalaisia aluksia, venäläiset eivät olleet koettaneet houkutella eikä vaatia niitä luokseen, ja hän pyysi näin ollen tietoa, eikö edes muutamia harvoja laivoja saatu laskea Narvan satamaan. Tämän kaupungin porvarien, hän sanoi, täytyi muussa tapauksessa lähteä sieltä matkoihinsa tallinnalaisten kateuden tähden. Lausuipa lisäksi: »Haapsalo, Helsinki, Porvoo ja muut pienet paikkakunnat saavat käydä kauppaa ulkomaalaisten kanssa, mutta Tallinna tahtoo syöstä Narvan turmioon.»¹ — Kaarle herttua ei tietystikään saattanut antaa kuninkaan tahtoa vastaan sotivia määräyksiä.

Kielloista huolimatta kävi muukalaisten laivoja sitemminkin silloin tällöin Narvassa. Niilo Olavinpoika, joka, kuten tiedämme, kesällä vuonna 1594 jonkun aikaa hoiti siellä päällikkyyttä, kertoi heinäkuun 7 p. Arvi Stålarminlle lähettämässään kirjeessä, että sinne oli saapunut (paitsi Stålarmin omaa laivaa) kaksi muuta alusta. Näiden kotipaikkaa hän tosin ei maininnut, mutta huomataan, että ne olivat ulkomaalaisia. Niiden tavarat oli myöty kaupungin porvareille jo ennen, kuin Niilo Olavinpoika tuli Narvaan, eikä hän katsonut voivansa peruuttaa näitä kauppvoja. Mutta pian sen jälkeen Syvälahden Henriikki Eerikinpoika, joka silloin kuului Narvan isännistöön, sai Yrjö Boijelta kaksi kirjettä, joissa sanottiin, että hän (Henriikki Eerikinpoika) ja Narvan vouti Henriikki Pryssman joutuivat vastuuseen laivakuormien myönnistä. Ja Sigismund kuningas kirjoitti Narvan päällikölle, että siellä ei ollut luvallista

¹ Arvi Eerikinpoika herttualle heinäkuun 7 p. 1593, Ståthållare i Narva till hertig Karl R. A.

purkaa minkään muukalaisen laivan kuormaa, olivatpa alukset kotoisin mistä maasta tahansa.¹

Sinä kesänä oli Narvaan tullut myöskin kaksi Tanskan kuninkaan haahta, joista toinen oli tykeillä varustettu. Niissä oli kuormana suoloja, verkkaa sekä kullattuja hopeakulhoja: Kapteeni Simo von Sellingenillä, laivojen päälliköllä, oli Tanskan valtaneuvoston allekirjoittamat määräykset, joissa sanottiin, että hänen tuli myödä tavarat Pihkovaan, Tarttoon ja Narvaan, ja hänen tarkoituksensa oli lähettää niitä palvelijansa mukana maateitse Pihkovaan. Niilo Olavinpoika ei kuitenkaan antanut hänelle aluksi lupaa mihinkään kaupantekoon, vaan sanoi, että hän odotti menettelyohjeita Yrjö Boijelta. Mutta Tallinnassa silloin olevat Ruotsin komissaarit sallivat sitten tanskalaisten kaupata enimmäkseen tavaransa Narvan porvareille, jotka taas puolestaan möivät ne Livananlinnan venäläisille. Kaarle herttua oli kenties kehoittanut komissareja myöntyväisyyteen.² Vähän myöhemmin he kuitenkin peruuttivat lupauksensa. Hopeakalut olivat Sellingenillä vielä myömättä, kun komissaarit ilmoittivat Tallinnasta Niilo Olavinpojalle, että hänen tuli käskeä tanskalaisten lähteä joko omaan maahansa tai Ruotsiin taikka Saksaan.³

Vielä saapui Narvaan (1594) muutamia lybekkiläisiäkin aluksia, mutta niiden laivureita kiellettiin ankarasti purkamasta siellä kuormiansa. Nähtävästi he heti menivätkin

¹ Niilo Olavinpoika Stålarmlle Narvasta heinäkuun 7 p. 1594, *Ur samlingen Livonica S. A.*

² Ainakin hän kirjoitti neuvoskunnalle, että hänen mielestään tanskalaisten oli sillä kertaa sallittava kaupitella tavaroitaan Narvan porvareille sekä Narvassa oleville tallinnalaisille kauppiaille, vaikka sellainen kauppa vastedes oli kiellettävä. *H. R. Kirje neuvoskunnalle heinäkuun 30 p. 1594.*

³ Steen Bauër ja Nikolaus Bask Sigismundille Tallinnasta syyskuun 11 p. 1594, *Acta historica S. A.*

Narvassa saamansa osoituksen mukaan joko Tallinnaan tai Viipuriin. Rauhankomissaari Steen Banér ja sihteeri Nikolaus Rask ilmoittivat silloin Sigismund kuninkaalle, että siitä lähtien aiottiin tarkasti estää muukalaisten purjehtiminen Narvaan. Samalla he pyysivät kuningasta kirjoittamaan asiasta Tanskan neuvoskunnalle sekä suuriin merikaupunkeihin. Sigismund ei kuitenkaan liene ryhtynyt tähän heidän ehdottamaansa toimenpiteeseen, mutta Kaarle herttua varoitti vuoden loppupuolella Itämeren rannoilla sijaitsevia kaupunkeja lähettämästä Narvaan laivoja.¹

Mainitut selkkaukset kuvaavat räikeällä tavalla Narvan silloisia nurjia kauppaloja. — Kun Sigismund piti voimassa isänsä antamat säädökset, jotka kielsivät narvalaisilta ulkomaankaupan, niin hänen tarkoituksensa nähtävästi oli vahvistaa sillä tavoin heidän kilpailijoidensa tallinnalaisten uskollisuutta, joka oli hänelle suuriarvoinen, kun hän oli joutunut rettelöihin Kaarle herttuan kanssa.

Ne vuodet, jotka Narva silloin oli ollut Ruotsin hallussa, olivat tuoneet sille paljon onnettomuutta. Kaameita tekoja oli tapahtunut kaupungin valloituksessa: Pontus de la Gardien sotajoukko oli siellä surmannut paitsi tuhansia streletsejä joukon porvareita sekä heidän vaimojaan ja lapsiaan. Narvan kauppa lamaantui sitten lamaantumistaan Juhani III:n epäviisaiden säädösten johdosta ja muistakin syistä. Vuonna 1590 piiritys vahingoitti kaupungin linnoituksia ja rakennuksia. Kauhea rutto ja muut taudit, jotka siellä tuostakin raivosivat, veivät paljon asukkaita manalan majoille. Tämöisiä oloja porvarit eivät voineet kauemmin kestää. Puute sekä vihollisten pelko ajoi heidät vihdoin kotoa pois. Vuosien 1591 ja 1592 vaihteessa ilmoitettiin Narvasta kuninkaalle, että siellä ei

¹ H. R. Kirje Steen Banérille marraskuun 23 p. 1594.

ollut enempää kuin neljä tai viisi porvaria. Kaikki muut olivat lähteneet Tarttoon, Pärnuun tai Tallinnaan.¹ Väli-
rauhan aikana lienevät kuitenkin useat taas palanneet
kaupunkiin.

¹ Narvan isännät Juhani III:lle joulukuun 8 p. 1591, Ingrica
R. A. — Risto Stedener Kaarle herttualle helmikuun 17 p. 1592,
Skrivelser tili hertig Karl R. A.

KOLMASKOLMATTA LUKU.

Täysinän rauha.

Kaksivuotisesta aselevosta sovittaessa oli, kuten näimme, päätetty, että molempien valtakuntain asiamiehet kokoontuisivat lokakuun 1 p. 1593 keskustelemaan pysyvän rauhan aikaansaamisesta. Maaliskuussa 1593 Kaarle herttua ja neuvoskunta sen johdosta lähettivät sihteerin Pietari Rasmuksenpojan mukana tsaarille kirjeen¹, jossa kysyttiin, aikoiko tämä pitää Narvan seuduilla tehdyn aselevon voimassa² sekä toimittaa valtuutettunsa seuraavana syksynä rajalle.³ Pietari Rasmuksenpoika toi kirjeen Moskovaan heinäkuun 24 p.⁴ ja palasi elokuun keskivaiheilla⁵ Ruotsiin tuoden tsaarin vastauksen.⁶ Tässä

¹ Pietari Rasmuksenpoika tuli Viipuriin huhtikuun viimeisenä päivänä. Siellä hän sai odottaa 14 päivää, ennen kuin hänelle tuotiin tsaarin suojakirja. Nähtävästi venäläiset olivat jollakin tavoin rettelöineet hänen kanssaan, koska hän eräässä kirjeessä puhui »tuon barbaarisen kansan sietämättömästä kopeudesta ja järjettömyydestä». Pietari Rasmuksenpoika kuninkaan sihteerille Mikko Ollinpojalle toukokuun 14 p. 1593, Gottlundin kopiokirja S. A. — Kesäkuun 4 p. Kaarle herttua käski Klaus Flemingin jouduttaa hänen lähtöänsä. H. R.

² Vrt. sivua 321.

³ H. R. Kirje Venäjän suurruhtinaalle maaliskuun 20 p. 1593.

⁴ Бантышъ-Каменскій, Обзоръ внѣшнихъ сношеній Россіи, IV, 132.

⁵ H. R. Kirje neuvoskunnalle elokuun 18 p. 1593.

⁶ Vastauksia tuli kaksikin, toinen tsaarilta Kaarle herttualle, toinen pajareilta neuvoskunnalle. Ne eivät olleet ystävällisiä. Herttuan annettiin tietää, että Ruotsin tuli, jos se tahtoi saada

sanottiin, että Venäjän komissaarit saivat määräämääräaikaan saapua neuvotteluihin.¹

Elokuun 31 p. 1593 herttua ja neuvoskunta määräsivät Viron maaherran Yrjö Boijen, Narvan päällikön Arvi Stålarmin, Viron maaneuvoksen Johannes Berndesin ja kuninkaan sihteerin Hannu Eerikinpoika Krankan Ruotsin asiamiehiksi rauhankokoukseen. Samana päivänä annettiin näille valtakirja sekä opastus. Tässä lausuttiin muun muassa: »Jos venäläiset, kuten on otaksuttava, vaativat Käkisalmea takaisin, on lähettiläiden sanottava, että heillä ei ole käskyä luovuttaa mitään Ruotsille kuuluvaa aluetta. Vapaata kaupankäyntiä ei venäläisiltä kielletä; kuitenkin ei ulkomaalaisten sallita tulla kauppvoja tekemään Venäjän puolelle Narvajokea. Kaikki vangit vapautetaan lunnaita. Venäläisiä on huomautettava siitä, että heidän tulee karttaa semmoisia ylpeitä ja uhmaavia sanoja, joita heidän tapansa on ollut käyttää puheissa ja kirjoituksissa.»²

Herttua ei kuitenkaan tahtonut toimittaa lähettiläitä Viroon, ennenkuin Sigismund, joka silloin oli matkalla Ruotsiin, itse oli antanut määräyksiä rauhankokouksesta. Sentähden hän käski Arvi Stålarmin kysyä Iivananlinnan päälliköltä, eikö kokouspäivää saatettu lykätä muutaman viikon taa; samalla Stålarmin tuli vakuuttaa venäläisille, että Ruotsin puolelta ei välirauhan aikana ryhdyttäisi mihinkään vihollisuuksiin.³

Venäjän lähettiläät saapuivat Iivananlinnaankin lokakuun pysyväsien rauhan, luopua empimättä kaikista Liivinmaassa ja Novgorodin alueella valloittamistaan kaupungeista (H. Almqvist, Sverige och Ryssland, 8). Messenius kertoo (Scandia Illustrata, VIII, 12), että tsaarin kirje sisälsi moitteita ja uhkauksia.

¹ H. R. Kirje Arvi Eerikinpojalle elokuun 31 p. 1593.

² H. R.

³ H. R. Kirje Arvi Tawastille elokuun 31 p. 1593. — Sen mukana seurasi alustelu kirjeeseen, joka Stålarmin oli lähetettävä Iivananlinnan päällikölle.

5 päivänä 1593 ja olivat hyvin tyytymättömiä, kun saivat kuulla, että Ruotsin komissaarit eivät olleet Narvassa. Ilmoitettuaan heille, että Ruotsin asiamiehet eivät saattaneet ryhtyä keskusteluihin, ennenkuin Sigismund kuningas oli saapunut isänmaahansa, Stålarin sai kuitenkin aikaan sen, että he lupasivat jäädä kolmeksi viikoksi meikäläisiä odottamaan.¹ Mutta Sigismund oli sillä välin kirjoittanut Dantsigista Yrjö Boijelle, että hän aikoi laittaa asiamiehensä rajalle vasta paaston aikana vuonna 1594. Kun tästä tuli tieto Stålarille, niin hän lähetti siitä sanan tsaarin komissaareille², jotka sen jälkeen (lokakuun 29 p.) lähitivät nyrpein mielin Iivananlinnasta.³

Tammikuun 12 p. 1591 Sigismund toimitutti Ruotsin lähettiläille lopullisen opastuksen, joka sisälsi kymmenen vaihtoehtoista pykälää.⁴ Ensimmäisessä näistä sanottiin: »Koska suurruhtinaat yhäti ovat rikkoneet rauhan ja siten saaneet aikaan suuren verenvuodatuksen, on kohtuullista, että venäläiset korvaavat Ruotsille sodan aiheuttamat kulut luovuttaen takaisin Iivananlinnan, Kaprion ja Jaaman sekä antaen kuninkaalle ystävyyslahjoiksi Pähkinälinnan ynnä Laatokan linnan ja lisäksi Jäämeren rannikon

¹ Arvi Eerikinpojan kirje neuvoskunnalle, lokakuun 13 p. 1593. Ingrica R. A. — Saman kirje Olavi Sverkerinpojalle sam. päiv. Gottlundin kopiokirja S. A.

² Hannu Eerikinpoika Krankka Nikolaus Raskille Tallinnasta marraskuun 9 p. 1593, Gottlundin kopiokirja S. A. — Arvi Eerikinpoika herttualle Narvasta joulukuun 9 p. 1593, Gottlundin kopiokirja.

³ Arvi Stålarin kirjoitti heistä marraskuun 8 p. 1593 Yrjö Posselle: »Ryssernes senningsbudh droge ifrå Iwanegorodt den 29 Octobris och wore flux oveltige och skelte Jören Boije och migh för lögnare.» H. Almqvist l.c. 9. — Noin kolme kuukautta myöhemmin Yrjö Boije sai kuulla, että Venäjän lähettiläät olivat helmikuun 14 p. 1594 saapuneet takaisin Iivananlinnaan kokousta varten, joka oli ilmoitettu pidettäväksi paaston aikana. H. R. Vastaus neuvoskunnalle maaliskuun 29 p. 1594.

⁴ Sigismundin registratuuri.

Sumasta Varankiin asti.»¹ Seuraavissa pykälissä tingittiin näistä ehdoista pois toinen toisensa jälkeen. Kuudennessa oli esimerkiksi seuraava määräys: »Jos suurruhtinas haluaa tehdä ikuisen rauhan, niin luovumme vaatimasta Pähkinälinnaa ja Iivanaulinnaa, kuitenkin ehdolla että jälkimmäinen hajoitetaan ja raja Pohjoisen meren tienoilla jää semmoiseksi kuin sanottu on.» Kymmenennessä pykälässä puhuttiin pääasiallisesti Käkisalmen asiasta: »Jos venäläiset», lausuttiin siinä, »haluavat lunastaa Käkisalmen rahalla, vastatkoot uskotut miehemme heille, että Käkisalmen luovutus saattaa tulla kysymykseen ainoastaan jos suurruhtinas maksaa meille kaikki sotakustannukset, jotka ovat nousseet neljäänkymmeneen tynnyriin kultaa, joka tynnyri laskettuna 100,000 talariksi. Vähempää kuin 100,000 ruplaa ei missään tapauksessa saa vaatia.»² — Vanhien vapauttamisesta opastus sisälsi saman määräyksen

¹ Tässä pykälässä Sigismundin opastus siis sisälsi melkein samat vaatimukset kuin ne, joista Juhani III oli kirjoittanut hänelle syyskuun 17 p. 1591 ja toukokuun 18 p. 1592. Kts. sivuja 185 ja 302.

² Jo Juhani kuninkaan eläessä oli Kaarle herttualla ollut se mielipide, että Käkisalmi oli, jollei rauhaa saatu muuten toimeen, annettava korvausta vastaan takaisin Venäjälle. Kun neuvoskunta oli syksyllä v. 1592 pyytänyt häneltä mietintöä Sigismundin Juhani III:lle lähettämän kirjeen johdosta, jossa Puolan kuningas ilmoitti, miten hän aikoi keskustella tsaarin lähettiläiden kanssa Ruotsin ja Venäjän välillä tehtävästä rauhasta, niin herttua oli vastauksessaan sanonut, että hänen mielestään Käkisalmi saatettiin luovuttaa, jos venäläiset myönsivät Ruotsille sen alueen, joka oli Rajajoen ja Nevajoen välillä, niin että jälkimmäinen joki tuli valtakuntien rajaksi. Oli huomattu, lausui herttua, että moskovalaiset pitivät kiinni Käkisalmea koskevista vaatimuksistaan, koska tämä linna sijaitsi Laatokan rannalla, jonne he eivät tahtoneet päästää ruotsalaisia. — Kuitenkin herttua seuraavan vuoden alussa kirjoitti Arvi Stålarmille, että venäläisille ei saatu rauhan-neuvotteluissa antaa minkäänlaisia toiveita Käkisalmen palauttamisesta. H. R. Vastaus neuvoskunnalle lokakuun 3 p. 1592. Kirje Arvi Stålarmille tammikuun 29 p. 1593.

kuin Kaarle herttuan antama ohje,¹ ja kahdessakin pykälässä lausuttiin, että venäläisten kaupan käynti ulkomaalaisten kanssa oli tapahtuva Viipurissa ja Tallinnassa.

Eräässä rauhanneuvotteluja koskevassa mietinnössä, jonka Kaarle herttua antoi kuninkaalle maaliskuun 14 p. 1594, hän puhui muun muassa Ruotsin lähetyskunnan kokoonpanosta. Hänen mielestään kokoukseen oli määrättävä (paitsi Yrjö Boijea ja Arvi Stålmia) myöskin Steen Banér ja Gerdt Dönhoff. Hän arveli, ettei suomalaisia eikä virolaisia ollut siitä syrjäytettävä, mutta neuvoi samalla lähettämään sinne kaksi neuvoskunnan jäsentä Ruotsista.² Ruotsin lähettiläiden joukossa tavataankin sitten Steen Banér, mutta Dönhoff ei näytä ottaneen osaa neuvotteluihin eikä myöskään Johannes Berndes, jonka herttua ja neuvoskunta olivat aikaisemmin valinneet rauhankomissionin jäseneksi.

Kokousta valmisteltiin sangen hitaasti.³ Edellisessä on kerrottu⁴, että Ruotsissa on luultu Sigismundin tahallansa olleen sinä talvena toimittamatta komissaareja rajalle, koska hän sodan jatkuessa saattoi pitää Suomessa sotaväkeä, jota hän katsoi tarvitsevänsä voidakseen vastustaa herttuan hankkeita. Miten sen asian laita lieneekin ollut⁵,

¹ Kts. sivua 405.

² Toiseksi komissioniin lähetettäväksi valtaneuvokseksi herttua oli ajatellut Yrjö Possea.

³ Tammikuun 5 p. 1594 Kaarle herttua muistutti Sigismundille, että tämä ei ollut lähettänyt suurruhtinaalle kirjallista ilmoitusta rauhankokouksen lykkäämisestä, lausuen samalla, että Ruotsi ei kauemmin voinut kestää sotaa. Kun kokousta ei sitten saatu toimeen paastonkaan ajaksi, niin herttua huhtikuun 23 p. 1594 ilmoitti neuvoskunnalle, että se hänen mielestään oli pidettävä juhannuksena. Vähää ennen hän oli (maaliskuun 14 p.) pyytänyt neuvoskunnalta, että se kehoittaisi kuningasta jouduttamaan neuvottelujen alkamista. H. R.

⁴ Kts. sivuja 336 ja 337.

⁵ S. J. Boethius sanoo (Historisk Tidskrift 1884, 26), että hän ei ollut löytänyt mitään todistusta sille väitteelle, että Sigismund

varma on, että kuningas vasta kesäkuun 1 p. 1594 antoi komissaareille valtakirjan¹ määräten lähetyskuntaan Steen Banérin, Risto Klaunpoika Hornin, Yrjö Boijen, Arvi Stålarmin ja sihteeri Hannu Kranken ja että hän toimitti Ruotsissa silloin olevat komissaarit matkalle vähää ennen kuin hän lähti Puolaan.

Moskovalaisetkaan eivät enää näyttäneet pitävän kiirettä rauhankokousta valmistaessaan.² Narvan linnan isäntä Niilo Olavinpoika lausui siitä Stålarmille heinäkuun 7 p. laittamassaan kirjeessä: »Venäläiset lykkäävät mieleltä hallansa viivytti rauhantekoa. — H. Almqvist arvelee (l. c. 11), että ne selkkaukset, joita siihen aikaan oli Sigismundin, Kaarle herttuan ja neuvoskunnan välillä, lamauttivat toimenpiteitä rauhanasiassa.

¹ S. R.

² Siihen aikaan venäläiset olivat vahingoittaakseen Sigismundia koettaneet yllyttää liettualaisia häntä vastaan. He luulivat saaneensa tähän hyvän tilaisuuden erään kirjeen johdosta, jonka Sigismund Tukholmassa ollessaan oli lähettänyt Feodor tsaarille ja jossa hän nimitti itseään Svean, Göten ja Wendenin, Suomen sekä Puolan ja Liettuan kuninkaaksi. Pajarit kysyivät Liettuan ylimyksiltä, heidän tietenkö kuningas oli luetellessaan alueitaan maininnut Ruotsin ensiksi ja sitten vasta Puolan ja Liettuan. Sellaisella menettelyllä hän, virkkoivat pajarit, loukkasi Puolaa, joka valtio aina oli ollut yhdenvertainen Venäjän kanssa ja suuremmissa arvossa kuin Ruotsi. Viimeksimainitun maan asukkaat olivat muka alussa olleet monestikin Tanskan kuninkaan alamaisia; itsellään heillä oli ollut vain hallitusmiehiä, jotka saivat ajaa asiansa Novgorodin päällikön luona. Pajarien airut, Pivov, joka tuli Vilnaan huhtikuun 29 p. 1594, palasi sieltä vasta helmikuun 13 p. 1595 Moskovaan. Vastauksessaan Liettuan ylimykset kiittivät pajareja ilmoituksesta, mutta lausuivat, että kuninkaan kirje ei heidän mielestään ollut kummastuttava, koska hänellä sitä laadittaessa oli ollut ruotsalaiset neuvonantajat. Samalla he pyysivät, että pajarit kehoittaisivat tsaaria tekemään Ruotsin kanssa yhdenlaisen rauhan kuin Venäjän ja Puolan välillä voimassaoleva, ja lopuksi he antoivat tietää, että, jos Venäjä uhkaisi Ruotsia hyökkäyksellä, kuninkaan velvollisuus oli puolustaa valtakuntaansa asevoimalla. Чтения въ обществѣ исторіи при Московскомъ Университетѣ 1861, II, 35, 36.

lään neuvottelut loppiaiseen. Sillä välin he panevat sota-varustuksensa kuntoon, ja jos keskustelut eivät pääty heidän mielensä mukaan, niin he tulevat heti piirittämään Käkisalmea tai Narvaa. Iivananlinnaan tuodaan ehtimiiseen uutta väkeä, ja linnoitustöitä tehdään siellä kiireesti. He eivät ole minulta kysyneet, missä meidän komissaarit viiptyvät, ja he näyttävät kovin uhmaavilta. Kun Syvälahden Henrikki Eerikinpoika ja Narvan vouti Pryssman lähettivät heille muutamia kirjeitä, niin miehet, jotka tulivat niitä ottamaan, sanoivat istuen hevostensa selässä, että meikäläisten oli astuttava veneistä maalle ja sitten jätettävä kirjeet heidän käsiinsä, jota ei kuitenkaan tehty.¹ Venäläisten kopeutta ja vihamielisyyttä ruotsalaisia kohtaan todisti Narvan isännille eräs toinenkin tapaus. Niilo Olavinpoika oli toimittanut Sigismund kuninkaan tsaarille lähettämän kirjeen Iivananlinnan päällikölle. Tämä pyysi silloin, pidettyään sen neljättä vuorokautta luonaan, päästä narvalaisten puheille sanoen, että hän ei uskaltanut laittaa sitä perille, koska siinä ei oltu annettu suuruhtinaalle kaikkia hänen arvonimiään. Mutta narvalaiset eivät tahoneet ottaa kirjettä hänen lähettämiltään miehiltä takaisin, koska se jo oli avattu, ja asiasta syntyi pitkällinen tora, joka venäläisten tartuttua pyssyihinsä ja sapeleihinsa oli päättynyt tappeluun. Tämä saatiin kuitenkin vältetyksi. Venäläiset laskivat sitten kuninkaan kirjeen linnan eteen asettamalleen kalalaudalle. Siinä narvalaiset näkivät sen makaavan viisi päivää, kunnes joku tuntematon oli korjannut sen pois.²

Komissaari Steen Banér ja sihteeri Niilo Rask saapuivat elokuun 9 p. 1594 Tallinnaan.³ Siellä lähettiläät vii-

¹ Ur samlingen Livonica S. A.

² Steen Banér ja Nikolaus Rask Sigismundille Tallinnasta syyskuun 11 p. 1594, Acta historica R. A.

³ Risto Klaunpoika Horn oli toistaiseksi jäänyt Ruotsiin. H. R. Kirje Steen Banérille syyskuun 24 p. 1594.

pyivät pari kuukautta, ennen kuin matkasivat Narvaan. He olivat nähtävästi vielä Tallinnassa, kun heille tuli Kaarle herttualta valtakirja, joka oli päivätty syyskuun 17. Siinä sanottiin: »Jotta venäläinen tietäisi, että lähettiläät ovat saaneet määräyksensä meidän suostumuksellamme, olemme mekin, joka Kuninkaallisen Majesteetin poissa ollessa olemme tämän valtakunnan ensimmäinen mies sekä perintöruhtinas ja valtionhoitaja, tahtoneet antaa heille tämän valtakirjan. Samalla suomme myös valtakunnan puolesta sekä omasta puolestamme Haapsalon ja Lihulan päällikölle Gerd Dönhoffille oikeuden ottaa osaa pysyväistä rauhaa tai aselepoa koskeviin neuvotteluihin.»¹

— Herttua katsoi tarpeelliseksi eri kirjeellä selittää Steen Banérille, mistä syystä hän oli toimittanut valtakirjan. Hän sanoi laatineensa sen sitä tapausta varten, että venäläiset eivät tahtoisu ryhtyä keskusteluihin ennen kuin tietäisivät hänenkin antaneen Ruotsin lähettiläille valtuuden. Paitsi valtakirjaa herttua lähetti Steen Banérille jonkun määräyksen. Siitä hän lausui Banérille, että tämä ei saanut auaista sitä eikä mainita siitä toisille komissaareille, ennen kuin hän huomaisi, ettei muuten voitu mitään toimittaa.² Sihteeri Nikolaus Rask, Sigismundin innokas puoluelainen, antoi tälle tiedon herttuan valtakirjasta, mainiten myös, että herttua tämän kirjan ohessa oli lähettänyt »eräitä pykälä», joiden mukaisesti rauhasta voitiin päättää, jos venäläiset eivät suostuneet kuninkaan määräämiin ehtoihin. Raskin kirjeessä esitettiin asiat valossa, joka ei ollut herttualle edullinen. Kaarle herttuan menettely, sanottiin siinä, oli omiansa vähentämään Kuninkaallisen Majesteetin korkeuden arvoa, sillä herttua näytti haluavan, jos jotakin hyvää saataisiin aikaan, ottaa itsel-

¹ Kuten näimme, Dönhoff ei ollut mainittuna kuninkaan antamassa valtakirjassa eikä hän myöhemminkään liene ollut mukana komissaarien istunnoissa.

² H. R. Kirje Steen Banérille syyskuun 24 p. 1594.

leen siitä kunnian. Vielä Rask kertoi, että Steen herra ei ollut siinä asiassa noudattanut herttuan tahtoa eikä edes avannut hänen »sinetillä suljettuja artiklojaan», koska herttuan kirjeestä voitiin huomata, että ne eivät saattaneet sisältää muuta, kuin mikä oli luettavana kuninkaan antamassa opastuksessa.¹ Rask ei silloin vielä tietänyt, että herttua oli kieltänyt Banéria avaamasta hänen laittamaansa määräystä, jollei nähtäisi, että venäläiset eivät hyväksyneet kuninkaan asettamia ehtoja. Sigismundin käskystä Ruotsin komissaarit sittemmin lähettivät hänelle jäljennökset sekä herttuan heille antamasta valtakirjasta että mainituista artikloista.²

Tallinnasta lähettiläät ilmoittivat Ruotsin hallitukselle, että venäläiset eivät olleet antaneet tietoa, milloin he olivat valmiit tulemaan neuvotteluihin, ja että tsaari huhujen mukaan tahtoi lykätä kokouksen kolmen kuninkaan päivään (loppiaiseen). Samalla komissaarit kertoivat kuulleen, että viholliset, jos heidän ehtoihinsa ei suostuttu, aikoivat tehdä hyökkäyksen Viipuria tai jotakin muuta paikkakuntaa vastaan.³ Kun Ruotsissa muistakin syistä epäiltiin venäläisten aikeita, niin herttua määräsi, että sotaväki oli pidettävä varustettuna kaikkia tapauksia varten.⁴ Väkeä koottiinkin sitten rajalle⁵, mutta venäläiset eivät yrittäneetkään aloittaa vihollisuuksia, vaan olivat halukkaita ryhtymään rauhankeskusteluihin.

¹ N. Rask Sigismund kuninkaalle marraskuun 24 p. 1594, Acta historica S. A.

² Komissaarien kirje Sigismundille huhtikuun 5 p. 1595. Acta historica S. A.

³ Steen Banér ja Niilo Rask Sigismund kuninkaalle syyskuun 11 p. 1594.

⁴ H. R. Kirje rajalla oleville lähettiläille lokakuun 20 p. 1594.

⁵ Kts. sivuja 359—364.

Ruotsin lähettiläät tulivat vihdoin lokakuun 16 p. Narvaan, ja tsaarin asiamiehet saapuivat uudestaan Iivananlinnaan saman kuun 25 p. Marraskuun 9 p. pidettiin sitten Täysinässä ensimmäinen yhteinen kokous, sen jälkeen kuin muutamia päiviä sitä ennen oli toimitettu tavanmukainen ristinsuuteleminen. Kahdessa ensimmäisessä istunnossa venäläiset vaativat Viroa ja Käkisalmen lääninä, Ruotsin edustajat taas Iivananlinnaa, Kapriota, Jaamaa ja Riitamaata.¹ Sopimukseen ei saatettu päästä, josta syystä komissaarit lähtivät erilleen, ja teltat purettiin. Mutta muutaman päivän kuluttua päätettiin jo taas kokoontua. Kolmas istunto oli marraskuun 19 p. Siinä tsaarin asiamiehet peruuttivat Tallinnaan, Paidelinnaan ja Vigalaan kohdistuvat vaatimuksensa.² Neljännessä istunnossa (marraskuun 23 p.) ei tapahtunut mainittavaa; viidennessä (joulukuun 2 p. pidetyssä) venäläiset puhuivat, että heille oli maksettava 400,000 ruplaa korvaukseksi niistä oikeuksista, joista he olivat luvanneet luopua. Koska meikäläiset eivät suostuneet tähän esitykseen, niin neuvottelut keskeytettiin taas muutamaksi viikoksi, ja useimmat Ruotsin asiamiehet lähtivät Rakvereen. Heidän palattuaan (joulukuun 22 p.) Narvaan, pidettiin vielä sinä vuonna neljä istuntoa, joissa meikäläiset jo myöntyivät Käkisalmen luovutukseen, sillä ehdolla kuitenkin, että Iivananlinnan lääni ja Suomen puolella Nevajokea sijaitseva alue ynnä 400,000 ruplaa annettaisiin Ruotsille. Tsaarin valtuutetut puolestaan olivat valmiit jättämään Ruotsille omistusoikeuden Narvaan ja Vironmaahan, mutta vaativat jyrkästi, että Käkisalmi oli palautettava Venä-

¹ Riitamaaksi sanottiin, kuten tunnettua on, aluetta, joka on Siestarjoen ja siihen laskevan Siesjoen välillä. Kts. liitettä I.

² Edellisessä kokouksessa (marraskuun 13 p.) Venäjän edustajat jo olivat sanoneet hyväksyvänsä Ruotsin oikeudet Viron läntisiin linnoihin.

jälle ilman mitään korvausta.¹ Keskustelut eivät siten näyttäneet johtavan tulokseen.²

Vuoden vaihteessa oli sekä Tukholmassa että Narvassa tullu siihen käsitykseen, että Ruotsi ei voinut pitää Käkisalmea hallussaan. Joulukuun 29 p. 1594 Steen Banér ilmoittaessaan Kaarle herttualle, että venäläiset tahtoivat saada Käkisalmen lunnaitta, sanoi muun muassa: »Jos sota alkaisi uudestaan, seuraisi siitä Viron ja Suomen häviö, jonka tähden on mahdollista, että meidän lopuksi täytyy luovuttaa Käkisalmi.»³ Herttualla oli kysymys Käkisalmen luovuttamisesta suurena huolena. Hän varoitti tammikuun 7 p. 1595 sekä Ruotsin lähettiläitä⁴ että Käkisalmen

¹ Ruotsin komissaarit Kaarle herttualle Narvasta marraskuun 19 ja 26 p. sekä Rakverestä joulukuun 12 p. 1594. *Muscovitica Freden i Teusina R. A.* — Samat samalle Narvasta joulukuun 31 p. 1594, Gottlundin kopiokirja S. A. — Arvi Stålarin Kaarle herttualle marraskuun 26 p. 1594, *Ur samlingen Livonica S. A.* — N. Rask Lindorm Niilonpojalle sam. p. *Acta historica S. A.* — Bergius, *Nytt förråd af äldre och nyare handlingar rör. Nordiska Historien Stockholm 1753*, 78—81. — Dalin, *Svea rikes historia III*, II, 303, 321, muist. b. — H. Almqvist, *Sverige och Ryssland 1595—1611*, 13 ja 14.

² Vuonna 1594 pidettiin yhteensä yhdeksän istuntoa. Bergiuksen julkaisussa (*l.c.* 78—81) puhutaan vain kahdeksasta. Siinä luetellaan lokakuun 9:n, marraskuun 13, 19, 23 sekä joulukuun 24, 27, 28 ja 30 päivän kokoukset, mutta joulukuun 2 päivän kokous on jäänyt mainitsematta.

³ *Muscovitica R. A.* — Ruotsin lähetyskunnan sihteeri Niilo Rask oli vähää ennen lausunut eräässä kirjeessä, että rauhaa tuskin voitiin saada aikaan, jollei Käkisalmea annettu takaisin venäläisille, lisäten, että hänen mielestään Käkisalmen menettämisestä ei ollut suurta vahinkoa, koska tämä linna oli tuottanut valtakunnalle enemmän kustannuksia kuin hyötyä.

⁴ Kuinka alkuperäisellä kannalla liikenne oli siihen aikaan Ruotsin valtakunnassa, kuvaa se seikka, että kirje, jonka herttua laittoi komissaareille tammikuun 7 p., saapui Narvaan vasta maaliskuun 20 p. Se oli siis ollut matkalla kolmatta kuukautta. Sen tuojan oli Ahvenanmerellä vallinneen kelirikon tähden täytynyt kulkea Pohjanlahden ympäri. Rauhankomissaarien kirje Kaarle herttualle huhtikuun 1 p. 1594, *Acta historica S. A.*

isäntiä antamasta Käkisalmea moskovalaisille, ennen kuin rauha oli vahvistettu ristinsuutelemisella ja varmat päätökset tehty rajoista. Ja Klaus Flemingin hän käski tarkasti valvoa sitä asiaa.¹ Muutoin herttua näkyy silloin vielä vähän toivoneen, että Ruotsi saisi Käkisalimesta jonkun rahasumman. Kun Klaus Fleming oli ilmoittanut hänelle, että edellä mainittu Tiirikka Spikernagel oli Suomessa kertonut herttuan käskeneen hänen sanoa lähettiläille, että heidän tuli luovuttaa Käkisalmi korvauksetta, niin herttua vastasi Flemingille, että Spikernagel, jos hän semmoista oli puhunut, oli valehdellut kuin konna. »Emme ole mitään muuttaneet siitä, mitä K. Majesteetti päätti ollessaan täällä», lausui herttua.² Hän ei näytä tahtoneen millään ehdolla ottaa Käkisalmen menetystä omalle vastuulleen.

Täysinässä yritettiin vuonna 1595 jatkaa rauhanneuvotteluja huolimatta tapahtuneista riitaisuuksista. Tammikuun 2 ja 7 päivän kokouksissa väiteltiin yhä siitä korvauksesta, jonka Ruotsin valtuutetut olivat panneet Käkisalmen luovutuksen ehdoksi. Kun meikäläiset olivat viimeksimainittuna päivänä pidetystä kokouksesta palanneet Narvaan, saatiin tänne venäläisiltä sana, että he eivät enää aikoneet tulla istuntoihin, koska ne osoittautuivat tuloksettomiksi.³

Sillä välin Saksan keisari Rudolf II oli päättänyt ryhtyä toimiin rauhan aikaansaamiseksi Venäjän ja Ruotsin kesken. Itävallan huoneen ja Venäjän väliset suhteet olivat huonontuneet sen johdosta, että keisarin veljentytär oli mennyt naimisiin Sigismund kuninkaan kanssa. Voittaakseen jälleen tsaarin luottamuksen ja saadakseen hänet osalliseksi siihen suureen Turkkia vastaan tähdättyyn liittoon, jota paavi ja keisari silloin puuhailivat, Rudolf oli

¹ H. H. Kirje Klaus Flemingille tammikuun 1 p. 1595.

² H. H. Kirje Klaus Flemingille tammikuun 20 p. 1595.

³ Bergius l.c. 81.

syyskuussa vuonna 1593 laittanut Warkotschin lähettämään Venäjälle. Moskovassa tämä luuli huomaavansa, että venäläiset mielellään olisivat tahtoneet tehdä Ruotsin kanssa rauhan, vaikka heidän ylpeytensä ei sallinut heidän ehdottaa sitä asiaa. Hän puhui sentähden Boris Godunoville, että keisari mahdollisesti saataisiin rauhaa välittämään.¹ Venäjän hallituksen lopullisessa vastauksessa lausuttiinkin se toivomus, että keisari vaikuttaisi rauhan palauttamiseksi moskovalaisten ja ruotsalaisten kesken. Rudolf II suostui tähän mielellään. Vuonna 1594 Warkotsch taas lähti Moskovaan, ja keisari määräsi vapaaherra Ehrenfried von Minckwitzin, joka siihen aikaan lähetettiin Tanskaan, menemään sieltä Ruotsin ja Venäjän välillä pidettäviin rauhan neuvotteluihin.²

Tammikuun 8 p. 1595 von Minckwitz saapui Narvaan.³ Hän ilmoitti, että keisari tahtoi saada tsaarin ja muut kristityt hallitsijat liittoon turkkilaisia vastaan ja tästä syystä toivoi Venäjän ja Ruotsin tekevän keskenänsä rauhan. Pian sen jälkeen (tammikuun 14 ja 15 p.) Ruotsin asiamiehet laittoivat sanansaattajia venäläisten luo ehdottaen, että teltat taas pystytettäisiin, mutta tsaarin valtuutetut antoivat tietää, että he eivät tahtoneet pitää kokousta, jollei heidän Käkisalmea koskevaan vaatimukseensa ennakolta suostuttu, ja siinä päätöksessään he pysyivät, vaikka meikäläiset huomauttivat heille, että komissaarien oli sellaisista asioista neuvoteltava keskenänsä mieskohtaisesti eikä airuita käyttämällä. Silloin Ruotsin asiamiehet lähettivät Nikolaus Raskin Minckwitzin luo pyytämään, että hän kehoittaisi moskovalaisia saapumaan kokoukseen. Minckwitz, joka odotti War-

¹ Varmaankin hän näin tehden toimi keisarin käskystä.

² H. Hjärne; Bidrag till historien om Sigismunds förhållande till det Habsburgska huset (Historisk Tidskrift 1883, 260—263 ja 273).

³ Bantisch-Kamenski l.c. IV, 132.

kotschin tuloa Moskovasta ryhtyäkseen tämän kanssa riitaisten vaatimusten sovittamiseen, kieltäytyi kuitenkin kirjoittamasta venäläisille.

Hän luuli muutoin huomanneensa, että ruotsalaiset eivät tahtoneet mielellään jättää rauhan asiaa keisarin asiamiehen välityksen varaan.¹ Mahdollista on, että he eivät olleet kohdelleet häntä niin ystävällisesti ja luottavaisesti, kuin hän oli toivonut, ja tähän saattoi olla syynä eräs kirje, jonka he viikkoja ennen olivat saaneet Kaarle herttualta. Herttua oli näet käskennyt heidän estää keisarin lähettilästä kulkemasta Viron kautta, jollei tämä luvannut, että hän ei millään tavalla vahingoittaisi Ruotsia, vaan päin vastoin kehoittaisi venäläisiä luopumaan pahoista hankkeistaan.²

Kun Minckwitz ei ruvennut esittämään moskovalaisille Ruotsin edustajan pyyntöä, niin he itse ilmoittivat tammi-kuun 16 p. suoraan tsaarin asiamiehille, että nämä saisivat hyvän vastauksen, jos yhteisiä neuvotteluja jatkettaisiin. Nyt venäläiset suostuivat teltojen pystyttämiseen. He vaativat kuitenkin, että keisarin asiamiestä ei laskettaisi kokoukseen; hänen kanssaan saatettiin heidän mielestään keskustella erikseen.³

¹ Ehrenfried von Minckwitzin kirje keisarille helmikuun 17 p. (uutta lukua) 1595 Haus-, Hof- und Staatsarchiv-nimisessä Itävallan valtioarkistossa. — Ministeri H. Holmaa sekä Suomen Wienissä olevaa konsulia R. Grönlundia saan kiittää siitä, että he ovat sieltä suosiollisesti toimittaneet minulle jäljennökset useista Minckwitzin keisari Rudolff II:lle lähettämistä raporteista.

² H. R. Kirje Steen Bauérille, Yrjö Boijelle ja Arvi Eerikinpojalle marraskuun 12 p. 1594. — Vrt. herttuan kirjettä neuvoskunnalle lokakuun 29 p. 1594.

³ Tsaarin edustajat pyysivät myös, että heidän puheilleen ei enää laitettaisi saksalaisia ja liiviläisiä hovijunkkareita, vaan ruotsalaisia tai suomalaisia, koska edelliset halusivat vainon jatkuvan, joka tuotti heille elatuksen. Tähän pyyntöön suostuttiinkin.

Istunnossa, joka pidettiin tammikuun 17 p.¹, meikäläiset nyt myöntivät siihen, että Käkisalmi oli lääneinensä annettava Venäjälle ilman lunnaita. He olivat kyllin huomanneet, että he eivät muuten voineet saada rauhaa aikaan.² Moskovalaiset olivat hyvin iloisia, kun tuo tärkeä kysymys oli ratkaistu heidän edukseen, ja osoittivat tyytyväisyyttään kättelemällä Ruotsin edustajia. Pysyväinen rauha näytti jo varmalta. Huhu sen aikaansaamisesta levisi heti Narvaan ja muualle Viroon, vieläpä Suomeenkin. Mutta kun Ruotsin lähettiläät seuraavan päivän kokouksessa ehdottivat eräitä uusia pykäläiä otettaviksi rauhakirjaan, niin venäläiset sanoivat, että he eivät voineet niistä päättää, ennen kuin olivat saaneet niihin nähden tiedon hallitsijansa tahdosta. Neuvottelut keskeytettiin tämän johdosta, kunnes tsaarilta tulisi vastaus.³ — Meikäläisten esittämät pykälät näkyvät koskeneen Venäjän merikaupan järjestämistä Narvassa Ruotsin eduksi, kaikkien vankien vapauttamista ja rajojen varmentamista.

Minckwitzin mielestä ruotsalaiset olivat menetelleet hyvin ymmärtämättömästi suostuessaan Käkisalmen luovutukseen, ennen kuin heidän muut vaatimuksensa oli kokouksessa hyväksytty. Hän lähetti Iivananlinnaan

¹ Minckwitz sanoo, että kokous pidettiin tammikuun 27 p. Päivämäärää koskevien ilmoitusten eroavaisuus johtui siitä, että Gregorius XIII:n uusi ajanlasku oli Saksan katolisissa maissa otettu käytäntöön jo vuonna 1583, jota vastoin Ruotsissa vielä kauan sen jälkeen noudatettiin julianista ajanlaskua.

² Helmikuun 12 p. lähettämässään kirjeessä he kuitenkin pyysivät neuvoskunnalta, että heidän myöntyväisyyttään ei arvosteltaisi ankarasti. Valtaneuvokset vastasivat, että komissaarien ei tarvinnut olla huolissaan päätöksestä, johon heille ennakolta oli annettu kuninkaan, Kaarle herttuan ja neuvoskunnan suostumus. Kuuden valtaneuvoksen kirje komissaareille Tukholmasta maaliskuun 17 p. 1595, Viron valtioarkisto, Registratuuri N:o 62, lehti 40.

³ Bergius, I.c. 83.

Warkotschille osoitetun kirjeen pyytäen, että tsaarin komissaarit toimittaisivat sen postinsa mukana Moskovaan, jotta hänelle tuotaisiin Warkotschilta tieto, mitä tämä oli saanut aikaan tsaarin luona. Samalla hän käski airueensa sanoa venäläisille, että hän, koska he odottamatta keisarin toisen lähettilään tuloa olivat ruvenneet uusiin keskusteluihin ruotsalaisten kanssa, ei enää tiennyt, voiko hän olla siellä miksikään hyödyksi. Venäjän lähettiläät koettivat rauhoittaa Minckwitzia virkkaen, että he itse aikoivat jouduttaa Warkotschin lähtöä Moskovasta. Mutta Minckwitsch arveli, että he tahallaan estivät Warkotschin saapumista, kunnes he rettelöimisellään saisivat Ruotsin asiamiehet äärimmäiseen pulaan.

Tammikuun viime päivinä näkyy tsaarin vastaus tulleen Venäjän lähettiläille. Mikäli Minckwitz oli saanut tietoa sen sisällyksestä, sanottiin siinä, että kauppalaivojen oli sallittava purjehtia Iivananlinnaan yhtä hyvin kuin Narvaan, että tsaari oli laskeva niin monta sotavankia vapauteen, kuin Ruotsissa oli venäläisiä vangittuina, ja että hän mielellään antoi merkityttää rajat, koska se asia oli hänelle yhtä tärkeä kuin ruotsalaisille.¹

Meikäläiset eivät kuitenkaan hyväksyneet tsaarin päätöksiä. Erittäinkin he näyttävät vastustaneen sitä määräystä, jossa puhuttiin Iivananlinnan merikaupasta.

Helmikuussa pidettiin useita tuloksettomia kokouksia.² Lopuksi venäläiset herrat vaativat, että Käkisalmen luovutus oli tapahtuva jo maaliskuun 1 p. tai ainakin seuraavana helluntaina, ja kun kuninkaan asiamiehet vastasivat, että Ruotsi tahtoi pitää Käkisalmen, kunnes rajat oli käyty, niin venäläiset uhkasivat valloittaa tämän linnan ja vielä muuta lisäksi, jollei rauhaa sillä kertaa saatu aikaan. Seu-

¹ Minckwitzin mainittu keisarille lähettämä kirje.

² Kaikkiaan näyttää helmikuussa pidetyn kahdeksan kokousta, nimittäin 1, 1, 6, 13, 14, 15, 18 ja 21 p. Bergius l.c. 81 ja 85.

raus tästä oli, että teltat taas purettiin (helmikuun 21 p.¹) ja komissaarit erosivat toisistaan vihamiehinä.² Steen Banér, Yrjö Boije ja Niilo Rask lähtivät sen jälkeen Rakvereen ja Tallinnaan, mutta Risto Klaunpoika Horn ja Hannu Krank jäivät Arvi Stålarmin luo Narvaan voidakseen tarvittaessa antaa neuvoja ja tietoja keisarin lähettiläälle. Näytti jo siltä, että rauhantoiveet aivan häipyisivät. Silloin von Minckwitz puuttui asiaan koettaen saada keskusteluja uudistetuiksi. Puhuttelemalla Venäjän asiamiehiä hän toimitti aluksi sen, että nämä ilmoittivat olevansa valmiit ryhtymään uusiin neuvotteluihin. Risto Klaunpoika vei tästä sanan Rakveressa oleville komissaareille. Saatuaan tiedon asiassa tapahtuneesta käänteestä lähettiläät palasivat maaliskuun 20 p. Narvaan. Maaliskuun 24 p. pidettiin sitten taas kokous. Siinä venäläiset yhä vaativat, että Käkisalmi oli annettava heille jo ennen kuin rajat oli tarkistettu. Mitä hyvänsä heille puhuttiinkin, niin he aina hokivat: »Daite Karelu, daite Karelu.» Kokous oli siten tulokseton, ja taas uudistettiin edellisestä tunnettu näytelmä. Ruotsin asiamiehet poistuivat (maaliskuun 29 p.) kolmannen kerran Narvasta lähtien Rakvereen ja Tallinnaan, ja Viron aateliset, jotka syksystä alkaen olivat olleet heillä vartiona, saivat mennä kotiinsa. Tämän komissaarit kertoivat herttualle kirjeessä, joka oli päivätty Rakveressä 1 huhtikuuta 1595.³ »Jumala tietää», sanoivat he siinä, »mitä huolta ja vaivaa meillä on ollut noista karkeista ja kopeista venäläisistä, joiden kanssa nyt pian olemme pitäneet keskusteluja kuuden kuukauden aikana». Kirjeessä pyydettiin lopuksi, että herttua neuvoskunnan

¹ Steen Banér, Risto Klaunpoika ja Niilo Rask Kaarle herttualle Rakveresta maaliskuun 18 p. 1595, *Muscovitica R. A.*

² Mainitussa Bergiuksen julkaisussa sanotaan, että tämä tapahtui helmikuun 25 p.

³ *Acta historica S. A.*

kanssa lähettäisi heille asianhaaran vaatimia uusi neuvotteluohjeita. Tallinnaan Ruotsin lähettiläät saapuivat huhtikuun 3 p. Mutta saman kuun 12 p. Minckwitz kirjoitti heille¹ saaneensa suurella vaivalla venäläiset lopullisesti suostumaan siihen, että rajat oli käytävä ennenkuin Käkisalmi jätettiin heidän haltuunsa.² Viikkoa myöhemmin hän itse tuli Arvi Stålarmin kanssa Narvasta Tallinnaan.³ Ilmoittaen siellä, että suurruhtinas oli antanut asiamiehilleen käskyn sopia ikuisesta rauhasta niillä ehdoilla, joita Ruotsin komissaarit olivat esittäneet, hän pyysi näitä palaamaan takaisin Narvaan. Meikäläiset lähivätkin toukokuun 2 p. matkalle, ja saman kuun 8 p.

¹ Muscovitica Freden i Teusina R. A.

² Sitä ennen Minckwitz oli koettanut taivuttaa Ruotsin lähettiläitä suostumaan semmoiseen välitysehdotukseen, että Kainuun ja Lapin rajat olisi käyty ennen Käkisalmen luovutusta, mutta muut rajat luovutuksen jälkeen. Heille lähettämässään kirjeessä hän oli perustellut ehdotustaan jotenkin seuraavaan tapaan: «Olemme huomanneet, että teidän ja venäläisten välillä on erimielisyyttä ainoastaan siitä, onko rajankäynti toimitettava ennen vai jälkeen Käkisalmen linnan luovutusta. Olisi suuri vähinko, jos rauhanteko, josta on oleva hyötyä molempien hallitsijoiden maille ja kansoille sekä koko kristikunnalle, niin vähäpätöisistä syistä raukeaisi tyhjiin. Tämä on estettävä, jotta kauhea turkkilainen verikoiria ja kristityn nimen perivihollinen (der grawsame Turkische Bluthundt vnd Erzfeindt Chrisliches Namen) ei saisi tilaisuutta vielä enemmän hyökätä kristikunnan kimppuun ja jotta lähettiläiden suurvaltaiset herrat voisivat sitä suuremmalla voimalla Rooman keisarin ja muiden ruhtinasten kanssa vastustaa hänen jumalatonta hirmuvaltaansa. Venäjän lähettiläät ovat jo hyväksyneet ehdotuksemme, ja pyydämme, että tekin olette myöntäväisiä ja suostutte siihen.» Minckwitzin kirje Ruotsin lähettiläille Narvasta huhtikuun 4 p. 1595, Acta historica S. A. — Arvi Stålarmin Kyötikkä Finckelle Narvasta huhtikuun 8 p. 1595, Fincken registratuuri R. A. — Huolimatta Minckwitzin neuvosta Ruotsin edustajat olivat pysyneet lujasti kiinni vaatimuksessaan.

³ Bergius l.c. 86.

pidettiin sitten Täysinän kylän luona kokous, jossa riitakysymykset vihdoin ratkaistiin.¹

Siinä olivat Ruotsin puolesta saapuvilla valtaneuvos Steen Banér, Risto Klaunpoika Horn, Yrjö Boije, Arvi Stålbarm ynnä sihteerit Niilo Rask ja Hannu Krankka sekä Venäjän asiamiehinä Ivan Samsonovitsh Turenin, Ostafi Mihailovitsh Pushkin ynnä diakit Gregori Ivanovitsh Klobukov ja Posnik Dmitriev.

Tärkeä Täysinän rauhakirja, joka valmistui toukokuun 18 p., sisälsi pääasiallisesti seuraavaa.

Venäjän oli luovuttava Viroa koskevista vaatimuksistaan, mutta Ruotsin tuli antaa tsaarille takaisin Käkisalmi ja sen lääni, kuitenkin vasta sitten kuin rajat oli katsottu aina Varankiin ja Pohjoiseen mereen asti.² Rajat

¹ Hallitsijain arvonimistä oli komissaarien kesken viimeinen kiista. Venäläiset eivät suostuneet siihen, että Puolan kuninkaan arvonimiä mainittiin rauhakirjassa, sillä, virkkoivat he, Sigismundin lähettiläät olivat olleet kokouksessa Ruotsin valtakunnan puolesta, mutta eivät Puolan ruunun edustajina. He tahtoivat lisäksi nimittää suurruhtinasta Liivinmaan hallitsijaksi, sanoen, että Venäjän ja Puolan välillä oli ainoastaan tehty aseleposopimus, jossa edellinen valta ei luovuttanut Liivinmaata koskevia oikeuksiaan. Sen moskovalaiset hyväksyivät, että Ruotsin kuningasta oli nimitettävä Liivinmaassa asuvien virolaisten herttuaksi, koska suurruhtinas myönsi Ruotsille Viroon nähden täyden omistusoikeuden. Jottei arvonimien merkinnän johdosta koituisi rauhanteolle ylitsepääsemätöntä estettä, lähettiläät viimein päättivät jättää ne luettelematta edellyttäen, että molemmat hallitsijat myöhemmin sopisivat asiasta. Komissaarit Ruotsin neuvokunnalle Narvasta toukokuun 18 p. 1595, Acta historica S. A.

² Rauhakirjan ruotsinkielisessä kappaleessa luetaan seuraavat Käkisalmen luovutusta koskevat sanat:

När nu waiwoderna på både siider haffwe lagt gräntzen, såsom den af ålder warit hafwer, så skall Kexholms slot medh all thess lähn, såsom ther vnder leget haffwer på then tiidh, när war stormechtige herre, konung Jahan, then inbekom, bliffwe den stora herrens zarske högheetz waiwoder, som bliffwe sende till Kex-

oli merkitettävä sellaisiksi, joina ne olivat ammoisista ajoista olleet, ja niihin rajoihin nähden, jotka olivat epävarmat, oli hankittava tietoja kirjeistä¹ ja vanhoilta rajaseutujen asukkailta. Rajankäynti oli alkava Pietarin ja Paavalin päivän² aikaan samana vuonna ja annettava kolmen toimikunnan asiaksi siten, että eräs näistä suoritti sen Raja-joen suusta Savonlinnan läänissä olevaan Puumalan neljännekseen, toinen Puumalasta Repolaan, kolmas Repolasta Lapin kautta pohjoiseen mereen.³ Samanlainen rajantarkastus oli pantava toimeen Narvajoen suusta Peipsenjärveen. — Tsaarin alamailla ei ollut oikeutta estää kuninkaan viranomaisia kantamasta veroa niiltä lappalaisilta, jotka

holm, inrympt oskamfäredh, strax vthan all argelist, medh alt thet skyt, som på Kexholm finnes och den stora herren, Zaar och storfurste, Feodor Iwanowitz, öfwer alt Ryssland Zamoderzetz tillkommer och thet Ryske folck, som i Kexholms lähn boo, skall intet öfwerwoldh genom plundrende tillfoges, heller någon af dem till Sverige och Finlandh bliffwe bortförde, efter bägge store sändebudz besluth, och thet Swenske och Finske folck, som i Kexholms lähn nu boo, inthet bliffwe förvägret till att begiffwe sig deden och till Finland igen, Och skole alle Swenske, som äre på Kexholm, vthan all uppholdning medh att deres godz och hwad de äge, friit drage från Kexholm till Finlandh vthan all argelist, och vthaf de Ryske vndersäter medh fordenskap blifwe förfordrede och i deres nödh medh hielp vnsatte. Skall och Swenske vndersäter ware fritt, obehindret och vthan alt wiidere tiltal till at late före från Kexholm alt det skytt, archlii, krigzmunion, krudt, lodh, skep, skuthor, lādior, bāthar, fettalie, spannemål och hwad som hālst de elliest der haffwe, som Swerigis riike tilkommer; alt dette skall af de Ryske vndersäter till Finland wāll bliffwe beledsagedh och framfordret vthan all argelist. O. S. Rydberg och C. Hallenberg, Sverges Traktater V, I, 87, 88.

¹ Pähkinäsaaren rauhakirjaan ei Täysinän sopimuksessa nimenomaan viitattu.

² Pietarin ja Paavalin päivä oli kesäkuun 29.

³ Kolmen toimikunnan asettamista koskeva päätös oli tehty venäläisten komissaarien ehdotuksesta. Ruotsin asiamiehet neuvoskunnalle toukokuun 18 p. 1595, Acta historica S. A.

pitivät asuntoa Pohjanmaan ja Varangin välillä ja jotka vanhastaan olivat kuuluneet Ruotsin valtakuntaan. Samoit-
ten tsaarin viranomaiset saivat ruotsalaisten estämättä ve-
rottaa Vienen, Käkisalmen ja Kuollan alueilla olevia lappa-
laisia. — Jos rosvot vasta hyökkäsivät rajan yli, niin rauha
ei silti rikkoutunut, vaan molemmilta puolin rajalle ko-
koontuvien viranomaisten tuli tutkia asia ja toimittaa syyli-
set rangaistukseen.

Ulkomaalaisilta oli kiellettävä pääsy Narvaan sekä
Suomenlahden rannalla oleviin Venäjän satamiin. Viipuri
ja Tallinna saivat niinkuin ennenkin olla vieraiden tava-
rain latomapaikkoina. Venäläisten ja Ruotsin alamaisten
kesken oli kauppa Narvassa sallittu, mutta Iivananlinnassa
se ei ollut luvallinen. Ruotsalaisilla oli täydet kauppa-
oikeudet kaikissa Venäjän kaupungeissa ja satamissa.
Nimenomaan sanottiin, että he saivat kauppalaivoillaan
purjehtia Narvajokea ylös Peipsenjärvelle ja sen luona
oleviin kaupunkeihin sekä samoin tulla Pähkinälinnaan ja
mihin muihin Laatokan rannoilla oleviin kaupunkeihin
halusivat. Heille oli Moskovassa, Novgorodissa, Pihko-
vassa ja muualla Venäjänmaassa luovutettava ne talot,
jotka heillä ennen oli ollut, ja niissä kaupungeissa, joissa he
eivät vanhastaan olleet omanneet taloja, oli niitä heille
annettava tavaroiden säilyttämistä varten. Venäjän ala-
maisille oli myönnettävä samat edut Viipurissa, Tallin-
nassa, Turussa sekä muissa Ruotsin kauppapaikoissa.
Tullia oli maksettava samat määrät molemmissa valta-
kunnissa.

Vangit olivat kaikki laskettavat vapauteen ilman lun-
naita tai vaihtoa.

Tsaarin ja kuninkaan asia oli vahvistaa rauha ristini-
suutelemisella. Kuningas Sigismundin tuli tehdä tämä,
kun hän oli saapunut Puolasta Ruotsiin.¹

¹ Rydberg, Sverges traktater V, I, 79—90.

Ruotsi oli nyt menettänyt Käkisalmen läänin, mutta vahinko saatiin pian korvatuksi, sillä ei kulunut kahtakymmentä vuotta, ennen kuin Laatokan Karjala voitettiin takaisin Suomelle, johon se kansallisesti kuuluiikin. Erittain on merkille pantava se asia, että Venäjä vihdoinkin luopui pohjoista Pohjanmaata koskevista vaatimuksistaan, joita se oli vuosisatojen aikana tuon tuostakin tuonut esille. Merikaupasta tehdyt määräykset olivat Venäjälle sangen epäedulliset. Kummastuttaa, että tsaarin asiamiehet saattoivat niihin suostua. Venäjä ei niiden mukaan päässyt Itämeren puolella kauppayhteyteen ulkomaiden kanssa muuten kuin Ruotsin välityksellä. — Mainittakoon tässä, että Narvan sataman sulkeminen ulkomaalaisilta synnytti pian tyytymättömyyttä muissa kansoissa. Tanskalle ja Hansakaupungeille oli se yliherruus, jonka Ruotsi oli saanut Itämeren pohjoisosissa, erittäin epämieluisen.¹

Samana päivänä, jona rauhakirja valmistui, oli von Minckwitz antanut kokoukselle kirjallisen lausunnon, jossa hän sanoi, että keisarin ja Rooman valtakunnan vanhat

¹ Vuonna 1601 pidettiin (helmikuussa) Tanskan ja Ruotsin komissaarien kokous, jossa keskusteltiin molempien valtakuntien välillä syntyneiden riitojen sovittamisesta. Siinä tanskalaiset vaativat, että Narvan merikauppa oli Stettinin rauhan ehtojen mukaisesti oleva vapaa. Ruotsalaiset taas huomauttivat, miten Tallinnan asukkaat monta vuotta sitä ennen olivat saaneet sen oikeuden, että heidän kaupunkinsa oli oleva merikaupan latomapaikka ja purjehdus Narvaan siitä syystä ulkomaalaisilta kiellettävä, niinkuin myös oli määrätty Täysinän rauhanteossa. Kaupunkien etuoikeuksia, sanoivat he, ei voitu rikkoa, vaikka valtakuntien kesken olikin päätetty jättää kauppa vapaaksi. Kun Tanskan puolesta ei saatettu hyväksyä moista selitystä, jäi asia sillä kertaa ratkaisematta. Mutta Flakebäckin kokouksessa sovittiin kuitenkin myöhemmin (huhtikuun 6 p. 1603), että Tanskan kuninkaan alamaisia ei saatu estää Narvaan purjehtimasta ja siellä käymästä kauppaa venäläisten kanssa. Kts. näistä asioista Sverges Traktater V, I, 111—113 ja 131; Г. В. Форстенъ, Балтійскій вопросъ II, 53 ja 91; Steenstrup, Danmarks Riges Historie, IV, 138.

oikeudet Liivinmaahan pysyivät voimassa.¹ Tällaisella julistuksella ei kuitenkaan enää siihen aikaan ollut mainittavaa valtiollista tehoa.²

Suuren riemastuksen synnytti sanoma, että pitkällinen sota oli päättynyt. Ruotsin komissaarien tuloa (toukokuun 28 p.) Tallinnaan vietettiin siellä juhlanan. Kaupungin ylimmät virkamiehet ja useat porvarit ratsastivat heitä vastaan onnitellakseen heitä. Muut asukkaat odottivat lähettiläitä pitkissä riveissä, miehet aseistettuina, ja kaikilla linnan ja kaupungin suurilla tykeillä ammuttiin taajaan ilolaukauksia. Seuraavana helatorstaina veisattiin Tallinnan kaikissa kirkoissa Te Deum. Tämän kertoja mainitsee, että useat siinä tilaisuudessa vuodattivat ilokyyneleitä ajatellessaan, että he nyt olivat päässeet niistä monista murheista ja kärsimyksistä, joita pitkäaikainen vaino oli tuonut.³

¹ Lausunnossa luettiin: »Keisarillinen Majesteetti, joka tähän rauhantekoon katsoen ei ole tarkoittanut muuta kuin Ruotsin ja Venäjän sekä koko kristikunnan menestystä, ei mielellään tahdo, että hänen kristillinen ja armollinen ystävällisyytensä tulisi H. K. Majesteetilleen tai pyhälle Rooman valtakunnalle vahingoksi ja haitaksi. Sentähden H. K. M. on meille annetussa opastuksessa pyytänyt meitä valvomaan tätä asiaa — — —. Niitä oikeuksia, jotka H. K. Majesteetillaan ja Rooman valtakunnalla on Liivinmaahan, emme luovuta emmekä myöskään muita regaliaita ja vapauksia, vaan pysytämme kaiken sellaisen entisellään.» Sverges Traktater V, I, 91—94.

² Osoittaakseen keisarin lähettiläälle kiitollisuuttaan siitä huolellisuudesta, jolla hän oli ajanut rauhan asiaa, Ruotsin komissaarit lahjoittivat hänelle kaksi kiihtelystä soopelinnahkoja ja hänen palvelijoilleen nädännahkoja. Kun nahkojen hinta oli maksettava venäläiselle kauppiaille, jolta ne oli ostettu, niin Stålarin pyysi tähän tarkoitukseen Kaarle herttualta jonkun määrän Suomen verovoita. Tämän hän aikoi muuttaa rahaksi myömmällä sen erälle saksalaiselle kauppiaille. Kunnialahjan maksusta kehittyi siten monimutkainen liiketoimi. Arvi Eerikinpoika Kaarle herttualle kesäkuun 19 p. 1595, Gottlundin kopiokirja S. A. — Sama kirje on kokoelmassa Stathållare i Narva tili hertig Karl R. A.

³ Г. В. Форстенъ, Балтійскій вопросъ, II, 53.

Paluumatka muodostui komissaareille vaivalloiseksi. Heinäkuun 19 p. he lähtivät Tallinnasta ja saapuivat elokuun 6 p. Turkuun, jossa he taas astuivat elokuun 11 p. laivaan, mutta Tukholmaan he eivät päässeet ennen kuin syyskuun 16 p., sillä heidän täytyi vastatuulten takia viipyä Ruissalossa kokonainen kuukausi.¹

Rauhanteon jälkeen Kaarle herttua käski Joensuun Jaakko Klaunpoika Hornin ja Knuutti Juhonpoika Kurjen ryhtyä venäläisten kanssa keskusteluihin valtakuntien välisen kaupan järjestämisestä ynnä moniaista muista asioista. Heidän ohjeensa olivat päivätyt 29 heinäkuuta 1595. Mutta jo elokuun 8 p. hallitus muutti päätöksensä määräten mainittuun toimeen toiset miehet, nimittäin Arvi Stålarmin, Tiirikka Strickin ja kuninkaan sihteerin Ambrosius Palmbaunin. Näille annetun opastuksen² mukaan heidän oli Iivananlinnan päällikölle laitettussa kirjeessä pyydettävä, että suurruhtinas lähettäisi jotkut uskotut miehensä neuvottelemaan heidän kanssaan. Ja kun keskustelukokous oli saatu aikaan, tuli heidän jouduttua sotavankien vapautusta, sopia venäläisten kanssa tullimaksujen määrästä ja ehdottaa, että Venäjältä toimitettaisiin lähettiläitä vahvistamaan ikuista rauhaa ristinsuutelemisella.³ Samalla heidän oli sanottava, että Ruotsista tätä viimeksimainittua asiaa varten laitettaisiin valtuutettuja Venäjälle. Opastus sisälsi myös määräyksiä Narvan, Tallinnan ja Viipurin merikaupan järjestämisestä, ja edelleen siinä puhuttiin Ruolsin kuninkaan arvonimestä.⁴

¹ Bergius l.c. 88.

² H. R.

³ Rauhanteossa oli, kuten nähtiin, sovittu, että hallitsijat itse saivat suorittaa ristinsuutelemisen. Ruotsin hallituksen puolesta tehtiin nyt yllämainittu ehdotus siitä syystä, että Sigismund kuninkas ei ollut perintövaltakunnassaan.

⁴ Herttuan asiamiehet, sanottiin opastuksessa, saivat venäläisille ilmoittaa Sigismund kuninkaan suostuneen siihen, että häntä ei enää nimitetty Inkerin ja Votskaja Pjätinan hallitsijaksi.

Vähää myöhemmin asetettiin Suomenkin puolelle toimikunta keskustelemaan mainituista asioista venäläisten kanssa. Siihen kuuluivat Harvialan Matti Laurinpoika Kruus, Brödtorpin Lauri Torstinpoika Ram, Olsbölen Pentti Söyringinpoika Juusten ja Muurilan Jaakkima Tiirikanpoika Brand. Näille lähettiläille annettiin elokuun 26 p. 1595 samansisältöinen opastus kuin se, jonka Viroon määrätty toimikunta oli saanut.¹ Kuitenkaan heillä ei näy olleen tilaisuutta ryhtyä heille uskottuun tehtävään.

Stålbarm ja Strick, jotka seuraavan vuoden alussa olivat toimittamassa rajankäyntiä Viron puolella, ottivat Kaarle herttuan ehdotukset ainakin puheeksi Venäjän edustajien kanssa. Nämä vastasivat, että tsaari oli käskenyt heidän ainoastaan tiedustella, mitä Ruotsin asiamiehillä oli esitetävänä, sekä lähettää siitä kirjallisen kertomuksen hänelle², jonka tähden he eivät saattaneet ruveta siitä sen enempää keskustelemaan.

Vankien kotiin-lähtämistä ruvettiin molemmissa valtakunnissa valmistelemaan pian sen jälkeen kuin rauha oli tehty. Kaarle herttua antoi siitä määräyksiä sekä Ruotsiin että Suomeen. Jo kesäkuussa kuljetettiin Tukholmaan joukko venäläisiä vankeja Ruotsin linnoista ja kuninkaan-kartanoista, joihin he olivat olleet sijoitettuina. Tukholman linnan päällikkö Akseli Rymning sai sitten (marraskuussa) käskyn lähettää siellä majailleet vangit Suomeen, josta heidät piti toimitettaman Venäjälle heti, kuin rajat oli käyty. Heidän matkaansa varten tarvittavat ruokavarat tuli Tukholman porvariston hankkia, ja sille luvattiin suorittaa niistä myöhemmin maksu. Drabanttien päämies Juho Olavinpoika määrättiin Tiirikka Spikernagelin ja

¹ H. R.

² Arvi Eerikinpoika neuvoskunnalle helmikuun 12 p. 1596, Gottlundin kopiokirja S. A. — Sama ja Tiirikka Strick Sigismundille huhtikuun 1 p. 1596, Ingrica R. A.

Pyörni Westgöten¹ kanssa saattamaan vankeja Tukholmasta Turkuun. Spikernagelin mainitaankin tuoneen sinne joukon vankeja, jotka sieltä kuljetettiin Viipuriin (joulu-kuussa). Alussa vuotta 1596 pajari Mikita Seminski näyttää vieneen vankeja Suomesta Venäjälle. — Sitä ennen herttua oli kirjoittanut Klaus Flemingille, että Suomessa olevien päälliköiden ja muiden sotilaiden, joilla oli venäläisiä vankeja luonansa, tuli päästää ne lunnaitta vapautteen, koska Novgorodin läänissä olleita ruotsalaisia vankeja oli laskettu palaamaan kotimaahansa.²

Venäjällä olleita vankeja tuli ensimmäinen suuri lähetys elokuun 8 p. 1595 Novgorodista Narvaan. Niitä oli 240 henkeä, ja Iivananlinnasta ilmoitettiin, että toisia oli saapuva pian sen jälkeen. Arvi Stålmarm kutsui vangit kaupungin kirkkoihin, joissa heidän palaamisensa johdosta veisattiin Te Deum. Heidän joukossaan oli yksi, joka oli ollut Venäjällä 15 vuotta, erästä toista oli pidätetty siellä 14 vuotta. Nämä näkyvät siis joutuneen vankeuteen Pontus de la Gardien sotaretkien aikana. Useita oli Venäjällä kohdeltu pahoin. Yhdeksän miestä — niiden joukossa eräs pappi (Matti herra) — olivat kerran murtautuneet vankilan muurien sisältä ja lähteneet pakoon, mutta joutuneet taas venäläisten käsiin, jonka jälkeen heitä oli ruoskittu ja muutenkin rääkätty niin, että heidän terveytensä oli siitä turmeltunut. Paljon vankeja oli takaisintulleiden ilmoituksen mukaan vielä jäänyt Venäjälle, ja useat heistä oli pakotettu kääntymään kreikkalais-katoliseen uskoon.

¹ Ei tiedetä, oliko Pyörni Westgöte sukua tunnetulle Klaus Antinpoika Westgötelle, joka oli asunut Vääksyn kartanossa. Suku oli Ruotsista kotoisin.

² H. R. Kirje Tukholman linnan päälliköille kesäkuun 20 p. 1595. Kirje Akseli Rynyingille marraskuun 9 p. 1595. — Hannu Buck ja Maunu Olavinpoika herttuan sihteerille Mikko Olavinpojalle tammikuun 1 p. 1596, Gottlundin kopiokirja S. A. — S. A. N:o 5730, 26 v. — H. R. Kirje Klaus Flemingille syyskuun 17 p. 1595.

Arvi Stålarin pyysi sen johdosta Sigismund kuningasta kirjoittamaan suurruhtinaalle, että tämä ei saisi Käkisalmea takaisin, ennenkuin kaikki vangit oli laskettu vapautteen.¹ Kesällä vuonna 1596 mainitaan Venäjältä palanneita vankeja tuodun Narvasta Viipuriin.² Varmaankin tuli toisia Suomeen rajan poikki maateitse. Moskovalaiset hidastelivat kuitenkin vankien lähettämisessä eivätkä noudattaneet tunnollisesti Täysinässä tehtyä sopimusta. Alussa vuotta 1597 Kaarle herttua sai kuulla, että Venäjälle oli jäänyt koko joukko suomalaisia talonpoikia ynnä muita — joukossa naisia ja lapsia —, joiden ei annettu sieltä lähteä, vaikka he olivat sitä pyytäneet.³ Tiedetäänpä, että Venäjän hallitus ei vielä vuonna 1599 ollut laskenut kaikkia sotavankeja palaamaan⁴, ja näyttää siltä, kuin muutamat heistä eivät olisi ikänänsä päässeet poistumaan Venäjältä.⁵ —

¹ Arvi Eerikinpoika Sigismundille elokuun 9 p. 1595, Ingrica R. A. — Sama Kaarle herttualle sam. p., Ståthållare i Narva till hertig Karl R. A.

² S. A. N:o 5726, 27 v.

³ H. R. Kirje Olavi Sverkeninpojalle helmikuun 10 p. 1597. — Arvi Tawast teetti kirjallisen luettelon Venäjälle jääneistä vangeista, joista hän oli saanut tiedon, ja lähetti sen Pähkinälinnan päällikölle. Ilmoittaen siitä helmikuun 16 p. 1597 Kyötikkä Finckelle hän pyysi tätä toimittamaan Pähkinälinnaan samanlaisen luettelon niistä Savonlinnan läänin asukkaista, jotka vielä olivat vankeudessa. G. Fincken registratuuri R. A.

⁴ H. R. Opastus Akseli Rynningille, Viipurin linnan päällikölle, syyskuun 31 p. 1599. Opastus samalle ja Yrjö Blanckille lokakuun 8 p. 1599.

⁵ Suomen valtioarkiston tilikirjoissa on moniaita katkonaisia muistiinpanoja yksityisistä Venäjältä palanneista vangeista. Mainittakoon näistä muistiinpanoista joku esimerkki.

Ruokolahden kirkkoherra Jacobus Johannis oli ollut muutamia vuosia Venäjällä. Koska viholliset olivat polttaneet hänen papplansa eikä sitä oltu hänen vankeutensa aikana voitu rakentaa uudestaan, niin Käkisalmen linnan isännät antoivat hänelle, edel-

Kotiin saapuneille herttua määräsi vuotuisen vilja-eläkkeen.¹

Täysinässä tehdyn sopimuksen mukaan oli, kuten näimme, hallitsijain itsensä vahvistettava rauha. Aluksi Kaarle herttua oli katsonut, että Sigismund, vaikka hän olikin Puolassa, saattoi sen tehdä Ruotsin puolesta.² Mutta sen jälkeen kuin herttua oli Söderköpingin valtiopäivillä tunnustettu valtionhoitajaksi, hän päätti itse ryhtyä asiaan. Lokakuun 10 p. 1595 hän ehdotti tsaarille, että tämä lähettäisi täysivaltaiset asiamiehensä Ruotsiin ristinsuutelemisen toimittamista varten, ja lupasi laittaa Ruotsin edustajat tsaarin luo.³ Feodor tsaari ei itse vastannut herttuan kirjeeseen. Hänen pajarinsa näyttävät ilmoittaneen, että hän ei tahtonut keskustella herttuan kanssa tämän nostamasta kysymyksestä. Siitä huolimatta herttua uudisti ehdotuksensa 12 toukokuuta 1596 päivätyssä kir-

lyttäen kuninkaan suostumusta, erään autiotalon viljeltäväksi. S. A. N:o 5744, 40.

Virolahden pappi Paavali, joka oli ollut vankeudessa 6 vuotta, sai kuninkaalta lokakuun 28 p. 1595 vuotuiseksi eläkkeeksi 3 tynnyriä rukiita ja 3 tynnyriä maltaita, ja kesäkuun 28 p. 1596 Klaus Fleming määräsi hänelle annettavaksi 4 1/2 tynnyriä viljaa siitä syystä, että Turun piispa ei enää tahtonut myöntää hänelle papinvirkaa. S. A. 5739, 53.

¹ Herttuan avoimet kirjeet syyskuun 19 p. 1595 ja elokuun 30 p. 1596. — Jälkimmäisessä kirjeessä sanotaan m.m., että Tattaran kylästä, Ulvilan pitäjästä, kotoisin oleva Sipi Erkinpoika, joka oli palvellut Matti Laurinpojan lippueessa ja sitten ollut 14 vuotta vankina Venäjällä, oli saava elatukseksseen 6 tynnyriä viljaa.

² H. R. Vastaus Ruotsin lähettiläille toukokuun 29 p. 1595. — Herttua lausui siinä: »Onko ristinsuuteleminen tapahtuva tässä valtakunnassa sen toimesta, joka hallitsee kuninkaan sijaisena, vai Puolan kuninkaan luona, siitä te epäilemättä olette sopineet. Kuningas voi sen hyvin tehdä Puolassa, ja kuitenkin yksinomaan Ruotsin ruunun puolesta.»

³ Muscovitica, Svenska regenters bref till ryska tsarer 1595—1699, fol. 1. — H. Almquist l.c. 24.

jeessä, jonka Lauritsa Taube¹ vei Moskovaan.² Palatessaan joulukuun 17 p. 1596 Ruotsiin Taube vihdoin toi herttualle tsaarin vastauksen. Siinä sanottiin, että Venäjän asiamiehiä ei saatettu lähettää herttuan luo rauhaa varmistamaan ja että sellaista tarkoittava ehdotus oli tsaarin mielestä kummastuttava; vasta sitten kuin Sigismund kuningas oli palannut perintövaltakuntaansa tsaari tahtoi laittaa valtuutettunsa sinne. Kaarle herttua ei tietystikään ollut hyvillään moisesta vastauksesta, jota hän piti arvoansa loukkaavana. Hän kirjoitti Feodorille: »Teidän Ylhäisyytenne älköön pitäkö pyyntöämme oudoksuttavana, sillä se, minkä suuret lähettiläät ovat päättäneet rauhasta, on hallitsijain varmennettava kirjeillä ja ristinsuutelemisella. — Koska rauha on päätetty kaikkien tulevienkin kuninkaiden ja koko Ruotsin valtakunnan puolesta eikä ainoastaan Kuninkaallisen Majesteetin nimessä, olemme me kuninkaan sijaisena tehneet tarjouksemme ja pyydämme vielä, että asia sen mukaan suoritetaan.»³ Vuonna 1598 Sigismund kävi Ruotsissa, mutta, niinkuin tiedetään, hän ei siellä voinut ruveta Venäjän ja Ruotsin välejä selventämään. Hänen palattuansa Puolaan Täysinässä tehdyt päätökset olivat vielä toista kymmentä vuotta vahvistamatta. Vasta kun Venäjän ja Ruotsin välillä vuonna 1609 tehtiin liitto Puolaa vastaan, antoivat Vasili Shuiskin ja Kaarle IX:n edustajat Viipurissa vakuutuksen, että Täysinän rauha oli ikuisesti pysyvä rikkumatta. Stolbovan rauhanteossa uudistettiin ja varmennettiin sitten sekä Täysinässä että Viipurissa tehdyt sopimuskirjat kaikkiin niihin kohtiin nähden, joita ei silloin nimenomaan ollut määrätty muutettaviksi.

¹ Taubea sanotaan herttuan kamarijunkkariksi. S. A. 5718, 2 v.

² H. Almquist, l.c. 25 ja 26.

³ H. R. Kirje suurruhtinaalle tammikuun 4 p. 1597.

NELJÄSKOLMATTI LUKU.

Rajankäynnit.

Kaarle herttua oli ryhtynyt valmistelemaan rajankäyntiä jo ennen kuin rauhanneuvottelut olivat päättyneet. Maaliskuun 16 p. 1595 hän oli kirjoittanut Klaus Flemingille ¹, että Suomesta oli etsittävä vanhoja miehiä, joilla oli tietoja entisistä rajoista, jotta heidät saataisiin tarvittaessa näyttämään, missä ne olivat. Kuninkaan kansliasta oli sen ohessa kerätty asiakirjoja, jotka valaisivat rajakysymystä.² Ne herttua oli toimittanut rauhankokouksessa oleville Ruotsin lähettiläille varoittaen heitä kuitenkin nimittämästä rajapaikkoja venäläisille, ennen kuin Suomesta oli kysytty, tiedettiinkö täällä ehkä Ruotsille hyödyllisemmistä rajoista, kuin asiakirjain mainitsemat olivat.³ Kun rauha oli tehty, annettiin (kesäkuun 17 p.) sihteerin Hannu Krankalle käsky säilyttää vanhat, rajaa koskevat kirjat Viipurissa.⁴

Tärkein niistä todistuskappaleista, joihin rajankäynnissä saatettiin vedota, oli Pähkinäsaaren rauhankirja. Tämä kirja ei enää ole tallella Ruotsissa, mutta siitä on olemassa useitakin venäjäksi, ruotsiksi tai latinaksi tehtyjä jäljennöksiä ja käännöksiä. Näistä käy ilmi se omituinen

¹ H. R.

² Huhtikuun 23 p. oli kansleri Eerikki Sparrelle annettu käsky lähteä Tukholmaan ja sikäläisissä arkistoissa tutkia Venäjän ja Ruotsin rajaa koskevia asiakirjoja. Nils Enewald, Sverige och Finnmarken 90.

³ H. R. Vastaus lähettiläille toukokuun 5 p. 1595.

⁴ H. R.

seikka, että oli laadittu kaksi Pähkinäsaaren rauhankirjaa, jotka erosivat toisistaan sekä päiväyksen että sisällyksenkin puolesta. Toinen oli päivätty 12 elokuuta, toinen 5 syyskuuta 1323. Ruotsalainen historiantutkija O. S. Rydberg on osoittanut, että jälkimmäinen on tekaistu paljoa myöhemmin väärentämällä Pähkinäsaaren rauhankirjaa.¹ Sen mainitsemat rajat olivat Ruotsille edullisemmat kuin alkuperäisen rauhankirjan. Molemmissa kirjoissa oli Viipurin läänin rajasta tosin jokseenkin yhtäläiset määrykset, mutta Savonlinnan läänin raja oli myöhemmässä rauhankirjassa suunnattu menemään idempää kuin alkuperäisessä. Pohjanmaan rajasta ei väärennetyssä rauhankirjassa tehty ensinkään selkoa; sanottiin vain, että toiset aikaisemmat kirjat ilmoittivat, missä se kulki.

Tunnettua on, että suomalaisten asuma alue oli sinä pitkänä aikana, joka kului Pähkinäsaaren ja Täysinän rauhanteekojen välillä, melkoisesti levinnyt itään ja pohjoiseen päin ja että tämä seikka oli aiheuttanut verisiä riitoja maamme rajoilla. Venäjän ja Ruotsin kesken oli tosin monasti ollut puhetta yhteisesti järjestettävistä rajankäynneistä, mutta ennen Täysinän rauhaa niistä ei tullut mitään. Sen sijaan oli Kustaa Vaasan toimesta Suomessa ryhdytty rajan tarkastuksiin ja laadittu näiden perustalla omin päin koko joukko uusien olojen mukaisia rajaluetteloja.² Niitä oli muun muassa 1550 vuoden rajakirja, jossa rajapaikat lueteltiin Siestar- eli Rajajoesta Jäämereen asti.

Täysinän rauhanteon jälkeen toimeenpannuissa rajankäynneissä syntyi valtakuntien asiamiesten kesken paljon erimielisyyttä sen johdosta, että Ruotsin edustajat monasti vetosivat väärennettyyn Pähkinäsaaren rauhankirjaan

¹ O. S. Rydberg, *Sverges traktater* 1, 491. — Vrt. J. Jaakkolan teosta *Suomen muinaiset valtarajat*, 132 ja seur.

² *Sverges Traktater* I, 493 ja seur. — Nils Enewald, *Sverige och Finnmarken*, 65 ja seur.

sekä Kustaa kuninkaan hallitessa tehtyihin rajaluetteloihin, joista venäläiset eivät tienneet eivätkä tahtoneet tietää mitään.

Täysinässä tehdyn päätöksen mukaan asetettiin viipymättä kolme toimikuntaa rajankäyntiä varten¹, ja Ruotsin asiamiehille annettiin valtakirja kesäkuun 16 p.² Eteläiseen toimikuntaan määrättiin silloin Viipurin linnan päällikkö Matti Laurinpoika Kruus, Käkisalmen linnan päällikkö Lauri Torstinpoika Ram, tykistön päällikkö Pentti Söyringinpoika Juusten sekä Käkisalmen laivaston amiraali Jaakkima Tiirikanpoika Brand.³ Mutta Klaus Fleming, joka katsoi, että Käkisalmen isännistöä olisi liaksi heikonnettu, jos siitä yhdellä kertaa olisi kutsuttu kaksi miestä pois, antoi omin päinsä Brandille käs-

¹ Rauhankomissaarit neuvoivat Kaarle herttuaa lähettämään rajankäyntiin sellaisia henkilöitä, jotka voivat lukea vanhoja latinalaisia asiakirjoja. Myöskin suomenkielen taitoisia miehiä tarvittiin komissaarien mielestä rajankävijäin joukossa. Komissaarien kirje Kaarle herttualle Tallinnasta kesäkuun 1 p. 1595, alustelma, joka tavataan Viron valtionarkistossa (Registratuuri N:o 62).

² H. R.

³ Näistä Kruus ja Brand ovat usein olleet mainittuina edellisessä kertomuksessa, mutta Arvi Tönnenpoika Wildeman, Tiusteringylän haltija, tulee historiassa tunnetuksi vasta Juhani III:n kuoltua. Sigismund kuninkaan ja Kaarle herttuan riitojen aikana hän piti edellisen puolta. Klaus Fleming lähetti hänet vuonna 1593 sanansaattajanaan Sigismundin luo. Huhtikuun 1 p. 1599 kuningas määräsi hänet Suomessa olevan laivaston amiraaliksi, mutta kun herttua samana vuonna tuli meidän maatamme valloittamaan, täytyi Wildemanin paeta täältä Viroon. Sieltä hän pian kirjoitti herttualle luvaten uskollisuutta. Hän oli sitten sekä Kaarle IX:n että Kustaa Adolfin suuressa suosiossa, ja hänelle uskottiin useita tärkeitä toimia. Siten hän esimerkiksi määrättiin Viipurin päälliköksi vuonna 1602 sekä Ruotsin valtuutetuksi venäläisten kanssa Viipurissa vuonna 1609 pidettyyn kokoukseen ja samoin Stolbovan kokoukseen. Kohta Stolbovasta palattuaan hän kuoli huhtikuun 17 p. 1617. — Hallitsijat olivat lahjoittaneet hänelle paljon maatiloja, ja hän oli Suomen varakkaimpia miehiä.

kyn jäädä sinne, ja koska Juusten siihen aikaan oli sairaana ja vuoteen omana, niin marski lähetti hänen sijaansa rajalle Arvi Tönnenpoika Wildemanin.¹ Eteläiselle rajanosalle tuli siis Ruotsin puolesta kolme toimitusmiestä, nimittäin Kruus, Brand ja Wildeman.

Toimikunnalle annetuissa ohjeissa sanottiin muun muassa: »Asiamiesten tulee mainita venäläisille, että suurimpana syynä valtakuntain pitkällisiin riitoihin aina on ollut rajojen epävarmuus ja että, vaikka Maunu Eerikinpojan aikana rajat jotenkuten määrättiin, ne ovat sen jälkeen sotien ja yksityisten voitonhimon johdosta joutuneet monessa kohden unhotuksiin. Jos venäläiset ensimmäisinä nimittävät rajapaikat, on luotettavilta miehiltä, jotka asuvat niillä tienoin, kysyttävä, ennen kuin ne hyväksytään, ovatko moskovaalaisten ehdotukset Ruotsille hyödyllisiä. Siinä tapauksessa, että venäläiset vaativat Riitamaata, eivät valtuutetut saa sitä luovuttaa, koska se ammoisista ajoista on kuulunut Ruotsin ruunulle.»²

Elokuun 9 p. Ruotsin asiamiehet saapuivat Siestarjoen (Rajajoen) suulle.³ Sinne oli toimikunnan turvaksi koottu sotaväen osasto, johon kuului kaikki Käkisalmen

¹ Klaus Fleming Kaarle herttualle Viipurinlahden suulla olevasta Tuppuransaaresta elokuun 16 p. 1595, Gottlundin kopio-kirja S. A.

² Opastus on päivätty 16 kesäkuuta 1595. Se tavataan sekä Kaarle herttuan registratuurissa että kokoelmassa Muscovitica Gränskommissioner R. A.

³ Jo kesäkuun 26 p. oli Pähkinälinnan päälliköltä tullut Matti Laurinpojalle kirje, jossa hän huomautti, että rajankäynti oli Täysinässä tehdyn sopimuksen mukaan pantava alkuun saman kuun 29 p., ilmoittaen myös, että Venäjän asiamiehet olivat matkalla rajalle päin. Samalla hän pyysi tietoa, missä Ruotsin toimitusmiehet olivat. Matti Laurinpoika, joka ei vielä silloin itsekkään ollut saanut kuulla, milloin meikäläiset saapuisivat, lupasi antaa vastauksen myöhemmin. Matti Laurinpoika Kyötikkä Finckelle Viipurista heinäkuun 6 p. 1595, Muscovitica Gränskommissioner R. A.

ratsumiehet sekä 120 jalkaväen sotamiestä.¹ Valmistavat neuvottelut suoritettiin vaikeuksitta, sillä asianomaisten kesken ei silloin vielä ilmaantunut sanottavaa erimielisyyttä.² Venäjän puolesta olivat sinne saapuneet ruhtinas Vasili Andrejevitch Svenigorodski ja diakki Ignati Timofejevitch Safonov. Näillä oli tietysti myöskin mukanaan pieni joukko sotaväkeä.

Rajankäynti pantiin sitten elokuun 12 p. alkuun Retusaaresta, jolla Kronstatin linna nyt on.³ Toinen puoli saaresta merkittiin kuuluvaksi Ruotsille, toinen Venäjälle.

Kun sitten alettiin Siestarjokea pitkin tarkastaa rajaa Suomen mantereella, syntyi sananvaihtoa Riitamaasta. Tämä viljava alue, jonka sanotaan olleen seitsemän silloisen peninkulman pituisen⁴, oli, kuten on tunnettua, saanut nimensä siitä, että Ruotsi ja Venäjä kauan olivat riidelleet sen omistamisesta. Se sijaitsi Rajajoen (Siestarjoen) ja Saijajoen⁵ länsipuolella ulottuen etelässä ja lou-

¹ S. A. N:o 5731, 54.

² Ruotsin toimitusmiehet Klaus Flemingille elokuun 13 p. 1595, Gottlundin kopiokirja S. A.

³ Ruotsin valtioarkiston Muscovitica-kokoelmassa on kertomus Viipurin läänin rajankäynnistä. Toimituksen alkuunpanosta luetaan kertomuksessa seuraava tavallaan omituinen kuvaus. Tultuaan Retusaareen venäläiset panivat maata. Kun meikäläiset lähettivät sanansaattajan pyytämään heitä työhön, niin he vastasivat: »Saatomme välttää koko vaivan, jos lähetämme seurastamme joitakuita miehiä rajalle.» Suomalaisten huomautettua heille, että komissaarien oli itsensä suoritettava heille uskottu tehtävä, moskovalaiset kuitenkin katsoivat parhaaksi ryhtyä toimeen.

⁴ Erään ilmoituksen mukaan siinä oli 25 kylää. Vitterhets och antiqvitetens akademiens handlingar, XX, 254.

⁵ Saijajoki laskee etelästä päin Vuokseen lähellä Kiviniemen kannasta. Sen nimeksi on vanhoihin asiakirjoihin merkitty Saija-, Saja-, Tsei-, Zai- ja Saejoki. Tuomari T. Berner ja rovasti, tri J. A. Maunu, jotka ovat asuneet niillä seuduin, tietävät paikkakuntalaisten meidän aikanamme sanovan sitä Saejoeksi. — Vrt. J. Jaakkolan teosta Suomen muinaiset valtarajat, 203 ja 204.

naassa Siesjokeen, joka laskee Rajajokeen Siesjärvestä. Sen läntisenä rajana on pidetty Muotolanjokea, ja pohjoisessa kuuluivat siihen Lipolan ja Vaittilan kylät, jotka olivat Saijajoen varrella.¹ — Tultuaan Somerossaarelle tsaarin asiamiehet sanoivat huomaavansa, että Siesjoki ei ollut sama kuin Siestarjoki eikä siis saattanut olla raja, niinkuin heille oli kerrottu, ja pyysivät, että suomalaiset lähettäisivät joitakuita miehiään ottamaan selkoa Siestarjoen yläjuoksusta. He olivat kuulleet, että maa oli sielläpäin rämeistä, jonka tähden he arvelivat, että heidän itsensä kävisi vaikeaksi matkata sinne. Elokuun 16 p. lähtikin sinne toistakymmentä suomalaista ja nähtävästi jokseenkin yhtä monta venäläistä, ja jo seuraavana päivänä he löysivät vanhoja rajamerkkejä Siestarjoen latvoilla. Heidän ollessaan tällä matkalla komissaarit viipyivät kolme vuorokautta Lipolassa. Elokuun 19 p. toimikunta kokoontui Saijajoessa olevalle Riiponsaarelle, joka sijaitsi vastapäätä Orjansaari-nimistä venäläiskylää. Riiponsaarestakin moskovalaiset ensin väittivät, että se kuului tsaarille, mutta peruuttivat sitten vaatimuksensa.

Toisia erimielisyyden aiheita ilmaantui pian sen jälkeen. Kun oli rajaa tutkittaessa saavuttu elokuun 20 p. Saijajoen suulle, syntyi kiistaa Noisniemestä², jonka

¹ Muotolanjokea on sittemmin sanottu Ronnunjoeksi. Maanmittaushallituksen yleiskartalle se on merkitty Kaivoanjoeksi. E. Sillman, Mikä on Riitamaa (Suomen Museo XXI, 96—98).

² Noisniemi oli entisten neuvottelujen ajoilta hyvin tunnettu sekä ruotsalaisille että venäläisille. Rauhaa uudistettaessa vuosina 1535 ja 1561 oli määrätty, että molempien valtakuntain asiamiesten oli kokoonnuttava Noisniemelle keskustelemaan rajankäynnistä. Venäläiset nimittivät Noisnientä Sobolinoksi. — Nimi Noisniemi on johdoltaan mielenkiintoinen. Julius Krohn on eräässä Historiallisen Seuran kokouksessa lausunut sen arvelun, että sen alkuosa on samaa juurta kuin vironkielen sana *nugis* (näätä), ja samalla huomauttanut, että nimi Sobolino johtuu

Vuoksi muodostaa tehdessään suuren mutkansa pohjoiseen päin. Venäläiset väittivät näet rajan jatkuvan Vuoksessa olevasta Päiväkivi-nimisestä luodosta¹ melkoisen matkan virtaa ylöspäin ja sitten kääntyvän Pajulahteen, joka on eräs Helisevänjärven poukamia.² Noisniemessä oli siihen aikaan neljä kylää, joista sen itäpäässä sijaitseva Noisniemen kylä kuului Venäjälle, mutta muut kolme, nimittäin Päiväkylä, Uusikylä ja Virkkilä³, Ruotsille. Meikäläiset vaativat sentähden, että raja oli menevä Päiväkeivestä Udinkiveen, joka oli Vuoksessa Noisniemen itäpuolella.⁴ Elokuun 21 p. komissioni tuli Noisniemeen. Siellä Lauri Torstinpoika heti sairastui, joten Ruotsin edustajia seuraavissa keskusteluissa oli vain kaksi. Pian huomattiin, että komissaarit eivät sillä kertaa voineet sopia kiistanalaisista asioista⁵, ja venäläiset antoivat lopuksi

venäläisestä sanasta sobol (soopeli) (Hist. Arkisto III, 163). Lisättäköön vielä, että nogos-sana ostjakkien kielessä merkitsee soopelia (Arvid Genetzin tutkimus aikakauskirjassa Suomi 1899, 14).

¹ Päiväkivi sijaitsi noin 5 kilometriä Noisniemen kärjestä länteenpäin. Se oli hyvin vaaleaa kivilajia. Nyt on luoto jo hajoitettu ja siitä saadut kivet viety Noisniemeen, uusien rakennusten kivijalkoihin. — Tuomari T. Bernerin tiedonanto.

² Helisevä on 5 kilometriä Räisälän kirkolta länteenpäin.

³ Virkkilän nimenä on senaikuisissa ruotsalaisissa asiakirjoissa Virkinen.

⁴ Vanhoissa rajakirjoissa tavataan siitä nimet Vdenkiffui, Vtukiffui y.m. Nykyään sitä sanotaan Uunikiven luodoksi. Se on Vuoksen laskun jälkeen muodostunut pieneksi saareksi. Mainittakoon vielä, että se on Kuninkaanristin kylästä länteen. T. Bernerin tiedonantoja.

⁵ Elokuun 23 p. Venäjän edustajat toivat kokoukseen erään vanhan talonpojan, jonka tsaari heidän ilmoituksensa mukaan oli lähettänyt todistamaan raja-asiaassa. Mutta huomattuaan, että tuo talonpoika oli ollut perämiehenä lotjalaivoilla, joilla moskvalaiset olivat tehneet ryöstöretkiä Suomen puolelle, meikäläiset eivät myöntäneet hänen selityksilleen mitään arvoa.

tietää, että he aikoivat pyytää tsaarilta lisäohjeita. Tämän johdosta päätettiin keskeyttää toimitus mikonpäävään asti.¹ Venäläiset lähtivät sen jälkeen Pähkinälinnaan, suomalaiset Viipuriin.²

Ruotsin edustajat ilmoittivat nämä asiat Kaarle herttualle syyskuun 5 päivätyssä kirjeessä. Vastauksessaan, joka annettiin vasta lokakuun 28 p., herttua moitti toimitusmiehiä siitä, että he olivat hyväksyneet Päiväkiven rajapaikaksi, lausuen samalla, että hänen mielestään rajan tuli kulkea Saijajoen suusta Vuosta myöten suoraan Udinkivelle, siis Noisniemen ulkopuolitse.³ Herttua kertoi heille myös, että Noisniemi oli vanhastaan kuulunut Jääskeen⁴, että eräs pajari oli väkivallalla omistanut sen, vähää ennen kuin Kustaa Vaasan aikuinen sota alkoi, ja että tämä pajarin anastus oli aiheuttanut silloiset rajariidat. Kirjeensä lopussa herttua kuitenkin lausui, että kiistanalainen alue oli annettava venäläisille, jos he eivät luopuneet vaatimuksistaan.⁵ Mutta jo viikkoja ennen kuin herttuan kirje saapui Suomeen, oli Viipurin läänin rajalla sovittu kaikista asioista.

Komissaarit olivat syyskuun 29 p. uudestaan kokoon-tuneet Noisniemeen, niinkuin sovittu oli. Venäjän kahden asiamiehen lisäksi tuli sinne ruhtinas Ivan Glebovitsh

¹ Syyskuun 29 päivään.

² Edellä mainittu kertomus, Muscovitica Gränskommissioner R. A.

³ Huomattava on, että Päiväkivi mainitaan rajapaikkana molemmissa Pähkinäsaaren rauhakirjoissa, mutta Udinkivi ainoastaan väärennetyssä.

⁴ Noisniemen kylä kuuluu nyt Sakkulan pitäjään ja Vuokselan kuntaan.

⁵ H. R.

Obolenski, jonka tsaari oli määrännyt toimikuntaan tul-
kiksi.¹

Vakava riita nousi pian toimitusmiesten kesken sen johdosta, että tsaarin valtuutetut vaativat rajan kulke-
vaksi Torsajärvestä² Särkilahteen, mutta Ruotsin asia-
miehet Torsavuoresta³ Varpavuoreen.⁴ Särkilahti on
Pihlajaveden eteläisin pohjukka, ja sen ääressä on saman-
niminen kylä. Varpavuoreksi sanottiin sitä Parikkalan
kirkolta suoraan länteenpäin sijaitsevaa ylännettä, jolla
Ruokolahden ja Säämingin pitäjien raja päättyy Pa-
rikkalan rajaan. Huomataan, että kiisteltiin verraten
isosta alueesta, sillä Särkilahden ja Varpavuoren väliä
on penikulma. Edellinen näistä oli mainittu rajapaik-
kana Pähkinäsaaren oikeassa, jälkimmäinen Pähkinä-
saaren väärennetyssä rauhakirjassa. Täysinän rauhan-
teossa oli, kuten tiedämme, nimenomaan määrätty, että
Viipurin läänin rajakomissioni oli päättävä työnsä Varpa-
vuoreen.⁵

¹ Komissaarit Kaarle herttualle Viipurista lokakuun 20 p.
1595, Muscovitica Gränskommissioner R. A.

² Torsajärvi on noin kaksi nykyistä peninkulmaa Ruokolah-
den kirkolta koilliseen.

³ Torsavuori sijaitsi Torsajärven itäpuolella, lähellä tätä jär-
veä. Aikaisemmassa Pähkinäsaaren rauhakirjassa Torsajärvi
oli määrätty rajapaikaksi, myöhemmässä Puitonsaari, joka oli
Torsajärvestä.

⁴ Vitterhets och antiqv. akademiens handlingar XX, 256.

⁵ Ruotsin valtioarkiston Muscovitica-kokoelmassa on kaksi
rajaluetteloa, jotka valaisevat komissaarien toisistaan eroavia
vaatimuksia. Lienee syytä ottaa tähän nämä luettelot semmoisi-
naan.

*Thesse äre gamble Hufvud rör mella. Sverige och Rysland,
som skilte älh Wiborgz, Nysloltz, Kåxholms och Nöteborgz grändzer.
Efter gamble bref och sanfärdig berättelse, som Ryssarne blef öf-
f: n.*

Muistutus jatk. 3:lla seur. siv.

Kun venäläiset riitakysymysten johdosta kysyivät Ruotsin asiamiehiltä, oliko koskaan tehty sopimuksia

	1. Iffrâ Sae ä-minne til		
	2. Soolsteen (Pyyhitty)		
	3. Vdenkiffui	Hirfuisari $\frac{1}{2}$ huar	
	4. Yretlambj		
	5. Mustaniemi		
	6. Paiulaxi		
	7. Kuhaloto	Päskykallio	
	8. Rödhell	Lemmonlambj	
Thesseräär finnes vdj gamble bref och rächrifter, som äre Swerige nyttigest	9. Hauckariuta	Lananjerfue hariw Lachnalambj Päckensoo Konungzbro Kangaslambj	Thesse äre mellan räär, som bönderne hafua bekendt och ähre fördenskull af ålder så nempde att icke Ryssenn skulle stige någerstedz inn vpå Suergis grändz emillen Hufuud Råerne, som man tager af gamble bref, och bönderne sanne dem
	10. Sarisoo		
	11. Päckenspol-fui	Pasisoo Laihalambj	
	12. Purnitolambj		
thene Lorikamekj wete bönderne inthz vthaf.	13. Lorikamekj	Lylysmâkj Hepohariu Aitajerfui Entzoniemi Pannujoki Pitkejerfui Ylenmeisen lächde	
	14. Tulisoo		
	15. Puitonsari i Torsa träsk	Tarsuworj Harmakallio Hauckawori	
	16. Warpawäri,		

niistä rajoista, joita nämä väittivät oikeiksi, niin meikäläiset vetosivat vuoden 1537 rauhankirjaan.¹ Mutta mos-

Thesse ähre the Räär, som Ryssen haffuer öffuerantwarded, förefiguen:s, at han wid dem endelig:n blifue wil.

Thesse äre Rys-
sens egne opdich-
tede rår och äre
aldrig af någ:n
suensk besedde el-
ler lagde efter som
bönderne som wij
dijtt tre att ran-
sake vthskickede
berätted hafue,
ded lather sig och
sielft see hurudane
rån de ähre.

Thesse rår fölier
han med wåra.

Det är och een
dicht.

Lijder och med
wåre vndentaged
Sakolamekj, som
icke fins der ibland

1. Iffrå Sae Åminne, som löp. i Woxen til
2. Noissniemi, så till
3. Peifuekifui
4. Koockolax eller Lachtekoucku, en bäck
faller uthur skog:n
5. Mustamesse
6. Ödes åkerland, som Noisniemi bönder
bruked haffue
7. Så till een Malm
8. Kifuilåtho eller Grusesteen
9. Slatte Måratz eller Käärr
10. Suane måsen, teden öff:r ett berg
11. Eenn Åäss
12. Belezawoj (?)
13. Witzelax, ligger på Suerigis Land
14. Paiulax
15. Kuhaloto
16. Rödhell
17. Lemmonlambi eller fanens träsk
18. Een råå på Jeskis Sockn, som Svenske
Sendebud hafua schrifuid och nempd för
grändz, är emillen Jeskis och Kexholms
län, skil huarthere Land åth.
19. Päckensoo
20. Kangaslambj
21. Purnitonlambj till een sandåås öff:r
måsen
22. Sakola mäkj
23. Aita Jerf
24. Paunujokj, teden går en bäck i Långa
tresked
25. Ylenmeisen Lächde

¹ Vuoden 1537 sopimuksesta kts. Sverges Traktater IV ja J. Forsmanin teosta »Ruotsin ja Venäjän väliset suhteet 1497-1560», 59—68.

kovalaiset vastasivat, että he eivät tunteneet sellaista kirjaa.¹ Silloin päätettiin pyytää tietoja vanhoilta raja-asukailta. Saapuvilla olevat Suomen talonpojat vakuuttivat valalla, että kiistanalaiset paikkakunnat olivat olleet Ruotsin ruunulle kuuluvia.² Lopuksi venäläiset hyväksyivätkin heidän lausuntonsa, ja siitä oli seurauksena, että raja määrättiin useimmissa kohdin kulkemaan Ruotsin valtuutettujen vaatimusten mukaan.

Lokakuun 14 p. tehtiin sitten Koitsanlahden kylässä³ rajankäyntikirja.⁴ Sen mukaan raja jakoi Retusaaren kahtia ja kulki mantereella pitkin Rajajokea ja Saijajokea⁵ sekä sitten Vuosta myöten luoteeseen päin Päivä-

	26. ?
	27. Walke Jerf
Här bör Tuliso ware före och Torsaträsk efter.	{ 28. Torsa Jerf
	{ 29. Tuliso, half partten hwar
Der som desse stå borde Warpawori ware, och sedan til Safuelax.	{ 30. Särkelax löp. til een wijk i Lapues
	{ 31. Puruweri
	{ 32. Jenasalmi (?) et sund där äre gamble Råmerken vdj furun intil Pumala fierding och är schrif:t fridzbreff:t.

¹ Lauri Torstinpoika y.m. Kaarle herttualle Viipurista lokakuun 20 p. 1595, Ur samlingen Livonica S. A.

² Kertomus Viipurin läänin rajankäynnistä s. d., Muscovitica Gränskommissioner R. A.

³ Koitsanlahti on Parikkalan pitäjässä, Simpeleen järven eteläpäässä.

⁴ Vitterhets och antiqv. akademiens handlingar XX, 210. — H. Almqvist, Sverige och Ryssland 1595—1611, 18.

⁵ Rajajoki ja Saijajoki saavat molemmat alkunsa suuresta suosta, josta edellinen juoksee etelään, jälkimmäinen pohjoiseen päin. Tämän suon keskellä on hiekkaharju, jonka nimenä ruotsinkielisissä asiakirjoissa nähdään Rumeta. Raja kulki harjanteen poikki. Vuoden 1595 rajankäynnistä tehdylle kartalle, joka on juliaistu teoksessa Sverges Traktater V, on Rumetan kohdalle piirretty tie ja hirsipuu sekä kirjoitettu: »Tietä pitkin ovat venä-

kiveen ja Noisniemen poikki Udinkiveen. Noisniemen
nenässä oleva samanniminen kylä jäi siten edelleen Venä-
jän haltuun.¹ Seuraavista rajapaikoista lueteltakoon:²
Hirvisaari, Yrentlampi (Yrtlampi)³, Pajulahti, Kuhaluoto⁴,
Ruskeavuori⁵, Haukkariutta, Pekkehensuo (Pehkäsuo?)⁶,
Purnitunlampi⁷, Lorikkamäki (Luorikkamäki), Aita-
järvi, Pitkäjärvi, Ylimmäisen järvi⁸, Torsavuori, Haukka-
vuori⁹ ja Varpavuori.¹⁰ — Viipurin läänin itäraja oli siten

läiset ja äyräpääläiset samonneet toistensa luo tekemään vahin-
koa murhaamalla, polttamalla ja ryöstämällä. Heille varoituk-
seksi pystytettiin hirsipuu keskelle tietä.» Rumetan harjulla
olevaan pyöreään vyörykiveen Ruotsin toimitusmiehet hakkaut-
tivat kaksi ristiä elokuun 17 p. 1595. — Vaikea lienee saada
selkoa, mitä alkujuurta tuo outo Rumeta-nimi oikeastaan on.
On arveltu, että se johtuu sanoista ruma tai räme, mutta sem-
moinen otaksuminen ei tunnu uskottavalta. Tohtori E. A. Tun-
kelolta olen saanut tietää, että Aitolahden seurakunnassa (lähellä
Tampereetta) Rumootta on talon (Rumootta—Mikkolan), lahden ja
henkilön nimenä. Olisikohan tämä nimi Rumeta-sanan toisinto?

¹ Silloinen Noisniemen kylän länsipuolella kulkeva valta-
kuntien raja on vielä meidän päivinämme Äyräpään ja Käki-
salmen kihlakuntien rajana.

² Kts. Liitettä I.

³ Yrentlammista sanotaan, että se oli pieni järvi lähellä Vuosta.
Sen nimeksi on muutamiin asiakirjoihin merkitty Prentlampi.

⁴ Kuhaluoto on Helisevän järvessä.

⁵ Lähellä Helisevää.

⁶ Vrt. J. Jaakkola l.c. 209 ja 248.

⁷ Nimi on aivan epävarma eikä saata olla oikea. Rajapaikka
on nähtävästi sama, jota Pähkinäsaaren vanhemmassa rajakir-
jassa sanotaan Purujärveksi. Muutoin nimestä nähdään eri muo-
toja, esim. Purmuierffui, Pornituarue, Pyntonlampi, Pijtonlampi.
Vitterhets och antiqv. academiens handlingar XX, 231. — Sver-
ges Traktater I, 461. — J. Jaakkola l.c. 212 ja 248.

⁸ Nämä kolme järveä ovat lähellä Ilmeen kirkkoa.

⁹ Haukkavuori on Sarajärven itäpuolella.

¹⁰ Kumpaisessakin Pähkinäsaaren rauhankirjassa nähdään ni-
met: Päiväkivi, Ruskeavuori, Pekkehensuo, Purnitunlampi,
(Purujärvi) ja Torsajärvi, mutta Hirvisaaresta, Pitkäjärvestä,

jäänyt jotakuinkin samaksi kuin Pähkinäsaaren rauhassa. Tämä oli luonnollistakin, sillä niillä seuduin ei rauhantekeiden väliaikana ollut asutusoloissa tapahtunut sanottavia muutoksia.

Rajoja pyykitettäessä asiamiehet hakkauttivat tärkeille paikoille kiviin ja kallioihin merkeiksi kruunun kuvia sekä ristejä ynnä muita piirroksia. Siten Kuhaluotoon, Ruskeavuoreen ja Torsavuoreen merkittiin kruunu ja kaksi ristiä sekä vuosiluku 1595. Haukkariuttaan kruunu, yksi risti ja 1595, Udinkiveen ja Pajulahdessa olevaan kiveen ainoastaan risti.¹ Muutamissa paikoissa, joissa ei ollut isoja kiviä lähettyvillä, leikattiin merkkejä puihin. Tuon tuostakin toimitusmiehet tapasivat aikaisemmin tehtyjä rajamerkkejä, jotka nyt uusittiin. Retusaarella esimerkiksi löydettiin kiviä, joihin muinoisina aikoina oli piirretty risti tai koukku. Rajajoen suulla oli kaksi suurta merkittyä leppää ja niitä likimpänä viittana vanha petäjä, johon oli leikattu ihmisnaaman muotoinen kuva. Samalla tavalla kuvitettuja petäjiä oli Rajajoen latvoilla.²

Toiseen komissioniin, jonka oli määrä käydä Savon raja, lähetettiin toimitusmiehiksi entiset Savonlinnan päälliköt Klaus Hermaninpoika Fleming ja Arvi Tawast, silloinen Savonlinnan päällikkö Kyötikkä Fincke sekä entinen Kaprion päällikkö Yrjö Henrikinpoika Horn.

Ylimmäisen järvestä ja Haukkavuoresta ei puhuta kummassakaan. Aitajärvi ja Särkilahti mainitaan vanhemmassa, mutta myöhemmässä (väärennetyssä) Pähkinäsaaren rauhankirjassa näitä nimiä ei ole. Sitä vastoin luetaan viimeksimainitussa: Yrentlampi, Pajulahti, Kuhaluoto, Haukkariutta, Lorikkamäki, joita nimiä ei tavata oikeassa rauhakirjassa.

¹ Venäläisten hakkaamista rajamerkeistä Ruotsin toimitusmiesten kertomukset eivät anna tarkkoja tietoja.

² Vitterhets och antiqv. academiens handlingar XX, 227—233.

Vasta heinäkuun 9 päivän tienoilla nämä saivat Kaarle herttualta valtakirjansa ja ohjeensa.

Fincke oli hyvissä ajoin ennen sitä valmistellut rajankäyntiä. Hän oli jo kesäkuussa raivuuttanut rajoja, vaikka hän ei itsekään tiennyt, mitkä niistä oli pidettävä oikeina, sillä niitä oli hänelle ilmoitettu kovin monta. Kun hän huolestuneena kirjoitti epävarmuudestaan Matti Laurinpojalle, niin tämä neuvoi häntä aukomaan ne rajat, jotka olivat kauimpana Venäjälle päin, jotta tsaarin edustajat eivät saisi rajanperkauksista aiheutta Ruotsin omistaman alueen supistamiseen. »Vaikka olisikin», sanoi Matti Laurinpoika, »rajojen tarkistuksessa tehtävä luovutuksia, niin ei haittaa, että on koitettu laajentaa maitamme. Raivatkoot venäläiset puolestaan toisia rajoja, joita he luulevat olevan Savossa.»¹

Toimikunnan turvaksi Fincke aikoi viedä rajalle 200 sotamiestä Ambrosius Henrikinpojan lippukunnasta, mutta lienee sitten saanut tyytyä 80 miehen joukkoon. Arvi Tawast kehoitti häntä ottamaan mukaansa hyvän merimiehen, joka ymmärsi kompassin käyttöä.² Taipaleet, joille oli lähdettävä, olivat tietttömiä. Kun Arvi Tawast kysyi Finckeltä, tarvittiinko rajankäynnissä hevosia, niin tämä vastasi hänelle, että rajan eteläpäässä voitiin käyttää ratsuja noin kahden tai kolmen silloisen peninkulman matkalla, mutta muualla oli kuljettava järviä pitkin tai käveltävä nevoja, soita ja kankaita.³ Savonlinnan päällikön oli hankittava ruokavarat Ruotsin komissaarien suuralle seuralle.⁴

¹ Matti Laurinpoika Finckelle heinäkuun 6 p. 1595, Muscovitica Gränskommissioner R. A.

² Tawast Finckelle Kurjalasta heinäkuun 9 p. 1595, Muscovitica Gränskommissioner R. A.

³ Fincke Tawastille elokuussa 1595, Ur Kankas-samlingen S. A.

⁴ Toimitusmiehet pitivät viiniä ja maustimia tärkeinä osina evästyksestä. Heillä oli paljon puuhaa viinin hankkimisesta, joka ei sitten onnistunutkaan. Matti Laurinpoika, jonka Fincke

Elokuun alussa Arvi Tawast saapui Savonlinnaan, mutta Klaus Hermanninpoika Fleming ja Yrjö Horn olivat silloin vielä Turun tienoilla. Kun Fincke ja Tawast epäröivät, pitikö heidän mennä tapaamaan venäläisiä, ennen kuin Ruotsin kaikki asiamiehet olivat koolla, niin vanhempi Klaus Fleming kehoitti heitä kiirehtimään määräten samalla Gammelbakan Maunu Niilonpoika Ållongrenin hoitamaan Fincken poissaollessa isännän tointa Savonlinnassa.¹

Ennen kuin Fincke ja Tawast lähtivät Savonlinnasta, tuotiin heille (elokuun 6 päivän tienoilla) Venäjän asiamiehiltä sana, että nämä aikoivat Maunu kuninkaan rauhankirjan mukaisesti vetää rajan neljän ja puolen silloisen peninkulman päähän Savonlinnasta eivätkä hyväksyneet niitä rajoja, jotka Maunu Ille ja Sipi Matinpoka olivat käyneet Kustaa kuninkaan aikana, koska ei kukaan venäläinen ollut ollut tässä rajantarkastuksessa läsnä. Saatuaan siitä tiedon Kaarle herttua neuvoi Ruotsin valtuutettuja vastaamaan Venäjän toimikunnalle, että heillä ei ollut valtaa muuttaa Kustaa kuninkaan hallitessa tarkistettuja rajoja, jonka tähden heidän täytyi jättää asia herttuan ja neuvoskunnan ratkaistavaksi.²

pyysi lähettämään aamin (eli 60 kannua) Reinin viiniä Savoon, ilmoitti, että sitä ei ollut Viipurista saatavana. Ja kun Tawast tilasi sitä Turusta, Helsingistä ja Porvoosta, tuli näistä kaupungeista samanlainen vastaus. Viinin puute oli seuraus siitä, että kevätkesällä ei ollut saapunut ainoatakaan laivaa ulkomailta.

¹ Klaus Fleming Finckelle ja Arvi Henrikinpojalle Viipurista elokuun 3 p. 1595, Muscovitica Gränskommissioner R. A. — Sama Kaarle herttualle Tuppuransaaresta elokuun 16 p. 1595, Gottlundin kopiokirja S. A.

² Arvi Henrikinpoika ja Kyötikkä Fincke Kaarle herttualle Savonlinnasta elokuun 6 p. 1595, Gottlundin kopiokirja S. A. — Herttuan vastaus heille syyskuun 15 p. 1595, Muscovitica Gränskommissioner R. A. — Sen johdosta, mitä venäläiset puhuivat Kustaa I:n aikuisesta rajankäynnistä, mainittakoon, että Äyräpään kihlakunnan vouti Maunu Ille, Lappeen kihlakunnan tuo-

Klaus Hermanninpoika ja Yrjö Horn, jotka heinäkuun 27 p. olivat olleet jälkimmäisen isän, Henriikki Klaunpojan, hautajaisissa, tulivat vasta elokuun 14 p. meritieta Viipuriin. Matkallaan he olivat Tuppuransaarella tavanneet marskin, joka kertoi heille, että Fincke ja Tawast aikoivat Venäjän toimikunnan vaatimuksesta joututtaa rajankäynnin alkuunpanoa ja ottaa mukaansa toisia miehiä heidän sijaansa. Tämän johdosta Klaus Hermaninpoika ja Horn vielä samana päivänä laittoivat Finckelle ja Tawastille kirjeen lausuen kummeksivansa, että nämä niin »kevyesti» tahtoivat ryhtyä sellaisiin tärkeisiin tehtäviin, joista rauhankomissaarien oli annettava ohjeita. He kertoivat saaneensakin elokuun 4 p. Turussa neuvoja Steen Banérilta ja pyysivät, että Fincke ja Tawast vielä malttaisivat mielensä ja odottaisivat heitä jonkun päivän, luvaten lähteä seuraavana aamuna varhain Lappeen rantaan. Elokuun 17 p. he olivat Telataipaleella ¹ ja saatuaan täällä kuulla, että Fincke ja Tawast olivat tulleet Kukonkantaan ², he ilmoittivat näille menevänsä Varpavuorelle. Pari päivää myöhemmin he tapasivat Tawastin Sanasaassa ja lähtivät sieltä elokuun 20 p. kolmen miehen Haapalahteen ³, jossa he aikoivat odottaa

mari Perttu Juhonpoika ja Jääsken nimismies Sipi Matinpoika olivat muutamien vanhojen Äyräpään talonpoikien kanssa olleet kesäkuussa 1545 tutkimassa Viipurin läänin rajaa (Arwidsson, Handlingar X, 247. — J. Forsman, Ruotsin ja Venäjän väliset suhteet 1497—1560, 80). — Tsaarin asiamiesten ilmoituksesta näkyy, että Maunu Ille oli käynyt Savonkin rajaa tarkastamassa.

¹ Telataipale on Sulkavan kirkolta kaakkoon päin ja Varpavuoresta länteenpäin.

² Kukonkannasta sanotaan eräässä rajaluettelossa, että se on suuri Puruvedessä sijaitseva saari.

³ Sanasaarta ja Haapalahtea ei nähdä maanmittaushallituksen kartasta. Nimi Sanasaari on kenties luettava Saunasaareksi taikka Sauvasaareksi.

Finckeä mennäkseen sitten hänen kanssaan Varpavuorelle.¹

Pian sen jälkeen rajakomissioni oli kolme kertaa koolla. Venäjän edustajiksi oli siihen määrätty linnanpäällikkö Vasili Timofejevitch Pleshtshejev ja diakki Vasili Neljubov. Missä ensimmäiset keskustelut pidettiin, ei ole tunnettua. Ruotsin asiamiesten ollessa Sanasaarella (elokuun 19 p.) oli näet eräs venäläinen tulkki tullut sinne ilmoittamaan, että tsaarin valtuutetut eivät tahtoneet seurata heitä Varpavuorelle.²

Kokouksissa valtojen toimitusmiehet antoivat toisilleen kirjalliset luettelot niistä rajoista, joita he pitivät oikeina, mutta heti alussa huomattiin, että rajojen suunniteluissa kävi vaikeaksi saada aikaan sopimusta. Kysymys siitä, miten raja oli käytävä Puruveden kohdalla, synnytti suurimman erimielisyyden. Venäläiset vaativat, että se oli kulkeva Särkilahdesta Puruveden länsi- ja keski-osia pitkin³, mutta Ruotsin edustajat tahtoivat nojautuen Kustaa Vaasan hallitessa vuonna 1550 laadittuun raja-luetteloon vetää sen Varpavuoresta saman järven itäpuolitse. Vieläpä he vedoten talonpoikien ilmoituksiin selittivät, että Hirvivaarasta pohjoiseenpäin menevä raja oli käännettävä niin paljon oikealle, että 16 Putkilahden

¹ Nuorempi Klaus Fleming ja Yrjö Horn Tawastille ja Finckelle Viipurista elokuun 14 p. ja Ritasaaresta elokuun 17 p., Kopior ur Kankas-samlingen S. A. — Nuorempi Klaus Fleming y.m. Finckelle Sanasaaresta elokuun 19 p., Muscovitica Gränskommissioner. R. A.

² Klaus Fleming, Arvi Henrikinpoika ja Yrjö Henrikinpoika Finckelle elokuun 19 p. 1595, Muscovitica Gränskommissioner R. A.

³ Tsaarin valtuutettujen ehdotus näyttää olleen, että raja Puruveden tienoilla menisi seuraavien paikkojen kautta: Särkilähti, Utravesi, Enonlahti, Kukonkanta, Harvasaari, Hietakivi, Raikuuntaipale, Silvannonsaari. Vitterhets och antiqv. akademiens handlingar XX, 248.

kylän taloa¹ olisi joutunut Ruotsin haltuun, vaikka ne vanhastaan olivat kuuluneet Käkisalmen lääniin.² Kun mielipiteet olivat näin ristiriitaiset, niin venäläiset viimein ilmoittivat, että he eivät saattaneet tehdä lopullisia päätöksiä, ennen kuin posti, jonka he olivat lähettäneet suurruhtinaan luo, oli palannut ja tuonut heille menettelyohjeita. Komissionin jäsenet menivät tämän johdosta joksin aikaa erilleen (syyskuun 2 p.). Tsaarin asiamiehet jäivät kuitenkin Savonlinnan läheisyyteen Venäjän postia odottamaan.³

Ruotsin toimitusmiehet kirjoittivat syyskuun 4 p. Kaarle herttualle keskusteluissa ilmenneistä erimielisyyksistä. Vastatessaan heille lokakuun 2 p. herttua muun muassa lausui, että rajankäynti oli pantava alkuun Varpa-

¹ Hirvivaara näkyy sijainneen Punkaharjun eteläpäästä itään päin. Kts. A. Pelkosen tutkimusta »Entisajan muistoja Rantasalmen kihlakunnasta» (Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja XXII, 56) sekä siihen liitettyä karttaa. — Putkiniemestä ja sen ympäristöstä on olemassa seuraava rajankävijäin laatima selonteko: »Puruveteen pistää Haukiojan tienoilta peninkulman pituinen Putkiniemi, jonka kärki on melkein vastapäätä Käräjäkalliota. Tällä niemellä on Haukiojan puolella Levonvaaraniminen maakaistale, jolla asuu 6 venäläistä, sekä etäämpänä, vastapäätä Kiurunsaarta, puolen peninkulman pituinen alue, Paljakka, jolla asuu 4 venäläistä. Vitterhets och antiqv. acad. handl. XX, 243, 244 ja 257. Kts. Liitettä IV. — Punkaharjun seurakunnan kirkkoherra Y. K. Airola on hyväntahtoisesti antanut minulle tarkempia tietoja mainituista paikkakunnista. Hän on muun muassa ilmoittanut, että nimiä Levonvaara, Haukioja ja Putkilahti ei enää tunneta Puruveden seuduilla.

² Kirjoittaessaan tästä asiasta Klaus Eerikinpoika Flemingille he kuitenkin sanoivat epäilevänsä, saataisiinko siihen lopulta-kaan venäläisten suostumus. — Kysymys mainittujen talojen omistamisesta oli edellisinä aikoina usein aiheuttanut rajakahakoita ja ryöstöjä.

³ Rajakomissaarit Klaus Flemingille Savonlinnasta syyskuun 6 p. 1595, Gottlundin kopiokirja S. A. — Vitterhets och antiqv. acad. handlingar XX, 212 ja 257.

vuoresta¹ eikä suinkaan venäläisten tahdon mukaan Särkilahdesta ja että sitä oli jatkettava »Petta Jokea» lähellä olevaan Maanselänlampiin, koska siten kulkeva raja oli huomattu Ruotsille hyödyllisimmäksi. Herttua ei kuitenkaan itse tietänyt, missä mainittu joki ja lampi olivat. Putkilahden taloihin nähden hän sanoi suostuvansa siihen, että ne annettiin suurruhtinaalle, jolle ne ennen olivat kuuluneet. Kirjeensä lopussa hän lisäsi: »Jos huomaatte, että venäläiset yhä hangoittelevat vastaan, niin antakaa heidän tietää, että he eivät saa Käkisalmea takaisin, ennen kuin raja-asioista on sovittu ja Venäjällä olevat vangit vapautettu.»²

Toimikunnan uudestaan kokoonnuttua lokakuun 5 päivän tienoilla ei taaskaan saatettu sopia riidanalaisista kysymyksistä. Sentähden Ruotsin valtuutetut erosivat venäläisistä Putkilahdessa lähtien Varpavuorelle. He antoivat sitten näiden tietää, että he eivät jatkaisi keskusteluja, vaan pyytäisivät kuninkaalta sekä herttualta ja neuvoskunnalta uusia ohjeita, jos suurruhtinaan valtuutetut eivät kahden päivän kuluessa tulisi Varpavuorelle heitä tapaamaan. Samalla he huomauttivat, että rajankäynti siten lykkäytyisi seuraavaan kesään. Silloin venäläiset katsoivat parhaaksi ilmoittaa, että he olivat valmiit saapumaan sinne, missä Ruotsin edustajat olivat.

Näin ollen toimitusmiehet kokoontuivat lokakuun 15 p. Varpavuorelle. Venäläiset olivat jo niin myöntyväisiä, että erimielisyyttä oli ainoastaan Putkiniemellä sijaitsevien Paljakan ja Hangasniemen kylien maista, joilla asui 11 talonpoikaa. Varpavuorella ei kuitenkaan voitu viipyä silloin puhjenneen myrskyn ja sateen takia, jonka tähden

¹ Varpavuoren nimen asemesta on registratuuriin kirjoitettu: Veepevej(!)

² Samanlaisia Käkisalmen pidättämistä koskevia uhkauksia herttua neuvoi Viipurin läänin rajalle lähetettyjä toimitusmiehiä lausumaan venäläisille, jos nämä eivät suostuneet heidän vaatimuksiinsa.

komissioni lähti läheiseen Pellossalon¹ kylään neuvotte-luja jatkamaan. Siellä venäläiset pitkien väittelyjen jäl-keen vihdoin suostuivat meikäläisten vaatimuksiin, joten nuo 11 taloakin joutuivat Ruotsin haltuun.²

Rajakirja, joka sen jälkeen valmistettiin, on päivätty Varpavuorella 19 lokakuuta 1595. Sen mukaan rajan ete-läinen osa määrättiin kulkemaan jokseenkin niiltä paikoin, missä Mikkelin läänin itäinen raja nyt on. Alkaen Varpa-vuoresta raja vedettiin ensin Simpeleen järven ja Puru-veden välimaita koilliseen päin Valkeajärven ja Hirvi-vaaran kautta Kyrönsaareen ja Käräjäkallioon³, jotka olivat Puruveden itärannalla.⁴ Kyrönsaaresta, jota muu-tamissa asiakirjoissa sanottiin Kiurunsaareksi, oli toinen puoli kuuluva Savonlinnan lääniin, toinen puoli Käki-salmen lääniin, niinkuin ennenkin. Käräjäkalliosta raja jatkui Puruveden itäisiä selkiä tämän järven pohjois-päähän Pihlajalahteen⁵, edelleen (Raikuun)taipaleen poikki⁶, joka erottaa Puruveden Orivedestä, viimeksi-mainitun järven Pahaisenlahteen sekä sitten pitkin ja keskeltä Orivettä Paskaluodon kautta Kaatamalahteen⁷, josta se kääntyi Somertaipaleen kautta Juojärven Somer-lahteen. Tästä raja taipui Juojärveä myöten luoteeseen ja pohjoiseen, mennessä Ohtainsalmeen, Rikkaveteen, Kaa-vinkoskeen, Kaavinjärveen, Kellotaipaleeseen⁸, Vehka-

¹ Pellossalo on eteläisen Pihlajaveden isoimpia saaria.

² Rajamiehet Kaarle herttualle Pellossalosta lokakuun 19 p. 1595, Ur samlingen Livonica S.A.

³ Käräjäkallio on Putkiniemen koillispäässä.

⁴ Kts. Liitettä IV.

⁵ Pihlajalahti on Pihlajaniemen itäpuolella.

⁶ Taipaleella raja oli kulkeva Tervalammin kautta.

⁷ Kaatamalahti on Liperin kirkolta luoteeseen, Oriveden länsi-rannalla.

⁸ Kellotaipaleeksi sanottiin Kaavinjärven ja Vehkalahden välistä maata. Se oli pohjoisin väärennetyssä Pähkinäsaaren rau-hakirjassa luetelluista rajapaikoista.

lahteen, Kellopohjaan¹ ja Vuotjärveä pitkin Pisamäkeen², joka on Syvärinjärven kaakkoispuolella, Nilsin kirkolta itään.³

Savossa viitoitettiin rajapaikat samalla tavalla kuin Viipurin läänissä. Niihin pyykkeihin, joita toimikunta piti erittäin tärkeinä, hakattiin täydellisemmät merkit kuin muihin. Varpavuorella tavattiin terävä kivi, johon entisaikaan oli piirretty koukku. Nyt hakattiin siellä kallioon Ruotsin valtakunnan vaakuna, kolme kruunua, ja vuosiluku 1595 sekä alemmaksi molempien eteläisten toimikuntien jäsenten nimimerkit: C. F., A. H. T. (monogrammana), G. F., J. H., L. T. (monogr.), M. L. (monogr) ja A. T. (monogr.). Venäläisten taas sanotaan piirtäneen samalla paikalla kiveen ristin sekä jotakin kirjoitusta. Somertaipaleella pantiin erääseen tienvieressä olevaan isoon kiveen Ruotsin merkeiksi vuosiluku 1595 sekä sen alapuolelle kolme kruunua ja Savon neljän rajankävijän nimien alkukirjaimet. Eräällä vuorella, joka oli Ohtainsalmen⁴ ääressä, sekä Pisamäellä tehtiin samanlaiset merkinnät kuin Somertaipaleella. Savon puolella Kaavinkoskea sijaitsevalle vuorelle hakattiin vuosiluku 1595 ja

¹ Kellopohja on Vuotjärven kaakkoisin lahti.

² Kts. Liitettä II. — Viimeksimainituista nimistä nähdään useimmat myös maanmittaushallituksen yleiskartasta.

³ Sverges Traktater V, I, 100.

⁴ A. Pelkonen mainitsee (l. c, 54), että hän on »itse omin silmin nähnyt ja sormin koetellut» Täysinän rauhan rajamerkit Ohtainsalmen savonpuoleisella rannalla, Tuusniemen pitäjän Kiukooniemen tilaan kuuluvalla kalliolla. Tuusniemellä kerrottiin hänelle, että Somersalmen kalliossa, Juojärven eteläpäässä, myös oli olemassa piirroksia. Pisanmäellä hän huomasi merkit hakatuiksi vuoren »kaljuun päälakeen», jota paikkakuntalaiset sanovat Korjanperäksi. Ne voitiin siellä erottaa, vaikka ne aikojen kuluessa olivat sammaltuneet. (Vrt. Suomen Matkailijayhdistyksen vuosikirjaa 1904). Mielenkiintoista olisi saada tietää, ovatko kenties Täysinän rauhanteon jälkeen tehdyt rajamerkit säilyneet meidän aikoihimme useissakin paikoin.

sen alapuolelle kolme kruunua, mutta ei mitään nimiä. Vehkalahdella piirrettiin vedessä olevaan kiveen risti ja sen yläpuolelle kruunu. Kellontaipaleella leikattiin tienvieressä kasvavaan kahteen kuuseen kruunu, risti ja vuosiluku 95.¹

Raja oli meikäläisten tahdosta käyty jokseenkin Pähkinäsaaren väärennetyn rauhankirjan mukaan.² Sitkeillä ponnistuksillaan Ruotsin asiamiehet olivat voittaneet Suomelle useita paikkakuntia, jotka kauan olivat olleet riidan alaisina. Tällaisia olivat esimerkiksi: Puruveden kaakkoispuolella sijaitseva alue (Putkilahti), Puruveden pohjoispäässä oleva Pihlajaniemi, Pahaisenlahden maat Oriveden eteläpuolella ja Kaatamon kyläkunta, jonka maat idässä rajoittuivat Oriveteen.³ Näiden kylien alueilla ja erittäinkin niiden takalistoilla, joille ei kukaan edellisinä aikoina ollut uskaltanut asettua, koska partiojoukot alinomaan olivat retkeilleet niillä, Savonlinnan päällikkö Fincke jakeli maita uudisasukkaille. Itselleenkin hän pyysi Kaarle herttualta jonkun siellä sijaitsevan pienen maa-alan elinajakseen⁴, ja herttua suostuikin hänen anomukseensa lausuen joulukuun 18 p. 1595 rajamiehille laittamassaan kirjeessä: ⁵ »Koska rajankäynnissä on saatu valtakunnalle kauniita alueita, olemme katsoen siihen uskolliseen palvelukseen, jota Kyötikkä Fincke siinä asiassa

¹ Vitterhets o. antiqv. acad. handl. XX, 235, 239, 240.

² Savon komissionin määräämistä rajapaikoista ei ainoatakaan ollut mainittuna Pähkinäsaaren oikeassa rauhankirjassa, kun taas väärennetyssä rauhankirjassa tavattiin m.m. nimet: Varpavuori, Valkiajärvi, Kyrönsaari, Kärealuoto, Raikotaipale, Paschaluoto, Somertaipale, Ochtansalmi, Kaavinkoski ja Kellontaipale.

³ Kts. karttaa, joka on liitetty A. Pelkosen edellämäinituun teokseen. (Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja XXII).

⁴ Fincke Kaarle herttualle lokakuun 25 p. 1595, Ur samlingen Livonica S.A.

⁵ Kopior ur Kankas-samlingen S. A.

on tehnyt Ruotsille, armossa antaneet hänelle puolen verotilaa siitä maasta, joka nyt on joutunut rajan tälle puolelle ja on asumaton.¹

Savon toimikunnan työ jäi kuitenkin keskeneräiseksi siihen nähden, että rajaa ei oltu käyty Repolaan asti niin kuin oli määrätty.² Syy tähän laiminlyöntiin oli Venäjän asiamiesten, jotka olivat kieltäytyneet jatkamasta rajaa Pisavuoresta sanoen, että heillä ei ollut siihen tsaarilta valtuutta. He olivat myöskin kertoneet Venäjän komissaarien sopineen keskenänsä Moskovassa, että Pohjanmaan toimikunnan oli aloitettava työnsä Pisavuoresta.³ Tietämättä tästä venäläisten nostamasta selkkauksesta Kaarle herttua pyysi joulukuun 18 p. 1595 antamassaan kirjeessä⁴ Ruotsin valtuutetuilta selitystä, miksi he eivät olleet pyykitystä lopettaessaan noudattaneet Täysinässä tehtyä päätöstä.⁵

Klaus Hermanninpoika Fleming näkyy, ainakin myöhemmin, arvelleen, että rajankäynnin jatkaminen Repolaan asti olisi käynyt Savon komissionille kovin vaikeaksi ja mahdottomaksikin, vaikka venäläiset eivät olisikaan sitä vastustaneet. Hän kirjoitti siitä asiasta helmikuun 1 p. 1596 Kyötikkä Finckelle: »Rauhanteossa tosin sovit-

¹ Fincken siten saamat maa-alat näyttävät olleen Vaaran kylässä ja Paljakassa. A. Pelkonen, l. c. 355.

² Pisamäen ja Repolan väliä on noin 12 nykyistä peninkulmaa.

³ Fincken ja Tawastin yhtäpitävissä kertomuksissa esitetään asia siten. — G. Fincken kirjeet Pohjanmaan rajakomissionille lokakuun 26 p. 1595, joulukuun 9 p. 1595 ja tammikuun 24 p. 1596 sekä Sven Pietarinpojalle tammikuun 5 p. 1596. — Arvi Tawastin kirjeet Finckelle joulukuun 9 p. 1595 sekä Pohjanmaan rajakomissionille helmikuun 1 p. 1596. — Maunu Niilonpojan kirje nuoremmalle Klaus Flemingille ynnä muille tammikuun lopulla 1596. — Kaikki nämä kirjeet tavataan kokoelmassa Excerpter ur Kankas-samlingen S. A.

⁴ Herttuan kirje tuli Finckelle tammikuun 24 p. 1596.

⁵ Acta historica S. A. — Toimikunnan jäsenten vastausta en ole löytänyt arkistoista.

tiin, että niiden, jotka tutkivat Savonlinnan läänin rajaa, oli alettava Puumalan neljänneksestä ja päätettävä rajankäynti Repolaan, mutta nämä nimet on lausuttu umpimähkään ja arvaamalla. Jos olisimme panneet toimituksen alkuun Puumalan neljännekseen kuuluvasta Särkilahdesta, niin tämä ei olisi voinut tapahtua ilman Ruotsin valtakunnan suurta vahinkoa. Venäläiset taas eivät olisi saattaneet suostua semmoiseen vääryyteen, että me olisimme tunkeutuneet Repolaan, joka on Venäjällä 20 peninkulman päässä rajasta.»¹

Rajan merkinnässä oli Puruveden ja Oriveden välisellä taipaleella tapahtunut ikävä erehdys. Komissaarit olivat käskeneet Hannu von Oldenburgin ja Ambrosius Henrikinpojan venäläisten kanssa pyykittää rajapaikkoja Kyrönsaaresta pohjoiseen päin. Kun nämä saapuivat Käräjäkalliolle, niin Ambrosius Henrikinpoika kehoitti muutamia venäläisiä menemään tulkki Tapani Matinpajan kera maata myöten Pihlajalahden päähän, luvaten itse tulla sinne muiden miesten seuraamana vesitse. Hänen ja Hannu von Oldenburgin oli sitä ennen toimitettava rajankäynti Kyrönsaarella. Mutta ennenkuin Ambrosius Henrikinpoika pääsi Pihlajalahden pohjoispuolelle, olivat sinne menneet venäläiset jo ryhtyneet raivaamaan rajaa. He eivät kuitenkaan johtaneet sitä Tervalampiin, joka oli Täysinän rauhanteossa määrätty viittapaikaksi Pihlajalahden ja Pahaisenpohjan välimaille, vaan hakkuuttivat rajamerkit mainitusta lammista länteenpäin sijaitsevan Tervajärven rannalle. Tapani tulkki ei ymmärtänyt vastustaa tätä juonta, vaikka Savosta siten leikattiin Käkisalmen läänille kahden virstan levyinen ja seitsemän virstan pituinen maakaistale. Pyykitysretkeltään venäläiset palasivat Pihlajalahden päähän, juuri kun Ambrosius Henrikinpoika saapui sinne. Saatuaan tiedon venäläisten

¹ Kopior ur Kankas-samlingen S. A.

julkeasta teosta hän ilmoitti heille, että Ruotsin toimitusmiehet eivät suostuneet heidän viitoittamaansa rajaan, ja vaati, että raja oli käytävä Tervalampiin. Venäjän miehet lähtivät kuitenkin heti omaan maahansa ryhtymättä rajaa korjaamaan. Kun Ambrosius Henrikinpoika sitten suoritti omilla miehillään merkinnän Tervalammille, niin niillä tienoin tuli olemaan kaksi eri suuntaan menevää rajaa.¹ Mutta venäläiset eivät hyväksyneet Ambrosius

¹ Siitä asiasta Ambrosius Henrikinpoika kertoi, että Pihlajalahden ja Pahaisenpohjan väliselle rajanosalle oli määrätty hänen lippukuntansa vänrikki Erkki Antinpoika sekä Juhani Laurinpoika eräiden venäläisten kirjurien kanssa ja että tulkki Tapani Matinpoika, kun nämä jättivät tehtävänsä toimittamatta, oli ymmärtämättömyydessään lähtenyt omin päinsä muutamien venäläisten mukana hakkaamaan ristejä ja kruununmerkkejä Tervajärvelle. Tapani Matinpoika oli siis Ambrosius Henrikinpojan sanojen mukaan ollut rajaa pyykittämässä, vaikkei hän ollut saanut siihen mitään määräystä. Tätä tämmöistä asian selitystä vastaan puhuu kuitenkin Tapani tulkin oma kertomus, jossa lausuttiin: »Kun Ambrosius Henrikinpoika lähetti minut ja Pekka Pietarinpoika Anttoisen, jonka piti hyvin tuntea sikäläiset rajaolot, muutamien rajantarkastukseen määrättyjen venäläisten kanssa käymään rajaa Pihlajalahdesta Tervalampiin, niin hän lausui minulle »Minne ryssä tekee ristin, tulee teidän merkitä kruunuja» lisäten, että me siellä tapaisimme Erkki vänrikin sekä Juhani-nimisen papinpojan. Näitä emme kuitenkaan löytäneet, sillä he olivat ennen tuloamme lähteneet tiehensä. Sen jälkeen soudatimme veneemme Villaisen nimisen venäläiskylän rantaan ja siellä tapasimme suomalaisen talonpojan, Matti Toropaisen. Häntä minä pyysin näyttämään meille oikeata rajaa, ja hän lupasikin tulla seuraavana aamuna luoksemme, mutta ei pitänytään sanaansa, vaan riensi omille kalavesilleen, emmekä häntä sen koommin nähneet. Sitten menimme erääseen mainitussa kylässä olevaan taloon ja kysyimme isäntää, josta Ambrosius Henrikinpoika oli sanonut, että venäläiset saisivat hänet oppaakseen. Isäntä ei kuitenkaan ollut kotona, jonka tähden venäläiset vaativat mukaansa talon rengin. Tämä ja venäläinen talonpoika Iisakki Huroinen, joka oli meillä soutajana, neuvoivat meitä sitten rajalle, ja, minne venäläiset laittoivat ristejä, sinne me hakkasimme saamamme käskyn mukaan

Henrikinpojan merkintää, jonka toimeenpanemisessa he eivät olleet olleet mukana, ja siitä syntyi seuraavina aikoina selkkauksia.¹

Muistakin syistä alkoi pian pyykityksen jälkeen riitoja Savon rajalla. Kyötikkä Finckelle kerrottiin syksyllä 1596, että Liperin, Viinijärven ja Putkilahden² kylien karjalaiset asukkaat olivat polttaneet kaskia ja niittäneet heiniä Savon puolella. Hän käski silloin Esko Paavalinpojan, joka toimi kihlakunnan tuomarin sijaisena Savossa, pitää asiasta tutkimuksen ja pyysi Arvi Tawastia toimittamaan siihen tilaisuuteen joitakin Käkisalmen miehiä. Tawast suostuikin tähän pyyntöön³ ja ehdotti, että tutkimuksessa korjattaisiin myöskin se erehdys, joka oli tehty rajaa merkittäessä Tervalammin tienoilla.

kruununmerkkejä. Kun Ambrosius Henrikinpoika ja Hannu von Oldenburg tulivat meitä noutamaan, niinkuin sovittu oli, niin he huomasivat heti, että raja oli käyty väärin, ja korjasivat sen oikeaksi. Jumala tietää, että en ole tehnyt tätä omin päin, vaan olen toiminut Ambrosius Henrikinpojan käskyn mukaan. Sen on Pekka Anttonen, joka oli kanssani, todistava». — En tiedä, mikä tässä kertomuksessa enemmän kummastuttaa, Ambrosius Henrikinpojan anteeksiantamaton, tärkeässä valtioita koskevassa toimessa osoittama leväperäisyyskö vai Tapani Matinpojan tavaton yksinkertaisuus.

¹ Fincke Tawastille Savonlinnasta syyskuun 13 p. 1596, G. Fincken kopiokirja N:o 4. R. A. — Hannu von Oldenburgin ynnä muiden kertomus, annettu Säämingin käräjillä lokakuun 6 p. 1596, Muscovitica Gränskommissioner 1595—1596 R. A. — Kertomus, jonka Savonlinnan isäntä Salomon Ille, neljänneksenjohtaja Hannu von Oldenburg, Pienen-Savon vouti Pentti Hannunpoika, Savonlinnan saarnaaja Hannu herra, linnankirjuri Perttu ja entinen alivouti Simo Ollinpoika antoivat marraskuun 28 p. 1597 pidetyssä Savonlinnan linnaoikeudessa, Muscovitica Gränskommissioner R. A. — Fincke Käkisalmen päällikölle joulukuun 14 p. 1597, G. Fincken registratuuri R. A.

² Kts. Liitettä II.

³ Fincke Arvi Tawastille syyskuun 2 ja 13 p. 1596 ja Tawast Finckelle syyskuun 5 ja 17 p. 1596, Fincken kopiokirja N:o 4 R. A.

Syyskuun 26 p. 1596 kokoontuivat Fincken lähettämät Hannu von Oldenburg, Esko Paavalinpoika, Ambrosius Henrikinpoika ja Simo Ollinpoika sekä Käkisalimesta tulleet Antti tulkki, lippukunnan päämies Pietari Reonpoika, Henrikki Saalis ja kirjuri Mikko Tram läänien rajalla, Puruveden pohjoispäässä olevan Ängervöisenlahden rannalla sijaitsevaan taloon. Toimitusmiesten kertomuksesta huomataan, että he pääasiallisesti tutkivat Puruveden ja Oriveden välisellä taipaleella olevaa rajan osaa. Heidän seurassaan olevista savolaisista kolme vannoi, sormi lakikirjalla, että oikea raja kulki Pihlajalahdesta Tervalampiin ja siitä Pahaisenpohjaan; paikalle saapuneet Käkisalmen läänin talonpojat taas väittivät rajan menevän Tervajärven kautta. Fincke oli kehoittanut toimitusmiehiä hakkuuttamaan puut Tervalammin rajalta, niin että se olisi saatu kolmen sylen levyiseksi, mutta yllämainittu Mikko Tram ei suostunut tähän, ja toinenkin käkisalmelainen Antti tulkki näkyy sitä vastustaneen. Tram sanoi, että hänellä ei ollut Arvi Tawastilta valtuutta siihen. Huomataan, että riitoja ei silloin tapahtuneessa tutkimuksessa saatu selvitettyiksi. Kertomuksessaan toimikunta lausui sen toivomuksen, että näistä asioista sovittaisiin venäläisten kanssa, ennen kuin Käkisalmi annettiin heidän haltuunsa, koska muuten oli pelättävä, että rajakysymys aiheuttaisi uusiutuvia rettelöitä ja veritöitä.¹

Fincke näyttää sitten omin neuvoin raivuuttaneen metsän Tervalammille suunnatulta rajanosalta.

¹ Edellämainittu Hannu von Oldenburgin ynnä muiden kertomus lokakuun 6 p. 1596. — Salomon Illen ynnä muiden kertomus marraskuun 28 p. 1597, Muscovitica Gränskommissioner R. A. — Fincke Kermo Henrikinpojalle Porkkalasta joulukuun 10 p. 1596, Fincken kopiokirja N:o 4 R. A.

Pohjoisen komissionin tehtävä oli vaikeampi kuin toisten siitä syystä, että Kainuussa ei ollut juuri mitään tietoja vanhoista rajoista. Pähkinäsaaren rauhankirjassa oli Karjalankoskesta pohjoiseenpäin mainittu vain kolme rajapaikkaa, nimittäin Kolumakoski¹, Petäjoki ja pohjoinen meri, mutta kukaan ei enää voinut varmaan sanoa, mitä noilla nimillä tarkoitettiin. Pohjoisesta merestäkin saatettiin olla epätietoisia, koska sillä oli eri nimet rauhankirjan ruotsin-, venäjän- ja latinankielisessä kappaleessa.² Kauan aikaa olivat venäläiset, nojaten mainittuun rauhankirjaan, tahtoneet saada haltuunsa koko Kainuuta Pohjanlahden rannikkoihin asti huolimatta siitä, että Ruotsi oli ryhtynyt näitä rantamaita hallitsemaan sitä mukaa kuin niihin oli tullut suomalainen väestö. Heidän pyyteitään kuvaa selvästi eräs kirje, jonka Iin ja Limingan pitäjäläiset lähettivät Ruotsin hallitukselle vuonna 1490. Siinä lausuttiin: »Venäläiset sanovat, että maa ja vesi, joilla me asumme, kuuluvat heille, ja tahtovat pakottaa meitä maksamaan heille vuotuista veroa kolme valkoista nahkaa kultakin maassa olevalta mieheltä. He vaativat meiltä puolet Kemijoesta ja kaikki lohivedet aina Saloisten pitäjässä sijaitsevaan Pyhäjokeen asti. Tämän joen suun ulkopuolella on kivi, jota nimitetään Hanakiveksi.³ Sitä he nimittävät rajapaikaksi ja väittävät, että raja kulkee

¹ Eräissä Kustaa Vaasan aikana tehdyissä rajaluetteloissa nähdään sen nimenä Kolmenkoski, Klomenkoski, Kolomenkoski. O. S. Rydberg, *Sverges Traktater* I, 462.

² Kuten tunnettua sitä nimitettiin venäläisessä rauhankirjassa Kajaanin- (Kainuun-) mereksi ja latinankielisessä Helsingin mereksi, mutta ruotsinkielisessä sanottiin vain, että raja päättyi »nor i haffuit». Ruotsalaiset näyttävät siis jo Pähkinäsaaren rauhanteossa, niinkuin sittemmin, olleen sitä mieltä, että venäläisten käyttämä nimitys Kainuunmeri merkitsi Pohjoista Jäämerta.

³ Hanhikivi-niminen luoto on noin 6 kilometriä Pyhäjoen suusta pohjoiseen.

siitä meren poikki länteenpäin Biwre-luotoon¹, joka on Skällatan (Skelleften) pitäjässä, sekä edelleen pohjoiseen päin Tornioon, Kemiin ja Kemijokea pitkin Ruaniin (Rovaniemeen) asti.»² Näiden sanojen mukaan venäläiset siis eivät edes tyytyneet Kainuuseen, vaan olisivat tahtoneet siirtää rajan Ruotsin puolelle Pohjanlahtea. — Ne kauppatkat, joita karjalaiset ammoisista ajoista olivat tehneet Pohjanmaan rannikolle, olivat osaltaan kiinnittäneet venäläisten huomion »seitsemän virran maahan».³

Kuten jo mainittiin⁴ oli Kustaa Vaasa, kun ei venäläisten kanssa saatu yhteisiä rajankäyntejä toimeen, omasta puolestaan tutkituttanut valtakunnan itärajoja, ja näiden tutkimusten johdosta oli tehty useitakin rajaluetteloita. Ennenkuin ryhdymme tarkastamaan Pohjanmaan rajakomissionin toimintaa, on meidän pikimmiten luotava silmäys mainittuihin tutkimuksiin.

Erään siihen aikaan (vuoden 1540 tienoilla laaditun) luettelon mukaan piti rajan pohjoisessa kulkea Kellotaipaleesta Lastukosken⁵, Nurmesjärven, Älnteenjärven, Haa-jaistenjärven ja Laakajärven kautta Jormasjärveen, Nuasjärveen ja Oulujärveen⁶ sekä siitä Käsmäjoen⁷ suohon, joka on Kuusamon pitäjän eteläosassa.⁸ Tämä luettelo on luultavasti koitettu tehdä silloisten asutusolojen perusteella.

¹ Bjuröklubb on Länsipohjan rannikolla vastapäätä Hanhikiveä.

² O. S. Rydberg, *Sverges traktater* I, 465.

³ Ne seitsemän Pohjanmaan virtaa, joiden rannoille venäläiset pyrkivät, olivat kronikkain mukaan Siikajoki, Liminganjoki, Oulujoki, Iijoki, Kemijoki, Tornionjoki ja »Keinta» (Kainuunjoki?). Eräässä kronikassa puhutaan Pohjanmaan kymmenestä virrasta.

⁴ Kts. sivua 434.

⁵ Lastukoski on Syvärin ja Vuotjärven välissä.

⁶ Toisessa luettelossa rajan mainittiin menevän vähän idempänä Tiilikanjärven kautta Oulujärveen. Enewald l.c. 67.

⁷ Ylläolevat nimet nähdään maanmittaushallituksen kartasta.

⁸ O. S. Rydberg, *Sverges Traktater* I, 500 ja 501.

Erikoista huomiota ansaitsevat ne rajantutkimukset, jotka toimitettiin vuosina 1550 ja 1551, sillä ne olivat nähtävästi viimeiset — tai ainakin viimeisiä — ennen Täysinän rauhaa ja Ruotsin asiamiehet vetosivat niihin usein niissä rajantarkastuksissa, jotka seurasivat tätä rauhan- tekoa. Pohjanmaan vouti Ragnwald Halvorinpoika, joka vuonna 1550 useiden luotettavien ja silloisia asutusoloja tuntevien miesten kanssa tutki Pohjanmaan rajaa, tuli siihen päätökseen, että se oli suunnattava paljon enemmän itään tai oikeammin koilliseen päin, kuin mitä edellisissä tarkastuksissa oli arveltu. Se oli hänen mielestään kulkeva Petajoesta — jonka aseman hän siis näyttää tietäneen — Maanselänlammin kautta Iivaaraan ja Kaijansalmeen¹ sekä sitten Oriajokeen² ja Kuollaan, joten osa Turjan niemimaasta olisi tullut kuulumaan Ruotsille.³

¹ Kaijansalmen sanottiin sijainneen neljä silloista peninkulmaa Iivaarasta itäänpäin (Enewald l.c. 70, muist. 1). Se näyttää siis olleen lähellä Venäjän nykyistä rajaa jossakin niistä pienistä järivistä, joiden vedet laskevat Pistojoen kautta.

² Ei ole aivan selvä, tarkoitetaanko nimellä Oriajoki sen ajan asiakirjoissa Kuollajokea vai Uurajokea, joka laskee mereen kaksi peninkulmaa Kuollajoen suusta länteenpäin.

³ Ragnwald Halvorinpojan luettelossa mainittiin seuraavat Pohjanmaan rajapaikat: Petajoki, Taviovuori, Suomensuo, Maanselänlampi, Tipasjärvi, Saumajoki, Kalliojoki, Karsemajoki, Vuokinlatvajärvi, Sarvitaipale, Iivaara ja Kaijansalmi. Tipasjärvi sijaitsee Sotkamon kaakkoisosassa, 64:n leveysasteen tienoilla. Sarvitaipale on niillä seuduilla, missä Suomussalmen ja Kuusamon välinen raja päättyy Venäjän rajaan, eli leveysasteella 65 30'.

Lapin rajasta sanottiin samassa luettelossa tarkemmin, että se oli menevä Kaijansalmesta 6 peninkulmaa koillista kohti Malsekoon (Maanselkään?), edelleen 5 penink. Valmakuruun, 12 penink. Askavaaraan, 5 penink. Paskavaaraan, 10 penink. Musikkajärveen, 5 penink. Musikkavaaraan, 10 penink. Sonial-nimiseen lappalaiskylään, 10 penink. Petäjärveen, 15 penink. Oriavaaraan eli Oriatunturiin, 10 penink. Oriajokeen sekä 15 penink. Oriavuoon. — Sonial on kenties sama kuin Suonikylä, joka sijaitsee

Tornion pirkkalaiset olivat antaneet Ragnwald Halvorinpojalle tietoja Lapin rajaoloista.¹

Olemme nähneet, että Juhani III koetti levittää Ruotsin valtaa Kuollan tienoille asti ja että tämä yritys ei onnistunut.

Kaarle herttua kiinnitti Venäjän sodan viimeisenä vuotena paljon huomiota Pohjan perien raja-asioihin. Maaliskai huhtikuussa 1595 hän määräsi aseistomestari Olavi Juhonpojan tutkimaan Oulujärven pohjoispuolella olevaa rajaa. Tämän tuli sitä varten mennä mainitulta järveltä Kannanlahteen, Pyhäniemeen, Kuollaan, Näätämöön²,

Luttojoen varrella Venäjän Karjalassa. Luttojoki, jonka lähteet ovat Inarijärven eteläpuolella, laskee Tuulomajoen kautta Kuollajokeen Kuollan kaupungin kohdalla. Vrt. Nils Enewaldin teosta *Sverige och Finnmarken* 70, muist.

Eräässä toisessa senaikuisessa, muutoin yhtäpitävässä pohjoisten rajojen selostuksessa tavataan lisäksi, jossa mainitaan, että Petajoen ja meren välillä oli muitakin rajapaikkoja, ja kehoitetaan tarkoin tutkimaan, mitkä niistä olivat Ruotsille hyödyllisimmät. Lisäykseen on kirjoitettu seuraava edellisistä osaksi poikkeava rajaluettelo: Petajoki, Maanselänpolvi, Suomensuo, Kippenlatva, Vuokinlatva, Sarvitaipale, Iivaara, Kaiwasalmi (Kaijansalmi), Valmikuru, Oulangansuu, Revasvaara (Revasjäнкä), Askavaara (Askajänkä), Turjanniemi. *Muscovitica Gränshandlingar* R. A. — Oulanganjoki laskee Kuusamon Paanajärvestä Venäjän Karjalassa sijaitsevaan Pääjärveen.

¹ Vuonna 1596 kertoivat muutamat vanhat Lapin asukkaat Pohjanmaan rajakomissionille, että Kustaa kuninkaan aikana Lapin rajaa tutkimaan lähetetyt pirkkalaiset olivat kirjoittaneet luettelonsa Kaijansalmen ja Oriavuonon välillä sijaitsevien paikkakuntien nimiä »sen mukaan kuin he itse olisivat toivoneet rajan kulkevan». (*Handl. rör. Skand. hist.* XXXIX, 147, 148 ja 154.) — Ei saata kieltää, että pirkkalaisten selostuksella, mikäli se koski Pohjan äärimmäisiä periä, oli sangen heikko pohja.

² Näätämön kylä on Näätämön- (Neiden-) joen varrella. Tämä joki laskee Jäämereen Paatsjoen suun länsipuolella. Näätämön nimenä nähdään ruotsinkielisissä asiakirjoissa: Neugdoma, Meidema, Maidema y.m.s.

Paatsjoelle¹ ja Varankiin.² Luultavaa kuitenkin on, että Olavi Juhonpojalle uskottu tehtävä jäi häneltä suorittamatta. Herttua ei ollut Kainuun rajaoloista paremmin selvillä kuin muutkaan. Samaan aikaan, jolloin mainittu määräys annettiin Olavi Juhonpojalle, hän kirjoitti Pohjanmaan voudille Tuomas Yrjönpojalle, että tämän oli otettava muiden huomaamatta selkoa, missä raja kulki Oulujärven ja Savonlinnan välillä, ja vähän myöhemmin hän käski Tuomas Yrjönpojan erittäin tiedustella, missä läänissä ja pitäjässä Petajoki sijaitsi. Tästä joesta, sanoi herttua, raja oli menevä pohjoiseen mereen sen selvityksen mukaisesti, jonka rajantarkastajat olivat vuonna 1550 asiasta antaneet.³ Herttua ei näytä pitäneen Pyhäjokea Pähkinälinnan rauhankirjan Petajokena. Kuitenkin hän tiesi Pyhäjoen pitäjää mainittavan myöskin Petajoen nimellä. Tämä huomataan siitä, että hän kesäkuun 22 p. 1595 lähetti kirjeen »Petajoen pitäjäläisille».⁴

¹ Paatsjokea nimittivät ruotsalaiset kirjeissään Basiokiksi ja Basinkiksi.

² Kertoessaan Olavi Juhonpojan määräyksestä Täysinässä silloin oleville Ruotsin lähettiläille herttua lausui: »Tanskalaisten rajat menevät Kannanlahdesta Pyhäniemelle »Kilduun»-saareen, Seitsemään saareen ja Ölantiin asti sekä sitten takaisin Kuollaan, Varankiin ja Vuoreijaan. Nämä rajat ruotsalaisillakin oikeastaan pitäisi olla, niin että he voisivat ottaa veroja venäläisten ja tanskalaisten rinnalla, vaikka tämä on voutien leväperäisyyden johdosta laiminlyöty. Mutta jos rajankäynnissä ei päästä näin etäälle, on ainakin pyrittävä niin kauas kuin voidaan.» H. R. Kirje lähettiläille huhtikuun 16 p. 1595. — Kildin-saari on lähellä Turjan rannikkoa, Kuollavuonon suusta itäänpäin, 34:n pituusasteen kohdalla (Greenwichin meridianista lukien). Seitsemän saaren ryhmä on 37 ja 38 asteen välillä. Mitä Jäämeren saarta herttua tarkoitti Öland-nimellä, en tiedä.

³ H. R. Kirje Tuomas Yrjönpojalle toukokuun 16 p. 1595. — Nils Enewald l.c. 89, 90.

⁴ Petajoen nimenä on herttuan kirjelmässä Pytheiocki ja Petheiocki. H. R.

Pian sen jälkeen kuin rauha oli tehty, määrättiin ratsu-
mestari Hannu Hannunpoika¹, Pohjanmaan sotaväen
päälikkö Sven Pietarinpoika Bagge, sihteeri Gerhard Jos-
ting², Pohjanmaan alilaamanni Eerikki Olavinpoika ja
vouti Tuomas Yrjönpoika jäseniksi³ Pohjanmaan raja-

¹ Monikkalan haltija. — Valtakunnan registratuurissa on
häntä erehdyksessä nimitetty Hannu Laurinpojaksi.

² Gerhard Josting — nimi nähdään myös muodoissa Gerdt
Jost ja Jostsen — oli kotoisin Zwollin kaupungista, Hollannista.
Hän oli mennyt Juhani III:n palvelukseen, ja vuonna 1586 oli
hänet lähetetty ulkomaille myömaan Ruotsin vaskea. Alkupuolella
vuotta 1592 hän tuli Hiiumaalle, jonne Juhani kuningas
näkyä määränneen hänet voudiksi. Siellä hän perusti ruunulle
suolakeittämön, joka kuitenkin ei kannattanut eikä sentähden
tullut pitkä-aikaiseksi. Arvi Stålbarm ja Yrjö Boije kertoivat
molemmat hallitukselle, että hän teki vääryyttä ja väkivaltaa
Hiiumaan asujamille. Kun Boije vuonna 1593 kävi saarella pitä-
mässä tarkastusta, valittivat sikäläiset talonpojat hänelle, että
heillä oli suolakeittämöstä sietämätön rasitus, lausuen samalla,
että heidän täytyi lähteä tiloiltaan, jollei asiassa tapahtunut muu-
tosta, ja että useat jo olivat jättäneet talonsa autioiksi. Boije
ehdotti silloin herttualle, että suolakeittämä lakkautettaisiin. Sen
ohessa hän antoi herttuan tietää, että Josting ei ollut toimittanut
Tallinnaan ruunun saatavia, niinkuin Hiiumaan edelliset voudit
olivat tehneet, ja pyysi, että Josting kutsuttaisiin sieltä pois,
koska hän oli kelpaamaton hallinnolliseen virkaan. Kesällä
vuonna 1593 Josting lähtikin Ruotsiin. Kaarle herttua, jonka
luottamusta hän ei kuitenkaan menettänyt, lähetti hänet vuo-
sien 1594 ja 1595 välisenä talvena Jäämeren rannoille otta-
maan selkoa sielläolevien norjalaisten ja ruotsalaisten voutien
välisistä riidoista. Arvi Eerikinpoika Sigismund kuninkaalle
maaliskuun 18 p. 1593, Ingrica R. A. — Yrjö Boije Kaarle
herttualle heinäkuun 27 p. 1593. R. A. — Handl. rör. Skand.
hist. XXXIX, 129. — H. R. Gerdt Jostingille marraskuun 23 p.
1594 annettu valtakirja. O. A. Johnsen, Finmarkens politiske
historie 74—77.

³ Herttua oli ensin aikonut lähettää myöskin Hartikka Hen-
rikinpojan sekä luutnantti Jaakko Olavinpojan Pohjanmaan
rajalle, mutta heitä ei sitten mainittukaan valtakirjassa. H. R.
Kirje Matti Laurinpojalle kesäkuun 14 p. 1595.

komissioniin.¹ Heidän valtakirjassaan² sanottiin, että heidän tuli käydä Venäjän asiamiesten kanssa raja Savonlinnan läänistä Kannanlahteen sekä siitä Pyhäniemen ympäri.³ Toimikunnan jäsenistä oli kolme ensiksimmäintä Ruotsissa, kun heille määräys annettiin. Tukholman linnan isännät saivat käskyn ottaa Kalajoen kirkkoherran, tunnetun Ljungo Tuomaanpojan aluksen, joka silloin sattui olemaan siellä, rajankävijäin käytettäväksi matkalla.⁴

Ennenkuin toimitusmiehet pääsivät lähtemään Ruotsista, tuli herttualle pohjalaisilta vouti Tuomas Yrjönpoikaa vastaan valituksia, jotka vaikuttivat sen, että herttua kielsi Hannu Hannunpoikaa ottamasta tätä mukaansa rajalle, vieläpä määräsi, että Tuomas Yrjönpoika oli lähetettävä Ruotsiin tutkittavaksi. Omituista on sen tähden, että viimeksimainittu sitten tavataan muiden toimitusmiesten joukossa. Mutta Eerikki Olavinpoika, joka piti kiivaasti Klaus Flemingin puolta Kaarle herttuaa

¹ Herttuan kansliakirjuri Kaarle Raaf ja tulkki Samuli saivat käskyn liittyä toimikuntaan. — Herttua kehoitti myös tunnettua Pohjanmaan kauppiasta Hannu Fordeelia, joka oli paikkakunnallisiin oloihin perehtynyt, seuraamaan toimitusmiehiä neuvonantajana. Fordeel ei kuitenkaan sitten näytä olleen heidän mukanaan.

² Se oli niinkuin muidenkin rajamiesten valtakirjat annettu kesäkuun 16 p. 1595. V. R.

³ Valtakirjassa selitettiin Pyhäniemestä, että sen nimi oli venäjäksi »Terskona Voloch» eli Murmanin maa, ruotsiksi Korsnäs eli Helgenäs ja norjaksi Trinnäs. Nimi Terskona Voloch on väärin kirjoitettu ja vastaa venäläisiä sanoja Терский Наволокъ, jotka merkitsevät Turjan kannasta. Venäläiset ovat näet käyttäneet Turjasta nimeä Ter. Yliopettaja P. Toikan selitys.

⁴ Toimitusmiehet varustettiin parhaan mukaan matkaa varten. Heille annettiin verkkaa ja silkkikangasta kunniapuvuiksi, jotta he näyttäisivät arvokkailta venäläisten silmissä, rahaa 50 talaria mieheen, muonavaroja, olutta, 5 aamia Espanjan, Ranskan ja Reinin viiniä, 1 aamillinen paloviinaa sekä joku määrä etikkaa. Luulisi heidän tulleen hyvin toimeen ainakin juomatavarain puolesta. H. R. Kirje Tukholman linnan isännille kesäkuun 22 p. 1595.

vastaan, kieltäytyi rupeamasta toimikunnan jäseneksi sanoen, että hän ei voinut palvella kahta herraa.¹

Heinäkuun 13 p. 1595 Hannu Hannunpoika, Sven Pietarinpoika ja Gerhard Josting saapuivat Ouluun. Kun heille ei oltu hankittu tänne riittävästi muonavaroja eikä tarpeeksi veneitäkään, niin he vasta paria viikkoa myöhemmin pääsivät sieltä jatkamaan matkaansa.² Kuljetuaan Oulujokea sen latvoille he asettuivat Lappolan järven ääreen Maanselälle.³

Sinne toi heille eräs airut elokuun 13 p. kirjeen, jonka tsaarin asiamiehet voivodi Jermolai Fedorovitsh Korobov ja diakki Afanasi Mihailovitsh Maligin olivat lähettäneet ja jossa he pyysivät, että Ruotsin edustajat kohtaisivat heidät Pisamäellä. Tähän pyyntöön Hannu Hannunpoika, joka näyttää olleen Ruotsin toimikunnan esimies, vastasi, että rajankäynti oli rauhakirjan mukaan aloitettava Repolasta⁴ tai jostakin sen läheisyydessä Maanselällä

¹ H. R. Kirje Matti Laurinpojalle kesäkuun 14 p. Rajakomissionin valtakirja kesäkuun 16 p. Kirjeet Henrikki Henrikinpojalle kesäkuun 22 p., Tukholman linnan päällikölle sam. p., Esko Juhonpojalle sam. p., Hannu Fordeelille kesäkuun 23 p., Akseli Ryninille heinäkuun 1 p., Hannu Hannunpojalle sam. p. 1595. — Gottlundin kopiokirja 383. — Yrjö Koskinen Nuijasota, 364, muist. 2.

Helmikuun 2 p. 1596 eräs Juho Jempte valtuutettiin tuomaan herttuan luo Tuomas Yrjönpoika ja Erkki Ollinpoika, jonka Klaus Fleming oli asettanut tuomarinsijaiseksi Pohjanmaalle, koska he molemmat sekä myöskin heidän pojintimansa olivat tehneet talonpojille väkivaltaa, m.m. linnaleiriä määräämällä. Heidät vietiinkin silloin vankina Ruotsiin, jossa heidän asiaansa tutkittiin, mutta minkään rangaistuksen alaisiksi he eivät näytä siellä joutuneen. Seuraavana vuonna he jo taas olivat Suomessa.

² Ur samlingen Livonica, 84 v. S. A.

³ Lappolan järvi on merkitty maanmittaushallituksen yleiskarttaan viidennelle meridianille.

⁴ Hannu Hannunpojan sanojen mukaan ei kukaan Ruotsin edustajien seurassa tiennyt, missä Pisavuori olikaan.

sijaitsevasta paikasta.¹ Kansliakirjuri Kaarle Raaf ja mainittu Olavi Juhonpoika laitettiin viemään tätä vastausta venäläisille. Heidän palatessaan seurasi heitä toinen venäläinen airut, joka (elokuun 22 p.) ilmoitti suusanallisesti Ruotsin toimikunnalle, että tsaarin valtuuttamat voivodit epäilivät keskustella herttuan edustajain kanssa, koska Sigismund kuningas oli Ruotsin laillinen hallitsija. Hannu Hannunpoika lähetti sen johdosta Ljungo Tuomaanpojan ja Kaarle Raafin puhuttelemaan moskovalaisia. Pari päivää sen jälkeen kuin he olivat tulleet takaisin, saapui (syyskuun 2 p.) Lappolan järvelle kaksi pajaria tuoden kirjeen Venäjän valtuutetuilta, jotka yhä vaativat Ruotsin edustajia luokseen. Kirjeessä lausuttiin, että tsaarin asiamiehet tahtoivat heidän kuullen tiedustella vanhoilta talonpojilta, missä rajat olivat kulkeneet. Hannu Hannunpoika pyysi airuita sanomaan voivodeille, että näiden, jos halusivat ryhtyä keskusteluihin, oli saavuttava talonpoikineen Maanselälle, jossa vielä oli nähtävänä ennenaikaan hakattuja rajamerkkejä; molempien valtakuntien talonpojat saattoivat siellä, virkkoi hän, ilmaista mielipiteensä vanhoista rajoista. Airuet lausuivat nyt, että Ruotsilla ei ollut mitään tekemistä Maanselällä, joka oli tsaarin perintömaata, ja antoivat tietää, että tsaarin asiamiehet eivät tahtoneet päättää riita-asiasta mitään, ennenkuin he olivat saaneet Moskovasta tarkempia ohjeita. Lopuksi he ilmoittivat voivodien toivovan, että rajankäynti pantaisiin alkuun Lapissa, sillä aikaa kuin tsaarilta odotettiin vastausta. Tähän meikäläiset eivät suostuneet, vaan sanoivat kiirehtivänsä kertomaan hallitukselle, miten venäläiset olivat vaatimuksillaan estäneet toimituksen. Molemmat toimikunnat lähtivät sen jälkeen rajalta pois. Syyskuun 7 p. Ruotsin asiamiehet jo taas olivat Oulussa,

¹ Täysinän rauhankirjassa mainittiin Repola rajapaikaksi, mutta ei puhuttu mitään sen ympäristöstä.

josta Hannu Hannunpoika meni Jostingin kanssa Ruotsiin antamaan herttualle näistä asioista tietoja.¹

Pohjanmaan rajakomissioni ei ollut voinut varsinaista työtään aloittaakaan. Sen tähden päätettiin laittaa sinne viipymättä uusi toimikunta. Paitsi ensimmäisen toimikunnan jäseniä tuli tähän kuulumaan heidän esimiehekseen määrätty ruotsalainen Mauri Yrjönpoika. Hänestä mainitaan, että hän ennen oli ollut Juhani III:n hovimestarina ja jonkun aikaa tuomarina. Gerhard Josting, joka jo aikaisemmin oli hallituksen asioissa liikkunut Pohjan perillä ja siten tunsikin sikäläiset olot, sai erikoiseksi tehtäväkseen Lapin rajaseutujen kartoittamisen.²

Toimikunnalle annetussa ohjeessa³ lausuttiin muun muassa seuraavaa. Asiamiesten oli otettava mukaansa yhtä monta miestä kuin venäläisillä oli, kuitenkin ei kahtasataa enempää. Heidän oli ehdotettava, että vanhoja raja-asukkaita oli kuultava. Jos venäläiset eivät tähän suostuneet, vaan toivat esiin entisten kuninkaiden kirjeitä, oli heille sanottava, että sellaisten kirjeiden laatimisen jälkeen oli käyty monta sotaa, joten kirjeisiin ei saatettu mitään perustaa. Raja oli Repolasta suunnattava

¹ Lappolan järven lähettyvillä tapahtuneista keskusteluista on kertomus kokoelmassa *Muscovitica Gränskommissioner 1595—1596*, R. A. Kertomuksen allekirjoittajista mainittakoon: Hannu Hannunpoika, Sven Pietarinpoika, Gerhard Josting, Ljungo Tuomaanpoika, Limingan nimismies Kaaprieli Tuomaanpoika, Hannu Mikonpojan lippukunnan saarnaaja Georgius Petri, saman lippukunnan vänrikki Sven Juhonpoika, Samuli tulkki ja Niilo Oravainen. — Samoista asioista Hannu Hannunpoika teki syyskuun 7 p. 1595 lavean memoriaalin. *Muscovitica Gränskommissioner 1595—1596*.

² H. R. Mauri Yrjönpojan ja Gerdt Jostingin valtakirjat marraskuun 9 p. 1595. — *Handl. rör. Skand. hist.* XXXIX, 142.

³ Ohje on päivätty 5 marraskuuta 1595. *Muscovitica Gränskommissioner 1595—1596* R. A.

Oriavuonoon, josta sitä oli jatkettava Turjan niemelle, niin että Ruotsi pääsisi ottamaan veroja sikäläisiltä lappalaisilta niinkuin ennenaikaan ja yhtä laajalti kuin norjalaiset. Toimitusmiesten tuli koettaa yksissä neuvoin norjalaisten kanssa vastustaa venäläisten vaatimuksia, ja heidän oli huomautettava tsaarin valtuutetuille, että moskovalaiset olivat vasta sodan aikana rakentaneet Kuollan linnan¹ ruveten sieltäkäs in verottamaan lappalaisia, jotka ammoisista ajoista olivat olleet veronalaisina Ruotsille. Ei missään tapauksessa saatu luopua alueista, jotka Kustaa kuninkaan hallitessa olivat kuuluneet Ruotsin valtakuntaan.

Huomaamme, kuinka jyrkästi molempien valtakuntain pyyteet olivat ristiriidassa: Ruotsin hallitus esitti vaatimuksia rajan ulottamisesta Turjan niemelle, ja toiselta puolen venäläiset pitivät Pohjanlahtea rajana.²

Vuosien 1595 ja 1596 vaihteessa toimikunta kokoontui Ouluun.³ Sinne saapui ennen Mauri Yrjönpojan tuloa sanansaattajia Venäjältä tuoden tsaarin asiamiehiltä kirjeen, jossa he taas ehdottivat, että komissaarit kohtaisivat toisensa suurella Pisamäellä. Mutta Ruotsin valtuutetut eivät nytkään suostuneet tähän, vaan kirjoittivat tsaarin edustajille, että he aikoivat lähteä Repolaan ja odottaa

¹ Kuten jo on mainittu, tehtiin Kuollaan linnoitukset vuonna 1585.

² Pohjanlahdesta on Kuollajokeen noin 50 nykyajan peninkulmaa.

³ Ouluun ja Limingalle Ruotsin asiamiehet keräsivät itselleen melkoisen joukon seuralaisia. Tähän joukkoon kuuluivat m.m.: Tiirikka Pietarinpoika (Tiirikka mestari), Kaarle Hannunpoika Raaf, Juho Erkinpoika, Länsipohjan alilaamanni Sven Antinpoika, aseistomestari Olavi Juhonpoika, Samuli tulkki, Oulun linnan tykistömestari Perttu Makebrand, 5 tykkimiestä, 150 miestä Hannu Mikonpojan lippukunnasta ja 40 miestä Lauri Niilonpojan lippukunnasta. — Komissaarit kirjoittivat Kaarle herttualle, että näille kaikille tarvittiin uudet vaatteet.

siellä venäläisten tuloa.¹ Viimein venäläiset myöntyivät pitämään keskustelukokousta Ruotsinjärven seudulla,² Suomen puolella Maanselkää, lähellä Repolaa.³ Molemmat toimikunnat saapuivat sinne nähtävästi maaliskuun alussa.⁴

Sillä välin Kyötikkä Fincke oli ruvennut pelkäämään, että raja jäisi silläkin kertaa pyykittämättä Pisamäestä Repolaan, jos toimitusmiehet Täysinässä tehdyn päätöksen mukaan kävisivät sen ainoastaan jälkimmäisestä paikasta Jäämereen. Hän oli jo lokakuun 26 p. 1595 pyytänyt heitä aloittamaan työnsä Pisamäestä, mutta Sven Bagge oli vastannut hänelle, että heidän oli vaikeata edetä niin pitkälle Savon rajaa myöten ja että he eivät olleet saaneet siitä määräystäkkään.⁵ Tämän johdosta Fincke eräässä myöhemmässä kirjeessään⁶ lausui (kenties jollakin syyllä) Sven Baggelle, että Kaarle herttua ja neuvoskunta varmaankin olisivat antaessaan Pohjanmaan toimikunnalle ohjeet määränneet rajan selvitettäväksi Pisamäestä

¹ Hannu Hannunpoika ja Sven Pietarinpoika Venäjän komissaareille Limingasta joulukuun 31 p. 1595. Mauri Yrjönpoika, Hannu Hannunpoika, Sven Pietarinpoika ja Gerhard Josting samoille Limingasta tammikuun 10 p. 1596. Ruotsin komissaarit samoille helmikuun 2 p. 1596. Nämä kirjeet ovat kokoelmassa Muscovitica Gränskommissioner R. A. — Ruotsin komissaarit Kaarle herttualle tammikuun 20 p. 1596, Gottlundin kopiokirja S. A.

² Pohjanmaan rajakomissaarit Kyötikkä Finckelle Limingasta helmikuun 17 p. 1596, Fincken kopiokirja N:o 4 R. A.

³ S. Ingman sanoo (I.c. 13) Ruotsinjärven sijaitsevan lähellä Kiekinjokea, Kuhmoniemen Lammasperässä.

⁴ Ruotsin komissaarit venäläisille Limingasta helmikuun 19 p. 1596, Muscovitica Gränskommissioner R. A.

⁵ Sven Pietarinpoika Finckelle Kalajoelta marraskuun 13 p. 1595 ja Limingasta joulukuun 20 p. 1595, Kopior ur Kankas-samlingen S. A.

⁶ Fincke Sven Pietarinpojalle Juvalta tammikuun 5 p. 1596, Kopior ur Kankas-samlingen S. A.

alkaen, jos Ruotsissa olisi tiedetty siitä päätöksestä, minkä Venäjän asiamiehet olivat Moskovassa tehneet keskenänsä.¹

Maaliskuun 13 p. 1596 Pohjanmaan molemmat toimikunnat aloittivat Ruotsinjärven lähettyvillä keskustelunsa² joutuen kohta riitaan rajan suunnasta. Kaarle herttuan antaman opastuksen mukaisesti Ruotsin valtuutetut sanoivat kokouksessa, että raja oli johdettava Savonlinnan läänistä Kannanlahteen ja Turjanniemelle ja että Kuollansuon lappalaiset kuuluivat Ruotsille. Tsaarin asiamiehet, ärsytettyinä moisista vaatimuksista, uudistivat puolestaan venäläisten vanhan väitteen³, että raja kulki Hanhikiveen ja sieltä Pohjanlahtea pitkin erääseen Tornionjoessa olevaan kiveen. Näistä asioista kiisteltiin tuloksetta 14 päivää, joiden aikana komissaarit monta kertaa menivät kiivastuneina erilleen. Vihdoin Mauri Yrjönpoika kutsuttuaan luokseen seuransa ja muitakin henkilöitä, joita hän piti asiantuntijoina⁴, kysyi heiltä, mitä he tiesivät Lapin vanhoista rajaoloista. Kirjallisessa vastauksessaan he lausuvat:⁵ »Siihen aikaan, jolloin koko Lappi oli pirkkalaisten huostassa, liikkui heillä sellainen huhu, että heillä oli pieni

¹ Kts. sivua 456.

² Toimitusmiehet kokoontuivat Maanselälle, silloisen »pienen» peninkulman päähän Ruotsinjärvestä itäänpäin. Mauri Yrjönpoika mainitsee, että sillä paikkaa oli suuri liikkumaton kivi, joka vanhastaan oli ollut rajamerkkinä. Mauri Yrjönpoika, Sven Pietarinpoika ja Gerhard Josting Kaarle herttualle Tornion huhtikuun 29 p. 1596, *Muscovitica Gränskommissioner* 3 R. A. — Samat herttuan sihteerille Mikko Ollinpojalle huhtikuun 30 p. 1596, *Gottlundin kopiokirja* S. A. — Mauri Yrjönpojan kertomus rajankäynnistä, *Muscovitica Gränskommissioner*.

³ Kts. sivuja 461 ja 462.

⁴ Näihin kuuluivat m.m. Piitimen pitäjän pastori Antti Nikolauksenpoika, Kainuun pitäjän nimismies Juho Kaarlenpoika, Piitimen Lapin vouti Olavi Burman ja Kemin Lapin entinen vouti Martti Jaakonpoika sekä kaksi Tornion pitäjän talonpoikaa, nimittäin Juho Kouri ja Olavi Amunninpoika.

⁵ Vastaus oli päivätty Ruotsinjärvellä 24 maaliskuuta 1596.

perimäoikeus ottaa venäläisten kanssa veroja Oriavuonon ja Kuollan tienoilla, nimittäin kaksi oravannahkaa joka joutselta. Tämän johdosta he muutamia kertoja lyöttäytyivät yhteen ja retkeilivät mainituille paikkakunnille. Mutta siellä heille aina annettiin kovia iskuja, vieläpä muutamat joutuivat surman suuhun, eivätkä he sitten Kustaa kuninkaan aikana eikä myöhemminkään olleet sovinnolla saaneet ottaa veroja muualta kuin Tornion ja Kemin Lappien kylistä Inariin ja Varankiin asti idässä. Näiltä Lapin seuduilta on kauan aikaa kannettu veroja kolmenkin valtakunnan kuninkaille.»¹ Saatuansa tämän lausunnon Ruotsin asiamiehet katsoivat parhaaksi olla siitä mainitsematta sanaakaan venäläisille, ja pari päivää myöhemmin he sopivat näiden kanssa, että ei ollut pidettävä väliä raja-asukkaiden puheista, vaan noudatettava Täysinässä tehtyä sopimusta. Venäläiset alkoivat nyt tinkiä ensimmäisestä vaatimuksestaan ehdottaen, että raja oli kulkeva Pisavuoresta Nuasjärven ² poikki sekä sitten Kemin ja Tornion Lappien kautta pohjoiseen. Tähän meikäläiset vastasivat, että ehdotus ei ollut Täysinässä tehdyn sopimuksen mukainen, ja vaativat, että rajaa oli jatkettava siltä kohdalta Maanselkää, joka oli Repolaa lähinnä, Oriavuonoon ³, sen mukaan kuin muutamät pirkkalaiset olivat asian selvittäneet Kustaa kuninkaan hallitessa. Kun venäläiset, jotka eivät tienneet Kustaa Vaasan aikuisista rajankäynneistä mitään, eivät hyväksyneet mainittua vuonoa rajan päätekohtaksi, vaan väittivät, että Ruotsin verotusalue ei koskaan ollut ulottunut Varankia etäämmälle, huomauttaen lisäksi, että Varangin ja Oriavuonon välillä oli suuressa arvossa pidetty Petsamon luostari ja iso Näätamön kylä, jotka kuuluivat

¹ Handl. rör. Skand. hist. XXXIX, 146 ja 147.

² Nuasjärvi on Oulujärven kaakkoispuolella.

³ Oriavuonolla he varmaankin tarkoittivat Uurajoen suulah-
tea. Vrt. sivua 463.

Venäjälle, niin Ruotsin valtuutetut tekivät heille maaliskuun 25 p. kolmannen ehdotuksensa. Tultuaan näet vihdoin vakuutetuiksi siitä, että Ruotsin aluetta ei mitenkään saataisi levitetyksi Oriavuonoon asti, he lupasivat peruuttaa entiset vaatimuksensa, jos venäläiset puolestaan myöntyisivät siihen, että raja oli johdettava Repolan läheisyydestä Varangin itäpuolelle mereen. Ja tsaarin asiamiehet suostuivat nyt tähän ehdotukseen.

Äärimmäisten Pohjan perien oloihin nähden oli rajamiesten päätös siis sellainen, että Inarin kylän ja Varangin lappalaiset sekä Varangin ja Malangin välillä olevat merilappalaiset, jotka siihen saakka olivat maksaneet veroa kahdelle tai kolmelle valtakunnalle, saivat siitä lähtien suorittaa Ruotsille sen veromäärän, joka oli ollut Venäjän osuutena.¹ — Rajasuolla tehty sopimus ei tietystikään voinut millään tavalla supistaa niitä oikeuksia, joita Norjalla oli Lapissa.

Kyötikkä Fincke oli yhä uudelleen kehoittanut Pohjanmaan toimikunnan jäseniä pyykittämään Pisamäen ja Repolan välistä rajanosaa, kunnes he olivat antaneet hänelle jyrkästi kieltävän vastauksen. He olivat näet tammikuun 13 p. 1596 kirjoittaneet² hänelle: »Opastuksessamme sanotaan, että emme saa aloittaa rajankäyntiä mistään muusta paikasta kuin Repolasta — — —. Meitä kummastuttaa suuresti, että te ette ole rauhankirjan mukaan jatkaneet rajaa sillä puolen pitemmälle kuin Pisamäkeen. Koska te olette Savonlinnan päällikkö ja sen läänin ylin hallitusmies ja koska teille sitä paitsi on uskottu läänin rajankäynti, niin meistä tuntuu hyvin oudolta, että

¹ Mauri Yrjönpoika, Sven Pietarinpoika ja Gerdt Josting Kaarle herttualle Tornioista huhtikuun 29 p. 1596, Muscovitica Gränskommissioner R. A. — Samat herttuan sihteerille Mikko Ollinpojalle huhtikuun 30 p. 1596, Gottlundin kopiokirja S. A.

² Kopior ur Kankas-samlingen S. A.

tahdotte lykätä meille semmoisen tehtävän, mikä olisi ollut teidän suoritettava.»¹

Mutta muutamia viikkoja sen jälkeen kuin tämä kirje lähetettiin, Pohjanmaan komissionin mieli jo oli muuttunut. Limingalla vielä ollessaan toimikunta oli (helmi-kuussa) ilmoittanut Finckelle pyytäneensä tsaarin asiamiehiltä, että nämä ottaisivat harkittavakseen, miten raja saataisiin selvitettyksi Pisamäestä Repolaan. Samalla Mauri Yrjönpoika antoi toimikunnan puolesta Fincken tietää, että se olisi valmis käymään kyseessäolevan rajan², jos se huomaisi, että venäläiset eivät aikoneet anastaa niillä tienoin olevia Ruotsin alueita.³ Tämän johdosta

¹ Fincke, joka näyttää pitäneen mahdollisena, että Savon toimikuntaa syytettäisiin tehtäviensä laiminlyönnistä, jos Pisamäen ja Repolan välinen raja sinäkin vuonna jätettäisiin käymättä, pyysi huolestuneena toisilta Savon rajalla toimineilta komissaareilta neuvoja. Arvi Tawast koetti tämän johdosta suostuttaa Pohjanmaan komissionia selvittämään Pisamäen puoleista rajanosaa. Klaus Hermanninpoika Fleming taas oli sitä mieltä, että Fincke voi hyvin määrätä miehiä tutkimaan rajaa Pisamäestä Maanselkään, jos hän sai heidän mukaansa joitakuita venäläisiä, jotka sitten saattoivat Fincken miesten kanssa laatia toimitusta koskevat kirjat. Fincke Tawastille tammikuun 23 p. 1596. Tawast Finckelle helmikuun 1 p. 1596. Tawast Pohjanmaan rajakomissionille sam. p. Klaus Fleming Finckelle sam. p. Kopior ur Kankas-samlingen S. A.

² Sen havaitsee, että toimikunnan jäsenet vastahakoisesti suostuivat tuohon lisätyöhön. Mauri Yrjönpoika lausui Finckelle lähettämässään kirjeessä, että rajan tutkiminen Repolasta Pohjoiseen mereen antoi heille yllinkyllin touhua.

³ Mauri Yrjönpojan kirje Finckelle helmikuun 3 p. ja Pohjanmaan rajakomissionin kirje samalle helmikuun 17 p. 1596, Kopior ur Kankas-samlingen S. A. — Edellisessä näistä kirjeistä Mauri Yrjönpoika kehoitti Finckeä lähettämään Pohjanmaalle sen »kauniin punaisesta verasta tehdyn» majateltan, jota Savon toimikunta oli edellisenä vuonna käyttänyt keskustellessaan venäläisten kanssa. Pohjanmaan rajamiehet olivat pyytäneet Kaarle herttualta 400 kyynärää sarkaa uutta telttaa varten, mutta herttua oli neuvonut heitä kääntymään Fincken puoleen. — Näinkin pienten asiain johdosta sukeutui pitkälistä kirjeenvaihtoa.

Fincke lähetti maaliskuun alussa ensin palvelijansa Juhani Laurinpojan¹ sekä sitten Hannu von Oldenburgin muutamien talonpoikien kanssa Ruotsinjärvelle antamaan sinne kokoontuville toimitusmiehille tietoja Savon pohjoisosien ja Käkisalmen läänin välisestä rajasta.² Hannu von Oldenburg saapui maaliskuun 6 p. Selkjärvelle³, ja siellä hän tapasi Mauri Yrjönpojan. Tämä oli edellisenä päivänä saanut Kaarle herttualta kirjeen⁴, jossa sanottiin herttuan käskeneen Savon toimikunnan jatkaa rajaa Pisamäestä Repolaan.⁵ Herttua oli kuitenkin aikaisemmin (joulukuun 2 p. 1595) kirjoittanut Pohjanmaan toimikunnalle, että sen oli huolehdittava mainitustakin rajanosasta.⁶ Hämil-lään herttuan vastakkaisista määräyksistä komissaarit taas päättivät jättää Savon puolelle suunnitellun rajankäynnin sikseen. Mauri Yrjönpoika näytti maaliskuun 8 p. herttuan viimeisen kirjeen Hannu von Oldenburgille ja sanoi hänelle, että hän ja useimmat muut Fincken lähettämät miehet saivat tämän kirjeen johdosta lähteä takaisin Savonlinnaan. Asia oli tietysti Ruotsin valtuutetuille san-

¹ Juhani Laurinpojasta sanotaan, että hän oli kotoisin Tavisalmesta (Kuopion pitäjältä).

² Kirjoittaessaan tästä Pohjanmaan toimikunnan jäsenille Fincke lupasi toimittaa sinne myöskin Pohjois-Savon lippukunnan päämiehen Ambrosius Henrikinpojan, mutta tämä ei sitten liene lähtenytkään Ruotsinjärvelle.

³ Selkjärven sanotaan olleen 1 1/2 peninkulman päässä Ruotsinjärvestä.

⁴ Kirje tavataan herttuan registratuurissa. Se on päivätty 8 helmikuuta 1596.

⁵ Kun Fincke oli lähettänyt Hannu von Oldenburgin Ruotsinjärvelle, ei herttuan käsky vielä ollut saapunut hänelle.

⁶ Kirjeessä oli sanottu: »Teidän tulee noudattaen, mitä rauhan-teossa päätettiin, alkaa Repolasta ja mennä sieltä eteläänkinpäin Pisamäkeen. Ja jos voisitte kulkea suoraa tietä Pielisjärven poikki, niin se olisi meille ruotsalaisille sangen hyödyllistä, sillä siten saisimme melkoisen alan maata.» Muscovitica Gränskommissioner R. A.

gen kiusallinen; olivathan he luvanneet Finckelle noudattaa hänen pyyntöään ja olivathan he jo ottaneet Pisamäkeen menevän rajan puheeksi Venäjänkin komissaarien kanssa. Tämän rajanosan tutkimisesta ruvettiin sentähden pian uudestaan keskustelemaan meikäläisten leirissä, ja lopuksi Ruotsin asiamiehet sittenkin katsoivat saattavansa noudattaa herttuan aikaisemmassa kirjeessä antamaa määräystä.¹ Edellyttäen, että tsaarin valtuutetut eivät vastustaisi tällaista asian ratkaisua, he siis päättivät, että Hannu Hannunpojan oli seurattava venäläisiä pohjoiseen päin, mutta Sven Baggen lähdeävä Juhani Laurinpojan kanssa tutkimaan rajaa Ruotsinjärvestä Suomensuohon,² josta Juhani Laurinpojan tuli jatkaa rajan selvittelyä Pisamäkeen. Venäjän edustajat lupasivatkin sitten käydä Ruotsin asiamiesten kanssa rajan Pisamäkeen asti. Saatettiin jo ennakolta toivoa, että he siinä asiassa olisivat myöntyväisiä, sillä olivathan he aikaisemmin itse tahtoneet, että toimitus aloitettaisiin mainitusta paikasta.

Samaan aikaan komissionin jäsenet olivat, kuten näimme, päässeet yksimielisyyteen Jäämereen johtavan rajan suunnasta. Tästä oli leirissä riemu suuri; siellä toitettiin torvia ja ammuttiin tykeillä ilolaukauksia. Komissaarit erosivat sen jälkeen toisistaan rajakirjojen laatimista varten. Mutta näitä tehtäessä Venäjän asiamiehet saivatkin tietää, että kaikki ne lappalaiset, jotka siihen saakka olivat maksaneet veroa sekä Venäjälle että Ruotsille, asuivat Suomen puolella uutta rajaa. Silloin he heti peruuttivat viimeisen sopimuksen, vieläpä sanoivat Venäjän hallituksen tahtovan, että Käkisalmi oli viipymättä annettava takaisin. Viimeinen villitys tuli siten ensimmä-

¹ Hannu von Oldenburg Kyötikkä Finckelle maaliskuun 27 p. 1596, Muscovitica R. A. — Pohjanmaan rajakomissioni Finckelle maaliskuun 30 p. 1596, Kopior ur Kankas-samlingen S. A.

² Suomensuon piti olla Kainuun, Käkisalmen läänin ja Savonlinnan läänin rajojen yhtymäpaikka.

mäistä pahemmaksi, kuten Ruotsin toimitusmiehet lausivat eräässä kirjeessä. Tsaarin edustajat vaativat erittäinkin, että Maanselän, Kitkan ja Kuolajärven kylät määrättäisiin kuuluviksi Venäjälle. Nämä kylät, joista kaksi ensinmainittua sijaitsi Kuusamossa, olivat Kemin Lapin vauraimmat. Jos Ruotsin valtuutetut olisivat hyväksyneet venäläisten vaatimukseen, niin raja olisi lijoen latvojen pohjoispuolella tehnyt ison mutkan länteenpäin, sillä mainittuihin kyliin kuuluvat maa-alat olivat hyvin laajat. Saadakseen venäläiset luopumaan vaatimuksestaan herttuan miehet viimein ryhtyivät keinoon, joka oli kaikkea muuta kuin rehellinen. He lupasivat lähettää venäläisten mukaan, jos nämä suostuisivat käymään sen rajan, josta päätös oli tehty, Käkisalmen päällikölle osoitetun kirjeen, jossa häntä pyydetäisiin luovuttamaan heti tämä linna, mutta samalla he päättivät laittaa Käkisalmeen toista tietä »Tiirikka mestarin»¹, jonka piti neuvoa linnanpäällikköä sanomaan venäläisille, että hän ei voinut noudattaa kirjeessä annettua kehoitusta, jollei hän saanut asiaa koskevaa käskyä hallitukseltaan.² Aavistamatta, että

¹ Tiirikka mestari oli sama mies kuin se Tiirikka Pietarinpoika, jonka seuraavana vuonna tapaamme Länsipohjan voutina. Kts. sivuja 471 ja 488.

² Ruotsin valtuutetut rupesivat sitten kuitenkin pelkäämään, että venäläiset saattoivat tulla Käkisalmeen aikaisemmin kuin Tiirikka mestari, jonka oli nälkiintyneillä poroilla kuljettava autioita seutuja, ennen kuin hän voi päästä ihmisten ilmoille ja saada kyytihevosiä. He käskivät sentähden Olavi Juhonpojan, joka lähti venäläisten mukana Käkisalmeen yllämainittua kirjettä viemään, selittää salavihkaa linnan päällikölle heidän tahtonsa ja toivonsa olevan, että tämä huolimatta siitä, mitä he olivat hänelle kirjoittaneet, noudattaisi tarkoin Täysinän rauhanteossa annettuja määräyksiä. — Kun Kaarle herttua sai tiedon Ruotsin asiamiesten Käkisalmeen lähettämästä kirjeestä, niin hän katsoi tarpeelliseksi lausua tämän linnan isännälle, että hän ei voinut uskoa heidän seuranneen rajamiesten neuvoa. Ei ole tunnettua, miten Mauri Yrjönpojan molemmat lähetit ajoivat asiansa; se vain tiede-

Ruotsin asiamiehillä oli moinen juoni mielessä, venäläiset sanoivat olevansa valmiit myönnytyksiin. Riidanalaisesta asiasta tehtiin sitten semmoinen sopimus, että nuo kolme lappalaiskylää joutuivat Ruotsin haltuun, mutta niiden väki määrättiin muuttamaan irtaimistoineen Venäjän puolelle rajaa.¹ Tämä järjestely oli tietysti erittäin edullinen Suomelle. Hallituksen ei ollut vaikeata saada uusia asukkaita kyliin, jos niiden silloinen väki lähti Venäjälle. Mutta tämä väki ei sitten siirtynytkään rajan taa, jossa se olisi tavannut vain autioita erämaita.

Sekä Venäjän että Ruotsin asiamiesten oli täytynyt luopua alkuperäisistä, suunnattomista pyyteistään, ja keskustelut olivat siten vihdoinkin johtaneet tulokseen. Rajakirjat valmistuivat pian. Venäläinen kappale päivättiin Rajasuolla 29 maaliskuuta ja ruotsalainen 1 huhtikuuta 1596.² Niiden mukaan raja kulki Pisämäestä ensin pohjoseen päin Keyritynjärveen, Tiilikanjärveen, Maanselkämäkeen ja Suomensuohon. Molemmat mainitut järvet on merkitty maanmittaushallituksen yleiskarttaan. Maanselkämäen sanottiin olevan neljän (silloisen) peninkulman päässä Tiilikanjärvestä, mutta sen asemaa ei tarkoin tunneta. Varmaankin se sijaitsi sen kulmauksen sisäpuolella, jonka Oulun ja Kuopion läänien raja Tiilikanjärven kohdalla tekee etelään.³ Suomensuo kuuluu olevan maanmittaus-

tään, että Käkisalmea ei silloin annettu venäläisille. Tiirikka Pietarinpojan päiväämätön kirje Maunu Niilonpojalle, Ur Kankas-samlingen S. A. — Saman päiväämätön kirje Finckelle G. Fincken kopiokirjassa R. A. — H. R. Kirje Eerikki Sparrelle toukokuun 28 p. 1596. — H. R. Kirje Käkisalmen päällikölle toukokuun 29 p. 1596.

¹ Maanselän kylässä oli siihen aikaan 12 veroamaksavaa lappalaista, Kitkassa 13 ja Kuolajärvellä 20.

² Vitterhets och antiqv. academiens handlingar XX, 220, muist. — Muutamissa ruotsalaisissa kopioissa on rajakirjan antopäiväksi merkitty maaliskuun 25.

³ Lehtori V. Bergh, joka on käynyt tarkastamassa Pisämäen ja Tipasjärven välillä olevia silloisen rajan merkkikohtia, on hy-

hallituksen yleiskartalla näkyvän Honkajärven eteläpuolella.¹ Siitä raja kävi itään Repolan seuduille asti² kulkien Oulun läänin nykyisen rajan pohjoispuolella, noin yhden tai puolentoista peninkulman matkan päässä siitä. Sen merkkipaikkoina olivat Maanselänlampi, Tipasvaara ja Korpilampi. Näistä Maanselänlampi ei enää liene löydettävissä; Tipasvaara on varmaankin lähellä Tipasjärveä; Korpilampi, jolla nyt on nimenä Kuusijärvi³, sijaitsee 17 kilometrin päässä Suomen nykyisestä rajasta.

Kuusi silloista peninkulmaa Korpilammista oli tärkeänä merkkikohtana Rajasuo eli Selkäsuo, joka sijaitsi 64 leveysasteen tienoilla ja noin pari peninkulmaa maamme nykyisestä rajasta länteenpäin. Rajasuolla molemmat toimikunnat olivat pitäneet keskusteluja, ja siellä oli rajakirjatkin valmistettu. Pohjoiseen Rajasuosta määrättiin viittapaikkoja aivan harvaan, johon syynä varmaankin oli se, että nuo etäiset seudut olivat melkein asumattomia ja komissaareille tuntemattomia. Rajakirjassa lueteltiin seuraavat siellä olevat merkkipaikat: Kalliojoen latva, Vuokinlatva, Sarvitaipale ja Iivaara,⁴ josta Lapin raja alkoi jatkuen Inarijärven keskitse, kahdentoista silloisen peninkulman etäisyydessä Inarin kylästä, ja päät-

väntähtoisesti antanut asiaa koskevan käsikirjoituksensa nähtäväkseni. Siinä hän sanoo, että hän ei ole löytänyt Maanselkämäki-nimistä paikkaa, mutta arvelee, että lääninrajan muodostaman mutkan sisällä olevaa Rajamäkeä on pidettävä kyseessä olevana rajankohtana.

¹ V. Berghin ilmoitus.

² Koska raja kulki Suomensuon kautta, niin se teki melkoisen mutkan. Jos se olisi mennyt suoraan Pisamäestä Pielisjärven poikki Repolan rajalle, niinkuin Kaarle herttua oli toivonut — kts. sivua 477 — olisi Ruotsille joutunut Käkisalmen läänistä laaja kaistale.

³ A. J. Sjögren, Anteckningar om församlingarna i Kemi Lappmark, 327.

⁴ Kts. Liitettä III.

tyen Jäämeren rantaan Varangin kalastuspaikan ja Nää-tämön kylän välille, kolmen peninkulman päähän edellisestä. Mainittujen rajankohtien asemasta ei ole vaikea saada selkoa. Kalliojoen latva, jota nykyjään sanottaneen Kivijärven latvaksi, on lähellä tunnettua Miinoan kiveä¹, Kuhmoniemen kirkolta koilliseen. Vuokkijärvi ja sen latvat sijaitsevat Suomussalmen kirkolta kaakkoon päin. Sarvitaipale on, kuten jo mainittiin, sillä paikkaa, missä Suomussalmen ja Kuusamon raja kohtaa Venäjän rajan. Kolme viimeksimainittua merkkipaikkaa on siis maamme nykyisellä rajalla tai aivan likellä sitä, mutta Iivaraan on meidän aikamme rajasta puolenkolmatta peninkulmaa. Se sijaitsee tarkemmin sanoen Iijärven itäpuolella, Kuusamon kirkolta kolme peninkulmaa kaakkoon.

Rajasuolla oli eräässä paikassa keskellä Maanselkää kaksi isoa kiveä vieretysten. Lännenpuoleiseen hakattiin kolme kruunua ja kuninkaan nimimerkki »S. R. Suetiae» sekä Ruotsin asiamiesten nimien alkukirjaimet. Idänpuoleiselle kivelle Venäjän komissaarit piirrättivät ristin ja omat nimimerkkinsä.²

Jo siihen aikaan, jolloin rajakirjat laadittiin, tai heti sen jälkeen, rajakomissioni lähetti Juhani Laurinpojan ja erään venäläisen teettämään merkit Rajasuon ja Pisavuoren väliselle rajanosalle.³ Kumpaisenkin mukana oli

¹ A. J. Sjögren l.c. 328.

² Vitterhets och antiqv. akademiens handlingar XX, 250.

³ Seuraavan vuoden lopulla Finckelle ilmoitettiin, että Mauri Yrjönpoika ja Hannu Hannunpoika eivät olleet pitäneet tarpeeksi huolta siitä rajasta, joka kulki Pisamäestä Pohjanmaahan asti ja että se tästä syystä ei ollut tullut oikein merkityksi. Fincke ja Salomon Ille kirjoittivat sen johdosta Juhani Laurinpojalle, että tämä käskisi muutamien luotettavien ja asiaan perehtyneiden talonpoikien olla valmiina kutsuttaessa saapumaan mainitun rajan tarkastukseen, joka mitä pikimmin oli Arvi Stålarmin käskystä toimitettava. Fincke ja Rövvarnäsin Salomon Ille Juhani Laurinpojalle marraskuun 17 p. 1597, G. Fincken registratuuri 179 R. A.

yksitoista hakkuuraudoilla ja muilla tarpeellisilla työkaluilla varustettua miestä.¹

Kun sitten nousi kysymys Rajasuon pohjoispuolella olevien merkkipaikkojen pyykittämisestä, niin molemmat toimikunnat katsoivat parhaaksi lykätä sen asian seuraavaan talveen, sillä kevät teki jo tuloaan ja suot rupesivat vajottamaan, niin että niiden yli ei enää voitu päästä poroilla eikä muutamain paikoin suksillakaan. Sovittiin siis (huhtikuun 2 p.), että Limingan nimismies Kaaprieli Tuomaanpoika oli Nikolauksen päiväksi (eli 3 viikkoa ennen joulua) saapuva kahdentoista talonpojan ja kahdentoista sotamiehen kanssa Rajasuolle sekä samoin venäläinen sihteeri Mikita, yhtä monta miestä mukanaan, ja että heidän tuli Repolan ja Iivaaran välille piirtää kallioihin ja kiviin rajamerkit. Iivaaralla piti lappalaisvoutien Lauri Henrikinpojan ja Niilo Oravaisen, kaksitoista talonpoikaa ja yhtä monta sotamiestä seurassaan, kohdata heidät ja sitten jatkaa rajan pyykittämistä Pohjoiseen Jäämereen asti.²

Toimituksen päätyttyä Rajasuolla Ruotsin asiamiehet lähettivät kansliakirjuri Kaarle Raafin yhdentoista miehen seuraamana sille alueelle, joka oli voitettu venäläisten kanssa tehdyllä sopimuksella; hänen ja Niilo Oravaisen piti siellä kantaa asukkailta Ruotsille tuleva vero. Samalla nimismies Juho Kaarlenpoika sai käskyn viedä Vuoreijan norjalaiselle läänimiehelle Yrjö Kaasille kirjoituksen, jossa annettiin tieto Rajasuon sopimuksesta ja jossa häntä kehoitettiin kieltämään Varangin länsipuolella asuvia lappalaisia suorittamasta siitä lähtien veroja venäläisille.

¹ Pohjanmaan rajamiehet Kaarle herttualle Torniota huhtikuun 29 p. 1596, Muscovitica Gränskommissioner R. A.

² Mauri Yrjönpoika, Sven Pietarinpoika ja Gerdt Josting Kaarle herttualle Torniota huhtikuun 29 p. 1596, Muscovitica Gränskommissioner R. A. — Vitterhets och antiqv. akademiens handl. XX, 219 ja seur.

Mutta norjalaiset eivät ensinkään olleet mielissään Juho Kaarlenpojan tuomasta ilmoituksesta. He sanoivat, että Ruotsi ei saanut kantaa lappalaisilta kyseenalaista veroa, ennen kuin Tanskan hallitukselta oli tullut asiasta ohjeita.¹ — Tanskan nuori toimielias ja kunnianhimoinen kuningas Kristian IV, joka vuonna 1596 otti hallitusohjat käsiinsä, ryhtyi sitten tarmokkaasti puolustamaan maansa oikeuksia, joita hän katsoi Ruotsin ja Venäjän loukanneen. Ruotsin ja Tanskan välillä Ruijaan nähden vallitseva erimielisyys johti vihdoinkin vuonna 1611 ilmi sotaan, joka päättyi Kustaa II Adolfin aikana Knäredin rauhaan. Siinä Ruotsin täytyi, kuten tiedetään, luopua oikeudestaan ottaa Tanskan ohella veroja Tysvuonon ja Varangin välillä asuvilta merilappalaisilta sekä kaikista muista oikeuksista, joita sillä oli ollut Ruijassa.² — Ruotsilla ei siitä lähtien ole meidän päiviimme saakka ollut jalsijaa Jäämeren rannalla.

Tarkastakaamme lopuksi, miten Ruotsin ja Venäjän keskenjäänyttä rajankäyntiä vielä yritettiin Feodor tsaarin hallituksen aikana jatkaa Pohjan perillä.

Kaarle herttua antoi lokakuun 29 p. 1596 Rajasuolla olleen komissionin ehdotuksen mukaisesti Kaaprieli Tuomaanpojalle valtakirjan rajankäyntiä varten³, ja samalla määrättiin Kemin Lapin vouti Lauri Henrikinpoika lähtemään häntä vastaan Iivaaralle, josta Kaaprieli Tuomaanpojan miesten oli palattava kotiinsa, vaikka hänen itsensä oli jatkettava rajan selvittelyä perille asti.⁴

¹ Juho Kaarlenpojan onnistui kuitenkin nostaa vero. Nils Enewald l.c. 115 ja 121. — O. A. Johnsen, Finmarkens politiske historie, 78.

² Sekin verojen osa, jonka Venäjä ennen oli kantanut Malangin ja Varangin vuonojen välillä olevilta lappalaisilta ja joka Täysinän rauhassa oli luovutettu Ruotsille, joutui siten Tanskalle.

³ H. R.

⁴ Herttuan kansliakirjuri Kaarle Raaf sai vähän myöhemmin käskyn mennä rajankävijäin mukaan. Hänen sekä Länsipohjan

Tsaarin asiamiehet tulivat määrääikaan tai ainakin alussa vuotta 1597 Pohjanmaan rajaa viitoittamaan, mutta koska siellä ei silloin vielä ollut Ruotsin edustajia, niin he palasivat kohta Venäjälle ottaen mennessään pakko-veroja raja-asukkailta.¹ Näin kerrottiin asia Käkisalmeen.

Vasta helmikuun 1 p. Kaaprieli Tuomaanpoika pääsi lähtemään Limingasta². Hänen seurassaan olivat Kaarle Raaf ja edellä mainittu vänrikki Sven Juhonpoika paitsi sotamiehiä ja talonpoikia. He kulkivat suoraa tietä Rajasuolle. Toinen joukko, jonka johtajana lienee ollut Tiirikka mestari, meni Kemijokea myöten Iivaaralle³. Rajasuolle saapuivat nyt taas Venäjänkin edustajat. Kaaprieli Tuomaanpoika suoritti sitten heidän kanssaan viittapaikkojen merkinnän Rajasuosta Iivaaraan⁴, ja sieltä toinen joukko ryhtyi jatkamaan rajakäyntiä Jäämerelle päin, mutta kun oli tultu Kitkajärvelle, niin meikäläisten ja venäläisten välillä syntyi riita, joka keskeytti toimituksen. Syyksi tähän riitaan mainitaan⁵, että tsaarin

ja Pohjanmaan voutien asiaksi annettiin ostaa papeilta ja talonpojilta muonavaroja ja poroja toimikunnalle. Kutakin sen jäsentä varten oli hankittava neljä poroa. H. R. Kirje Tiirikka Pietarinpojalle lokakuun 29 p. 1596. Kaarle Raafin valtakirja marraskuun 17 p. 1596.

¹ Arvi Henrikinpoika Finckelle Käkisalmesta helmikuun 16 p. 1597, G. Fincken registratuuri 49 R. A. — Grönblad, Urkunder, Första flocken, II, 118.

² Fincke Matti Laurinpojalle Savonlinnasta maaliskuun 5 p. 1597, Fincken registratuuri R. A.

³ Johannes Clementis Finckelle Pyhäjoelta helmikuun 25 p. 1597, Ur Kankas-samlingen S. A.

⁴ Eräässä Pielisjärven rovastin Jaakko Steniuksen muistiinpanossa sanotaan, että Sarvitaipaleen rajakivessä oli vielä hänen aikanaan nähtävinä merkkeinä kolme kruunua, S-kirjain sekä risti. Nämä merkinnät lienevät olleet Kaaprieli Tuomaanpojan miesten tekemiä. A. J. Sjögren l.c. 330. — Molemmat Steniusnimiset Pielisjärven rovastit elivät, kuten tunnettua on, kahdeksannellatoista vuosisadalla.

⁵ H. R. Kirje Ivanovolskille marraskuun 29 p. 1597.

asiamiehet eivät suostuneet johtamaan rajaa edellämainittujen kolmen lappalaiskylän Maanselän, Kittajärven ja Kuolajärven itäpuolitse, vaan vaativat huolimatta Raja-suolla maaliskuussa v. 1596 tehdystä välipuheesta niiden suuria alueita Venäjälle. Ruotsin valtuutetut eivät tietysti saattaneet ottaa moista vaatimusta huomionsa, ja näin ollen toimikunta hajaantui huhtikuun alkupuolella.¹

Mutta Kaarle herttua ei sittenkään tahtonut jättää Lapin rajankäyntiä keskeneräiseksi. Tultuaan syyskuussa 1597 Suomeen hän kirjoitti Turusta Feodor tsaarille² pyytäen, että tämä laittaisi asiamiehensä panemaan Ruotsin valtuutettujen kanssa merkit pyykittämättömälle rajanosalle, ja marraskuun 22 p. määrättiin Kaaprieli Tuomaanpoika taas menemään miehineen Iivaaralle, jonne hänen oli saavuttava seuraavan vuoden helmikuun 26 p.³ Kaaprieli Tuomaanpoika ei kuitenkaan näytä

¹ Hannu Hannunpoika ja Paavali Yrjönpoika Finckelle huhtikuun 12 p. 1597, Grönblad, Urkunder I, II, 167.

² Kirje oli päivätty lokakuun 17 p.

³ Hänen valtakirjassaan lueteltiin yksitoista paikkakuntaa, joiden kautta herttua tahtoi saada rajan johdetuksi Iivaaran ja Inarijärven välille Maanselän, Kitkan ja Kuolajärven kylien itäpuolitse. Samojen paikkakuntien nimet nähdään, vaikka toisenaikaisiksi muovailtuina, eräässä herttuan kansliasta marraskuun 20 p. 1597 lähteneessä kirjeessä. Helposti saattaa huomata, että nimet on väärin kirjoitettu molempiin asiakirjoihin. Ruotsalaisen nimen Enare trask asemesta tavataan esimerkiksi mainitussa valtakirjassa »Cimara Tieske». Pyynnöstäni ovat Kuusamon kirkkoherra L. K. Eerola ja Kuolajärven kirkkoherra U. Hietalahti hyvántahtoisesti koettaneet saada selville, mitä paikkoja kirjoituksissa olevilla nimillä on tarkoitettu. Heidän selityksensä nähdään seuraavasta taulusta.

Nimet kir-	Nimet	L. K. Eerolan	U. Hietalahden
jeessä ^{20/11} 97	valtakirjassa	selitykset	selitykset
Nuuitsvraaka	Nyensvara	Nuorunen	
Disvran	Kundisvare	Kuontivaara	Kuntivaara l. Kuntis-
			vaara (Kuusamossa)

Jatk. seur. siv.

käyneen siellä. Ainakin asetettiin Ruotsin rajakomissionin johtajiksi toiset miehet.

Panevran	Panavara	Paanavaara	Paanavaara
Zegeltunder	Jegeltunder	Jäkälätunturi	Jäkälätunturi (Venäjän puolella)
Nausvran	Namavare	Naamanka- vaara	Petäjännaamavaara (lähellä Vuorijärveä)
Kintištunder	Kinsitunder	Riisitunturi	Kynsitunturi (Kurtilta luoteeseen)
Laistunder	Laistunder		Laistunturi (lähellä rajaa)
Seitennitra	Soiotha	Seitenoikea	Sotatunturi (Sorkoiva?)
Nissipura	Nissipuro	Nissinpuro	
Oitra	Oiwa	Oivajärvi	Talkkunaovi?
Lottapuja	Lotta Paia		Lutto (nyk. Kaunispää?)

Liitän tähän vielä kirkkoherra Hietalahden tekemän kyseessäolevaa asiaa valaisevan rajapiirroksen.



Herttua ilmoitti näet joulukuun 4 p. 1597 Monikkalan Hanna Hannunpojalle, että hän oli lähettänyt Länsipohjan vordin Tiirikka Pietarinpojan sekä muutamia muita miehiä Pohjanmaalle selvittämään Lapin raja-asioita, ja määräsi samalla, että Hannu Hannunpojan myös oli lähdettävä tähän toimitukseen, varsinkin jos huomattiin venäläisten tahtovan tunkeutua sen rajan yli, josta pari vuotta ennen oli tehty sopimus.¹

Venäläisetkin näytfäivät siihen aikaan olleen taipuvaisia rajankäynnin päättämiseen. Pähkinälinnan päällikkö lähetti Arvi Stålarmille kirjeen, jossa ilmoitettiin Boris Godunovin määränneen muutamia asiamiehiään jatkamaan rajankäyntiä Lapissa sekä pyydettiin, että Ruotsin valtuutetut tulisivat tapaamaan näitä helmikuun 2 p. 1598 Kuollanjärvellä.² Tämä kirje toimitettiin maaliskuun alussa Suomesta Kaarlo herttualle. Mutta kun hänelle silloin oli kerrottu, että Hannu Hannunpoika ja Tiirikka mestari eivät olleetkaan lähteneet rajalle, niin hän arveli, että rajankäyntiä ei enää voitu panna toimeen sinä talvena.³ Sen johdosta hän kirjoitti Kuo-

¹ Hallitus antoi siihen aikaan Pohjanmaan rajalle määrätyille asiamiehilleen alustelman venäläiselle päällikölle Ivanovolskille lähetettävään kirjeeseen, jossa heidän oli muun muassa sanottava: »Hyvä ystävä! Tiedätte Lapin rajankäynnin viime talvena keskeytyneen sen johdosta, että Venäjän komissaarit eivät tahtoneet saattaa sitä loppuun. Ja koska nyt hiljattain Käkisalmen luovutuksen tapahtuessa päätettiin, että merkitsemättä jääneet rajat ensi tilaisuudessa selvitettäisiin, on Kaarle herttua lähettänyt meidät niitä pyykittämään. Pyydämme Sinua ilmoittamaan tästä tsaarille, jotta hänen valtuutettunsa tietäisivät tulla helmikuun 26 p. Iivaaralle meitä tapaamaan.» H. R. Kirje Ivanovolskille marraskuun 20 p. 1597.

² Herttuan registratuuriin on kirjoitettu »vid Kola träsk». Tarkoitettaneeko näillä sanoilla Kuolajärveä?

³ H. R. Avoin kirje Hannu Hannunpojalle maaliskuun 13 p. 1598.

lansuun isännille, että hän aikoi laittaa valtuutettunsa Lapin rajalle seuraavana kesänä ¹

Kevään hän tahtoi käyttää hankkiakseen tarkempia tietoja noista pohjoisista seuduista, jotka vielä olivat jakamatta Ruotsin ja Venäjän kesken. Hän käski senvuoksi Luulajan ja Piitimen entisen voudin Olavi Burmanin ja Tornion talonpojan Olavi Amunninpojan ² vanhojen pirkkalaisten sekä lappalaisten avulla salaisesti tutkia rajoja Iivaarasta Varankiin, tiedustella vanhoja rajamerkkejä, joita kenties muinoin oli pantu Varangin ja Näämön välille, sekä sen jälkeen mennä Kuollansuuhun ottakseen selkoa, missä se kannas sijaitsi, joka erotti Kemijoen ja Kuollajoen vesistöt toisistaan.³

Sillä välin Hannu Hannunpoika kuitenkin jo oli lähtenyt miehineen Lapin rajalle,⁴ vaikka herttua ei ollut saanut siitä tietoa. Sinne saapui myös neljä pajararia tsaarin asiamiehinä (nähtävästi maaliskuussa). Koska venäläiset eivät tahtoneet tulla Iivaaran luo, kokoonnuttiin keskustelemaan Palovaaralle, joka oli Kuollajärven ja Kitkajärven välisellä taipaleella.⁵ Siellä venäläiset heti alkoivat kinastella väittäen, että Täysinän rauhakirja oli väärin laadittu ja että se sopimus, jonka Jermolai Korobov oli tehnyt Mauri Yrjönpojan kanssa,

¹ H. R. Kirje »Kälendzhun» päälliköille maaliskuun 5 p. 1598.

² H. R. Olavi Burmanille ja Olavi Amunninpojalle annettu memoriaali maaliskuun 5 p. 1598.

³ Myöskin Länsipohjan lippukunnan päämies Pietari Olavinpoika valtuutettiin selvittämään pirkkalaisten ja lappalaisten avulla Kemin Lapin ja Kuollansuun välillä olevia vanhoja rajoja, vieläpä hänellä oli käsky yksin merkitä ne, jos venäläiset eivät seuraavana kesänä suostuisi tulemaan hänen mukaansa. H. R. Pietari Olavinpojan valtakirja maaliskuun 5 p. 1598.

⁴ En tiedä, oliko Tiirikka Pietarinpoika sillä matkalla mukana.

⁵ Epätietoista on, minä päivinä komissionin jäsenet olivat koossa Palovaaralla.

ei ollut oikeuden ja kohtuuden mukainen, koska siinä oli Ruotsille luovutettu Venäjän alueita. Lopuksi he sanoivat, että rajankäyntiä ei saatettu jatkaa, ennen kuin Ruotsista oli tullut lähettiläitä tsaarin luo asiaa järjestämään; tsaari oli muka päättänyt, että rajat oli viitoitettava Iivaaran, Maanselän, Laponkylän, Kiiskijärven (Kitkajärven?) ja Kuolajärven kautta. Ja kun meikäläiset ehdottivat, että ainakin selvitetäisiin raja Inarijärvestä mereen, niin he vastasivat, että he eivät tahtoneet tehdä sitä, ennen kuin Iivaaran ja Inarijärven välinen rajanosa oli käyty. Komissionin jäsenten oli siten palattava tyhjin toimin kotiinsa. Näin Hannu Hannunpoika kertoi asian Kaarle herttualle Kemistä huhtikuun 15 p. 1598 lähettämässään kirjeessä.¹ Hän lausui siinä sen arvelun, että »suomalaiset» olivat tanskalaisten kanssa yllyttäneet venäläisiä luopumaan rajankäynnistä. Suomalaisiksi hän nimitti Sigismundin puolueen miehiä. Tuommoinen heitä vastaan tehty törkeä syytös oli tietysti kaikkea pärrä vailla.²

Kaarle herttua oli lähes kolmen vuoden ajan väsymättä puuhannut rajan pyykittämistä Lapissa. Mutta pian sen jälkeen kuin hän oli lähettänyt edellämainitun kirjeensä Kuollansuun isännille, tapahtui hänen mielipiteissään siihen asiaan nähden äkkinäinen käänne. Hänelle kerrottiin näet silloin, että Feodor tsaari oli kuollut³, ja hän arveli voivansa, jos Venäjällä hallitsijanmuutoksen johdosta

¹ Gottlundin kopiokirja S. A.

² Siihen aikaan Hannu Hannunpoika pelkäsi joutuvansa Sigismundin puoluelaisten käsiin. Hän oli näet kuullut, että Arvi Stålarin oli lähettänyt Lappiin joukon suksimiehiä häntä vangitsemaan ja että Salomon Ille oli tullut Savosta Pohjanmaalle samassa tarkoituksessa. Näyttää melkein, kuin hän tästä syystä olisi liian hätäisesti lähtenyt rajalta. Kuitenkin hän sanoi, ettei hän ollut tiennyt Sigismundin puoluelaisten juonista mitään, ennen kuin hän jo oli tullut Kemiin.

³ Feodor kuoli tammikuun 7 p. 1598.

syntyisi levottomuuksia, sekaantumalla niihin voittaa Ruotsille etuja. Maaliskuun 26 p. 1598 hän kirjoitti Käkisalmen linnan venäläiselle päällikölle Dmitri Ivanovitsh Veljaminoville: »Emme tahdo päättää rajankäyntiä, ennen kuin saamme varman tiedon siitä, onko tsaari elossa vai kuollut, josta pyydämme, että lähetät meille ilmoituksen sanansaattajamme mukana. Ja jos niin kävisi, että joku nousisi aseisiin sitä vastaan, jolla siellä on lähin oikeus hallitukseen, niin tahdomme tarjota tälle apuamme, missä sitä tarvitaan.»¹ Samaan aikaan herttua varoitti Hannu Hannunpoikaa ryhtymästä mihinkään toimenpiteisiin rajankäyntiasiaassa.²

Pohjan perien rajaolot jäivät siis yhä edelleen epävarmalle kannalle. Seuraavina vuosina venäläiset kävivät niinkuin ennenkin ottamassa veroja Suomen puolella rajaa asuvilta lappalaisilta, jonka tähden Kaarle IX määräsi Kemin Lapin voudin ehkäisemään heidän veronkantonsa Maanselän, Kitkan ja Kuolajärven kylissä. Hän käski myös vastoin Rajasuolla tehtyä päätöstä eräiden asiamiestensä pitää huolta siitä, että venäläiset eivät saaneet houkutella mainittujen kylien asukkaita muuttamaan rajan taa.³

Levottomat ajat estivät kuitenkin Kaarleä täydellä tarmolla valvomasta Ruotsin etuja Jäämeren puolella. Hänenhän oli kesällä vuonna 1598, niinkuin tiedämme, taistelevainen Sigismundia vastaan Ruotsissa, vuonna 1599 hän tuli kukistamaan Sigismundin puoluelaisia Suomessa ja vuodesta 1600 hän kävi vaikeaa sotaa puolalaisia vastaan Virossa ja Liivinmaalla.

¹ V. R.

² H. R. Kaarle herttuan kirje Hannu Hannunpojalle maaliskuun 26 p. 1598.

³ Vaaranen, Samling af urkunder I, 179; II 63 ja 260. — Handl. r. Skand. Hist. XXXIX, 211 ja 212. — S. Ingman l.c. 24 ja 25.

Rajakäynneistä puhuttaessa on vielä mainittava, että Narvassa alkupuolella vuotta 1596 pidettiin neuvotteluja Viron ja Venäjän välisestä rajasta. Arvi Stålbarm, joka virolaisen maaneuvoksen Tiirikka Strickin kanssa edusti Ruotsia näissä keskusteluissa¹, kertoi Ruotsin neuvoskunnalle, että valtakuntain asiamiehet ilman muuta sopivat Narvajoen suun ja Narvan kaupungin välillä olevasta rajanosasta, mutta riitaantuivat, kun tuli kysymys putouksen ja siis Narvankin yläpuolella olevan saaren omistamisesta. Toisena kiistan aiheena oli eräs saari, joka sijaitsi lähellä Vihdin kylää² ja jolla ennen oli asunut venäläinen talonpoika. Tämä saari oli muinoin ollut niemenä kiinni venäjänpuoleisessa rannassa, mutta sittemmin oli virta leikannut sen tästä irti, ja joen uusi uoma oli leveämpi kuin vanha. Kiistan johdosta Stålbarm pyysi ohjeita neuvoskunnalta.³ Erimielisyydet saatiin nähtävästi jo seuraavana kesänä sovituiksi,⁴ mutta vasta helmikuun 3 p. 1597 vaihdettiin rajakirjat.⁵

¹ Venäjän asiamiehinä olivat niissä Juri Ivanovitsh Veljaminov ja Gregori Vitovtov. Бантишъ-Каменскій, Обзоръ внѣшнихъ сношеній Россіи IV, 134. — H. Almqvist l.c. 24, muist. 1.

² Vihdin kylä on Narvajoen länsirannalla ja noin puolen peninkulman päässä Vasknarvasta. Arvi Eerikinpoika Niilo Olavinpojalle huhtikuun 2 p. 1596, Livonica R. A.

³ Arvi Stålbarmin kirje neuvoskunnalle helmikuun 12 p. 1596. Gottlundin kopiokirjassa S. A.

⁴ Kummalleko vallalle riidanalaisina olleet kaksi saarta joutuivat, ei ole tiedossani.

⁵ Arvi Eerikinpoika Arvi Tawastille Narvasta helmikuun 4 p. 1597, Tawastien kokoelma R. A. — H. Almqvist l.c. 24.

VIIDESKOLMATTA LUKU.

Käkisalmen luovutus.

Rauhanteosta kului kolmatta vuotta, ennenkuin Käkisalmi annettiin tsaarille. Venäläiset olivat viivytyksen johdosta tyytymättömiä, ja valtakuntain välit kävivät sen takia hyvinkin kireiksi. Maaliskuussa vuonna 1596 tuli Kaarle herttualle Moskovasta kirje, jossa vaadittiin Käkisalmen pikaista palauttamista.¹ Herttuan vastauksessa sanottiin, että linna luovutettaisiin vasta sitten, kuin rajat oli lopullisesti tarkistettu ja kaikki vangit vapautettu.²

Syksyllä samana vuonna saapui meidän maahamme huolestuttavia sanomia Venäjältä. Muutamat Savonlinnaan tulleet venäläiset kauppiaat mainitsivat siellä, että eräät voivodit, jotka suurruhtinas oli lähettänyt ottamaan Käkisalmea vastaan, olivat kevästä asti olleet Pähkinälinnassa, mutta lähteneet sieltä syyskuun 30 p. pois sanoen mennessään, että ruotsalaiset, jotka eivät täyttäneet rauhanehtoja, joutuivat syypäiksi verenvuodatukseen.³ Ja Arvi Tawastille, joka sinä syksynä oleskeli kotonaan Vesunnan kartanossa, tuotiin Käkisalmen isänniltä Jaakkima Tiirikanpojalta ja Yrjö Juhonpojalta kirje, jossa ilmoitettiin erään Venäjältä palanneen vakoojan kerto-

¹ H. R. Kirje neuvoskunnalle maaliskuun 27 p. 1596.

² H. Almqvist l.c. 26.

³ Kyötikkä Fincke marskille lokakuun 19 p. 1596, Kopior ur Kankas-samlingen.

neen, että suurruhtinas valmisteli sotaa ja aikoi piirittää sekä Viipuria että Narvaa, jos Käkisalmea ei jätetty hänelle uudenvuoden aikaan.¹ Näiden ja muidenkin samanlaisten kertomusten johdosta² Klaus Fleming varoi, että tsaari oli valmis Käkisalmen takia rikkomaan rauhan. Hän päätti sentähden kerätä Suomessa olevan sotaväen lähemmäksi rajaa³, ja marraskuun 20:n päivän tienoilla hän käski sekä ratsumiehet että jalkaväen saapumaan viimeistään joulun aikana Viipuriin. Talonpojille ilmoitettiin, että heidän tuli viipymättä ja kovimman rangaistuksen uhalla varustautua ruokavaroilla ja aseilla, jotta he, jos vaino uusiutuisi, olisivat valmiit lähtemään siihen paikkaan, jonne heitä vaadittaisiin.⁴ Ja Käkisalmen puo-

¹ Arvi Tawast Klaus Flemingille marraskuun 26 p. 1596. Handlingar r. ryska kriget 1570—1595 R. A.

² Mainittakoon tässä, että Suomen valtioarkiston Acta historica kokoelmassa on päiväämätön ote Kermo Henrikinpoika Tawastin Finckelle (nähtävästi samoihin aikoihin) lähettämästä kirjeestä, jossa kerrotaan erään venäläisen, Iivana Simonpojan, antaneen Savonlinnasta lähtiessään tietää, että suurruhtinas oli Käkisalmen takia koonnut ison sotajoukon Novgorodiin aikoen lähteä sinä talvena hävitysretkelle Suomeen, jollei hän pian saanut linnaa haltuunsa. — Kermo Tawast kuului, kuten tiedämme, vuodesta 1595 Savonlinnan isännistöön. Tämän linnan päällikkö Kyötikkä Fincke, jolle kirje oli osoitettu, oleskeli 1596 Lammilla, Porkkalan kartanossa.

³ Yrjö Koskinen lausuu (Nuijasota 234 ja 235) todennäköiseksi, että Sigismund ja Klaus Fleming olivat tahallansa viivyttäneet Käkisalmen luovuttamista voidakseen paremmalla syyllä pitää Suomen sotavoimaa koossa. Jo tammikuussa 1596 pohjalaiset olivat eräässä Kaarle herttualle lähettämässään valituskirjeessä kertoneet lainlukija Erkki Ollinpojan suoraan sanoneen heille, että marskin sotaväki oli varustettuna voidakseen vastustaa herttuaa ja neuvoskuntaa (Nuijasota 273). Venäläisten uhkauksissa ja varustuksissa oli kuitenkin jo ollut täysi syy sotaväen pitämiseen taisteluvälmiinä Suomessa.

⁴ Sen ohessa määrättiin, että voutien tuli tilata joka 50 talonpojalta yksi hevonen tykistöä kuljettamaan. Savon pohjoisesta voutikunnasta — kenties muualtakin — oli 10 verotalon

lustuksesta marski kirjoitti Kyötikkä Finckelle, että sinne oli lähetettävä Ambrosius Henrikinpojan johtama Pohjois-Savon lippukunta, jos katsottiin linnan olevan vaarassa; lippukuntaa varten Savon talonpoikien tuli toimittaa Käkisalmeen kuuden kuukauden muona.¹

Marski aikoi itsekkin mennä sotajoukon mukana Viipuriin ja viipyä siellä, kunnes Sigismund kuninkaalta oli tullut tarkkoja Käkisalmen luovutusta koskevia ohjeita.² Mutta matkalle lähtiessään hän sai tiedon, että pohjalaiset olivat linnaleirirasituksen johdosta nousseet taisteluun hänen huovejansa vastaan. Hänen täytyi aluksi rientää tätä kapinaa kukistamaan³, ja siihen toimeen häneltä kului kolmatta kuukautta, niin että hän vasta maaliskuun keskivaiheilla palasi Turkuun.⁴ — Todennäköistä on, ettei Suomessa pidetty sotaväkikään näin ollen lähtenyt rajalle.

Virossakin oltiin levottomia Venäjältä tulleiden huuhujen johdosta. Viron maaherra Yrjö Boije ja erittäinkin Narvan päällikkö Arvi Stålmarm kirjoittivat niistä useita

annettava hevonen, taikka yhden verotalon sen sijaan suoritettava 5 Ruotsin markkaa hevosten ostoa varten. Klaus Flemingin käskykirje Etelä-Suomen voudille marraskuun 22 p. 1596, Acta historica S. A. — Fincke Suur-Savon voudille Kustaa Ollinpojalle Porkkalasta joulukuun 10 p. ja Pienen-Savon voudille Esko Pentinpojalle sam. p., Kopior ur Kankas-samlingen S. A. — Kts. myös Laguksen kokoelmaa X, 154 S. A.

¹ Tästä muonasta oli kullekin sotamiehelle annettava joko tynnyri viljaa ja leiviskä lihaa kuukaudessa taikka kaikki ennen-julaistussa muonitusjärjestyksessä mainitut parselit. Fleming Finckelle Turusta marraskuun 19 p. 1596, Ur Kankas-samlingen S. A. — Fincke Kermo Henrikinpojalle Porkkalasta joulukuun 10 p. 1596, Fincken kopiokirja R. A.

² Arvi Eerikinpoika Sigismundille Narvasta tammikuun 25 p. 1597, Ingrica R. A. — Grönblad, Urkunder I, I, 37.

³ Hän lähti Turusta joulukuun 23 p.

⁴ Yrjö Koskinen, Nuijasota 235, 301, 371, y.m.

kertoja Kaarle herttualle, Sigismundille ja kuninkaan sihteerille Johannes Stiiginpojalle.¹ Ilmoittaessaan herttualle tsaarin varustuksista Stålbarm kertoi, että Narvan venäläiset naapurit esiytyivät juroina ja synkkinä. Tavaransa he olivat yöaikaan vieneet joen toiselle puolelle. Herttuan palvelija Maunu (Auvinen) oli koettanut tehdä kauppaa heidän kanssaan, mutta he olivat keskeyttäneet tämän yrityksen. Yrjö Boijelle Stålbarm mainitsi, että venäläiset olivat kehoittaneet Narvajoen rannalla sijaitsevien Kutrukylän ja Vepskylän² talonpoikia pakenemaan kotoansa ja että näiden kylien asukkaat olivat silloin olleet kaksi yötä metsässä. Hänelle oli myös tuotu sanoma, että Venäjän sotajoukko oli viimeistään loppiaisen aikaan valmis hyökkäykseen.³ Eräs kauppias, joka tuli Pihkovasta, kertoi Stålbarmille, että tsaari oli ryhtynyt varustamaan väkeänsä sekä panettanut kuntoon Moskovassa ja Novgorodissa olevat tykit. Antaessaan tästä tiedon Boijelle Stålbarm lausui, että valtakunta joutui suureen vaaraan, jollei Käkisalmea jätetty venäläisille, ja samalla hän pyysi Boijea huomauttamaan kuninkaalle tätä asiain arveluttavaa tilaa.⁴ Itse hän lähetti Sigismundin luo Ruotsin palveluksessa olevan skottilaisen vänrikin Tuomas Abernothin ilmoittamaan venä-

¹ Arvi Eerikinpoika Sigismund kuninkaalle lokakuun 16 p. 1596, Ingrica R. A. — Sama Johannes Stiiginpojalle lokakuun 20 p. 1596, Acta historica S. A. — Sama Kaarle herttualle lokakuun 29 p. 1596, Gottlundin kopiokirja S. A. — Yrjö Boije Sigismund kuninkaalle lokakuun 26 p. 1596, Acta historica S. A.

² Kutrukylä sijaitsee lähellä Narvajoen suuta; Vepskylä on Narvan kaupungin ja joensuun välillä. Professori A. R. Cederbergin tiedonanto.

³ Arvi Eerikinpoika Yrjö Boijelle marraskuun 8 p. 1596, Ingrica R. A. ja Gottlundin kopiokirja S. A.

⁴ Arvi Eerikinpoika Yrjö Boijelle Narvasta marraskuun 21 p. 1596, Acta historica S. A.

läisten varustautumisesta.¹ Kirjeessään, jonka hän pani Abernothin mukaan, Stålarin sanoi muun muassa: »Moskovalaiset vaativat Käkisalmea takaisin. Olen vastannut heille, että he kääntymällä Teidän Majesteettinne puoleen voivat saada suotuisan vastauksen, mutta he arvelevat, että heidän suurruhtinaansa ei keskustelisi Puolassa Ruotsin asioista. Hyvillä sanoilla olen kuitenkin viihdyttänyt heitä.»² Abernoth lähti Tallinnan kautta matkalle vieden kuninkaalle kirjeitä myöskin Yrjö Boijelta ja sihtööri Nikolaus Raskilta. Boije kertoi muun muassa, että suuri kauhu oli Venäjältä levinneiden huhujen johdosta vallannut Viron kansan, sekä aateliset että rahvaan, sen jälkeen kuin kaikki jo olivat riemuinneet rauhasta. Virossa ei silloin ollut — hän lisäsi — muuta sotaväkeä kuin maa-aateliston ratsumiehet.³ Sihtööri Rask pyysi kuningasta antamaan määräyksen Käkisalmen luovutuksesta, koska, kuten hän sanoi, rajat jo oli tarkistettu ja useimmat vangit vapautettu.

Ollen huolissaan venäläisten varustautumisen takia Kaarle herttua moitti Sigismundia siitä, että hän ei ollut jouduttanut Käkisalmen palauttamista. Kun eräät kuninkaan lähettämiä antoivat lokakuun 23 p. Ruotsin hallitukselle mietinnön muuttamista asioista, jotka herttua ja neuvoskunta olivat jättäneet heidän harkittavikseen, niin he lausuiivat Käkisalmen luovutuksesta, että se oli heidän mielestään suotava, mutta ainoastaan sillä edellytyksellä, että siitä ensin ilmoitettiin Kuninkaalliselle Majesteetille. Vastatessaan heille herttua sanoi, että kuninkaan olisi jo

¹ Abernoth oli vähää ennen tullut Narvaan oltuaan viisi vuotta venäläisten vankina. Aikaisemmin hän oli palvellut Henrikki Lealin ratsumieslippueessa.

² Arvi Eerikinpoika Sigismund kuninkaalle Narvasta marraskuun 17 p. 1596, *Acta historica* S. A.

³ Yrjö Boije Sigismund kuninkaalle marraskuun 27 p. 1596, *Acta historica* S. A.

aikaisemmin pitänyt antaa määräyksiä, miten luovutuksessa oli meneteltävä; silloin ei enää ollut aikaa lähettää sanaa Puolaan, jos tahdottiin välttää valtakunnan turmiota. Jos hän ryhtyisi, — lausui herttua edelleen — aloitteen tekemiseen kirjoittaen kuninkaalle asiasta, niin hänen esityksensä saattaisi olla tälle epämieluisin; hän oli kuullut Sigismundin jo syyttäneen häntä, että hän oli ottanut itselleen kunnian rauhan aikaansaamisesta, vaikka hän ei ollut koskaan sitä kunniaa tavoitellut.¹

Seuraavan vuoden alussa sodan vaara kuitenkin näytti häipyvän. Tosin moskovalaiset olivat sulkeneet rajan, niin että ei kukaan täältäpäin päässyt menemään Venäjälle², mutta vakoojat tiesivät kertoa Käkisalmissa, että tsaari ei silloin valmistellut hyökkäystä Ruotsin alueelle, vaan oli koonnut sotavoimansa vastustaakseen Krimin tataareja, joiden luultiin saapuvan kevätkuoleen hävitysretkelle.³ Ja muutaman aikaa sen jälkeen kuin Sigismund joulukuun 30 p. 1596 oli lähettänyt Kaarle herttualle sanan, että venäläiset aikoivat rikkoa rauhan, herttua vastasi kuninkaalle, että hänellä ei ollut tietoa venäläisten varustuksista ja että hän luuli heidän täyttävän, mitä rauhanteossa oli päätetty; heidän rauhalliset tarkoituksensa — lausui hän — kuningas saattoi havaita suurruhtinaan sekä Boris Godunovin kirjeistä, jotka vähää ennen olivat tulleet herttualle ja joista hän lähetti kuninkaalle kopiot.⁴ Herttua tarkoitti nähtävästi Lauritsa Tauben mukana Moskovasta saapuneita vastauksia.

¹ H. R. Vastaus Sigismundin lähettiläiden mietintöön loka-kuun 21 p. 1596.

² Бантышъ-Каменскій, Обзоръ внѣшнихъ сношеній Россіи IV, 134. — Fincke Hannu von Oldenburgille ja Suur-Savon voudille Kustaa Ollinpojalle Savonlinnasta joulukuun 31 p. 1596, Grönblad, Urkunder I, ii, 11.

³ Arvi Tawast Arvi Stålarmille Käkisalimesta tammikuun 7 p. 1597, Grönblad, Urkunder I, I, 74.

⁴ H. R. Vastaus kuninkaalle helmikuun 9 p. 1597.

Taube, joka, kuten edellä on mainittu, toukokuussa oli mennyt viemään herttuan kirjettä Venäjälle¹, oli viipynyt kauan aikaa Suomessa, ennen kuin hän pääsi täältä lähtemään. Kaarle herttualle kerrottiin kesällä, että Klaus Fleming oli pidätellyt häntä Viipurissa, ja herttua valitti sen johdosta neuvoskunnalle, että hän ei voinut ryhtyä moskovalaisten kanssa keskusteluihin, koska hänen lähettiläänsä eivät saattaneet hyvissä turvin matkata Suomen kautta.² Herttualle tullessa sanomassa ei kuitenkaan näytä olleen perää.³ Elokuun 16 p. Taube saapui Moskovaan.⁴ Tsaarin kirjeessä, jonka hän toi joulukuussa Tukholmaan,⁵ syytettiin ruotsalaisia siitä, että he eivät Käki-salmeen nähden olleet pitäneet, mitä Täysinässä oli päätetty, ja samalla pyydettiin taas linnan palauttamista.⁶ Vastauksessaan herttua vakuutti, että ruotsalaiset eivät aikoneet syödä sanaansa vaan tahtoivat jättää linnan Venäjän komissaarien haltuun.⁷

Kaarle herttua oli marraskuun 1 p. määrännyt Lehtis-

¹ Kts. sivua 432.

² H. R. Kirjeet neuvoskunnalle heinäkuun 17 ja elokuun 7 p. 1596.

³ Vastatuulten takia Taube ei päässyt Viipuriin ennen kuin kesäkuun 22 p. Sieltä hän ja Esko Linderinpoika kirjoittivat Pähkinälinnan päällikölle pyytäen turvakirjettä matkaa varten. Pähkinälinnasta tuli vastaus heinäkuun 6 p., ja siinä luvattiin toimittaa Taubelle hevoset ja muonavarat hänen ollessaan Venäjällä. Lauritsa Taube herttualle Viipurista heinäkuun 20 p. 1596, Gottlundin kopiokirja S. A.

⁴ Bantisch-Kamenski l.c.

⁵ *Calendaria Caroli IX* utg. af Lewenhaupt.

⁶ Feodor tsaarin kirjelmä ei näytä säilyneen Ruotsissa, mutta Kaarle herttuan tsaarille lähettämä vastaus antaa meille tietoja sen sisällyksestä.

⁷ H. R. Kirje suurruhtinaalle tammikuun 4 p. 1597. — Tämän kirjeen näyttävät kuitenkin Sigismundin puoluelaiset siepanneen. S. Tunberg, *Sigismunds förbindelse med Ryssland hösten 1597* (Sv. Historisk tidskrift 1915, 98, Not 1).

ten Klaus Flemingin, Viipurin linnan päällikön Matti Laurinpoika Kruusin sekä kuninkaan sihteerin Olavi Sverkerinpoika Elfkarlin lähtemään Ruotsin asiamiehiksi Käkisalmeen.¹ Hän ilmoitti heille antaneensa suurruhtinaan tietää, että he tulisivat seuraavana loppiaisenä rajalle, ja käski heidän mennä sinne neljätoista päivää aikaisemmin. Heidän valtakirjassaan sanottiin, että he, koska rajat oli käyty ja kirjoilla vahvistettu, saivat antaa Käkisalmen linnan ja läänin tsaarin valtuutetuille, kuitenkin vasta sen jälkeen kuin Venäjällä silloin vielä olevat vangit oli rauhansopimuksen mukaan vapautettu. Toimitusmiehille laitettu opastus² sisälsi muun muassa seuraavaa. Heidän tuli tarjota Venäjän lähettiläille herttuan antama, ikuista rauhaa koskeva vakuutus ja pyytää näiltä, että he hankkisivat tsaarilta samanlaisen vakuutuksen. Jos venäläiset eivät suostuneet tähän, niin Ruotsin valtuutettujen oli vaadittava, että lähettiläät molemmin puolin tekivät herttuan laittaman alustelun pohjalle kirjallisen vakuutuksen, jotta voitaisiin olla varmoja rauhan pysyväisyydestä, kunnes kuningas saapui valtakuntaansa ja Täysinässä tehdyn sopimuksen mukaan vahvasti rauhan kirjelmällä ja ristinsuutelemisella. Siinä tapauksessa että Venäjän asiamiehet eivät suostuneet omasta puolestaan antamaan mitään kirjoitusta, vaan sanoivat kysyvänsä siitä asiasta suurruhtinaan mieltä, tuli Ruotsin valtuutettujen ilmoittaa heille, että Käkisalmea ei annettu takaisin, ennen kuin oli saatu selvä vastaus. Mutta jos lähettiläät voivat jollakin tavoin sopia vakuutuskirjojen laatimisesta, niin linna oli jätettävä suurruhtinaan voivodien huostaan, sen jälkeen kuin siitä oli otettu kaikki tykit, sotavarustukset ja muut tavarat, jotka olivat ruunun tai yksityisten Ruotsin alamaisten omaisuutta. — Marraskuun 18 p. Olavi Sverkerinpoika

¹ H. R.

² Lähettiläiden opastus oli samoin kuin heidän valtakirjansa-kin päivätty 2 marraskuuta 1596. H. R.

lähti Tukholmasta ja tuli saman kuun 24 p. Turkuun. Mutta Ruotsin asiamiehet eivät Suomessa saattaneet pitkään aikaan toteuttaa herttuan määräyksiä.

Tammikuun 3 p. 1597 Arvi Stålbarm sai Sigismund kuninkaalta vastauksen mainittuun Abernothin mukana lähettämäänsä kirjeeseen.¹ Samalla kuningas oli toimittanut Narvaan kirjeitä Feodor tsaarille, Klaus Flemingille ja Käkisalmen isännille. Odert Hastfer² ja venäjän-tulkki Henrikki Pryssman, jotka silloin kuuluivat Narvan isännistöön, sekä nuori suomalainen aatelismies Torsti Henrikinpoika³ menivät kahdentoista miehen seuraamina viemään suurruhtinaan kirjettä Moskovaan, ja Meltolan Niilo Olavinpoika lähti tuomaan marskille ja Käkisalmen isännille meneviä kirjeitä Suomeen. Hän sai Venäjän viranomaisilta luvan kulkea Inkerin kautta. Viipuriin hän tuli tammikuun 18 p.⁴ Mainituista kirjeistä näyttävät ne, jotka tuotiin Suomeen, hävinneen.⁵ Muista kirjelmistä nähdään kuitenkin, että niissä puhuttiin Käkisalmen luovutuksesta. Tsaarilta Sigismund pyysi jokseenkin kiivain sanoin selitystä, mitä Venäjän jatkuva varustautuminen merkitsi ja oliko Ruotsin sieltä odotettava ystävyyttä vai

¹ Kts. sivua 496.

² Viron saksalainen Odert Hastfer oli ollut Narvan linnan isännistössä vuodesta 1595. Henrikki Pryssmanin tilit Narvan linnan varoista 1595—1597 Ruotsin kamariarkistossa.

³ Torsti Henrikinpoika Ekelöf oli aluksi Sigismund kuninkaan puoluelainen, mutta lupasi vuonna 1602 useiden muiden suomalaisten aatelismiesten kanssa Kaarle herttualle uskollisuutta. Hän oli mukana niissä sodissa, joita seuraavina aikoina käytiin Venäjällä. Vuonna 1616 tavataan hänet vänrikkinä suomalaisessa aatelislippueessa. J. Ramsay, *Frälsesläkter i Finland*.

⁴ Arvi Tawast Kyötikkä Finckelle Käkisalimesta tammikuun 21 p. 1597 ja Matti Laurinpoika samalle Viipurista tammikuun 22 p. 1597, *Grönblad, Urkunder I*, II, 65 ja 68.

⁵ Puolan arkistoissa on luultavasti sekä niiden että Sigismundin muiden Käkisalmea koskevain kirjeiden alustelmat.

vihollisuutta. Lisäksi hän lausui, että hän ei ollut kieltävä Käkisalmea tsaarilta, kun tämä oli täyttänyt lupauksensa; kuningas oli kuitenkin vielä epätietoinen, kuinka pitkälle rajantarkistus ja vankien vapauttaminen olivat edistyneet.¹

Hastfer ja Pryssman näkyvät helmikuun lopulla palanneen Venäjältä.² Ylimmät pajarit olivat antaneet Pryssmanin mukaan memoriaali-kirjelmän, jossa vakuutettiin tsaarin rauhanrakkautta, mutta samalla lausuttiin uhkauksia. Kenelle tämä memoriaali oli aiottu tuotavaksi, ei ole mainittu siinä ruotsinkielisessä käännöksessä, joka siitä tavataan K. Fincken registratuurissa.³ Memoriaalissa sanotaan muun muassa: »Sigismund kuningas tahtoo houkutella meitä vuodattamaan kristittyjen verta. Mutta valtakunnan neuvosto, hänen tsaarillisen korkeutensa lanko Boris Godunov ja me hänen korkeutensa pajarit olemme hänen nimessään antaneet käskyn, ettei mitään verenvuodatusta saa tapahtua, sillä meidän suuri herramme on tosi kristitty. Teidän tulee kuitenkin tietää ja antakaa myöskin herranne Sigismund kuninkaan sekä hänen sukulaistensa ja neuvonantajiensä tietää, että Venäjän suuri sotajoukko on koottuna ja varustettuna sitä tapausta varten, ettei Käkisalmea sopimusten mukaan luovuteta.»

¹ Sigismund Feodor tsaarille Varsovasta joulukuun 19 p. 1596, *Muscovitica Svenska regenters bref R. A.* — H. Almqvist l.c. 29.

² Samaan aikaan tuli Käkisalmeen Hannu Pietarinpoika (Kärkisten haltija), jonka Klaus Fleming oli muutamia päiviä ennen joulua laittanut viemään kirjeitä Venäjälle. Ei tiedetä, oliko Hannu Pietarinpoika käynyt Moskovassa asti, vai ainoastaan — niinkuin näyttää luultavammalta — jossakin lähempänä rajaa olevassa kaupungissa (Pähkinälinnassa tai Novgorodissa). Asiakirjoissa mainitaan vain, että hän ja Lauritsa Fleming silloin toivat Venäjältä tietoja. Matti Laurinpoika Kyötikkä Finckelle Viipurista helmikuun 28 ja maaliskuun 8 p. 1597, Fincken registratuuri 65 ja 68 R. A.

³ Käännös on tehty Viipurissa maaliskuun 2 p. 1597, Fincken registratuuri 66 R. A.

Kuten useista seikoista näkyy, venäläiset pitivät siihen aikaan jokseenkin varmana, että Käkisalmi pian oli joutuva heidän käsiinsä. Savonlinnassa kerrottiin, että he olivat Käkisalmen muonitusta varten koonneet helmikuussa isohkon määrän viljaa Pähkinälinnaan.¹ Pian sen jälkeen saapui viimeksimainittuun linnaan kaksi voivodia Dmitri Ivanovitsh Veljaminov ja Stepan Osipovitsh Besobrasov, jotka tsaari oli lähettänyt ottamaan Käkisalmea haltuunsa. He kirjoittivat maaliskuun 6 p. 1597 asiastaan Käkisalmen päälliköille Arvi Tawastille ja Jaakkima Brandille mainiten Hastferin ja Pryssmanin sanoneen, että Sigismund kuningas tahtoi antaa Käkisalmen tsaarille ilman mitään esteitä, ja samalla he ilmoittivat tulevansa sinne ensi tilassa.² Heidän kirjeestään huomaa, että Hastfer ja Pryssman olivat Moskovassa puhuneet liikoja. Sigismundilta aikaisemmin saamiensa ohjeiden mukaan Tawast vastasi voivodeille, että hän ei voinut luovuttaa Käkisalmea, ennen kuin rajat oli lopullisesti käyty, vaatien myöskin, että eräät hänen kirjeessään nimeltä mainitut vangit olivat ensin laskettavat vapauteen. Muutoin hän neuvoi voivodeja kääntymään Klaus Flemingin puoleen.³

Sekä Matti Laurinpoika että Fincke kertoivat marskille näistä asioista. Klaus Fleming lausui vastauksessaan Matti Laurinpojalle, että Käkisalmen palauttamista oli vielä viivyteltävä, kunnes Pohjanmaan raja oli saatu täydellisesti käydyksi ja merkityksi. Peläten venäläisten tuskastuvan pitkästä odotuksesta hän kuitenkin tahtoi kaikin tavoin rauhoittaa heitä. Sitä varten hän käski Fincken sanoa heidän airuilleen, kun näitä tuli Savonlinnaan puhumaan

¹ Fincke Klaus Flemingille maaliskuun 1 p. 1597. (Grönblad, Urkunder I, II, 131.)

² Voivodien kirje on Fincken registratuurissa R. A.

³ Matti Laurinpoika Finckelle maaliskuun 8, 13 ja 16 p. 1597 ja Arvi Tawast Finckelle maaliskuun 17 p. 1597, Fincken registratuuri 62 v., 64 v., 65 ja 66 v. R. A.

Käkisalimesta, että heidän ei tarvinnut olla epäilyksessä linnan luovutuksesta, sillä kaikki oli täytettävä, mikä rauhanteossa oli Ruotsin puolesta luvattu; Käkisalmen asia oli lopullisesti ratkaistava, kun tsaarin lähetti saapui Flemingin luo.¹ Fincke saikin pian tilaisuuden toimittaa kauppiaiden ja raja-asukkaiden mukana tämän sanan Venäjälle.²

Kun Viroon ei viikkokausiin kuulunut mitään Käkisalmen odotetusta palauttamisesta, niin Arvi Stålbarm, joka oli, kuten mainittiin, saanut Sigismundilta Käkisalmea koskevan kirjeen, päätti lähteä Suomeen tiedustellakseen, millä kannalla asia oli, ja jouduttaakseen jos mahdollista sen ratkaisua.³ Tänne hän saapui huhtikuun 10 p. ja aikoi aluksi mennä Klaus Flemingiä tapaamaan. Mutta silloin päättyi marskin elämä. Saatuaan tästä tiedon Stålbarm riensi Turkuun, jossa hän keskusteli linnan isäntien ja muiden sinne kokoontuneiden aatelmien kanssa kuolemantapauksen synnyttämästä vaikeasta tilanteesta. Käkisalmen luovutusta koskevasta kysymyksestä näkyy siellä jotakin päätetyn, ja aateliset kirjoittivat asiasta Sigismundille⁴, mutta heidän kirjeensä

¹ Matti Laurinpoika Finckelle maaliskuun 13 ja 31 p. 1597, Fincken registratuuri 65 ja 73 v. R. A. — Klaus Fleming Finckelle maaliskuun 29 p. ja huhtikuun 2 p. 1597 (Grönblad, Urkunder I, n 147 ja 151.)

² Fincken kirje huhtikuun 21 p. 1597 Perttu Iivarinpojalle, Akseli Kurjelle, Prinkkalan Hannu Eerikinpojalle, Vuolteen Hartikka Henrikinpojalle ja Pentti Söyringinpojalle, jotka näyttävät silloin olleen Turun linnan isäntinä. (Grönblad, Urkunder I, n, 161.)

³ H. Almqvist sanoo (l.c. 31, muist. 4), että Stålbarm oli jo Narvassa ollessaan ruvennut tsaarin komissaarien kanssa Käkisalmen luovutusta koskeviin keskusteluihin.

⁴ Maunu Iivarinpoika Särkilahti lähetettiin viemään kokouksen kirjettä Sigismundille. Palatessaan Puolasta hän joutui tuulen

sisällystä ei tarkoin tunneta.¹ Turussa Stålbarm tapasi Olavi Sverkerinpojan. Yhdessä he toukokuun 4 p. lähtivät sieltä menemään Viipuriin ollakseen lähempänä Käkisalmea. Epätietoista on, minkä valtuuden nojalla Stålbarm silloin rupesi puuhaamaan Käkisalmen palauttamista venäläisille. Suomen aateliset lienevät Turussa kehoittaneet häntä järjestämään asian parhaan taitonsa mukaan. Kuten näimme Kaarle herttua oli määrännyt luovutuskomissioniin Klaus Hermanninpoika Flemingin, mutta tämä ei puuttunut asiaan. Siihen näkyy olleen syynä se seikka, että hän oli joutunut kuninkaan epäsuosioon.²

Arvi Stålbarm ja Olavi Sverkerinpoika alkoivat kuitenkin epäröidä nyt, kun heidän piti toteuttaa rajalinnan luovutus. He pyysivät sentähden useissa kirjeissä meidän maamme aatelisilta neuvoja. On syytä tässä vähän tarkastaa näitä kirjeitä, sillä ne valaisevat silloista valtiollista tilannetta.

Ollessaan matkalla Viipuriin he kirjoittivat Barönsalmesta Turun linnan isännille ilmoittaen, että heille oli näytetty Klaus Flemingin lesken, Ebba rouvan, otattama jäljennös kirjeestä, jonka Sigismund oli lähettänyt marskille ja josta kävi esiin, ettei kuningas katsonut Käkisalmen luovutuksella olevan kiirettä. He pyysivät tämän johdosta, että Turun linnan isännät antaisivat asiasta lausuntonsa, ja sanoivat, että he eivät aikoneet ryhtyä mihinkään semmoisiin toimiin, joita Suomen aateli-

ajamana Ruotsin rannikolle ja vietiin sieltä vankina Tukholmaan. Kaarle herttua näkyy siten saaneen haltuunsa kuninkaan Suomen herroille laittaman vastauksen. Yrjö Koskinen, Nuijasota 400.

¹ Perttu Iivarinpojan ja Hannu Eerikinpojan kirje Olavi Sverkerinpojalle toukokuun 14 p. 1597. Arvi Eerikinpojan, Matti Laurinpojan ja Olavi Sverkerinpojan kirje Turun linnan isännille toukokuun 24 p. 1597. Arvi Eerikinpojan kirje Akseli Rynningille toukokuun 31 p. 1597. Nämä kolme kirjettä tavataan Gottlundin kopiokirjassa S. A. — Yrjö Koskinen, Nuijasota 380—382.

² Vuonna 1595 hän oli menettänyt Turun linnanpäällikön viran.

set eivät hyväksyneet. »Jos Käkisalmen pidätyksestä», lausivat he, »syntyy ilmi sota, niin on meidän kaikkien kannettava siitä vastuu. Kunnes saamme teiltä vastauksen, koetamme viihdyttää venäläisiä hyvillä sanoilla, niin kauan kuin he niitä ottavat korviinsa. He haukkuvat nyt jo meitä, ruotsalaisia ja suomalaisia, valehtelijoiksi.»¹

Pellinkiin tultuaan Stålarmin ja Olavi Sverkerinpoika laittoivat Porvoonkin läänissä oleville aatelisille ja sotapäälliköille kirjeen kysyen heiltä muun muassa, mikä heidän ajatuksensa oli Käkisalmen luovutuksesta.² Porvoon läänin miehet näkyvät sitten Stålarmin pyynnöstä lähettäneen jäljennöksiä tästä kirjeestä Hämeen, Raaseporin läänin, Turun läänin ja Satakunnan aatelisille.³ Samalla he ilmoittivat Stålarmille oman mielipiteensä. — Mitään varmoja neuvoja maamme aateliset ja sotapäälliköt tietystikään eivät voineet antaa asiasta, josta ainoastaan hallitus saattoi päättää.

Stålarmin ja Olavi Sverkerinpoika saapuivat Viipuriin toukokuun 21 p.⁴ ja saivat siitä lähtien toimia yksissä neuvoin Matti Laurinpojan kanssa.

¹ Arvi Eerikinpojan ja Olavi Sverkerinpojan kirje Hannu Eerikinpojalle ja muille Turun linnan isännille Barönsalmesta toukokuun 14 p. 1597. Kirje tavataan sekä kokoelmassa *Ur samlingen Livonica* että Gottlundin kopiokirjassa S. A.

² Tämä kirje, joka on päivätty 19 toukokuuta 1597, on Fincken registratuurissa, 90. R. A.

³ Steen Fincke, Henrikki Matinpoika Huggut, Juho Pietarinpoika Ruta, Samuli Arvinpoika, Henrikki Tönnenpoika, Arvi Tönnenpoika, Maunu Niilonpoika, Juhani Tönnenpoika ja Juho Hannunpoika hyville ystäville aatelisille, sotapäälliköille ja sotaväelle toukokuun 26 p. 1597, Fincken registratuuri 93.

⁴ Arvi Eerikinpoika ja Olavi Sverkerinpoika Elfkarl Finckelle toukokuun 22 p. 1597, Fincken registratuuri 95 v. R. A. — He näyttävät tulleen Viipuriin saaristoveneessä. Stålarmin sanojen mukaan oli mahdotonta kulkea maata myöten, koska kyytihevosilla ei päästy eteenpäin ja koska omille hevosille ei voitu saada ruokaa. Maamatkat mahtoivat siihen aikaan olla sangen hankalia Suomen vanhalla eteläisellä valtatielläkin.

Sillä välin moskovalaiset, kärtyisinä ja kiihottuneina luovutuksen viivyttämisestä, olivat taas ruvenneet esiytymään hyvinkin uhittelevina. Toukokuussa Arvi Stålbarm sai sodanvaaraa koskevan kirjeen Syvälahden Henrikki Eerikinpojalta, Odert Hastferilta ja Lauri Ollinpojalta¹, jotka hänen poissaollessaan hoitivat päällikkyyttä Narvassa.² Kirjeessä sanottiin muun muassa: »Venäläiset ovat joka päivä soimaten ja uhaten tiedustelleet meiltä, mitä tietoja meille oli tullut Käkisalmen palauttamisesta tsaarin haltuun. Olemme vastanneet, että sitä asiaa ei voitu äkkiä saattaa päätökseen, koska Suomen maaherra, jonka kuningas oli käskenyt toimittaa luovutuksen, oli kuollut. Liikkuu huhu, että moskovalainen aikoo hyökätä Viroon. Hänellä on nyt parempi tilaisuus kuin koskaan ennen valloittaa Narva. Ei hänen tarvitse ampua eikä käyttää mitään aseita. Tiedätte, kuinka sotaväki on täällä nälkään nääntymäisillään, niin että useatkin miehet tuskin voivat mennä vartiopaikalle.»

Tsaarin väki sulki taas siihen aikaan Viron rajan asettaen Narvajoelle vartijoita. Narvassa kerrottiin, että Novgorodiin koottiin pajareja ja kasakoita. Viron raja-asukkaille lähettivät heidän venäjänpuoleiset sukulaisensa ja ystävänsä varoituksia moskovalaisten hyökkäyshankkeista. Ja Tallinnaan tuotiin puolalaiselta sotapäälliköltä Farensbachilta sana, että venäläiset varustautuivat aloittaakseen uudestaan taistelun, jos he eivät saaneet Käkisalmea takaisin.³

¹ Lauri Ollinpoika kuului Narvan linnan isännistöön vuosien 1591 ja 1593 sekä vuosien 1595 ja 1597 välillä. Sen ohessa hän oli Narvan kaupungin lippukunnan päämies vuosina 1596 ja 1597. Linnan tilikirjal R. A.

² Kirje oli päivätty toukokuun 14 p. 1597. Ur samlingen Livonica S. A.

³ Henrikki Eerikinpoika ja Lauri Ollinpoika Arvi Eerikinpojalle Narvasta toukokuun 12 p. 1597, Fincken registratuuri 96 R. A. — Jäljennös erästä kirjeestä, joka laitettiin Arvi Eerikinpojalle Narvasta toukokuun 13 p. 1597, Gottlundin kopiokirja S. A.

Jonkun aikaa ennen kuin Arvi Stålbarm ja Olavi Sverkerinpoika olivat saapuneet Viipuriin, oli sinne tullut eräs pajari, joka sanoi, että hänet oli lähetetty tuomaan kirjettä sekä suusanallisesti ilmoittamaan muutamia asioita Suomen maaherralle Klaus Flemingille. Marski oli kuitenkin kuollut ennen hänen ilmaantumistaan. Stålbarm ja molemmat herttuan asiamiehet antoivat kysyä pajarilta, mitä hänellä oli ollut lausuttavana marski-vainajalle. Hän vastasi, että hänen piti vaatia Käkisalmea ja että tämä vaatimus nyt tehtiin viimeisen kerran; tsaari tiesi muita keinoja, joilla hän voi saada isiensä perinnön takaisin ja vielä muita alueita lisäksi; jos ruotsalaiset vastedes tarjoaisivatkin Venäjälle Käkisalmea, niin tsaari ei ottaisi sitä vastaan; hän tahtoi korvausta niistä suurista kustannuksista, joilla hän sinä talvena oli pitänyt sotajoukon aseissa.¹

Turhaan odotettuaan vastausta Turun linnan isänniltä toimitusmiehet päättivät vaikeassa asemassaan kääntyä toistamiseen heidän puoleensa. Kirjeessä, jonka he laittoivat näille Viipurista toukokuun 24 p., lausuttiin: »Kaikki sanomat tietävät, että venäläiset, jos he eivät ensi tilassa saa Käkisalmea, ryhtyvät ilmi sotaan, kohta kun ruoho alkaa versoa, ja vaikka ne aatelismiehet ja sotapäälliköt, jotka viimeksi olivat koolla Turussa, ilmoittivat mielipiteensä Käkisalmen palauttamisesta siinä kirjeessä, jonka he silloin lähettivät Maunu Iivarinpojan mukana kuninkaalle, niin pyydämme vielä niinkuin ennenkin teiltä, hyvät ystävät ja veljet, että viipymättä annatte meidän tietää ajatuksenne kyseessäolevasta asiasta, joka nyt on muutamien harvojen taakkana. Mutta jos linnan pikainen jättäminen

(Jäljennöksestä puuttuu allekirjoitus.) — Yrjö Boije Arvi Eerikinpojalle Tallinnasta kesäkuun 12 p. 1597, Fincken registratuuri 107 v. R. A.

¹ Arvi Eerikinpoika, Matti Laurinpoika ja Olavi Sverkerinpoika Turun linnan isännille toukokuun 24 p. 1597, Gottlundin kopiokirja S. A.

venäläisille näyttää jostakusta teistä arveluttavalta, niin minä, Arvi Eerikinpoika, pyydän, että tahtoisitte osoittaa minulle, mistä hankitaan rahoja ja muonavaroja Narvan linnaväen tyydyttämiseksi ja kuinka sinne on saatava enemmän sotamiehiä. Myöskin on mietittävä, miten Käkisalmea tänä kesänä puolustetaan, jos venäläiset tulevat lotjillaan sitä ahdistamaan taikka sen lääniä hävittämään.

— Kaikesta tästä pyydämme teitä laittamaan mietintönne niin pian kuin mahdollista, koska emme voi kauemmin viivyttaa tänne tullutta pajaria. Meidän täytyy laskea hänet menemään jo muutaman päivän päästä ja antaa hänelle se lupaus, että me kahden tai kolmen viikon kuluessa tulemme suurruhtinaan valtuutettujen puheille. Jumala suokoon, että venäläiset eivät ennen aloita sotaa.»

— Ei tiedetä, millainen meikäläisten toimitusmiesten vastaus pajarille oli.

Olavi Sverkerinpoika lausui erikseenkin Turun linnan isännille huoliaan Käkisalmen asian johdosta. Suomen olot, sanoi hän, olivat sekavat. Aateliset olivat erimielisiä, ja vihellisiä oli paljon. Venäläiset uhkasivat toiselta puolen, ruotsalaiset toiselta, eikä Pohjanmaalta ollut hyvää odotettavana.¹ Linnojen väeltä puuttui muonaa, ja kun talonpojat olivat niin köyhtyneet, että heillä ei ollut itsellään muuta syödä kuin suovehkaa, niin he eivät voineet antaa sotamiehille mitään. Joko oli Käkisalmi luovutettava tai linnat pantava parempaan kuntoon — muuten ei voitu vaikeuksista suoriutua.²

¹ Olavi Sverkerinpoika näkyy pitäneen omaa asemaansa arveluttavana valtakuntaa järjestyttävien sisällisten riitojen johdosta. »Mitä minuun yksityisesti tulee» — hän lausui samassa kirjeessä — »olen päättänyt olla tästälähin sekaantumatta näihin Suomen asioihin. Niin pian kuin tilaisuus tulee, aion lähteä täältä joko Turkuun tai Viroon, sillä ei tiedä, minkälaisen kiitoksen täällä saa, vaikka kuinka hyvää tarkoittaisi.»

² Olavi Sverkerinpoika Turun linnan isännille Viipurista kesäkuun 2 p. 1597, Gottlundin kopiokirja S. A.

Kaarle herttua oli tyytymätön määräämiensä asiamiesten toimitettomuuteen. Hän oli jo alussa vuotta 1597 lausunut heille kummastelunsa siitä, että hän ei ollut heiltä saanut Käkisalmen asiasta mitään tietoja. Erittäin hän luuli, että Sigismundin puoluelainen Olavi Sverkerinpoika oli vastahakoinen täyttämään hänen tahtoaan. Kuultuaan sitten toukokuussa, että Käkisalmea ei silloin vielä oltu jätetty venäläisille, hän kirjoitti tälle: »Teidän tulee vastata häpeästä, joka seuraa siitä, että sopimuksessa ei pysytä. Pyydämme nyt saada tietää, mitä siellä on päätetty, jos muutoin pidätte meitä sen arvoisena, että meille on siitä ilmoitettava.»¹

Stålarmin sekaantuminen asiaan ei myöskään ollut Kaarle herttuan mieleen. Herttua kysyi häneltä, kenen käskystä hän oli ottanut palauttaakseen Käkisalmen.² Ei ole tunnettua, mitä Stålarm vastasi herttuan kysymyksen johdosta; kenties hän ei vastannut ollenkaan.³

Kesäkuun 11 p. 1597 lähettämässään kirjeessä⁴ Stålarm selitti ystävälleen Arvi Tawastille suhtautumistaan Käkisalmen kysymykseen. Kuningas — hän sanoi — oli käskennyt Klaus Flemingin meneteillä linnan luovuttamisessa, niinkuin aika ja asianhaarat vaativat, ja marski oli vähää ennen kuolemaansa, kuten useat tiesivät, ollut sitä mieltä, että linna oli, niin pian kuin venäläinen pajari tuli sitä vaatimaan, palautettava tsaarille, kuitenkin ainoastaan sillä ehdolla, että moskovalaiset, ennen kuin saivat linnan haltuunsa, antoivat lujan vakuutuksen siitä, että rajan-

¹ H. R. Kirjeet Matti Laurinpojalle ja Klaus Flemingille tammikuun 23 p. 1597 sekä Olavi Sverkerinpojalle helmikuun 10 ja toukokuun 7 p. 1597.

² H. R. Kirje Arvi Eerikinpojalle heinäkuun 22 p. 1597.

³ Kun Stålarm sittemmin oli herttuan vankina, syytettiin häntä muun muassa siitä, että hän oli ollut toimittamassa Käkisalmea venäläisille. Yrjö Koskinen, Nuijasota 551 ja 552.

⁴ Kirje tavataan sekä kokoelmassa Ur samlingen Livonica että Gottlundin kopiokirjassa S. A.

käynti oli suoritettava loppuun. Hän oli tahtonut — jatkoi Stålarin — toimia herttuan asiamiesten kanssa kuninkaan ja Klaus Fleming vainajan tarkoitusten mukaan. Kuitenkin hän jo oli päättänyt jättää koko asian siksensä, koska Suomen aateliset »ratsastivat monissa joukoissa» eivätkä olleet yksimieliset hänen kanssaan. Ne, jotka olivat estelleet hyödyllistä toimenpidettä, saivat vastata seurauksista. Hän aikoi lähteä Narvaan valvoakseen tämän linnan turvallisuutta. — Lopuksi Stålarin neuvoi Arvi Tawastia menemään viipymättä Käkisalmeen, jotta hän voisi puolustaa sitä moskovalaisten sotajoukkoa vastaan, koska näytti siltä, että Ruotsin ja Venäjän välillä ei enää voitu pitää rauhaa voimassa. — Tawastille¹ näkyy kuitenkin Käkisalmen luovutus olleen vastenmielisempi kuin muille Suomen aatelisille. Eräässä kirjeessä hän lausui: »Olen jonkun aikaa ollut poissa Käkisalimesta ja vähän koettanut vastustaa sen palauttamista, kunnes rajankäynti olisi saatu Pohjanmaalla suoritetuksi ja kuninkaan alamaiset, jotka vielä ovat Venäjällä, vapautetuiksi. Syynä siihen, etten mielelläni ole tahtonut suostua linnan jättämiseen, on muun muassa ollut se seikka, että minä olin ensimmäinen, joka Kuninkaallisen Majesteetin ja Ruotsin ruunun puolesta otin vastaan lukot ja avaimet, kun se

¹ Kaarle herttua oli, kuten näimme, huhtikuun 27 p. 1596 määrännyt Arvi Tawastin Käkisalmen päälliköksi. Tawast oleskeli kuitenkin kivulloisuuden takia seuraavina aikoina yhtä paljon kartanoillaan Etelä-Hämeessä kuin Käkisalmen linnassa. Mainittakoon tässä, että hän oli syyskuussa 1596 Käkisalmissa, marras- ja joulukuussa 1596 Hämeessä, tammikuusta huhtikuuhun 1597 Käkisalmissa, huhtikuusta heinäkuuhun 1597 Hämeessä ja elokuun aikana 1597 Käkisalmissa. Eräässä Turun linnan isännistölle kesäkuun 9 p. 1597 lähettämässään kirjeessä hän kertoi, että hän oli jonkun aikaa sitä ennen ollut menossa Käkisalmeen, mutta kääntynyt matkalta takaisin heikkoutensa tähden. Hän oli kuitenkin lähettänyt sinne poikansa livarin käskien tämän toimittaa sieltä ruunun tykit pois, siinä tapauksessa että linna oli annettava venäläisille.

valloitettiin.»¹ Toisin Stålarmin katseli Käkisalmen menestystä. Hän sanoi Kyötikkä Finckelle, että linnasta oli ollut Ruotsille sangen vähän hyötyä ja että se verotus, jonka avulla sitä oli pidetty kunnossa, oli ollut Suomelle tuhoisa.²

Arvi Stålarmin asema muuttui, kun Viipuriin heinäkuun 1 p. tuli tieto, että Sigismund kuningas oli nimittänyt hänet Klaus Flemingin jälkeen ylimmäksi käskynhaltijakseen Suomeen sekä meidän maassa olevan sotaväen ylipäälliköksi. Hänen valtakirjansa oli annettu kesäkuun 20 p. uutta lukua.³ Saatuaan sen hän heti lähti Viipurista Turkuun. Hänen huomionsa oli seuraavana aikana etupäässä kiinnitettynä Kaarle herttuan toimiin, sillä Suomessa tiedettiin, että herttua aikoi tulla tänne kukistamaan Sigismundin puolueen vastarintaa.

Käkisalmen luovutus oli lykkäytynyt pääasiallisesti siitä syystä, että sitä ei tahdottu panna toimeen, ennen kuin rajankäynti Pohjan perillä oli päättynyt. Näin ollen Suomen hallitusmiehet olivat pitkin kevättälveä vuonna 1597 suurella levottomuudella odottaneet kuulumisia Lapin rajakomissionilta. Stålarmin ja Olavi Sverkerinpojan kehoituksesta Kyötikkä Fincke oli toukokuun 13 p. kirjoittanut asiasta Pohjanmaalle pyytäen kopiota rajankäyntikirjasta.⁴ Vasta kesäkuun 23 p. hänelle tuli vastaus, jonka

¹ H. Almqvist l.c. 32, muist. 5.

² Arvi Eerikinpoika Finckelle Viipurista toukokuun 29 p. 1597, Fincken registratuuri R. A. Sama kirje on Gottlundin kopio-kirjassa S. A. — Vrt. Arvi Eerikinpojan Matti Laurinpojalle maaliskuun 9 p. 1597 lähettämää kirjettä. Fincken registratuuri.

³ Tämä päivä vastasi kesäkuun 10 päivää vanhassa ajanlaskussa, jota silloin vielä käytettiin protestanttisissa maissa.

⁴ Fincke Hannu Hannunpojalle ja Paavo Yrjönpojalle toukokuun 13 p. 1597, Fincken reg. R. A. — Toukokuun 22 p. Arvi Eerikinpoika ja Olavi Sverkerinpoika pyysivät toisen kerran Finckeltä, että hän lähettäisi heille ilmoituksia Pohjanmaan rajankäynnistä.

hän heti lähetti Viipuriin.¹ Tiedämme, että rajankäynti sinäkin vuonna jäi kesken. Mutta valtakirjansa mukana Stålmarm oli saanut Sigismund kuninkaalta määräyksen palauttaa Käkisalmen venäläisille, jos tsaarin asiamiehet antoivat vahvan kirjallisen vakuutuksen siitä, että raja vastedes oli käytävä loppuun asti sekä vangit laskettava kotimaahansa. Ennenkuin Stålmarm meni Turkuun hän sentähden käski Matti Laurinpojan ja Olavi Sverkerinpojan viipymättä ryhtyä linnan luovutukseen mainituilla ehdoilla.² Toimitusmiesten valmistavissa keskusteluissa, jotka tapahtuivat sanansaattajien välityksellä, Venäjän edustajat eivät kuitenkaan tahtoneet suostua vakuutuksen antamiseen, jonka tähden vielä kului pari kuukautta, ennenkuin Käkisalmi jätettiin heille.³

Tällä aikaa tsaarin valtuutetut kerran kirjoittivat Ruotsin edustajille, että he aikoivat tulla kokoukseen 300 ratsumiehen ja 300 jalkamiehen kanssa. Siitä ilmoituksesta meikäläiset joutuivat hämilleen, sillä heille kävi vaikeaksi kerätä niin suurta joukkoa. Viipurista annettiin Arvi Tawastille tieto, että sieltä ei voitu saada enempää kuin 100 miestä ratsu- ja jalkaväkeä yhteensä, koska Stålmarm oli kutsunut sieltä jonkun osaston Turkuun. Kun kuitenkin tahdottiin esiytyä yhtä komeasti kuin vasta- puolikin, niin Tawast pyysi Finckeä lähettämään Savosta niin paljon väkeä kuin sieltä suinkin liikenä sekä varustamaan sen hyvillä vaatteilla, jotta siitä olisi, kuten hän

¹ Fincke Arvi Stålmarmille, Matti Laurinpoika Kruusille ja Olavi Sverkerinpoika Elfkarlille kesäkuun 23 p. 1597, Fincken reg. R. A. — Grönblad, Urkunder I, II, 181.

² Arvi Eerikinpoika Finckelle heinäkuun 1 p. 1597, Fincken reg. R. A.

³ Matti Laurinpoika, Henrikki Matinpoika ja Olavi Sverkerinpoika Finckelle heinäkuun 15 p. 1597, Fincken reg. R. A. — Arvi Tawast samalle elokuun 17 p. 1597, Fincken reg.

sanoi, kuninkaalle ja isänmaalle kunniaa.¹ Lopuksi saatiin muutamia satoja miehiä kokoon, mutta sangen työlästä lienee ollut vähässä ajassa hankkia heille kunnollisia vaatteita, koska heille ei vuosikausiin oltu voitu suorittaa vaatepalkkaa.

Vasta elokuun 20 päivän tienoilla Ruotsin asiamiehet saapuivat Käkisalmeen² ja samaan aikaan Venäjän edustajat tulivat Pähkinälinnasta Käkisalmen läheisyyteen.³ Henriikki Matinpoika Huggut⁴, venäjäntulkit Henriikki Pryssman ja Risto, Viipurin pormestari Heikki Tapanainen sekä Jääsken ja Ruokolahden vouti Perttu Heikinpoika⁵ menivät myöskin Käkisalmeen auttaakseen Ruotsin edustajia toimituksessa. — Käkisalmen isännistönä olivat silloin Arvi Tawast,⁶ Jaakkima Tiirikanpoika Brand ja Juustilan Pietari Paavalinpoika Juusten. Näiden kanssa tavataan siellä viimeisinä suomalaisina viranomaisina linnanvouti Yrjö Juhonpoika ja Kitelän vuorten vouti Juho Juhonpoika.

¹ Arvi Tawast Kyötikkä Finckelle Käkisalimesta heinäkuun 27 p. 1597, Fincken registratuuri 116. R. A.

² Näyttää siltä kuin Olavi Sverkerinpoika ei olisi ollut toimitusmiesten mukana, kun linna luovutettiin. Sinä vuonna tehdystä Viipurin linnan tilikirjasta (S. A. N:o 5737, 49 v.) nähdään nimittäin, että hän elokuun 14 p. antoi kuitin muonavaroista, jotka hän sai eväiksi, kun hän lähti Viipurista Turkuun.

³ Kyötikkä Fincke Juhani Laurinpojalle elokuun 20 p. 1597, Fincken registratuuri 123 R. A.

⁴ Ei ole tunnettua, kenen määräyksestä Huggut oli liittynyt seuraan, eikä myöskään, mikä toimi hänellä oli Käkisalmissa.

⁵ S. A. N:o 5744, 42 v. — Sotaväkeä toimitusmiehet näkyvät saaneen mukaansa Viipurista enemmän kuin aluksi oli luultu. Sieltä lähti Käkisalmeen ainakin 50 huovia, 24 pursimiestä sekä 200 miestä jalkaväkeä kolmesta Karjalan lippukunnasta, joiden päämiehinä olivat Lauri Niilonpoika, Pietari Reonpoika ja Lauri Ingewaldinpoika. — Isoin osa Pietari Reonpojan lippukunnasta oli varusväkenä Käkisalmen linnassa.

⁶ Ei tiedetä varmaan, oliko Arvi Tawast Käkisalmissa luovutuspäivään asti.

Komissaarien ensimmäinen kokous pidettiin elokuun 28 p. Vuoksen eteläpuolella, vastapäätä linnaa. Kun sitten kaikista asioista oli sovittu — tsaarin asiamiehet antoivat tuon meikäläisten vaatiman vakuutuksenkin — palautettiin¹ Käkisalmi syyskuun 3 p. 1597² Venäjän valtan alle.³

Seuraavina viikkoina tuotiin linnasta tykkeitä ja am-

¹ Ikävä asia on, että luovutuskirja on hävinnyt Ruotsista. Ainakaan sitä ei tavata sikäläisissä arkistoissa. Olen koettanut saada sitä Venäjältä, mutta onnistumatta.

² Käkisalmen joutuessa venäläisten haltuun vanha Lauri Torstinpoika, joka toistakymmentä vuotta oli ollut linnan päällikkönä, ei enää ollut elossa. Hän oli mennyt manalan majoilte vuoden 1595 lopulla (tai kenties seuraavan vuoden alussa) (S. A. N:o 5729, 47 v.). Sanoma siitä, että Käkisalmi oli Täysinässä luvattu venäläisille, oli tehnyt häneen masentavan vaikutuksen. Toukokuun 18 p. 1595 hän oli kirjoittanut Kaarle herttualle: »Se poloinen väki, jota nyt on kauan aikaa pidetty täällä Käkisalmessa, on kaikin tavoin osoittanut hallitukselle uskollisuutta vastustaessaan vihollista maalla ja vesillä sekä samalla tehnyt paljon työtä, josta toivottiin, että se tuottaisi Ruotsin ruunulle hyötyä. Nyt siitä saavat hedelmän ne, joiden etua sillä ei suinkaan ole tarkoitettu. Ei kukaan voi vastustaa Jumalaa ja korkeaa esivaltaa. — Olen suorittanut 491 talaria ja 200 tynnyriä viljaa linnan ja sotamiesten tarpeiksi, kun ruoka on ollut lopussa ja hätä ahdistanut. Pyydän sentähden nöyrimmästi, että Teidän Armonne suvaitsisi toimittaa minulle kurjalle, vanhalle ja rikkiruhjotulle miesparalle maksun sekä ottaen huomioon pitkän virka-aikani, uskollisuuteni ja yli voimieni käyneen ahkeruuteni nyt soisi minulle armollisesti vapautuksen tästä pitkällisestä linnanpalveluksesta, joka ei ole ollut muuta kuin vankeutta.» Ur samlingen Livonica S. A.

³ Kerrotaan venäläisten sittemmin moittien sanoneen, että Käkisalmen linna ei luovutettaessa ollut yhtä hyvässä kunnossa kuin se oli ollut, ennen kuin se joutui Ruotsin haltuun. Stålarin oli vastannut heille, että linna olisi voitu hajoittaa ja sitten rakentaa taas puusta, joten se olisi saatu semmoiseksi, kuin se oli ollut kuullessaan Venäjälle, mutta sitä ei oltu tehty, koska tahdottiin pitää hyvää naapurisopua. Yrjö Koskinen, Nuijasota 441 muist. 3.

pumavaroja Viipuriin.¹ Savonlinna näyttää saaneen jonkun osan Käkisalmen ruutivaroista.²

Linnan ohessa joutui venäläisten haltuun laaja alue, joka oli noin 40:n nykyisen peninkulman pituinen pohjoisesta etelään lukien. Ruotsin yliherruus oli kuitenkin läänin pohjoisissa osissa ollut hyvin heikolla perustalla. Veronkanto-matkoillaan oli voudin täytynyt ottaa sinne mukaansa pyssyillä varustettuja linnan palvelijoita ja sotaväkeäkin.³

Koska Käkisalmen lääni kauan aikaa oli ollut sodan jaloissa, niin se kuudennentoista vuosisadan lopulla oli sangen surkeassa tilassa. Suurin osa siitä oli sinne alituisesti tehtyjen hävitysretkien johdosta autiona. Pohjoisissa pitäjissä, Kurkijoella, Sortavalassa, Ilomantsissa ja Salmassa, sekä niiden yhdessäkolmatta kappelissa oli vuonna 1595 kaikkiaan vain 322 asuttua savua, mutta lähes 3000 autiosavua; siis oli taloista noin yhdeksän kymmenestä häviöllä. Erittäin tuhoisina olivat kovan onnen iskut sattuneet Salmin pitäjään sekä Sorolan, Otsaan, Möltsälän, Suojärven ja Repolan kappeleihin, joissa siitä syystä kaikki talot oli jätetty asumatta. Läänin eteläisissä pitäjissä, Raudussa, Sakkolassa ja Räisälässä, oli samana vuonna 111 savua asuttuina ja 568 autioina.⁴

¹ Haahdenpäämies Keel Hannunpoika vei 20 tykkimiehen kanssa tykistön Käkisalmesta. Se tuotiin lotjilla Vuosta pitkin Muolaaseen ja sieltä kyytihevosilla Viipuriin. Kuljetus kesti 5 viikkoa ja 2 päivää. — Neljäkymmentä Pietari Reonpojan sotamiestä sekä meriväki toi ruudin ja muitakin tavaroita. S. A. N:o 5743, 45, 46; 5744, 38—45.

² Matti Laurinpoika Finckelle elokuun 30 p. 1597, Fincken registratuuri R. A. — Fincke oli tilannut Käkisalmesta myöskin tykkimiehiä. Matti Laurinpoika tarjosi hänelle sieltä lisäksi pursimiehiä, lohenkalastajia sekä muutakin väkeä.

³ S. A. N:o 5638, 73; 5698, 17 v.; 5714, 17; 5732, 17 v.

⁴ Muutamia autiotaloihin oli saatu uudisasukkaiksi vanhoja sotamiehiä ynnä muita.

Muutamia päiviä Käkisalmen luovutuksen jälkeen Kaarle herttua toi sotajoukon Suomeen taistellakseen Stålarmin johtamia Sigismundin puoluelaisia vastaan. Saatuaan tietää, että linna jo oli venäläisten hallussa, hän laittoi lokakuun 17 p. Turusta kirjeen tsaarille¹ selittäen tälle, mikä hänen asemansa oli ollut Käkisalmen asian suhteen. Hän oli tahtonut, sanoi hän, että linna olisi aikoja sitten annettu takaisin, mutta muutamat kapinalliset miehet olivat tehneet hänen tarkoituksensa tyhjäksi²; nyt hän oli tullut heitä rankaisemaan ja samalla palauttamaan Käkisalmen; kuultuaan hänen olevan matkalla kapinalliset kuitenkin olivat kiireesti luovuttaneet linnan.³

Käkisalmi, jonka Pontus de la Gardie oli valloittanut Ruotsille, oli nyt menetetty. Oudoksuttavaa on, että useat sen ajan ihmisistä eivät oikein oivaltaneet, minkä suuren vahingon meidän maamme siten oli kärsinyt. Mitä Stålarmlausui Finckelle linnan luovuttamisesta on edellisessä mainittu. Hän näkyy muutoin arvelleen suurimman hyödyn Käkisalmen omistamisesta olleen valtakunnalle siinä, että tämä linna saatettiin rauhanteossa antaa venäläisille kor-

¹ Vrt. sivua 486.

² Omituista on, että Sigismund melkein samaan aikaan eräissä tsaarille lähettämissään kirjeissä syytti herttuaa Käkisalmen luovutuksen viivyttämisestä. S. Tunberg, *Sigismunds förbindelser med Ryssland hösten 1597* (Sv. Historisk tidskrift 1915, 98).

³ Herttua lähetti tämän kirjeen pajari Jooseppi Siminskin mukana, joka heti Käkisalmen valloituksen jälkeen oli ruvennut Ruotsin palvelukseen. Siminski meni nyt kotimaahansa jäädäkseen sinne. Kts. hänestä kirjaani Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota. Hänen nimensä kirjoitettiin Ruotsissa myöskin Semenski. — Bantish-Kamenski sanoo (I.c. IV, 134), että hän pantiin Venäjällä vankeuteen. Kuitenkin Kaarle herttua oli suositellut häntä tsaarin armoon. Valtakunnan registratuurissa on jäljennökset kahdestakin Siminskillle matkaa varten annetusta suosituskirjeestä. Toinen niistä on päivätty 9 marraskuuta 1596. Nähtävästi hän siis jo silloin oli ollut aikeissa lähteä Ruotsista.

vaukseksi maista, jotka hänen mielestään olivat Ruotsille tärkeämmät kuin se. Onneksi Käkisalmen lääni ei jäänyt pitkäksi aikaa Venäjän vallan alle. Tuskin kului 14 vuotta, ennenkuin se voitettiin takaisin. Siten siellä taloudelliset ja sivistysolot ovat saattaneet vähitellen muodostua samanlaisiksi kuin muualla Suomessa.

HENKILÖNIMIEN LUETTELO

- Aaretti Pentinpoika* 362.
Abernoth, Tuomas 240, 496, 497, 501.
Abraham Niilonpoika 90, 180, 323.
Ahma 272.
Ambrosius Henrikinpoika 60, 121, 144, 190, 235, 250, 252, 254, 257, 260, 263, 265, 356, 360, 377, 378, 382, 394, 447, 457—460, 477, 495.
Aeschillus Andreae 285.
Johannes Antonii 169.
Antti Juhonpoika 372.
Antti Laurinpoika 212, 221, 342—344, 355, 358, 359, 364.
Antti Lindorminpoika (Antti Linderinpoika) 15, 91, 122, 212, 221, 241, 247, 314 323, 327, 328, 330, 393.
Antti Nikolauksenpoika 473.
Antti Mikonpoika 288.
Antti Pietarinpoika 381, 460.
Anttonen, Pekka Pietarinpoika 458, 459.
Arvi Eerikinpoika. Kts. Stålarin.
Arvi Henrikinpoika. Kts. Tavast.
Arvi Juhonpoika 123, 221.
Arvi Tönnenpoika. Kts. Wildeman.
Auvinen, Maunu Juhonpoika 361, 496.
Bagge, Jaakko 125.
Bagge, Pietari 107, 109, 272—277, 282—288, 292, 293, 296.
Bagge, Sven Pietarinpoika 239, 286, 287, 289, 290, 292, 295—298, 466, 468, 470, 472, 473, 478.
Banér, Kustaa 8—12, 14—17, 24, 29, 30, 32—34, 37, 41, 44, 46, 51.

- Banér*, Steen 295, 402, 408—412, 414, 420, 422, 449.
Berndes, Johannes 100, 300, 306, 307, 320, 405, 408.
Besobrasov, Stepan Osipovitsh 503.
Bielefelt, Hannu 18.
Bielke, Gunilla 43.
Bielke, Hogenskild 362.
Bielke, Klaus 4, 7, 8, 10—17, 24, 30, 34, 43.
Bilang, Philip 370.
Birger (Börje) Olavinpoika 382.
Biörnram, Hannu Laurinpoika 184, 275—277, 282—286, 289, 292, 356, 380, 394, 397.
Biörnram, Matti Antinpoika 21.
Bjelski, Bogdan 197.
de la Blaque, Juhani 87, 88, 91—96, 101, 114, 123, 134, 148, 149, 151—153, 158, 162, 163, 184, 188, 192, 201, 206—211, 215, 221—223, 232—234, 236, 240, 241, 315, 322, 325, 350, 355, 358, 359, 364.
Boije, Antti 5, 98, 145, 212, 342—344, 355, 358, 359, 364.
Boije, Martti 4, 5, 11, 15—17, 32, 57, 83, 90, 98, 106—109, 160, 192, 222, 263, 340, 344, 348, 349.
Boije, Yrjö 8—11, 13, 14, 16, 17, 23—25, 29, 30—32, 34—36, 51, 58—61, 66, 67, 70, 72, 76, 79, 82, 85—93, 95, 102, 103—106, 108, 110, 112, 141, 143, 144, 146, 175, 188, 193, 212, 214, 248, 251, 259, 261, 300, 306, 307, 310, 311, 313, 314, 317, 322, 323, 327, 349, 395, 397, 400, 401, 405, 406, 408, 409, 420, 422, 466, 495—497.
Boos, Juhani 121, 130.
de Borckholtz, Gottfried 214, 215.
Bottnekarl, Pietari 383.
Brahe, Eerikki 177.
Brakel, Hannu 392.
Brand, Jaakkima Tiirikanpoika 252, 254—257, 380, 382, 384, 385, 428, 435, 436, 493, 503, 514.
Brask, Pietari 188.
Broms, Hannu 120.
Burdt, Hannu 11—13, 159.

- Burman*, Olavi 280, 473, 489.
Börje (Byriel) Ollinpoika 394, 397.
Bådth, Erlanti Pyörninpoika 336. .
Deen, Pietari 15.
von Delwig, Agnes 43.
Delwig, Wolter 109, 124, 159.
Dmitriev, Posnik 186, 307, 313, 317, 318, 422.
Dolgoruki, Vladimir 152.
Drake, Arvi 194.
Dufva, Pentti Pietarinpoika 376.
Dus (Duc), Pietari 332.
Dönhoff, Gerhard 104, 149, 307, 310, 311, 313, 314, 317—320,
 327, 408, 411.
Eerikki XIV 47, 110, 185, 272.
Eerikki Henrikinpoika 259.
Eerikki Juhaninpoika. Kts. Stålarin.
Eerikki Kaaprielinpoika. Kts. Oxenstierna.
Eerikki Laurinpoika 257, 321, 380, 387.
Eerikki Maununpoika 383.
Eerikki Olavinpoika 466—468, 494.
Eerikki Pertunpoika 370.
Eerikki Pyörninpoika 85, 88, 386.
Eerikki Tönnenpoika. Kts. Wildeman.
Eilo Eilonpoika 193, 194, 343, 356, 382, 394, 397.
Ekelöf, Torsti Henrikinpoika 501.
Elfkarl, Olavi Sverkerinpoika 323, 500.
Erkki Antinpoika 458.
Ernst 235.
Ermes, Jaakko 145.
Erthel, Hannu 131.
Esko (Eskert) Lindorminpoika (Linderinpoika) 67, 71, 100,
 228, 370, 499.
Esko Paavalinpoika 459, 460.
Falk, Eerikki 167.
Farensbach, Yrjö 17, 66, 188, 507.

Feodor Ivanovitsh (tsaari) 1, 5, 7, 10—12, 22, 49, 66, 171, 182, 183, 249, 301, 303, 311, 321, 409, 431, 432, 490, 499, 501.

Fete Gerei 171.

Fincke, Kustaa 389.

Fincke, Kyötikkä 55, 144, 249, 260, 261, 264, 265, 376, 378, 379, 387—389, 430, 446—450, 455, 456, 459, 460, 472, 475—478, 482, 494, 495, 502—504, 512, 513, 516, 517.

Fincke, Olavi 376.

Fincke, Steen 376.

Fleming, Ebba 505.

Fleming, Klaus Eerikinpoika 3, 11, 13, 39, 43, 107, 128, 135, 141, 143, 144, 146—148, 150—163, 184, 186, 190—193, 195, 196, 198—202, 207, 211, 212, 215—223, 236, 237, 245—247, 253, 258, 290, 292, 300, 301, 304—310, 315, 318, 319, 321—336, 338—342, 345—351, 355, 358, 359, 361, 363—369, 374, 375, 380, 384, 393—396, 415, 429, 431, 433, 435, 448, 451, 467, 468, 494, 499, 500—505, 508, 510—512.

Fleming, Klaus Hermanninpoika 5, 50, 51, 87, 109, 121, 145, 329, 330, 343, 344, 347, 374, 391, 395, 446, 448, 449, 456, 476, 505.

Fleming, Lauri Hermanninpoika 5, 198, 221, 358, 381.

Fleming, Lauritsa 502.

Fordeel, Hannu 467.

Franklin, Henrikki 297.

De la Gardie, Pontus 21, 26, 27, 30, 40, 87, 213, 225, 402, 429, 517.

Georgius Petri 470.

Godunov, Boris 13, 196, 261, 301, 416, 488, 498, 502.

Gorbov, Mikko 251.

Griip, Mauri 105, 106, 108—110, 112—116, 118, 119, 122, 123, 125,—130, 132, 143, 156, 174—177, 190, 227, 231—233, 287, 299, 372, 386.

Grön, Perttu Iivarinpoika 5, 11, 123, 144, 333, 349, 352, 370, 504.

Gyllengrip, Risto Antinpoika 60, 62, 151, 246, 250, 356, 377, 382, 394.

Gyllenstierna, Niilo 124.

Göding, Valentin 5, 15, 36, 41, 60, 68, 119, 151, 235, 236, 243, 246, 250, 350, 382, 393.

Halonen, Paso 272.

Hannu Eerikinpoika 329, 333, 347, 363, 380, 394, 504.

Hannu Hannunpoika 5, 131, 145, 201, 293, 344, 364, 365, 375, 466—470, 472, 478, 482, 488—491.

Hannu Laurinpoika. Kts. Biörnram.

Hannu Mikonpoika 60, 115, 273, 274, 282, 287, 288, 291, 294, 350, 356, 394, 398, 470, 471.

Hannu Pietarinpoika 60, 119, 120, 191, 194, 343, 356, 393, 502.

Hannu Tuomaanpoika 372.

Hartikka Henrikinpoika 5, 18, 49, 58, 109, 121, 349, 352, 466, 504.

Hastfer, Odert 501—503, 507.

Helsing, Paavali 274, 289, 294, 295.

Henrikki Eerikinpoika 248, 391, 400, 410, 507.

Henrikki Jesperinpoika 376.

Henrikki Laurinpoika 50, 270.

Henrikki Matinpoika. Kts. Iluggut.

Henrikki Melkkerinpoika 253, 381, 388.

Hertig, Pietari 34, 230, 372.

Herttanainen, Paavali 372.

Hordeel, Lauri 63, 72.

Horn, Arvi Bernhard 48.

Horn, Arvi Henrikinpoika 18, 43, 48.

Horn, Eevertti 48.

Horn, Henrikki Klaunpoika 47, 351, 449.

Horn, Jaakko Klaunpoika 427.

Horn, Kaarle Henrikinpoika 5, 7, 8, 10, 11, 15, 17, 18, 20, 21, 22, 24, 25, 28, 29, 31—47, 63, 64, 66, 73, 117, 174, 184, 225, 261, 262, 308, 336, 340, 354.

Horn, Klaus Ristonpoika 272.

Horn, Kustaa 48.

Horn, Risto Klaunpoika 338, 339, 409, 420, 422.

Horn, Yrjö Henrikinpoika, 5, 21, 43, 44, 48, 446, 448, 449.

Bogdan (Theodor) Hreblvitsh 317.

Huggut, Henrikki Matinpoika 11, 31, 33, 39, 41, 42, 152, 349, 514.

Humble, Eerikki 120, 240, 241, 246.

Huroinen, Iisakki 458.

Hvorostinin, Feodor Ivanovitsh 13, 14, 77, 80.

Iivana Julma 1, 152, 185.

Iivana Simonpoika 494.

Ille, Maunu 448, 449.

Ille, Salomon 11, 61, 62, 144, 190, 206, 250—253, 260, 264, 265, 376, 380, 382, 459, 482, 490.

Ivanovolski 488.

Jaakkima Tiirikanpoika. Kts. Brand.

Jaakko Olavinpoika 221, 466.

Jaakko Yrjönpoika 252, 255.

Jacobus Johannis 430.

Jempte, Juho 468.

Joonas Pietarinpoika 109.

Johannes Stiiginpoika 496.

Joroinen, Pietari 372.

Josting, Gerhard 466, 468, 470, 472, 473.

Juhani Boonpoika 370.

Juhani Laurinpoika 458, 477, 478, 482.

Juhani Niilonpoika 60, 194, 230, 250, 343, 356, 371, 374, 375.

Juho Hakuninpoika 265.

Juho Juhonpoika 514.

Juho Kaarlenpoika 473, 483, 484.

Juho Martinpoika 372.

- Juho Olavinpoika* 428.
Juusten, Pentti Söytinginpoika 61, 62, 156—160, 200, 221, 251, 252, 333, 380, 396, 397, 428, 435, 436, 504.
Juusten, Pietari Paavalinpoika 5, 192, 370, 381, 514.
Juvonen, Hannu 377.
Kaarina Yrjöntyär 131.
Kaaprieli Tuomaanpoika 470, 483—486.
Kaarle IX 48, 432, 435, 491.
Kaarle Börjenpoika 288, 362.
Kaarle Henrikinpoika. Kts. Horn.
Kaarle Kustaanpoika. Kts. Stenbock.
Kaarle Pietarinpoika 288.
Kaas, Yrjö 483.
Kasi Gerei 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171.
Kasimovski, Kenebek, 152.
Katt, Juhani 60, 112, 121, 151, 237, 246, 250, 343, 356, 394.
Keel Hannunpoika 257, 384, 516.
Kerdtner, Martti 345, 347.
Kermo Henrikinpoika 15.
Kijl, Knuutti 214, 328, 331, 345, 349.
Klaus Pietarinpoika 69, 212, 314, 323, 393.
Klobukov, Gregori Ivanovitsh 422.
Knuutti Juhonpoika. Kts. Kurki.
Knuutti Juhonpoika 360, 370.
Knuutti Laurinpoika 372.
Knuutti Pentinpoika 221.
Knäck, Antti Pietarinpoika 325, 326, 332.
Korobov, Jermolai Fedorovitsh 468, 489.
Koskul, Juhani 100, 123.
Kosonen, Matti Tuomaanpoika 377.
Kouri, Juho 473.
Krankka, Hannu Eerikinpoika 31, 88, 109, 328, 331, 349, 405, 409, 420, 422, 433.
Kristian III 279.
Kristian IV 484.

Kruus, Matti Laurinpoika 50, 51, 59, 360, 370, 373, 375, 388, 428, 431, 435, 436, 447, 500, 502, 503, 506, 513, 516.

Kupiainen, Henrikki Henrikinpoika 263.

Kurki, Akseli 4, 5, 11, 15, 32, 57, 107, 145, 194, 196, 212, 221, 222, 264, 340, 343, 344, 355, 358, 359, 364, 391, 504.

Kurki, Knuutti Juhonpoika 11, 15, 32, 57, 98, 107, 145, 193, 194, 196, 328, 331, 348, 349, 427.

Kurländer, Henrikki 383.

Kursel, Henrikki 248, 391.

Kursel, Walter 69, 135, 158, 228.

Kustaa Kaaprielinpoika. Kts. Oxenstierna.

Kustaa Aadolf 48, 435, 484.

Kustaa Vaasa 185, 278—280, 390, 435, 440, 448, 461, 462.

Ladow, Yrjö 69.

Lange, Yrjö Laurinpoika 18, 33.

Lauri Eerikinpoika 60, 250, 382.

Lauri Ingewaldinpoika 514.

Lauri Henrikinpoika 483, 484.

Lauri Juhonpoika 287—289.

Lauri Martinpoika 68, 69.

Lauri Matinpoika 50.

Lauri Mikonpoika 107.

Lauri Niilonpoika 15, 36, 60, 107, 115, 194, 294, 298, 343, 356, 371, 374, 375, 471, 514.

Lauri Olavinpoika 109, 357.

Lauri Ollinpoika 21, 246, 380, 391, 507.

Lauri Torstinpoika. Kts. Ram.

Lauri Vilpunpoika 372.

Lauri Yrjönpoika 346—348.

Laurin, Maurus 290.

Leal, Henrikki 13, 15, 44, 69, 111, 145, 205, 228, 235, 247, 355, 393, 394.

Leijonhufvud, Akseli 4, 5, 7, 40, 42, 58, 63.

Lindorm Niilonpoika 178, 179.

- Liuster*, Perttu Eerikinpoika 129.
Ljungo Tuomaanpoika 469, 470.
Locke, Lauri 370.
Lode, Rotker 232.
von Lunden, 133.
Maidel, Hannu 17, 133.
Maidel, Tönnis 132—142, 158, 233, 235, 236, 248, 310, 327.
Makebrand, Perttu 471.
Maksimilian, arkkiherättua 180.
Maligin, Afanasi Mihailovitsh 468.
von Mandelslöwen, Taavetti 141.
Maning, Antti 44, 234, 235.
Martti Laurinpoika 291, 292.
Matti Laurinpoika. Kts. Kruus.
Maunu Eerikinpoika 436.
Maunu Gudmundinpoika 274.
Maunu (Narvan pappi) 44.
Maunu Henrikinpoika. Kts. Tawast.
Maunu Ivarinpoika 508.
Maunu Laurinpoika 5, 18, 33.
Maunu Maununpoika 15, 157, 374.
Maunu Niilonpoika 18.
Mauri Yrjönpoika 470—473, 476, 477, 479, 482, 489.
Menning, Antti. Kts. Maning.
Mikita 483.
von Minckwitz, Ehrenfried 416—421, 425.
von Minden, Henrikki Abel 63, 73, 85, 88, 102, 103, 106, 227,
 232, 238, 239, 243, 395.
Mstislavski 13, 196.
Mundus, Rotker 107.
Mäkeläinen, Matti 377.
Möller, Juho 376.
Neljubov, Vasili 450.
Nieroth, Reino 18, 21, 66, 128, 145, 261.

Niilo Olavinpoika 18, 58, 63, 190—192, 199, 200, 370, 391, 392, 396, 398, 400, 401, 409, 410, 501.

Nogotkov, 196.

von Nyborg, Hannu 13.

Nykyrka, Hannu 36.

Obolenski, Ivan Glebovitsh 441.

Oboljanov, Andrei 249, 260.

Olavi Amunninpoika 473, 489.

Olavi Juhonpoika 464, 465, 469, 471, 479.

Olavi Pietarinpoika 60, 68, 69, 84, 91, 112, 120, 137, 144, 151, 237, 246, 252, 254, 263, 265, 343, 350, 356, 360, 377, 382, 394.

Olavi Sverkerinpoika 88, 184, 296, 505, 506, 508—510, 512—514.

von Oldenburg, Hannu Hannunpoika 264, 457, 459, 460, 477.

Oravainen, Niilo 283, 470, 483.

von Osten, Mathias 205.

Oxenstierna, Eerikki Kaaprielinpoika 25, 29, 30, 70, 73, 74, 100, 117, 123, 149, 163, 169, 243, 244, 299, 300.

Oxenstierna, Kustaa Kaaprielinpoika 43, 74.

Oxenstierna, Risto Kaaprielinpoika 39, 143, 234.

Paavali, Virolahden pappi 431.

Paavali Juhonpoika 361.

Paavali Tuomaanpoika 372.

Palmbaum, Ambrosius 427.

Pentti Hannunpoika 459.

Pentti Laurinpoika 69, 194, 212, 221.

Pentti Pietarinpoika 264.

Pentti Söyringinpoika. Kts. Juusten.

Perttu Eerikinpoika. Kts. Liuster.

Perttu Heikinpoika 514.

Perttu Iivarinpoika. Kts. Grön.

Perttu Juhonpoika 449.

Petelin, Drushina Pantelejevsin 7, 21, 75, 77, 306, 307.

Pietari Juhonpoika 274.

- Pietari Laurinpoika* 356.
Pietari Olavinpoika 58, 120, 274, 297, 346, 348, 489.
Pietari Paavalinpoika. Kts. Juustén.
Pietari Rasmuksenpoika 404.
Pietari Reonpoika 356, 382, 460, 514, 516.
Pisemski, Feodor Andrejevitsh 75, 77.
Pleshtshejev, Vasili Timofejevitsh 450.
Posse, Yrjö Knuutinpoika 43, 71, 93, 95, 104, 408.
Posse, Yrjö Niilonpoika 104, 194, 196, 227.
Prevalk, Hannu Laurinpoika 273.
Propotskin, Pietari Iivananpoika 261, 262.
Pryssman, (Prytzman) Henriikki 65, 231, 391, 392, 400, 410, 501—503, 514.
Pushkin, Mihail 152.
Pushkin, Ostafi Mihailovitsh 422.
Pyörni Klaunpoika 131.
Raaf, Kaarle Hannunpoika 467, 469, 471, 483—485.
Radominski, Stanislav 173, 174.
Ragnwald Halvorinpoika 463, 464.
Ram, Lauri Torstinpoika 49, 117, 251, 253, 256, 257, 380—382, 387, 388, 428, 435, 439, 515.
Rasmus Söyringinpoika 15.
Rask, Niilo 402, 410—412, 414, 416, 420, 422, 497.
Rautanenä, Tapani 372.
Ravaller, Frans 141.
Retukäpälä 249, 250, 251.
Risto (tulkki) 514.
Risto Antinpoika. Kts. Gyllengrip.
Risto Henrikinpoika 263.
Risto Kaaprielinpoika. Kts. Oxenstierna.
Risto Klaunpoika. Kts. Horn.
Romanov, Feodor 13.
Rosetti, Antonius 372, 373, 378.
Rosladin, Vasili 17.
von Rostock, Hannu 335.

- von Rothenburg, Hannu* 141.
Rudolf II 179, 181, 415.
Rutha, Juho Pietarinpoika 344.
Ruthwen, William 145, 205, 240, 348, 355, 393.
Ryning, Akseli 74, 75, 81, 87, 428.
Rålamb, Sipi Antinpoika 167.
Saburov, Ivan Ivanovitsh 73—75, 77.
Saburov, Afanasi 49.
Saalis, Henrikki 257, 383, 460.
Safonov, Ignati Timofejevitsh 437.
Samuli (tulkki) 467, 470, 471.
Saltikov-Morosov, Mihail Glebovitsh 186, 306, 307.
Scheper, Henrikki 158.
Schubert, Mathias 164, 167.
von Sellingen, Simo 401.
Shuiski, Vasili 432.
Sigismund 1, 3—5, 10, 13, 17, 31, 42, 47, 48, 66, 97, 132, 144, 157, 162, 167, 168, 172—174, 176—182, 184, 186—189, 231, 299, 302, 303, 319, 320, 322, 323, 326, 327, 330—334, 336—339, 341, 343, 346, 348, 353—355, 357—359, 376, 384, 392, 395, 399, 400, 402, 405—412, 415, 422, 424, 427, 430—432, 469, 490, 491, 494—499, 501—505, 510, 512, 513, 517.
Siivartti Antinpoika 246.
Siminski, Joosseppi 517.
Siminski, Mikita 429.
Simo Ambrosiuksenpoika 104.
Simo Olavinpoika 376, 459, 460.
Sipi Erkinpoika 431.
Sipi Henrikinpoika 109, 112, 123.
Sipi Matinpoika 448, 449.
Skalm, Beata Juhontytär 381.
Slang, Eerikki 98, 103, 134, 136, 139, 140, 146, 157, 160, 239.
Slang, Eerikki Pertunpoika 67, 84, 88, 90.
de Soissons, »Issenbert» 214.

Soffa Gerei 171.

Soop, Hannu Aakenpoika 42, 44, 45.

Sparre, Juhani 326.

Speleman, Maunu 240, 246.

Sparre, Eerikki 12, 177, 189, 323, 433.

Spikernagel, Tiirikka 132, 415, 428.

von Steblau, Eerikki Lazzota 180.

Stedener, Risto 104, 230.

Steen Maununpoika 5, 15, 60, 68, 119, 120, 151, 193, 237, 239, 246, 250, 343, 350, 356, 393.

Stenbock, Eerikki Kustaanpoika 39, 74, 75.

Stenbock, Kaarle Kustaanpoika 109, 123, 128, 144, 199—201, 210, 211, 221, 223, 244, 245, 257, 258, 307, 309, 319, 321, 328, 332, 334, 335, 342, 347, 351, 381.

Stolpe, Pietari 43, 175, 361.

Strang, Hannu 15, 32, 44, 122, 212, 242, 362, 363, 368.

Strick, Tiirikka 100, 123, 310, 427, 428, 492.

Stuure, Kaarle 74, 75, 81, 87.

Stålarm, Arvi 4, 5, 11, 13—17, 41, 61, 63, 106, 108, 109, 133, 135, 138, 150, 151, 154, 158, 181, 191, 208, 210, 211, 216, 217, 220, 221, 224, 233—235, 239—248, 262, 263, 300, 303—307, 310, 311, 314, 315, 317, 323, 327, 332, 338, 341, 351, 391—395, 397—400, 405—409, 420—422, 427—430, 466, 482, 488, 490, 492, 495—497, 501, 504—513, 517.

Stålarm, Eerikki Juhaninpoika 15, 63, 85, 102, 227, 231, 232, 236, 237, 239, 247.

Sudakov, Ivan Andrejevitsh 254, 255.

Sven Antinpoika 471.

Sven Eerikinpoika 55, 119, 120, 194, 247, 377, 393.

Sven Hannunpoika 295.

Sven Juhonpoika 470, 485.

Sven Pietarinpoika. Kts. Bagge.

Svenigorodski, Vasili Andrejevitsh 437.

Svijasev, Sahar 186.

Särkilahti, Maunu Iivarinpoika 264, 504.

- Tamainen, Tuomas* 372.
Taneli Ollinpoika 196, 199.
Tapanainen, Heikki 514.
Tapani Matinpoika 457—459.
Tapani Mikonpoika 363, 430.
Tapani (Puolan kuningas) 26, 188.
Tatishtshev, Ignati Petrovitsch 21, 186.
Taube, Berndt 66, 103, 150.
Taube, Konrad 17.
Taube, Lauritsa 432, 498, 499.
Tawast, Arvi Henrikinpoika 4, 5, 11, 15, 21, 31, 32, 35, 37, 41, 43, 44, 58, 59, 63, 64, 70, 72, 76, 85, 88—90, 102, 103, 106, 139, 157—160, 266, 395, 430, 446—449, 459, 476, 493, 503, 510, 511, 513, 514.
Tawast, Kermo Henrikinpoika 376, 494.
Tawast, Maunu Henrikinpoika 253, 380.
Temnikowski, Vasili 152.
Teppoinen, Tuomas 147, 152, 201, 344, 375.
Tiesenhusen, Fabian 145, 355.
Tiesenhusen, Kasper 29—31, 66, 124, 128, 149.
Tiirikka Pietarinpoika (Tiirikka mestari) 471, 479, 485, 488, 489.
Torbjörn Antinpoika 361.
Toropainen, Matti 458.
Torsti Henrikinpoika. Kts. Ekelöf.
Torsti Ristonpoika 194, 362.
Tott, Klaus Aakenpoika 13, 49, 313, 383.
Tram, Mikko 460.
Treiden, Frans 18, 33, 41, 124, 128, 241.
Trubetski 196.
Tsheremisinov, Demensha Ivanovitsh 7, 75, 306, 307.
Tuomas Pietarinpoika 372.
Tuomas Yrjönpoika 395, 465—468.
Turenin, Ivan Samsonovitsh 422.

- Wachtmeister*, Beata 31.
Wachtmeister, Hannu 18, 21, 25, 31.
Varg, Olavi 15, 60, 62, 120, 153, 250, 350.
Warkotsch 416, 417, 419.
Vedberg, Brun 232, 300.
Veljainov, Dmitri Ivanovitsh 491, 503.
Vesainen, Pietari (Pekka) 267—269, 272.
Westgöte, Lauri 235.
Westgöte, Pyörni 429.
Weyer, Ernst 66.
Wildeman, Arvi Tönnenpoika 88—90, 154, 155, 326, 327, 349, 380, 435, 436.
Wildeman, Eerikki Tönnenpoika 55, 250, 380, 381.
Wildeman, Samuli Arvinpoika 376.
Witte, Henriikki 133, 134.
Voina, Kaaprieli 173, 174.
Voina, Mathias 173.
Volkonski, Gregori 293.
Vonio, Jaakko 262.
Wortman, Hannu 158.
Wrangel, Hannu 66, 128, 145, 241, 355.
Wrangel, Mauri, 66, 128, 145, 248, 310, 355.
Wrangel, Otto 17.
Ykskul, Otto 31, 32, 88, 89, 93, 103, 128, 148, 149, 184, 207, 221, 241, 322.
Yrjö Henrikinpoika. Kts. Horn.
Yrjö Juhonpoika 381, 493, 514.
Yrjö Laurinpoika. Kts. Lange.
Yrjö Matinpoika 193.
Yrjö Maununpoika 106, 227, 236.
Ållongren, Maunu Niilonpoika 448.
Ångerman, Olavi 49.

Oikaisuja.

Siv. 18 riv. 11 alh. poikansa luettava: poikapuolensa

» 45 » 6 ylh. sitten » siten

» 52 » 1 alh. Husupyöli » Husula

» 53 » 9 ylh. Liikkala (Asikkala?) luett. Anikkala (Sippola)

» 53 » 13 ylh. Neuvottoman kylä (Stornevit) luett. Saksala

» 53 » 7 alh. Träskeby luettava: Järvenkylä

» 55 » 10 ylh. Tähän kuuluu seuraava muistutus: Kymi-
joen varrelle oli ylemmäksikin tehty puu-
murros Vuolenkoskelle. S. A. N:o 4295, 33 v.

» 60 » 1 alh. heinäkuun luettava: elokuun

» 61 » 10 ylh. kirjeessä » kirjeissä

» 61 » 15 ylh. siitä » sieltä

» 69 » 4 ylh. näytä » näytä kesäkuussa

» 84 » 2 alh. Maununpojan » Laurinpojan

» 100 » 4 ylh. Narvan » Tallinnan

» 149 » 6 ylh. Ykskulilla » Ykskulille

» 154 » 15 ylh. luo » laitaa

» 154 » 2 ja 3 alh. Varitsan — — — kirjoitettu. luettava:
Kts. Liitettä VI.

» 157 » 11 alh. Narvan luo luettava: Narvaan

» 159 » 17 ylh. Outava » Outova

» 163 » 1 ylh. hyväksynyt sitä » pitänyt siitä

» 192 » 15 ylh. antanut koota » koonnut

» 215 » 5 ylh. Leilitsan » Läylikän

» 215 » 4 alh. Muistutus 1 poistetaan

» 229 » 6 ylh. Maurinpojan luettava: Maununpojan

» 229 » 7 ylh. kaupung. » kaupunkien

» 278 » 17 ylh. 1554 » 1553

» 301 » 17 alh. huomataan » nähdään

» 327 » 5 ja 17 ylh. Posse » Sparre

» 331 » 13 ja 20 ylh. airueet » airuet

» 354 » 18 ja 14 alh. Lauri Fleming luettava: Henrikki
Klaunpoika Horn

» 359 » 14 alh. syyskesällä (1594)luet.: välirauhan lopulla

» 359 » 13 alh. rauhanneuvottelujen ajaksi. Nämä sanat
poistetaan.

» 419 » 5 ylh. airueensa luettava: airuensa

» 461 » 16 alh. kaikki lohivedet » kaikista lohivesistä

Referat.

Einleitung. Russland und Schweden hatten sich 20 Jahre im Kriegszustand befunden, als der Waffenstillstand zu Anfang des Jahres 1590 ablief. Im Herbste vorher war Johann III. nach Reval gekommen um mit König Sigismund zusammenzutreffen und einen Feldzug gegen Russland vorzubereiten. Aber der Adel des Reiches war dort gegen seine Pläne gewesen und die in Narwa konzentrierten Truppen hatten sich unzufrieden und aufsässig gezeigt, weil die Regierung ihnen den Sold nicht rechtzeitig ausbezahlt hatte. So hatte König Johann unverrichteter Sache nach Schweden zurückkehren müssen, den Adeligen aber, welchen er die Schuld an dem Misslingen seiner Absichten gab, hatte er Rache geschworen.

Kapitel I. Die Belagerung Narwas (1590). Ende Januar 1590 begann Zar Feodor den Krieg aufs neue und führte selbst 30,000 Mann nach Ingermanland. Nachdem die Russen die kleine Festung Jama zur Übergabe gezwungen hatten, wandten sie sich gegen Narwa, das damals eine schwedische Besatzung von ungef. 4000—5000 Mann unter dem Befehl von Göran Boije hatte. Dieser führte den grössten Teil seiner Truppen nach Wesenberg. Russische Reiter, die ihm auf den Fersen folgten, wurden in einem Treffen bei Koila besiegt. In Narwa waren nur 1500 Mann Fussvolk und gegen 100 Reiter zurückgeblieben. Nach einer heftigen Beschiessung der Stadt, wobei die Mauern an mehreren Stellen beschädigt wurden, gingen die Russen am 19. Februar zum Sturm über, der jedoch von den tapferen Verteidigern Narwas abgeschlagen wurde. Als die Feinde aber kurz darauf Vorbereitungen zu einem neuen

Sturmangriff trafen, kam Karl Horn schliesslich zu der Einsicht, dass ihm, wenn er Narwa für Schweden retten wollte, kein anderer Ausweg blieb, als die Festungen Iwangorod und Koporie den Russen zu übergeben. Unter diesen Bedingungen gelang es ihm einen Waffenstillstand auf ein Jahr mit dem Zaren zu schliessen. — Johann III. konnte jedoch den Verlust der Festungen in Ingermanland nicht verschmerzen und zürnte deswegen Horn sehr.

Kapitel II. Narwa nach der Belagerung. Der Prozess gegen Karl Horn. Die Lage in Narwa nach der Belagerung war recht kritisch. Die Mauern wiesen grosse Beschädigungen auf und die kleine Besatzung, welche durch Mangel an Proviant und durch Krankheiten geschwächt war, war nicht imstande die Festungswerke auszubessern. Der Statthalter von Estland, Gustav Banér, und der Oberbefehlshaber des Heeres Göran Boije, die im März eine Inspektionsreise nach Narwa unternahmen, berichteten dem König darüber. Kurz darauf verlor Banér seine Stellung. Es ist auffallend, dass Karl Horn, obgleich Johann III. sehr aufgebracht gegen ihn war, bis zum Sommer in seiner Stellung als Kommandant von Narwa verblieb. Dann wurde er nach Schweden abberufen und ihm wegen Übergabe der Festungen in Ingermanland der Prozess gemacht. Nach langen Gerichtsverhandlungen wurde er zum Tode verurteilt, die Vollstreckung des Urteils allerdings aufgeschoben. Kurz vor Johanns III. Tod wurde er von diesem begnadigt.

Kapitel III. Der Einfall der Russen in das Wiburger Lehen. Während Zar Feodor Narwa belagerte, unternahm ein Teil des russischen Heeres einen Streifzug nach Südfinnland. Nachdem die Nachricht von den Angriffsplänen der Russen sich in Finnland verbreitet hatte, wurde an der Mündung des Kymijoki und in Wiburg Kriegsvolk zusammengezogen und in Pyhtää zur Verstärkung des Lagers der umliegende Wald umgehauen. In Finnland lagen jedoch damals so wenig reguläre Truppen, dass man nicht daran denken konnte den Feind anzugreifen. Die Russen konnten infolgedessen in den Lehen Wiburg und

Kymenkartano furchtbare Verwüstungen anrichten. So wurden z.B. in dem Kirchspiel Virolahti 88 Personen getötet und 530 friedliche Einwohner in die Gefangenschaft geschleppt. Im folgenden Jahre liess der König in Finnland fünf neue Fähnlein Fussvolk aufstellen, so dass hier jetzt insgesamt 15 Fähnlein finnisches Fussvolk vorhanden waren.

Kapitel IV. Narwa im Sommer 1590. Nachdem Karl Horn Narwa verlassen hatte, waren drei Finnen Schlosshauptleute der Festung. Diesen machte der schlechte Gesundheitszustand der Besatzung viel zu schaffen. Ausserdem fügten die Russen von Iwangorod aus der Besatzung von Narwa soviel Schaden zu, wie sie nur konnten. Im Sommer wurden aus Schweden 3,000 Mann Verstärkung geschickt, so dass Ende August schon 6,500 Mann Fussvolk in der Festung waren und die Lage sich allmählich günstiger gestaltete. Die Erhöhung des Mannschaftsbestandes erschwerte jedoch die Lebensmittelversorgung. Unglücklicherweise froren die Lastfahrzeuge, welche im Spätherbst mit Proviant von Schweden geschickt wurden, in den finnischen Schären ein, so dass den ganzen Winter über grosse Not in Narwa herrschte.

Kapitel V. Friedensunterhandlungen (1590). Während des Waffenstillstandes, den Karl Horn mit dem Zaren abgeschlossen hatte (vgl. Kap. I.), wurden auch Friedensverhandlungen eingeleitet. Zu Bevollmächtigten Johannis III. wurden vier schwedische Edelleute ernannt. Diese trafen am 27. August in Narwa ein. Doch beeilte man sich weder auf schwedischer noch auf russischer Seite mit der Einleitung der Unterhandlungen, sondern man schickte sich Briefe, die in wenig freundlichem Tone abgefasst waren. Im September wurden dann drei Sitzungen abgehalten. Die Russen forderten die Übergabe Narwas und Kexholms, die Schweden verlangten dagegen die Festungen in Ingermanland zurück und ausserdem das Gebiet zwischen der Nawa und Finnland. Da die beiderseitigen Vorschläge unvereinbar waren, machten die schwedischen Bevollmächtigten um zu einem Ziele zu kommen schliesslich am 2. Oktober den Vor-

schlag beide Mächte sollten im Besitze der Gebiete bleiben, die sie gerade besetzt hielten. Aber die Russen gaben ihre Ansprüche auf Kexholm nicht auf. Doch erklärten sie sich endlich am 5. Oktober bereit einen Waffenstillstand auf 3 Jahre abzuschliessen, während dessen die beiderseitigen Regierungen sich über die strittigen Forderungen einigen könnten. Die schwedischen Vertreter gaben jedoch die Antwort, sie hätten keine Vollmacht einen Waffenstillstand von so kurzer Dauer abzuschliessen, und die Verhandlungen wurden abgebrochen.

Kapitel VI. Die Meuterei der schwedischen Besatzung in Narwa. Nachdem die schwedische Regierung im Herbst 1590 ziemlich viel Truppen in Estland zusammengezogen hatte, beschloss sie diese zu einem Angriff zu verwenden. Der Oberbefehlshaber Göran Boije erhielt den Befehl Iwangorod zu belagern und von dort aus einen Teil seiner Truppen tiefer nach Russland zu führen. Für diesen Zug sollten Arvid Stålmarm und einige andere Befehlshaber in Finnland Hilfstruppen zur Verfügung stellen. Der Plan konnte jedoch nicht ausgeführt werden, denn die aus Schweden nach Estland gesandten Truppen waren widerspenstig und zügellos, und am 17. September meuterten sie direkt gegen ihre Befehlshaber. Als Boije an diesem Tage sich nach dem Hafen begab um Feldkanonen für seine Truppen ausschiffen zu lassen, folgte ihm eine grosse Menge Soldaten, die ihn mit groben Worten beschimpften und sogar sein Leben bedrohten. Ähnlich ging es dem Befehlshaber der Fusstruppen, Arvid Tawast. Die aufgebrachten schwedischen Soldaten schrien, sie wollten nicht den finnischen und livländischen Führern gehorchen. Schliesslich gelang es jedoch Boije und Tawast sich aus dieser gefährlichen Situation zu retten und in der folgenden Nacht heimlich in die Stadt zurückzukehren. Die Soldaten hatten den ganzen Tag in Narwa ihr Unwesen getrieben und unaufhörlich geschrien, sie wollten Frieden. Kurze Zeit darauf erkrankte Göran Boije. An seiner Stelle übernahm der in schwedischen Diensten stehende französische Hauptmann Jean de la Blaque den Oberbefehl. Er machte den Versuch

Iwangorod zu belagern, musste aber nach einigen Tagen unverrichteter Dinge nach Narwa zurückkehren. Hier revoltierten die schwedischen Soldaten aufs neue, doch brach die Meuterei bald zusammen. Auf eine Offensive musste man jedoch in diesem Herbst verzichten.

Kapitel VII. Mauritz Grip als Oberbefehlshaber. Erst mitten im Winter, nachdem die Disziplin bei den schwedischen Truppen ziemlich wiederhergestellt war, wurde der Angriff ausgeführt. Göran Boije zog im Januar 1591 mit seinem Kriegsvolk von Narwa nach Ingermanland, wohin Arvid Stålbarm und Martin Boije Truppen aus Finnland zur Verstärkung schicken sollten. Diese hatten ihre Mannschaften schon an der finnischen Grenze zusammengezogen, als sie erfuhren, dass die Regierung an Stelle von Boije den Schweden Mauritz Grip zum Oberbefehlshaber ernannt hatte. Nachdem dieser in dem finnischen Lager angekommen war, wurden die Truppen über das Eis nach Ingermanland geführt, wo sie in den Dörfern Sakernoja und Kontu zu den von Boije geführten Truppen stiessen. Die Russen sollen 20,000 Mann in der Nähe gehabt haben, vermieden jedoch ein Zusammentreffen. Am 6. Februar begann Grip den Vormarsch auf Nowgorod. Da traf ihn ein grosses Unglück. In der strengen Kälte, die von Tag zu Tag zunahm, erkrankten die Soldaten massenweise und viele erfroren. Nun fasste Grip in der Nähe von Nowgorod den Entschluss das Heer auf dem gleichen Wege zurückzuführen, den es gekommen war. Besonders verhängnisvoll wurde dieser Rückzug für die Heeresabteilung, die über das Eis nach Finnland marschierte. Mauritz Grip starb einige Wochen später in Finnland.

Kapitel VIII. Die Flotte auf dem Peipussee. Um den russischen Handel am Peipussee zu stören und den Provianttransport von dieser Seite nach Iwangorod zu verhindern liess die schwedische Regierung im Jahre 1591 eine Prahmflotte auf dem genannten See aufstellen und ernannte den Livländer Tönnis Maidel zu deren Admiral. Nachdem dieser am 11.

Juni von Arvid Stålbarm aus Narwa 5 Prahme und 80 finnische Soldaten erhalten hatte, fuhr er nach Neuschloss, wo er sofort 2 russische Prahme und ein aus Pskow kommendes Lastfahrzeug kaperte. Seine Beute brachte er dann nach Narwa. Da er hier jedoch keine weitere Mannschaft erhalten konnte, die Russen aber in der Zwischenzeit eine Flotte nach dem Peipus geschickt hatten, konnte er mehrere Wochen lang nicht wieder nach dort auslaufen. Erst gegen Ende August erhielt Maidel Verstärkung durch deutsche Soldaten und fuhr nun sofort wieder gegen die Russen. Nachdem er den Feind in die Flucht geschlagen hatte, kehrte er nach Narwa zurück, wo er dann 200 Mann aus dem Tavastländer Fähnlein erhielt. Als er dann aber im Oktober wieder in die Narowa auslief, hatten die Russen dort ein solches Übergewicht an Schiffen und Mannschaft, dass er umzingelt wurde. Er brachte allerdings seine Soldaten und die Geschütze in Sicherheit, die Prahme aber musste er versenken. So endete Maidels abenteuerliche Unternehmung auf der Narowa, denn die schwedische Regierung scheint im folgenden Jahre nicht imstande gewesen zu sein eine neue Flotte aufzustellen, obgleich Herzog Karl dafür tätig war.

Kapitel IX. Klaus Flemings Feldzug (1591). Nach Mauritz Grips Tode wurde Klaus Fleming zum Oberbefehlshaber und Reichsmarschall ernannt. Im Herbst 1591 erhielt dieser den Befehl das Heer nach Russland zu führen. Er zog deshalb die Truppen, die in Finnland standen, an der Mündung der Newa zusammen, während die in Estland in Garnison liegenden Abteilungen unter dem Befehl des Generalleutnants Jean de la Blaque, des Feldmarschalls Otto Yxkull und des Befehlshabers des finnischen Fussvolks Arvid Stålbarm über die Narowa nach Ingermannland gesandt wurden. Nachdem diese Truppen bis zur Pliussa vorgerückt waren, wurden sie von einer russischen Abteilung angegriffen, die von Nowgorod ausgerückt war. Der Feind wurde jedoch nach heftigem Kampfe besiegt. Im Dorfe Kiviniemi vereinigten sich die beiden schwedischen Heeresgruppen, worauf dann Klaus Fleming

mit seiner ganzen Macht gegen Nowgorod rückte. Aber auch er erreichte sein Ziel nicht. Grosse Sümpfe und Moore hinderten ihn daran mit seinem Heere bis zum Ilmensee vorzudringen, und er musste sich damit begnügen die Gegend zwischen dem Peipussee und der Wolchow zu verwüsten. Schliesslich bezog er in Pribus an der Pliussa ein Lager. Von hier aus wäre es leicht gewesen die in der Nähe liegende Festung Augdow zu belagern, aber er musste diesen Gedanken aufgeben, da es ihm an schwerem Geschütz fehlte. Dieses war ihm allerdings versprochen worden und Bengt Juusten hatte auch die Artillerie von Finnland nach Narwa transportiert, aber während des ganzen Kriegszuges hörte der Marschall nichts von ihm. — Dieses militärische Unternehmen Flemings, für das die gesamte Heeresmacht Schwedens eingesetzt war, brachte dem Reiche kaum irgendwelche Vorteile.

Kapitel X. Die Tataren als Bundesgenossen Schwedens. Während des schwedisch-russischen Krieges hatten die Tataren als Bundesgenossen Schwedens diesem wertvolle Dienste erwiesen. Durch ihre Angriffe hatten sie den Zaren gezwungen Truppen nach dem Süden zu schicken, die er gegen Schweden hatte einsetzen wollen. 1590 kam der Beauftragte des Khans Kasi Gerei nach Stockholm und bot Schweden die Erneuerung des Bündnisses an. Bei seiner Rückkehr erhielt er von Johann III. ein Schreiben und Geschenke für den Khan. Gleichzeitig schickte der König Gesandte nach der Krim. Diese erreichten jedoch ihr Ziel nicht, denn die Regierung hatte sie mit so wenig Reisegeld versehen, dass sie in Polen bleiben mussten um dort weitere Geldsendungen aus Schweden abzuwarten, die aber nicht eintrafen. Nachdem die Tataren im Jahre 1591 einen Einfall in die Gegend von Moskau unternommen hatten, erschien in Stockholm ein zweiter Gesandter des Khans, Johannes Antonii, der vom König eine Anleihe zur Erbauung einer Festung an der russischen Grenze erbat. Die Antwort des Königs ist nicht bekannt, sicherlich war sie, wie auch die früheren, freundlich. Eine Anleihe konnte Johann III., der

sich selbst in ständiger Geldnot befand, freilich nicht bewilligen.

Kapitel XL. Polen als Friedensvermittler. Nachdem die Gesandten König Sigismunds mit den Russen in Moskau einen Waffenstillstand auf 12 Jahre abgeschlossen hatten, versuchten sie zu Anfang des Jahres 1591 auch zwischen dem Zaren und Schweden einen einjährigen Waffenstillstand zu vermitteln. Diese Einmischung Polens war Johann III. jedoch gar nicht angenehm. Er schrieb sofort an den Oberbefehlshaber des Heeres, Mauritz Grip, er beabsichtige nicht den von Polen im Namen Schwedens abgeschlossenen Waffenstillstand zu halten. Damals glaubte Herzog Karl, dass der deutsche Kaiser Rudolf II. vielleicht dazu bewogen werden könne den Frieden zu vermitteln, aber dieser Plan, über den der Herzog an König Sigismund schrieb, kam nicht zur Ausführung, weil Johann III. annahm, dass der Kaiser Schweden nicht gewogen sei. Als der Zar zur Bestätigung des Waffenstillstandes mit Polen im gleichen Jahre Gesandte an König Sigismund schickte, erschien es dem schwedischen König schliesslich doch vorteilhaft die Vermittlung Polens in Anspruch zu nehmen. In Briefen an König Sigismund berührte er diese Frage häufiger und der polnische König versuchte auch in den Unterredungen mit den russischen Gesandten diese zu Zugeständnissen in der Friedensfrage gegenüber Schweden zu bewegen, hatte damit aber keinen nennenswerten Erfolg.

Kapitel XII. Der Plünderungszug der Russen in das Wiburger Lehen im Jahre 1592. Während der Krieg so weiterging, wurden die südöstlichen Teile Finnlands zu Anfang des folgenden Jahres wiederum von den Russen verwüstet. Im Dezember 1591 hatte sich hier das Gerücht verbreitet, die Russen beabsichtigten die Grenzfestungen anzugreifen. Klaus Fleming versuchte nun alle Truppen, die in Finnland standen, eiligst in Wiburg zusammenzuziehen, aber die Russen kamen ihm zuvor und rückten vor die Festung. Der Marschall wagte nicht sie in offener Schlacht anzugreifen, doch fanden vor der Stadt

einige Scharmützel statt. Nach zwei Tagen zogen die Russen nach den Kirchspielen Lappee und Jääski weiter, von wo sie zwei Wochen später nach Russland zurückkehrten. Im März begab sich Fleming nach Stockholm und den Oberbefehl in Finnland übernahm eine Zeitlang Karl Gustavsohn Stenbock, der zum Kriegsrat ernannt worden war. Am 26. Mai führte dieser sein Fussvolk nach Koivisto um von hier aus die Operationen des Feindes zu beobachten. Hier erfuhr er, dass eine feindliche Abteilung aus der Gegend von Nöteborg, die an der südfinnischen Küste hatte landen wollen, nach Iwangorod gesegelt war, nachdem sie erfahren hatte, dass die in Finnland stationierten Fusstruppen in Koivisto zusammengezogen wurden. Im Juli führte Stenbock seine Truppen von dort nach der Mündung der Narowa.

Kapitel XIII. Die Pläne Herzog Karls und ihr Scheitern im Jahre 1592. Im Anfang des Jahres 1592 wurde Johann III. so krank, dass er die Kriegsangelegenheiten Herzog Karl übertragen musste. Dieser machte dem König mehrere Vorschläge betreffend die Ausrüstung des Heeres und plante neue kriegsrische Unternehmungen, die im folgenden Herbst durchgeführt werden sollten. Der Oberbefehlshaber Klaus Fleming begab sich zu diesem Zwecke im Sommer von Finnland nach Narwa, wo wie erwähnt zu gleicher Zeit Stenbock mit der Flotte aus Koivisto eintraf. Der Transport der Truppen ging jedoch nur sehr langsam von statten, die Russen hatten dagegen schon früh 20,000 Mann in der Nähe der Festung Jama und bei dem Dorfe Lâylikkä zusammengezogen. In Narwa angelangt erhielt der Marschall den Befehl die Festungen Jama und Augdow zu belagern. Je mehr Kriegsvolk jedoch in Flemings Lager zusammenkam, um so fühlbarer wurde der Mangel an Lebensmitteln. Fleming beklagte sich beim Herzog darüber, aber aus Schweden kam keine Hilfe. Am 4. September hielt der Marschall an der Mündung der Narowa Kriegsrat ab. Die andern Führer baten ihn den Kriegszug aufzuschieben, bis mehr Truppen und Lebensmittel einge-

troffen seien. Fleming rückte dann auch nicht aus, obgleich er noch den ganzen Oktober über in Estland blieb. Sein Zögern scheint auch durch den Umstand mit veranlasst zu sein, dass Friedensverhandlungen mit Russland eingeleitet worden waren. Nachdem der Marschall an einigen Sitzungen teilgenommen hatte, begab er sich Ende Oktober von Narwa nach Finnland. Gleichzeitig wurde das Heer aufgelöst und in Burglager gelegt. — Nun musste der Herzog einsehen, dass die Fortsetzung des Kampfes zwecklos war, denn das Volk war durch die Lasten des Krieges erschöpft. Da starb am 17. November 1592 Johann III.

Kapitel XIV. Narwa in den Jahren 1591—1592. Im Frühling 1591 wüteten Krankheiten unter der Besatzung von Narwa schlimmer als zuvor. Unglücklicherweise trat auch noch die Pest auf und forderte ihre Opfer. Die eigentliche Garnison bestand, nachdem Mauritz Grip von seinem erfolglosen Zuge zurückgekehrt war, aus ungef. 2900 schwedischen Soldaten. Von diesen starben bis zum Mai 1565 Mann. Am 7. Mai hatte das Offizierkorps 55 Gesunde und 75 Kranke und die Mannschaften gegenüber 253 Gesunden 917 Kranke, eine auch für Kriegsverhältnisse erschreckend hohe Zahl. Da die Regierung einsah, dass die schwedischen Soldaten die Anstrengungen des Festungsdienstes nicht länger ertragen konnten, wurden diese endlich im Juni abgelöst und durch 1700 Finnen unter Führung Arvid Stålarms ersetzt. Die neuen Truppen mussten in der durch die Pest verseuchten Festung sofort schwere Schanzarbeit verrichten und im Herbst wurde die Hälfte von ihnen in dem Feldzug Klaus Flemings eingesetzt. Im folgenden Winter litt die Besatzung Hunger, denn in der Festung herrschte immer noch Mangel an Lebensmitteln. Im November waren allerdings zwei Proviantfahrzeuge unter Bedeckung einer Galeere von Finnland nach Narwa ausgelaufen. Die Schiffe mussten jedoch wegen ungünstiger Eisverhältnisse in der Flussmündung liegen bleiben. Die Soldaten in Narwa begannen nun die Lebensmittel auf dem Rücken in die Festung zu schaf-

fen, aber die Russen verhinderten von Iwangorod aus diesen Transport und nahmen nach einem heftigen Gefecht die Galeere und verbrannten die Lastfahrzeuge. Den ganzen Winter hindurch fanden dann häufiger heftige Kämpfe zwischen den Besatzungen von Narwa und Iwangorod statt, bis Klaus Fleming im Juli 1592 seine Truppen an die Mündung der Narowa führte. Als diese im Herbst in Burglager gelegt wurden, konnten auch die finnischen Truppen, nachdem sie anderthalb Jahre in Narwa gelegen hatten, in die Heimat zurückkehren. Den Garnisondienst in der Festung übernahmen 1200 Schweden von den Truppen Flemings. Diese litten aber schon bald wieder unter Krankheiten und Ende Dezember musste Stålarm dem Herzog melden, dass 287 Mann von der Besatzung gestorben seien.

Kapitel XV. Die Kämpfe in der Gegend des Ladogasees. In den letzten Kriegsjahren war das Lehen Kexholm, wo die meisten Bauernhöfe schon früher verwüstet waren, von den Feinden ziemlich in Ruhe gelassen worden. Im Jahre 1591 wurde finnischerseits von Kexholm aus ein grosser Plünderungszug auf die andere Seite des Ladogasees unternommen. Der Admiral Joachim Brand und Salomon Ille fuhren im September mit der Flotte, die in Kexholm stationiert war, durch die Schären von Salmi nach Sermas. Sie verfügten nur über 640 Mann Fussvolk und Seeleute, ausserdem über 569 Bauern. Nachdem man sechsmal bei Sermas mit der feindlichen Prahmflotte, die 63 Fahrzeuge mit je 15 Mann zählte, zusammengestossen war, ging man an Land und begann sofort in den Marktflecken und auf dem umliegenden Lande zu sengen und zu plündern. Auf dem Marsche ins Innere des Landes wurde die finnische Abtheilung von den Russen unter Führung Iwan Sudakows angegriffen, dem es gelungen war etwas Reiterei und Fussvolk zusammenzubringen. Aber der russische Angriff wurde abgewiesen. Grosse Beute machte diese finnische Streifabteilung jedoch nicht, denn die Bewohner der Gegend von Sermas hatten rechtzeitig Nachricht von ihrem Nahen erhalten und fast ihre ganze Habe in Sicherheit bringen können.

Kapitel XVI. Die Kämpfe in Savolax. Während der Belagerung Narwas (Februar 1590) fielen ungef. 800 Russen unter den Freischarenführern Oboljanow und Rogowitsch durch das Lehen Kexholm in das Kirchspiel Sääminki ein. In Nyslott lag damals das Klein-Savolaxer Fähnlein und ein Bauernhaufen. Der Kommandant der Festung Fincke schickte Salomon Ille mit diesen Truppen gegen die Russen. Nachdem Ille den Feind besiegt hatte, verfolgte er ihn bis in das Nowgoroder Lehen, das er mit Feuer und Schwert verwüstete. Im folgenden Jahre wurde Nord-Savolax einige Male von kleineren russischen Banden heimgesucht. Im Februar 1592, wo die Russen ihren grossen Einfall in das Wiburger Lehen ausführten, fiel eine grössere feindliche Abteilung in Savolax ein. Der Leutnant Magnus Ivarsson Särkilahti rückte nun mit 400 Mann aus um die Feinde zu vertreiben. Es kam jedoch zu keinem Kampfe, denn sobald die Russen erfuhren, dass reguläre Truppen im Anmarsch waren, zogen sie sich sofort hinter die Grenze zurück. In dem gleichen Jahre — die genauere Zeit ist nicht bekannt — soll jedoch ein Treffen stattgefunden haben, in dem 200 Savolaxer gefallen sein sollen. — Infolge der häufigen Streifzüge der Russen musste der Kommandant von Nyslott in diesen Jahren ständig Wachtposten an der Grenze aufstellen.

Kapitel XVII. Die Kämpfe im äussersten Norden. Gegen Ende des siebenjährigen Waffenstillstandes hatten die Ostrobottnier und die Bewohner von Russisch-Karelien wechselseitig Plünderungszüge in das Feindesland unternommen. Nach der Volksüberlieferung soll eine Schar Ostrobottnier unter Führung von Peter Vesainen im Jahre 1589 die Küste des Weissen Meeres heimgesucht, die Stadt Kannanlahti erobert und dort grosse Beute gemacht haben. Eine andere finnische Abteilung brannte das Kloster Petschenga (Petsamo) am Eismeer nieder. Die Russen richteten damals in den Kirchspielen Ii und Liminka an der Küste des Bottnischen Meerbusens viel Schaden an. Als der Krieg mit Russland im Jahre 1590 wieder begann, schickte Johann III. den Ostrobottniern

reguläre Truppen zu Hilfe, zu deren Führer der Schwede Peter Bagge ernannt wurde. Dieser erhielt den Befehl gegen das Weisse Meer vorzurücken und die Stadt Suma zu erobern. Gleichzeitig wurde der Kapitän Hans Larsson an das Eismeer beordert um zu verhindern, dass Handelsschiffe aus Westeuropa die Russen über die Dwina mit Kriegsmaterial versorgten. Damals gründete Bagge in Ostrobottnien die Festung Uleåborg. Aber die geplanten kriegesischen Unternehmungen kamen in diesem Jahre nicht zur Ausführung. Im Jahre 1591 dehnte die schwedische Regierung den Kriegsschauplatz bis zur Eismeerküste aus. Hans Larsson zog gegen die Festung Kola, erlitt aber eine Niederlage und starb bald darauf in Tornio. Der alte Bagge nahm an diesem Kriegszuge nicht teil, sondern schickte seinen Sohn Sven in das Feindesland. Dieser führte seine Soldaten nach der Stadt Suma, die er niederbrannte. Von dort zog er am Weissen Meer entlang nach Norden bis zur Stadt Kemi, wobei er Dörfer, Lachsfische-reien und Salpetersiedereien zerstörte. Am Kemifluss entlang kehrte er dann nach Ostrobottnien zurück. Als Vergeltung für diese Verwüstung der Küstengebiete am Weissen Meere unternahmen die Russen im folgenden Jahre (1592) vom Kloster Solowetzki aus einen Einfall nach Finnland, in das Kirchspiel Liminka. Während sie in Ostrobottnien hausten, wagten die beiden Bagge nicht die Feinde anzugreifen. Erst später im gleichen Jahre zog Sven Pettersson gegen Suma, konnte aber auf diesem Zuge nichts ausrichten.

Kapitel XVIII. Der zweijährige Waffenstillstand. Im Jahre 1592 wurden von der schwedischen und russischen Regierung aufs neue Friedensverhandlungen eingeleitet. Aber gleich in den ersten Sitzungen, welche die Kommissare im Oktober abhielten, erwiesen sich die beiderseitigen Foderungen als so unvereinbar, dass das Zustandekommen eines Friedensvertrages unmöglich erschien. Schliesslich machte der Führer der schwedischen Delegation, Klaus Fleming, den Russen den Vorschlag nur einen Waffenstillstand abzuschliessen, weil

diese keine weiteren Vollmachten zu haben schienen. Am 28. Oktober wurde eine dreiwöchentliche Waffenruhe vereinbart, während der die russischen Kommissare nähere Instruktionen aus Moskau einholen sollten. Bald darauf begab sich Fleming nach Finnland und schied damit aus der Kommission aus. Am 8. Dezember begannen die Verhandlungen wieder. Gleich in den ersten Sitzungen prallten die Gegensätze wieder heftig gegeneinander. Als die schwedischen Kommissare am 3. Januar Mitteilung vom Tode Johannis III. machten, brachen die Russen die Verhandlungen ab. Nachdem sie aber von ihrer Regierung neue Informationen erhalten hatten, teilten sie am 20. Januar mit, dass der Zar einen zweijährigen Waffenstillstand abschliessen wolle, damit die Gesandten der beiden Reiche ungestört zusammenkommen könnten um über den Frieden zu verhandeln. Auf diesen Vorschlag gingen die schwedischen Delegierten ein. Das Waffenstillstandsprotokoll wurde im Januar 1593 bei Täysinä unterzeichnet.

Kapitel XIX. Der Streit zwischen Herzog Karl und Klaus Fleming. Der erste Besuch König Sigismunds in Schweden. Nach dem Tode Johannis III. setzte bekanntlich in Schweden eine Periode innerer Unruhen ein. König Sigismund und Herzog Karl kämpften miteinander um die Macht. Der Statthalter von Finnland, Klaus Fleming, stand in diesem Streite auf Seiten Sigismunds. Den Plänen des mächtigen Marschalls misstrauend versuchte der Herzog auf jede Weise seinen Einfluss zu vermindern. Unter anderem verbot er den Soldaten den Befehlen des Marschalls nachzukommen, wenn dieser etwas gegen den Willen des Herzogs und des Reichsrates unternähme, und dem Kommandanten des Aboer Schlosses Fleming einzulassen. Dieses Verbot wurde jedoch bald widerrufen. Ein heftiges Zerwürfnis entstand zwischen dem Herzog und Fleming, als letzterer die in Finnland stationierte Flotte nach Danzig schicken wollte um König Sigismund von dort nach Schweden zu geleiten. Der Herzog wollte nämlich selbst dem König die Schiffe zur Verfügung stellen. Nachdem Sigismund

am 30. September in Schweden eingetroffen war, wurde der Streit dort fortgesetzt. In Upsala, wohin der König zur Krönung kam, machten die Truppenführer und die schwedischen Soldaten, aufgewiegelt von den Anhängern des Herzogs, dem Marschall öffentlich Vorwürfe und erklärten geradezu, dass sie ihm auf keine kriegerische Unternehmung folgen würden. — In bezug auf den Aufenthalt Sigismunds in Schweden sei noch erwähnt, dass der König nach seiner Krönung mit dem Staatsrate über mehrere wichtige Angelegenheiten verhandelte, u.a. über den Frieden mit Russland und über die Revalorisierung des schwedischen Münzfusses. Die Regierung bestimmte, dass das von Johann III. geprägte minderwertige Geld nach dem Handelswerte in der Stockholmer Münze gegen vollwertiges eingewechselt werden solle. Vor seiner Rückkehr nach Polen bestätigte Sigismund die Vollmachten Flemings als Reichsmarschall, Oberbefehlshaber der Truppen, Grossadmiral und Statthalter von Finnland.

Kapitel XX. Die Truppen in Finnland während des Waffenstillstandes. Im Herbst 1592 wurde viel Kriegsvolk von Estland nach Finnland überführt. Zu Anfang des Waffenstillstandes zog Herzog Karl jedoch die schwedischen Soldaten zurück und versuchte auch die Zahl der finnischen Truppen herabzusetzen. Im Frühjahr 1593 wurden ausserdem mehrere Fähnlein Fussvolk nach Narwa geschickt. Trotzdem kamen aber immer noch aus Finnland bittere Klagen über die Einquartierungslasten an die Regierung. Im Winter 1593—94 scheint der grösste Teil der Truppen — die gesamte militärische Macht, die dem König zur Verfügung stand, belief sich auf 5000 Reiter und 10,000 Mann Fussvolk — in der Heimat der einzelnen Abteilungen in Quartier gelegen zu haben. Am Ende des zweijährigen Waffenstillstandes wurden sowohl schwedische wie auch finnische Truppen an die russische Grenze gelegt. Sobald diese im Januar 1595 in das Wiburger Lehen gekommen waren, wurden sie von Fleming auf dem Lande einquartiert. Da sie dort aber nicht genügend Proviant erhal-

ten konnten, sah sich der Marschall genötigt diese Abteilungen aus den Grenzgegenden zurückzuziehen.

Kapitel XXI. Die Verhältnisse in den finnischen Grenzburgen. Während die Festungen in Estland mehrere Male während des 25-jährigen Krieges von den Russen angegriffen wurden, blieben die Burgen an der finnischen Grenze unbehelligt. Russische Truppen zogen allerdings einige Male an Wiburg vorbei, griffen aber diese Burg nicht an. Die Befestigungen waren hier während des Krieges ununterbrochen verstärkt worden, aber die Baupläne mussten verändert werden, als am 3. September 1594 ein grosser Teil der Festungswerke durch Feuer zerstört worden war. Im folgenden Sommer wurde die Erneuerung der durch den Brand beschädigten Wälle in Angriff genommen. — Auch in Nyslott wurden die Festungswerke ausgebessert, soweit Arbeitskräfte zur Verfügung standen. Zu diesen Arbeiten wurden die kleineren Truppenabteilungen verwendet, die bisweilen in der Burg lagen, sowie Bauern aus Klein-Savolax. Den unter Johann III. ausgeführten Bauarbeiten haben wir es mit zu verdanken, dass diese schöne Burg ziemlich unverändert bis auf unsere Tage erhalten geblieben ist. — In Kexholm, das näher an der russischen Grenze lag, befand sich eine stärkere Besatzung als in Nyslott. Eine Flotte, aus neun Fahrzeugen bestehend, schützte im Sommer den Hafen der Stadt. Da die zu dieser Flotte gehörenden Boote während des Krieges stark abgenutzt worden waren, wurden im Jahre 1591 im Wiburger Lehen, in Nyland und wahrscheinlich auch in Savolax neue gebaut. Die Befestigungsarbeiten wurden in Kexholm hauptsächlich von der Besatzung ausgeführt. Im Jahre 1590 wurden zwei runde steinerne Seitentürme fertig. Die Wälle der Stadt, die aus Holz und Erde bestanden, wurden damals an vielen Stellen schadhafte und mussten in den Jahren 1593—94 ausgebessert werden.

Kapitel XXII. Arvid Stålbarm in Narwa während des Waffenstillstandes. Auch im Jahre 1593 hatte die schwedische Besatzung in Narwa unter Krankheiten sehr zu leiden. Mitte März

1593 hatte sie 388 Kranke und 355 Gesunde; gestorben waren in diesem Winter 704 Mann und desertiert 20 Mann. Befehlshaber war Arvid Stålbarm. Dieser bat die Regierung die schwedischen Soldaten, welche den Anforderungen des Besatzungsdienstes in Narwa gesundheitlich offenbar nicht gewachsen waren, abzulösen und durch Truppen aus Finnland zu ersetzen. Dies geschah im Sommer 1593. Leider bereitete die Verpflegung der Besatzung wieder grosse Schwierigkeiten. Herzog Karl hatte zwar Proviant aus Finnland angefordert, aber Klaus Fleming, der für seine Soldaten in Finnland selbst Lebensmittel nötig hatte, scheint die erwarteten Transporte verhindert zu haben und so mussten die Soldaten Hunger leiden. Anfang August 1593 traf ein schweres Unglück ein, indem eine Pulverexplosion einen Teil der Festung zerstörte. Es wurde aber sofort mit dem Wiederaufbau der eingestürzten Mauern begonnen. — Johann III. hatte den Seehandel Narwas durch die Verfügung empfindlich getroffen, dass diese Stadt nicht direkt, sondern nur durch Vermittlung Revels mit Westeuropa Handel treiben dürfe. Arvid Stålbarm verwandte sich häufiger beim Herzog für die Aufhebung des Verbotes, doch hielt König Sigismund die Verordnungen seines Vaters aufrecht.

Kapitel XXIII. Der Friede zu Täysinä. Beim Abschluss des Waffenstillstandes war bestimmt worden, dass die Vertreter der beiden Mächte am 1. Oktober 1593 zusammentreten sollten um über das Zustandekommen des endgültigen Friedens zu verhandeln. Herzog Karl und der Reichsrat ernannten am 31. August 1593 die Vertreter Schwedens. Die Friedensverhandlungen wurden aber aus mehreren Ursachen noch aufgeschoben und erst am 9. November 1594 fand die erste gemeinsame Sitzung der schwedischen und russischen Bevollmächtigten statt. Die Russen forderten anfänglich die Abtretung Estlands und Kexholms, die Schweden die Festungen in Ingermanland, aber im Dezember hatten beide Parteien ihre Forderungen herabgesetzt: die schwedischen Unterhändler willigten in die Abtretung von Kexholm unter der Bedingung ein, dass

das Lehen Iwangorod und das rechte Ufer der Newa an Schweden fiele, die Russen waren zwar bereit Estland mit Narwa Schweden zu lassen, forderten aber die unbedingte, entschädigungslose Abtretung Kexholms an Russland. Über die letztere Forderung wurde lange Zeit gestritten und die Verhandlungen drohten mehrere Male zu scheitern. Da übernahm der Gesandte Kaiser Rudolfs II., Ehrenfried von Minckwitz, der nach Täysinä gekommen war um sich für den Frieden in Nordosteuropa zu verwenden, die Vermittelung und erreichte nach Unterredungen mit den Russen sowie den Schweden, die sich schon nach Reval begeben hatten, dass die Verhandlungen wieder aufgenommen wurden. Am 5. Mai 1595 erzielte man endlich eine Übereinstimmung in allen Punkten. Im Friedenstraktat verzichtete Russland bekanntlich auf Estland, Schweden auf die Festung und das Lehen Kexholm. Diese sollten allerdings erst dann abgetreten werden, wenn die Grenze zwischen den beiden Staaten bis an das nördliche Eismeer reguliert war. Es wurde weiter bestimmt, dass die Kriegsgefangenen ohne Lösegeld freizulassen seien. Doch sollen mehrere Gefangene in Russland festgehalten worden sein.

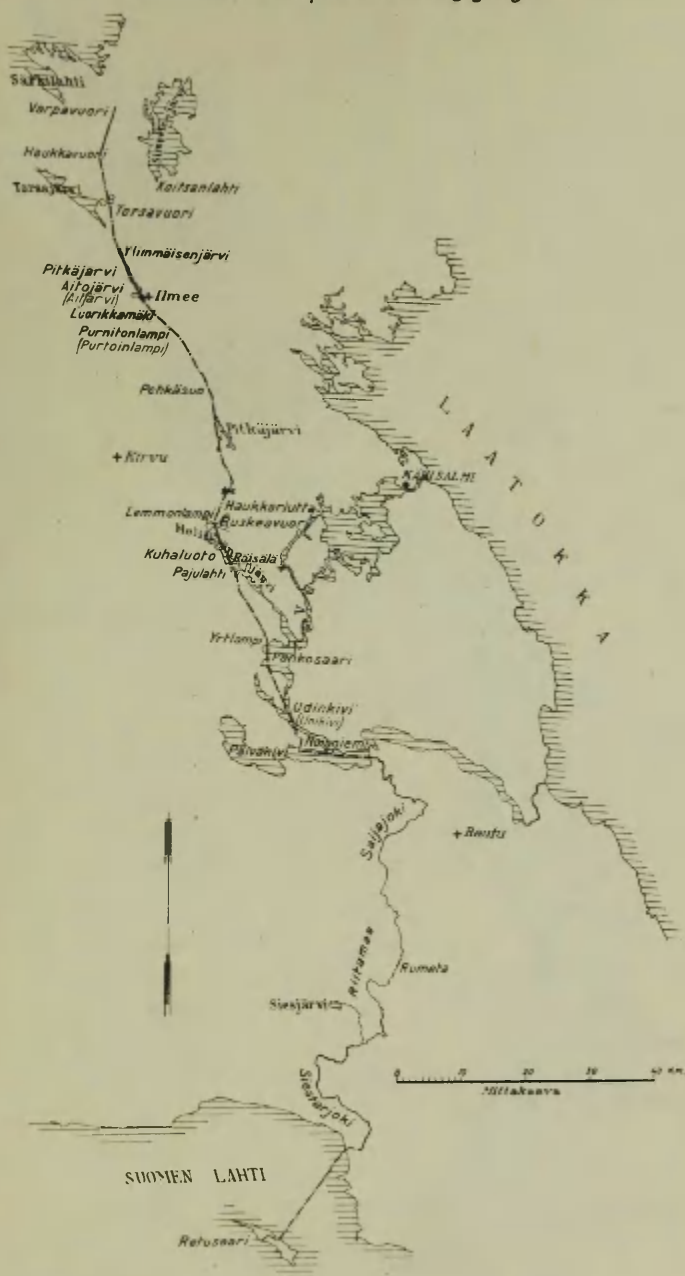
Kapitel XXIV. Die Grenzregulierung. Nach den Bestimmungen des Friedens zu Täysinä traten noch im gleichen Jahre drei Grenzregulierungskommissionen zusammen. In der südlichen Kommission für das Wiburger Lehen entstanden keine wesentlichen Meinungsverschiedenheiten über den Verlauf der Grenze, und die Regulierung und Festlegung derselben von Retusaari bis Varpavuori wurde ohne Schwierigkeiten durchgeführt. — In der zweiten Kommission für Savolax konnte man dagegen zunächst zu keiner Einigung über die Grenzziehung am See Puruvesi kommen. Die Russen forderten, dass die Grenze von der Bucht Särkilahti über den westlichen und mittleren Puruvesi gehen solle, die schwedischen Kommissare dagegen beriefen sich auf ein altes Verzeichnis der Grenzzorte aus der Zeit Gustav Wasas und wollten sie von Varpavuori aus östlich am Puruvesi entlang ziehen (vgl. Kartenbeilage II).

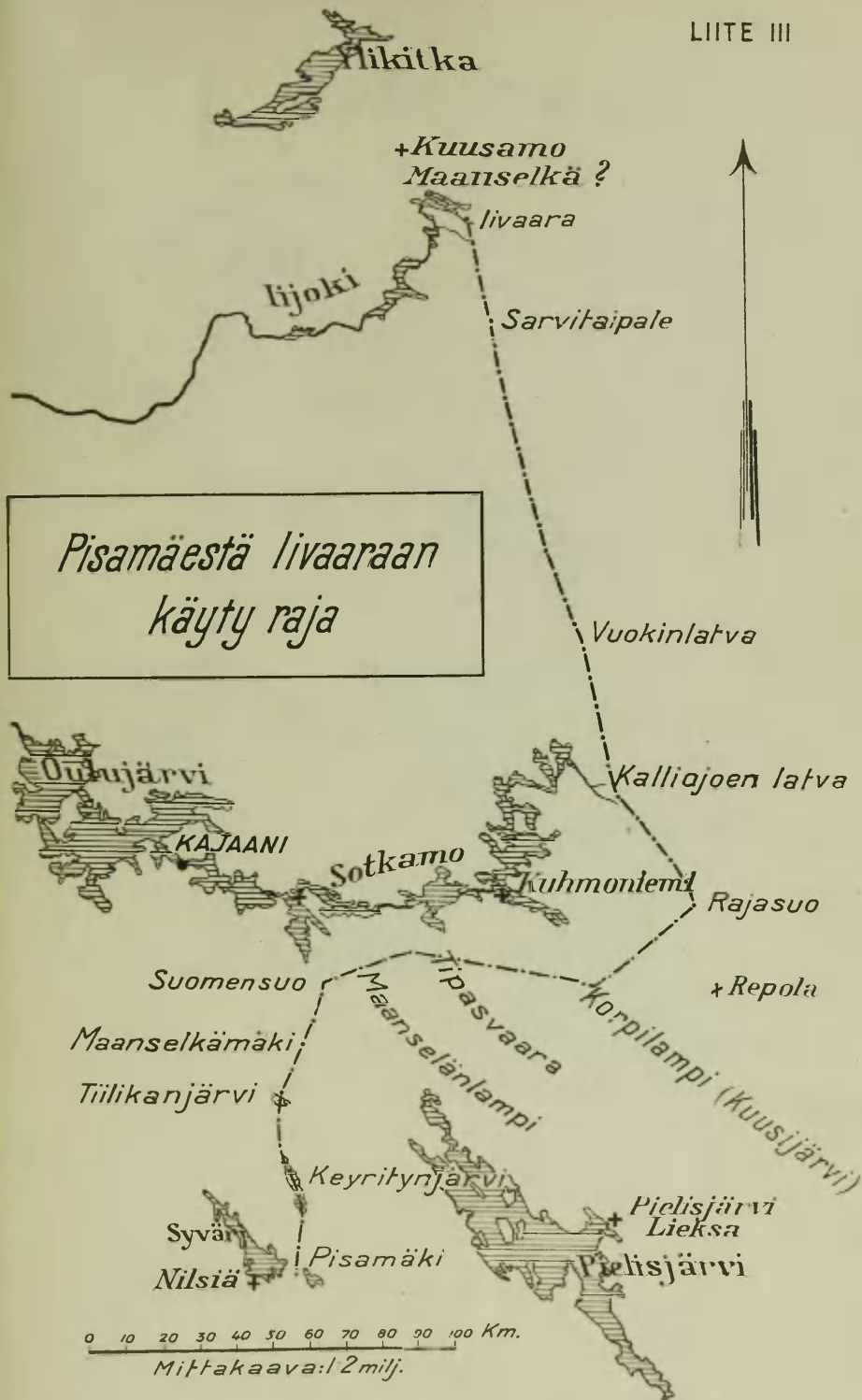
Schliesslich gaben die russischen Kommissare in diesem Punkte nach, setzten aber durch, dass die Grenzregulierung nicht bis Repola weitergeführt wurde, wie im Frieden von Täysinä bestimmt war, sondern bei Pisamäki im Kirchspiel Nilsjä beendet wurde. — Die Kommission für Österbotten hatte eine schwierigere Aufgabe zu lösen als die beiden anderen, denn im äussersten Norden gab es keine alte Grenze zwischen den beiden Reichen. Die schwedischen Kommissare begaben sich im August 1595 vom Oberlauf des Oulujoki nach dem See Lappola, der in der Nähe des Maanselkä und des Kirchspiels Repola liegt. Da aber die Russen nicht zum Maanselkä kommen wollten, sondern forderten, dass die schwedischen Kommissare sie in Pisamäki trafen, und man zu keiner Einigung in dieser Frage kam, mussten die Schweden unverrichteter Sache zurückkehren. Im März des folgenden Jahres (1596) traten die russischen und schwedischen Kommissare in Ruotsinjärvi, in der Nähe von Repola, zusammen. Die letzteren forderten, dass die Grenze vom Nyslotter Lehen nach Kola in Lappland verlaufen solle, die ersteren aber vertraten die alte russische Forderung, dass sie nach dem Bottnischen Meerbusen und von da weiter nach dem Torniofluss gezogen werden solle. Nachdem man über diese Frage zwei Wochen lang verhandelt hatte, gaben die Russen schliesslich nach und man bestimmte, dass die Grenze von Repola aus in nördlicher Richtung bis zu einem Punkte östlich von Waranger am Nördlichen Eismeer gehen solle. Unmittelbar darauf wurde dann auch die Grenzlinie zwischen Pisamäki und Rajasuo (in der Nähe des 64. Breitengrades, ungef. 20 km westlich von der heutigen Grenze) festgelegt, die Festlegung der Strecke von Rajasuo nach Norden wurde jedoch auf das folgende Jahr verschoben. Auch 1597 kam man noch nicht bis zum Meere, denn in Kitkajärvi ergaben sich wieder so starke Meinungsverschiedenheiten, dass die Arbeiten abgebrochen werden mussten. Die finnisch-russische Grenze blieb somit im äussersten Norden lange Zeit weiter unbestimmt. — Es sei in diesem Zusammenhange er-

wähnt, dass nach dem Frieden von Täysinä auch die Grenze zwischen Russland und Estland in den Jahren 1596 und 1597 reguliert wurde.

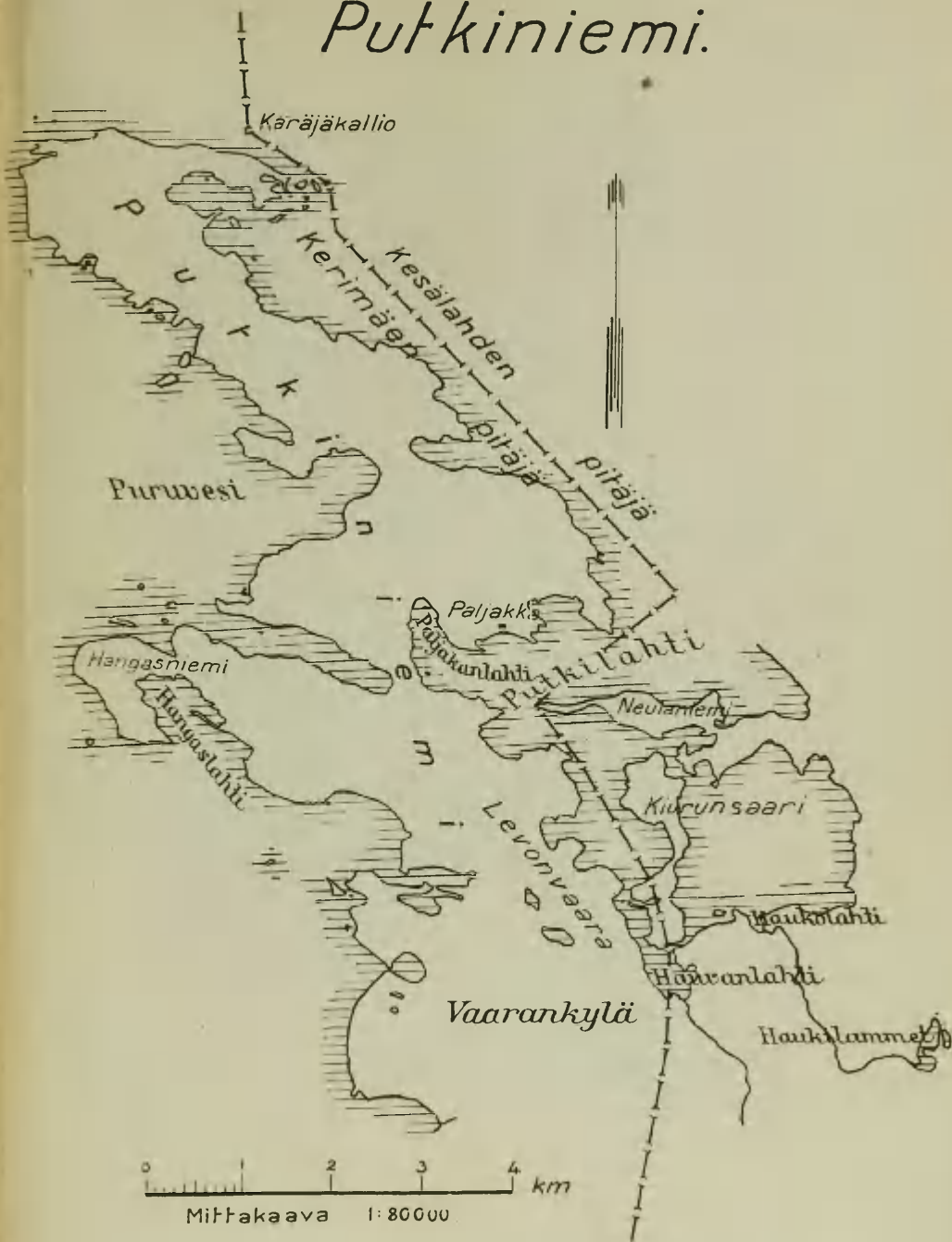
Kapitel XXV. Die Abtretung Kexholms. Nach dem Friedensschlusse vergingen mehr als zwei Jahre, bevor Kexholm an Russland abgetreten wurde. Die Russen waren über diese Verzögerung sehr ungehalten, und die Beziehungen zwischen den beiden Reichen wurden deshalb gespannt. Im August 1596 sandte der Zar ein Schreiben an Herzog Karl, in dem er sich darüber beschwerte, dass die Bestimmungen des Friedens von Täysinä in diesem Punkte nicht gehalten seien. Der Herzog setzte dann eine Kommission für die Abtretung Kexholms ein, die aber lange nichts ausrichten konnte, weil Sigismund und Klaus Fleming die Abtretung so lange hinauszögern wollten, bis die Grenzregulierung durchgeführt war. Arvid Stålbom, der in Narwa die drohende Haltung der Russen kennen gelernt hatte, versuchte diese Angelegenheit zu beschleunigen. Im April 1597 kam er nach Finnland und wurde, da Klaus Fleming damals starb, von Sigismund zum Statthalter von Finnland ernannt. Er erhielt vom König dann den Befehl Kexholm an Russland abzutreten, wenn dieses eine bestimmte schriftliche Versicherung gäbe die Grenzregulierung zu Ende zu führen und alle Gefangenen in die Heimat zu entlassen. Nachdem die Russen einige Wochen später diese Versicherung abgegeben hatten, wurde am 3. September 1597 Festung und Lehen Kexholm abgetreten. — Schweden verlor jedoch Kexholm nicht für lange, denn schon nach ungefähr 14 Jahren wurde es den Russen wieder abgenommen.

Retusaaresta Varpavuoreen käyty raja





Putkiniemi.



VIRO



1:3000000
0 20 40 60 80 100 km

INKERI



VIENAN KARJALA



OSA LAPINMAATA JA JÄÄMEREN RANNIKKOA

